

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

***HZ. PEYGAMBER'İN MESCİD-İ NEBEVÎ'DEKİ GÜNLÜK
HAYATI***

(Doktora Tezi)

Fatımatüz Zehra KAMACI

İstanbul, 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

***HZ. PEYGAMBER'İN MESCİD-İ NEBEVÎ'DEKİ GÜNLÜK
HAYATI***

(Doktora Tezi)

Fatımatüz Zehra KAMACI

Danışman:
Prof. Dr. Mustafa FAYDA

İstanbul, 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

.Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ Bilim Dalı Doktora öğrencisi
FATİMATÜZ ZEHRA KAMACI'nın HZ.PEYGAMBER'İN MESCİD-İ NEBEVÎ'DEKİ
GÜNLÜK HAYATI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 01.06.2011 tarih
ve 2011-10/25 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Doktora
Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 20/06/2011

- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. MUSTAFA FAYDA
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. EMİN AŞIKKUTLU
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. İSMAİL YİĞİT —
4) Jüri Üyesi : DOÇ.DR.GÜLGÜN UYAR
5) Jüri Üyesi : DOÇ.DR.CASİM AVCI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
Kaynaklar ve Araştırmalar.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM HZ. PEYGAMBER'İN MESCİD-İ NEBEVÎ'DE HER GÜN YAPTIKLARI

1. Ashabıyla İlgilenmesi.....	24
a. Sohbet Etmesi.....	25
b. Soruları Cevaplaması.....	81
c. Dilek ve Şikayetleri Dinleyip İhtiyaçları Gidermesi.....	111
d. Yanlışları Düzeltmesi.....	163
e. Suçluları Cezalandırması.....	177
f. Görev Vermesi.....	191
g. Hitap Etmesi.....	222
h. Hediyeleşmesi.....	234
i. İsim Vermesi.....	246
2. İbadet Etmesi.....	250
a. Abdest Alması.....	250
b. Ezan Dinlemesi.....	252
c. Namaz Kılması/Kıldırması.....	253
d. Kur'ân Okuması.....	280

İKİNCİ BÖLÜM
HZ. PEYGAMBER'İN MESCİD-İ NEBEVÎ'DE ARA
SIRA YAPTIKLARI

1. Medine Dışından Görüşmeye Gelenlerle İlgilenmesi.....	283
2. Cenaze Namazı Kıldırması.....	322
3. İ'tikâfa Girmesi.....	324
4. Torunlarıyla Vakit Geçirmesi.....	327
5. İstirahat Etmesi.....	328
6. Yular Örmesi.....	330
7. Bayram Namazı Kıldırması.....	330
8. Endişe Anlarında Mescide Gelip İbadet Etmesi.....	330
9. Mescidin Kapısı Önünde Yaptıkları.....	331

SONUÇ.....	334
EKLER.....	349
BİBLİYOGRAFYA.....	371

ÖNSÖZ

Son ilahi din İslâm'ın güzide elçisi Hz. Peygamber, bi'setten itibaren Allah'tan aldığı vahyi, zerre kadar değiştirmeden dosdoğru bir şekilde tebliğ etmiştir. Daha da önemlisi doğumundan ölümüne kadar sabır, fedakarlık ve kararlılıkla yaşadığı örnek hayat, bu tebliği taçlandırmıştır. İnsanlık tarihi boyunca yaşanan nice önemli an, yazılan nice mühim eserler geçip giden zamanla birlikte yok olurken Hz. Peygamber'in yaşadığı hayatın en ince detayları dahi unutulmamış ve nesilden nesile aktarılarak bugünlere kadar ulaşmıştır. Resûlullâh'ın hayatı ona inananların şahsında her yeni bir günle birlikte tüm detayları ve canlılığı ile yaşanarak muhafaza edilmiştir. Zira bir insanın yaşayabileceği en temiz, en doğru, en örnek hayat onun hayatıdır ki bu, Allah'ın çok az sayıdaki seçkin kuluna nasip ettiği bir nimettir.

Hız. Peygamber'in 63 yıllık ömrünün ilk 53 yılı Mekke'de, son 10 yılı ise Medine'de geçmiştir. Sessiz, sakin, kendi halinde ve toplumda “Muhammedü'l-Emîn” olarak temayüz edecek kadar da düzgün yaşanan bir 40 yılın ardından gelen vahiyle Resûlullâh'ın Mekke'deki hayatı oldukça hareketlilik kazanmıştır. Bi'set sonrası Mekke'de geçirdiği on üç yıl, bir önceki kırk yılın sükunetinden, durağan halinden oldukça uzaktır. Peygamber Efendimiz'in Mekkelileri İslâm'a davetiyle başlayan bu süreç, müşriklerin onun tebliğini engelleme faaliyetleri yüzünden oldukça meşakkatli geçmiştir. Hız. Peygamber ve ashabı bu olağanüstü süreçte müşriklerin yol açtığı maddi ve manevi birçok sıkıntıya göğüs germiş, müşrikler tarafından çepeçevre kuşatılmış bir azınlık olmanın ızdırabını derinden hissetmişlerdir. Nihayet önce sahabiler sonra Resûlullâh, 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret etmiştir. Böylece Hız. Peygamber, müslümanların çoğunluk olduğu bu yeni şehirde Mekkelilerin davetini engelleme çabalarından kaynaklanan olağanüstü şartlardan kurtulmuş, İslâm'ı gönlünce hem sözlü olarak tebliğ ettiği hem de bilfiil en güzel örnekliğiyle yaşadığı rutin bir günlük hayata kavuşmuştur. Üstelik çevresinde ona duydukları muhabbet ve derinden bağlılığın tesiriyle hep yanında olmaya gayret eden, adeta hayatının her anına şahit olmak isteyen bir sahabe topluluğu da bulunmaktadır.

Hız. Peygamber'in “kişinin her gün tekrar tekrar yaptığı işler” anlamında bir günlük hayatı elbetteki doğduğu günden beri var olmuştur. Ancak bizleri onun günlük

hayatıyla ilgili bilgi sahibi kılan en önemli unsur, sahabilerin gözlemleridir. Bi'setten önceki 40 yıl, adeta Hz. Peygamber için ilahî bir nübüvvete hazırlık sürecidir ve bu dönemle ilgili bilgiler Hz. Peygamber'in yakın çevresinin gözlemleriyle sınırlıdır. Bi'setin ardından Mekke'de geçirdiği 13 yıl boyunca ise gerek kendisine gerekse sahabilere yönelik eziyetlerin sebep olduğu olağanüstü haller, Hz. Peygamber'in günlük rutin eylemlerini epeyce gölgede bırakmış, hatta belki çoğu zaman olağan bir hayat sürme imkanı dahi sunmamıştır. Günlerini canını ve malını koruma hususunda sürekli bir mücadele içerisinde geçiren sahabilerin de Hz. Peygamber'in günlük hayatını yeterince gözlemleme imkanı olmamıştır.

Ancak Medine'ye hicret bütün bu şartları değiştirmiş ve Hz. Peygamber'in günlük hayatı ile ilgili, müslüman-gayri müslim herkeste hayret uyandıracak derecede zengin bilgiler bu dönemde elde edilmeye başlanmıştır. Hz. Peygamber Medine'ye hicret eder etmez evlerini de içine alan bir mescid inşâ ettirmiş, askerî seferler ve yolculuk halleri dışında günlerini burada, sahabilerle iç içe, bir arada geçirmeye başlamıştır. Müşriklerin kısıtlamalarından kurtulan sahabiler de böylece, merkezini Hz. Peygamber'in, dolayısıyla onun zamanını en çok geçirdiği yer olan Mescid-i Nebevî'nin oluşturduğu yeni bir hayat kurmuşlardır. Sahabilerin, üstün ahlaki niteliklerini önceden bildikleri, kendilerini Mekke'de büyük bir şefkatle kucaklayan ve en önemlisi hayatlarında yeni bir çığır açan Kur'ân âyetlerinin vahyolunduğu bu değerli peygambere imanlarından ötürü besledikleri sevgi, Medine'de bambaşka bir boyut kazanmıştır. Zira sahabiler Mescid-i Nebevî'de, Hz. Peygamber'in günlük hayatına an be an şahit olmuşlar, onun gece namazı ile mescidde başlayan ve yatsı namazı ile yine mescidde son bulan günlük hayatında, aslında en ince detaylarına kadar kendisine vahyolunan Kur'ân'ı yaşadığını idrak edince, hele bir de bu husustaki disiplinine, titizliğine ve gayretine şahit olunca, sevgileri tarif edilemez bir bağlılığa ve hayranlığa dönüşmüştür. Bu yüzden de sahabiler, Resûlullâh'ın günlük hayatı ile ilgili her bir detayı öğrenmeye çalışmışlar ve büyük bir sorumluluk örneği göstererek kendilerinden sonra gelen nesillere aktarmaya gayret etmişlerdir. Zira onun günlük hayatını bilmek demek, Kur'ân'ın hükümlerini ve bu hükümlerin nasıl uygulanacağını bilmek anlamına gelmektedir.

Hız. Peygamber'in Medine'de geçirdiği on yılın önemi, yalnızca onun hicretten sonraki günlük hayatına dair bilgilerin elde edilmesi ile sınırlı değildir. Nübüvvet ncesi hayatı ile ilgili bilgiler de hep Medine'de, savaşların ve olağanüstü hallerin gölgelerinden uzak samimi sohbet meclislerinde konuşulmuştur. Hız. Peygamber nübüvvet öncesi hayatına dair ayrıntıları sahabilerle paylaşmış, muhacirlerden Resûlullâh'ın bi'set öncesi ve sonrası Mekke'deki hayatına yakından şahit olmuş olanlar, bu dönemle ilgili bilgileri ensara aktarmışlardır.

Hasılı, uygun imkan ve şartlar dolayısıyla Hız. Peygamber'in Medine'de geçirdiği on yıllık süreçte, geçmiş 53 yılla mukayese edilemeyecek zenginlikte bilgiler elde edilmiş ve bu bilgiler daha sonra kaynaklara işlenmiştir. Bu yüzden Hız. Peygamber'in 63 yıllık hayatı "günlük hayat" perspektifinden ele alındığında ömrünün son on yılını geçirdiği Medine dönemi esas alınmak durumundadır. Ne var ki Resûlullâh'ın "Medine'deki Günlük Hayatı" bir tez çalışmasına sığdırılamayacak kadar geniş bir muhteva arz etmektedir. Bu yüzden çalışmamız Medine'deki günlük hayatının önemli bir kısmını geçirdiği "Mescid-i Nebevî'deki Günlük Hayatı" ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmamız, giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında öncelikli olarak tezin "günlük hayat" perspektifiyle hazırlanmış olmasından kaynaklanan özellikler ele alınmış, bu bağlamda örneğin, tezin planında neden "vahiy alması, tebliğde bulunması" gibi başlıkların yer almadığı açıklanmıştır. Ardından alışma hazırlanırken istifade edilen kaynak ve araştırmaların konumuz açısından değerine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Hız. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'deki faaliyetlerinin onun günlük hayatı içerisindeki yeri ve önemi incelendiğinde belirli mekanların ne çıktığı ve bu faaliyetlerin bir kısmını her gün düzenli olarak, bir kısmını ise daha nadir yaptığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden tezin ana bölümleri eylemlerin sıklığı temeli üzerine oturtulmuş, alt başlıkların sıralaması da buna göre yapılmıştır. Birinci Bölümde Hız. Peygamber'in "Mescid-i Nebevî'de Her Gün Yaptıkları" ele alınmıştır. Hız. Peygamber, Medine'de bulunduğu süre içerisinde her gün belirli aralıklarla mescide geliyor, muhakkak ashabıyla ilgileniyor ve ibadet ediyordu. Gününün önemli bir kısmını

sahabilerle geçiriyordu. Bu yüzden “Ashabıyla İlgilenmesi” başlığı altında ele alınan hususlar, tezin en hacimli kısmını oluşturmaktadır. Bu kısımda sırasıyla ashabıyla olan sohbetleri, sorularını cevaplaması, dilek ve şikayetlerini dinleyip ihtiyaçlarını gidermesi, gördüğü yanlışları düzeltmesi, suçluları cezalandırması, görev vermesi, cuma günleri ve sâir zamanlarda gerekli gördüğü durumlarda ashabına hitap etmesi, hediye vermesi ve hediyeleri kabul etmesi, yeni doğan çocuklara isim vermesi ve gerek çocukların gerekse yetişkinlerin uygun görmediği isimlerini değiştirmesi hususları ele alınmıştır. Hz. Peygamber’in Mescid-i Nebevî’deki günlük hayatının bir diğer vazgeçilmez unsuru ibadet hayatıdır. Bu yüzden Birinci Bölümde “İbadet Etmesi” başlığı altında abdest alıp ezanı dinleyerek namaza hazırlanış süreci, tek başına kıldığı nafile namazlar ve ashabına namaz kıldırması, son olarak da mescidde Kur’ân okuması ele alınmıştır.

“Ara Sıra Yaptıkları” ana başlığını taşıyan İkinci Bölümde ele alınan hususların başında “Medine Dışından Görüşmeye Gelenlerle İlgilenmesi” hususu gelmektedir. Birinci Bölümde ele alınan konularda ağırlıklı olarak Medine’de mukim olan sahabileriyle ilişkileri incelenmiştir. İkinci Bölümde ise Hz. Peygamber’in Medine dışından gelenleri nasıl ağırladığı, sohbet etmesinden sorularını cevaplamasına, görev ya da isim vermesinden yanlışlarını düzeltmesine kadar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu yüzden İkinci Bölümün en kapsamlı başlığını “Hz. Peygamber’in Medine Dışından Görüşmeye Gelenlerle İlgilenmesi” hususu teşkil etmiştir. İkinci Bölümde ayrıca daha sık yaptığından daha nadir olana doğru bir sıralamayla cenaze namazı kıldırması, torunlarıyla vakit geçirmesi, i’tikâfa girmesi, zaman zaman istirahat etmesi, endişe anlarında mescide gelip ibadet etmesi, yular örmesi, bayram namazı kıldırması ve son olarak mescidin kapısı önünde yaptıkları ele alınmıştır.

Hz. Peygamber’in hayatı ile ilgili her şeyin yazılıp çizildiğinin söylendiği bir dönemde ufkumu genişleterek beni böyle bir çalışma yapmaya teşvik eden, cesaret veren, zorlandığım her aşamada sadra şifa çözümler sunan, ilmi bir gerekçeye dayanması kaydı şartıyla farklı düşündüğüm hususlardaki hoşgörüsüne hayran kaldığım kıymetli hocam Prof. Dr. Mustafa Fayda’ya bu vesile ile şükranlarımı arz ediyorum.

Tez konusunun belirlendiği ilk günden beri kapısını sık sık aşındırdığım ve her seferinde verdiği fikirler ve yaptığı tashihlerle bana yeni bakış açıları kazandıran,

tezimin bugünkü şeklini almasında emeği büyük olan değerli hocam Doç. Dr. Casim Avcı'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmalarımı başından beri kontrol eden, yol gösteren ve yazdığım metinleri tashih ederek ilmî bir üslup geliştirmeme yardımcı olan kıymetli hocalarım Prof. Dr. İsmail Yiğit ve Prof. Dr. Emin Aşıkkutlu'ya göstermiş oldukları sabır ve hoşgörüden ötürü müteşekkirim. Tezin hazırlık safhalarında desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Gülgün Uyar ve Doç. Dr. Nuh Arslantaş'a içten teşekkür ederim.

Son olarak maddi desteklerini en cömert şekilde önüme seren, daha da önemlisi sımsıcak sevgileri, içten gülüşleri ve umutsuzluğa kapıldığım anlarda omzuma koydukları güven verici elleriyle küçüklüğümden beri ilim yolunda ilerlememin en büyük destekçileri olan biricik anneme ve babama, sevgili kardeşlerime ve tezin en netameli aşamalarında özverili davranan sevgili eşime en samimi şükranlarımı sunarım.

13 Mayıs 2011, İstanbul

Fatımatüz Zehra Kamacı

KISALTMALAR

a.mad.	aynı madde
a.mlf.	aynı müellif
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bk.	bakınız
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	editör
krş.	karşılaştırınız
nr.	numara
nşr.	neşreden
ö.	ölüm tarihi
s.	sayfa
trc.	tercüme
ty.	tarih yok
ve dğr.	ve diğerleri
vr.	varak
yy.	yayın yeri yok

GİRİŞ

Günlük hayat tabiri “İnsanın ömrü boyunca alışlagelmiş bir düzen içerisinde yaptığı, alışkanlık haline gelmiş eylemleri” ifade eder ve sosyal tarih çalışmaları için en önemli inceleme konusudur. Belirli bir süre kronoloji ve siyasi tarih ağırlıklı olarak gerçekleştirilen modern tarih çalışmalarında, ele alınan dönem ya da coğrafya ile ilgili sosyal dinamiklerin, siyasi tarihi dahi yeniden düşünmeyi gerektirecek kadar önemli olduğu anlaşıncaya sosyal tarih araştırmalarına önem verilmeye başlanmıştır. Nitekim Eski Yunan, Eski Roma, Osmanlı ve İstanbul ile ilgili günlük hayat başlığıyla pek çok çalışma yapılmış ve bu tür çalışmalar sayesinde ilgili dönem toplum yaşantısına dair tarihin tozlu sayfalarında kalmış pek çok önemli özellik ortaya çıkartılmıştır.

İslâm tarihi ile ilgili modern araştırmalar için de benzer bir durum söz konusudur. İnceleme alanı Câhiliye devrinden başlayıp günümüz Türkiye’sine kadar uzanan İslâm Tarihi çalışmaları için Hz. Peygamber devrinin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Zira bu dönem İslâm medeniyetinin temellerinin atıldığı, İslâm kültürünün kendine has bir takım özellikler kazanarak neş’et ettiği bir dönemdir. İslâm tarihi boyunca kendini kabul ettirmek isteyen her oluşum, temelini “Asr-ı Saâdet” olarak anılan Hz. Peygamber devrine dayandırma ihtiyacı hissetmiş, toplum nezdinde meşruiyetini ancak Hz. Peygamber devrinde kendisine bir yer bularak kazanacağını düşünmüştür. Bu da Hz. Peygamber’in yaşadığı devrin yalnız siyasi olaylar yönüyle değil, sosyal ve toplumsal açıdan da en ince detaylarına kadar araştırılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu araştırmaların merkezinde tabii olarak Hz. Peygamber’in hayatı yer almaktadır.

Hz. Peygamber’le ilgili gerek ilk dönem gerekse muahhar siyer-megâzî kaynaklarında hem siyasi hem de sosyal tarih çalışmalarında kullanılacak bilgiler bir arada zikredilmiştir. Hz. Peygamber’in hayatının kronolojik olarak ele alındığı ilk dönem kaynaklarında örneğin bir savaşın anlatıldığı satırlarda Hz. Peygamber’in yeme içmesine, giyimine, ashabıyla olan ilişkilerine, ibadet hayatına ilişkin çok önemli bilgileri elde etmek mümkündür. Dışarıdan bakıldığında sadece siyasi tarihi ilgilendiren meseleleri ihtiva ettiği izlenimi veren bu eserlerin, baştan sona sosyal tarih gözüyle okunduğunda Hz. Peygamber’in günlük hayatı ile ilgili oldukça zengin bilgiler içerdiği

görülmektedir. Hz. Peygamber'in hayatını her vechesiyle ele alan ve ansiklopedik nitelik taşıyan muahhar siyer-megâzî kaynaklarında ise Hz. Peygamber'in günlük hayatı ile ilgili meseleler artık satır aralarından çıkartılmış, başlıklara taşınarak ciltler dolusu eserler kaleme alınmıştır. Öte yandan hadis kaynakları kronoloji ve siyasi tarihten bağımsız olarak başlı başına Hz. Peygamber'in günlük hayatını aydınlatıcı bilgiler içermektedir.

Günümüz araştırmalarına bakıldığında Hz. Peygamber'in hayatının yukarıda bahsettiğimiz “günlük hayat” perspektifiyle bir bütün olarak çalışılmadığı dikkatleri çekmektedir. Elbette onun hakkında yazılan sayısız araştırmada günlük hayatının çeşitli vechelerine dair unsurlar ele alınıp incelenmiştir; ancak bu bilgiler, sistemli bir şekilde sadece onun günlük hayatını ortaya koyma amaçlı olarak bir araya getirilmemiştir.

“Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebvî'deki Günlük Hayatı” adıyla nihâî şekline kavuşan araştırmamızda başlangıçta esas olarak Mekke, Medine, savaşlar vb. bir ayırımı gidilmeksizin “Hz. Peygamber'in Günlük Hayatı”nın tamamı ele alınmak istenmiştir. Ancak kaynaklar bu gözle okunduğunda günlük hayat açısından Hz. Peygamber'in hayatının Mekke dönemi ve Medine dönemi olarak ikiye ayrılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Üstelik araştırmaya, kronolojik yapının tersine Medine dönemi ile başlanması gerekmektedir.

Mekke dönemi, Hz. Peygamber'in Günlük Hayatı açısından ikincil bir önemi hâizdir. Zira ilk vahyin gelişine kadarki 40 yıllık süreç hakkında Hz. Peygamber'in ya da sahabilerin dilinden gerçekleşen bir takım özel anlatımların dışında bilgi sahibi olmak mümkün değildir. Çocukluğu, gençliği, evliliği ve 40 yaşına kadarki ticaret hayatı ile ilgili sahip olduğumuz bilgiler kısa anekdotlar şeklindedir. Bir günlük hayat çalışması ise kişinin ömrü boyunca sabahdan akşama kadar tekrar eden eylemlerini, yani anekdotların çokça fevkinde bir takım bilgileri gerekli kılmaktadır. Hz. Peygamber'in ilk vahyi aldıktan sonra Mekke'de geçirdiği 13 yıllık süreç için de aynı şey geçerlidir. Her ne kadar Mekke dönemi ile ilgili olarak ilk 40 yıla nispetle daha fazla bilgi elde edilse de rivayetler daha çok Hz. Peygamber'in Mekke'de geçirdiği günlerin olağanüstü yönleri ile ilgilidir. Oysaki “günlük hayat” bakış açısıyla ele alınan bir çalışmada öncelikli olarak durağan seyreden bir hayatın alışkanlıkları ele alınır. İkincil derecede

çok önemli ise olağanüstü şartların dahi rutin yönleri ele alınmak durumundadır. Örneğin böyle bir çalışmada öncelikli olarak müşriklerin bütün baskılarına rağmen Hz. Peygamber'in güne nasıl başladığı, nerelere gittiği, ne yiyip içtiği, kimlerle konuştuğu, ne zaman, nerede ve nasıl istirahat ettiği, nerede ve nasıl alışveriş yaptığı, kime ve neye kızdığı ya da neye sevindiği gibi hususların tespit edilmesi gerekmektedir. Sonra da eğer imkan varsa müşriklerin baskı ve eziyetlerinin bir süre sonra Hz. Peygamber için rutine dönüşen yönleri bulunup ele alınmalıdır. Zira 13 yıl, olağanüstü şartların dahi artık bir alışkanlık haline gelmesini tabîi kılacak kadar uzun bir süreçtir. Kısacası Mekke dönemi ile ilgili bu tür bilgiler satır aralarına gizlenmiştir ve Hz. Peygamber'in Mekke'deki günlük hayatını ortaya koymak, ayrı plan ve metodoloji ile satır aralarının okunduğu, boşlukların dönemle ilgili genel bilgilerin rehberliğinde özüne uygun bir şekilde doldurulduğu bir çalışma ile mümkündür.

Hz. Peygamber'in günlük hayatını en ince detaylarıyla öğrenmemize imkan sağlayan süreç Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretiyle başlamıştır. Medine'deki günlük hayatı Hz. Peygamber'in, Kur'an'ın nasıl yaşanacağını öğrettiği, bugün bütün detaylarına vakıf olduğumuz ve onu bütün müslümanlar için örnek kılan bir hayattır. Bu nedenle çalışmaya Hz. Peygamber'in Mekke'deki hayatı ve Medine'ye hicretinden sonra gerçekleştirdiği askerî seferler ve yolculuklar dışarıda bırakılarak "Hz. Peygamber'in Medine'deki Günlük Hayatı" başlığıyla devam edilmiştir. Zira her ne kadar Medine'de müşriklerin baskı ve eziyetleri ciddi ölçüde azalmışsa da Hz. Peygamber'in günlük hayatını sürdürdüğü ev-mescid çevresinden uzaklaşarak çıktığı hac ve umre yolculukları ile onun komutasında gerçekleşen gazveler yine rutin eylemlerinin dışında olağanüstü bir takım hal ve şartlar içeren unsurlardır ve tıpkı Mekke dönemi gibi kendi tabîi yapısı içerisinde ayrı bir planla çalışılmalıdır. Fişleme tamamlanıp yazım aşamasına gelindiğinde ise "Hz. Peygamber'in Medine'deki Günlük Hayatı" başlığını taşıyan bir çalışmanın bir tez mahiyetini aştığı anlaşılmış ve tezin tekrar daraltılması ihtiyacı gündeme gelmiştir. Çünkü Birinci Bölüm olarak düşünülen "Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'deki Günlük Hayatı", mescidin onun Medine günlerindeki merkezi rolü sebebiyle başlı başına bir tez mahiyeti arz etmektedir. Dolayısıyla bugün gelinen noktada tekrar sınırlandırılarak çalışma, "Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'deki Günlük Hayatı" başlığıyla sunulmaktadır. İlerleyen süreçte

Resûlullâh'ın Medine'de Mescid-i Nebevî dışındaki günlük hayatı, Mekke dönemi ve seferler ayrı bir çalışma olarak hazırlanıp yayımlanacaktır.

Günlük hayat başlıklı bir çalışma yapılırken uyulacak kurallar aşağı yukarı bellidir. Buna göre bir devir, coğrafya yahut şahsı ilgilendiren eylem ve durumlar, kronolojik bir sıra gözetilmeden, siyasi tarihle ilişkilendirilmeksizin, sosyal tarih merkezli bir bakış açısıyla, çeşitli konu başlıkları altında bir araya getirilerek belirli bir plan dahilinde sunulmalıdır. Ancak bazı romanlar istisna tutulursa şahıs bazında günlük hayatla ilgili ilmi bir çalışma tespit olunamamıştır. Çünkü tarihte yaşamış herhangi bir şahıs için tez mahiyetinde başlı başına bir günlük hayat çalışması yapacak kadar malzeme bulmak mümkün değildir. Ancak sıra Hz. Peygamber'e geldiğinde durum değişmektedir. Plan ve metod açısından incelenebilecek şahıs merkezli bir günlük hayat çalışması olmayışı gerçeğine bir de Hz. Peygamber'le ilgili devasa bir literatür eklenince çalışmanın sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için günlük hayat perspektifli belirli araştırma ve yazma usüllerinin belirlenmesi kaçınılmaz olmuştur.

Çalışmanın başında fişlemeler yapılırken karşılaşılan en önemli zorluk, Hz. Peygamber'le ilgili hiçbir bilginin dışarıda bırakılamaması hususudur. Günlük hayat merkezli bir çalışmada her ne kadar başlangıçta bir takım plan öngörülerinde bulunulsa da bu öngörüler, fişlemeleri belirli kriterlere göre yapmayı sağlamaya yetmezler. Plan ancak malzeme bütünüyle fişlendikten sonra ortaya çıkmaktadır.

Yazma aşamasına geçildiğinde ana başlıklar “Hz. Peygamber'in alışlagelmiş bir düzen içerisinde yaptığı, alışkanlık haline gelmiş eylemleri” esas alınarak belirlenmiştir. Buna göre Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'deki faaliyetlerinin çoğu ashabıyla birebir ilişkilidir. Bu nedenle onun ashabıyla ilgili söz ve davranışları “Ashabıyla İlgilenmesi” ana başlığı altında birleştirilmiştir. Hz. Peygamber'in mescidde zaman ayırdığı diğer bir husus ise ibadettir. Üstelik o bu iki eylemi her gün gerçekleştirmektedir. Bu husus Hz. Peygamber'in günlük hayattaki faaliyetlerini sıklığa göre sıralama ölçütünü beraberinde getirmiştir.

Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'deki faaliyetlerinin en önemli bölümünü oluşturan “Ashabıyla İlgilenmesi” konusunu anlatırken kullandığımız başlıklar ise

tamamen günlük hayat kavramının içinde yer alan doğal akışın yakalanmaya çalışılmasıyla oluşturulmuştur. Bu yüzden başlıklar arasında “vahiy alması”, “İslâm’ı tebliğ etmesi” gibi hususlar bulunmamaktadır. Zira Resûlullâh, günlük hayatı içerisinde bu işlere özel bir zaman ayırmamıştır. Onun günlük hayat bağlamında ele alınabilecek her iş ve eyleminde zaten bu unsurlar bulunmaktadır. Elbette Resûlullâh’ın vahiy almasını ele alan bir tezde bu hususlar bir arada ayrıca incelenebilir. Ancak onun günlük hayatındaki doğal akışı vermeyi hedefleyen bir çalışmada ait oldukları yerde zikredilmelidir. Nitekim rivayetler, Hz. Peygamber’in ashabıyla konuştuğu sırada, sahabiler arasında çıkan bir anlaşmazlık kendisine taşındığında, sorulan bir soru karşısında, seriyye, gazve vb. süreçlerde yaşanan bir gelişme üzerine, bir şeye üzüldüğünde ya da sevindiğinde, hutbe irat ederken, bir şey yiyip içerken, gayri müslimlerin bazı söz ve davranışları üzerine, bir sahabinin sıkıntısını ya da ihtiyacını giderirken, verdiği bir görev sırasında yaşanan bir hadise üzerine yahut heyet mensuplarının bir sözü ya da davranışı sonucunda vahiy aldığını ortaya koymaktadır. Aynı durum gayri müslimlere İslâm’ı tebliğ etmesi yahut sahabilere dini öğretmesi hususları için de geçerlidir. Yukarıda zikrettiğimiz ve Hz. Peygamber’in ashabıyla ilgilenmesinin alt başlıklarını oluşturan tüm şart ve durumlarda Hz. Peygamber hem vahiy almış, hem de aldığı vahyi tebliğ etmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber’in günlük hayatının anlatıldığı bir çalışmanın planında onun hayatındaki yeri ve önemi herkesçe bilinen bu gibi unsurların ayrı bir başlık altında ele alınmamış olması yadırganmamalı, bir eksiklik olarak algılanmamalıdır.

Hz. Peygamber’in günlük hayatındaki doğal akış içerisinde başlığa taşınmamış diğer detaylar da şu şekilde sıralanabilir: Vahiy, mektup ve belge yazdırması hususları “Görev Vermesi” başlığı altında ele alınmıştır. “Biat alması” meselesi kaynaklarda özellikle Medine döneminde heyetler bazında “Biat ettiler!” tarzındaki ifadelerle başka detaylar zikredilmeden yer bulduğu için ayrı bir başlık altında ele alınmamış, “Medine Dışından Görüşmeye Gelenlerle İlgilenmesi” kısmında heyetlerin davranışları ile ilgili genel bilgiler verilirken zikredilmiştir. Yine dişlerini temizlemesi, saç ve sakalını taraması gibi hususlara, bunları zaman zaman mescidde yaptığına dair rivayetler olduğu için “İstirahat Etmesi” başlığı altında kısaca değinilmiş, detaylı bilgi olmadığı için başlığa çıkarılmamıştır. Bu gibi hususlar daha sonra evindeki faaliyetleri incelenirken

detaylıca ele alınacaktır. Hz. Peygamber'in mescidde zekat, sadaka ve ganimet mallarını dağıtması ile ilgili hususlara "Dilek ve Şikayetleri Dinleyip İhtiyaçları Gidermesi" başlığı altında Hz. Peygamber'in bu gibi işler için kullandığı kaynaklarla ilgili bilgi verilirken değinilmiştir. Mescidde tutulan esirlerle ilişkileri de aynı bağlamda ele alınmıştır. Ashabıyla yaptığı istişareler onlarla olan sohbetinin bir parçası olarak değerlendirilmiş ve "Sohbet Etmesi" başlığı altında incelenmiştir.

Hz. Peygamber'in günlük hayatında ashabıyla nasıl ilgilendiğini ortaya koyan "Sohbet Etmesi", "Soruları Cevaplaması", "İstek ve İhtiyaçları Gidermesi", "Yanlışları Düzeltmesi", "Görev Vermesi" vb. hususlar ele alınırken de çeşitli sınırlamalara gidilmiştir. Zira bu başlıkların her birisi bir tez niteliğinde rivayet içermektedir. Bu çalışmada Hz. Peygamber'e sorulan her sorunun ve onun verdiği her cevabın yahut sahabilere verdiği her bir görevin zikredilmesi mümkün değildir. Araştırmamızda bu hususların Hz. Peygamber'in günlük hayatındaki temel faaliyetler olduğu ifade edilmiş ve örneğin "Görev Vermesi" hususu bu faaliyetin, Hz. Peygamber'in günlük hayatındaki yerini ve önemini ortaya koyan örneklerle ele alınmıştır. Aynı durum Hz. Peygamber'in günlük hayatındaki ibadetleri için de geçerlidir.

Hz. Peygamber'in her gün yaptığına dair açık rivayet bulunmayan veya her gün yapılmadığı açıkça bilinen hususlar ise "Ara Sıra" başlığı altında ele alınmıştır. Başlangıçta bu faaliyetler "sık sık" "ara sıra" gibi iki farklı kategori altında ele alınmak istenmişse de nihai noktada Hz. Peygamber'in her gün yapmadığı eylemlerin sıklığını tayin noktasında net bulgulara ulaşılamadığından "Ara Sıra" başlığı tercih edilmiştir. Bunlar içerisinde özellikle hicri 5. yıldan itibaren "Medine Dışından Görüşmeye Gelenlerle İlgilenmesi" ve "Cenaze Namazı Kıldırması" diğerlerine göre daha sık gerçekleşmiştir. Çalışmamızda sahabilerin, neden Medine'de mukim olanlar ve dışarıdan Resûlullâh'la görüşmeye gelenler şeklinde ikiye ayrıldığı sorusu akla gelebilir. Bu yine "günlük hayat" ifadesinin doğasından kaynaklanan bir durumdur. Hz. Peygamber'in ashabıyla ilgilenmesi başlığı altında asıl olan onun Medine'de mukim ve aşağı yukarı her gün gördüğü sahabilerle olan ilişkilerinin ortaya konmasıdır. Zira onlar devamlı yakınında olmaları hasebiyle Hz. Peygamber'in rutinine dahildirler. Hz. Peygamber'in günlük hayatını onların dışında düşünmek mümkün değildir. Medine

dışından gelerek 3-5 gün kalıp giden sahabiler ise onun günlük hayatında kalıcı olmayıp ara sıra gelip giden misafir konumundadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in heyet mensuplarıyla olan ilişkileri onun günlük hayatı açısından bir arada ayrıca ele alınmayı gerektirecek bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu nedenle Resûlullâh'ın "Medine Dışından Görüşmeye Gelenlerle İlgilenmesi" "Ara Sıra" başlığı altında birinci sırada incelenmiştir. Sahabilerin yakınlarının cenaze namazlarını Hz. Peygamber'in kıldırması yönündeki arzularından ötürü bu eylemin onun günlük hayatındaki yeri de ara sıra başlığı altında incelenen diğer faaliyetlere göre ön sıralarda yer almaktadır.

Önsözde de belirtildiği üzere Hz. Peygamber'in hanımlarının kaldığı odalar yani evleri de Mescid-i Nebvî'nin içerisindeydi. Buna rağmen tezimizde onun, mescidin doğu yakasında sıralanan bu odalarda geçen günlük hayatına değinilmemiştir. Zira "Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebvî'deki Günlük Hayatı"ndan kasıt onun mescidin umuma açık kısımlarındaki günlük hayatıdır. Evleri her ne kadar mescidin sınırları içerisindeyse de esasen Resûlullâh'ın hanımlarıyla birlikte özel hayatını sürdürdüğü yerlerdir. Yine onun mescidin dışında da evleri olduğu, cariyelerinin kaldığı odaların mescidin dışında yer aldığı bilinmektedir. Yine mescidin doğusunda bulunan, Hz. Peygamber ve ailesi tarafından ambar olarak kullanılan odalar da kapsam dışında tutulmuştur. Yalnızca heyetlerin ağırlandığında kullanılan ve Hz. Peygamber'in zaman zaman sahabileriyle özel sohbetlerini gerçekleştirdiği bir oda, umuma açık işlevi göz önünde bulundurularak ilgili yerlerde zikrolunmuştur.

Kaynaklar ve Araştırmalar

Doğumu, çocukluğu ve gençliği son peygamber olma payesine erişeceğinin alametleri ile dolu olan, ilmik ilmik işlenerek adeta 40 yıl boyunca Cibrîl'le karşılaşacağı, "Oku" emriyle ilk vahyi alacağı güne hazırlanan, yaşadığı toplumda herkesin istisnasız parmakla gösterdiği, canını ve malını gözü kapalı emanet ettiği, bir insanın sahip olabileceği en üstün vasıfları hâiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v), tabii olarak Hz. Âdem'den bu yana hakkında en çok bilgi toplanan, en çok eser te'lif edilen, methiyeler düzülen, na'tler yazılan insandır. Bunun nedeni sahabilerin imanları gereği ona karşı içlerinde hazır buldukları sevginin; Allah'ın vahiyle ona çizdiği en mükemmel yolda, bir an dahi sapmadan, yılmadan yorulmadan, her türlü maddi ve manevi zorluğa

tahammül ederek yürüdüğünü yakından görmeleri neticesi tarif edilemeyecek güzellikte bambaşka bir boyuta taşınmasıdır. Onun bu, herkesi kendisine hayran bırakan “emredildiği gibi dosdoğru” yaşadığı hayatın yegane şahitleri olan sahabiler, Allah’ın kendilerine lutfettiği nimetin farkına varıp omuzlarındaki sorumluluğu hakkıyla yerine getirebilmek için henüz o hayatta iken gerek her bir detayı zihinlerine kazıyıp anlatarak, gerekse sözleri, fiilleri ve Kur’ân âyetleri ile ilgili tuttukları küçük notlarla onun nasıl yaşadığını gelecek nesillere aktarmaya gayret etmişlerdir. Bu adeta nesilden nesile taşınan bir bayrak gibidir ve İslâm tarihi boyunca bazı müslümanlar her ne kadar zaman zaman onun sünnet çizgisine uymayacak amellerde bulunsalar da çoğunluk, ellerine aldıkları sünneti yaşama ve yaşatma bayrağını her bir asırda büyük bir titizlikle taşımış ve bir sonraki nesile emanet etmiştir. Böylece vefatının üzerinden on dört asır geçmesine rağmen bir araştırmacı bugün Resûlullâh ile ilgili bir çalışma yapmaya giriştiğinde önündeki malzeme zenginliği karşısında şaşırıp kalmakta, ona karşı duyulan sevginin tezahürlerini en çarpıcı şekliyle müşahade etmektedir.

“Hz. Peygamber’in Mescid-i Nebevî’deki Günlük Hayatı”nı incelediğimiz bu çalışmada yararlandığımız kaynak ve araştırmalar 1400 yıllık geniş bir zamana ve oldukça geniş bir alana yayılmaktadır. Her ne kadar ilk dönem kaynaklarından sonra yazılmış eserlerde belirli rivayetler tekrar etse de onunla ilgili eser kaleme alan her bir müellifin kendi çapında bir gayretle öncekilerden farklı detaylara ulaşmaya çalıştığı ve eserine kendine has bir yapı kazandırdığı dikkatleri çekmektedir. Bu nedenle ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarından bugüne kadar Hz. Peygamber’le ilgili yazılmış eserleri dikkatli bir şekilde gözden geçirmek gerekmektedir ki çalışmamızda istifade ettiğimiz belirli başlı kaynak ve araştırmalar şu şekildedir:

Siyer, Megâzî Kaynakları ve Umumi Tarihler: Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Amr b. el-Âs, Berâ b. Âzib gibi sahabilerin “Sahife”leri ile başlayan, tâbiîn devrinde müstakil megâzî kitaplarına dönüşen ve İbn İshâk’ın (ö. 151/768) asıl adı *el-Mübtede’ ve l-Meb’as ve l-Megâzî*¹ olan eserinde daha sonraki siyer-megâzî yazarlarının da sürdürecekleri bir forma kavuşan siyer-megâzî kitapları ve umumi tarihlerin Hz. Peygamber dönemine ait kısımları, Hz. Peygamber’in günlük hayatına dair bilgilerin bir

¹ İbn İshâk, *es-Sîretü’n-Nebeviyye* (nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî), I-II, Beyrut 2004.

sistem içerisinde verildiği en önemli kaynaklar bütünü oluşturmaktadır. Zira bu kaynaklar kronolojiktir. Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarını hep doğumundan ölümüne tarih sırasına göre zikrederler. Her ne kadar bizim çalışmamız bir sosyal tarih çalışması olsa da böyle bir çalışmayı yapmak, neyin nerede olduğunu tespit etmek açısından öncelikli olarak siyer-megâzî kitaplarının çok iyi okunmasını gerektirmektedir.

Bu noktada siyer-megâzî kitaplarını konumuz açısından ikiye ayırarak incelemek gerekecektir. Bunların bir kısmı İbn İshâk'ın *es-Sîre*'sinde belirlediği asıl siyer-megâzî yapısını bir takım terk ve tercihlerle büyük ölçüde devam ettiren eserlerdir. Bu eserlerde Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili gerek tefsir gerekse hadis kaynaklı bilgiler, konuyu anlamamızı sağlayacak bir örgü içerisinde kronolojik olarak verilir. İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*,² Vâkıdî'nin (ö. 207/822) *el-Megâzî*,³ İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*,⁴ İbn Seyyidünnâs'ın (ö. 734/1334) *Üyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*,⁵ Kelâ'î'nin (ö. 634/1237) *el-İktifâ' fî Megâzî Resûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*,⁶ Nûreddîn el-Halebî'nin (ö. 1044/1635) *es-Sîretü'l-Halebiyye*⁷ Ahmed b. Zeynî ed-Dahlân'ın (ö. 1304/1886) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*⁸ isimli eserleri bu usule uygun yazılmış olan ve çalışmamızda yararlandığımız siyer-megâzî kitaplarıdır. “Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'deki Günlük Hayatı” ile ilgili hangi rivayetleri dışarıda bırakıp hangilerini ele alacağımız hususunda bu eserler, çalışmamızın ana omurgasını oluşturmuştur. Zira çalışmamız Mekke dönemini, Medine döneminde yapılan sefer ve yolculukları, Mescid-i Nebevî dışındaki faaliyetleri kapsam dışında tutmaktadır. Bunları tefrik etme noktasında siyer-megâzî kitapları dışındaki kaynaklarda verilen zaman-mekan bilgileri çoğu zaman yetersizdir ve bu noktalarda siyer-megâzî kitaplarına başvurulması gerekmektedir. Dolayısıyla tezin mahiyet kazanmasında siyer-megâzî kitaplarının belirleyici rolü

² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (nşr. Muhammed Alî el-Kutb-Muhammed ed-Dâlî Balta), I-IV, Beyrut 2005.

³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî* (nşr. Marsden Jones), I-III, Beyrut 1989.

⁴ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (nşr. Abdüsselâm b. Muhammed), Beyrut 2000.

⁵ İbn Seyyidünnâs, *Üyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer* (nşr. Muhammed el-Îd el-Hatrâvî-Muhyiddîn Mestû), I-II, Beyrut 1992.

⁶ Kelâ'î, *el-İktifâ' fî Megâzî Resûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, Beyrut 1417.

⁷ Nûreddîn el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, I-III, Beyrut 1400.

⁸ Ahmed b. Zeynî ed-Dahlân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-III, 2. Baskı, Beyrut 2001.

olmuştur. Ayrıca bir başlığın altında örneğin “Görev Vermesi” hususunda ele alınan rivayetlerin sıralamasında da siyer-megâzî kitaplarındaki bilgilere başvurulmuştur. İbn İshâk’ın *es-Sîre*’inde zikrettiği ancak İbn Hişâm’ın yer vermediği bazı rivayetler, özellikle Hz. Peygamber’in Medine’de ashabına Mekke günleri ve geçmiş peygamberlerden bahsederken verdiği bilgiler bağlamında önemlidir. İbn Hişâm ise İbn İshâk’ın zikrettiği bazı bilgileri değerlendirirken Hz. Peygamber’in günlük hayatına dair önemli bilgiler vermektedir. Siyer-megâzî grubu içerisinde Vâkıdî’nin *el-Megâzî*’sine ise özellikle dikkat çekmek gerekmektedir. Zira her ne kadar ağırlıklı olarak savaşları ele alması hasebiyle konumuz dışında gözüke de eser, seferlerde yaşanan olayların Hz. Peygamber’in ve sahabilerin Medine günlük yaşantısına olan etkileri ile ilgili detaylı bilgiler içermektedir. Hatta bu yönüyle “Vâkıdî’nin eseri, Hz. Peygamber’in Medine’deki günlük hayatı ile ilgili diğer siyer-megâzî kitaplarında verilen pek çok bilgiyi ihtiva etmektedir!” denilebilir.

Çalışmamız açısından farklı bir mahiyet arzettiği için ayrı bir grupta ele alacağımız eserler, ansiklopedik muahhar siyer-megâzî kaynaklarından İbnü’l-Cevzî’nin (ö. 597/1201) *el-Vefâ bi Ahvâli’l-Mustafâ*,⁹ Makrîzî’nin (ö. 845/1442) *İmtâ’u’l-Esmâ*,¹⁰ ve Şâmî’nin (ö. 942/1535) *Sübülü’l-Hüdâ ve’r-Reşâd*¹¹ isimli eserleridir. Bu üç müellifin Hz. Peygamber’in günlük hayatı ile ilgili verdikleri bilgiler, yukarıda zikrettiklerimizden farklıdır. Eserlerinin başında İbn İshâk’ın belirlediği peygamber biyografisine uygun bir akışta Hz. Peygamber’in hayatını kronolojik olarak zikretmişlerdir; ancak ele alınan her bir başlığın altında daha önce hiçbir kaynakta yer almayan zengin bilgiler, detaylar işlenmiştir. Bu eserlerde adeta megâzîden tabakat kitaplarına, şehir tarihlerinden ensab kitaplarına, tefsirden kelamla ilgili yazılmış eserlere, hadis şerhlerinden edebiyat kitaplarına kadar her bir alan araştırılarak, eser ve müellifine atıf yapılmış ve elde edilen bilgiler bir sistem içerisinde Hz. Peygamber’in biyografisine yedirilmiştir. Hz. Peygamber’in hayatı ile ilgili verilen kronolojik bilgilerin ardından daha önceki siyer-megâzî kaynaklarında ele alınmamış olan sayısız rivayet, Hz. Peygamber’i tanıtıcı her türlü detayın işlendiği başlıklar altında

⁹ İbnü’l-Cevzî, *el-Vefâ bi Ahvâli’l-Mustafâ* (nşr. Râşid el-Halîlî), I-II, Beyrut 2005.

¹⁰ Makrîzî, *İmtâ’u’l-Esmâ* (nşr. Muhammed Abdülhamîd en-Nemîsî), I-XV, Beyrut 1999.

¹¹ Şâmî, *Sübülü’l-Hüdâ ve’r-Reşâd fî Sîreti Hayri’l-İbâd* (nşr. Âdil Ahmed-Ali Muhammed), I-XIV, Beyrut 1993.

derinlemesine ele alınmıştır. Bu eserlerde Hz. Peygamber'in günlük hayatı ile birebir ilişkili birçok âyet, sebab-i nüzûl rivayetleri ve hadis şerhlerinden alıntılar mevcuttur. Üstelik her biri Hz. Peygamber'in günlük hayatını aydınlatan çok kıymetli detaylar ihtiva eden bu başlıklar, fikhî hükümler temel alınarak oluşturulmadığından çok geniş bir muhteviyata sahiptirler. Hatta evvelce te'lif edilen hadis kitaplarının çoğunun Hz. Peygamber'in günlük hayatı ile ilgili zengin bilgiler içeren rivayetleri, bu üç eserde şerhleri ile birlikte yepyeni bir plan ve akış içerisinde detaylıca zikredilmiştir. Bunu ortaya koymak açısından daha geç vefat etmiş olması hasebiyle zaman zaman Makrîzî'den de alıntılar yapan Şâmî'nin eserine tezin tamamında neredeyse her bir dipnotta yer verilerek dikkat çekilmiştir. Üstelik Şâmî'nin eseri, Hz. Peygamber'le ilgili ilk dönemlerde yazılmış ancak günümüze ulaşmayan bazı eserlerden alıntılar yapması, âyetlerin sebab-i nüzûlü ile ilgili yer yer tefsir kitaplarında dahi geçmeyen ve Hz. Peygamber'in ashabıyla olan ilişkilerini anlatan bilgiler içermesi nedeniyle de konumuz için ayrıca önem arz etmektedir.

Her ne kadar siyer-megâzî grubunda sayılmasa da ansiklopedik mahiyetinden ötürü burada İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) *Zâdü'l-Me'âd*¹² isimli eseri de zikredilmelidir. Hz. Peygamber'in hayatının; dini, ahlaki, hukuki hükümler yönüyle ele alındığı bu eserden; mescidin inşasından Hz. Peygamber'in ashabıyla olan ilişkilerine, ibadet hayatından Medine dışından görüşmeye gelenlerle ilgilenmesine kadar geniş bir yelpazede istifade edilmiştir. Ayrıca İbn Kayyim, meseleleri fikhî hükümler bazında değerlendirme aşamasında sonuca doğru giderken pek çok rivayeti bir arada dikkatimize sunmaktadır ki bu usûl Hz. Peygamber'in günlük hayatı ile ilgili muhalif rivayetleri bir arada görme imkanı sunması sebebiyle oldukça önemlidir.

Siyer-megâzî başlığı altında ele alacağımız son grup Süheylî'nin (ö. 581/1185) İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyyesi*'ne yazdığı *er-Ravdü'l-Ünüf*,¹³ Zürcânî'nin (ö. 1122/1710), Kastallânî'nin *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye* isimli eserine yazdığı şerh¹⁴ ve

¹² İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd* (nşr. Şuayb Arnaut-Abdülkâdir Arnaut), I-V, Beyrut 1981.

¹³ Süheylî, *er-Ravdü'l-Ünüf* (nşr. Mecdî b. Mansûr b. Seyyîd), I-IV, Beyrut ty.

¹⁴ Zürcânî, *Şerhü'z-Zürcânî 'ala'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye bi'l-Menhi'l-Muhammediyye li'l-Kastallânî* (nşr. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî), I-XII, Beyrut 1996.

Hafâcî'nin (ö. 1069/1659) Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ* isimli eserine yazdığı *Nesîmü'r-Riyâd*¹⁵ adlı şerhlerdir. Şerh müellifleri, şerh ettikleri eserlerin her bir kelimesine adeta dipnot düşerken Hz. Peygamber'in günlük hayatının karanlıkta kalmış bir çok vechesine ışık tutmuşlar, Hz. Peygamber'in kullandığı eşyalar, binekleri, yazdırdığı mektuplar, kâtipleri, zekat âmilleri vb. hususlarda verdikleri listelerle çalışmaya zenginlik katmışlardır. Bunlar arasında özellikle Zürkânî'nin, Hz. Peygamber'in günlük hayatıyla ilgili verdiği detaylar dikkat çekmektedir.

Tez hazırlanırken ayrıca genel tarih kitaplarından Ya'kûbî'nin (ö. 292/905) *Târîhu'l-Ya'kûbî*,¹⁶ Taberî'nin (ö. 310/922) *Târîhu'r-Rüsûl ve'l-Mülûk*¹⁷, İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fi't-Târîh*,¹⁸ Zehebî'nin (ö. 748/1347) *Târîhu'l-İslâm*,¹⁹ İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*²⁰ isimli eserlerine de başvurulmuştur. Hz. Peygamber devri ile ilgili kısımları genellikle siyer-megâzî kitaplarında zikredilen bilgilerin tekrardan oluşan bu kronolojik eserlerden özellikle Taberî, Hz. Peygamber'in zaman içerisinde değişen bazı uygulamaları ile ilgili önem arzeden ve daha önceki kaynakların bilgi vermediği bazı olaylarla ilgili zikrettiği detaylarla dikkat çekmektedir. İbn Kesîr ise eserinde özellikle Hz. Peygamber'in sohbetleri, soruları cevaplaması, vahiy alması ve vahyi tebliğ etmesi hususlarında önemli bilgiler vermiştir.

Hadis Kitapları: Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarını yani günlük hayatındaki en temel faaliyetleri kayıt altına alan hadis kitapları,²¹ elbetteki

¹⁵ Hafâcî, *Nesîmü'r-Riyâd fî Şerhi Şifâi'l-Kâdî İyâd* (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ), I-VI, Beyrut 2001.

¹⁶ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (nşr. Abdül'-Emîr Mühennâ), I-II, Beyrut 1993.

¹⁷ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim), I-XI, Beyrut 1967.

¹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* (nşr. Halîl Me'mûn), I-IX, Beyrut 2002.

¹⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm:el-Megâzî* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî), Beyrut 1987.

²⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (nşr. Ahmed Abdülvehhâb el-Füteyh), I-XIV, Kahire 1992.

²¹ Araştırmamızda yararlandığımız belirli başlı hadis eserleri şu şekilde sıralanabilir: Mâlik b. Enes (ö. 179/795), *el-Muvattâ'*, I-II, Mağrib 1992, Tayâlisî (ö. 204/819), *Müsnedü Ebî Dâvud et-Tayâlisî*, Beyrut, ts; İbn Ebû Şeybe (ö. 235/849), *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr* (nşr. Saîd el-Lehhâm), I-VIII, Beyrut 1989; Dârimî (ö. 255/868), *Sünenü'd-Dârimî, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Serîf: el-Kütübü's-Sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000; Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Serîf: el-Kütübü's-Sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000; Müslim (ö. 261/875), *el-Câmiu's-Sahîh, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Serîf: el-Kütübü's-Sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000; İbn Mâce, (ö. 275/888), *es-Sünen, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Serîf: el-Kütübü's-Sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000; Ebû Dâvud (ö. 275/888), *Sünenü Ebî Dâvud, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Serîf: el-Kütübü's-Sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000; Tirmizî (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Serîf: el-Kütübü's-Sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000; Nesâî (ö. 303/915), *Kitâbü's-Süneni'l-Kübrâ, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Serîf: el-Kütübü's-Sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000; Ebû Ya'lâ (ö. 307/919), *el-Müsned* (nşr. Hüseyin Selim Esed), I-XIII, Dımaşk 1984; İbn Hibbân (ö.

çalışmamızda istifade ettiğimiz kaynak gruplarının başına yer almaktadır. Tıpkı siyer-megâzî kitapları gibi “Sahîfeler” halinde daha sahabiler devrinde yazılmaya başlanan ve Hz. Peygamber’in söz ve davranışları ile ilgili her bir bilgiyi tenkit süzgecinden geçirerek kayıt altına almayı hedefleyen hadis kitapları, öncelikli olarak Hz. Peygamber devrinin sosyo-ekonomik yapısını anakronik bir takım yanlışlara düşmeden anlamamızı sağlamış; bu durum Hz. Peygamber’in kıyafetlerinden yiyecek içeceğine, konuşma üslubundan kullandığı kelime ve darb-ı mesellere, sevincini ya da üzüntüsünü ortaya koyma şekline kadar dönemin kültürüyle anlam kazanan noktaları kavramamıza imkan vermiştir. Ayrıca satır aralarında zikredilen yer ya da mescid isimleri Medine’nin genel şehir yapısını, Mescid-i Nebevî ile ilgili rivayetlerdeki bir takım detaylar da mescidin fiziki görüntüsünü anlamayı sağlamıştır. Hadis kitapları ile ilgili olarak zikredilmesi gereken diğer bir önemli husus, siyasi tarihten çok sosyal tarih kapsamında değerlendirilebilecek bilgilere yer vermiş olmalarıdır. Böylelikle hadis kitapları Hz. Peygamber’in günlük hayatı ile ilgili klasik siyer-megâzî müktesebâtı içerisinde ele alınmayan pek çok detayı elde etme imkânını sunmuştur. Alım, satım ve ticaretle ilgili kısımlardan iman ve tevhit ile ilgili bölümlere, libâs ve zîne bölümlerinden cenaze ve taharetle ilgili kısımlara kadar hemen her yerde Hz. Peygamber’in günlük hayatına dair bir bilgi yer almaktadır. Üstelik örneğin Hz. Peygamber’in isim değiştirmesi ile ilgili bir bilgi, ilk bakışta oldukça bağlantısız gibi görülen bir “zekât kitabı”na ait bablarda; namaz kılması ile ilgili bir detay “alışveriş kitabı”nda, vahiy alması ile ilgili oldukça önemli bir bilgi “megâzî kitabı”nda yer alabilmektedir. Hatta hadis kaynaklarının kitap ve bab başlıklarında fikhî hükümlerin öne çıkarılmış olmasının hadis külliyyatının Hz. Peygamber’in günlük hayatı ile ilgili verdiği zengin bilgileri gizlediği dahi söylenebilir.

354/965), *Sahîhu İbn Hibbân*, I-XVIII, Beyrut 1984-1991 (bu baskıda aynı zamanda İbn Balabân’ın *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân* isimli eseri de mevcuttur); a. mlf, *es-Sikât* (nşr. Seyyid Ahmed), I-IX, 1975; Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu‘cemü’l-Kebîr* (nşr. Abdülmecîd es-Selefi), I- XXV, 2. Baskı, Beyrut 1984; a. mlf, *el-Mu‘cemü’l-Evsat* (nşr. Târik b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrâhîm), I-X, Kahire 1415; a. mlf, *el-Mu‘cemü’s-Sagîr* (nşr. Abdurrahmân- Muhammed Osmân), Medine 1968; Dârekutnî (ö. 385/995), *es-Sünen*, I-IV, Beyrut 1966; Hâkim en-Nisâbü’rî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ’), I-IV, Beyrut 1990; Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünenü’l-Kübrâ*, I-X, Haydarabad 1344; Heysemî (ö. 807/1405), *Buğyetü’r-Râid fî Tahkiki Mecma’i’z-Zevâ’id* (nşr. Abdullah Muhammed Dervîş), I-X, Beyrut 1994; İbn Hacer (ö. 852/1449), *Fethü’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (nşr. Mahmud Fuâd Abdülbâkî, Muhibbuddîn el-Hatîb), I-XIII, Beyrut 1379; Aynî (ö. 855/1451), *Umdetü’l-Kârî fî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, I-XX, Kahire 1972; Mübârekfûrî (ö. 1353/1935), *Tuhfetü’l-Ahvezî*, I-X, Beyrut ty.

Hadis kitapları arasında özellikle ilk dönem muhaddislerinden Abdürrezzâk'ın (ö. 211/826) *el-Musannef*²² isimli eserini zikretmek gerekecektir. Zira bu eser, Hz. Peygamber'in söz ve davranışları ile ilgili daha sonra pek çok hadis mecmuasında zikri geçmeyen önemli bilgileri hâizdir. Örneğin Abdürrezzâk'tan sonra benzer nitelikte bir eser telif eden İbn Ebû Şeybe (ö. 235/849) bu detayları vermemiştir. Hatta geçmiş hadis müktesebatına eserinde oldukça geniş bir yer veren Şâmî dahi Abdürrezzâk'ın zikrettiği bazı detaylara eserinde yer vermemiştir. Abdürrezzâk'ın verdiği bu bilgiler, özellikle namaz ve abdestle ilgili bahislerde zenginlik arz etmektedir. Abdürrezzâk ayrıca Hz. Peygamber'in günlük hayattaki alışkanlıklarını ortaya koyan bazı rivayetleri, olayın yeri ve nasıl cereyan ettiğiyle ilgili başka hadis mecmualarında yer almayan detaylarla ele almaktadır ki bu da zikredilmesi gereken oldukça önemli bir husustur. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'i²³ ise özellikle Hz. Peygamber'in ashabıyla ilişkilerini detaylandıran sohbetleri, soruları cevaplaması, yanlışları düzeltmesi vb. konularda diğer hadis mecmualarında rastlanılmayan çeşitli rivayetlere yer vermesi yönüyle önem taşımaktadır.

Çalışmamızda matbû hadis kitaplarının yanında hicretten itibaren 10 yıl boyunca Hz. Peygamber'in hizmetinden bulunan Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'in günlük hayatı ile ilgili verdiği bilgiler bağlamında tâbiîlerden hadis hafızı Humeyd et-Tavîl'in (ö. 143/760) Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan *Sahîfetü Humeyd et-Tavîl 'an Enes*²⁴ adlı cüzünden de istifade edilmiştir.

Tabakât ve Ensâb Kitapları: İslâm dünyasında en eski ve en meşhur tabakat kitaplarından olan İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*²⁵ isimli eseri gerek Hz. Peygamber'in siyerini anlatan ilk iki cildi gerekse sahabilerin biyografilerinden bahseden kısımlarında Hz. Peygamber'in günlük hayatı ile ilgili oldukça kıymetli bilgiler içermektedir. Eserin siyer bölümünün en önemli özelliği Resûlullâh'a gelen heyetlerle ilgili başka kaynaklarda bulunmayan zengin bilgiler serdetmesidir. Tezimizde "Hz. Peygamber'in Medine Dışından Gelenlerle İlgilenmesi" kısmı adeta baştan sona

²² Abdürrezzâk, *el-Musannef* (nşr. Habîbürrahmân el-A'zamî), I-XI, Beyrut 1983.

²³ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*, I-VI, Beyrut 2004.

²⁴ Humeyd et-Tavîl, *Sahîfetü Humeyd et-Tavîl 'an Enes*, Şehid Ali Paşa, nr. 539, vr. 125^a-126^b.

²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (nşr. İhsan Abbas), I-VIII, Beyrut 1968; *et-Tabakâtü'r-Râbi'a mine's-Sahâbe* (nşr. Muhammed b. Sâmîl es-Sülemî), III-IV, Taif 1995.

İbn Sa‘d’ın eserinde verdiği bilgiler rehberliğinde yazılmıştır. İbn Sa‘d ayrıca Hz. Peygamber’in eşyaları ile ilgili bilgi verirken onun günlük hayatı ile ilgili ilginç detaylar sunmaktadır. Ayrıca eserin sahabe biyografilerinde yer yer muahhar tabakât kitaplarının dahi alıntılanmadığı ve Hz. Peygamber’in sahabileriyle olan ilişkilerini anlamamıza yardımcı olacak detaylar yer almaktadır. Çalışmamızda ayrıca Halîfe b. Hayyât’ın (ö. 240/854-55) *Kitâbü’t-Tabakât*,²⁶ İbn Abdülber’in (ö. 463/1071) *el-İstî‘âb*,²⁷ İbnü’l-Esîr’in (ö. 630/1233) *Üsdü’l-Gâbe*²⁸ ve İbn Hacer’in (ö. 852/1449) *el-İsâbe*²⁹ isimli tabakât kitaplarından yararlanılmıştır. Bunlardan özellikle İbn Hacer, sahabileri tanıtırken verdiği detaylı bilgiler ve rivayetlerin sıhhati noktasındaki değerlendirmeleri ile ele aldığımız konulara önemli katkılar sağlamıştır.

Belâzürî’nin (ö. 279/892-3) tabakat, ensâb ve tarih üsluplarının birleştirilmesi suretiyle kaleme aldığı *Ensâbü’l-Eşrâf*³⁰ isimli eserinde de konumuzla ilgili oldukça zengin bilgiler yer almaktadır. Bu eserin siyere ayrılan kısımlarında seriyyelerden bahsedilirken Hz. Peygamber’in sahabilere verdiği görevler bağlamında önemli bilgiler verilmiştir. Belâzürî ayrıca Hz. Peygamber’e verilen hediyelerden, heyetlerden, ona kâtib ya da âmil olarak hizmet eden sahabilerden bahsederken Resûlullâh’ın sahabilerle olan ilişkileri bağlamında ele aldığımız rivayetlere zenginlik katmıştır. Çalışmamızda ayrıca Zübeyrî’nin (ö. 236/851) *Kitâbu Nesebi Kureyş*,³¹ Zübeyr b. Bekkâr’ın (ö. 256/870), *Cemheretü Nesebi Kureyş ve Ahbâruhâ*,³² İbn Hazm’ın (ö. 456/1064) *Cemheretü Ensâbi’l-Arab*³³ ve Sem‘ânî’nin (ö. 562/1166) *Kitâbü’l-Ensâb*³⁴ isimli ensâb kitaplarından da istifade edilmiştir.

Edebiyat Kitapları ve Sözlükler: İslâmi dönem edebiyat kitapları yazıldıkları ilk tarihlerden itibaren diğer kaynaklarda olduğu gibi herhangi bir meseleyi ele alırken önce Hz. Peygamber döneminden örnekler vermeyi gelenek haline getirmişlerdir. Bu

²⁶ Halîfe b. Hayyât, *Kitâbu’t-Tabakât* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1993.

²⁷ İbn Abdülber, *el-İstî‘âb fî Ma‘rifeti’l-Ashâb* (nşr. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Hamîd Abdülmevcûd), I-IV, Beyrut 2002.

²⁸ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe fî Ma‘rifeti’s-Sahâbe* (nşr. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Hamîd Abdülmevcûd), I-VIII, Beyrut 2003.

²⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi’s-Sahâbe*, I-VIII, Mısır 1970.

³⁰ Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf* (nşr. Mahmûd Ferdûs el-Azem), I-XXV, Dımaşk 1997-2004.

³¹ Zübeyrî, *Kitâbu Nesebi Kureyş* (nşr. E. Levi Provençal), 3. Baskı, Kahire 1982.

³² Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü Nesebi Kureyş* (nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir), Cidde 1961.

³³ İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbi’l-Arab*, Beyrut 2003.

³⁴ Sem‘ânî, *Kitâbü’l-Ensâb* (nşr. Muhammed Ahmed Hallâk), I-IV, Beyrut 1999.

nedenle gerek Câhiliye gerekse Hz. Peygamber devri edebiyatında oldukça önemli bir yeri olan şiirle ilgili kısımlarda da öncelikli olarak Hz. Peygamber devrinden örnekler verilmiştir. Sahabilerin Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'e şiir inşâd etmeleri, Hz. Peygamber'in onları dinlemesi, hediye vermesi yahut kendisinin herhangi bir kimseden dönemin meşhur şairlerinden birisinin şiirini okumasını istemesiyle ilgili bilgiler noktasında edebiyat kitaplarından istifade edilmiştir. Ayrıca yine edebiyat kitaplarında adları geçen, nazım ve nesirdeki üstünlükleriyle bilinen bazı kimselerin Medine'ye geldiklerinde Hz. Peygamber'le aralarında geçen konuşmalarla ilgili detaylar da edebiyat kitapları sayesinde elde edilmiştir. İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) '*Uyûnü'l-Ahbâ*',³⁵ ve *el-Ma'ârif*,³⁶ İbn Abdürabbih'in (ö. 328/940) *el-Ikdü'l-Ferîd*³⁷ ve Nüveyrî'nin (ö. 733/1333) *Nihâyetü'l-Ereb*³⁸ isimli eserleri bu bağlamda zikredilebilir.

Hz. Peygamber'in söz ve hareketleri tasvir edilirken, dönemin sosyo-kültürel yaşantısında oldukça önemli anlam ve açılımları olan ve tek bir kelimeyle ifade edilen unsurlar dikkatleri çekmektedir. Bu unsurlar bazen Câhiliye devrinde yaşanmış bir olaya, bazen Hz. Peygamber'in kullandığı bir eşyaya yahut bir kelimeye atıf yapmaktadır. İşte Hz. Peygamber'in günlük hayatını anlamamıza yardımcı olacak ve tek bir kelimeyle adeta paragrafların anlatıldığı bu tür unsurların tespit edilip açıklanmasında sözlüklere başvurulmuştur. Buna göre Halîl b. Ahmed'in (ö. 175/791) hicrî ikinci yüzyıl gibi erken bir dönemde te'lif etmiş olduğu *Kitâbu'l-'Ayn*³⁹ isimli eseri ve İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-'Arab*⁴⁰ isimli kapsamlı sözlüğünden istifade edilmiştir.

Şehir Tarihleri: Mekke ve Medine ile ilgili şehir tarihlerinden de çalışmamızda istifade edilmiştir. İbn Şebbe'nin (ö. 262/876), *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevver*⁴¹ ve Semhûdî'nin (ö. 911/1506) *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*⁴²

³⁵ İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-Ahbâr* (nşr. Muhammed İskenderânî), I-IV, Beyrut 2002.

³⁶ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1969.

³⁷ İbn Abdürabbih, *el-'Ikdü'l-Ferîd* (nşr. Ahmed Emîn ve ark.), I-VII, 8. Baskı, Beyrut 1990.

³⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* (nşr. Alî Muhammed Hâşim-Abdülmeccîd) I-XXXIII, Beyrut 2004.

³⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn* (nşr. Mehdi el-Mahzûmî- İbrâhim es-Samerrâî), I-VIII, 2. baskı, Beyrut 1988.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, I- VII, Beyrut 1997.

⁴¹ İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevver* (nşr. Ali Muhammed, Yâsîn Beyân), I-II, Beyrut 1996.

⁴² Semhûdî, *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), I-V, Beyrut 2001.

isimli eserinden Mescid-i Nebevî ile ilgili bilgiler bağlamında istifade edilmiştir. Her iki eser de mescidin fiziki yapısı, Hz. Peygamber'in mesciddeki faaliyetleri, ashabıyla olan ilişkileri, ibadet etmesi, mescidin yakınlarındaki yer isimleri vb. hususlarda önemli bilgiler içermektedir. Mekke'de yaşanan gelişmelerin Hz. Peygamber'in Medine'deki günlük hayatına her daim etkisi olmuştur. Mekke'de cereyan eden olayların Medine yansımaları bağlamında gerek Ezrakî (ö. 250/864) gerekse Fâkihî'nin (ö. 278/891-92) *Ahbâr-u Mekke*⁴³ isimli eserlerinden istifade edilmiştir.

Delâil Kitapları: Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmek için buna delil sayılabilecek rivayetleri toplamak amacıyla yazılan delâil kitaplarından da çalışmamızda istifade edilmiştir. Zira bu gaye delâil kitaplarının, Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili gerek siyer-megâzî gerekse hadis kitaplarından geniş derlemeler yapmaları sonucunu beraberinde getirmiştir. Çalışmamızda özellikle klasik siyer konuları arasında yer alan Hz. Peygamber'in gönderdiği seriyyeler ya da ağırladığı heyetlerle ilgili delâil kitaplarında zikredilen tamamlayıcı bilgilerden istifade edilmiştir. Delâil kitapları ayrıca Hz. Peygamber'in günlük hayatının hemen her vechesini ilgilendiren bir konu olan vahiy alması ve vahyi tebliğ etmesi ile ilgili bazı nadir rivayetlere de yer vermektedir. Çalışmamızda özellikle Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Delâilü'n-Nübüvve*⁴⁴ isimli eseriyle Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Delâilü'n-Nübüvve* 'sinden⁴⁵ istifade edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm ve Tefsir Kitapları: Ömrünün ilk kırk yılında, vahiyle birlikte gelecek zorlu sürece hazırlık olarak "Muhammedü'l-Emîn" adını hak edecek derecede düzgün bir hayat süren Hz. Peygamber, vahyi aldığı ilk günden son nefesini verinceye değin Kur'ân'ı dosdoğru bir şekilde yaşayarak ashabına öğretmiştir. Onun günlük hayatı esasen Kur'ân'ın tefsiri mahiyetindedir. Her bir sözü, davranışı, terkleri ve tercihleri aslında bir âyeti izah etmektedir. Bu yüzden onun günlük hayatı ile ilgili pek çok rivayette zaten Kur'ân âyetlerine atıf yapılmaktadır ve gerek siyer-megâzî gerekse hadis literatüründeki bu tür rivayetler tefsir kitaplarında sebeb-i nüzûl

⁴³ Ezrakî, *Ahbâr-u Mekke* (nşr. Reşîd es-Sâlih), I-II, Mekke 2002; Fâkihî, *Ahbâr-u Mekke fî Kadîmi'd-Dehr ve Hadîsîh* (nşr. Abdülmelik Abdullah), I-VI, 2. baskı, Beyrut 1414.

⁴⁴ Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve* (nşr. Muhammed Revvâs-Abdülber Abbâs), I-II, 3. Baskı, Beyrut 1991.

⁴⁵ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve* (nşr. Abdülmü'tî Kal'acî), I-VII, Beyrut 2002.

bağlamında zikredilen rivayetlerden daha zengindir. Özellikle bir siyer-megâzî kitabı olmasına rağmen Şâmî'nin eseri, Hz. Peygamber'in sohbet etmesinden soruları cevaplamasına, ashabın yanlışlarını düzeltmesinden görev vermesine kadar günlük hayattaki pek çok davranışını âyetlerle ilişkilendiren rivayetleriyle dikkat çekmektedir. Dolayısıyla tezimizde öncelikli olarak siyer-megâzî, hadis, tabakât literatüründe yer alan ve âyetlerin Hz. Peygamber'in günlük hayattaki davranışları ile bağlantılarına dikkat çeken rivayetlere yer verilmiştir. Çalışmamızda ayrıca müstakil tefsir kitaplarına da başvurulmuştur. Kur'ânı baştan sona tefsir eden ilk alim olan Mukâtil b. Süleymân'ın (ö. 150/767) *et-Tefsîrü'l-Kebîr*⁴⁶ isimli eseri ile Taberî'nin (ö. 310/922) Kur'ân âyetleri ile ilgili Hz. Peygamber, ashap, tâbiîn ve tebeu't-tâbiînden gelen rivayetleri toplamasıyla meşhur olan *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*⁴⁷ isimli tefsirinden istifade edilmiştir. İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938),⁴⁸ İbn Kesîr⁴⁹ (ö. 774/1373) ve Süyûtî'nin (ö. 911/1505)⁵⁰ tefsir kitaplarında da yararlanılmıştır.

Kaynaklar kısmında ele alacağımız son eser ise Kettânî'nin (ö. 1382/1962), *et-Terâtibü'l-İdâriyye*'sidir.⁵¹ Endülüslü âlim Hûzâî'nin (ö. 789/1387) esas itibariyle Hz. Peygamber devrinde teşekkül etmiş olan meslek gruplarını ele aldığı *Tahrîcü'd-Delâlati's-Sem'iyye*⁵² isimli eserinin şerhi niteliğinde kaleme alınmış olan *et-Terâtib* özellikle Hz. Peygamber'in verdiği görevlerle ilgili içerdiği detaylı bilgilerle tezimizde istifade ettiğimiz bir kaynak olmuştur. Kettânî, yer yer Hz. Peygamber'le ilgili henüz basılmamış ya da bugüne gelindiğinde unutulmuş, kenarda kalmış bazı kaynaklara başvurduğundan Hz. Peygamber'in verdiği görevlerle ilgili ilginç detaylarla çalışmamızı adeta süslemiştir.

Bahsi geçen kaynaklar dışında çalışmamızda zaman zaman Hz. Peygamber'in hayatını konu edinen araştırmalara da başvurulmuştur. Her ne kadar "Hz. Peygamber'in Günlük Hayatı" başlığını taşıyan ya da onun davranışlarını günlük hayat perspektifiyle

⁴⁶ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîr* (nşr. Abdullah Mahmud), I-V, Mısır 1979.

⁴⁷ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim), I-XI, Beyrut 1967.

⁴⁸ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* (nşr. Es'ad Muhammed et-Tayyib), I-X, Mekke 1997.

⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-VII, Beyrut 1966.

⁵⁰ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, I-VIII, Beyrut 1993.

⁵¹ Kettânî, *Nizâmü'l-Hükûmeti'n-Nebeviyye: et-Terâtibü'l-İdâriyye* (nşr. Hasan Ca'nâ), I-II, Beyrut ty; *et-Terâtibü'l-İdâriyye: Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar* (trc. Ahmet Özel), I-II, İstanbul 2003.

⁵² Huzâî, *Tahrîcü'd-Delâlati's-Sem'iyye* (nşr. İhsân Abbâs), Beyrut 1985.

inceleyen bir çalışma yapılmamış olsa da sadece kaynaklar bazında değil modern araştırmalar bazında da Hz. Peygamber hakkında başka hiçbir şahısla karşılaştırılamayacak kadar çok çalışma yapılmakta ve hayatı çeşitli açılardan tekrar tekrar yazılmaktadır. Bunlar içerisinde onun günlük hayatını ele aldıkları izlenimini veren bazı çalışmalar öncelikli olarak değerlendirilmiştir. Son zamanlarda “Hz. Peygamber’in Bir Günü” başlıklı çeşitli çalışmalar dikkatleri çekmektedir. Metin Karabaşoğlu’nun *Peygamber’in Bir Günü*,⁵³ Prof. Dr. Abdülhakim Yüce’nin *Efendimiz’in Bir Günü*⁵⁴ ve Serhat Şeftali’nin *Peygamber’in Bir Günü*⁵⁵ isimli çalışmaları buna örnektir. Bu tür eserler genel olarak Hz. Peygamber’in ailesi ile olan ilişkileri, ahabıyla olan münasebetleri ve ibadet hayatı gibi genel başlıklar altında Resûlullâh’ı tanıtıcı belirli unsurları bir örnekle ön plana çıkarmakta ve günümüz insanlarına zikredilen bağlamda nasihat ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu eserler, Hz. Peygamber’in bütün günlerinin genel ortalamasından ziyade seçtikleri örnekler ve anlatım şekilleriyle daha çok “herhangi birkaç gününü” anlatmaya yönelik olarak yazılmıştır. Bu yüzden de Hz. Peygamber’in günlük hayattaki söz ve davranış çeşitliliğini yansıtmaktan ziyade, seçilmiş bazı örnekleri detaylıca ele alarak okuyucuya sunmaktadırlar. Hz. Peygamber’le “gün” kelimesini bir araya getiren bir diğer çalışma da Mehmet Apaydın’ın *Resûlullâh’ın Günlüğü*⁵⁶ isimli çalışmasıdır. Bu çalışma esasen bir Medine devri kronolojisidir ve eserde Medine’de gerçekleşen gazveler, önemli bazı olaylar, nesî ve benzeri konular mütalaa edilerek takvimlendirilmeye çalışılmıştır.

Muhammed Hamidullah’ın (ö. 2002) Hz. Peygamber’in hicret öncesi hayatını nispeten kronolojik olarak ele aldığı, Medine devrini ise kendine has bir planla “siyasi-dini hayat, özel hayatı ve Resûlullâh’ın gösterdiği faaliyetler” başlıklarıyla ortaya koyduğu *İslam Peygamberi*⁵⁷ adlı eserinden özellikle Hz. Peygamber’in Medine’deki faaliyetleri bağlamında istifade edilmiştir. Hamidullah bu kısımda Hz. Peygamber’in günlük hayatı ile ilgili bazı hususları, ilk dönem kaynaklarına dayandırarak yorumlamış ve özellikle mescidin yapısı ve Hz. Peygamber’in mescidin neresinde hangi işle meşgul olduğu ile ilgili önemli bilgilere yer vermiştir. Hamidullah’ın Kettânî gibi Hz.

⁵³ Metin Karabaşoğlu, *Peygamber’in Bir Günü*, İstanbul 2008.

⁵⁴ Abdülhakim Yüce, *Efendimiz’in Bir Günü*, İstanbul 2009.

⁵⁵ Serhat Şeftali, *Peygamber’in Bir Günü*, İstanbul 2008.

⁵⁶ Mehmet Apaydın, *Resûlullâh’ın Günlüğü*, İstanbul 1995.

⁵⁷ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (trc. Salih Tuğ), I-II, 5. Baskı, İstanbul 1993.

Peygamber'in Medine'deki faaliyetlerini, İslâm tarihinde eğitim öğretimden şehirciliğe, askeri alandan devlet anlayışına, adli teşkilattan iktisadi sisteme kadar kaydedilen gelişmelerin ilk aşaması olarak değerlendirip bu bakış açısıyla yazdığı eserinden istifade edilirken zaman zaman müellifin yorumlarına dipnotta işaret edilmiştir.

Çalışmamızda istifade ettiğimiz bir diğer araştırma Prof. Dr. Celal Yeniçeri'nin *Hiz. Muhammed Yaşadığı ve Yön Verdiği Hayat*⁵⁸ isimli eseridir. Kronoloji gözetilmeksizin sosyal tarih mantığıyla hazırlanan ve Hiz. Peygamber'in geçimi, gelirleri gibi iktisadi konulara ağırlık verilen eserde, günlük hayat açısından değerlendirilebilecek bilgilerin daha çok Hiz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî dışındaki faaliyetleri ile ilgili olduğu dikkatleri çekmektedir. Ancak müellifin gerek Mescid-i Nebevî'nin inşası gerekse Hiz. Peygamber'in heyetleri ağırlaması ile ilgili verdiği bilgilerden çalışmamızda istifade edilmiştir.

Prof. Dr. Ali Yardım'ın Tirmizî'nin *Şemâil*'ini esas alıp çok kıymetli ilaveler yapmak suretiyle kaleme aldığı *Peygamberimiz'in Şemâili*⁵⁹ istifade ettiğimiz bir başka eserdir. Özellikle Hiz. Peygamber'in mesciddeki oturuş tarzı, mektupları mühürlerken yüzük kullanması, şiirle olan münasebeti, nafile ibadetleri, Kur'ân okuyuşu, ashabıyla şakalaşmaları vb. hususlarda bu kıymetli çalışmadan istifade edilmiştir. Ayrıca gerek çalışmanın başında Hiz. Peygamber'in günlük hayatı ile ilgili temel başlıkların belirlenmesinde gerekse planın detaylarının şekillendirilmesinde Prof. Dr. Vecdi Akyüz editörlüğünde her bir başlığı sahasında uzman isimlere yazdırılarak hazırlanan *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*⁶⁰ isimli çalışmadan istifade edilmiştir.

⁵⁸ Celal Yeniçeri, *Hiz. Muhammed Yaşadığı ve Yön Verdiği Hayat*, 2. Baskı, İstanbul 2007.

⁵⁹ Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili*, 9. Baskı, İstanbul 2011.

⁶⁰ *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm* (ed: Vecdi Akyüz), I-V, İstanbul 1995.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN MESCİD-İ NEBEVÎ'DE HER GÜN YAPTIKLARI

Hiz. Peygamber'in Medine'deki günlük hayatının önemli bir kısmını hiç şüphesiz mescidinde yaptığı işler oluşturmaktadır. İnşa edildiği ilk anlardan itibaren Mescid-i Nebevî, Hiz. Peygamber'in Medine'deki bütün faaliyetlerinin merkezinde yer almış ve sabahın erken saatlerinden gece istirahati için evine çekildiği ana kadarki sürecin en yakın tanığı olmuştur.

Hiz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'deki günlük hayatı, mescidin inşası ile başlamıştır. Zira Resûlullâh, mescidin yapımı sırasında ashabıyla birlikte bizzat çalışmıştır. O, hicretin hemen ardından¹ mescit inşâ etmek için, Es'ad b. Zûrâre'nin,² kendisi Medine'ye gelmeden önce Medine'li müslümanlara namaz kıldırıldığı³ mescidin yakınındaki, Benî Neccâr'dan Sehl b. Râfi' ve Süheyl b. Râfi' ismindeki iki yetim kardeşe ait bir hurma kurutma yerini satın almış;⁴ bu arazide yer alan kabirlerin açılarak kemiklerin başka yerlere nakledilmesini, hurma ağaçlarının kesilmesini, meyillerin giderilerek arazinin düzleştirilmesini ve su birikintilerinin kurutulmasını emretmiştir.⁵

İnşa için gerekli olan kerpiç vb. malzemeler hazırlandığında Resûlullâh, ashabını çalışmaya teşvik için ayağa kalkarak üst elbisesini çıkarmış⁶ ve kerpiçleri taşımaya başlamıştır. Öncesinde kollarını sıvayıp çalışmaya başlamış olan muhâcirûn ve ensar bu manzarayı görünce daha da şevklenmişler, onlar da üst elbiselerini çıkarmışlar ve içlerinden birisinin "Nebî çalışırken durmak, oturmak mı? Bizim için bundan daha

¹ İbn Hişâm, II, 269.

² Es'ad b. Zûrâre, Hiz. Peygamber'in Akabe biatlarında Neccâroğullarının nakîbi ve nakîblerin başkanı (nakîbü'n-nükebâ) olarak seçtiği kişidir.

³ İbn Sa'd'ın verdiği bir bilgiye göre, Hiz. Peygamber tarafından İslâm'ı tebliğ için Medine'ye gönderilen Mus'ab b. Umeyr burada müslümanlara namaz kıldırıştır. Hiz. Peygamber'le ikinci bir defa hicret edebilmek için Mekke'ye dönünce de Es'ad b. Zûrâre bu işi üstlenmiştir. Bk. İbn Sa'd, I, 220, 239, III, 609; Semhûdî, II, 31.

⁴ İbn Hişâm, II, 267. Neccâroğulları bu araziye Hiz. Peygamber'e hediye etmek istemişler ancak Resûlullâh bunu kabul etmeyerek Hiz. Ebû Bekir'den aldığı 10 dinar karşılığında arsayı satın almıştır. Bk. Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 46; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân* (nşr. Rıdvan Muhammed Rıdvan), Beyrut 1983, s. 20; *Fütûhu'l-Büldân* (trc. Mustafa Fayda), Ankara 1987, s. 6.

⁵ İbn Sa'd, I, 240; Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 46; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 20; Taberî, *Târîh*, II, 396-397; Şâmî, III, 335.

⁶ Şâmî, III, 336.

kötüsü var mı?” diyerek inşâd ettiği bir beyti tekrar etmek suretiyle daha da bir şevkle çalışmaya devam etmişlerdir.⁷ Taşdıkları kerpiçlerin etkisiyle Hz. Peygamber ve ashabının göğüsleri tozla kaplanmışır.⁸

Mescidin temeline ilk taşı Hz. Peygamber koymuş, ardından sahabiler teker teker ellerindeki taşları temele yerleştirmişlerdir.⁹ Bu çalışma devam ederken bir ara Hz. Peygamber ile yan yana gelen ensardan Üseyd b. Hudayr, onun yorulacağı endişesiyle elindeki taşı almak istemiş; Hz. Peygamber, “Ben de sizler gibi çalışarak Allah’ın rızasını kazanmayı umuyorum!” diyerek taşı vermemiş ve sahabiye, başka bir tane almasını söylemiştir.¹⁰

Hz. Peygamber zaman zaman durup çalışmakta olan sahabileri izlemeye koyulmuştur. Nitekim bir ara gözü harç karan sahabilere takılmışı ve yaptıkları iş pek de içine sinmemişti. Çamur vb. malzemelerden harç karmayı iyi bilen Talk b. Ali, Hz. Peygamber’in yüzündeki hoşnutsuzluğun sebebini anlayınca, işini bırakıp harç teknesinin başına gelerek karıştırmaya başladı. Onun harç karışını izleyen Resûlullâh, bu işteki ustalığını takdir edici sözler söylemiş ve ashabından harç karmayı Talk b. Ali’ye bırakmalarını istemiştir.¹¹

Hz. Peygamber, mescidin inşâsı sırasında yapılan dualara ve inşâd edilen şiirlerin bir kısmına eşlik etmiştir. Örneğin ashabının söylediği “Asıl hayattır hayat-ı ahiret; Allahım! Ensara ve muhacirîne rahmet et!”¹² şeklindeki bir sözü¹³ Hz. Peygamber tekrar etmiştir.¹⁴

⁷ İbn Hişâm, II, 267; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 62-63; Şâmî, III, 336.

⁸ İbn Ebû’l-Dünyâ, (nşr. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf), Beyrut 1997, s. 184; İbn Receb, *Fethü’l-Bârî ‘alâ Sahîhi’l-Buhârî* (nşr. Mahmûd b. Şa‘bân ve ark.), I-IX, Medine 1996, III, 282-283; Şâmî, III, 336.

⁹ Ebû Ya‘lâ’nın zikrettiği bir rivayete göre mescidin inşâsına başlarken Hz. Peygamber temele bir taş koymuş, sonra sırasıyla Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman gelerek birer taş koymuşlardır. Bu durumun hikmeti sorulduğunda Hz. Peygamber, “Benden sonra halife olacaklar.” şeklinde cevap vermiştir. Bk. Ebû Ya‘la, VIII, 295; Şâmî, III, 337.

¹⁰ Şâmî, III, 337.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, V, 455; Şâmî, III, 337.

¹² Hz. Peygamber’in “Asıl hayattır hayat-ı ahiret; Allahım! Ensara ve muhacirîne rahmet et!” şeklindeki sözleri Hendek Gazvesi hazırlıkları sırasında kerpiç taşıırken de söylediği zikredilmiştir. Bk. İbn Sa‘d, II, 70; Ahmed b. Hanbel, VI, 289, 315; Buhârî; Menâkıbü’l-Ensâr, 9.

¹³ İbn Hişâm, İbn İshâk’ın recez bahrinde bir şiir olarak rivayet ettiği bu ibarenin aslında şiir olmadığını, düz bir söz olduğunu ifade etmiştir. Bk. İbn Hişâm, II, 267. Şâmî’de yer alan bir bilgiye göre bu beyit

Mescidin inşâsı sırasında Hz. Peygamber, ashap arasındaki meselelerle yakından ilgilenmiştir. Ammâr b. Yâsir'in söylediği bir şiir sebebiyle¹⁵ bir başka sahâbi tarafından “Devam edersen elimdeki asâ ile burnuna vururum.” şeklinde tehdit edildiğini¹⁶ duyunca “Ammâr'la neden uğraşırlar, onu ben gözümün bebeği gibi severim!” diyerek tepkisini ortaya koymuştur.¹⁷ Onun bu denli kızacağına ihtimal vermeyen bazı sahabilerin, Ammar'a giderek haklarında âyet inmesinden korktuklarını ifade etmeleri üzerine Ammâr “Ben onun kızgınlığını gideririm.” der ve Resûlullâh'ın yanına varıp “Ashabınla benim aramdaki mesele nereye varacak?” diye sorar. Hz. Peygamber'in “Aranızda ne var?” demesi üzerine “Beni öldürmeye kasıtları var. Kendileri kerpiçleri birer birer taşıırken bana ikişer ikişer yüklüyorlar.”¹⁸ cevabını verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Ammâr'ın kulak memesine uzanan kıvrıkcık saçları üzerinde biriken tozları silkeleyip elinden tutarak yürümeye başlar ve şu karşılığı verir: “Seni öldürecek olan onlar değildir, seni haddi aşan kimseler öldürecektir (taktülûke fi'tün bâgiyetün).¹⁹ Sen onları cennete davet edersen, onlar ise seni cehenneme çağırırlar.”²⁰

Abdullah b. Revâhâ'ya aittir. Bk. Şâmî, III, 335-336. Ayrıca beyit, ensar ile muhacir lafızlarının yeri değiştirilerek “Asıl karşılık ahiret yurdundadır, Allahım! Muhâcirîne ve ensara rahmet et!” şeklinde zikredilmiştir. Bk. Şâmî, III, 336.

¹⁴ Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 45.

¹⁵ İbn İshâk'ın verdiği bilgiye göre bu şiiri ilk olarak inşâd eden Hz. Ali'dir. Ancak İbn Hişâm, şiir konusunda ehil olan pek çok kimseye bu meseleyi sorduğunu, Hz. Ali'nin bu sözleri söylediğinin bilindiğini ancak şiirin asıl olarak kime ait olduğunun kesin olarak bilinmediğini ifade etmiştir Bk. İbn Hişâm, II, 267.

¹⁶ İbn İshâk, İbn Hişâm ve Süheylî bu şahsın kim olduğu ile ilgili bilgi vermezler. Şâmî ise eserinde olayı şu şekilde detaylandırır: “Mescidin inşâsı sırasında Hz. Peygamber ve ashap kerpiç taşıırken üstleri-başları toz içinde kalıyordu. Osman b. Maz'ûn ise titizliğinden ötürü kerpiçi taşıdıktan sonra yakalarını silkeliyor ve başka yerde toz var mı diye üstüne başına bakıyordu. Hz. Ali bunu görünce “Gayret ve şevkle kendisini işe vererek mescidler inşâ edenle tozdan sakınmaya çalışan bir olmaz.” şeklinde bir şiir inşâd etti. Ammâr bu sözleri Hz. Ali'den duydu ve söyleniş sebebini bilmeden çalışırken tekrar edip durdu. Bunun üzerine Osman b. Maz'ûn Ammâr'la karşılaştığı bir sırada elindeki hurma dalını işaret ederek yukarıda zikredilen sözleri söyledi.” Bk. Şâmî, III, 336; Zürkânî, II, 182.

¹⁷ İbn Hişâm, II, 267-268.

¹⁸ Esasen herkes kerpiçleri birer birer taşıırken Ammâr'ın, bir tanesi kendisi diğeri Hz. Peygamber için olmak üzere ikişer ikişer taşıdığını bildiren rivayetler de mevcuttur. Bunu gören Hz. Peygamber Ammâr'ın sırtını sıvazlayarak “Herkes bir ecir sana ise iki ecir var, fazla taşıdığın kerpiç cennete süten bir içeceğe dönüşecektir.” dedikten sonra sözlerini “Seni haddi aşmış bir topluluk öldürecek, sen onları cennete çağırırsın, onlar ise seni cehenneme!” şeklinde tamamlamıştır. Bunun üzerine Ammâr fitneden Allah'a sığınmıştır. Bk. Abdürrezzâk, XI, 239-240; İbn Sa'd, III, 252; Şâmî, III, 337.

¹⁹ Hz. Peygamber'in bu sözü Ammâr'a, Hendek Gazvesi hazırlıkları sırasında da söylediği nakledilmiştir. Tayâlisî, I, 517-518; III, 622; İbn Sa'd, III, 252; Ahmed b. Hanbel, VI, 289.

²⁰ Şâmî, III, 336-337.

İnşası tamamlandıktan sonra²¹ Hz. Peygamber günlerinin önemli bir kısmını mescidinde geçirmeye başladı. Hz. Peygamber'in yanından ayrılmak istemeyen ashab için de aynı şey geçerliydi. Müslümanların Medine'deki nüfusu artınca Mescid-i Nebevî ihtiyaçlara cevap veremez hale geldi. Bunun üzerine sahabiler, Hayber Seferi (7/628) dönüşü Hz. Peygamber'den mescidin genişletilmesi için izin istediler. Resûlullâh'ın izniyle yeni ilaveler yapılmaya başlandı.²² Hz. Peygamber bu genişletme çalışmalarına da bizzat katıldı. Mescidin ilk inşâsı sırasında Üseyd b. Hudayr'la Hz. Peygamber arasında yaşanan hadisenin benzeri bu kez Ebû Hüreyre ile yaşanmıştır. Mescidin yeniden inşâsı sırasında Hz. Peygamber'in karnı hizasında ağır bir kerpiç taşıdığını gören Ebû Hüreyre, zorlandığını düşünerek kerpici almak istemiş; bunun üzerine Hz. Peygamber “Başka bir tane al, asıl hayat ahiret hayatıdır.” şeklinde karşılık vermiştir.²³

Hz. Peygamber'in Medine'deki hayatının önemli bir bölümü Mescid-i Nebevî'de geçmiştir. Bu faaliyetlerin Hz. Peygamber'in günlük hayatı içerisindeki yeri ve önemi incelendiğinde bir kısmını her gün düzenli olarak, bir kısmını ise daha seyrek yaptığı anlaşılmaktadır. Buna göre gün içerisinde Hz. Peygamber belirli aralıklarla muhakkak mescide geliyor, ashabıyla ilgileniyor ve ibadet ediyordu.

1. Ashabıyla İlgilenmesi

Hz. Peygamber, mescidinde bulunduğu süre içerisinde ashabıyla yakından ilgilendirdi. Kimi zaman onlarla sohbet eder, sıkıntılarını dinler ve suallerini cevaplar; kimi zaman da gördüğü yanlışlıklar karşısında uyarılarda bulunur ve çeşitli görevler verirdi. Bu faaliyetler içerisinde en çok zaman ayırdığı husus şüphesiz sohbet edip soruları cevaplamasıydı.

Bizim burada sohbetten kastettiğimiz, kelime anlamı olan “dostça, arkadaşça konuşarak hoş vakit geçirme” ile sınırlı değildir. Onun sohbeti ayrıca dünya ve ahiret hayatına dair ashabın bilmediği her türlü konuyu izah eden; vaaz, nasihat ve tavsiyeler içeren; vahyin tebliğ edildiği ve Allah'ın emir ve yasaklarının nasıl uygulanacağını

²¹ İbn Hacer, mescidin inşâsının ilk günlerinden itibaren Hz. Peygamber'in namazlarını burada kıldığını bildiren bir rivayete yer vermiştir. Bk. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VII, 246.

²² İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VII, 246; Semhûdî, II, 44; Şâmî, III, 338; Zürkânî, II, 177-178.

²³ Ahmed b. Hanbel, II, 381.

öğretildiği bir ders gibidir. Resûlullâh'ın konuşmalarında bu unsurlar hep iç içe bulunmaktadır. Dolayısıyla onun günlük hayattaki sohbet tarzının tam olarak yansıtılabilmesi için bunların her birinin ayrı ayrı başlıklandırılması yoluna gidilmemiş, tamamı “Sohbet Etmesi” başlığı altında incelenmeye çalışılmıştır.

a. *Sohbet Etmesi*

Mescid-i Nebevî'nin, Hz. Peygamber'in ve ashabının hayatındaki yeri ve önemi çok büyüktü. Resûlullâh'ın günü mescidde sabah namazı ile başlardı. Sonra gün içerisinde fırsat buldukça evinden çıkıp mescide girerdi. Esasen Hz. Peygamber'in evleriyle mescidi iç içeydi ve bu durum Resûlullâh'a gün içerisinde sık sık mescidde bulunma imkanı sağlıyordu. Onun evleri yani hanımlarına ait odaları, mescidin doğu yakasında sıralıydı ve kapıları mescide açılıyordu.²⁴ Bu yüzden kaynaklarımızda “Evinden mescide çıktı, yanımıza çıktı!” şeklinde rivayetler mevcuttur.²⁵ Sahabiler de meşguliyetlerine göre değişen sıklıklarla gün içerisinde muhakkak mescide gelirlerdi. Resûlullâh, ashabı mescidde bölük bölük oturmuş sohbet ederken, dinlenirken yahut ibadet ederken bulurdu. Buhârî'nin *et-Târihu'l-Kebîr* isimli eserinde zikrettiği bir rivayet bu tabloyu canlı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Hz. Peygamber Enes'le

²⁴ Atâ b. Ebû Rebâh'ın bir açıklamasında belirttiği üzere Hz. Peygamber'in evleri mescidin hemen bitişiğindeydi. Bk. Abdürrezzâk, IV, 345. İhtiyaca binaen sayıları yıllar içerisinde artmıştır. Ensardan Hârîse b. Nu'mân'ın mescidin bu köşesinde evleri vardı ve Resûlullâh yeni bir hanımla evlendikçe kullanımda olan odalardan en yakında olanı yeni zevcesine verir, kendisi bir sonrakine geçerdi. Hatta Resûlullâh'ın bu yüzden Hârîse'den utanır olduğunu söylediği ifade edilmiştir. Bk. İbn Sa'd, III, 488; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (nşr. Şuayb el-Arnâvûd.), I-XXIII, 3. baskı, Beyrut 1985, II, 380; Semhûdî, II, 202. Hz. Âişe ile Ümmü Seleme'nin evlerinin mescide açılan bir kapıları bulunduğu rivayetlerden açıkça anlaşılmaktadır. Bk. Abdürrezzâk, II, 145-146; Buhârî, İ'tikâf, 8; Şâmî, V, 9. Diğer eşlerinin odalarının da mescide açılan birer kapıları olduğu bildirilmiştir. Bk. Semhûdî, II, 204; Zürkânî, II, 185. Ayrıca vefatına yakın Resûlullâh'ın Hz. Ebû Bekir'in kapısı hariç mescide açılan diğer bütün kapıların kapanmasını istediği rivayet edilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, I, 270; Müslim, Fadâilu's-Sahâbe, 1. Ebû Dâvud'un zikrettiği bir rivayette ise ailesi dışında ashaptan bazı kimselerin de evlerinin kapılarının mescide açıldığı, Hz. Peygamber'in cünüb ya da hayırlı kimselerin rahat rahat mescide girip çıkmalarına imkan veren bu olayı hoş görmeyerek kapıların kapatılmasını istediği bildirilmiştir. Bk. Ebû Dâvud, Tahâre, 92. Hz. Peygamber'in eşlerinden Safiyye'nin evi ise yine Hârîse b. Nu'mân'ın boşalttığı odalardan biri olmakla birlikte (Vâkidî, II, 708) biraz uzaktaydı. Nitekim mescidde İ'tikâfta olduğu sırada kendisini ziyarete gelen hanımlarından Safiyye'yi evi biraz uzakta olduğu için evine bırakma ihtiyacı hissetmişti. Bk. Ahmed b. Hanbel, VI, 337; Buhârî, İ'tikâf, 8; Ebû Dâvud, Sıyâm, 79; Şâmî, VIII, 440. İbn Hacer, Safiyye'nin sonradan Üsâme b. Zeyd'in oturduğu bu yüzden de “Dâru Üsâme b. Zeyd” olarak anılan evde oturduğunu ifade etmiştir. Bk. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 279; Semhûdî, II, 200.

²⁵ (خرج من بيوته إلى المسجد): Abdullah b. Mübarek, *Kitâbü'z-Zühed ve'r-Rekâik* (nşr. Habîbürrahmân el-A'zamî), Beyrut ty, I, 200; (خرج من بعض بيوته): İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye bi Zevâ'idü'l-Mesânîdi's-Semâniye* (nşr. Habîbürrahmân el-A'zamî), I-IV, Kuveyt 1973, IV, 17.

birlikte mescide girdiğinde kendi halinde çeşitli işlerle meşgul sahabilerin arasında bir grup dikkatini çeker. Ellerini kaldırıp dua etmekte olan bu topluluğa işaret ederek Enes'e sorar: "Onların ellerinde gördüğüm şeyi sen de görüyor musun?" Enes bakar ve bir şey göremeyince şaşkınlıkla sorar: "Ellerinde ne var ki?" Resûlullâh "Nur var." dedikten sonra bu durumu görmeyi fazlasıyla arzu eden Enes, Hz. Peygamber'den kendisinin görmesi için de Allah'a dua etmesini ister. Resûlullâh dua eder ve Enes de ellerindeki nuru görme imkanına kavuşur.²⁶

Hz. Peygamber mescide girdiğinde çoğu zaman sohbet halkalarından birisine dahil olur, yanlarında bir müddet oturur, konuşur, sonra da kalkıp başka bir gruba katılırdı. Hâkim en-Nisâbûrî'nin (ö. 405/1014) zikrettiği bir rivayette bu durum şu şekilde tasvir edilmiştir: "Bir grup sahabe oturmuş Allah'ı zikrediyorlarken Resûlullâh yanlarından geçti. O esnada gruptan bazı kimseler ayağa kalktı. Resûlullâh da onlara doğru yöneldi. Yanlarına yaklaştığında sahabiler tazimen susup sözlerine ara verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Konuştuğunuz konuyu çok merak ettim. Uzaktan bakınca gördüm ki üzerinize rahmet iniyor. Bu yüzden aranızda olmayı arzu ettim." diyerek aralarına katılmıştır.²⁷ Ahmed b. Hanbel'in zikrettiği bir diğer rivayete göre ise kussâsdan²⁸ biri sabah namazının ardından mesciddeki bir topluluğa hararetle bir şey anlatırken Hz. Peygamber yanlarına yaklaşmış, bunu gören hikayeci sözlerine ara vermiştir. Resûlullâh ise devam etmesini söylemiş, oturup dinlemiştir. Sonra da sabahın o saatinde mescide bulunmalarını takdir eden şu sözü söylemiştir: "Sabah namazını kıldırıktan sonra güneş doğuncaya kadar mescidde oturmak bana göre dört köleyi azat etmekten daha iyidir."²⁹ Hz. Peygamber'in komşusu olan Zeyd b. Sâbit, Resûlullâh'la olan sohbetlerini şöyle anlatmıştır: "İster dünya meselelerinden bahsedelim, örneğin yemekler hakkında konuşalım, ister ahiretle ilgili mevzuları ele alalım, Resûlullâh bize katılır ve konuştuğumuz konuda bizimle sohbet ederdi."³⁰ Sohbetleri sırasında Hz.

²⁶ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, I- IX, Haydarabad 1364, III, 202; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI, 197; Şâmî, X, 3.

²⁷ Hâkim, I, 210. Benzer rivayetler için bk. İbn Receb, *Câmi'u'l-'Ulûm ve'l-Hikem* (nşr. Şuayb el-Arnaûd-İbrâhim Bâcis), I-II, Beyrut 1999, II, 303-304; Şâmî, VII, 109, X, 3.

²⁸ Halk hikayecisi anlamına gelen Kâs kelimesinin çoğulu olan Kussâs ile ilgili detaylı bilgi için bk. Hasan Cirit, "Kussâs", *DİA*, XXVI (Ankara 2002), s. 463-465.

²⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 261; Heysemî, I, 452; Şâmî, IX, 138.

³⁰ İbn Sa'd, I, 365; Tirmizî, *eş-Şemâil* (nşr. Fevvez Ahmed Zümerli), Beyrut 1996, s. 418; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, V, 140; Şâmî, VII, 12.

Peygamber söze istiğfarla başlar, konuşma boyunca da her fırsatta istiğfar etmeye devam ederdi. Öyle ki ashap bir sohbet esnasında Resûlullâh'ın istiğfarlarını saymışlar ve yüze ulaştığını tespit etmişlerdi.³¹ 9-10 yıl kadar Hz. Peygamber'e hizmet etmiş olan Enes, Resûlullâh'ın bir yere oturduğunda kalkıncaya kadar en az 25 defa istiğfarda bulunduğunu ifade etmiştir.³² Hz. Peygamber konuşurken gözlerini sık sık semaya çevirirdi.³³ Konuşma esnasında ya da sair zamanlarda birisi kendisine seslendiğinde de “buyur” diyerek nazik bir şekilde karşılık verirdi.³⁴

Hz. Peygamber'in sohbet esnasında mescidde nasıl oturduğuna dair de çeşitli bilgiler mevcuttur. *Kasîdetü'l-Bürde*'siyle tanınan muhadram şairlerden Ka'b b. Züheyr, Hz. Peygamber'in sohbet halkası içerisinde oturma şeklini tasvir etmiş ve sofra nasıl topluluğun ortasında durursa Resûlullâh'ın da öylece dahil olduğu bir halkanın ortasında oturduğunu, sonra kalkıp aynı şekilde başka bir gruba katıldığını ifade etmiştir.³⁵ Hatta ashapına yakın olmak istediğinde aralarına oturur, sonra da etrafında halka olunmasını isterdi. Fakir muhacirlerden oluşan bir topluluk mescidde oturmuş, içlerinden birisinin Kur'ân kıraatini dinledikleri bir sırada yanlarına gelen Hz. Peygamber ne yaptıklarını sormuştu. Sonra da “Ümmetimden karşılaştığım sıkıntıları paylaşabileceğim kimseleri bana bahsettiği için Allah'a şükürler olsun!” dedikten sonra aralarına oturmuş ve yüzlerini görebilmek için eliyle işaret ederek etrafında halka olmalarını istemiştir. Herkes yerini aldıktan sonra ise orada bulunan muhacirleri bu dünyada fakir olmalarına karşın ahirette elde edecekleri yüksek makamlarla müjdelemiştir.³⁶ Genellikle bir meclise geldiğinde ayaklarını karnına doğru çekip

³¹ İbn Ebû Şeybe, VII, 172; Ebû Dâvud, Vitir, 26; Tirmizî, De'avât, 38; Şâmî, I, 512.

³² Humeyd et-Tavîl, 126^a.

³³ Ebû Dâvud, Edeb, 21; Şâmî, VII, 153.

³⁴ Şâmî, VII, 12. Şevkânî “Sen yüce bir ahlak üzeresin.” meâlindeki Kalem sûresi 4. âyetin (el-Kalem 68/4) tefsirini yaparken yukarıdaki örneği zikretmiş ve bu âyetin, Resûlullâh'ın güzel davranışları üzerine nâzil olduğunu ifade etmiştir. Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr* (nşr. Abdurrahmân Umeyre), I-VI, 2. Baskı, Mısır 1997, V, 358.

³⁵ İbn Ebû Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî* (nşr. Bâsim Faysal Ahmed), I-VI, Riyâd 1991, V, 169; Hâkim, III, 670; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rîfetü's-Sahâbe* (nşr. Muhammed Hasan-Mes'ûd Abdülhamîd), I-V, Beyrut 2002, IV, 153; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 450; Şâmî, VII, 154. Bu şekilde ashapıyla içli dışlı oturma tarzı Medine'ye dışarıdan gelenlerin sorup öğrenmeden kendisini tanımasını mümkün kılmayan bir özellikti. Ebû Hüreyre ve Ebû Zer'den gelen ve bir rivayete göre sahabe bir süre sonra, gelenlerin Hz. Peygamber'i hemen tanıyabilmeleri için ona bir yer yapmaya karar verdiler ve balçıktan oturması için bir oturma yeri yaptılar. Resûlullâh buraya oturduğunda ashap da iki yanına ip gibi diziliyorlardı. Bk. Nesâî, İmân, 6; Şâmî, VII, 154.

³⁶ Ebû Dâvud, İlim, 13; Bûsirî, *İthâfû'l-Hıyereti'l-Mehere bi Zevâili'l-Mesânidi'l-Aşere* (nşr. Ebû Abdurrahmân ve ark.) I-XI, Riyad 1998, IX, 425.

elbisesiyle örttükten sonra elleriyle dizlerini kavrayarak oturmayı tercih ederdi.³⁷ Medine dışından Resûlullâh ile görüşmeye gelen Süleym b. Câbir el-Hüceymî bu şekilde oturmuş olan Hz. Peygamber'in bürdesinin ucundaki iplerin ayaklarına ulaştığını ifade etmiştir.³⁸ Benî Temîm Kabilesinden olup hicri 8. yılda (630) Medine'ye gelerek müslüman olan Kayle bint Mahreme Resûlullâh'ı, zaferanla boyanmış eski bir elbise ile bu şekilde otururken gördüğünü ifade etmiştir.³⁹

Resûlullâh bir ihtiyacı için ayağa kalktığı anda geri dönecekse bu durum anlaşılсын diye ayakkabısını ya da yanında bulunan herhangi bir şeyi oturduğu yere bırakırdı. Bir defasında tuvalet ihtiyacını gidermek üzere kalktığı anda yerine ayakkabısını bırakmıştı. Ensardan Ebû'd-Derdâ da bir kırba su ile onu takip etmek istedi ancak Hz. Peygamber o anda aldığı ve inananlara müjde içeren bir vahyi hemen ashabına ulaştırmak için geri döndü ve vahyi tebliğ etti.⁴⁰ Medine'ye ilk hicret edenlerden olan ve Resûlullâh ile yakın münasebeti sebebiyle onun ailesinden zannedilen İbn Mes'ûd'un Resûlullâh oturduğunda ayakkabılarını çıkarıp koltuğunun altına almayı, kalkacağı zaman da giydirmeyi görev edindiği bildirilmiştir.⁴¹ Aynı durum küçük yaştan itibaren hizmetinde bulunan Enes b. Mâlik için de söz konusu edilmiştir.⁴² Bazen de bir yaygı üzerine otururdu. Murâd kabilesinden Safvân isimli bir kimse geldiğinde, bineklerin eyerlerinin altına serilen ince kumaştan kırmızı bir yaygı üzerinde sağ ya da sol tarafına doğru yaslanarak oturduğu ifade edilmiştir.⁴³

Hiz. Peygamber mescidde otururken zaman zaman etrafına bakar ve ashabı seyre daldardı. Bu esnada hikmetine vakıf olduğu hususları da yanındakilerle paylaşırdı.

³⁷ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Beyrut 1989, s. 402; Ebû Dâvud, *Edeb*, 22; İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Resûl* (nşr. Abdülkadir el-Arnâvûd), I-XIII, Beyrut 1983-1984, VI, 540; Şâmî, VII, 152-153. Hiz. Peygamber'in oturma şekilleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. Yardım, s. 187-191.

³⁸ İbn Sa'd, VII, 43; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 403; İbn Hibbân, II, 279; Şâmî, VII, 152.

³⁹ Ebû Ubeyd, *Garîbü'l-Hadîs* (nşr. Muhammed Abdülmüîd Han- Muhammed Azîmüddîn), I-IV, Beyrut 1396, III, 57; İbn Sa'd, I, 319; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk* (nşr. Muhibbüddîn Ebû Saîd), I-LXX, Beyrut 1995, XXXIII, 293; Şâmî, VII, 315.

⁴⁰ Heysemî, VII, 69; Şâmî, VII, 157.

⁴¹ Tirmizî, *Menâkıb*, 37; İbn Seyyidünnâs, II, 407; Aynî, I, 130. İbn Mes'ud'un evine girene kadar Hiz. Peygamber'in önünde elinde bir asâ ile yürüdüğü de kaydedilmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, III, 11; Şâmî, VII, 318; Kettânî, I, 168-169.

⁴² İbn Sa'd, I, 482; Kettânî, I, 170.

⁴³ Şâmî, VII, 357. İbn Sa'd o esnada Hiz. Peygamber'in üzerinde kırmızı desenli bir elbise olduğu bilgisini vermiştir. Bk. İbn Sa'd, I, 451.

Ensardan Sa'd b. Mesûd Resûlullâh'ı bu anlardan birisinde oldukça dikkatli gözlemlemişti. Sa'd'ın anlattığına göre Hz. Peygamber mescidde bir grup sahabi ile oturmuş sohbet ediyorken bir ara gözlerini gökyüzüne çevirdi. Sonra bakışları yere indi ve bir yerde sabitlendi. Nihayet gözlerini baktığı yerden çevirdi. Bu durum ashabın merakını celbetmişti. Hikmeti sorulunca Resûlullâh, önündeki topluluğun bir ara Allah'ı zikirle meşgulken üzerlerine meleklerin kubbe gibi taşıdıkları sekînetin indiğini, yanlarına tam yaklaştığı sırada içlerinden birisinin zikirle bağdaşmayan bir şey söylemesi üzerine bu halin üzerlerinden kaldırıldığını söyledi.⁴⁴

Resûlullâh'ın sohbetleri bazen aklında olan bir şeyi açıklamak üzere evinden çıkıp mescide girerek sahabilere soru sorması, tavsiye ve uyarılarda bulunmasıyla başlardı. Örneğin bir keresinde evinden çıkar çıkmaz Resûlullâh, o esnada mescidde bulunan sahabilere kendisinden sonra insanların ihtilafa düşerek birbirlerine girecekleri bir dönemin geleceğini söylemiş, bu esnada parmaklarını iç içe geçirerek durumun ehemmiyetine dikkat çekmiştir. Sözlerine “Bu durumda ne yapacaksınız?” diye sorarak devam etmiş, ashabın “Allah ve Resulü daha iyi bilir.” şeklindeki cevapları üzerine doğruluğundan emin oldukları işlere devam edip yanlışlardan uzak durmalarını, gayri meşru işlerin sırf âdet haline gelip yaygınlık kazandığı için meşru görülemeyeceğini, bu hususlarda genele uymak yerine doğru bilinen yoldan şaşmadan herkesin kendine has bir yol tutturması gerektiğini söylemiştir.⁴⁵ Kaynaklarımızda ayrıca bu soruyu kişisel olarak Abdullah b. Amr'a,⁴⁶ Ubâde b. Sâmit'e⁴⁷ ve Ebû Zerr'e⁴⁸ de yönelttiği, onlara da benzer tavsiyelerde bulunduğu yönünde rivayetler bulunmaktadır. Yine bir gün evinden çıkıp bir sohbet meclisinin yanına varınca “Allah'ın yapılmasını en çok istediği ameller nelerdir bilir misiniz?” diye somuş; ashaptan “Namazdır, zekattır, cihaddır.” şeklinde sesler yükselince Resûlullâh'ın cevabı şöyle olmuştur: “Allah'ın en çok sevdiği amel,

⁴⁴ Abdullah b. Mübârek, I, 330; İbn Ebû Hâtim, II, 468; İbn Receb, *Câmi'ü'l-Ulûm ve'l-Hikem*, II, 305; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 757; Şâmî, X, 3. Hz. Peygamber'in bir araya gelip Allah'ı zikreden topluluğu Allah'ın rahmetinin kuşatacağı ve üzerlerine meleklerin ineceğine dair açıklamaları için bk. Tayâlisî, III, 678; Müslim, Zikir, 39; Tirmizî, De'avât, 7.

⁴⁵ Ebû Dâvud, Melâhim, 17; Hâkim, II, 171; Şâmî, VII, 138.

⁴⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, II, 316

⁴⁷ Şâmî, VII, 138.

⁴⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, II, 316.

başka sâikleri göz önünde bulundurmaksızın sırf Allah'ın sizden razı olacağı düşüncesiyle birisini sevmeniz ya da sevmemenizdir.”⁴⁹

Bazen de mesciddeki yerini alır almaz ashabıyla arasında o anki hâlet-i rûhiyesine ilişkin bir sohbet başladılar. Bir sabah mescide girdiğinde üzerinde, farkedilmemesi mümkün olmayan bir coşku, yüzünde sevinç izleri bulununca ashabı hemen sebebini sormuştur. Resûlullâh “Nasıl sevinçli olmam!” dedikten sonra geceleyin Rabbiyle konuştuğunu ve En‘âm sûresi 75. âyette⁵⁰ Hz. İbrahim’le ilgili olarak zikredilen nimetin tecellisine mazhar olduğunu söylemiştir.⁵¹

Hiz. Peygamber’in bir sorusuyla ya da sözüyle başlayan sohbetler de kayıt altına alınmıştır. Resûlullâh, yanına gelip selam verdikten sonra oturan Ebû Zerr’e namaz kılıp kılmadığını sormuş, “hayır” deyince de kılmasını söylemiştir. Kılıp geldikten sonra da ona, insan ve cin şeytanların şerrinden Allah’a sığınmasını emretmiştir. Ebû Zerr önce “İnsan şeytan var mıdır?” diye sormuş, sonrasında sorularının ardı arkası kesilmemiştir. Sırasıyla namazı, orucu, zekatı, bunlardan hangisinin daha faziletli olduğunu, ilk peygamberi, onun aynı zamanda nebi olup olmadığını ve vahyolunan en azametli âyeti sormuş ve Resûlullâh’ın verdiği cevapları dikkatle dinlemiştir.⁵² Bu husustaki bir başka rivayete göre ise olay şu şekilde gelişmiştir: Ebû Zerr mescidde bulunan Hiz. Peygamber’in yanına gelip oturunca Resûlullâh ona insan ve cin şeytanlardan Allah’a sığınmasını söylemiştir. Ebû Zerr, bu emir karşısında merakla “İnsandan şeytan olur mu?” diye sual edince de “elbette” diyerek⁵³ “İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar. Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. O halde onları iftiralarıyla baş başa bırak.” meâlindeki âyeti (el-En‘âm Sûresi 6/112) okumuş, sonrasında Ebû Zerr’in sorularıyla konuşma sürüp gitmiştir.⁵⁴

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 146; Heysemî, I, 268; Şâmî, IX, 314.

⁵⁰ İlgili âyetin meâli şu şekildedir: “İşte böylece İbrahim’e göklerdeki ve yerdeki hükümler ve nizamı gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun. (el-Enâm 6/75)”

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, IV, 66; Taberî, *Tefsîr*, V, 244; Heysemî, VII, 366; Şâmî, X, 10.

⁵² Tayâlisî, I, 384-385; Ahmed b. Hanbel, V, 178; Şâmî, IX, 327-328.

⁵³ Nesâî, *İsti‘âze*, 48.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, V, 265; Taberî, *Tefsîr*, V, 314-315; Şâmî, IX, 277-278.

Hiz. Peygamber'in gün içerisinde zaman zaman sahabilerle olan bazı sohbetlerini kaynaklarımızda "ev"⁵⁵ şeklinde tabir edilen ve mescidin doğu cephesinde bulunan ancak hanımları tarafından kullanılmayan bir odada gerçekleştirdiğini düşünüyoruz. Zira kaynaklarımızda Hiz. Peygamber'in kalabalık bazı sahabe gruplarıyla evinde sohbet ettiğini bildiren rivayetler mevcuttur. Bu rivayetlerde kastedilen hanımlarının tek tek odalardan müteşekkil ve ancak kendi ihtiyaçlarını görebilecekleri kadar kk⁵⁶ evleri olamayacağına göre Resûlullâh'ın mescidde hanımları tarafından kullanılmayan bir odası olduğunu düşünmemiz gerekecektir. Nitekim bir defasında Hiz. Peygamber'in evinin sahabilerle dolu olduğu ve Tay kabilesi lideri Ad b. Htim⁵⁷ içeri girdiğinde Resûlullâh'ın yanında yer açıp onu buyur ettiği ifade edilmiştir.⁵⁸ Cerîr b. Abdullâh da benzer bir ziyaretinde Resûlullâh'ın evinde yer bulamadığı için dışarıda oturmuş,⁵⁹ onu gören Hiz. Peygamber elbisesini uzatarak "Bunun zerine otur!" demiş ve sonra da ashabını "Bir topluluğun önde gelenlerine saygıda kusur etmeyin!" diyerek uyar mıştır.⁶⁰ Hanımları tarafından kullanılan tek odalı evlere bir misafir getireceğinde ise önceden kendisi girer, hanımı tesettür yetleri⁶¹ gereğince rtndkten sonra misafirini içeri buyur ederdi. Câbir b. Abdullâh'ın karnını doyurmak için mm Seleme ya da Zeynep bint Cahş'ın evine girdiğinde böyle yap mıştı.⁶²

Resûlullâh'ı ilk kez gören ya da onunla ilk kez konuşan bazı kimseler onun duruşundan, heybetinden, konuşmasından etkilenirler ve hatta bazen titremekten kendilerini alamazlardı. İbn Sa'd'ın zikrettiği bir rivayete göre Hiz. Peygamber, dizlerini

⁵⁵ Esasen hanımları tarafından kullanılan odaların kaynaklarımızda "بيت" kelimesinden farklı olarak bir de "بعض حجر نسائه" tabiriyle zikredildiği dikkatleri çeken bir husustur. Bk. Ahmed b. Hanbel, III, 379; Buhârî, Ezan, 158; İsti'zn, 11; Eb Dâvud, Edeb, 127; Taberânî, *el-Mu'cem'l-Kebîr*, XVII, 354; Humeydî, *el-Cem' beyne's-Sahîhayn* (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), I-IV, Beyrut 2002, II, 308; Heysemî, III, 365;

⁵⁶ Hiz. Âişe'nin odasında yere yatak serildiğinde ancak bir kimsenin namaz kılacağı kadar yer kaldığı anlaşılmaktadır. İlgili rivayetler için bk. Buhârî, Salât, 22. Bu odaların giriş kapısından duvara kadar 6-8 zirâ', diğer iki duvar arasınının ise 10 zirâ' olduğu bildirilmiştir ki bu aşağı yukarı 11-12 metrekareye denk gelmektedir. Bk. Zürkânî, II, 185.

⁵⁷ Ad b. Hâtim Medine'ye geldiğinde Resûlullâh'la olan ilk görüşmesinden sonra ensardan bir sahabinin evine yerleşmiş, Medine'de kaldığı süre içerisinde mescide gelip Resûlullâh'ın sohbetlerine katılmıştır. Bk. Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'n*, 1.

⁵⁸ İbn Abdülber, III, 168.

⁵⁹ şâmî, IX, 388.

⁶⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 475.

⁶¹ Bahsi geçen yetler Hiz. Peygamber'in hanımları ile bütün mü'min hanımlara tesettürü emreden Nr sresi (24) 31. yet ile Ahzâb sresi (33) 59. yettir.

⁶² Ahmed b. Hanbel, III, 379; Müslim, Eşribe, 169.

kavramış bir şekilde⁶³ ashabı ile oturmakta iken mescide gelen ve arkasında duran Kayle bint Mahreme korkudan titremeye başladı.⁶⁴ Resûlullâh'ın yanında oturan bir kişi bunu fark etti ve "Yaşlı kadın titriyor." diyerek durumu bildirdi. Resûlullâh arkasını dönmeden ona sakin olmasını, heyecanlanmamasını söyledi. Sözünü bitirir bitirmez de kadının korkusu geçti, titremesi kesildi.⁶⁵ Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Hz. Peygamber ashabından bir grup ile birlikte oturuyordu. İçlerinden birisiyle konuşmaya başladı ancak konuştuğu kişinin titrediğini fark edince "Sakin ol, ben hükümdar değilim. Kureyşli kuru et yiyen bir kadının oğluyum." diyerek onu uyardı.⁶⁶ İbn Sa'd'ın zikrettiği bir diğer rivayete göre ise Ebû Rimse künyesiyle bilinen Habîb b. Hayyân oğluya birlikte Resûlullâh'ın yanına gitmiş; oğlu Resûlullâh'ı görünce heybetinden titremeye başlamıştır.⁶⁷

Resûlullâh'ın sohbetine sıklıkla devam eden ashabı onun yanında oldukça hassas ve dikkatliyidiler. İncitici bir harekette bulunmaktan itina ile kaçınırlardı. Özellikle vahiy inerken sükut ederler ve başlarında kuş varmış da kaçırmak istemiyorlarmış gibi öylece kıpırdamadan otururlardı.⁶⁸ Öte yandan vahiy alması dışında da yukarıda tasvir edildiği gibi oturup Hz. Peygamber'i dinlediklerine dair rivayetler mevcuttur.⁶⁹ Medine'ye hicretin ilk aylarından itibaren sahabilerde "Resûlullâh'ı üzersek bizleri îtâb edici âyetler iner!" bilincinin oluşmaya başladığı bilinen bir husustur. Nitekim daha öne zikredildiği gibi mescidin inşâsı çalışmaları devam ederken Ammâr b. Yâsir'in bir sebeple tehdit edildiğini duyan Hz. Peygamber kızmış,⁷⁰ bunu anlayan sahabiler haklarında âyet inmesinden endişe ederek Ammâr b. Yâsir'den Resûlullâh'ın kızgınlığını giderici bir şeyler yapmasını istemişlerdir.⁷¹

Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in Resûlullâh'ın gözünde ayrı bir yerleri vardı. Bu durumu sohbetlere de yansırı. Topluluk içerisinde Resûlullâh ile birebir daha çok onlar

⁶³ İbn Sa'd, I, 319; İbn Abdürabbih, II, 36-37; Şâmî, VI, 348

⁶⁴ Ebû Dâvud, Edeb, 22; Tirmizî, *Şemâil*, s. 180.

⁶⁵ İbn Sa'd, I, 319; İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 170; Şâmî, VII, 108; Hafâcî, II, 190-191.

⁶⁶ İbn Sa'd, I, 23; İbn Mâce, Et'ime, 30; Şâmî, VII, 109; Hafâcî, II, 191.

⁶⁷ İbn Sa'd, I, 427; Şâmî, VII, 108.

⁶⁸ Buhârî, Cihâd, 37.

⁶⁹ İbn Ebû Şeybe, VI, 367; Hâkim, IV, 443; Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb* (nşr. İbrâhîm Şemsüddîn), I-IV, Beyrut 1417, III, 274; Şâmî, VII, 108. İbn Hibbân rivayetinde kuş yerine "kartallar" kelimesi geçmektedir. Bk. İbn Hibbân, II, 236. Ayrıca bk. Abdullah b. Mübârek, I, 312; Şâmî, VII, 109.

⁷⁰ İbn Hişâm, II, 267-268.

⁷¹ Şâmî, III, 336-337.

konuşurlar, sair sahabiler dinlerdi.⁷² Aynı durum Resûlullâh'ın mescide girişi esnasında da geçerliydi. Hz. Peygamber mescide girdiğinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer başlarını kaldırıp ona bakarlardı. Resûlullâh onlara tebessüm eder, onlar da tebessümle karşılık verirlerdi.⁷³ Sonra Resûlullâh bir grubun yanına oturur, bu esnada gelen bir sahabi de selam verir ve sessizce meclisteki yerini alırdı.⁷⁴ Yine bu meclislerde ashâbı tazimen başlarını öne eğerler, bakışlarını yumuşatırlar, dik dik ve rahatsız edici bir şekilde Resûlullâh'ın yüzüne bakmazlardı.⁷⁵ Ayrıca Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayette Resûlullâh nezdindeki kıymetlerinden ötürü Hz. Ali, Selmân-ı Fârisî ve Sâbit b. Mu'âz⁷⁶ gibi soru sorma hususunda daha cüretkâr olan sahabilerin başkalarının sorularına aracılık ettikleri bildirilmiştir.⁷⁷

Sahabilerin asıl istedikleri bir an bile Resûlullâh'ın yanından ayrılmamak, onun her anına şahit olmaktı. Ancak günlük hayatın meşguliyetleri buna imkan vermiyordu. Kubâ'da oturan Hz. Ömer bunun çaresini kendisi yokken Hz. Peygamber'in sohbetinde bulunup öğrendiklerini aktaracak bir arkadaş edinmekte bulmuştu.⁷⁸ Öte yandan hicretin ilk yıllarından itibaren zamanının tamamını Resûlullâh'tan bir şeyler öğrenmeye adanmış, sohbet meclislerinden hiç ayrılmayan kimseler de mevcuttu. Mescidin hurma dal ve yapraklarıyla örtülmüş gölgelik kısmında kaldıkları için ashâb-ı suffe diye isimlendirilen bu topluluk mescidde yatıp kalkan,⁷⁹ gidecek başka yerleri olmayan⁸⁰ zamanlarını, karın tokluğuna Hz. Peygamber'den bir şeyler öğrenmeye adanmış fakir⁸¹

⁷² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VIII, 5; Şâmî, VII, 108.

⁷³ Tayâlisî, III, 542; Ahmed b. Hanbel, III, 150; Tirmizî, Menâkıb, 16; Şâmî, VII, 109.

⁷⁴ Ebû Dâvud, Tıb, 1; Şâmî, VII, 109; Mübârekfûrî, VI, 159.

⁷⁵ İbn Ebû Şeybe, VI, 367; Hâkim, I, 209; Şâmî, VII, 109.

⁷⁶ Burada Sâbit b. Mu'âz'dan kastedilen Sa'd b. Mu'âz ya da aynı zamanda ismi Ebû Sâbit olan Sa'd b. Ubâde olmalıdır. Çünkü *İsâbe* dışındaki tabakat kitaplarında Sâbit b. Mu'âz hakkında bilgi yoktur, *İsâbe*'de ise Sâbit b. Mu'âz ismindeki sahâbi ile ilgili Hz. Peygamber nezdinde böyle bir yeri olduğunu düşünmemizi sağlayacak başka herhangi bir bilgi verilmemektedir. Esasen rivayete yer veren İbn Hacer de senette yer alan Ebû Yahyâ et-Teymî'yi "Za'îf Cidden" sığasıyla cerh etmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-İsabe*, I, 423. Benî Kurayza Gazvesi (5/627) sonrası vefat eden Sa'd b. Mu'âz için ise onun cennet ehlinden olduğunu, ölümü vesilesi ile arşın titrediğini ve cenazesine yetmiş bin meleğin katıldığını ifade etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, III, 234; İbn Mâce, Mukaddime, 11. Sa'd b. Ubâde ise Resûlullâh'ın istişare ettiği ve görüşlerini önemseydiği sahabiler arasında yer almaktadır.

⁷⁷ İbn Hacer, *el-İsabe*, I, 423; Kettânî, I, 198.

⁷⁸ İbn Sa'd, VIII, 182; Ahmed b. Hanbel, I, 33; Buhârî, İlim, 27; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 65.

⁷⁹ Fâkihî, III, 343.

⁸⁰ İbn Sa'd, I, 255. İbn Ömer'in evlenmeden önce mescidde yatıp kalktığı bildirilmiştir. Bk. Buhârî, Salât, 58; Nesâî, Mesâcid, 29.

⁸¹ Ebû Hüreyre kendisinin de içlerinden bulunduğu suffe ashâbını tarif ederken üst elbiselerinin dahi olmadığını, hatta alt elbiseleri kısa olduğundan bazen "Avret mahallimiz gözükür mü acaba?" diye endişe

kimselerden oluşurdu. Hicretin 7. yılında (628) müslüman olduğu halde hadis rivayetinde herkesi geride bırakan Ebû Hüreyre bu özelliğini, suffede yatıp kalkıp gece gündüz Hz. Peygamber'i takip etmesine borçluydu.⁸² Hz. Peygamber eline fırsat geçtikçe onlara yemek gönderir, "Birazcık fazla yemeği olan onların karnını doyursun!" derdi.⁸³ Kızı Fâtıma kendisinden hizmetçi istediğinde suffice mensupları aç-bîlaç mescidde kalırken böyle bir şey yapamayacağını ifade etmiştir.⁸⁴ Gündüz onlarla sohbet eder, dinin hükümlerini tebliğ eder ve sorularını cevaplandırır. Bir defasında evinden çıkıp yanlarına gelmiş ve mesciddeki ilmi gayretlerini, Kur'ân okuyuşlarını teşvik için Kur'ân'dan iki âyet öğrenmenin iki deve kazanmaktan daha hayırlı olduğunu söylemiştir.⁸⁵ Vâsile b. Eska'dan gelen bir rivayete göre muhacirlerden oluşan suffice ashabının yanına gidip oturduğunda içlerinden birisi Kur'ân'daki hangi âyetin azamet yönünden en önde olduğunu sordu. Hz. Peygamber âyet el-kürsî'yi okuyarak cevap verdi.⁸⁶ Ka'b b. Zühre müslüman olmak üzere mescide geldiğinde Hz. Peygamber suffede sahabilerle birlikte oturuyordu.⁸⁷ Geceleyin mescide geldiğinde de ashab-ı suffice ile ilgilenirdi. Bir defasında yüzükoyun yatmış olan bir sahabiye ayağıyla dürtüp uyandırmış ve "Bu Allah'ın hoşlanmadığı bir yatış tarzıdır! demişti.⁸⁸

Sahabiler suffice ashabı ile ilgilenme hususunda Hz. Peygamber'i örnek alırdı. Ensardan kurrâ⁸⁹ denilen kişiler geceleri Kur'ân okuyup ilim öğrenirken gündüzleri

ettiklerini ifade etmişir. Humeydî, III, 193. Hz. Peygamber'in içlerinden uyulğu açılan bir sahabiye uyardığı ifade edilmiştir. Bk. Dârimî, İsti'zân, 22; Ebû Dâvud, Hammâm, 1. Ashab-ı suffenin sayısının devamlı değiştiği bildirilmiştir. Evlenip ayrılanlar, sefere çıkanlar ya da ölenlere bağlı olarak bu sayı değişmiştir. Bk. Zürkânî, II, 186-187.

⁸² Ahmed b. Hanbel, II, 240; Buhârî, Büyû', 1; Müslim, Fadaîlu's-Sahâbe, 159.

⁸³ Buhârî, Mevâkîf, 41; Humeydî, III, 265. Sahabilerin Hz. Peygamber'in bu tavsiyesi doğrultusunda ashab-ı suffenin birer ikişer karınlarını doyurdukları, Sa'd b. Ubâde'nin ise her gece 80 kişinin birden karnını doyurduğu bildirilmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 66, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XII, Beyrut 1907, III, 475.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, I, 106; Buhârî, Humus, 6; Bezzâr, *el-Bahrü'z-Zehhâr el-Ma'rûf bi Müsnedi'l-Bezzâr* (nşr. I-IX: Mahfûzurrahmân Zeynullâh, X-XVII: Âdil b. Sa'd, XVIII: Sabrî b. Abdülhâlık eş-Şâfi'i), I-XVIII, Medine 1988-2007, III, 9-10; Heysemî, X, 589.

⁸⁵ Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 251; Ebû Dâvud, Vitir, 14.

⁸⁶ Ebû Dâvud, Hurûf, 1; Şâmî, IX, 269. Müslim'in zikrettiği bir rivayete göre bu soruyu Hz. Peygamber bir mecliste Übey b. Ka'b'a künyesiyle "Ey Ebû'l-Münzir!" diye seslenerek sormuş, ilkinde cevap alamamış, ikinci kez tekrarladığında aldığı cevap üzerine de Ebû'l-Münzir'i tebrik etmiştir. Bk. Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 258; Ebû Dâvud, Vitir, 17; Şâmî, IX, 269.

⁸⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 450.

⁸⁸ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 406; Ebû Dâvud, Edeb, 94.

⁸⁹ İbn Sa'd, Bedir'den kısa bir süre sonra Medine'ye hicret eden İbn Ümmü Mektûm'un "Dârü'l-Kurrâ" denilen ve Mahreme b. Nevfel'e ait olan bir eve yerleştiğini ifade etmiştir. Bk. İbn Sa'd, IV, 205. Eserinin bir başka yerinde ise İbn Ümmü Mektûm'u Mus'ab b. Umeyr'le birlikte ilk muhacirler arasında

mescide su taşır ve odun toplayıp satarak kazandıkları parayla yiyecek alıp ashab-ı suffeye ikram ederlerdi.⁹⁰ Yine sahabiler ihtiyaç fazlası hurma ya da üzüm salkımlarını getirip ashab-ı suffenin yararlanması için mescide asarlardı.⁹¹ Ubâde b. Sâmit suffice ashabından bir gruba yazmayı ve Kur’ân’ı öğretmişti. Ancak içlerinden birisi bu gayreti karşısında kendisine bir yay hediye edince mesele Ubâde tarafından Hz. Peygamber’e bildirilmiştir. Ubâde Allah yolunda ok atmada kullanacağı bir yayı olmadığını beyanla durumu Hz. Peygamber’e izah etmiş, yayı kabul edip edemeyeceğini sormuştur. Hz. Peygamber’in cevabı şu şekilde olmuştur: “Cehennem ateşinden bir halka ile kuşatılmak istiyorsan kabul et!”⁹²

Bedevilerin Hz. Peygamber’le olan sohbetlerindeki üslup ve tarzları ise ensar ve muhacirîne göre oldukça farklıydı. Şehir algısı, kültürü ve Hz. Peygamber’e her an yakın olmanın gerektirdiği saygı ve nezaketten bir nebze uzak olan bu insanlar, Resûlullâh’la konuşmak ya da soru sormak için geldiklerinde, Medineli ashaba kaba gelebilecek bir takım tavırlar takınsalar da Resûlullâh bu durumu hoş görürdü. Bedevileri hor görmeyen, samimi ve sıcak tavırları, onların gönüllerini fethetmesine vesile olurdu. İpek süsleri bulunan yeşil bir taylesan giymiş bir bedevi Resûlullâh’ın başında durup “Bu arkadaşınız çobanları yüceltip süvarileri yermek istiyor!” deyince Hz. Peygamber cübbesinden tutarak bedeviye oturmasını söylemiş ve “Üzerinde akıllı

zikretmekte ve Medine’de ensara Kur’ân öğrettiğini ifade etmektedir. Bk. İbn Sa’d, I, 234, III, 117. Bu rivayetlerden yola çıkılarak hicretin henüz başlarında Medine’de “Dârü’l-Kurrâ” adıyla okul kurulduğu ifade edilmiştir. Bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 771. Ancak Mahreme b. Nevfel’in Mekke’nin fethinde müslüman olup fethin ardından Medine’ye yerleştiği bilinen bir husustur. İbn Ümmü Mektûm’un da hicret sonrası mesciddeki suffede kaldığı, sonradan Mahreme’nin “Dârü’l-Gıdâ” denilen evine yerleştirildiği ifade edilmiştir. Bk. Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü’l-Evliyâ’ ve Tabakâtü’l-Asfiyâ’*, 4. Baskı, I-X, Beyrut 1405, II, 4. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in vefatından sonraki süreçte Mahreme’nin evinin Kur’ân öğrenimi için kullanılmaya başlandığını ve bu yüzden Dârü’l-Kurrâ denildiği düşünmek daha mümkün görülmektedir.

⁹⁰ Müslim, İmâre, 147; Humeydî, II, 394. Kurrâlardan 70 kişi Bi’rîmaüne Vak’ası’nda şehit edilmiştir. **Detaylı bilgi için bk. dipnot 1246.**

⁹¹ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 2.

⁹² Ebû Dâvud, İcâre, 1; İbn Mâce, Ticârât, 8; Şâmî, IX, 279. Hz. Peygamber’in Ubâde’ye hediye kabul etmemesi yönünde yaptığı uyarının sebebi belki de ashab-ı suffenin oldukça fakir kimselerden oluşmasıdır. Zira İbn Abbas’tan gelen bir rivayette Resûlullâh’ın “Karşılığında ücret almaya Allah’ın kitabından daha layık bir şey var mıdır?” dediği bildirilmiştir. Bk. Buhârî, İcâre, 16; Tıb, 34; İbn Hibbân, XI, 546. Yine bir yolculuk sırasında akrep ya da yılan tarafından sokulan bir kimseyi Fâtihâ sûresi ile rukye yaparak tedavi eden bir sahabinin karşılığında ücret almasına kızmak şöyle dursun, “Sen Fâtihâ’nın bu şekilde rukye görevi göreceğini nereden biliyordun?” deyip güldükten sonra aldıkları koyundan kendisine de pay ayırmalarını söylemiştir. Bk. Buhârî, İcâre, 16. Bu hususla ilgili farklı rivayetler ve tartışmalar için bk. Abdurrahman Çetin, “Ücretle Kur’ân Öğretme ve Okuma Meselesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V (1993), s. 119-131.

kimselerin giymeyeceği bir elbise görüyorum!” diyerek ipek süslemelere telmihte bulunduktan sonra⁹³ sözlerine şöyle devam etmiştir: “Benden önce gönderilmiş bütün nebiler çobanlık yapmıştır.” Bu sözleri duyan sahabiler merakla “Sen de mi Ya Resûlellâh!” diye sormuşlar, Hz. Peygamber de “Evet, belirli bir ücret karşılığında”⁹⁴ şeklinde cevap vermiştir.⁹⁵ Mescide gelip dua ettikten sonra fütursuzca bir köşeye bevetlemeye kalkan bedeviye dahi ses çıkarmamış, bevlini yarıda kesmemiş, ashabin taciz etmelerini engellemiştir.⁹⁶ Bedevi işini bitirdikten sonra da hiç öfkelenmeden mescidde böyle şeyler yapamayacağını anlattı. Bahsi geçen bedevi ömrü boyunca Hz. Peygamber’in o anki nezaketinin tesirinde kaldığını ifade etmiştir.⁹⁷

Hz. Peygamber sıradan günlük konuşmaları, ashabıyla şakalaşması esnasında dahi ağzından çıkan sözlere, davranışlarına dikkat ederdi. Çünkü ashap Resûlullâh’ın her anını gözlemlemekte ve kayda geçirmekteydi. Bu işi unutmamak için yazılı olarak yapan Abdullah b. Amr, Kureyşli sahabilerden gelen “Resûlullâh’ın her dediğini yazıyorsun ama neticede o da öfkesinin ya da sevincinin tesiriyle sözler söyleyen bir beşerdir.” yönündeki eleştirileri Hz. Peygamber’e anlatarak ne yapması gerektiğini sorduğunda Resûlullâh dudaklarına işaret ederek “Yaz, beni yaratan Allah’a yemin ederim ki burdan hak dışında bir söz çıkmaz!” demişti.⁹⁸ Ağzından çıkan sözlerin hak olduğuna kuvvetle vurgu yapardı. Bir sahabinin “Ama bizimle şakalaştığın anlar da oluyor!” şeklindeki ifadesi üzerine aynı kararlılıkla sözlerini tekrarlamıştı: “Ben ancak hakkı söylerim!”⁹⁹

Ashap Resûlullâh’ı sohbet esnasında gözleriyle de takip ederlerdi. Bu hususu Resûlullâh’ın konuşurken yaptığı el-kol hareketleri ile ilgili nakledilen rivayetlerden

⁹³ İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, IV, 25-26; Şâmî, VII, 316.

⁹⁴ Metinde geçen ifâde Karârât olup esasen ağırlık ölçüsü birimi olan Kırrât’ın çoğuludur. Ancak Karârât’ın Mekke yakınlarında bir yer ismi olduğu da söylenmiştir. Şâmî rivayetinde “Evet, Karârât ve Karârât’ın yarısına!” dediği ifade edilmektedir ki bu ifade para birimi ihtimalini güçlendirmektedir. Bk. Şâmî, VII, 316. Busirî’nin zikrettiği bir rivayette ise Hz. Peygamber ailesi için Ciyâd’da koyun otlattığını ifade etmiştir ki Yâkût Ciyâd’ın Mekke’de atların bağlandığı bir vadi olduğunu ifade etmiştir. Bk. Yâkût, *Mu‘cemü'l-Büldân* (nşr. Ferîd Abdül‘azîz el-Cündî), I-V, Beyrut, I, 130, II, 226; Bûsirî, IX, 31. Süheylî’nin zikrettiği rivayette ayrıca sütanesi Halîme’nin yanında iken Benî Sa’d b. Bekr yurdunda koyun otlattığını söylediği de ifade edilmiştir. Bk. Süheylî, I, 295.

⁹⁵ Buhârî, İcâre, 2; Humeydî, III, 197; Süheylî, I, 295.

⁹⁶ Buhârî, Edeb, 80; Ebû Dâvud, Tahâre, 136; Tirmizî, Tahâre, 112.

⁹⁷ İbn Mâce, Tahâre, 78; Heysemî, IX, 40; Şâmî, VII, 10.

⁹⁸ Ebû Dâvud, İlim, 3; Şâmî, III, 35.

⁹⁹ Tirmizî, Birr, 57; Şâmî, III, 35.

anlamak mümkündür. Hz. Peygamber'in süvarisi olarak bilinen Ebû Katâde'nin bildirdiğine göre bir defasında söylemediği bir şeyi kendi sözüymüş gibi nakledenlerin yerinin cehennem olacağı uyarısını yaparken bir yandan da eliyle toprağa dokunuyordu.¹⁰⁰ Kıyametin çok yakın olduğunu ifade etmek için de birçok kez parmaklarını kullanmış ve işaret parmağı ile orta parmağını birleştirerek "İşte bu kadar yakın." demişti.¹⁰¹ Dünya ve içindekilerle Hz. Âdem'in gün be gün yaratılışını anlatırken Ebû Hüreyre'nin elini tutmuş, parmaklarını parmakları arasına geçirmişti.¹⁰²

Esasen Hz. Peygamber'in, sözlerinin daha iyi anlaşılması için kullandığı bazı anlatım usülleri ashabın pür dikkat onu izlemesini gerektiriyordu. Câbir b. Abdullâh'dan gelen bir rivayete göre yere bir çizgi çizmiş ve "Bu Allah yoludur." demişti. Önündeki çizginin sağına ve soluna da birer çizgi çektikten sonra "Bunlar da diğer yollardır, bu yolların başında insanı kendisine çağıran şeytan vardır." açıklamasında bulunmuştur. Sonra da elini orta çizginin üzerine koyarak "İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır. İşte size bunları Allah sakınasınız diye emretti." meâlindeki En'âm sûresi 153. âyeti okumuştur.¹⁰³ Bir defasında da mescidde ashabı ile birlikte iken önüne bir çubuk dikti. Sonra diktiği çubuğun iki yanına birer çubuk daha dikti ve soldaki çubuğu uzaklaştırdı. Sonra ashabına "Bu çubukların neyi simgelediğini biliyor musunuz." diye sordu. "Allah ve Resulü daha iyi bilir." cevabı üzerine ortadaki çubuğun insanı, sağdaki çubuğun ecelini, soldaki çubuğun ise emelini temsil ettiğini söyledi ve ekledi. "İnsan emeline elini uzatır ama eceli ona ulaşmadan kendisini çeker alır."¹⁰⁴

Hz. Peygamber sohbeti sırasında sözlerinin arasına öğüt ve nasihatler, uyarılar serpiştirerek ashabın sıkılmalarını önler, onları diri tutmaya çalışırdı.¹⁰⁵ Ahiretle ilgili mevzuların sahabileri yormaya başladığını, dikkatlerinin dağıldığını yüzlerinden anlar; dünyevi, güncel meselelerden bahsederek dinleyenleri canlandırıp dikkatlerini yeniden

¹⁰⁰ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 311; Şâmî, VII, 137.

¹⁰¹ Dârimî, Rikâk, 46; Buhârî, Talâk, 25; Müslim, Fiten, 135; Şâmî, VII, 137.

¹⁰² Müslim, Münâfikîn, 27; Şâmî, VII, 137.

¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, III, 397; Şâmî, IX, 400.

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 17; Heysemî, X, 447; Şâmî, VII, 141.

¹⁰⁵ Buhârî, İlim, 11; Şâmî, IX, 135.

topladıktan sonra kaldığı yerden konuya devam ederdi.¹⁰⁶ Ayrıca sohbet esnasında bir şey anlatırken, ilgili bağlamda bir sahabinin ismini zikrederek dinleyenlerin konuyla daha dikkatlice ilgilenmelerini temin ederdi. Miracı sırasında gördüğü peygamberleri tarif ederken Hz. İbrâhim ve Hz. Mûsâ'dan sonra Hz. Îsâ'yı tasvir etmiş ve Urve b. Mes'ûd es-Sekafî'nin¹⁰⁷ ona çok benzediğini ifade etmiştir.¹⁰⁸

Hz. Peygamber sohbet sırasında herkesten daha fasih bir kelim ile konuşur, zaman zaman da ashabın bilmediği bazı kelimeler kullanırdı. Sonra da kullandığı kelimenin ne anlama geldiğini açıklardı.¹⁰⁹ Kıyametin yaklaştığı günleri tarif ederken “İlim kaybolur, cehalet ve fitne yayılır, herc artar.” demişti. “Herc” kelimesini daha önce hiç duymamış olan sahabiler anlamını sordular. Hz. Peygamber eliyle işaret ederek kelimenin öldürme (katl) anlamına geldiğini ifade etti.¹¹⁰ Yine bir kimsenin, bir şeyi ortak olan insanlar arasında paylaştırdığı için ücret almasının doğru olmadığını açıklarken kusâme kelimesini kullanmış, sonra da gerekli izahatta bulunmuştur.¹¹¹

Resûlullâh'ın ashabıyla sohbeti gece de devam ederdi. Geceleyin Hz. Ebû Bekir'le görüşür, yaşanan olayları onunla istişare ederdi. Hz. Ömer de yanlarında bulunurdu.¹¹² Bazen de ashabına İsrâiloğulları'nı anlatmaya başlardı ve sohbet sabah namazına kadar bu şekilde sürerdi.¹¹³

Hz. Peygamber mescide geldiğinde kadın olsun erkek olsun grup grup yahut tek başına oturan kimselere selam verir, kendisi mescidde iken dışarıdan gelenlerin de selamını alırdı. Bir defasında mescide girdiğinde oturmakta olan bir grup kadına sağ elini kaldırarak işaretle selam vermişti.¹¹⁴ Hacca giden bir genç dönüşte mescide gelerek Resûlullâh'a selam verdi. Hz. Peygamber başını kaldırdı ve “Allah haccını kabul etsin,

¹⁰⁶ Şâmî, IX, 383-384; Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlâk* (nşr. Abdullah b. Becaş), Riyad 2006, II, 2.

¹⁰⁷ Urve, Tâif seferi sonrası Medine'ye gelip İslâm'a girmiş ve Hz. Peygamber bundan ziyadesiyle memnun olmuştur (9/630). Bk. İbn Sa'd, V, 503.

¹⁰⁸ İbn Hişâm, II, 213-214.

¹⁰⁹ Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl* (nşr. Bekrî Hayyânî-Saffet Sakkâ), Beyrut 1981, XII, 421; Şâmî, II, 100.

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, II, 261; Buhârî, İlim, 24; Ebû Dâvud, Fiten, 1; İbn Mâce, Fiten, 25; Şâmî, IX, 136.

¹¹¹ Ebû Dâvud, Cihâd, 167; Şâmî, IX, 280.

¹¹² Tirmizî, Salât, 12; Şâmî, VIII, 174.

¹¹³ Ebû Dâvud, İlim, 11; Şâmî, VIII, 174.

¹¹⁴ Tirmizî, İsti'zân, 9; Şâmî, VII, 147, IX, 370. Ayrıca selamın ardından hanımların yanına gelip onları kocalarına karşı nankörlük etmemeye özen göstermeleri hususunda uyardığı nakledilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, VI, 457; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 360.

günahlarını bağışlasın ve geçimini kolaylaştırsın.” diye dua etti.¹¹⁵ Selamlaşması ile ilgili bir bilgi de Müslim tarafından zikredilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber ashabıyla mescidde oturuyorken ensardan bir kimse geldi ve selam verdi. Sonra arkasını döndü. Resûlullâh “ensar kardeş!” diye seslenerek onu çağırdı ve Sa’d b. Ubâde’nin¹¹⁶ nasıl olduğunu sordu. Sonra da sahabeden bazı kimselerle birlikte ziyaretine gitti.¹¹⁷ Tebük Gazvesi’ne (9/630) mazeretsiz katılmadığı için bir süreliğine toplumdan tecrit edilen, ancak mescidde cemaatle namaz kılmaya devam eden Ka’b b. Mâlik de namaz öncesi ya da sonrasında Hz. Peygamber’e selam veriyordu. Bu selamın onun için özel bir anlamı da mevcuttu. Çünkü selam verdikten sonra gözlerini Resûlullâh’ın dudaklarından ayırmıyor, karşılık verip vermediğini, kızgınlığının geçip geçmediğini anlamaya çalışıyordu.¹¹⁸

Resûlullâh’la olan sohbetleri esnasında bazı sahabiler Resûlullâh’a dokunmak isterlerdi. Bu özel an sahabiler üzerinde fiziksel ve psikolojik olarak kalıcı, olumlu etkiler bırakırdı. Şeddâd b. Amr, Hz. Peygamber’in elini tutmuş, elini ipekten daha yumuşak ve kardan daha serinletici bulmuştu.¹¹⁹ Vâil b. Hucr Hz. Peygamber’le selamlaşırken elini tuttuğunda yahut bir vesile ile teni tenine değdiğinde üzerinde uzun süre geçmeyen mis gibi bir koku bıraktığını ifade etmiştir.¹²⁰ Görüşmeye gelenlerden bazıları Resûlullâh’a sarılır ve öperlerdi. Ebû Büheyse el-Fezârî, soru sormak üzere yanına gittiği Hz. Peygamber’e iyice yaklaşmış ve sarılıp öpmüştür. Sonra da sorusunu sormuştur.¹²¹ Hz. Peygamber de zaman zaman bir sahabiye, eliyle dokunarak taltif eder ya da sarılırdı. İbn Abbâs’ı kucaklayarak “Allah’ım ona hikmeti öğret!” şeklinde dua etmiştir.¹²² Bir namaz sonrası evine dönmek üzere kalktığında Câbir b. Semüre’nin

¹¹⁵ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, V, 16; İbnü’s-Sünnî, *‘Amelü’l-Yevm ve’l-Leyle* (nşr Ebû Muhammed Sâlim b. Ahmed), Beyrut 1988, s. 178; Şâmî, VII, 427.

¹¹⁶ Sa’d b. Ubâde, Bedir Gazvesi (2/624) öncesi muhtemelen bir yılan ya da akrep tarafından sokularak rahatsızlanmış ve çok istediği, herkesi de katılmaya teşvik ettiği halde Bedir Gazvesi’ne katılamamıştır. Bk. Vâkîdî, I, 101.

¹¹⁷ Müslim, Cenâiz, 13; Şâmî, VIII, 349.

¹¹⁸ İbn Hişâm, IV, 753; Şâmî, V, 475.

¹¹⁹ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, II, 615-616; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 323; Şâmî, II, 74. Enes de Hz. Peygamber’in elinin en ince ipekten daha yumuşak olduğunu bildirmiştir. Bk. Buhârî, Menâkib, 23; Müslim, Fadâil, 81.

¹²⁰ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, XXII, 30; Şâmî, II, 74, 86.

¹²¹ Ebû Dâvud, Zekât, 35; Münzirî, II, 43; Şâmî, IX, 281.

¹²² Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, III, 35; Buhârî, İlim, 17. Duasının “Allah’ım! Ona hikmeti ve te’vili öğret şeklinde olduğu da rivayet edilmiştir. Bk. İbn Mâce, Sünne, 11.

yanagını okşamıştır.¹²³ Her iki sahabi de bu durum sonrası üzerlerine sinen güzel kokudan bahseder olmuşlardır. Hattâ Câbir, bu kokuyu attârın koku sepetinden yayılan rayihaya benzetmiştir.¹²⁴ Esâsen Hz. Âişe bu durumu şu sözlerle ortaya koymaktadır: “Resûlullâh birisinin elini tuttuğunda gün boyu kokusu o elde duyulurdu. Bir çocuğun başını okşasa çocuk başına sinen eşsiz koku sayesinde diğerleri arasından kolayca fark edilirdi.”¹²⁵

Resûlullâh’ın ashabıyla sohbetleri sabah namazından sonra başlar güneş doğup da bir miktar yükselinceye kadar da devam ederdi. Sohbetten önce Resûlullâh çevresindeki sahabilerin elini tutar, onlarla kucaklaşırdı. Sabah namazı sonrası bu manzaraya şahit olan Yezîd b. Esved Hz. Peygamber’in elini tutmuş ve onunla kucaklaşmıştır.¹²⁶ Hz. Peygamber Müzeyne kabilesinden olup müslüman olmak için gelen Abdullah Zü’l-Bicâdeyn’i bu selamlaşma sırasında görmüş ve yabancı görerek kim olduğunu sormuştu.¹²⁷ Bu faslın ardından Resûlullâh sohbe başlardı. Abdullah b. Amr’dan gelen bir rivayete göre güneş doğduğu sırada Hz. Peygamber beraberindekilere “Kıyamet günü ümmetimden bir grup güneş ışığı kadar aydınlık bir şekilde gelecekler.” demişti. Bu tespit ashapta derin bir merak uyandırmış ve onların kim olduğunu sormuşlardı. Resûlullâh da ihtiyaç içerisinde vefat eden fakir muhacirler olduğunu söylemişti.¹²⁸ Bir seferinde yine sabah namazını kıldıran Resûlullâh sahabilerle birlikte mescidde oturuyordu. Ka’b b. Mâlik, tevbesinin kabul olunduğu müjdesini aldığı anda Resûlullâh ile görüşmek üzere mescide girdi ve ona selam verdi. Hz. Peygamber’in yüzü, her müjdeli haber sırasında olduğu gibi yine ay misali pırıl pırıldı ve Ka’b’a “Bu ömrün boyunca yaşadığın en hayırlı gündür.” müjdesini verdi. Ka’b, bu müjdenin Allah katından mı geldiğini yoksa kendisi tarafından mı söylendiğini sordu ve “Allah katındandır, Siz Allah’a doğru söylediniz, Allah da size cömert davrandı.”¹²⁹ karşılığını aldı. Sonra Resûlullâh’ın önüne oturdu ve tevbesi karşılığında malının tamamını Allah ve Resulü yolunda sadaka olarak vermek istediğini söyledi. Hz.

¹²³ Müslim, Fadâil, 80; Şâmî, II, 74.

¹²⁴ Müslim, Fadâil, 80; Şâmî, II, 74.

¹²⁵ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâil’ün-Nübüvve*, II, 640; Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, I, 305; Şâmî, II, 85; Hafâcî, II, 13.

¹²⁶ Dârimî, Salât, 97; Şâmî, II, 74.

¹²⁷ Vâkıdî, III, 1013-1014; Şâmî, V, 459-460.

¹²⁸ Ahmed b. Hanbel, II, 177; Bûsirî, IX, 425-426; Şâmî, IX, 325.

¹²⁹ İbn Ebû Şeybe, VII, 424; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, XIX, 53; Şâmî, V, 477.

Peygamber, “Malının bir kısmını kendine sakla, böylesi daha iyidir.” karşılığını verdi. Bunun üzerine Ka‘b, Hayber seferi sonrası hissesine düşen malı tutacağını bildirdi.¹³⁰ Ancak Şâmî’nin verdiği bir detaya göre bu konuşma şu şekilde gerçekleşmiştir. Resûlullâh Ka‘b’ın malının tamamını infak etmesini kabul etmeyince Ka‘b yarısını önermiş, bunun da kabul görmemesi üzerine üçte birlik kısmını teklif etmiştir. Resûlullâh buna onay verince de Hayber hissesini kendisine ayırdığını söylemiştir.¹³¹ Ka‘b, Resûlullâh ile olan görüşmesini şu sözlerle tamamladı: “Allah beni doğru sözlülüğümden ötürü bağışladı, bu yüzden yaşadığım müddetçe doğru söylemeye yemin ediyorum.”¹³²

Sahabiler, Resûlullâh’ın davranışlarını dikkatle takip ederler, hal ve hareketlerinde üzgün ya da yorgun olduğuna işaret eden bir değişiklik olduğunda bunu hemen sezerlerdi. Bir gün Hz. Peygamber bir sahabi ile oturuyordu. Bir ara karnını tuttu. Bunun üzerine sahabi “Uğruna anamdan babamdan dahi vazgeçtiğim! Karnın mı ağrıyor?” diye sordu. Resûlullâh “Hayır, açlığın verdiği sıkıntı.” cevabını verince sahabi kalktı. Medineli bir sahabinin hurma bahçesine girerek hurma karşılığında bahçenin sulanması işlemini üstlendi ve kazandığı yaklaşık bir müd¹³³ kadar kaliteli hurmayı Resûlullâh’a getirerek önüne yaydı. Resûlullâh hurmalardan avuç avuç almaya başladı ve “Şunu filana, bunu falana götürün.” diyerek dağıttı. Sahabi, “Hurmayı dağıtıyorsun, ama eksilmiyor.” deyince Hz. Peygamber ona “Şu âyeti bilmez misin?” diye sordu. Hangi âyet olduğunu sorunca “Siz hayra harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir. O rızık verenlerin en hayırlısıdır.” meâlindeki Sebe’ 39. âyeti okudu.¹³⁴ Benzer bir rivayet ensardan Ka‘b b. ‘Ucre ile ilgili olarak da zikredilmiştir. Buna göre Ka‘b, Hz. Peygamber’in yanına geldiğinde bir sıkıntısı olduğunu anladı ve “Sende bir hal var, ne oldu?” diye sordu. Resûlullâh bunun üzerine üç gündür karnıma tek bir lokma bile

¹³⁰ İbn Hişâm, IV, 755; Buhârî, Zekât, 18; Megâzî, 79; Müslim, Tevbe, 53; Nesâî, İmân, 37.

¹³¹ Şâmî, V, 477. Vâkıdî rivayetinde bu sıralama şu şekilde yapılmıştır: Ka‘b malının tamamını infak etmek istediğinde Resûlullâh bir kısmını kendine ayır.” dedi. Ka‘b bunun üzerine Hayber hissesini ayırdığını söyledi ancak Resûlullâh bunu kabul etmedi. Bunun üzerine malının yarısını teklif etti, bunu da reddedince üçte birini vereyim dedi. Nihayet bu Resûlullâh tarafından kabul edildi. Bk. Vâkıdî, III, 1055. Burada bir sıralama hatası olduğu anlaşılmaktadır. Hayber hissesini konuşmanın başında değil, Resûlullâh ancak üçte birlik kısmını vermesine razı olunca zikretmiş olmalıdır.

¹³² Vâkıdî, III, 1054-1055; İbn Hişâm, IV, 754-755; Şâmî, V, 477.

¹³³ Öne uzatılarak birleştirilmiş iki avucun aldığı tahıl miktarı anlamında eski bir hacim ölçüsü birimidir. Bk. Cengiz Kallek, “Müd”, *DİA*, XXXI (İstanbul 2006), s. 457-459.

¹³⁴ Şâmî, VII, 99-100.

girmedir.” deyince Ka‘b oradan ayrıldı. Bir yahudinin develerini suladı ve her bir kova su karşılığında bir hurma kazandı. Sonra kazandığı hurmaları Resûlullâh’a getirdi. Hz. Peygamber ona hurmaları nereden bulduğunu sordu ve Kab‘ın anlattıklarını dinledi.¹³⁵ Bu hususla ilgili İbn Ebû Şeybe de şu rivayeti zikretmiştir. Hz. Peygamber’in yanına gelen bir grup sahâbi onu üzgün gördüler ve nedenini sordular. Resûlullâh, “Bir gürültü duydum, Cebrâîl’e sorunca bunun cehennemden kopan bir kayanın çıkardığı ses olduğunu öğrendim!” dedi. Rivayeti nakleden Ebû Sa‘îd el-Hudrî’nin ifadesine göre bu durumdan çok etkilenen Hz. Peygamber, vefatına kadar bir daha ağız dolusu gülerken görülmemiştir.”¹³⁶ Yine bir sabah ashâbı Resûlullâh’ın çok yorulmuş olduğunu gördüler ve sebebini sordular. Hz. Peygamber gece ibadeti sırasında yedi uzun sureyi okuduğu için yorgun olduğunu ifade etti.¹³⁷

Hz. Peygamber’in üzgün hallerinin yanı sıra sevinçli halleri de bir sohbet vesilesiydi. Ebû Talhâ el-Ensârî Resûlullâh’ın yanına geldiğinde onun çok sevinçli olduğunu gördü ve kendisini daha önce hiç bu kadar neşeli görmediğini söyleyip sebebini sordu. Hz. Peygamber bunun üzerine “Cebrâîl az önce geldi ve bana salâtü selâm getiren herkese on sevap yazılıp on günahının silindiğini ve derecesinin on kat yükseltildiğini müjdeledi.” karşılığını verdi.¹³⁸ Bir gün mescidde oturmakta iken yanlarına gelen Hz. Peygamber’i çok huzurlu, rahatlamış bir hal üzere gören ashâb bu durum karşısında sevinip “Seni bu sabah çok dingin görüyoruz!” demişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Evet, elhamdülillâh” diyerek karşılık vermiş, sonra da sohbeti dinlemeye koyulmuştur. Söz zenginlik meselesine gelince de “Allah’a hakkıyla kulluk edenlerin zengin olmasında bir beis yoktur; ancak asıl zenginlik sıhhatli olmaktır. Dinginlik de Allah’ın nimetlerindendir.” açıklamasını yapmıştır.¹³⁹

Hz. Peygamber’in ne yiyip ne içtiğine dikkat eden ve onun sıhhat ve afiyette olmasını isteyen sahâbenin bu özenli tavrı da zaman zaman Resûlullâh’la aralarında

¹³⁵ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, VII, 160; Münzirî, IV, 94; Heysemî, X, 565; Şâmî, VII, 100.

¹³⁶ İbn Ebû Şeybe, VII, 52; Şâmî, VII, 59.

¹³⁷ İbn Huzeyme, *es-Sahîh* (nşr. Muhammed Mustafa el-A‘zamî), I-IV; Beyrut 1970, II, 177; İbn Hibbân, II, 23; Şâmî, VIII, 274.

¹³⁸ Abdürrezzâk, II, 214-215. Bir başka rivayete göre Resûlullâh’ın bu açıklamasını işiten bir sahâbi, kendisine duasının yarısını ona hasredip hasredemeyeceğini sormuş, “İstersen olur.” cevabını alınca bu sefer de duasının tamamını ona hasretmek istediğini söylemiş, Hz. Peygamber buna karşılık “İşte o zaman Allah senden dünya ve ahiret derdini alır.” demiştir. Bk. Abdürrezzâk, II, 215.

¹³⁹ Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, I, 113; Hâkim, II, 3; Şâmî, IX, 278.

gerçekleşen sohbetin konusu olurdu. Ebû Sa'îd el-Hudrî'den gelen bir rivayete göre bir grup sahâbi Resûlullâh'a "Sana Budâ'a kuyusundan su getiriliyor. Ancak o kuyunun suyu öyle pek temiz değil." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara "Su temizdir. Kokusu, rengi ve tadı değişmedikçe kirli sayılmaz."¹⁴⁰ cevabını verdi.¹⁴¹

Hz. Peygamber de ashâbı ile ilgili hususlarda oldukça dikkatliydi. Bir sıkıntı sezdiğinde sebebini sorardı. Bir sefasında mescide girdiğinde Ebû Hüreyre'ye baktı ve halinde bir gariplik sezerek Farsça "Karnın mı ağrıyor (eşkenb derd)?" diye sordu. "Evet" deyince de "Kalk ve namaz kıl. Namazda şifa vardır." buyurdu.¹⁴²

Bazen de sohbet meclisinde kendisine söylenen bir söz ya da gördüğü bir manzara karşısında çeşitli açıklamalarda bulunurdu. Ashâbı ile oturmakta iken uzaktan üzerinde yamalı elbisesi ile Mus'ab b. Umeyr belirmişti. Hz. Peygamber onun bu halini görünce ağlamış, ardından gün gelip de yiyecek giyecek noktasında bolluğa eriştiklerinde ne yapacaklarını sormuştu. Ashâbın geçim sıkıntısı olmayınca kendilerini daha çok ibadete verecekleri yönündeki sözleri üzerine ise "Bugünkü haliniz o zamanki halinizden daha hayırlıdır." karşılığını vermişti.¹⁴³ Enes bu hususta başından geçen bir hadiseyi şöyle anlatmıştır: "Mescidde bir grupla birlikte Hz. Peygamber'in yanında oturuyordum. Önümüzden bir kimse geçti. Bunun üzerine içimizden birisi Resûlullâh'a "Ben bu kişiyi seviyorum." deyiverdi. Resûlullâh o sahâbiye "Arkadaşını, ona karşı duyduğu muhabbetten haberdar ettin mi?" diye sordu. "Hayır." deyince de "Kalk ve söyle!" emrini verdi. Bunun üzerine sahâbi kalktı ve arkadaşının yanına giderek "Allah için seni seviyorum." dedi. Aldığı karşılık oldukça anlamlıydı. "Beni kim için seviyorsan onun sevgisini kazanasın!"¹⁴⁴ Enes'in benzer bir rivayeti Tirmizî tarafından zikredilmiştir. Buna göre Resûlullâh, mescide girdiğinde namazını bitirmiş dua etmekte olan bir sahâbinin sözlerine kulak kesildi. Duasını işitince oradaki sair ashâba dönerek

¹⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, III, 86; Ebû Dâvud, Tahâre, 34; Tirmizî, Tahâre, 49; Nesâî, Miyâh, 1. Rivâyetin Ebû Sa'îd'den gelen şeklinde "Su temizdir, onu bir şey kirletemez." ifadesiyle yetinildiği görülmektedir. Öte yandan Hz. Peygamber'in çeşitli vesilelerle "Su temizdir, kokusu, rengi ve tadı değişmedikçe kirli sayılmaz." buyurduğu ifade edilmiştir. Bu açıklama Ebû Sa'îd'den gelen rivayeti tamamlar niteliktedir. Bk. İbn Mâce, Tahâre, 76; Şâmî, VIII, 4.

¹⁴¹ Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin Budâ'a kuyusundan abdest aldığı sırada Hz. Peygamber'e böyle söylediği zikredilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, III, 15; Nesâî, Miyâh, 1; Şâmî, VIII, 3.

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, II, 390, 403; Şâmî, VII, 133; Hafâcî, IV, 276.

¹⁴³ Tirmizî, Kıyâme, 35; Şâmî, IX, 325.

¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 140; Ebû Dâvud, Edeb, 115; Şâmî, IX, 314.

“Allah’a ne ile dua ettiğini biliyor musunuz? Ona duaların kabul olunmasını temin eden ism-i a’zam’la dua etti.” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.¹⁴⁵ Benzer şekilde “Allahım! Senden nimetlerin en güzelini, en üstününü istiyorum.” diye dua ettiğini işittiği bir sahabiye bu nimetin ne olduğunu sormuş, sahabinin kendisini hayra kavuşturacağını düşündüğü için böyle dua ettiğini, ne olduğunu bilmediğini söylemesi üzerine de “cennete girmek ve cehennemden kurtulmaktır” karşılığını vermiştir.¹⁴⁶

Resûlullâh mescidde sahabilerin kendi aralarında müzakere ettikleri konulara açıklamaları ile katılır ve böylece sohbete yön verirdi. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Resûlullâh’ın yanında vitir konusunu konuştular. Hz. Ebû Bekir uyanamama ihtimaline binaen vitri kılıp yattığını, Hz. Ömer ise seher vakti uyanınca vitri kıldığını ifade etti. Hz. Peygamber Hz. Ebû Bekir için “Sakınmayı tercih etti, Hz. Ömer için de “Cesaretli olmayı seçti.” tespitinde bulundu.¹⁴⁷ Abdürrezzâk’ın zikrettiği bir diğer rivayete göre ise Hz. Ebû Bekir’le Hz. Ömer’e vitri ne zaman kıldıklarını soran Hz. Peygamber’dir.¹⁴⁸ Aldığı cevap karşısında yukarıdaki tespitini yineleyen Resûlullâh, sözlerine şöyle devam etmiştir: “ Size geceleyin çölü aşmaya çalışan iki kişiyi misâl olarak vereceğim. Birisi “Çölü geçinceye kadar uyumayacağım!” der, diğeri ise “Önce biraz uyuyacağım, sonra devam edeceğim!” diye söyler. Ancak yine de sabahleyin aynı menzilde buluşurlar.”¹⁴⁹ Ebû Sa’îd el-Hudrî’den gelen bir diğer rivayet ashabin Hz. Peygamber’in yanında karşılıklı olarak övünülecek şeyleri sıraladıklarını (mufâhare) ve Resûlullâh’ın aralarında hakemlik yaptığını göstermektedir. Buna göre koyun sahipleri ile deve sahipleri birbirlerine karşı üstünlüklerini kanıtlama çabasına girdiler. Hz. Peygamber bunun üzerine “Kibir ve gurur deve sahiplerinin, sekinet ve vakar ise koyun sahiplerinindir.” buyurdu ve Hz. Mûsâ ile kendisinin, aileleri için koyun otlattıklarını hatırlatarak sözlerini bitirdi.¹⁵⁰ Bu husustaki bir diğer rivayet ise şu şekildedir: Bir grup sahabi Hz. Peygamber’in yanında cünüb kimsenin nasıl gusûl abdesti alacağını

¹⁴⁵ Tirmizî, Vitr, 23; Nesâî, Sehv, 58; Şâmî, IX, 276.

¹⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, V, 231; Tirmizî, Deâvât, 93; Şâmî, IX, 276.

¹⁴⁷ Abdürrezzâk, III, 14.

¹⁴⁸ Abdürrezzâk, III, 14.

¹⁴⁹ Abdürrezzâk, III, 14.

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, III, 96; Bûsirî, IX, 31; İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, IV, 441; Şâmî, VII, 411.

konuştular. Onları dinleyen Resûlullâh, “Ben şöyle yapıyorum!” diyerek kendisinin nasıl gusûl abdesti aldığını anlattı.¹⁵¹

Sahabiler Hz. Peygamber’in aralarında olmadığı zamanlarda bir şeyi müzakere ederken farklı görüşler sergileyip ihtilafa düştüklerinde, içlerinden birisi ihtilaf konusunu Hz. Peygamber’e arzederdi. Ashaptan bir grup cuma günü Resûlullâh’ın minberi yanında amellerin fazileti hususunda müzakereye girişmişlerdi. İçlerinden bazıları Câhiliye devrinde yaptıkları Mescid-i Harâm’ı tamir etme, hacılara su verme gibi amellerin onlara müslüman olduktan sonra da yeteceği görüşündeydiler. Bazıları da cihadın hepsinden üstün olduğunu söylüyorlardı. Onları dinleyen Hz. Ömer “Resûlullâh’ın minberi yanında seslerinizi yükseltmeyin.” diyerek uyardı. Cuma namazı kılındıktan sonra da Hz. Peygamber’e bu konuşulanları sordu. Bunun üzerine “Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm’ı onarmayı, Allah’a ve ahiret gününe iman edip de Allah yolunda cihad edenlerin imanı ile bir mi tutuyorsunuz? Halbuki onlar Allah katında eşit değillerdir. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.” meâlindeki âyet (et-Tevbe 9/19) nâzil oldu.¹⁵²

Resûlullâh zaman zaman bir sahabiye ismiyle seslenir ve kendisine özel açıklamalarda bulunur yahut sorular sorardı. Eksem b. Cevn el-Huzâî’ye¹⁵³ şöyle demiştir. “Amr b. Luhay’ı bağırsaklarını cehennemde sürüklerken gördüm. Bu dünyada ona senden sana da ondan daha çok benzeyeni yoktur.” Amr bu sözler üzerine “Bu benzerlik bana zarar verir mi?” diye sordu. Resûlullâh “Hayır, sen müminsin, o ise kafirdir. O putlara tapmayı, bahîreyi, sâibeyi, vasîleyi ve hâmî¹⁵⁴ ihdas eden ilk kişidir.”

¹⁵¹ Ahmed b. Hanbel, IV, 84; Müslim, Hayz, 54; Şâmî, VIII, 61.

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, IV, 269; Müslim, İmâre, 111; Şâmî, IX, 227.

¹⁵³ Eksem b. Ebû'l-Cevn olarak da bilinir. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 106-107. Eksem ile ilgili olarak benzeri bir rivayet Resûlullâh’ın kendisinin Deccal’e benzediğini söylediği şeklindedir. Bk. İbn Sa’d, IV, 292. Ancak İbn Hacer İbnü'l-Kelbi’den bu rivayeti daha farklı bir şekilde aktarmıştır. Buna göre Resûlullâh şöyle demiştir: “Deccal bana gösterildi, saçları kıvrıkcıktı. Amr b. Ka’b’a en çok benzeyen kimse Eksem b. Abdüluzâ’dır. Bunun üzerine Eksem ayağa kalktı ve “Ona benzerliğim bana zarar verir mi dedi. Resûlullâh, “Hayır, sen müslümansın, o ise kafirdir.” şeklinde cevap verdi. İbn Hacer bu rivayetlerde Eksem’in Deccal’a değil Amr b. Ka’b yani Amr b. Luhay’a benzetildiğini söylemektedir. Yine bir başka rivayette Deccâl’e benzetilen kişinin Abdüluzâ b. Kutn olduğu ifade edilmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 106-107.

¹⁵⁴ Arapların Hanîf dinini bırakarak çoktanrıçılığı benimsemelerinin dönüm noktasında yer alan Amr b. Luhay putlara bahîre, sâibe, vasîle ve hâmî adlarıyla hayvanların adanması âdetini başlatmıştır. Bk. Casim Avcı, *Muhammedü'l-Emîn: Hz. Peygamber’in Peygamberlik Öncesi Hayatı*, İstanbul 2008, s. 24-25.

karşılığını verdi.¹⁵⁵ Kaynaklarımız Resûlullâhla sırdaşı¹⁵⁶ Huzeyfe b. Yemân arasında geçen şu samimi sohbeti kayıt altına almışlardır: Huzeyfe ailesine karşı kaba konuşmaktan bir türlü kendisini alamadığından yakınınca Hz. Peygamber şöyle demiştir. “Neden istiğfar etmiyorsun Huzeyfe? Bak ben her gün yüz kere Allah’a tövbe istiğfar ediyorum.”¹⁵⁷ Buhârî’nin zikrettiği bir rivayete göre Hz. Peygamber, güneşin batışı sırasında mescidde yanında bulunan Ebû Zerr’e “Güneş battığında nereye gittiğini biliyor musun?” diye sordu. Ebû Zerr’in “Allah ve Resulü daha iyi bilir.” cevabı üzerine “Arşın altında secde eder, Yâsîn Sûresi 38. âyet de bunu anlatmaktadır.” buyurdu.¹⁵⁸ Hz. Peygamber’le üç sahabe arasında geçen özel bir konuşmanın detayları da şu şekildedir: Zeyd b. Sâbit, Ebû Hüreyre ve ismi zikredilmeyen bir üçüncü sahabe birlikte oturmakta iken yanlarında bulunan Resûlullâh, birdenbire kendilerinden dua etmelerini istemiştir. Zeyd ve diğer sahabe dua edince de “amin!” demiştir. En son Ebû Hüreyre dua etmiş ve duasında “Allahım! İki arkadaşımın istediklerinin aynısını ben de istiyorum. Bir de unutulmayan ilim istiyorum.” demiştir. Bu güzel duayı duyan diğer iki sahabe itiraz eder gibi olup “Biz de istiyoruz!” deseler de fayda vermemiş, Resûlullâh “Devslî¹⁵⁹ genç sizi geçti!” diyerek karşılık vermiştir.¹⁶⁰ İbn Mes‘ûd’a ise şu soruyu yöneltmiştir: “Hangi sadakanın daha faziletli olduğunu bilir misin?” Mutat olduğu üzere “Allah ve Resûlü daha iyi bilir.” karşılığını alınca da “Dirhem, binek ya da süttten verilendir.” şeklinde açıklama yapmıştır.¹⁶¹

Kişilere yönelik sorularına dair rivayetlerin bir kısmı kendisinden sonra ortaya çıkacak hallere dairdir. Abdürrezzâk’ın zikrettiği bir rivayete göre Hz. Peygamber Ebû Zerr’e “Neden terk edilmiş gibi bir halin var, seni Medine’den çıkardıklarında ne yapacaksın?” diye sordu. Ebû Zer “Arz-ı Mukaddes’e¹⁶² giderim.” deyince “Oradan

¹⁵⁵ İbn Hişâm, I, 45.

¹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 449; Buhârî, Fadâilu Ashâbı’n-Nebî, 20, İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 44. Hz. Peygamber’in özellikle kimlerin münafık olduğu hususundaki sırlarını Huzeyfe ile paylaştığı bildirilmiştir. Bk. İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, I, 706.

¹⁵⁷ Dârimî, Rikâk, 15; İbn Mâce, Edeb, 57; Şâmî, VII, 61.

¹⁵⁸ Buhârî, Tefsîru Sûre, 36; Müslim, İmân, 250; Şâmî, IX, 236. Yâsîn suresinin ilgili âyetinin anlamını Ebû Zerr’in Resûlullâh’a sorduğu, bunun üzerine Hz. Peygamber’in yukarıdaki açıklamayı yaptığı şeklinde de bir rivayet mevcuttur. Müslim, İmân, 251; Şâmî, IX, 236.

¹⁵⁹ Yemen’de yaşayan Ezd kabilesinin Devs koluna mensup olduğu için böyle söylemiştir.

¹⁶⁰ İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, I, 215; Şâmî, IX, 375.

¹⁶¹ Ahmed b. Hanbel, I, 463; Şâmî, IX, 286.

¹⁶² Arz-ı Mukaddes (Arz-ı Mev‘ûd), Allah’ın Hz. İbrâhim’e ve onun soyundan gelenlere vaad ettiği yer anlamına gelmekte olup “Ey kavmim! Allah’ın size yazdığı kutsal toprağa girin. Sakın ardınıza

çıkardıklarında ne yapacaksın?” diye sorusunu tekrarladı. Ebû Zer bu sefer de “Medine’ye gelirim.” cevabını verdi. Ancak Resûlullâh üçüncü sefer aynı soruyu sordu. Bunun üzerine Ebû Zer “Kılıcımı alır çarpışırım.” deyince “Hayır, başınıza emir olan kimse siyah bir köle dahi olsa dinle ve itaat et!” şeklinde uyarıda bulundu.¹⁶³ İbn Mes’ûd’a künyesi ile hitap edip “Ebû Abdurrahmân! Sünnet nurunu söndüren ve namazın vaktini geçiren emirler başa gelince ne yapacaksınız?” diye sordu. İbn Mes’ûd’un “Ne yapmamızı emredersin?” şeklindeki sorusu karşısında kızgın bir ifadeyle “İbn Ümmi Abd!¹⁶⁴ Ne yapacağını bana mı soruyorsun? Allah’a isyan olan yerde kula itaat yoktur.” diyerek sözlerini bitirdi.¹⁶⁵

Hız. Peygamber bazı sohbetlerinde bir sahabiye özel bir hediye almak isteyip istemediğini sorarak merakını celbeder, sonra da kulu Allah’a yakınlaştıracak ameller hakkında bilgi verirdi. Amcasının oğlu Ca’fer b. Ebû Tâlib’e üst üste defalarca “Sana karşılıksız ihsanda bulunsam ne dersin?” anlamında sorular yöneltti. Öyle ki sonunda Ca’fer kendisine Bahreyn sularını ikta olarak vereceğini zannetti. Bu soruların ardından Resûlullâh Ca’fer’e dört rekatlık bir namazı zikirleriyle birlikte nasıl kılacağını tarif etti ve bu ibadetle günahı gökteki yıldızlar, yağmur damlaları, çöldeki kum yahut sayısız günler kadar çok dahi olsa Allah’ın kendisini bağışlayacağını müjdeledi.¹⁶⁶ Babası Abdullah b. Amr b. Harâm Uhud’da şehit düşmüş olan genç yaştaki sahabi Câbir b. Abdullah’a “Sana müjde vereyim mi? diye sordu. “Evet” deyince şöyle devam etti: “Baban Uhud’da şehit olunca Allah onu diriltti, sonra ona “Senin için ne yapmamı istersin ey Abdullah b. Amr?” diye sordu. Abdullah da “Rabbim, beni dünyaya göndermeni, senin için savaşmayı ve bir kez daha öldürülmeyi dilerim.” dedi.”¹⁶⁷

Resûlullâh’ın hikmetine dikkat çekmek istediği bazı hususları bir sahabiye soru olarak yönelttiği de olurdu. Selmân-ı-Fârisî’ye “Cuma gününde ne olduğunu biliyor musun?” diye sormuş, sonra da şu şekilde cevaplamıştı: “O gün atan Âdem birleştirildi,

dönmeyin. Yoksa ziyana uğrayanlar olursunuz.” meâlindeki Mâide Sûresi 21. âyetinde zikri geçmektedir. Vaadin gerçekleştirilmesi için Kur’ân’da zikredilen şartlar ve İsrâiloğullarının yaptıkları ile ilgili detaylı bilgi için bk. Abdurrahman Küçük, “Arz-ı Mev’ûd”, *DİA*, III (İstanbul 1991), s. 442-444.

¹⁶³ Abdürrezzâk, II, 381-382.

¹⁶⁴ Babası hakkında çok fazla bir şey bilinmediği için annesine nispetle İbn Ümmü Abd diye anılmıştır. Bk. İsmail Cerrahoğlu, “Abdullah b. Mes’ûd”, *DİA*, I (İstanbul 1988), s. 114-117.

¹⁶⁵ Abdürrezzâk, II, 383.

¹⁶⁶ Abdürrezzâk, III, 123-124.

¹⁶⁷ İbn Hişâm, III, 485.

yani yaratıldığı çamur bir araya getirildi.”¹⁶⁸ Bir defasında yanında oturan Ebû Zerr’den mesciddeki en itibarlı kişi ile en hakir görülen kimseyi göstermesini istedi. Ebû Zer dış görünüşlerine bakarak tespitte bulunduktan sonra Resûlullâh, hakir bulduğu o kimsenin ahiret günü Allah katında itibarlı zannedilen yeryüzü dolusu kimseden daha hayırlı olduğunu ifade etti.¹⁶⁹ Yine önünden geçip giden bir kimse için yanındaki sahabiye “Bu kişi hakkında ne düşünürsün?” diye sormuştu. Sahabi onun evlilik teklifi ya da kefilliği kabul olunacak eşraftan bir kimse olduğunu söyledi. Sonra bir kişi daha geçti ve Resûlullâh sorusunu tekrarladı. Sahabi bu sefer de geçen şahsın müslümanların en fakirlerinden olup evlilik teklifinin de kefilliğinin de kabul olunmayacağını beyan edince Resûlullâh zannedildiğinin aksine hakir görülenin yeryüzü dolusu şerefli zannedilen kimseye bedel olduğunu ifade etti.¹⁷⁰ Hz. Ömer’e Munker ve Nekir’i tarif ederek “Bu korkutucu şekilleriyle kabrine geldiklerinde ne yapacaksın?” diye sordu. Bunun üzerine Hz. Ömer Resûlullâh’a “Şu andaki melekelerime o zaman da sahip olacak mıyım?” demiş, “evet” cevabını alınca da “O halde Allah’ın izniyle ben onlara yeterim.” karşılığını vermiştir.¹⁷¹

Resûlullâh’ın Hz. Ebû Bekir’e karşı duyduğu özel sevgi şairi Hassân b. Sâbit’le arasında şöyle bir sohbete vesile olmuştur. Bir gün Hassân’a “Ebû Bekir hakkında şiir inşâd ettin mi?” diye sordu. “Evet” karşılığını alınca “Oku, dinliyorum.” dedi. Bunun üzerine Hassân şu beyitleri okudu:

“Zirvedeki mağarada iki kişinin ikincisi, dağa çıkılınca düşmanca dolaşıldı çevresi

O ki Hz. Peygamber’in sevdiğiydi, bilirdi çöl halkından herkes ona erişemeyeceğini”

¹⁶⁸ Abdürrezzâk, III, 256.

¹⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 157; İbn Hibbân, *es-Sikât* (nşr. Seyyid Ahmed), I-IX, 1975, II, 456; Şâmî, IX, 324.

¹⁷⁰ Buhârî, Rikâk, 16; İbn Mâce, Zühd, 5; Şâmî, IX, 323.

¹⁷¹ Abdürrezzâk, III, 582-583; Şâmî, IX, 251.

Resûlullâh, bu beyitleri duyunca ağız dolusu güldü. Sonra da “Doğru söyledin Hassân, dediğin gibidir.” diye karşılık verdi.¹⁷²

Resûlullâh’ın ashabından bir kişi ile karşılıklı sohbet ettiği de olurdu. Örneğin amcası Hz. Hamza ile dünya üzerine bir sohbet gerçekleştirmişlerdi. Bu sohbet sırasında Hz. Peygamber şöyle dedi: “Dünya hoş ve tatlıdır, kim saf ve temiz maldan alırsa kendisi için bereketli olur, kim de haksız yere Allah ve Resulüne ait maldan tasarrufta bulunursa kıyamet günü onun için ateş olur.”¹⁷³

Resûlullâh’ın birlikte oturduğu sahabileri genel olarak muhatap alıp soru sorduğu anlarına dair de çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Hz. Peygamber bir defasında yanındakilere yaprağını dökmeyen ağacın ne olduğunu sormuş, sahabiler de çeşitli ağaç isimleri saymışlardı. İçlerinden İbn Ömer’in aklına sualin cevabının hurma ağacı olduğu ihtimali gelmiş ise de utanarak söyleyememişti. Kimse bilemeyince de Hz. Peygamber doğru cevabın hurma olduğunu söylemişti.¹⁷⁴ Ayrıca Hz. Peygamber ashabına “Sizce kimlere şehit denir?” diye sordu ve sahabilerden gelen “Allah yolunda katledilenlerdir.” cevabının yetersiz olduğunu “O halde ümmetimin şehitleri pek az.” sözleriyle ortaya koyduktan sonra meraklarını şu açıklama ile giderdi. “Allah yolunda katledilenler yahut ölenler, veba salgını sırasında ölenler ile henüz doğmadan anne karnında ölenlerin hepsi şehittir.”¹⁷⁵

Genele yönelik sorularından bazıları Câhiliye inanışlarını yıkmaya yönelikti. Bir gün ensardan bir gruba “Kayan yıldızlara ne tür bir anlam yüklediniz?” diye sordu. “Kayan yıldız gördüğümüzde bir hükümdar öldü, bir hükümdar başa geldi, bir kimse öldü ya da doğdu derdik.” diye cevap verdiler. Resûlullâh kayan yıldızın anlamının bunlardan hiçbirisi olmadığını söyledi ve bu yıldızların Allah tarafından dünya semasından geçmiş ve gelecekteki olaylarla ilgili bilgi çalmaya çalışan hırsız şeytanların peşinden gönderildiğini mecâzî bir şekilde izah etti.¹⁷⁶ İbn Mes‘ûd’un

¹⁷² İbn Sa‘d, III, 174; İbn Abdülber, III, 93; Şâmî, III, 242; Halebî, II, 214.

¹⁷³ Abdürrezzâk, IV, 59.

¹⁷⁴ Buhârî, İlim, 5, 14; Müslim, Sıfatü’l-Münâfikîn, 15; Şâmî, IX, 135.

¹⁷⁵ Abdürrezzâk, V, 270-271; Ahmed b. Hanbel, II, 310; Humeydî, III, 226; Şâmî, IX, 314. Ubeydullah b. Miksem yemin ederek bu hadisin sonunda “Boğulanlar da şehittir.” ibaresinin de yer aldığını söylemiştir. Bk. Müslim, İmâre, 165; Şâmî, IX, 314. Ayrıca bk. Abdürrezzâk, V, 271.

¹⁷⁶ İbn Hişâm, I, 110-111; Şâmî, II, 199.

bildirdiğine göre Hz. Peygamber ashabına “Siz “rekûb” kelimesini hangi anlamda kullanırsınız?” diye sordu. Çocukları yaşamayan, ölmüş olan anlamında kullandıklarını söyleyince de “Hayır, öyle değildir. Asıl “rekûb” kendisinden önce hiçbir çocuğu ölmemiş kimseye denir.” buyurdu.¹⁷⁷

Resûlullâh’ın ashabına sorduğu sorular içinde kendisinin bir peygamber olarak vakıf olduğu bir takım gerçekleri anlatma gayreti de vardı. Bu yüzden ashabına “Benim işittiklerimi siz de işitir misiniz?” diye sormuştu. Ashabı “Biz bir şey işitmiyoruz.” deyince Resûlullâh, “Ben sizin görmediklerinizi görür, işitmediklerinizi işitirim.” diyerek göğün meleklerle dolu olduğunu ve onların çıkardığı her bir sesi işittiğini ifade etmiştir.¹⁷⁸ Yine ashabına şöyle demiştir: “Nasıl kaygısız, müreffeh bir hayat sürebilirim ki? Sur sahibi sura ağzını dayadı, başını öne indirdi, kulak kesildi, ne zaman emir verilir de üflerim diye bakıyor.” Bunun üzerine sahabiler “Bu durum karşısında ne yapalım, ne söyleyelim?” diye sordular. Resûlullâh “Allah bize yeter, o ne güzel vekildir (حسبنا الله ونعم الوكيل).” deyin karşılığını verdi.¹⁷⁹

Resûlullâhın ashabına sorduğu bazı sorular ibadetlerin önemini daha iyi kavratmaya yönelikti. Örneğin “Hırsız, zani ya da sarhoş kimseler hakkında ne düşünürsünüz?” diye sormuştu. Ashabı “Allah ve Resulü daha iyi bilir.” karşılığını verince Resûlullâh “Bunlar çirkin işlerdir ve cezaları vardır. Hırsızlığın kötüsü kişinin kendi namazından çalmasıdır.” diye cevap verdi. Sahâbîler şaşırdılar ve “Kişi kendi namazından nasıl çalar?” dediler. Resûlullâh “Rüku ve secdelerini layıkıyla tamamlamaz.” şeklinde karşılık verdi.¹⁸⁰ Hz. Peygamber’in zekata vurgu yaptığı bir rivayet de şu şekildedir: Bir gün ashabına “Tibneyn nerede?” diye sordu. Yemen’de bir vadidir.” denince “Bu buluta Tibneyn’e gitme emri verilmiş, oradakiler arazilerini nasıl değerlendirir?” dedi. “Aldıkları ürünün üçte birini kendileri ve aileleri için saklarlar, diğer üçte birini zekat olarak verirler, kalanı da tohumluk olarak kullanırlar.” denince “Üçü de Allah yolunda yapılmış işlerdir.” karşılığını verdi.¹⁸¹ Âyet el-Kürsî’nin

¹⁷⁷ Müslim, Birr, 106; Şâmî, IX, 249. Hz. Peygamber’in bu şekilde kendisi hayatta iken çocuğunu yitirmenin acısını yaşayan kimsenin alacağı ecirlere ve ahirette elde edeceği hayırlara dikkat çekmek istediği bildirilmiştir. Bk. Şâmî, IX, 249-250.

¹⁷⁸ Tirmizî, Zühd, 9; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 542; Şâmî, II, 27.

¹⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 374; İbn Ebû Şeybe, VI, 76; Humeydî, II, 332; Şâmî, VII, 58.

¹⁸⁰ Abdürrezzâk, II, 371.

¹⁸¹ Abdürrezzâk, III, 95.

faziletine ise Allah'ın kitabındaki en azametli âyet hangisidir?" sorusuyla dikkat çekmiştir. Ashabı bu soruya "Allah ve Resûlu daha iyi bilir." karşılığını vermişler, ancak ısrarla soruyu tekrar tekrar sormuş, cevap beklemiştir. Sonunda Übey b. Ka'b "âyet el-kürsîdir" şeklinde cevap verince Hz. Peygamber ona künyesiyle hitap edip "Ebû'l-Münzir, ilmin mübarek olsun!" dedi ve ekledi: "Nefsimin sahibi Allah'a yemin ederim ki âyet el-kürsî'de arşın altında Allah'ı takdis eden bir meleğe ait bir dil ve iki dudak vardır."¹⁸² Abdürrezzâk'ın zikrettiği şu rivayet ise Resûlullâh'ın ibadetlere toplu olarak dikkat çekmesi yönüyle önemlidir: Hz. Peygamber ashabına sırasıyla şu soruları sordu: "Bugün hanginiz bir hastayı ziyaret etti? Hanginiz malından tasaddukta bulundu? Bir cenazeyi teşyî' etti? Hanginiz bugün oruç tuttu?" Bu soruların her birisine sırasıyla Hz. Ebû Bekir olumlu cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullâh, "Sana cennet vacib oldu." diyerek Ebû Bekir'i müjdelemiştir.¹⁸³

Hz. Peygamber sohbetleri sırasında ele almak istediği bir mesele ile ilgili ortaya bir soru yöneltir, sonra da konuşmasını sürdürürdü. Bir grup sahâbe Hz. Peygamber'le birlikte iken Resûlullâh onlara "Yerle gök arasındaki mesafe ne kadardır bilir misiniz?" diye bir soru sordu. Ashabın cevabı "Allah ve Resulü daha iyi bilir." şeklinde gelince Hz. Peygamber yerle gök arasındaki mesafeyi ve bu ikisi arasında bulunan yerleri detaylarıyla izah etti.¹⁸⁴ Bu husustaki bir diğer rivayet Abdürrezzâk tarafından şu şekilde kaydedilmiştir: Hz. Peygamber ashabından bir grupla beraberken "Hangi gecenin Kadir gecesi olduğunu söyleyeyim mi?" diye sordu. Ashabı "evet" deyince bir süre sustu. Sonra "Az önce size soru sorduğum sırada cevabı biliyordum, ancak bana unutturuldu dedi ve ekledi: "Hatırlar mısınız, hani şu şu yerde bulunduğumuz sırada Ramazan'ın kaçınıcı gecesi idi? Resûlullâh'ın hatırlamalarını istedikleri gece bir gazvedelerdi. Ashabı kendi aralarında müzakere ettiler ve nihayet bahsedilen gecenin Ramazan'ın 23. gecesi olduğuna karar verdiler.¹⁸⁵ Hz. Peygamber benzer bir üslupla sahabilere "Kime yalancı dendiğini söylememi ister misiniz?"

¹⁸² Abdürrezzâk, III, 370.

¹⁸³ Abdürrezzâk, III, 593.

¹⁸⁴ Hâkim, II, 316; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I, 32; Şâmî, III, 117.

¹⁸⁵ Abdürrezzâk, IV, 249.

şeklinde bir soru yöneltilmiş, sonra da “Hülle¹⁸⁶ yapan kimsedir.” dedikten sonra hülle yapan erkeğe de kadına da lanet etmiştir.¹⁸⁷ Bir defasında da mescidde ashabı ile birlikte iken önüne çubuklar dikmiş ve ashabına “Bu çubukların neyi simgelediğini biliyor musunuz.” diye sormuş, sonra da açıklamada bulunmuştu.¹⁸⁸ Resûlullâh bir başka sorusuyla da İhlâs suresinin faziletine vurgu yapmak istemiştir. Buhârî’nin bildirdiğine göre “Kur’ân’ın üçte birini bir gecede okumaktan aciz misiniz?” diye sorunca sahabiler bunun mümkün olmadığını düşüp “Hangimiz buna güç yetirebilir ki?” demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber “İhlâs sûresinin 1. âyetinin ya da “Allah birdir ve sameddir.” zikrinin Kur’ân’ın üçte birine eşit olduğunu söylemiştir.¹⁸⁹ Allah’ı zikretmenin faziletine de şu şekildeki bir suali ile dikkat çekmiştir: “Size en hayırlı, Allah katında en çok kabul görecektir, derecenizi en çok yükseltecek amelin ne olduğunu söyleyeyim mi? Öyle ki bu amel altın infak etmekten, düşmanla karşılaşıp ölmek ya da öldürmekten daha hayırlıdır.” Bu takdim karşısında heyecanlanan ashab hemen söylemesini istemişler, Hz. Peygamber de o amelin Allah’ı hatırlayıp anmak, zikretmek olduğunu bildirmiştir.¹⁹⁰ Pek çok kere de “Size aranızdaki en hayırlı ve en şerli kimseleri haber vereyim mi?” diye sormuş, her defasında cevaba farklı bir unsur ekleyerek iyi ve kötü amellerin ashab tarafından kalıcı bir şekilde öğrenilmesini sağlamıştır.¹⁹¹

Hz. Peygamber zaman zaman ashabına çeşitli konularda tavsiyelerde bulunurdu. Böylece başlayan sohbet iyiden iyiye derinleşirdi. Hz. Peygamber’in tavsiyelerini kişilere özel ve genele yönelik olarak ikiye ayırmak mümkündür. Genele yönelik tavsiyelerine dair rivayetler şu şekildedir: Hz. Peygamber ashabına “Müslümanın cennete girmesini sağlayacak iki haslet vardır, kolay olmasına karşın sahip olan azdır.” dedi. Ashap bunların ne olduğunu sorunca parmaklarıyla hesap yaparak şöyle cevap verdi: “Her namazın arkasından “10’ar kere tesbih, tahmid ve

¹⁸⁶ Tahlîl üç talakla boşanmış bir kadının ayrıldığı kocasına tekrar dönebilmesi amacıyla bir başka erkekle şekli evlenme yapması anlamına gelen fikhî bir terim olup Türkçe’de buna hülle denilmektedir. Detaylı bilgi için bk. Saffet Köse, “Hülle”, *DİA*, XVIII (İstanbul 1998), s. 475-477.

¹⁸⁷ İbn Mâce, Nikâh, 33; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XVII, 299; Hâkim, II, 217; Şâmî, IX, 294.

¹⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, III, 17; Heysemî, X, 447; Şâmî, VII, 141.

¹⁸⁹ Mâlik b. Enes, Kur’ân, 6; Buhârî, Fadhâilü’l-Kur’ân, 13; Şâmî, IX, 270.

¹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 195; Tirmizî, Deâvât, 6; İbn Mâce, Edeb, 53; Şâmî, IX, 272.

¹⁹¹ Ahmed b. Hanbel, II, 396, VI, 459; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, X, 194; Heysemî, V, 507; Şâmî, IX, 271.

tekbir getirmektir. Bu 150 zikir eder, mîzanda ise 1500'e karşılık gelir. Yine uyumadan önce 100 kere tesbih, tahmid ve tekbir getirmektir ki mîzanda 1000'e karşılık gelir. Hanginiz bir gün ve gecede 2500 kötülük yapabilir ki?" Bu açıklama üzerine ashap "Ama bu kolay bir şey, yapanlar neden az olsun ki?" diye sordular. Hz. Peygamber, "Şeytan namazınızda gelir, "Şu işin var, bu derdin var." der, böylece namaz bitince unutursunuz. Yine uyuyacağınız sırada gelir ve hatırlamadan uyumanızı temin eder." cevabını verdi.¹⁹² Bu husustaki bir başka rivayet şu şekildedir: Hz. Peygamber ashabına şöyle dedi: "Bana salât ettiğinizde benim için vesîleyi isteyin." Ashop "Vesile nedir?" diye sordular. Resûlullâh, "Cennetteki en yüce mertebedir. Ona sadece bir kimse erişecektir, o kişi olmayı ümit ediyorum." diye cevap verdi.¹⁹³ Resûlullâh bir sohbeti esnasında ashabına cennet bahçelerinden geçerken oturup dinlenmelerini tavsiye etmiş, cennet bahçesinden kastın ne olduğu sorulunca da Allah'ın zikredildiği ilim meclisleri olduğunu söylemiştir.¹⁹⁴ Yine "Bâkî kalacak salih amelleri çoğaltın!" tavsiyesinde bulunmuştur. Bu amellerden kastın ne olduğu sorulunca da tekbir, tehlîl, tesbîh, tahmîd ile "lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" zikri olduğunu bildirmiştir.¹⁹⁵

Hz. Peygamber zaman zaman mesciddeki hanımlara özel tavsiyelerde bulunurdu. Bir sabah namazının ardından Hz. Peygamber hanımlar safına gelmiş ve önlerinde durarak kıyamet günü Allah'ın azabına dûçâr olmamaları için çeşitli vesilelerle onun rızasını kazanmaya çaba harcamalarını tavsiye eden bir konuşma yapmıştır.¹⁹⁶ Benzer şekilde mesciddeki bir hanım topluluğun yanına gidip selam verdikten sonra kendileri için rızık kazanan eşlerinin emeklerine karşı nankörlük yapmamalarını, bir şeyden dolayı kızınca yaptıkları bütün iyilikleri yok sayarcasına "Zaten bir an dahi gün yüzü görmedim." dememelerini istemiştir.¹⁹⁷ Yine yanında oturan kadınlı erkekli topluluğa "Sanırım aranızda ailevi münasebetlerini birbirlerine

¹⁹² Abdürrezzâk, II, 233-234.

¹⁹³ Abdürrezzâk, II, 216-217.

¹⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 150; Tirmizî, De'âvât, 82; Şâmî, IX, 277.

¹⁹⁵ Mâlik b. Enes, Kur'ân, 7; Ahmed b. Hanbel, III, 75; Ebû Ya'lâ, II, 524; Şâmî, IX, 276.

¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, II, 373; İbn Huzeyme, IV, 106; Şâmî, IX, 318. Rivâyetin devamında bu sözleri işiten Abdullah b. Mes'ûd'un karısı Zeyneb'in altınlarını Allah yolunda infaka karar verip bu durumu görüşmek üzere Resûlullâh'ın evine gitmesi hadisesi anlatılmaktadır. Bk. Şâmî, IX, 318.

¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 452; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 360; Humeydî, I, 179; Şâmî, IX, 296.

anlatanlar var!” demiş, içlerinden Esmâ bint Yezîd’in¹⁹⁸ bu durumu onaylaması üzerine de yapılanın hiç de doğru olmadığını ifade ettikten sonra böyle bir şeye asla tevessül etmemeleri hususunda kesin bir dille uyarmıştır.¹⁹⁹

Resûlullâh’ın kişiye yönelik tavsiyelerini şu şekilde örneklendirmek mümkündür: Ebû Hüreyre’ye şu üç şeyi tavsiye etmiştir: “Vitr kılmak üzere yatmak, her ay üç gün oruç tutmak ve kuşluk namazı/cuma günü gusletmek.”²⁰⁰ İbn Abbas’a “Savaşa katılmak istediğinde alnında beyaz lekesi olan ayakları beyaz bir at satın al, güvende olur ve ganimet elde edersin.” şeklinde bir tavsiyede bulunduğu ifade edilmiştir.²⁰¹ Bir hanımın izdivacına talip olan Muğîre b. Şu’be’ye de onu görmesini tavsiye etmiş, bunun aralarındaki ülfetin temini için gerekli olduğunu söylemiştir.²⁰²

Öte yandan ashabın Hz. Peygamber’in yanına giderek kendilerine özel tavsiye istedikleri durumlara dair de pek çok rivayet bulunmaktadır. Ebû Zer bu sahabiler arasındadır. Hz. Peygamber’den tavsiye istemiş, Resûlullâh da “Bir kötülük işlediğinde hemen ardından onu yok edecek bir iyilik yap.” demiştir. Bunun üzerine Ebû Zer “lâilâhe illallâh” demenin iyilik olup olmadığını sormuş, Hz. Peygamber “Hem de en faziletlielerindendir.” diyerek cevap vermiştir.²⁰³ Kendisine gelerek veciz bir tavsiye isteyen ensardan bir sahabiye “İnsanların elinde olana göz dikme, tamahkâr olma, namazını her defasında ölecekmişsin gibi kıl ve özür dileyeceğin bir iş yapma!” demiştir.²⁰⁴ Bir sahabi de Resûlullâh’tan kendisini hem Allah’a hem de insanlara sevdirecek bir amel söylemesini istemiş; Hz. Peygamber de dünya malına ve başkalarının kazancına rağbet etmemesi halinde bu isteğinin gerçekleşeceğini bildirmiştir.²⁰⁵ Yine “Bana tavsiyelerde bulun!” diyen bir sahabiye sık sık ölümü

¹⁹⁸ “Hatîbetü’n-Nisâ: Kadınların Hatibi” adıyla anılan Esmâ bint Yezîd, bu lakabı sık sık mescide gelip Hz. Peygamber’e yerinde ve anlamlı sorular sormasıyla elde etmiştir. Bk. Ali Osman Ateş, “Esmâ bint Yezîd”, *DİA*, XI (İstanbul 1995), s. 423.

¹⁹⁹ İbn Ebû Şeybe, IV, 39; Ahmed b. Hanbel, VI, 456; Şâmî, IX, 295.

²⁰⁰ Abdürrezzâk, III, 15. Bu hadisi Ebû Hüreyre’den rivayet eden ravi, üçüncü husus olarak önce kuşluk namazını söylemiş, sonra tereddüt geçirerek onun yerine cuma günü gusletmeyi zikretmiştir.

²⁰¹ Hâkim, II, 102; Beyhakî, *Sünen*, VI, 330; Münzirî, II, 169; Şâmî, VII, 389.

²⁰² Tirmizî, *Nikâh*, 5; Şâmî, IX, 43.

²⁰³ Ahmed b. Hanbel, V, 169; Şâmî, IX, 234, 331.

²⁰⁴ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, I, 440; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 95; Şâmî, IX, 324.

²⁰⁵ İbn Mâce, *Zühd*, 1, Şâmî, IX, 324.

hatırlamasını, şükretmesini, şükrün nimeti arttıracaklarını ve çokça dua etmesini, çünkü duasının ne zaman kabul olunacağını bilemeyeceğini tembihlemiştir.²⁰⁶

Sohbet kimi zaman da Resûlullâh'ın çeşitli konulardaki uyarıları ile başladı. Örneğin Hz. Peygamber bir defasında yanında oturan sahabilere “Bir şeylerin meşgul etmesi sebebiyle namazları vaktinde kılmayan emirleriniz olacak!” demişti. İçlerinden birisi “Namazımızı sonra bir kere daha onlarla birlikte kılalım mı?” diye sorunca “Kılın!” karşılığını verdi.²⁰⁷ Benzer bir uyarıda da “Benden sonra hoşunuza gitmeyen bazı olaylar yaşanacak.” şeklindeki sözleri üzerine ashap “Bu durum karşısında ne yapmamızı emredersin?” diye sormuş; Resûlullâh, “Olayların müsebbiplerine haklarını verin, kendi haklarınızı ise Allah’a havale edin!” karşılığını vermiştir.²⁰⁸ Yine “Sizin için en çok korktuğum şey küçük şirktir.” diyerek uyarısına başlamıştır. Sahabiler bu ifadeyi ilk kez duydukları için anlamamışlar ve küçük şirkin ne demek olduğunu sormuşlardır. Resûlullâh riya olduğunu ifade ettikten sonra Allah'ın ahiret günü riyâkârlara “Amellerinizi kimin için yaptıysanız onlara gidin, bakın bakalım yaptıklarınız karşılığında size verecek bir şeyleri var mı?” diyeceğini bildirmiştir.²⁰⁹ Tirmizî bu hususta şu rivayete yer vermiştir: Hz. Peygamber bir defasında ashabına “Allah'tan hakkını vererek gerektiği şekilde hayâ edin!” şeklinde bir uyarıda bulundu. Ashop beklemedikleri bu uyarı karşısında utanmayı kastettiğini zannedip “Hamdolsun biz Allah'tan haya ediyoruz.” dediklerinde Resûlullâh şu izahatta bulundu: “Allah'tan haya etmekten kastettiğim bu değildir. Söylemek istediğim, zihni ve mideyi ne ile beslediğine dikkat etmek, ölümü ve sıkıntıları hatırlamaktır. Kim ahireti isterse dünya şaşaasını terk eder. Bunu yapan da Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş olur.”²¹⁰ Resûlullâh'ın bu uyarıyı yaparken şöyle dediği de nakledilmiştir: “Allah'tan gerektiği şekilde haya edin. Allah aranızda rızkı taksim ettiği gibi ahlakı da taksim etmiştir.”²¹¹ Benzer bir

²⁰⁶ Humeyd et-Tavîl, 126^a.

²⁰⁷ Abdürrezzâk, II, 380-381. Hz. Peygamber'in kendisinden sonra başa gelecek emirlerle ilgili başka açıklamaları da mevcuttur. İlgili rivayetlerde Hz. Peygamber ashabını, kimisi halkın sevgisini kimisi de nefretini kazanacak bu emirlerle ilgili olarak uyarılmış ve kalben hiçbir zaman yapılan yanlışları tasdik etmemelerini emretmiştir. “Açıkça savaşalım mı?” yönündeki sorulara ise namaz kıldıkları gerekçesiyle red cevabı vermiştir. Bk. Şâmî, IX, 311.

²⁰⁸ İbn Ebû Şeybe, VII, 465; Ahmed b. Hanbel, I, 384; Bezzâr, V, 172-173; İbn Hibbân, X, 447; Şâmî, IX, 312.

²⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 428; Şâmî, IX, 327.

²¹⁰ İbn Ebû Şeybe, VII, 77; Ahmed b. Hanbel, I, 387; Tirmizî, Kıyâme, 24; Şâmî, IX, 326-327.

²¹¹ Ahmed b. Hanbel, I, 387; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 104; Hâkim, I, 88; Şâmî, IX, 326.

uyarısı da faiz hakkındadır. Ashabına “bir dinarı iki dinar, bir dirhemi iki dirhem ve bir sâ‘ı iki sâ‘²¹² karşısında satmamaları konusunda uyarmış ve böyle yaparak faize bulaşmalarından korktuğunu söylemiştir. Bunu işiten bir sahabe meseleyi daha iyi anlayabilmek için üstün özelliklere sahip bir atı ya da deveyi iki at ya da iki deve karşılığında satmanın hükmünü sormuş; Hz. Peygamber peşin ödeme olması durumunda bir beis olmayacağını bildirmiştir.²¹³

Resûlullâh dünya ve ahiret hayatına yönelik çoğu zaman ashabın ilk kez duyduğu tespitlerde bulunur, karşılıklı soru cevapla konuşma sürer giderdi. Bir keresinde ashabına “Yağmur yağacağı zaman Allah yağmurdan ümidini kesmişlere güler!” dedi. Bâhile kabilesine mensup bir kimse “Rabbimiz güler mi?” diye sordu. “Evet” yanıtını alınca “Gülen bir Rabb’in hayrı üzerimizden eksik olmaz.” diye karşılık verdi.²¹⁴ Yine bir gün ashabına şöyle dedi. “...Kim Allah’a kavuşmayı dilerse Allah da ona kavuşmayı diler. Kim istemezse Allah da istemez.” Sahabiler, “Ama hiçbirimiz ölümden hoşlanmayız.” dediler. Resûlullâh “Allah müminin ruhunu kabzetmek istediğinde, ona ölümü arzu edeceği şeyler gösterir. İşte bu Allah’ın kula, kulun da Allah’a kavuşmayı istemesidir.” şeklinde karşılık verdi.²¹⁵ Ashabına ramazanın son on günü yapılan ibadetten daha faziletlisi yoktur.” dediğinde “Cihad da buna dahil mi?” diye soruldu. Resûlullâh “Evet, ancak kişinin malını ve canını Allah yolunda yitirmesi bunun dışındadır.” şeklinde karşılık verdi.²¹⁶ Dârimî bu hususta şöyle bir rivayet zikretmiştir: Hz. Peygamber “Cuma günü bir an vardır ki o anda Allah kulunun her istediğini yerine getirir.” dedi. Sahabiler merakla o anı sordular. Resûlullâh bahsettiği vaktin cuma namazı için kamet getirildiği andan namazın bitiş anına kadar olduğunu söyledi.²¹⁷ Bu husustaki bir başka rivayet de şu şekildedir: Resûlullâh ashabıyla oturduğu sırada “Sübhânallah, sizi bekleyen nedir, siz neyi bekliyorsunuz?” diye üç kere tekrarlayıverdi. Bunun üzerine Hz. Ömer “Vahiy mi indi, düşman mı geliyor?”

²¹² Eski bir ölçek olan sa‘ hakkında detaylı bilgi için bk. Cengiz Kallek, Sâ‘, *DİA*, XXXV (İstanbul 2008), s. 317-319.

²¹³ Ahmed b. Hanbel, II, 109; Şâmî, IX, 282.

²¹⁴ Abdürrezzâk, III, 84.

²¹⁵ Abdürrezzâk, III, 586-587.

²¹⁶ Abdürrezzâk, IV, 376.

²¹⁷ Dârimî, Salât, 204; Tirmizî, Cum‘a, 2; Şâmî, IX, 246. Cuma günü duaların kabul olunduğu vaktin ikindiden güneş batışına kadarki süre içerisinde olduğuna dair de rivayetler mevcuttur. Bk. Tirmizî, Cum‘a, 2.

diye sorularını heyecanla sıraladı. Hz. Peygamber “hayır” dedi ve yaklaşmakta olan ramazan ayının faziletine işaret eden açıklamalarda bulundu.²¹⁸ Hâkim’in tahrir ettiği bir rivayete göre ise Hz. Ebû Bekir, etrafında kimse olmadığı halde bir şeyi kendisinden uzaklaştırmak ister gibi eliyle işaret yaptığını gördüğü Hz. Peygamber’e bu durumun hikmetini sordu. Resûlullâh, dünyanın temsili olarak geldiğini, ona kendisinden uzak durmasını söyleyince de önce uzaklaşır gibi olsa da sonra geri dönüp “Sen bugün benden kaçsan dahi senden sonra kimse bunu başaramayacaktır.” dediğini söylemiştir.²¹⁹ Yine ashabını “Mucibince amel etseniz size dünya ve ahiretiniz için kâfi gelecek bir âyet biliyorum.” diyerek meraka ve heyecana sevk etmiştir. Ashap hemen onun hangi âyet olduğunu sormuşlar, Resûlullâh da “Kim Allah’a karşı gelmekten sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu açar.” meâlindeki Talâk sûresi 2. âyeti okumuştur.²²⁰ Bu husustaki bir başka rivayette ise Hz. Peygamber söze “Gariplere müjdeler olsun!” şeklinde başlamış, gariplerin kim olduğu sorulunca da insanlar içerisinde azınlıkta olan ve yine az bir kimsenin itaat ettiği salih kimseler olarak tarif etmiştir.²²¹ “Ezan ile kamet arasındaki dua geri çevrilmez!” şeklindeki sözü de heyecan uyandırmış, sahabiler hemen o esnada nasıl dua etmeleri gerektiğini sormuşlardır. Hz. Peygamber dünyada da ahirette de afiyet istenmesini tavsiye etmiştir.²²²

Resûlullâh verdiği bilgiler karşısında sorulan bazı sorulara ise cevap vermekten kaçınır, söyleyecek başka bir şeyi olmadığını, Allah’tan bu şekilde vahiy aldığını söylemekle yetinirdi. Buna göre “Bir kişinin şefaatiyle Rebîa ve Mudar gibi bir ya da iki kol sayısınca insan²²³ cennete girecek.” dediğinde bir sahâbî “Rebîa ve Mudar’dan ne kastedilmektedir.” diye sorunca Hz. Peygamber “Ben sadece bana söyleneni söylüyorum.” buyurmuştur.²²⁴

²¹⁸ İbn Huzeyme, III, 189; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, V, 158; Şâmî, VIII, 409-410.

²¹⁹ Hâkim, IV, 344; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, I, 646; Şâmî, X, 7.

²²⁰ Dârimî, Rikâk, 16; İbn Mâce, Zühd, 24; Şâmî, IX, 326.

²²¹ İbn Ebû Şeybe, VII, 83; Ahmed b. Hanbel, II, 177; Şâmî, IX, 324.

²²² Tirmizî, Deâ‘vât, 128; Şâmî, IX, 275.

²²³ Rebî‘a ve Mudar Arapların dört ana kolundan ikisidir. Diğer iki ana kol Kudâa ve Yemen’dir. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mudar”, *DİA*, XXX (İstanbul 2005), s. 358-359; İrfan Aycan, “Rebî‘a”, *DİA*, XXXIV (İstanbul 2007), s. 498-499.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, V, 257; Şâmî, III, 35-36. Hz. Peygamber’in “Ümmetinden bir kişinin şefaatiyle Benî Temîm’den daha fazla sayıda insan cennete girecek!” dediği, bunun üzerine sahabilerin “Senin dışındaki bir kişinin şefaati mi?” diye sorup olumlu cevap aldıkları da bildirilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, III, 469; Dârimî, Rikâk, 87.

Resûlullâh ashabına çeşitli konularda emir ve nehiylerde bulunurdu. Sahabenin bu emir ve nehiyleri anlama ve uygulama yönündeki çaba ve gayretleri de ayrı bir sohbet konusuydu. Hz. Peygamber ashabından oruçlu iken hacamat yaptırmamalarını ve visal orucu (savm-ı visâl)²²⁵ tutmamalarını istedi. Öte yandan içlerinde bunları yapmak isteyenlerin olacağını düşünerek haram kılmadı. Ashabı Resûlullâh’a “Sen seher vaktine kadar visal yapıyorsun.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Evet ama beni Rabbim yedirip içiriyor.” karşılığını verdi.²²⁶ Ancak sahabeden bazıları visal orucu tutmaya devam ettiler. Bunun üzerine Resûlullâh onlara iki gün iki gece bir şey yemeden oruç tutturdu. İkinci günün akşamı hilal görününce “Eğer hilal gecikseydi beni dinlememenizin karşılığı olarak daha da tutturacaktım.” diyerek meseleye son noktayı koydu.²²⁷ Bir keresinde yanında hapşırın iki sahabeye “elhamdülillâh” deyin dedi. Mecliste hazır bulunanlar “Hapşırana ne diyeceğiz?” diye sorunca “Yerhamükellâh!” diye dua edin!” buyurdu. Hapşırın kişi buna mukabil ne söylemesi gerektiğini sorunca da “Allah size de hidayet versin ve işlerinizi yoluna koysun!” şeklinde karşılık verilebileceğini söyledi.²²⁸ Hz. Peygamber herkesin gelip geçtiği yol kenarlarında boş boş oturulmaması hususunda ashabını uyarmış ve illa da oturulacaksa hakkının verilmesini emretmiştir. Sahabilerin bunun hakkının nasıl verileceği yönündeki soruları üzerine de “Önünüze bakın, insanlara eziyet vermeyin, verilen selamı alın, iyiliği emredip kötülükten nehyedin.” demiştir.²²⁹ Ayrıca sahabilere “kusâme’den kaçın!” diye uyarıda bulunmuştur. Ashap kusâmenin ne olduğunu sorunca da “Bir kimsenin, bir şeyi ortak olan insanlar arasında paylaştırdığı için ücret almasıdır.” şeklinde açıklama yapmıştır.²³⁰

Hz. Peygamber ashabı ile olan sohbetlerinde kendisinden, bi’setten önceki hayatından ya da peygamberler tarihinden de bahsederdi. Bir keresinde sözlerine “Koyun otlatmayan nebî yoktur.” diye başlayınca sahabiler, “Sen de mi ya Resûlellah?”

²²⁵ İki veya daha fazla gün iftar etmeksizin tutulan oruca visâl orucu denilmektedir.

²²⁶ Abdürrezzâk, IV, 212; Buhârî, Savm, 48; Ebû Dâvud, Sıyâm, 24; Şâmî, VIII, 423, IX, 258.

²²⁷ Abdürrezzâk, IV, 267.

²²⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 79; Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, I, 319; Şâmî, IX, 319.

²²⁹ Buhârî, Mezâlim, 22; Müslim, Libâs, 114; Şâmî, IX, 315. Bu rivayete yer veren çeşitli kaynaklarda ayrıca “kaybolana ve adres sorana yol gösterme, aksırana dua etme” gibi ilave emirler de zikredilmiştir. Bk. Ebû Dâvud, Edeb, 12. Ayrıca bk. Şâmî, IX, 315-316.

²³⁰ Ebû Dâvud, Cihâd, 167; Şâmî, IX, 280.

diye sordular. Bunun üzerine “Evet ben de!” şeklinde karşılık verdi.²³¹ İbn İshâk’ın zikrettiği bir rivayete göre Hz. Peygamber ahabına kendisi ile ilgili olarak şu bilgileri vermiştir: “Ben aranızdaki en saf Arabım, Kureyşliyim ve Benî Sa’d b. Bekir’de²³² emzirildim.”²³³ Yine bir defasında böyle bir soru karşısında Benî Sa’d b. Bekr kabilesi yurdunda sütannesinin yanında geçirdiğı günleri ve göğsünün yarılması (şakk-ı sadr) hadisesini anlatmıştı.²³⁴ Mâlik b. Enes’den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber ahabına Hz. İsmâil’in annesi Hâcer’in zemzem suyunu nasıl bulduğunu anlatmışır.²³⁵ Ayrıca bir grup sahabiye, Cebrâil’in Hz. İbrâhim’e gelip uygulamalı olarak nasıl hac yapılacağını öğrettiğinden bahsetmiştir.²³⁶

Mesciddeki bazı sohbetler Resûlullâh’ın ahabıyla oturmakta iken çeşitli sâiklerle gülmesiyle başladı. Bu husustaki bir rivayet şu şekildedir: Resûlullâh ahabı ile beraberken birden bire ağız dolusu gülmeye başladı. Gülmesi nihayete erince de ahabına dönerek “Neden güldüm biliyor musunuz?” diye sordu ve nedenini anlattı.²³⁷ İbn Ebû Şeybe’nin zikrettiğı bir rivayete göre Hz. Peygamber’in bu şekilde gülmesinin sebebi ahiret günü hesabı kolaylaştırılan bir kul ile ilgili duyduğu sevinçtir. Buna göre ahiret günü hesaba çekilen bir kulun durumunu anlatırken Resûlullâh, yaptığı iyilikler karşılığında günahlarının silineceğini ve kulun hayretle Rabbine, “Burada benim işlediğim bazı günahlar yok.” diyeceğini ifade ettikten sonra gönlünce gülmüştür.²³⁸ Bu husustaki bir diğerk rivayet de şu şekildedir: Hz. Peygamber ahabı ile oturmuş sohbet ediyordu. Birden bire gülmeye başladı. Hz. Ömer merakla “Uğruna anamdan babamdan vazgeçtiğim! Seni güldüren nedir?” diye sordu. Resûlullâh kıyamet günü Rableri huzurunda diz çökmüş iki kişiden bahsetti. Birisi diğerkinden hakkını istiyordu, ancak hak talep ettiğı kimsenin iyilikleri tükenmişti. Bunun üzerine o mazlum zat Rabbinden kendi günahlarının ona yüklenmesini isteyecekti. İşte tam bu noktada Hz. Peygamber’in gözyaşları sel olup aktı ve “O gün ne zor bir gündür.” diyerek kişinin hesap sırasında

²³¹ İbn Hişâm, I, 91; Kelâi, I, 102. Buhârî’nin yer verdiğı bir rivayette “Mekke halkı için ücretle koyun otlattım” ilavesi mevcuttur. Bk. Buhârî, İcâre, 2.

²³² Hz. Peygamber’in sütanesi Halime’nin mensup olduğı kabiledir. Detaylı bilgi için bk. İrfan Aycan, Sa’d b. Bekir, *DİA*, XXXV (İstanbul 2008), s. 372.

²³³ İbn Hişâm, I, 91.

²³⁴ İbn İshâk, I, 103.

²³⁵ İbn İshâk, I, 80.

²³⁶ İbn İshâk, I, 147-148.

²³⁷ Şâmî, VII, 122.

²³⁸ Ahmed b. Hanbel, V, 157; Bezzâr, IX, 397; Şâmî, VII, 122.

yüklerinden kurtulmaya bakacağını ifade etti. Sonra anlatmaya devam etti. Allah hak sahibine, “Buna ancak bir nebî nâil olabilir.” diyeceği güzellikte ve genişlikte bahçeler gösterecek ve “Bunları bana bedelini ödeyecek kimseye vereceğim.” diyecekti. Kul bedelini soracak, Rabbi de “Kardeşini affetmen.” karşılığını verecekti. Bunun üzerine o kimse davacı olduğu arkadaşını memnuniyetle affedecek ve birlikte cennete girmeye hak kazanacaklardı. Resûlullâh bu açıklamaların ardından sözlerini, müslümanları Allah’a yakın olup birbirleriyle iyi geçinmeleri hususunda uyarak bitirmiştir.²³⁹

Hiz. Peygamber mesciddeki sohbeti sırasında sahabiler ile yakından ilgilenirdi. Bu yüzden de içlerinden birisinin yokluğunu hemen fark ederdi. Ashabından bir kimseyi üç günden fazla görmediği zaman nerede olduğunu soruşturur ve evinde değilse buldururdu. Evindeyse ya da hastaysa ziyaretine giderdi.²⁴⁰ Kumandan sahabilerden Ebû Âmir el-Eş‘arî’nin bir süredir gözükmediğini fark eden Hiz. Peygamber onu çağırdı ve neden gelmediğini sordu. “Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez.” meâlindeki Mâide Sûresi 105. âyetten etkilenererek dışarı çıkmadığını söyleyince Hiz. Peygamber âyetin anlamının “Kafirlerden dalalete sapanlar siz hidayete erdikten sonra size zarar veremezler.” şeklinde olduğunu söyleyerek Ebû Âmir’in endişelerini gidermiştir.²⁴¹ Mescidi süpürüp temizleyen bir kimseyi iki üç gün göremeyince nerede olduğunu sormuş, vefat ettiğini öğrenince de kendisine haber verilmediği için ashabına sitem ederek “Benim kıldığım cenaze namazı onların kabirleri için nurdur.” açıklamasını yapmıştır.²⁴²

Resûlullâh Medineliler’den özellikle fakir olan hastaları ziyaret eder, öldüklerinde de bizzat kendisi cenaze namazlarını kıldırıp definlerinde bulunurdu. Resûlullâh’ın bu hassasiyetini bilen sahabe de gelişmelerden kendisini haberdar ederdi. Kimin hasta olduğu, kimin vefat ettiği bilgisi de genelde kendisine mescidde iken ulaşırdı. Yaşlı bir kadının hastalandığını bu şekilde kendisine haber vermişlerdir. Ancak çeşitli sebeplerle Resûlullâh’ı bilgilendirmedikleri durumların da olduğu, Hiz. Peygamber’in dikkatli olmaları hususunda kendilerini uyardığı anlaşılmaktadır. Nitekim

²³⁹ Münzirî, III, 211; Bûsirî, X, 414-415; Şâmî, VII, 122-123.

²⁴⁰ Ebû Ya‘lâ, VI, 150; Ebû’s-Şeyh, *Kitâbu Ahlâki’n-Nebî ve Âdâbih* (nşr. Sâlih b. Muhammed), I-IV, Riyad 1998, I, 446; İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, III, 262; Şâmî, VII, 12.

²⁴¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 255; Şâmî, IX, 232.

²⁴² Abdürrezzâk, III, 517.

fakir ve hasta bir kadını ziyaret etmiş, sonra da çevresindekilere, “Eğer ölürse ben cenaze namazını kılmadan defnetmeyin!” diye tembihte bulunmuştur. Kadının cenazesi ancak yatsı namazından sonra Medine’ye getirilmiş, Hz. Peygamber uyuduğu için de cenaze sahipleri mevtayı defnetmişlerdi. Sabahleyin Resûlullâh kadının hal ve hatırını sorunca durumu haber verdiler. Hz. Peygamber onlara “Ben size bana haber verin dememiş miydim?” diye çıkışınca mazeretlerini bildirdiler; ancak Resûlullâh “Benimle gelin!” diyerek ashabını kadının defnedildiği yere götürmüş²⁴³ ve “Bu kabirler içindekiler için karanlıktır. Allah benim namazımla onları aydınlatır.” diyerek kadının kabri önünde cenaze namazı kılmıştır.²⁴⁴ Müslim rivayetinde yer alan bir detaya göre ise ravi Ebû Hüreyre, ashabın durumu naklederken kadını küçümser bir tavır takındıklarını, bunun üzerine Hz. Peygamber’in “Bana onun kabrinin yerini gösterin!” diyerek gidip kabri başında cenaze namazı kıldığını ifade etmiştir.²⁴⁵

Hz. Peygamber sahabilerin özel hayatlarındaki gelişmeleri de takip eder, gerekli gördüğünde birebir sohbetlerinde bu tür konulara girerdi. Hanımı yeni doğum yapmış olan Rebâh b. Kasîr isimli bir sahabiye “Kız mı oldu oğlan mı?” diye sordu. Sahabi “Allah ne dilediyse işte, zaten ya kız olur ya da erkek!” deyince bu sefer de “Kime benziyor?” diye sordu. Sahabi “Allah kime benzemesini dilerse, zaten ya bana benzer ya da annesine!” deyince Hz. Peygamber duruma müdahale etti ve “Dur bakalım, öyle söyleme. Sperm rahimde yerleştiğinde Allah onunla Âdem arasındaki tüm nesebini hazır bulundurur. Şu âyeti bilmez misin ki böyle konuşursun!” diyerek “Dilediği bir biçimde seni oluşturdu.” meâlindeki İnfitâr sûresi 8. âyeti okudu.²⁴⁶ Hali vakti yerinde olduğu halde evlenmediğini, cariyesi de olmadığını öğrendiği Akkâf b. Vedâ’a el-Hilâlî’yi²⁴⁷ “O halde sen şeytanların kardeşlerindensin!” diyerek çarpıcı bir şekilde uyarmış ve müslümanların şîârının Hristiyan rahiplerden farklı olarak evlenmek olduğuna dikkat çekmiştir. Bu sözler üzerine evlenmek istediğini beyan eden sahabiye Kerîme bint Külsûm isimli Himyer’li bir kadınla evlendirmiştir.²⁴⁸

²⁴³ Mâlik b. Enes, Cenâiz, 15; Nesâî, Cenâiz, 43; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 32; Şâmî, VIII, 371.

²⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 150; Dârekutnî, II, 77; Şâmî, VIII, 371.

²⁴⁵ Müslim, Cenâiz, 71.

²⁴⁶ Taberî, *Tefsîr*, XII, 479-480; Heysemî, VII, 284; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 450; Süyûtî, *ed-Dürre'l-Mensûr*, VIII, 439; Şâmî, IX, 337.

²⁴⁷ İsmi Akkâf b. Beşîr et-Temîmî olduğu da söylenmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 535-536.

²⁴⁸ Abdürrezzâk, VI, 171; Ahmed b. Hanbel, V, 163; Ebû Ya‘lâ, XII, 260; Şâmî, IX, 290-291.

Sahabiler de özel hayatları ile ilgili bilgileri Hz. Peygamber’le paylaşırlardı. Ebû Hüreyre’den gelen bir rivayete göre bir sahabi Hz. Peygamber’e ensardan bir hanımla nikahlandığını haber vermişti. Bunun üzerine Resûlullâh, sahabiye evleneceği hanımı nikah akdinden önce görüp görmediğini sordu. Görmediğini söyleyen ve nikah sonrası henüz hanımıyla bir araya gelmemiş olan sahabiye “Git ve ona bak. Umumiyetle ensarın gözlerinde bir rahatsızlık bulunur!” şeklinde bir tavsiyede bulunmuştur.²⁴⁹ Bir sahabi güzel bir hanım gördüğünü, ancak çocuğu olmadığını söyleyip “Onunla evleneyim mi?” diye sormuştur. Hz. Peygamber’in cevabı “evlenme!” şeklinde olmuştur. Sahabi bir süre sonra tekrar gelip sormuş, aynı cevabı almıştır. Üçüncü defa gelip sorunca da doğurgan kadınlarla evlenilmesini, zira kendisinin ümmetinin çokluğu ile iftihar edeceğini ifade etmiştir.²⁵⁰

Hız. Peygamber ashabından bazı kimseleri isimleriyle anarak iltifatta bulunurdu. Hız. Ali hakkında “Ben ilmin şehri isem Ali de kapısıdır.” buyurmuştur.²⁵¹ Benzer bir rivayet “Ben hikmet şehriyim, Ali de kapısıdır.” şeklindedir.²⁵² Hız. Ömer’e de “Şeytan seninle bir yolda karşılaşmaya görsün, derhal yolunu değiştirir.” diyerek iltifatta bulunmuştur.²⁵³ Ashap arasındaki çeşitliliği ise şu bakış açısıyla dikkate şayan bir şekilde zikretmektedir. “Şu dört kişi müslüman olmada milletlerinin öncüsüdür. “Ben Arapların öncüsüyüm. Suheyb²⁵⁴ Rumların; Selmân İranlıların, Bilâl ise Habeşlilerin.”²⁵⁵ Hız. Peygamber’in en yakın dostu Hız. Ebû Bekir için ise şu sözü söylediği nakledilmiştir: “İnsanlar arasından birisini halîl (dost) seçecek olsaydım, bu kesinlikle Ebû Bekir olurdu. Ama nebiniz zaten Allah’ın halîlidir.”²⁵⁶

Sahabiler, günlük hayat içerisinde yapıp ettikleri şeyleri Resûlullâh’a anlatır, bu şekilde doğru hareket edip etmediklerini öğrenmek isterlerdi. Abdürrezzâk eserinde bu hususla ilgili pek çok rivayete yer vermektedir. Buna göre Abdurrahman b. Avf ve

²⁴⁹ Müslim, Nikâh, 74-75; Şâmî, IX, 291.

²⁵⁰ Ebû Dâvud, Nikâh, 3, Hâkim, II, 176; Şâmî, IX, 290.

²⁵¹ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, XI, 65; İbn Abdülber, III, 205; Şâmî, I, 509.

²⁵² Tirmizî, Menâkıb, 20; Şâmî, I, 457.

²⁵³ Buhârî, Bedü’l-Halk, 11; Müslim, Fadâilü’s-Sahâbe, 22; Şâmî, I, 507.

²⁵⁴ Kast edilen Suheyb er-Rûmî diye meşhur olmuş olan Suheyb b. Sinân’dır. Babası Arap olmasına rağmen küçük yaşta Bizanslılara esir düşmüş ve Rum kültürüyle yetişmiştir. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Efendioğlu, “Suheyb b. Sinân”, *DİA*, XXXVII (İstanbul 2009), s. 476-477.

²⁵⁵ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, VIII, 29; Hâkim, III, 321; Şâmî, I, 468.

²⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, I, 462; Buhârî, Menâkıbü’l-Ensâr, 45; Şâmî, I, 455.

Hiz. Ebû Bekir ya da Hâlid b. Velîd Medîne harrelerinden²⁵⁷ birisine giderek bir su birikintisinde gusul abdesti aldılar. Döndüklerinde Resûlullâh'a harreye gittiklerini ve orada guslettiklerini söylediler. Resûlullâh onlara nasıl guslettiklerini sordu. Sırayla birbirlerini örterek guslettiklerini öğrenince de "Başka türlü yapsaydınız, darp etmek suretiyle canınızı yakardım." karşılığını verdi.²⁵⁸ Resûlullâh'ın bu durum karşısında güldüğü ve bir şey söylemediği de zikredilmiştir.²⁵⁹ Bu husustaki bir diğery rivayet şu şekildedir: İlk müslümanlardan olan Ammâr b. Yasir, Hiz. Ömer ile birlikte deve otlatmak için gittikleri yerde cünüb oldu ve hayvanların ağnaşmaları gibi toprakta yuvarlanarak teyemmüm etti. Gelip yaptığını anlatınca da Hiz. Peygamber güldü ve "Şu şekilde yapman yeterli olurdu!" diyerek nasıl teyemmüm alınacağını gösterdi.²⁶⁰

Günlük hayattaki rutin işlerin yanı sıra sahâbiler başlarına gelen sıra dışı kimi olayları da Resûlullâh'la paylaşırlardı. Bir sahâbi Rabbine münacatta bulunmak için yalnız kaldığı bir anda duyduğu ses üzerine irkilmiş, sesin sahibini aramış ancak bulamamıştı. Bu durumu Hiz. Peygamber'e anlatıp işittiği sözleri zikredince Hiz. Peygamber bir meleğin kendisine Allah'a nasıl dua ve senada bulunacağını öğretmek için bunları söylediğini beyan ederek sahâbinin merakını gidermiştir.²⁶¹ Rüyasında Kur'ân'ı yazmakta olan bir kişiyi gördüğünü, sıra Sâd suresindeki bir âyete geldiğinde orada bulunan bir ağacın dua ederek secdeye kapandığını anlatan sahâbiye de "Biz secde etmeye ağaçtan daha layığız." diyerek Sâd suresinin ilgili âyetinde secde yapılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁶² Üseyd b. Hudayr da sabah olur olmaz heyecanla başından geçen olağanüstü bir hadiseyi Resûlullâh'a anlatanlar arasındadır. Buna göre, namaz kılarken bir şey gelip bir süre üzerinde gölge yaptıktan sonra gitmiştir. Hiz. Peygamber Üseyd'in heyecanını şu sözlerle yatıştırmıştır. "Gelen şey sekinettir, Kur'ân'ı dinlemek üzere yeryüzüne iner."²⁶³ Benzer bir hadise başka bir sahâbinin başına Kehf suresini okurken gelmiştir. Sahâbi Kur'ân'ı okuduğu sırada yanında bağlı

²⁵⁷ Arabistan yarımadasındaki bazalttan oluşan volkanik alanlara "harre" denilmekte olup Medine çevresinde zengin su kaynakları bulunan birçok harre bölgesi vardı. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Harre", *DİA*, XVI (İstanbul 1997), s. 244-245.

²⁵⁸ Abdürrezzâk, I, 285.

²⁵⁹ Ebû Dâvud, Tahâre, 124.

²⁶⁰ Abdürrezzâk, I, 238-239.

²⁶¹ Abdürrezzâk, III, 157-158.

²⁶² Abdürrezzâk, III, 337.

²⁶³ Süyûtî, *el-Hasâisü'l-Kübrâ*, I-II, Beyrut 1985, II, 143; Şâmî, X, 4.

olan atı, aniden ortaya çıkan buluttan ürkererek iki iple bağlı olmasına rağmen kaçmaya kalkışmıştır. Hz. Peygamber bu sahabiye de Üseyd'e verdiği cevabın aynısını vermiştir.²⁶⁴

Sahabiler, başlarına gelen ve Resûlullâh'ı gülümseteceğini düşündükleri şeyleri de anlatmışlardır. Hz. Ebû Bekir ticaret için gittiği Busrâ dönüşü şakacı kişilikleri ile tanınan Nu'aymân ile Süveybit'in yol boyunca yaptıklarını Hz. Peygamber'e ve diğer sahabilere anlatmıştır. Buna göre iki sahabiden birisi²⁶⁵ diğerinden yiyecek istemiş, ancak reddedilince bir oyun oynamaya karar vermişti. Gözüne kestirdiği bir gruba arkadaşını köle olarak tanıttı ve "Yalnız benim kölemin bir kusuru var, kendisini hür zanneder. Bunu sorun edecekseniz şimdiden söyleyin, satmayayım!" dedi. Anlaşma sağlandı ve tüccarlar, 10 tane genç dişi deve karşılığında diğer sahabiye alıp götürmek istediklerinde her ne kadar "Durun, ben köle değilim!" dediyse de kâr etmemiş, nihayet Hz. Ebû Bekir araya girerek meselenin vuzûha kavuşmasını sağlamıştır. Süveybit ile Nu'ayman'ın yaptıkları, gerek Hz. Peygamber'in gerekse sahabilerin hatırladıkça gülümsemekten kendilerini alamadıkları bir hadise olarak tarih geçmiştir.²⁶⁶

Hz. Peygamber'in gönderdiği seriyyelerde görevli sahabiler, sefer dönüşlerinde yaşadıkları olayları Resûlullâh'a anlatırlardı. Zâtüsselâsil seriyyesi (8/629) dönüşü sahabiler komutan Amr b. Âs'ın kendilerine ateş yaktırmadığını, düşmanı takip etmelerine de izin vermediğini söylediler. Amr düşman, sayılarının az olduğunu anlamasını diye ateş yaktırmadığını, düşmana yardımcı kuvvet gelir endişesiyle de takip ettirmediğini söyleyerek kendisini savundu. Onları dinleyen Hz. Peygamber Amr'ın kararını doğru bulmuş ve bundan ötürü Allah'a şükretmiştir.²⁶⁷ Sîfûlbahr Seriyyesi'nde (8/629) ordu azıklarını tüketip aç kalma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarında, Sa'd b. Ubâde'nin oğlu Kays, Medine'ye dönünce vereceği hurmalar karşılığında deve satın alıp ordunun açlık sıkıntısını çözmek istedi. Bu şekilde birkaç deve satın alınıp kesildikten sonra ordu tarafından tüketildi. Ancak Hz. Ömer başta olmak üzere bazı sahabilerin "Mal senin malın değil, babanın. Dolayısıyla bu alış verişi sahih olmaz!"

²⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, IV, 293, 298; Buhârî, Fadâilü'l-Kur'ân, 11; Şâmî, IX, 271, X, 3.

²⁶⁵ Bazı rivayetlerde Sübeybit'in Nu'aymân'a bu şakayı yaptığı anlatılmakta, bazılarında ise tersi söylenmektedir.

²⁶⁶ İbn Abdülber, II, 248; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 222.

²⁶⁷ İbn Hibbân, X, 404; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VIII, 75; Şâmî, VI, 171.

şeklindeki itirazlarıyla karşılaşınca komutan Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Kays'ın bu alışverişe devam etmesini engelledi. Medine'ye dönülünce durumdan haberdar olan Hz. Peygamber Sa'd b. Ubâde ile oğlu Kays'ı kastederek "Cömertlik bu hane halkının alâmet-i fârikasıdır!" diyerek iltifatta bulunmuştur. Sa'd b. Ubâde de Resûlullâh'a gelerek oğluna karşı kendisini cimri gibi gösterdiği için Hz. Ömer'den şikayetçi olmuştur.²⁶⁸ Hz. Peygamber'in komutan olarak görevlendirdiği ensardan bir sahabi, yolda bir şeye sinirlenerek herkese odun toplama emri vermiş, sonra da ateş yaktırarak "Resûlullâh beni dinleyip itaat etmenizi emretmedi mi?" diye sorduktan sonra onlardan ateşe girmelerini istemiştir. Sahabiler böyle bir emre itaat edilemeyeceğini izah etmişler, nihayet komutanın siniri geçince ateşleri söndürmüştür. Dönüşte durumdan haberdar olan Hz. Peygamber "Ateşe girselerdi bir daha çıkamazlardı, Allah'a isyanda itaat yoktur!" diyerek herkesi uyarmıştır.²⁶⁹ İbn İshâk'ın verdiği bilgiye göre bu emir, Alkame b. Mücezziz kumandasında düzenlenen ilk deniz seriyyesi (9/630) içinde yer alan ve ihtiyaç gereği ana birlikten ayrılan topluluğa emir tayin edilen Abdullah b. Huzâfe tarafından verilmiştir. Ateş yaktırıp içine girilmesini emrettikten sonra birilerinin atlamaya hazırlandığını görünce Abdullah'ın "Oturun, şaka yaptım!" dediği ifade edilmiştir.²⁷⁰

Ashab günlük hayatta gayr-i müslimlerle olan ilişkilerinde olan biten şeyleri de Hz. Peygamber'e anlatır, bu hususlarda onun ne diyeceğini merak ederlerdi. Benî Mustalik (Müreyysi') Gazvesi'nde (5/627) hissesine düşen cariyenin hamile kalmasını önlemek için azil yapmak suretiyle tedbir alan ve Medine'ye dönünce satmak üzere çarşıya götüren Ebû Sa'id el-Hudrî'ye, bir yahudi yaptığı şeyin küçük mevûde²⁷¹ olduğunu söyleyince Ebû Sa'id Hz. Peygamber'e gelerek durumu anlattı. Hz. Peygamber bu durum karşısında tepkisini iki kere "Yahudi yalan söyledi." diyerek ortaya koymuştur.²⁷²

²⁶⁸ Şâmî, VI, 178; Halebî, III, 204. İbnü'l-Esîr'in zikrettiği rivayette ise Hz. Ebû Bekir için de aynı şekilde şikayetçi olduğu bildirilmiştir. Bk. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, I, 919.

²⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 124; Buhârî, Megâzî, 60; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 368; Şâmî, VI, 216.

²⁷⁰ İbn Hişâm, IV, 825-826; İbn Sa'd, II, 163; İbn Mâce, Cihâd, 40; Şâmî, VI, 216.

²⁷¹ Câhiliye devrinde diri diri toprağa gömülen kız çocukları için kullanılan bir terim.

²⁷² Abdürrezzâk, VII, 139-140; İbn Ebû Şeybe, III, 512; Şâmî, IV, 348.

Ashabın Hz. Peygamber'e yalnızca günlük olayları değil Medine'ye gelmeden önce başlarından geçen olayları da anlattıkları, Resûlullâh'ın da bunun üzerine değerlendirmelerde bulunduğu anlaşılmaktadır. İlk siyer ve megazi müelliflerinden Âsım b. Ömer b. Katâde (ö. 120/738)'nin zikrettiği bir rivayete göre Mecûsî iken yeni bir din arayışına giren ve uzun uğraşları sonucu Medine'ye gelip müslüman olan Selmân-ı Fârisî, başından geçenleri Hz. Peygamber'e anlatmış Resûlullâh da kendisini zaman zaman söylediği şeylere katkı yapmak suretiyle dikkatle dinlemiştir.²⁷³ Hz. Peygamber'le peygamberlik öncesine dayanan arkadaşlığı bulunan Suheyb b. Sinân, müslüman olup hicret etmek istediğinde Kureyşliler kendisine "Bizim yanımıza fakir geldin, zengin oldun. Şimdi malınla ayrılmak istiyorsun, buna izin vermeyiz." demişler; Suheyb de malını bırakırsa kendisine izin verip vermeyeceklerini sormuştur. Sonra da her şeyini bırakıp hicret etmiştir. Bunu öğrenen Hz. Peygamber sevinerek üst üste iki defa "Suheyb kazançlı çıktı." ifadesini kullanmıştır.²⁷⁴

Kimi zaman bir grup sahabinin, arkadaşlarının yapıp ettiklerine dair Resûlullâh'a aktardıkları bilgiler sohbet konusunu oluştururdu. Hz. Peygamber'e bazı kimselerin receb ayında oruç tuttukları anlatıldı. Bunun üzerine Resûlullâh "Peki onlar şaban ayında ne yapıyorlar?" diye sorarak orucun Receb ayına hasredilmemesi gerektiğini bildirmiştir.²⁷⁵ Hz. Peygamber'in yanında sahabiler, birisi ibadet etme yönünde gayret göstermeyi; diğeri günahlardan, haram ve şüpheli görünen şeylerden kaçınmayı (vera') şiar edinmiş iki kimse hakkında konuştuklarında Hz. Peygamber, konu ile ilgili değerlendirmesini ortaya koymuş ve ikincisinin ilkinden daha üstün olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁶ Sabaha kadar İhlâs suresinin 1. âyetini tekrar tekrar okuyup duran bir kimsenin bu halini küçümseyen bir sahabi, sabah olunca Hz. Peygamber'i durumdan haberdar etmiştir. Resûlullâh anlatan kişinin hiç beklemediği bir şekilde yapılan işi öven şu karşılığı vermiştir: "Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin ederim ki onun okuduğu âyet Kur'ân'ın üçte birine muâdildir."²⁷⁷ Sahabiler karısını mutlak olarak üç talakla boşayan bir kimseden bahsedince Hz. Peygamber sinirlenmiş ve üç talakla

²⁷³ İbn Hişâm, I, 118-119.

²⁷⁴ İbn Hişâm, II, 255.

²⁷⁵ Abdürrezzâk, IV, 292. Rivâyeti nakleden Zeyd b. Eslem, Resûlullâh'ın bu sözünü kendisinin ramazandan sonra en çok şabanda oruç tuttuğunu ifade ederek açıklamıştır. Bk. Abdürrezzâk, IV, 292.

²⁷⁶ Tirmizî, Kıyâme, 60; Şâmî, IX, 325.

²⁷⁷ Mâlik b. Enes, Kur'ân, 6; Buhârî, Fadâilü'l-Kur'ân, 13; Şâmî, IX, 270.

boşamanın ne kadar ciddi bir iş olduğunu, bunun hafife alınmayacağını, bu şekilde boşanmış bir çiftin başkalarıyla tekrar evlenmeden tekrar bir araya gelmesinin mümkün olmadığını mutlak surette beyan etmiştir.²⁷⁸

Hanım sahabiler mescidin inşâsından itibaren namazlara katılırlar, namaz sonrası Hz. Peygamber eğer ahabına hitap ederse dinlerler, bir müşkülleri ya da soruları olduğunda mescide gelerek Resûlullâh'a sorularını yöneltirlerdi. Ancak bir süre sonra bu durum kendilerine yeterli gelmemeye başladı. Zira erkekler namaz dışında sosyal hayatın her vechesinde Resûlullâh'la birlikteydiler. Her an ondan bir şey öğreniyorlardı. Kadınlar ise namaz vakitleri ya da özel soruları için mescide geldikleri vakitler dışında onun sohbetlerinden çokça istifade edemiyorlardı. Hatta Esmâ bint Yezîd, mescide gelerek kadınları temsilen yaptığı bir konuşmada bu hususu efradını cami ağıyarını mani fasih bir konuşmayla Resûlullâh'a anlatmış ve kadınların erkeklerin kazandığı sevaplara ortak olup olamayacağını sormuştu. Resûlullâh Esmâ'nın sorusunun ne kadar yerinde ve güzel olduğu tespitini ahabıyla paylaştıktan sonra, kadının kocasının sevgisini ve takdirini kazanmasının erkeklerin cihad vb. amellerden kazandıklarına denk olduğunu söylemiştir.²⁷⁹ Yine bir grup hanım sahabe Hz. Peygamber'e gelerek "Bizler erkekler kadar senin sohbetinden istifade edemiyoruz." deyip kendileri için bir gün ayırmasını istediler. Bunun üzerine Resûlullâh onlar için bir gün belirledi. O gün hanımlara vaaz ve nasihatte bulunuyor, Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ ediyordu. O günlerden birinde "Üç evladını yitirmiş kadınlar için bu durum cehennem ateşine karşı bir perdedir." buyurmuştur. İçlerinden bir hanımın bu hükmün iki çocuğunu yitirmişler için de geçerli olmasını istemesi üzerine Resûlullâh onlar için de geçerli olduğunu söylemiştir.²⁸⁰

Resûlullâh'ın mesciddeki sohbeti kimi zaman ahabın hal ve hareketleri yahut dış görünüşleri ile ilgili olurdu. Örneğin bir defasında Hz. Ömer'e üzerindeki beyaz elbisenin yeni olup olmadığını sormuştur. Yeni olmadığını söyleyince de "Yeni giy, hamd ederek yaşa ve şehid olarak öl." diye başlayan bir hayır duasında bulunmuştur.²⁸¹

²⁷⁸ Dârekutnî, IV, 20; Şâmî, IX, 186.

²⁷⁹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, V, 186-187; İbn Abdülber, IV, 350; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 17-18.

²⁸⁰ Buhârî, İlim, 35; Ebû Ya'lâ, II, 461; İbn Hibbân, VII, 206; Şâmî, IX, 137.

²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, II, 89; İbn Mâce, Libâs, 2; Şâmî, VII, 269-270.

Abdurrahmân b. Avf'ın sarı renkli bir koku sürdüğü dikkatini çekince Hz. Peygamber nedenini sormuştur. Abdurrahmân evlendiğini söyleyince de tebrik etmiş ve bir koyun keserek dahi olsa düğün yemeği vermesini istemiştir.²⁸²

Hz. Peygamber'in dış görünüşündeki değişiklikler de sohbet konusu olabiliyordu. Örneğin ashabı bir gün Hz. Peygamber'e saç ve sakalında beyazlar oluştuğunu söylediler. Bunun üzerine Resûlullâh "Beni Hûd, Vâkı'a, Mürselât, Amme yetesâelûn ve İzeşşemsu küvvirat sûreleri beyazlattı." karşılığını verdi.²⁸³

Hz. Peygamber mecliste ashabı ile sohbet ederken aynı zamanda onlara çeşitli dualar öğretirdi. İbn Mes'ûd, Resûlullâh'ın kendilerine hacetlerini dile getirmeden önce okuyacakları bir duayı öğrettiğini ifade etmiştir.²⁸⁴ Bazen de ashabın "Bana şu hususta dua öğret!" şeklindeki özel talepleri ile karşılaşır. Şekl b. Humeyd isimli bir sahabinin, kendisine Allah'a sığınmayı öğretmesini istemesi üzerine Hz. Peygamber, sahabinin avucunu tutarak ona, "Allahım! İşittiğim ve gördüğüm her şeyin şerrinden; dilimin, kalbimin ve belimin şerrinden sana sığınırım!" şeklinde bir dua öğretmiştir.²⁸⁵ Resûlullâh ayrıca içinden yahut seslice mütemadiyen dua ederdi. Bu dualar da ashabı ile arasında sohbe vesile olurdu. Bir seferinde "Küfürden ve borçtan Allah'a sığınırım." demişti. Bunu duyan bir sahabe küfürle borcun yan yana zikredilmesine şaşırarak "Bu ikisi birbirine denk midir?" diye sual edince de "Evet" diyerek borcun ihtimam gösterilmediği takdirde kişiyi ne tür sıkıntılara sokabileceğine etkili bir şekilde işaret etmişti.²⁸⁶ "Az önce yolda gördüğüm akrep beni soktu!" diyen bir sahabe de geceleyin yatmadan şu duayı okusaydın²⁸⁷ bu durum başına gelmezdi diyerek gecenin şerhlerinden korunmak için okunması gereken duayı öğretmiştir.²⁸⁸

²⁸² Buhârî, Büyû', 1; Müslim, Nikâh, 79; Şâmî, IX, 45. Bir diğer rivayette ise Abdurrahmân'ın üzerindeki damatlara özgü neşeli hal ve tavır üzerine bu soruyu sorduğu bildirilmiştir. Bk. Buhârî, Nikâh, 50.

²⁸³ İbn Sa'd, I, 435-436; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 56; Hâkim, II, 374; Şâmî, VII, 57.

²⁸⁴ Dârimî, Nikâh, 20; Ebû Dâvud, Nikâh, 32; Şâmî, VIII, 521.

²⁸⁵ Tirmizî, De'avât, 74; Nesâî, İsti'âze, 4; Şâmî, IX, 278.

²⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 38; Şâmî, IX, 283.

²⁸⁷ Hadiste zikri geçen dua "Yarattığı her şeyin şerrinden tam ve eksiksiz olarak Allah'a sığınırım!" meâlidir.

²⁸⁸ Müslim, Zikir, 55; Şâmî, IX, 278.

Hiz. Peygamber'in sohbetlerinin önemli bir konusunu da Kur'an-ı Kerim âyetleri oluşturmaktaydı. Resûlullâh'ın Kur'an'ı anlatma, ashabın da Kur'an'ı anlama çabası neticesi oluşan sohbetlere dair kaynaklarımızda pek çok rivayet yer almaktadır.

Hiz. Peygamber'e ashabı tarafından tefsire yönelik bazı sualler yöneltildi. Bu sualler ve cevapları "Sorulara Cevap Vermesi" başlığı altında incelenecektir. Öte yandan Hiz. Peygamber bir soru olmaksızın sohbeti sırasında bazı âyetlerin tefsirini yapardı. Müfessir Begavî (ö. 516/1122)'nin Enes'ten bildirdiği bir rivayete göre Resûlullâh bir seferinde "İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?" meâlindeki Rahmân Sûresi 60. âyeti okudu ve "Rabbiniz ne demek istedi, biliyor musunuz?" diye sordu. "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." cevabı üzerine de "Allah'ın tevhid nimeti ile nimetlendirdiği kimseye vereceği karşılık ancak cennettir." buyurdu.²⁸⁹ Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayete göre Hiz. Peygamber "İşte o gün (yer) ona bütün haberlerini anlatır." meâlindeki Zilzâl suresi 4. âyeti okudu ve "Yerin vereceği haberleri biliyor musunuz?" diye sordu. Sonra da "Köle ve cariyelere kadar herkesin amellerini tek tek söyleyip, şu gün şu işleri yaptı demesidir." şeklinde cevap verdi.²⁹⁰

Hiz. Peygamber zaman zaman ashabıyla birlikte otururken Kur'an okurdu. Okuduğu bazı âyetlerin anlamı da kendisine sorularla yöneltilirdi. Bir keresinde Hûd sûresi 7. âyetin "O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için" anlamındaki baş kısmını²⁹¹ okurken İbn Ömer bu imtihanın nasıl olacağını sormuştu. Hiz. Peygamber de "Ameli en güzel ve en akıllı olanınız Allah'ın haram kıldıklarından kaçınıp itaat etmek için gayret göstereninizdir." şeklinde âyeti tefsir etmiştir.²⁹²

Kur'an âyetleri iner inmez Medine'de ashab arasında heyecanla müzakere edilir, akıllarda ve gönüllerde makes bulurdu. Bu müzakerelerin neticesi Resûlullâh'a aktarılır, mescid Kur'an konulu sohbetlere ev sahipliği yapardı. "Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı

²⁸⁹ Begavî, *Me'âlimü't-Tenzîl* (nşr. Muhammed Abdullah en-Nemir ve dğr.), I-VIII, 1997, VII, 456; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VII, 713; Şâmî, IX, 236-237.

²⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, II, 374; Tirmizî, *Tefsîrü'l-Kur'an*, 99; Şâmî, IX, 238.

²⁹¹ Âyetin tamamının meâli şu şekildedir: "O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır. Böyle iken "Ölümünden sonra şüphesiz diriltileceksiniz" desen, inkarcılar "Mutlaka bu apaçık bir büyüdür" derler."

²⁹² İbn Ebû Hâtim, VI, 2006; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, IV, 404; Şâmî, IX, 330.

müjdele.” meâlindeki Tevbe Suresi 34. âyet nâzil olunca ashap çok endişelendiler. Bu âyetle omuzlarına çok ağır bir yükün yüklendiğini düşündüler. Durumdan haberdar edilen Hz. Peygamber zekatın malı temizleyeceğini söyledi. Bunu duyan Hz. Ömer tekbir getirdi. Hz. Peygamber sözlerini şu cümle ile bitirdi. “Kişinin sahip olduğu en değerli hazine nedir bilir misiniz? Saliha bir zevce.”²⁹³ Yine bu âyetler üzerine sahabiler kendi aralarında “Hangi malın hayırlı olduğunu bilsek de onu biriktirsek!” diye hayıflanmaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber En hayırlı kazancın zikreden bir dil, şükreden bir kalp ve kişinin imanını arttıran mü’mine bir eş olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁴ Benzer bir durum “İman edip de imanlarına zulmü bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır.” meâlindeki En’âm sûresi 82. âyetin nüzûlü sonrasında yaşanmıştır. “İman edip imana zulüm karıştırmamak” ashaba gerçekleştirilmesi çok zor bir şey gibi görünmüş ve Hz. Peygamber’e “Bunu hangimiz yapabilir ki!” diye endişe ile sormuşlardır. Resûlullâh “Mesele sizin zannettiğiniz gibi değil.” deyip gönülleri rahatlattıktan sonra sözlerine şöyle devam etmiştir. “Lokmân sûresi 13. âyette salih kulun²⁹⁵ “Şirk büyük bir zulümdür.” dediğini bilmez misiniz? İşte âyetteki zulümden kasıt şirkdir.”²⁹⁶

Sahabiler Kur’ân âyetleri hususundaki hissiyatlarını da Hz. Peygamber’le samimi bir şekilde paylaşırlardı. Bir sahabi Hz. Peygamber’e ihlâs sûresini çok sevdiğini söylemişti. Resûlullâh da “İhlâs suresine olan sevgin sana cenneti kazandıracak.” diyerek sahabiye eşsiz bir müjde vermişti.²⁹⁷

Hız. Peygamber mescidde iken sık sık vahye muhatap oluyordu. Bu esnada yaşadığı haller çevresindekiler tarafından dikkatle gözlemlenmiş ve detaylıca tasvir edilmiştir. Ubâde b. Sâmit’in gözlemlerine göre vahiy inerken Hız. Peygamber’in üzerine bir ağırlık çöküyor, düşünceli bir hal alıyordu. Bu esnada ayrıca yüzü renkten renge giriyor ve Resûlullâh gözlerini kapatıyordu.²⁹⁸ İbn Abbâs ayrıca onun vahiy ineceği sırada konuşmayı bırakıp kimseyle ilgilenmeden kendi içine kapandığını,

²⁹³ Ebû Dâvud, Zekât, 32; Şâmî, IX, 252.

²⁹⁴ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 9; Şâmî, IX, 289.

²⁹⁵ Katedilen Lokmân’dır. Âyetin meâli şu şekildedir: “Hani Lokmân oğluna öğüt vererek şöyle demişti: “Yavrum! Allah’a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.” Lokmân 31/13.

²⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, I, 378; Buhârî, Enbiyâ, 8, 41; Müslim, İmân, 197; Şâmî, IX, 329.

²⁹⁷ Tirmizî, Fadâilu’l-Kurân, 11; Şâmî, IX, 270.

²⁹⁸ Müslim, Fadâil, 88; Şâmî, II, 257.

ashabın da bu esnada kesinlikle onunla konuşmadıklarını ifade etmiştir.²⁹⁹ Resûlullâh’a vahyin indiğini anlayan ashabı, önlerine bakarak vahyin bitmesini beklerler, başlarını kaldırıp onun yüzüne bakmaya cesaret edemezlerdi.³⁰⁰ Buhârî’nin zikrettiği bir rivayette bu durum “Başlarında kuş varmış gibi oturlardı.” şeklinde tasvir edilmiştir.³⁰¹ Ebû Hüreyre ayrıca vahiy sonrası Hz. Peygamber’in zaman zaman başının ağrıdığını ve bu yüzden saçlarına, diplerine ulaştırmaksızın bir miktar kına sürdüğünü ifade etmiştir.³⁰² Öte yandan vahyin nüzûlü sırasında Hz. Peygamber’e yakın oturduğu için vahyin ağırlığını vücudunda hisseden sahabiler de mevcuttur. Zeyd b. Sâbit bu durumu, “Bir seferinde Resûlullâh’ın uyluğu benim uyluğum üzerinde iken vahiy gelmeye başladı. Öyle bir ağırlıktı ki hissettiğim, sanki uyluğu uyluğumu kırıp parçalıyordu.” şeklinde açıklamıştır.³⁰³ Hz. Ömer de bu esnada Resûlullâh’a yakın olanların başı çevresinde arı vızıldamasına benzer sesler işittiklerini söylemiştir.³⁰⁴

Hz. Peygamber sohbet esnasında vahiy aldığı anda gerekli görürse hemen açıklama yapar, vahyi tebliğ ederdi. Musâ b. Ukbe’nin bildirdiğine göre Hz. Peygamber, ashabıyla oturmakta iken bir baygınlık hali geldi. Sahabiler vahiy geldiğini anladılar. Sonra Resûlullâh “ve aleykesselâm verahmetullâhi veberekâtüh” dedikten sonra ashabına Cebrâîl’in geldiğini ve kendisine, Recî‘ Vak‘ası’nda (4/625) Mekkeli müşriklerin eline esir düşen Hubeyb b. Adî’nin³⁰⁵ şehit edildiğini bildirerek selamını iletildiğini, bu yüzden “vealeykesselâm” şeklinde karşılık verdiğini söyledi.³⁰⁶ Yine Recî‘ Vak‘ası’nda şehit edilen Âsım b. Sâbit son anlarında “Allahım! Ben bugün senin için

²⁹⁹ Tayâlisî, I, 347; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 30; Şâmî, IV, 389-390.

³⁰⁰ Müslim, Cihâd, 84; Şâmî, II, 257, 259; Halebî, I, 416.

³⁰¹ Buhârî, Cihâd, 37.

³⁰² Bezzâr, XIV, 263; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, VI, 5; Şâmî, II, 259.

³⁰³ Buhârî, Salât, 12; Nesâî, Cihâd, 4; Şâmî, II, 257. Nesâî rivayetinde bu hadisenin “Mü’minlerden özür sahibi olmaksızın (cihatten geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar.” meâlindeki Nisâ suresi 85. âyetin inzali sırasında olduğu bildirilmiştir.

³⁰⁴ Abdürrezzâk, III, 383; Ahmed b. Hanbel, I, 34; Hâkim, I, 717; Şâmî, II, 265.

³⁰⁵ Uhud Gazvesi’nden sonra Adal ve Kâre kabilelerinden bazı kimseler Hz. Peygamber’e gelerek İslâm’ı kabileleri arasında tebliğ edecek kimseler istemişler, bunun üzerine Resûlullâh aralarında Hubeyb b. Adî’nin de bulunduğu bir grubu Âsım b. Sâbit başkanlığında irşad heyeti olarak göndermiş ancak heyet Hüzeyl kabilesi topraklarındaki Recî suyuna ulaştığında Hz. Peygamber’in emriyle Abdullah b. Üneys tarafından öldürülen Hâlid b. Süfyan’ın intikamını almak isteyen Lihyânoğullarının saldırısına uğramış, heyetten sadece Hubeyb ve Zeyd b. Desine sağ kalarak Mekkeli müşriklere satılmışlardır. Bu hadise tarihe Recî‘ Vak‘ası (4/625) olarak geçmiştir. Bk. M. Yaşar Kandemir, “Hubeyb b. Adî”, *DİA*, XVIII (İstanbul 1998), s. 266-267; Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Recî‘ Vak‘ası”, *DİA*, XXXIV (İstanbul 2007), s. 510-511.

³⁰⁶ Musâ b. Ukbe, *el-Megâzî* (nşr. Muhammed Ebû Mâlik), Rabat 1994, s. 203; Vâkîdî, I, 360-361; Şâmî, VI, 42, 44; Halebî, III, 160-161.

dinini korumaya çalışıyorum, sen de benim cesedimi müşriklerin eziyetlerinden koru ve durumumuzu Resûlü'ne bildir.”³⁰⁷ diye dua etmiş ve Allah duasını kabul ederek Cebriâl vasıtasıyla Hz. Peygamber'i, Hz. Peygamber de ashabını haberdar etmiştir.³⁰⁸ Ubâde b. Sâmit, vahiy alacağı zaman Hz. Peygamber'in kendilerinden uzaklaştığını ve yüzünün kızarıp sıkıntılı bir hal aldığını ifade etmiştir. Yine bir defasında vahiy geldiğinde ashabına iki kere “Benden alın!” dedikten sonra “Allah size bir yol gösterdi.” diyerek evli ve bekâr kimsenin zina yapmasının hükmünü açıklamıştır.³⁰⁹

Resûlullâh'ın ashabı ile sohbeti esnasında konuştuğu konular üzerine de vahiy gelirdi. Abdullah b. Cahş kumandasında gönderilen seriyye (2/624) Batn-ı Nahle'de haram aylar henüz çıkmadan çarpışıp ganimetle geri dönünce, Hz. Peygamber ve müslümanlar hakkında olumsuz propagandalar yapılmaya başlanmış, bunun üzerine Bakara suresi 217. âyet nâzil olmuştur. Bu âyetin nüzûlüyle şevklenen müslümanlar bir sohbet esnasında Hz. Peygamber'e “Mücahidlerin ecrine nâil olacağımız bir gazveye katılmayı istiyoruz.” diyerek bu yöndeki arzularını dile getirmişlerdi. Bunun üzerine “İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler; şüphesiz bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” meâlindeki Bakara sûresi 218. âyet nâzil olmuştur.³¹⁰ Tebük Gazvesi'ne (9/630) mazeretsiz katılmayanlar arasında yer alan ve kendisi gibileri kınayan âyetleri duyunca “Eğer bu adamın söyledikleri doğruysa biz de eşeklerden daha aşağıyız.” diyen; sonra da bunları söylediğini inkar eden Cülâs b. Süveyd'i yalanlayan âyet de Hz. Peygamber ashabı ile sohbet ederken gelmiştir. Vahiy gelmekte olduğunu anlayan sahabiler her zamanki gibi susmuşlar, vahiy kesilince Hz. Peygamber bu durumu kendisine haber veren Cülâs'ın üvey oğlu Umeyr b. Sa'd'ın kulağına eğilmiş ve “Kulakların doğru duymuş, Rabbin seni tasdik etti.” demiştir.³¹¹

Bazen de vahiy, sahabiler kendi aralarındaki bir meseleyi Hz. Peygamber'e anlattıktan sonra çözüm bekledikleri bir sırada nâzil olur ve Resûlullâh tarafından tebliğ edilirdi. Hz. Peygamber'in Batn-ı İdam'a (8/630) gönderdiği seriyye mensupları, devesi

³⁰⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VII, 381; Şâmî, VI, 40.

³⁰⁸ Vâkıdî, I, 355; Ahmed b. Hanbel, II, 294; Buhârî, Megâzî, 29; Süheylî, III, 364; Şâmî, VI, 40.

³⁰⁹ Müslim, Hudûd, 12-13; Ebû Dâvud, Hudûd, 23; Şâmî, IX, 201.

³¹⁰ İbn Hişâm, II, 335; İbn Şebbe, I, 260; Süheylî, III, 46; Şâmî, VI, 19.

³¹¹ Mukâtil b. Süleymân, II, 60; İbn Ebû Hâtim, VI, 1846; İbn Seyyidünnâs, I, 335; Şâmî, III, 416-417.

ve azığı ile yola çıkmış olan Âmir el-Eşcaî ile karşılaşmıştı. Âmir kendilerine müslüman selamı verince ona dokunmamışlar, içlerinden Muhallim b. Cessâme ise daha önceki bir hesaptan ötürü Âmir’e saldırarak öldürmüş, bineği ile azığına da el koymuştu. Medine’ye dönüp de sahabiler bu durumu Hz. Peygamber’e anlatınca Muhallim’in yaptığıının yanlış olduğunu bildiren “Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, “Sen mü’min değilsin” demeyin. Allah katında pek çok ganimetler vardır. Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (müslüman oldunuz). Onun için iyice araştırın. Çünkü Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” meâlindeki Nisâ suresi 94. âyet nâzil olmuştur.³¹²

Cebrâîl ile arasında geçen bazı konuşmaları da Hz. Peygamber yeri geldiğinde etrafında toplanan ashabına “Cebrâîl bana gelerek şöyle dedi:” şeklinde söze başlayarak anlatırdı. Hz. Peygamber bir vesile ile ashabına şu açıklamayı yapmıştır: “Cebrâîl elinde beyaz bir ayna ile bana geldi. Aynanın üzerinde siyah bir leke vardı. Cebrâîl’e aynanın anlamını sordum. “Allah’ın bana ve ümmetime bayram olarak takdir ettiği cumayı temsil ettiğini söyledi.” Üzerindeki siyah lekeyi sordum. “Kıyamet saatidir.” cevabını verdi.”³¹³ Benzer bir açıklamayı da “Rabbimden vahiy geldi!” diyerek kendisine salât-ü selâm getirmenin fazileti ile alakalı olarak yapmıştır.³¹⁴ Kiblenin tahvili (2/624) öncesi Cebrâîl’le olan konuşmaları da ashaba bizzat Resûlullâh tarafından anlatılmış olmalıdır. Buna göre Hz. Peygamber Cebrâîl’e kiblenin yahudilerin kiblesinden başka bir yere tahvili noktasındaki arzusunu iletmiş, Cebrâîl de “Ben de senin gibi bir kulum, o emretmedikçe bir şey yapmaya gücüm yetmez, Allah’a dua et! şeklinde karşılık vermiştir.”³¹⁵ Nihayet mutat aralıklarla ziyaretine gittiği Ümmü Bişr’in evinde iken arzu ettiği vahiy gelmiştir.³¹⁶ Ayrıca ashabına, abdest almayı Cebrâîl’den öğrendiğini söylemiştir.³¹⁷

³¹² İbn Hişâm, IV, 816.

³¹³ Bezzâr, XIV, 68-69; Taberî, *Tefsîr*, XI, 430-431; Münzirî, IV, 310; Şâmî, X, 7.

³¹⁴ Abdürrezzâk, II, 215.

³¹⁵ Mukâtil b. Süleymân, I, 83; Moğultay b. Kılıç, *el-İ’lâm bi Sünnetihî aleyhi’s-Selâm Şerhu Sünen-i İbn-i Mâce el-İmam* (nşr. Ebû Abdullah Ahmed b. İbrahim b. Ebûlayneyn), I-V, Dimyat 2007, V, 501; Şâmî, III, 370.

³¹⁶ Şâmî, III, 370.

³¹⁷ İbn Mâce, Tahâre, 58; Şâmî, VIII, 50.

Cebrâîl'le olan görüşmelerini özel olarak bazı sahabilere anlattığı da olurdu. Örneğin küçük yaşta Hz. Peygamber'in hizmetine verilen Enes b. Mâlik, cariyesi Mâriye'nin kendisine sadakati ile ilgili bir takım şüpheler taşıyan Hz. Peygamber'in, Cebrâîl'in gelip "Allah'ın selamı üzerine olsun İbrahim'in babası!" diye hitap etmesiyle huzur bulunduğunu anlatmıştır.³¹⁸ Bu hadiseyi Enes'e anlatan Hz. Peygamber olmalıdır. Hz. Peygamber hanımı Hafsa'yı ric'î talâk ile boşadığında Hz. Ömer çok üzülmüş, sonrasında Cebrâîl gelip Resûlullâh'a "Hafsa çokça oruç tutan ve namaz kılan bir kadındır. Cennette de senin eşindir!"³¹⁹ deyince Hafsa'ya geri dönmüştür.³²⁰ Hz. Peygamber Cebrâîl'le arasında geçen bu konuşmayı Hz. Ömer'e bizzat anlatmış olmalıdır.

Resûlullâh'ın gördüğü rüyalar da mesciddeki önemli sohbet konularından birisiydi. Hz. Peygamber zaman zaman kendi rüyalarını ashabıyla paylaşır ve tabir eder, buna göre çeşitli uyarılarda bulunurdu. Sabah namazından sonra mescidde bulunan sahabilere rüyasında Cebrâîl'le birlikte çıktıkları bir yolculukta cennet ve cehennem ile içindekileri müşahede ettiğini anlatmıştır.³²¹ Yine bir sabah namazının ardından ashabına kendi fazileti ile Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın faziletlerine işaret eden bir rüyasını anlatmıştır.³²² Kaynaklarımızda bu vb. önce anlattığı, ardından tevil ettiği rüyalarla ilgili birçok rivayet mevcuttur.³²³ Yine rüyasında Ümeyye'ye mensup Hakemoğullarının minberini işgal ettiklerini görmüş ve ertesi sabah ashabına "Neden rüyamda Hakemoğullarının haince minberimi işgal ettiğini görüyorum." diyerek kızgın bir tavırla sormuştur.³²⁴

Rüyalar konulu sohbetlerin tek öznesi Hz. Peygamber değildi. O, salih rüyaları dinleyip tabir etmeyi de severdi. Gördüğü rüya karşısında şaşkına dönen bir sahabi soluğu Hz. Peygamber'in yanında almış ve "Rüyamda başımın kesik olduğunu gördüm, kesik başıma bakakalmıştım." demişti. Sözü bitirir bitirmez de Hz. Peygamber

³¹⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, IV, 89; Heysemî, IX, 254; Şâmî, I, 537.

³¹⁹ İbn Sa'd, VIII, 84; Bezzâr, IV, 237-238; Hâkim, IV, 16; İbn Seyyidünnâs, II, 396; Şâmî, XI, 185.

³²⁰ Nesâî, Talâk, 76. Allah sana Hafsa'ya geri dönmeni emrediyor!" dediği de bildirilmiştir. Bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVII, 291; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 582; Şâmî, IX, 59.

³²¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VIII, 182; Heysemî, I, 246; Şâmî, VII, 265-266.

³²² Ahmed b. Hanbel, II, 76; Şâmî, VII, 264.

³²³ İbn Ebû Şeybe, VI, 177-179; Ahmed b. Hanbel, III, 351; Dârimî, Rü'yâ, 13; Hâkim, III, 219; Bûsirî, VIII, 276-277; Şâmî, VII, 264-265.

³²⁴ Ebû Ya'lâ, XI, 348; Heysemî, V, 439; Şâmî, VII, 265.

gülmeye başlamış ve “Başın kesildiyse hangi gözünle bakıyordun ki!” diye sormuştur.³²⁵ Bir başka rivayette ise güldükten sonra “Şeytan uykunuzda sizinle eğlendiğinde bunu başkalarına anlatmayın!” şeklinde bir uyarıda bulunduğu ifade edilmiştir.³²⁶ Mizanda Resûlullâh’ın Hz. Ebû Bekir’le tartılıp ağır geldiğini, sonra sırasıyla Hz. Ebû Bekir’in Hz. Ömer’e, Hz. Ömer’in de Hz. Osman’a ağır geldiğini gördüğünü anlatan sahabinin rüyasını, bu üç ismin nebevî hilafeti sürdüreceğini, sonra Allah’ın mülkü dilediğine vereceğini söyleyerek tabir etmiştir.³²⁷

Resûlullâh’ın yaşanan bazı olaylar üzerine yaptığı nezirler (adak) de ashabı ile konuştuğu konular arasındadır. Ced‘â’ isimli devesi çalındığında Hz. Peygamber “Eğer onu bana döndürürse Rabbim’e şükredeceğim.” dedi. Sonra çalınan deve müslüman bir hanım tarafından geri getirilince sahabiler “Acaba nezrini yerine getirmek için ne yapacak!” diye beklemeye koyuldular. Şükür babında namaz kılmasını ya da oruç tutmasını bekliyorlardı. Beklentileri gerçekleşmeyince nezrini unuttuğunu zannedip hatırlattılar. Resûlullâh gereksiz beklentiler içerisine girdiklerini onlara şu sözlerle ifade etti: “Elhamdülillâh dedim ya!”³²⁸ Benzer bir olay da hadis hafızı ve tarihçi Hâris b. Ebû Üsâme (ö. 282/895) tarafından zikredilmiştir. Buna göre bir seriyye gönderen Hz. Peygamber “Eğer seriyye ile ilgili hayırlı bir haber gelirse Allah’a hakkıyla hamdedeceğim.” demiştir. Nihayet beklenen haber gelince de “İhsanın ve fazlın karşısında hamd ve şükür sanadır!” diyerek hamdetmiştir. Bunu duyan Hz. Ömer hemen itiraz eder gibi olmuş ve “Ama hakkıyla hamdedeceğini söylemiştin.” demekten kendisini alamamıştır. Resûlullâh’ın cevabı şöyle olmuştur: “İhsanın ve fazlın karşısında hamd ve şükür sanadır!” dedim ya Ömer!”³²⁹

Sahabilerin adakları da zaman zaman sohbet konusu olurdu. Bunların bir kısmı doğrudan Hz. Peygamber’i ilgilendiriyordu. Nitekim bir kadın Resûlullâh’a gelerek

³²⁵ Heysemî, *Buğyetü’l-Bâhis*, II, 745; İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, III, 42; Şâmî, VII, 266. Rivayetin sonunda ise şu bilgi verilmektedir: “Hz. Peygamber sahabinin bu rüyasından kısa bir süre sonra ölünce kesik baş Hz. Peygamber’in vefatı, kesik başına bakması da sünnetine ittibâ etmesi şeklinde yorumlanmıştır.”

³²⁶ İbn Ebû Şeybe, VI, 175; Ahmed b. Hanbel, III, 315; Şâmî, IX, 321.

³²⁷ Tayâlisî, II, 196-197; İbn Ebû Şeybe, VI, 176; Ahmed b. Hanbel, V, 44, 50; Bezzâr, IX, 108; Şâmî, VII, 266.

³²⁸ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, II, 14; Şâmî, IX, 102; Halebî, II, 687.

³²⁹ Heysemî, *Buğyetü’l-Bâhis ‘an Zevâ’idi Müsnedi’l-Hâris* (nşr. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkırî), I-II, Medine 1992, I, 517; İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, II, 92; Şâmî, IX, 102.

başının üzerinde def vurmaya nezrettiğini söylemişti. Hz. Peygamber kadının nezrinde bir beis görmemiş ve yerine getirmesine izin vermiştir.³³⁰ Sahabilerin bazı nezirleri de Câhiliye dönemi ile ilgiliydi. Buna göre Resûlullâh, Câhiliye döneminde bir gün Mescid-i Harâm'da i'tikâfa girmeyi adadığından bahseden Hz. Ömer'e adağını yerine getirmesini söyledi.³³¹ Benzer şekilde Câhiliye'de deve eti yememeyi ve şarap içmemeyi adadığını söyleyen Beşîr es-Sekafî'ye adağının şarap içmeme ile ilgili kısmının isabetli olduğunu, zaten içmemesi gerektiğini; kendisine deve etini haram kılmasının ise uygun olmayacağını, bu sözünü bozması gerektiğini bildirmiştir.³³² Sa'd b. Ubâde'nin, "Annem nezrini yerine getirmeden öldü!" demesi üzerine de Sa'd'a "Annenin nezrini sen yerine getir!" demiştir.³³³

Resûlullâh zaman zaman ashabıyla şakalaşırdı. Doğrusu Medine'de mukim olup Resûlullâh'ın yanında çokça bulunanlar onun latife yaptığını bilirler, bunu yadırgayıp "Peygamber de latife yapar mı?" demezlerdi. Nitekim hadis hafızı Humeyd et-Tavîl (ö. 143/760) sahifesinde Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinin ilk yıllarından itibaren hizmetinde bulunan Enes'e zaman zaman takıldığını, "iki kulaklı!" diye seslenerek şakalaştığını bildiren bir rivayete yer vermiştir.³³⁴ Öte yandan İbn Asâkir'in yer verdiği bir rivayet sahabiler içerisinde Hz. Peygamber'in şaka yapabileceğine ihtimal vermeyen, bu duruma âşina olmayan kimselerin de bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Buna göre künyesi Ebû Amre³³⁵ olan bir kimseye Resûlullâh "Ümmü Amre"³³⁶ diye seslenmişti. Bunu duyan Ebû Amre'nin, eliyle erkeklik organına işaret edip "Bana Ümmü Amre dediğin için kadın olacağımı zannetmiyorum." demesi üzerine Hz. Peygamber "Ben sizinle şakalaşan bir beşerim." karşılığını vermiştir.³³⁷ Benzer bir şakaya Resûlullâh'ın müezzini Bilâl, onun mizahına olan ünsiyetinden ötürü herhangi bir tepki vermemiştir. Zira Resûlullâh Bilâl'i çok sever, ara sıra da çeşitli şekillerde ona takılırdı. Örneğin Bilâl'in göbeğinin çıktığını fark eden Hz. Peygamber "Ümmü His"

³³⁰ Ebû Dâvud, İmân, 22; Şâmî, IX, 306.

³³¹ Buhârî, İ'tikâf, 5; Müslim, Eymân, 27; Şâmî, IX, 305.

³³² İbn Kâni', *Mu'cemü's-Sahâbe* (nşr. Salâh b. Sâlim el-Musarrâfî), I-III, Medine 1997, I, 93; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*; I, 394; Şâmî, IX, 305.

³³³ Mâlik b. Enes, Nüzûr, 1; Buhârî, Vasâyâ, 19; Ebû Dâvud, İmân, 24; Şâmî, IX, 289.

³³⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 127; Ebû Dâvud, Edeb, 84; Tirmizî, Birr, 57; Şâmî, VII, 113, 123.

³³⁵ "Amre'nin babası" anlamında.

³³⁶ "Amre'nin annesi" anlamında.

³³⁷ İbn Asâkir, IV, 43-44; Şâmî, VII, 117.

diyerek onun bu durumunu yeni doğum yapmış bir kadının durumuna benzetmiştir.³³⁸ Ashabını zaman zaman ölçülü şaka yapmaları hususunda uyarırdı.³³⁹ Böyle bir uyarısı karşısında kendisine “Ama sen bizimle şakalaşıyorsun!” denildiğinde “Evet! Ama ben şaka yaparken dahi hakikati söylerim!” demiştir.³⁴⁰

Hız. Peygamber arada sırada şairlerin bazı beyitlerini mırıldanırdı. Ancak şiir bilgisi olmadığı için zaman zaman kelimelerin yerlerini değiştirerek söylerdi. Bir keresinde bu durum Hız. Ebû Bekir’in dikkatini çekmişti. Hız. Peygamber bir şairin “Saçın beyazlaması bir kimseye kâfîdir, İslâm yanlışlardan sakındırır.” meâlindeki beytini “İslâm bir kimseye kafidir, saçtaki beyazlık kişiyi yanlışlardan sakındırır.” şeklinde “beyazlık” ve “İslâm” kelimelerinin yerlerini değiştirerek söylemişti. Yanlış düzelttikten sonra Hız. Ebû Bekir “Şehadet ederim ki sen Allah’ın resûlüsün. Allah sana şiir öğretmedi, ihtiyacın da yok.” demekten kendini alamamıştır.³⁴¹ Zaman zaman da Abdullah b. Revâha’nın inşâd ettiği beyitleri tekrar ettiği ifade edilmiştir.³⁴²

Hız. Peygamber gerekli gördüğü durumlarda inşâd edilen şiirlerle ilgili görüşlerini de zikrederdi. Bir seferinde “Şiirler içerisinde söylenmiş en doğru söz Lebîd’in³⁴³ “Allah dışında her şey ama her şey yalan değil midir?” beytidir.” demişti.³⁴⁴ Bu beyitle ilgili “Araplar’ın söylediği en şairane söz.” tespitinde bulunduğu da ifade edilmiştir.³⁴⁵ Hız. Peygamber Câhiliye devrinde söylediği hikmetli şiirleriyle meşhur olan Ümeyye b. Ebû’s-Salt’ın (ö. 8/630) bazı beyitlerini zaman zaman okur ve “Doğru söylemiş!” derdi. Bir keresinde gökteki burçları Allah’ın nasıl sevk ve idare ettiğini

³³⁸ Şâmî, VII, 112. Bazı rivayetlerde “Bilâl’in karnını “Ümmü Hubeyn” diyerek karnının şiş olmasıyla tanınan bir kertenkele türüne benzettiği ifade edilmiştir. Bk. Zemaşerî, *el-Fâik fî Garîbi’l-Hadîs* (nşr. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim-Ali Muhammed Becavî), 2. Baskı, I-IV, Kahire 1971, I, 56; İbnü’l-Esîr, *En-Nihâye fî Garîbi’l-Eser* (nşr. Mahmûd Muhammed et-Tannâhî- Tâhir Ahmed ez-Zâvî), I-V, Kahire 1963-1965, I, 335. Hız. Peygamber’in bu teşbihi ashabını namazlarını dikkatli kılmaları yönünde uyarırken “Secdede kertenkele gibi durmayın!” diyerek de kullandığı rivayet edilmiştir. Bahsettiği kertenkele türünün dokunulduğunda karnını şişirip başını karnının içine koyduğu, Hız. Peygamber’in ashâbı uyarırken “Bu şekilde yapmayın!” demek istediği bildirilmiştir. Bk. İbnü’l-Esîr, *En-Nihâye fî Garîbi’l-Eser*, I, 335.

³³⁹ Tirmizî, Birr, 58.

³⁴⁰ Tirmizî, Birr, 57. Hız. Peygamber’in şakaları ile ilgili detaylı bilgi için bk. Yardım s. 297-304.

³⁴¹ İbn Sa’d, I, 382-383; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 250; Şâmî, IX, 352-353.

³⁴² Tirmizî, Edeb, 70.

³⁴³ Kast edilen, Câhiliye devrinde de yaşamış olan muallaka sahibi İslâm şairi Lebîd b. Rebî’a’dır. Bk. Süleyman Tülücü, “Lebîd b. Rebî’a”, *DİA*, XXVII (Ankara 2003), s. 121-122.

³⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, II, 248; Buhârî, *Menâkıbü’l-Ensâr*, 26; İbn Mâce, Edeb, 41; Şâmî, IX, 352.

³⁴⁵ Müslim, Şi’r, 2; Tirmizî, Edeb, 70; Şâmî, IX, 352.

anlatan bir beytini okuduktan sonra “Doğru söyledi, Allah’ın arşı taşımasını vasfetmiş.” demişti. Bir defasında da

“Güneş her gecenin sonunda doğuyor kırmızıya çalan rengi pırıl pırıl parlıyor” anlamındaki beytini okuyup “Doğru söylemiş.” şeklinde bir yorumda bulunmuştu.³⁴⁶ Hatta bazı beyitlerinden ötürü “Ümeyye b. Ebü’s-Salt neredeyse müslüman olacaktı.”³⁴⁷ dediği de rivayet olunmuştur.³⁴⁸

Hiz. Peygamber mescidde ashabın, Allah’ı ve kendisini medhe yönelik inşâd ettikleri şiirleri de dinler, yorumda bulunurdu. Medih konulu bu tür sohbetlerden birisi Esved b. Serî‘ ile Hiz. Peygamber arasında yaşanmıştı. Esved Resûlullâh’a gelerek birinde Allah’ı diğerinde kendisini medhettiği iki şiir inşâd ettiğini söylemiştir. Buna karşılık Hiz. Peygamber Allah’ın medhedilmeyi sevdiğini söyleyip önce onu okumasını söylemiştir.³⁴⁹ Resûlullâh’ın medih konulu şiirlerin sahipleriyle ilişkisi bununla sınırlı değildir. Hadis hafızı Müsedded b. Müserhed’in (ö. 228/843) zikrettiği bir rivayete göre önce Allah’ı sonra da kendisini medh eden şiirler inşâd eden bir kimseye kendi medhi için değil ama Allah’ı takdis ettiği şiiri için atâ vermiştir.³⁵⁰

Resûlullâh’a arzedilen şiirler yalnızca Allah ve peygamberi öven şiirler değildi. Sahabilerin muhtelif konularda inşâd ettikleri şiirleri de dinler ve okudukları beyitler üzerine sohbet ederdi. 9. yılda (630) bir heyetin başkanı olarak gelip şiirini okuyan Nâbiğa el-Ca’dî’ye okuduğu beyitlerde anlatılan “semanın fevkinde ulaşmak istediği şey”in ne olduğunu sormuştu. Nâbiğa cenneti kastettiğini söyleyince de “Evet,

³⁴⁶ Câhiz, *Kitâbü’l-Hayevân* (nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), I-VIII, Beyrut 1996, VII, 46; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 249; Şâmî, IX, 352-353.

³⁴⁷ Eski semâvî kitapları okuyan ve elde ettiği bilgilerin tesiriyle Câhiliye devrinde hikmetli şiirler söyleyen Ümeyye b. Ebü’s-Salt müşrik safında çarpışan dayısının oğlunun Bedir Gazvesi’nde öldürülmesi vb. sebeplerle Hiz. Peygamber’in davetini reddetmiş, üstelik şiirleriyle gerek Resûlullâh’ı gerekse müslümanları hicvetmekten geri durmamıştır. Detaylı bilgi için bk. Bağdatlı Mehmed Fehmî, *Târîh-i Edebiyât-ı Arabiyye*, İstanbul 1944, s. 32-43; Zirikî, *el-A’lâm*, I-X, Kahire 1976, I, 364.

³⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 388, 389; Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, s. 300; Fâkihî, III, 203; Şâmî, IX, 352. Hiz. Peygamber’in tergisine aldığı Şerîd isimli bir sahabiden Ümeyye b. Ebü’s-Salt’ın beyitlerini okumasını istediği, durdukça devam et dediği ve yüz beyit dinlediği ifade edilmiştir. Bk. Müslim, Şi‘r, 1-3. Hiz. Peygamber’in şiirle ilgili sözleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. Yardım, s. 308-317.

³⁴⁹ Rivayetin devamında Hiz. Ömer’in aralıklarla bir şeyler söylemek için Hiz. Peygamber’in yanına geldiği ve o her geldiğinde Hiz. Peygamber’in Esved’i susturduğu bildirilmiştir. Esved bu şahsın kim olduğunu sorunca da “Gereksiz lakırdıları sevmeyen Ömer b. el-Hattâb’dır!” yanıtını vermiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, III, 435; Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, I, 125-126; Hâkim, III, 712; Şâmî, IX, 348.

³⁵⁰ İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, II, 402; Şâmî, IX, 351.

inşâallah!” diye karşılık vermişti. Sonra da Nâbiğa hilim ve ilimle ilgili bir beyit inşâd etmiş, Resûlullâh da beğenisini iki kere “Ağzına sağlık!”³⁵¹ diyerek ifade etmiştir.³⁵² A‘şâ el-Mâzin diye meşhur olan Abdullah b. A‘ver de Resûlullâh’a gelerek şiir inşâd edenlerdendir. Hz. Peygamber Arapların müslüman olmayan önde gelenleri hakkındaki beyitlerinin sonunda yer alan “Onlar galipler içerisinde en kötüleridirler.” ifadesini çok beğenmiş ve o günden sonra zaman zaman söyleyegelmiştir.³⁵³

Dünyevi meseleler de Hz. Peygamber’in sohbet konuları arasındaydı. Şiir, Câhiliye âdetleri vb. meselelerde sahabiler, Hz. Peygamber yanlarında olduğu halde aralarında konuşturlardı. Resûlullâh kimi zaman bu tür konuşmaları sükût ederek dinler, yeri gelip de gülüşmeler olduğunda gülerek ya da tebessümle karşılık verirdi.³⁵⁴ Hattâ Câbir b. Semüre mescidde zikri geçen bu tabloya sayısız kere şahit olduğunu söylemiştir.³⁵⁵ Kimi zaman da yalnızca dinlemekle kalmaz, bu tür konuşmalara iştirak ederdi. İbn Mes‘ûd Resûlullâh’ın, kadınlar hakkında konuşan Kureyşli bir topluluğa katılıp onlarla birlikte bu mevzu hakkında kendisini şaşırtacak derecede uzun konuştuğunu ifade etmiştir. Öyle ki bir süre sonra İbn Mes‘ûd bu konuşmanın bitmesini dilemiş, Hz. Peygamber de bir süre sonra konuyu değiştirip oradaki topluluğa hitap ederek Allah’a itaat etmeleri hususunda uyarıda bulunmuştur.³⁵⁶ Zeyd b. Sâbit, uhrevi mevzular yanında yemek vb. dünyevi konular konuşulurken de Resûlullâh’ın sohbeete iştirak ettiğini bildirmiştir.³⁵⁷

Hz. Peygamber’in ashabıyla sohbetinin temel unsurlarından birisi istişareydi. Ebû Hüreyre “Resûlullâh’tan çok arkadaşlarıyla istişare edenini görmedim!” diyerek bu hususu açık bir şekilde ortaya koymuştur.³⁵⁸ İstişare ettiği konuda kendisi aksini düşünse dahi çoğunluğun fikrine önem verirdi. Uhud Gazvesi’nde saldırıyı mı savunmayı mı strateji edineceklerine dair yaptığı istişarede gördüğü rüyaların

³⁵¹ Bu Arap darb-ı meselinin tam tercümesi Allah dişlerini dökmesin! şeklindedir. Bu yüzden Nâbiğa’nın dişlerinin ölene dek güzelliği ile dikkat çektiği ve bir tanesi düşse dahi yerine yenisinin geldiği ifade edilmiştir. Bk. Heysemî, *Buğyetü’l-Bâhis*, II, 844; Şâmî, IX, 348-349.

³⁵² İbn Kâni, II, 345; İbn Abdürabbih, II, 42; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 276-277; Şâmî, IX, 348-349.

³⁵³ İbn Sa‘d, VII, 53; Ahmed b. Hanbel, II, 201; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, X, 240; Şâmî, IX, 349.

³⁵⁴ Tayâlisî, II, 129; Ahmed b. Hanbel, V, 86, 88; Şâmî, IX, 348.

³⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 91; Şâmî, IX, 348; Mübârekfûrî, II, 232.

³⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, I, 458; Ebû Ya‘lâ, VIII, 438; Şâmî, IX, 383.

³⁵⁷ İbn Sa‘d, I, 365; Tirmizî, *eş-Şemâil*, s. 418; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VI, 48; Şâmî, VII, 12, IX, 283.

³⁵⁸ Abdürrezzâk, V, 330; Tirmizî, *Cihâd*, 35; Şâmî, I, 513.

neticesinde gönlü Medine’de kalmaktan yana idiyse de amcası Hamza, Sa’d b. Ubâde, Nu’mân b. Mâlik gibi önde gelen isimlerin, savaşa hevesli gençlerle geri kalan çoğunluğun Medine dışında savaşıma görüşünde olduğunu görünce savunma savaşı yapmaktan vazgeçmiştir.³⁵⁹ Hatta ikinci namazını müteakip hazırlanmak için evine girdiği sırada bekleyen kalabalığa Sa’d b. Muâz ve Üseyd b. Hudayr “Hz. Peygamber’i istemediği bir işe zorladınız!” diye çıkmışlardı. Resûlullâh hazırlanıp dışarı çıktığında “İstersen Medine’de kalıp savaşılim!” diyenlere “Size bunu teklif ettim, kabul etmediniz. Bir peygambere silahlarını kuşandıktan sonra Allah onunla düşmanları arasında hüküm verinceye kadar çıkarması uygun olmaz!” diyerek bu işin hafife alınacak bir mesele olmadığını gözler önüne sermiştir.³⁶⁰ Benî Nadîr ganimetlerini ele geçirince Hazrecî Sâbit b. Kays’a “Bana kavmini çağır!” demiştir. Sâbit yalnızca Hazrec’i mi kastettiğini sorunca bütün ensarı çağırmasını söylemiştir. Ensar toplanınca hamd ve senadan sonra muhacirlere yaptıkları yardımlardan şükranla bahsetmiş sonra da “İsterseniz bu ganimetleri muhacirler arasında paylaştırayım. Böylece evlerinizdeki ve mallarınızdaki ortaklıkları ortadan kalksın. Ya da ganimetlerden size de vereyim, ortaklığınız devam etsin!” diyerek fikirlerini sormuştur. Hazrec adına konuşan Sa’d b. Ubâde de Evs adına konuşan Sa’d b. Muâz da gayet cömertçe “Ganimeti muhacirler arasında paylaştır, ortaklıkları da devam etsin!” diye karşılık verince Hz. Peygamber çok memnun olmuş ve ensara hayır dua etmiştir.³⁶¹ Resûlullâh ayrıca kızı Zeyneb’in bir sabah namazının ardından, kervanı müslümanlarca ele geçirilen kocası Ebü’l-Âs’a eman verdiğini ilan etmesi üzerine durumu ashabıyla istişare etmiş; Ebü’l-Âs’ı serbest bırakıp kervanından ele geçirilen malları geri vermeyi teklif etmiştir. Sahabiler razı olmuşlar, hatta kervanın mallarını en ufak bir ipe, kovaya varıncaya kadar geri vermişlerdir.³⁶²

Sohbet sırasında sahabiler, yüreklerini olanca samimiyetiyle Hz. Peygamber’e açarlardı. Bu husus en güzel örneğini şu rivayette bulmaktadır. Hz. Peygamber’in vahiy kâtiplerinden olan Hanzala b. Rebî‘, bir gün ağlayarak Hz. Peygamber’e şöyle yakınmıştır: “Yâ Resûlellâh! Neden senin yanında, sohbetinde bulunduğumuz zaman kalplerimiz rikkatle doluyor, dünyadan uzaklaşıp ahireti arzuluyoruz da yanından

³⁵⁹ Vâkıdî, I, 209-214; İbn Hişâm, III, 447-448; Şâmî, IV, 185.

³⁶⁰ Vâkıdî, I, 213-214; İbn Hişâm, III, 448; Şâmî, IV, 186.

³⁶¹ Vâkıdî, I, 378-379; İbn Seyyidünnâs, II, 76; Şâmî, IV, 325.

³⁶² İbn Hişâm, II, 370; Kelâî, II, 39; Şâmî, IV, 70-71.

ayrılınca eski halimize dönüveriyoruz?” Hz. Peygamber bu samimi iç döküşe şu hikmetli cevabı vermiştir: “Benim yanımdaki halinizi sürekli muhafaza etseydiniz sizi melekler ziyaret eder, yollarda sizlerle musafaha ederlerdi. Eğer günah işlemeseydiniz Allah günah işleyen bir kavim getirirdi de hataları semaya ulaşınca mağfiret dilerler, Allah da onların tevbesini kabul ederdi.”³⁶³

b. Soruları Cevaplaması

Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinin ilk yıllarından itibaren ashap soru sorma ve Resûlullâh’la sohbet konusunda çok heyecanlıydılar. Her şeyi ama her şeyi sorup öğrenmek istiyorlardı. Çünkü Hz. Peygamber onlar için bilmedikleri hususlarda Allah’tan aldığı vahyi bildiren, doğru ve güvenilir bir bilgi kaynağıydı.

Hz. Peygamber Medine’deki 10 yıllık ömrü boyunca bulunduğu her yerde ama en çok da mescidde akla hayale gelebilecek her konuda sorulara muhatap olmuştur. Sahabiler ne sorarlarsa sorsunlar Hz. Peygamber sabırla, hoşgörülle muhataplarına cevap vermiş ve her bir soruya verdiği veciz cevaplarla Allah’tan aldığı vahyi en doğru şekilde ashabına ulaştırmaya çalışmıştır.

Ancak zaman zaman insanoğlunun merak duygusunun sonsuzluğundan kaynaklanan bazı yersiz sorulara muhatap olan Hz. Peygamber’in üzüldüğü ve sıkıldığı da bir gerçektir. Hoş görmediği bazı hususlarda birçok soru sorulduğu bir gün³⁶⁴ Resûlullâh kızdı ve “Bana istediğinizi sorun, cevaplayacağım.” dedi. Bunun üzerine bazı sahabiler kalkıp babalarının kim olduğunu dahi sormaya başladılar. Onun ne kadar kızdığını fark eden Hz. Ömer dizleri üzerine çökmüş ve “Biz Rab olarak Allah’ı, din olarak İslâm’ı ve nebi olarak seni seçtik Ya Resûlellâh, yaptığımızdan ötürü Allah’tan bağışlanma diliyoruz.” demiş ve sükût etmiştir.³⁶⁵ Benzer bir hadise birçok oruç çeşidinin art arda sorulduğu bir günde bir kimsenin gelip Hz. Peygamber’e “Senin orucun nasıldır, nasıl oruç tutuyorsun.” şeklinde bir soru sormasıyla yaşanmıştır. Hz. Peygamber bu suale cevap vermedi. Yüzündeki ifadeden onun kızdığını anlayan Hz.

³⁶³ Müslim, Tevbe, 12-13; Tirmizî, Kıyâme, 59; Şâmî, IX, 325.

³⁶⁴ Ebû Dâvud Tayâlisî’nin zikrettiği bir rivayete göre bu sorular “Kıyamet günü Allah katında peygamberlerden sonra en hayırlı kişi kimdir?” diye başlayan ve Hz. Peygamber cevap verdikçe “Sonra kim, sonra kim?” diye devam eden sorulardı. Bk. Tayâlisî, I, 41; Şâmî, IX, 312-313.

³⁶⁵ Buhârî, İlim, 28; Müslim, Fadaîl, 135-136; Şâmî, IX, 136-137.

Ömer yine devreye girip gönlünü aldı. Kızgınlığı geçince de doğrudan Hz. Peygamber'e bedevinin sorusunu sormak yerine oruç tutma sıklıklarını hatırlatarak bunlar hakkındaki fikirlerini sordu. Bu şekilde hem Resûlullâh'ın gönlünü kazandı hem de nafile oruç tutma tercihleri hakkında bilgi sahibi oldu.³⁶⁶ Buluntu eşyayı ne yapacaklarını soran bir sahabiye Hz. Peygamber bir yıl boyunca etrafa ilan edilip sahibinin beklenmesini, gelmezse istifade edilmesini, bir gün çıkıp gelirse yine geri verilmesini emretmişti. Aynı kişinin bu sefer buluntu devenin durumunu sorması üzerine kızdı. Öyle ki kızgınlığından yüzü kızardı ve "Ondan sana ne, suyu var, nala ihtiyaç duymaz, suyunu içer, ağaçlardan beslenir. Sonunda gider sahibini bulur." diye karşılık verdi.³⁶⁷ Bu husustaki bir diğer rivayet Hz. Peygamber'e çok soru sormasıyla iştihar etmiş olan Ebû Zer'le ilgilidir. Ebû Zer Hz. Peygamber'e kadir gecesinin ramazanda mı başka bir ayda mı olduğunu sormuş, sonra da sırayla Hz. Peygamber vefat ettikten sonra da var olup olmayacağını, ramazanın kaçınıcı gününde olduğunu sual etmişti. Hz. Peygamber bunlara cevap verdikten sonra "Bana artık kadir gecesinin hangi gece olduğu ile ilgili soru sormayın." dedi ve başka konularda konuşmaya devam etti. Sohbetin ilerleyen kısımlarında bir anlık boşluktan yararlanan Ebû Zer "Senin üzerindeki hakkım hatırına kadir gecesinin ramazanın son on günü içersinde hangi günde olduğunu söyleyen!" deyince Hz. Peygamber daha önce hiç kızmadığı kadar kızdı ve "Kadir gecesini son yedi gecede arayın, bir daha da bu soruyu sormayın!" diye cevap verdi.³⁶⁸

Nitekim gereksiz bazı sorular karşısında Hz. Peygamber rahatsız olunca sahabiler âyetle³⁶⁹ uyarılmışlardı.³⁷⁰ Bu uyarıdan sonra soru sorma açısından onun her daim yakınında olan sahabilerle Hz. Peygamber arasında yeni bir hukuk geliştiği anlaşılmaktadır. Enes'ten gelen bir rivayete göre bu süreçte ashap "Hz. Peygamber'i yorar ya da üzersek tekrar Allah tarafından uyarılırız." endişesiyle sorularını, gerçekten elzem olup olmadığı hususunda iyice bir değerlendirme yaptıktan sonra sorar oldular. Hatta "Dinini öğrenmek isteyen akli başında bir bedevi gelse de soru sorsa, biz de

³⁶⁶ Abdürrezzâk, IV, 295-296; Şâmî, IX, 260-261.

³⁶⁷ Buhârî, İlim, 28; Şâmî, IX, 136, 285.

³⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, V, 171; İbn Huzeyme, III, 321; Hâkim, I, 603; Şâmî, IX, 137.

³⁶⁹ Bahsi geçen âyet "Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın. Eğer Kur'an indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır. (Halbuki) Allah onları bağışlamıştır. Allah çok bağışlayandır, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)" meâlindeki Mâide Sûresi 101. âyettir.

³⁷⁰ Buhârî, İlim, 28; Müslim, Fadaîl, 135-136; Şâmî, IX, 136-137.

nasıplensek!” diye düşünüp bu anları dört gözle bekleyecek noktaya geldikleri bildirilmiştir.³⁷¹ Üsâme b. Şerîk bu hususta şöyle söylemiştir: “Resûlullâh’ın yanına vardım. Ashabı başlarında kuş varmışçasına sükûnet içerisinde oturup bekliyorlardı. Selam verip bir yere oturdum. Sonra oradan buradan bedeviler gelip hastalıklar ve tedavi yollarından dini hükümlere kadar her şey hakkında sorular sormaya başladılar. Hatta bir tanesi şöyle sordu: “Bir insana verilmiş en hayırlı şey nedir?” Resûlullâh bu soruya “Güzel ahlakıdır.” şeklinde cevap verdi.”³⁷²

Ashabı Resûlullâh’a derin bir sevgiyle bağlıydı. Onunla ilgili her ayrıntıyı merak ediyor, öğrenmeye çalışıyorlardı. Bunun için sık sık kendisine nübüvvet öncesi hayatı, peygamber oluşu, ibadetleri, herhangi bir konudaki terk ve tercihleri, davranışları ile ilgili sorular yöneltiyorlardı.

Resûlullâh’ın davranış tarzı ve alışkanlıkları, onu dikkatle takip eden sahabiler tarafından oldukça iyi biliniyordu. Çünkü ashabı, bu alışkanlıkların arkasında yatan hikmeti öğrenmek için kendisine sorular sorarlardı. Hz. Peygamber öğle namazından önce dört rekat namaz kılmayı alışkanlık haline getirmişti. Bu devamlılık, ashabın dikkatini çekti ve nedenini sordular. Resûlullâh “Semanın kapıları güneş meyletmeye başlayınca açılır, öğlen namazına kadar da kapanmaz. Benim için semaya hayır gitmesini temenni ediyorum.” cevabını verdi.³⁷³ Üsâme b. Zeyd Hz. Peygamber’in oruç tutma sıklığını dikkatle takip etmiş ve “Oruca bir başladığında ardı ardına oruç tutuyorsun, çevrendeki herkes herhalde artık sürekli tutacak diyor. Sonra ara veriyorsun. Bu fasıla o kadar uzun sürüyor ki çevrendeki herkes artık bir daha oruç tutmayacak diyor. Yalnız pazartesi ve perşembe günleri için bu alışkanlığını değiştiriyor, oruç tutmadığın o uzun dönemlerde dahi pazartesi ve perşembe günleri oruç tutuyorsun.” diyerek bunu hikmetini sordu. Hz. Peygamber de bu iki günde amellerin Allah’a arzedildiğini, amellerinin oruçlu iken yükseltilmesini istediği için bu iki günde oruç tuttuğunu ifade etmiştir.³⁷⁴

³⁷¹ Müslim, İmân, 10; Şâmî, IX, 223.

³⁷² Ahmed b. Hanbel, IV, 278; Hâkim, I, 209; Şâmî, IX, 327.

³⁷³ Abdürrezzâk, III, 65-66. Hz. Ali’den gelen benzer bir rivayet ve hakkında yapılan bir değerlendirme için bk. Yardım, s. 362.

³⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, V, 201; Nesâî, Sıyâm, 70; Şâmî, VIII, 432-433, IX, 260.

Sahabiler ayrıca bu alışkanlıkların ötesinde bir hareketle karşılaştıklarında hemen nedenini sorarlardı. Resûlullâh ashabı ile mescidde otururken alışıldığı üzere abdest almak için evine girdi. Ancak her zamankinden uzun bir süre evinde kaldı. Bu durum ashabının gözünden kaçmadı. Geri geldiğinde bu gecikmenin sebebini sordular. Resûlullâh “Bir hayvancık³⁷⁵ abdest suyundan içti. Bu yüzden geciktim.” karşılığını verdi.³⁷⁶ Hz. Peygamber’in şa‘bân ayında ramazan dışındaki hiçbir ayda tutmadığı kadar çok oruç tutması Üsâme’nin dikkatini celbetmişti. Bunun nedenini sordu. Hz. Peygamber de bu ayda amellerin Allah’a arzedileceğini söyleyerek amellerinin oruçlu iken arzedilmesini arzuladığını ifade etti.³⁷⁷ Ashabı ile oturduğu sırada önlerinden bir kadının geçmesi sonrası Hz. Peygamber ayağa kalkıp evine gidince sahabiler şaşırmışlar ve döndüğünde kendisine neden gittiğini sormuşlardı.³⁷⁸ İbn Mes‘ûd Habeşistan’a hicret etmeden önce Hz. Peygamber’in namazda iken verilen selamı aldığını biliyordu. Geri döndüğünde Resûlullâh’ın namazda iken verilen selamı almadığını görünce bunun nedenini sordu. Hz. Peygamber “Allah dilerse daha önce koyduğu bir hükmü değiştirir.” diyerek artık namazda iken selama karşılık verilmeyeceğini bildirmiştir.³⁷⁹

Sahabiler kendi tercihlerine bırakılmış konularda Resûlullâh’ın neyi tavsiye edeceğini bilmek isterlerdi. Bu tarz sorular genellikle “Şu konuda ne yapmamı emredersin?” şeklinde yöneltilmekteydi. Bir sahabi kendisine “Ramazan ayından sonra hangi ayda oruç tutmamı emredersin?” şeklinde bir soru sordu. Hz. Peygamber “Ramazandan sonra başka bir ayda da oruç tutmak istersen Muharrem ayında tut. O Allah’ın bir kavmin tevbesini kabul ettiği, bir diğerinin de tevbesini kabul edeceği aydır.” cevabını verdi.³⁸⁰ Ebû ‘Akreb el-Bekrî Hz. Peygamber’e hangi sıklıkla nafil oruç tutması gerektiğini sormuştu. Resûlullâh önce ona her ay bir gün nafil oruç tutmasını tavsiye etti. Sahabi daha fazla tutmak istediğini söyleyince “Her ay iki gün

³⁷⁵ “Düveybe” ifadesinin karşılığı olarak. Rivayetin dipnotunda metnin yazma nüshalarında “Düveybe” kelimesinin hemen yanında “hirre:kedi” kelimesinin yazılı olduğu ve üzerinde hataen yazıldığına dair bir not bulunduğu ifade edilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, I, 103.

³⁷⁶ Abdürrezzâk, I, 103.

³⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, V, 201; Nesâî, Sıyâm, 70; Şâmî, VIII, 432. Benzer bir soruyu Hz. Âişe’nin Resûlullâh’a yönelttiği ve Hz. Peygamber’in bu soru karşısında şaban ayında her sene ölecek kimselerin isimlerinin yazıldığı, kendisine ecelin oruçlu iken gelmesini arzu ettiği için bu ayda oruç tuttuğunu söylediği Ebû Ya‘lâ tarafından ifade edilmiştir. Bk. Ebû Ya‘lâ, VIII, 311; Heysemî, III, 440; Şâmî, VIII, 433.

³⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 231; Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, VI, 139; Heysemî, IV, 536; Şâmî, IX, 44.

³⁷⁹ Abdürrezzâk, II, 335; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, X, 110; Şâmî, IX, 245.

³⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, I, 154-155; Tirmizî, Savm, 40; Şâmî, IX, 260.

oruç tut!” buyurdu. Ancak Ebû Akreb daha fazlasını yapmak istiyordu ve “Anam babam sana feda olsun, daha fazlasını yapacak gücüm var!” dedikten sonra Resûlullâh’ın tekrar reddetmesine fırsat vermemek için “Gücüm var, gücüm var!” diyerek son sözünü tekrarlamaya devam etti. Çabası netice veren Ebû Akreb’e Hz. Peygamber “Her ay üç gün nafil oruç tut!” karşılığını vermiştir.³⁸¹ Sahabe, günlük hayatta iki şey arasında tercih yapmaları gerektiğinde bu hususta Resûlullâh’ın nasıl davrandığını bilmek isterlerdi. Bu yüzden “Şunu mu yoksa bunu mu tercih ederdin?” şeklinde o meseleyi kendisine soru olarak yöneltirlerdi. Bir kişi Hz. Peygamber’e yeni doldurulmuş, üstü örtülü toprak bir testiden mi yoksa daha önce birilerinin abdest aldığı herhangi bir kaptan mı abdest almak isteyeceğini sordu. Resûlullâh’ın bu soruya verdiği cevap lüzumsuz yere zahmet ve sıkıntıya girmenin doğru olmadığı yönünde olmuştur.³⁸²

Ashabı Resûlullâh’ın halini hatırını sormayı da ihmal etmezlerdi. Hz. Peygamber’in sıradan sayılabilecek bu tür sorulara verdiği cevaplarda dahi derin anlamlar mevcuttur. Bir sahabe Hz. Peygamber’e nasıl olduğunu sordu. “Bugün oruç tutmamış ve bir hastayı ziyaret etmemiş kimseden daha iyiyim.” cevabını alınca oruçla hasta ziyaretinin yan yana zikredilmesi sual sahibinin dikkatini çekti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, hasta ziyaretinin oruç gibi olduğunu söyledi.³⁸³

Ashabın Resûlullâh’a çocukluğu ve peygamber olmadan önceki hayatı ile ilgili pek çok soru yönelttiği dikkatleri çekmektedir. Ashabından bir grup Hz. Peygamber’e “Bize kendinden bahseder misin?” dediler. Hz. Peygamber “Elbette, ben babam İbrahim’in duası³⁸⁴ ve İsâ’nın müjdesiyim.”³⁸⁵ dedikten sonra çocukluğunu, kalbinin yarılışını anlatmıştır.³⁸⁶ İbn Sa’d’ın yer verdiği bir rivayete göre sahabîler Hz. Peygamber’e dedesi Abdülmuttalib’in vefat ettiği anı hatırlayıp hatırlamadığını

³⁸¹ Ahmed b. Hanbel, V, 67; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 254; Şâmî, VII, 143.

³⁸² Abdürrezzâk, I, 74-75.

³⁸³ Abdürrezzâk, III, 593.

³⁸⁴ Kastedilen Bakara 2/129’daki “Rabbimiz, onlara içlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder.” meâlindeki duası olmalıdır.

³⁸⁵ İbn Sa’d, I, 149; İbn Asâkir, III, 393.

³⁸⁶ İbn Hişâm, I, 90.

sordular. Resûlullâh bunun üzerine o zaman sekiz yaşında olup vefat anını hatırladığını ifade etmiştir.³⁸⁷

Hiz. Peygamber'e anne babasının ahiretteki durumu ile ilgili hususlar da sorulurdu. Bu sorulara Resûlullâh'ın verdiği cevaplara ilişkin bilgiler üç maddede özetlenebilir. Bu cevapların bir kısmında anne babasının ahiretteki durumunu soran ve cehennemde olduklarını işitince üzülen sahabileri teselli etme düşüncesi dikkatleri çekmektedir. Bir kimse Hiz. Peygamber'e gelip babasının cennette mi cehennemde mi olduğunu sormuş, Hiz. Peygamber cehennemde olduğunu söylemiştir. Sonra sahabi gitmek üzere arkasını dönünce çağırılmış ve "Babam ve baban cehennemdedir!" şeklinde bir ilavede bulunmuştur.³⁸⁸ Benî Müntefik kabilesini temsilen Medine'ye gelen Ebû Rezîn Lakîb b. Âmir³⁸⁹ Resûlullâh'a annesinin durumunu sormuş, "Cehennemdedir!" karşılığını alınca "Peki senin aileden Câhiliye'de yaşayanlar?" şeklinde bir sual daha tevcih etmiştir. Bunun üzerine Hiz. Peygamber "Annenle annemin aynı yerde olmasına razı olmaz mısın?" diye sormuştur.³⁹⁰ Hâkim'in tahrir ettiği rivayete göre ise olay şu şekilde gelişmiştir: Lakîb b. Âmir, Hiz. Peygamber'e "Câhiliye'de yaşamış atalarından hayır üzere olan bir kimsenin olup olmadığını sormuş, o esnada yanında bulunan Kureyş kabilesine mensup bir kimsenin "Atan Müntefik Cehennemde!" diye laf atması üzerine oldukça hiddetlenmiştir. Kızgınlığının tesiriyle Resûlullâh'a "Senin baban nerededir yâ Resûlellâh" diye sormayı aklından geçirmiş, sonra "Senin ailen ne durumdadır?" demeyi uygun görmüştür. Bunun üzerine Hiz. Peygamber "Ne zaman Benî Âmir'e mensup ya da Kureyşli kafir bir kimsenin kabri başına gelsen ona "Beni sana, yaptığın kötü işlerin karşılığını göreceğini bildirmem için Muhammed gönderdi!" de" karşılığını vermiştir.³⁹¹ Bunun gibi önce kendi ailesinin durumunu soran, aldığı cevap karşısında "Peki senin ailenin durumu nedir?" diyenlere açık bir cevap vermediği

³⁸⁷ İbn Sa'd, I, 119; Şâmî, II, 135.

³⁸⁸ Ebû Dâvud, Sünne, 17; Şâmî, I, 247.

³⁸⁹ İbn Sa'd, Lakîb'in Resûlullâh'a babasının çok yaşlı olduğu için hac ya da umre yapmaya güç yetiremediğini söylediğini ve "Baban adına hac ve umre yapabilirsin!" karşılığını aldığını bildiren bir rivayete yer vermiştir. Bk. İbn Sa'd, V, 518.

³⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, IV, 11; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XIX, 208; Şâmî, II, 124.

³⁹¹ Hâkim, IV, 605; Heysemî, X, 611; Şâmî, I, 249.

anlara dair başka rivayetler de mevcuttur.³⁹² Üçüncü husus ise Hz. Peygamber'in anne babası ile ilgili bu tür sorulara hoş bakmadığı meselesidir. Anne babasının ahiretteki durumu ile ilgili bir sual karşısında sual sahibine “Bugün Mâkâm-ı Mahmûd'da bulunduğum halde ben dahi Rabbime bu soruyu sormadım.” dediği zikrolunmuştur.³⁹³

Hz. Peygamber'e nebi oluş süreci ile ilgili olarak da çeşitli sorular yöneltilmiştir. Örneğin Hz. Ömer Resûlullâh'a ne zaman nebi olduğunu sormuş;³⁹⁴ Resûlullâh bu soruya “Âdem, ruhu yaratılmış ancak kendisine henüz beden giydirilmemiş bir halde iken” cevabını vermiştir.³⁹⁵ Bir grup sahabi de Hz. Peygamber'e bu minvalde bir soru yöneltilmiştir.³⁹⁶ Benî Âmir'den Meyseretü'l-Fecr de benzer bir soru sormuş,³⁹⁷ Hz. Peygamber bu soru vesilesiyle detaylıca dünyanın ve Hz. Âdem'in yaratılış sürecinin anlatmıştır.³⁹⁸

Resûlullâh'a özel hayatıyla ilgili kimi teklifler, sual olarak yöneltilmiştir. Hz. Ali Hz. Peygamber'e “Kureyş'in en güzel kızlarından birisi olan Hamza'nın kızı Ümâme ile evlenmek istemez misin?” diye sormuştur. Hz. Peygamber “O sütkardeşimin kızıdır.” diyerek kendisine bu tarz tekliflerde bulunulmamasını söylemiştir.³⁹⁹

Hz. Peygamber'le ilgili özellikler söz konusu olunca ashabin dikkati takdire şayandı. Onun kendilerinden farklı ve üstün yönlerini tespit edip kendisine soru olarak yöneltirlerdi. Hz. Ömer Resûlullâh'a “Bizimle aynı yerde yetiştiğin halde neden bizden

³⁹² Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I, 191-192; Heysemî, I, 198, 315; Şâmî, I, 248. Rivayetin devamında şu bilgiler verilmektedir: “Bedevi bundan sonra müslüman oldu ve “Resûlullâh beni zor bir işle mükellef kıldı, ne zaman bir müşrik kabrinden geçsem ona kendisini cehennemin beklediğini bildirdim.” dedi.

³⁹³ Hâkim, II, 396; Şâmî, I, 253.

³⁹⁴ Bazı rivayetlerde bu sorunun “Nebi olduğun ne zaman yazıldı? şeklinde sorulduğu ifade edilmiştir. Bk. Bezzâr, XV, 207; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, IV, 272. Şâmî, bu ifadenin diğerleriyle birlikte düşünüldüğünde Resûlullâhın nebilîğinin sübutuna ve gerçekleşeceğine delalet ettiğini bildirmiş, bunun için Kur'ân-ı Kerîm'de “Size yazıldı...” şeklinde geçen ibareleri delil olarak göstermiştir. Bk. Şâmî, I, 79. Ayrıca İbn Sa'd tarafından tahrir edilen bir rivayette “Benden misak alındığı sırada Âdem ruhla ceset arasındaydı.” ibaresi mevcuttur. Bk. İbn Sa'd, I, 148; Şâmî, I, 83.

³⁹⁵ Süyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, VI, 569-570; Şâmî, I, 79. Bu sorunun bir grup ashap tarafından yahut ismi belirtilmeyen bir kimse tarafından sorulduğunu ifade eden rivayetler de mevcuttur. Bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 66, V, 379; Heysemî, VIII, 409; Şâmî, I, 79, 83, 293.

³⁹⁶ Tirmizî, *Menâkıb*, I; Şâmî, II, 293.

³⁹⁷ İbn Sa'd, VII, 60; Halife b. Hayyât, s. 115-116; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VII, 374; Hâkim, II, 665; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 239.

³⁹⁸ Şâmî, I, 86; Halebî, I, 355.

³⁹⁹ İbn Sa'd, III, 11; Ahmed b. Hanbel, I, 329; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX, 142; Şâmî, I, 379. Zaman zaman eşlerinin de kendisine bu tarz teklifler yaptığı bildirilmiştir. Bk. Ebû Dâvud, Nikâh, 7; İbn Mâce, Nikâh, 34.

daha fasih konuşuyorsun?” diye sordu. Hz. Peygamber bu duruma “Bana Cebrâîl Hz. İsmâîl’in konuştuğu dili öğretti, ben de onun söylediklerini ezberledim.” şeklinde açıklama getirmiştir.”⁴⁰⁰ Yine bir soruyu cevaplarken kullandığı kelimelerden ötürü aynı tespit Hz. Ebû Bekir tarafından da yapılmış; Hz. Peygamber bunun üzerine “Rabbim beni te’dîb etti, ayrıca Benî Sa’d b. Bekir’in yurdunda yetiştim.” karşılığını vermiştir.⁴⁰¹

Kurân’ı Kerîm’de yer alan ve Hz. Peygamber’e nasıl davranılacağına dair sahabilere yönelik emirler içeren âyetlerle ilgili Resûlullâh’a sorular yöneltmiştir. Ona nasıl salât-ü selâm getirileceği hususu bunların başında gelmektedir. Bu soruyu kimin nerede sorduğu ile ilgili kaynaklarımızda farklı bilgiler mevcuttur. Bir rivayete göre soruyu soran Ka’b b. ‘Ucre,⁴⁰² yahut Ka’b b. ‘Ucre’nin de bulunduğu bir mecliste ismi zikredilmeyen bir kişidir.⁴⁰³ Öte yandan bu sorunun ensardan Ebû Mes’ûd’un da bulunduğu bir grup Sa’d b. Ubâde’nin meclisinde oturmakta iken yanlarına gelen Resûlullâh’a, Beşîr b. Sa’d tarafından tevcih edildiği de ifade edilmiştir. Beşîr’in sorusu üzerine Resûlullâh bir süre susmuş, bu ashapta bir tedirginlik meydana getirmiş ve “Keşke sormasaydık!” demişlerdir. Bu sessizliğin ardından Hz. Peygamber ashabına kendisine nasıl salât-u selâm getirileceğini öğretmiştir.⁴⁰⁴ Burada kastedilen Sa’d b. Ubâde’nin evi ya da bahçesindeki bir meclis olabileceği gibi mescidde Sa’d etrafında toplanmış bir grup ensarın oluşturduğu bir sohbet grubu da olabilir. Rivayetin zahirinden bu hususta net bir bilgi elde edilememektedir. Aynı soruyu Zeyd b. Hârice de Resûlullâh’a yöneltmiştir.⁴⁰⁵ Yine kendisine nasıl salât-ü selâm getirileceği ile ilgili bir soruya evden çıkıp mescide girdiği bir anda muhatap olmuştur.⁴⁰⁶

Hz. Peygamber’in davranışları kadar sözlerini de yakından dikkatle takip eden ashap, onun açıklamalarıyla ters düşmüş gibi görünen durumları hemen sorar, zihinlerindeki istifhamları bu şekilde giderirlerdi. Müslümanlar Hudeybiye Antlaşması

⁴⁰⁰ İbn Asâkir, IV, 3; Süyûtî, *el-Hasâisü’l-Kübrâ*, I, 109; Şâmî, II, 99.

⁴⁰¹ Süyûtî, *el-Hasâisü’l-Kübrâ*, I, 110; Şâmî, II, 99.

⁴⁰² Abdürrezzâk, II, 212.

⁴⁰³ Abdürrezzâk, II, 212. Buhârî ve Müslîm rivayetinde Ka’b b. Ucre, Resûlullâh’ın bu soruya evinden çıkıp mescidine girerek ashapı arasında oturduğu bir sırada muhatap olduğunu bildirmektedir. Bk. Dârimî, Salât, 85; Müslîm, Salât, 66; Şâmî, IX, 278.

⁴⁰⁴ Abdürrezzâk, II, 212-213; Müslîm, Salât, 65.

⁴⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, I, 199; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-Usûl*, IV, 407; Şâmî, IX, 278.

⁴⁰⁶ Tayâlisî, II, 387-388; Buhârî, De’avât, 32; Şâmî, IX, 243, 278.

(6/628) sonrası Medine'ye döndüklerinde ashaptan bir grup Hz. Peygamber'e "Mekke'ye emin bir şekilde gireceğimizi söylememiş miydin?" diye sordular. Hz. Peygamber "Evet, ama bu yıldan sonra diye ilave etmemiş miydim?" diye karşılık verince ashabı "hayır" dediler. Bunun üzerine Resûlullâh "Cebrâîl bana bu yılın ardından şeklinde söylemişti." diyerek yanlış anlamayı ortadan kaldırmıştır.⁴⁰⁷

Resûlullâh'a sorulan soruların bir kısmı da genel olarak Kur'ân âyetleri ile alakalıydı. Hz. Ömer Hz. Peygamber'e kelâlenin anlamını sordu. Hz. Peygamber Nisâ sûresinin son âyetinin kelâleyi yeterince açıkladığını ifade ederek ilgili âyeti⁴⁰⁸ okudu.⁴⁰⁹ Ancak Hz. Ömer anlayamayınca kızı Hafsa'dan neşeli olduğu bir gün Hz. Peygamber'e bu hususu sormasını istemiştir. Hafsa babasının dediğini yapınca Resûlullâh ona bu soruyu Hz. Ömer'in sordurduğunu anlamış ve Hafsa'ya "Korkarım baban bunu hiç anlayamayacak." demiştir.⁴¹⁰ Ebû Sa'lebe el-Huşenî⁴¹¹ "Ey İman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez." meâlindeki Mâide Sûresi 105. âyetin delaletini sordu. Hz. Peygamber "İyiliği emret, kötülükten ise nehyet. Buna rağmen insanların heva ve heveslerine uyup dünyayı tercih ettiklerini, nasihat dinlemeyip kendi görüşleriyle amel ettiklerini görürsen sen kendin doğru yolda olmaya bak, avâmı kendi haline bırak." şeklinde bir tavsiye ile soruyu cevapladı.⁴¹² Ebû'd-Derdâ "Onlara dünya hayatında müjde vardır." meâlindeki Yûnus Sûresi 64. âyetin delaletini sordu. Hz. Peygamber kastedilenin müslümana gösterilen salih rüya olduğunu söyledi.⁴¹³ Übey b. Ka'b da aynı surenin "Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır." meâlindeki 26. âyetinin delaletini sormuş;

⁴⁰⁷ İbn Hişâm, III, 619-620.

⁴⁰⁸ "Senden fetva istiyorlar. De ki: "Allah size "kelâle" (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa bıraktığı malın yarısı onundur. Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa, erkek kardeş ona varis olur. Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler o zaman, (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır. Sapmayasınız diye Allah size (hükmünü) açıklıyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir. Nisâ', 4/176.

⁴⁰⁹ Mâlik b. Enes, Ferâiz, 9; Ahmed b. Hanbel, I, 38; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 754; Şâmî, IX, 231-232, 287. Hz. Peygamber'in bu suale babası ve çocuğu olmayan kişidir şeklinde cevap verdiği de bildirilmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 756.

⁴¹⁰ İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, I, 440-441; Bûsirî, IV, 421-422; Şâmî, IX, 287. Sa'id b. Müseyyeb hakikaten de Hz. Ömer'in ölene kadar bu mevzuyu anlayamadığını ifade etmiştir. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, IV, 295; Heysemî, IV, 412; Şâmî, IX, 287.

⁴¹¹ İsmnin Cürhüm b. Nâş olduğu ifade edilmiştir. Bk. İbn Sa'd, VII, 416.

⁴¹² Ebû Dâvud, Melâhim, 17; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 5; Şâmî, IX, 232.

⁴¹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 452; Tirmizî, Rü'yâ, 3; Şâmî, IX, 233.

Resûlullâh da güzel davranıştan kastedilenin tevhid, güzel karşılığın cennet, ziyadenin ise Allah'ı görmek olduğunu söylemiştir.⁴¹⁴ Übey ayrıca “Onu yüz bin veya daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik.” meâlindeki Saffât Sûresi 147. âyetteki “daha fazla” ifadesinin anlamını sormuştur. Hz. Peygamber de “daha fazla” dan kastın 20 bin olduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁵ Ebû Eyyûb el-Ensârî, Hz. Peygamber’e “Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi fark ettirip ev halkına selam vermedikçe girmeyin.” şeklindeki Nûr Sûresi 27. âyette geçen isti’nâs yani kendini fark ettirmenin nasıl olacağını sordu. Hz. Peygamber “Kişi tesbih, tahmid ve tekbirle sesini yükseltir, orada olduğunu belli eder, sonra ev halkının izniyle girer.” şeklinde cevap verdi.⁴¹⁶ Sa’d b. Ebû Vakkâs da bu hususta Resûlullâh’a soru soranlar arasındadır. “Onlar ki namazlarını ciddiye almazlar.” meâlindeki Mâûn Sûresi 5. âyetin delaletini sormuştur. Hz. Peygamber kastedilenin namazlarını vaktinde kılmayıp geciktirenler olduğunu söylemiştir.⁴¹⁷ Adî b. Hâtim “Sabahın beyaz ipliği siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar yiyin için.”⁴¹⁸ meâlindeki âyette geçen ip ifadesini hakiki anlamında algılayıp “Başımın altına koyuyorum ama hiçbir şey anlamıyorum.”⁴¹⁹ şeklinde Resûlullâh’a sorduğunda Hz. Peygamber, “Başın ne kadar da genişmiş.” diyerek bu âyetle kastedilenin sabahın aydınlığı ile gecenin karanlığı olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁰

Resûlullâh’ın muhatap olduğu soruların önemli bir kısmı pratik ihtiyaçlardan kaynaklanıyordu. Bu yüzden de en az ihtiyaçlar kadar çeşitlilik arz etmektedir. Soruların bir kısmı ibadetlerle ilgilidir. Talhâ b. Ubeydullâh Resûlullâh’a ihramlı kimsenin henüz ihrama girmeden avladığı hayvanın etinden yiyip yiyemeyeceğini sormuş, aldığı yanıt olumlu olmuştur.⁴²¹ Amcası Abbâs Hz. Peygamber’e hayırda acele etme niyetiyle üzerinden bir yıl geçmemiş bir malın zekatının erkenden verilip verilemeyeceğini sordu. Resûlullâh verilebileceğini söylemiştir.⁴²² Benî Müntefik heyetiyle gelen Lakî b.

⁴¹⁴ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, IV, 357; Şâmî, IX, 233.

⁴¹⁵ İbn Ebû Hâtim, X, 3230; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, I, 268; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, VII, 132; Şâmî, IX, 237.

⁴¹⁶ İbn Ebû Şeybe, V, 242; İbn Mâce, Edeb, 17; İbn Ebû Hâtim, VIII, 2567; Şâmî, IX, 235-236.

⁴¹⁷ Ebû Ya’lâ, II, 140; İbn Ebû Hâtim, X, 3468; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, II, 214; Şâmî, IX, 238.

⁴¹⁸ Bakara 2/87.

⁴¹⁹ Baş yerine yastık ifadesi de kullanılmıştır. Bk. Buhârî, Tefsîru Sûre, 2/27; Şâmî, VII, 113.

⁴²⁰ İbn Huzeyme, III, 209; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XVII, 79; Şâmî, IX, 258.

⁴²¹ Abdürrezzâk, IV, 429.

⁴²² Ahmed b. Hanbel, I, 104; Ebû Dâvud, Zekât, 22; Tirmizî, Zekât, 37; Şâmî, VIII, 401.

Âmir⁴²³ Hz. Peygamber'e namaza hazırlığın nasıl olacağını sordu. Resûlullâh "Abdesti dikkatli ve özenli bir şekilde al." dedikten sonra "Suyu parmakların arasına ulaştır. Oruçlu olduğun zamanlar hariç ağzına ve burnuna dolu dolu su al." diyerek bunu nasıl gerçekleştireceğini açıkladı.⁴²⁴ Abdestin nasıl alınacağı ile ilgili sorulara umumiyetle bizzat abdest alarak cevap verirdi.⁴²⁵ Hz. Ali'den gelen bir rivayete göre bir sahabe Hz. Peygamber'e gusledip sabah namazını kıldığını, sonra tırnak kadar bir yerin kuru kaldığını gördüğünü söylemiş, Resûlullâh bunun üzerine yeniden abdest almasına gerek olmadığını, kuru kalan yeri eliyle ıslatmasının yeterli olacağını ifade etmiştir.⁴²⁶ Safvân b. Mu'attal Hz. Peygamber'e "Gün içerisinde namaz kılmanın uygun olmadığı vakitler var mıdır?" diye sordu. Hz. Peygamber böyle vakitlerin olduğunu ifade etti.⁴²⁷ Sahabiler Hz. Peygamber'e, deve ahır ya da koyun ağılında namaz kılıp kılamayacaklarını sordular. Hz. Peygamber deve ahırında kılmamaları gerektiğini ancak koyun ağılında kılacaklarını söyledi.⁴²⁸ Bir sahabe Hz. Peygamber'e karısıyla ilişkide bulunduğu elbise ile namaz kılmasının mümkün olup olmadığını sordu. Hz. Peygamber kılacağını ancak bir şey bulaştı ise onu yıkaması gerektiğini ifade etti.⁴²⁹ Yine bir sahabe Hz. Peygamber'e tek parça elbise ile namaz kılıp kılamayacağını sordu. Hz. Peygamber'in cevabı dönemin ekonomik sıkıntılarını ortaya koyucu bir nitelik taşımaktadır. Zira Resûlullâh bu suale "Hepiniz iki parça elbise bulabiliyor musunuz?" şeklinde yine bir soruyla karşılık vermiştir.⁴³⁰

Ashap yaralanma, hasta olma vb. durumlar başlarına geldiğinde ibadetlerini nasıl yerine getirecekleri ile ilgili de sorular sorarlardı. İki kol kemiğinden birisi kırılan Hz. Ali, Hz. Peygamber'e nasıl abdest alacağını sormuştu. Hz. Peygamber de sabitlenmesi için iki yanından koluna bağlanan tahta parçalarına mesh ederek abdest almasını söyledi.⁴³¹

⁴²³ Rivayette Lakî b. Sabre olarak geçmektedir. Sabre'nin Lakî'in dedesi olduğu ve zaman zaman dedesine nispetle anıldığı ifade edilmiştir. Bk. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 491-492.

⁴²⁴ Ahmed b. Hanbel, IV, 211; Şâmî, IX, 240.

⁴²⁵ Ebû Dâvud, Tahâre, 51; Şâmî, IX, 240.

⁴²⁶ İbn Mâce, Tahâre, 138; Şâmî, IX, 240.

⁴²⁷ İbn Mâce, İkâme, 148; İbn Hibbân, IV, 409; Şâmî, IX, 242.

⁴²⁸ Abdürrezzâk, I, 407; Şâmî, IX, 242-243.

⁴²⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 97; Şâmî, IX, 244.

⁴³⁰ Tayâlisî, IV, 236; Dârimî, Salât, 99; Müslim, Salât, 276; Şâmî, IX, 244.

⁴³¹ Abdürrezzâk, I, 161; Şâmî, IX, 231.

Hiz. Peygamber'e arzedilen durumların hatırı sayılır bir kısmı da mirasla alakalıydı. Ebû Talhâ içkinin yasaklandığı âyetlerin nüzûlünden sonra Resûlullâh'a, evinde kendilerine şarap miras kalmış olan yetimler olduğunu, onlara ait bu şarapların durumunun ne olacağını sormuştu. Yetimlerin malını dikkatle koruma hususu, Kur'ân'ı Kerîm'de üzerinde titizlikle durulan bir konuydu. Ancak Resûlullâh Ebû Talhâ'ya verdiği "Onları dök!" emriyle sarhoşluk veren içkilerin yasaklanması emrinin uygulanmasında herhangi bir istisnaya gidilmeyeceğini, bunun diğer helal mallar gibi emanet kapsamında değerlendirilemeyeceğini net bir şekilde ortaya koymuştur.⁴³² Bir sahabi de oğlunun öldüğünü beyanla kendisine düşen miras payının ne olacağını sormuştu. Resûlullâh bu suale bir süre cevap vermemiş, muhatabı vazgeçip gitmek üzere arkasını döndüğü anda da "Sana altıda bir miras payı vardır." demiştir. Cevabı duyan sahabi gitmek üzere tekrar arkasını döndüğü anda "Sana bir altıda daha vardır." demiştir. Adam uzaklaşmaya başladığı sırada ise açıklamada bulunma ihtiyacı hissedip geri çağırarak "İkinci altıda bir, hakkının üzerinde sana verilmiş bir hediyedir." demiştir.⁴³³ Mirasla ilgili Hiz. Peygamber'e arzedilen şu durum da dikkat çekicidir: "Bir sahabi sağlığında annesine bir bahçe hediye etmişti. Annesi vefat etti. Kendisinden başka bir mirasçısı da yoktu. Bu durum karşısında Resûlullâh sahabiye şu güzel haberi vermiştir. "Allah sadakayı kabul ederek bahçeni sana geri iade etti."⁴³⁴ Benzer bir durum da bir hanım sahabi ile ilgili olarak kaydedilmiştir. Buna göre hanım sahabi annesine genç yaşta bir cariye hediye etmişti. Sonrasında annesi vefat etmiş ve cariyeyi miras olarak kendisine bırakmıştı. Hiz. Peygamber yukarıdakine benzer şekilde hanım sahabiye de "Hem yaptığın işin manevi ecrine ulaştın hem de miras yoluyla geri kazandın." şeklinde açıklamada bulunmuştur.⁴³⁵ Yine bir sahabi Hiz. Peygamber'e ortağı, mirasçısı ya da kiracısı olmayan bir arazinin alınması hususunu sordu. Resûlullâh, komşunun yakınlık dolayısıyla o arazide diğer alıcılardan daha fazla hak sahibi olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁶ Sahabilerin himayeleri altında bulunan çocuk yaştaki yetimlere ölen ebeveynlerinden kalan malların, hâmi aile tarafından kullanımı ile ilgili

⁴³² Ebû Dâvud, Eşribe, 3; Şâmî, IX, 280, 281. Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin "Evimizdeki yetimlere ait şarap vardı." diyerek meseleyi Resûlullâh'a arzettiği bir rivayet için bk. İbn Ebû Şeybe, IV, 412; Tirmizî, Büyû', 37; Şâmî, IX, 280. Ebû Talhâ'nın "Evimdeki yetimler için şarap satın aldım." dediği bir başka rivayet için bk. Tirmizî, Büyû', 58; Şâmî, IX, 281.

⁴³³ Ahmed b. Hanbel, IV, 436; Ebû Dâvud, Ferâiz, 6; Şâmî, IX, 286-287.

⁴³⁴ Bezzâr, VI, 438; Heysemî, IV, 422; Şâmî, IX, 287-288.

⁴³⁵ Ebû Dâvud, Vasâyâ, 12; Şâmî, IX, 287.

⁴³⁶ Ahmed b. Hanbel, IV, 389; İbn Mâce, Şuf'a, 2; Şâmî, IX, 284.

meseler de Hz. Peygamber'e iletilmiştir. Fakir olduğunu söyleyen bir sahabe himayesi altında olan yetimin malından istifade edip edemeyeceğini sormuştur. Hz. Peygamber bu durum karşısında israfa kaçmadan; alacele, hepsini harcama gayretine girmeden yetimin malından istifade edilebileceğini bildirmiştir.⁴³⁷

Sahabiler Resûlullâh'a meslekleri ile ilgili de sorular yöneltmişlerdir. Bu husustaki soruların önemli bir kısmı alım satım konuları ile ilgili olarak tüccarlardan gelmiştir. Ensardan Zeyd b. Erkam'ın da aralarında bulunduğu bir grup tüccar Resûlullâh'a para karşılığında para satma ya da satın almanın (sarf) caiz olup olmadığını sormuşlardır. Hz. Peygamber peşin ödeme olması durumunda bir beis olmayacağını ancak ilerideki bir tarihte teslim etmek ya da almak üzere yapılacak bir akdin (nesî') geçerliliğinin olmadığını bildirmiştir.⁴³⁸ Benzer şekilde yaş hurma ile kuru hurmanın karşılıklı olarak alınıp satılabilmesi hususu da Hz. Peygamber'e soru olarak yöneltmiştir. Resûlullâh "Yaş hurmanın ağırlığı kuruyunca azalır mı?" diye sormuş; "evet" denince de bu alışverişi yasaklamıştır.⁴³⁹ Fedâle b. Ubeyd de bu husustaki soru sahiplerinden birisidir. Hayber Seferi'nde (7/628) ele geçirilen, altın ve inci süslemeleri bulunan bir kolyeyi 12 dinara satın almış ancak altınını ve incisini ayırıp detaylı inceleyince 12 dinardan daha fazla ettiğini anlayıp durumu Hz. Peygamber'e bildirmişti. Resûlullâh bu durum karşısında, zinetlerin ayrı ayrı tartılıp değerlendirilmeden alınıp satılmamasını söylemiştir.⁴⁴⁰ Adî b. Hâtim Hz. Peygamber'e avlanmayı sormuş ve kendisinden kan akıtmak şartıyla Allah'ın adını anarak dilediği şekilde avlanabileceği cevabını almıştır.⁴⁴¹

Ailevi münasebetlerle ilgili hususlar da Hz. Peygamber'e sorulmuştur. Hz. Ömer Resûlullâh'a kişinin cünübken uyumasının, yiyip içmesinin mümkün olup olmayacağını sordu. Hz. Peygamber, namaz abdesti alarak bunları yapabileceğini söyledi.⁴⁴² Hz. Ömer bir defasında çok sevinçli olduğu bir anda oruçlu olduğu halde

⁴³⁷ Ahmed b. Hanbel, II, 186; İbn Mâce, Vasâyâ, 9; Şâmî, IX, 286.

⁴³⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 372; Buhârî, Büyû', 8; Şâmî, IX, 282.

⁴³⁹ Ebû Dâvud, Büyû', 18; İbn Mâce, Ticârât, 53; Şâmî, IX, 282.

⁴⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 21; Müslim, Mûsâkât, 90; Şâmî, IX, 282.

⁴⁴¹ Ahmed b. Hanbel, IV, 258; Abdürrezzâk, IV, 496.

⁴⁴² Abdürrezzâk, I, 278-279. Abdürrezzâk, soruyu soranın Hz. Ömer olduğunu bildiren birçok rivayetin yanı sıra soru sahibinin İbn Ömer olduğunu ifade eden bir rivayete de yer vermiştir. Ancak soru sahibinin

hanımını öptüğünü, Hz. Peygamber’e çok büyük bir kabahat işlemiş gibi anlatınca Resûlullâh ona oruçlu iken ağzına su alıp çalkalamasının mümkün olup olmadığını sordu. “Mümkündür.” deyince de karısını öpmesinin de böyle bir şey olduğunu ifade ederek teselli etti.⁴⁴³ Muâviye b. Hayde Hz. Peygamber’den edeb yerlerinin korunması hususunda bilgi istedi. Resûlullâh eş ve cariyeler dışında edeb yerlerini kimsenin görmesine izin vermemesi gerektiğini bildirdi. Mu’âviye’nin “Bazen topluluk içinde oluyoruz!” demesi üzerine “Edeb yerini kimsenin görmemesini temin etmeye gücün yetiyorsa bunu yap.” karşılığını verdi. Mu’âviye bu sefer de kişinin yalnız olması durumunda nasıl davranacağını sorunca Resûlullâh eliyle edeb mahallini işaret ederek “Allah hayâ edilmeye en layık olandır.” demiştir.⁴⁴⁴ Hayızlı iken hanımınla olan ilişkisinin nasıl olacağını soran bir sahabiye de bu dönemde cinsel ilişkinin haram olduğunu ancak alt elbisesi üzerinde iken hanımınla mübâşeretle bulunabileceğini izah etmiştir.⁴⁴⁵ Ensar hanımları biatları sırasında Hz. Peygamber’in şart olarak ileri sürdüğü “Eşlerinizi aldatmayın!” sözüyle ne kastedildiğini tam olarak anlamayınca dönüp Resûlullâh’a sormuşlar, Hz. Peygamber de “Kocalarınızın mallarını haksız yere başkalarına sarf etmeyin!” demiştir.⁴⁴⁶

Doğum, ölüm, bayram vb. hadiselerde uygulanan teâmüllerle ilgili olarak da Resûlullâh’a sorular sorulduğu kaydedilmiştir. Ümmü Kürz el-Huzâiyye⁴⁴⁷ Hz. Peygamber’den akika hakkında bilgi vermesini istemiştir. Resûlullâh erkek çocuk için birbirine denk iki koyun, kız çocuğu için ise bir koyun kesilmesi gerektiğini ifade etmiş, sual sahibi birbirine denkten ne kastettiğini sorunca da benzerliği kastettiğini söylemiştir.⁴⁴⁸ Ubâde b. Sâmit Hz. Peygamber’e bayramda tebrik amaçlı söylenmesi itiyat haline getirilmiş “Allah bizden ve sizden kabul etsin.” ifadesini kullanmanın

Ömer olduğunu zikreden rivayetlerde de isnad zincirinde İbn Ömer bulunduğu için bu son rivayet zincirinde Ömer’in isminin sehven düşüp düşmediği bilinmemektedir. Bk. Abdürrezzâk, I, 282.

⁴⁴³ İbn Ebû Şeybe, II, 315; Ahmed b. Hanbel, I, 21; Ebû Dâvud, Sıyâm, 33; Hâkim, I, 596; Şâmî, IX, 257.

⁴⁴⁴ Abdürrezzâk, I, 287; Ebû Dâvud, Hammâm, 2; Tirmizî, Edeb, 22; Şâmî, IX, 244.

⁴⁴⁵ Mâlik b. Enes, Tahâre, 26; Dârimî, Tahâre, 107; Ebû Dâvud, Tahâre, 82; Şâmî, IX, 240.

⁴⁴⁶ İbn Sa’d, VIII, 9-10.

⁴⁴⁷ Rivâyette Ümmü Benî Kürz Ka’biyye şeklinde geçmektedir. Esasen ismi Ümmü Kürz Huzâiyye Ka’biyye’dir. Bk. İbn Sa’d, VIII, 294; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 286. İbn Hacer Abdürrezzâk rivayetindeki bu yazım tarzının Ümmü Kürz’ün kocasının da oğlunun da isminin Kürz olmasından kaynaklanabileceğini ifade etmiştir. Buna göre Ümmü Benî Kürz’le işaret edilen kocası, Ümmü Kürz ile işaret edilen ise oğludur. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 286.

⁴⁴⁸ Abdürrezzâk, IV, 327-328.

doğru olup olmadığını sormuştur. Hz. Peygamber de gayri müslimlerce kullanıldığı için bu sözü hoş görmediğini ifade etmiştir.⁴⁴⁹

Yenilmesi içilmesi helal olan ve olmayan şeylerle ilgili de pek çok sual Resûlullâh'a tevcih edilmiştir. Bir grup sahabi Mekke ve Medine arasında bulunan ve yırtıcı hayvanlarla köpeklerin de su içtiği su birikintilerinden istifade edilip edilmeyeceğini sordular. Hz. Peygamber bu soruya "İçtikleri onlarındır, kalanı da bizimdir ve temizdir." şeklinde cevap verdi.⁴⁵⁰ Bir sahabi Hz. Peygamber'e iç yağının içerisine fare düştüğü takdirde nasıl hareket edileceğini sordu. Resûlullâh "Donmuş olursa fareyi ve farenin değdiği yerleri çıkarıp attıktan sonra yağdan istifade edebilirsiniz." dedi. Sahabi "Eğer katı halde değilse" diye sorunca "O zaman kesinlikle kullanmayın!" karşılığını verdi.⁴⁵¹ Câbir b. Abdullah Resûlullâh'a tavşan etinin yenilip yenilmeyeceğini sormuş ve aldığı cevap yenebileceği şeklinde olmuştur.⁴⁵² Henüz yeni müslüman olmuş bir topluluğun Medine'ye getirip sattığı etlerin Allah'ın ismi anılarak kesilip kesilmediği hususunda ashab şüpheye düşünce nasıl hareket edeceklerini Resûlullâh'a sordular. Hz. Peygamber böyle bir şüpheye karşılık bizzat kendilerinin besmele çekip yemelerini tavsiye etti.⁴⁵³

Yemin, nezir, şahitlik gibi konularda da sahabiler Hz. Peygamber'e sıklıkla sorular yöneltmişlerdir. Hz. Ömer Resûlullâh'a Câhiliye devrinde iken bir gün Mescid-i Harâm'da i'tikâfa girmeyi nezretmiş olduğunu, bu nezri yerine getirmesinin gerekip gerekmediğini sordu. Hz. Peygamber nezrini yerine getirmesini söyledi.⁴⁵⁴ Ukbe b. Âmir el-Cühenî, kız kardeşinin Beytü'l-Harâm'a yalın ayak ve himârsız yani başı açık bir şekilde yürüyerek gitmeyi nezrettiğini söyledi ve ne yapması gerektiğini sordu. Hz. Peygamber ayağına bir şeyler giyip başını örterek bineğine binip gitmesini, nezrini bozmasına karşılık üç gün de oruç tutmasını, Allah'ın kız kardeşinin kendisine eziyet

⁴⁴⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 319; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl* (nşr. Ali Muhammed Mu'avviz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd), I-VIII, Beyrut 1995, II, 543, IV, 245; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I-VII, Beyrut 1986, III, 400; Şâmî, IX, 247.

⁴⁵⁰ İbn Mâce, Tahâre, 76; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I, 258; Şâmî, VIII, 4-5.

⁴⁵¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 354; Şâmî, IX, 239. Ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, II, 490; Tirmizî, Et'ime, 8; Nesâî, Fer', 10.

⁴⁵² Abdürrezzâk, IV, 516.

⁴⁵³ Abdürrezzâk, IV, 480.

⁴⁵⁴ Buhârî, Eymân, 29; Müslim, Eymân, 27; Şâmî, IX, 103, 261, 305.

etmesine ihtiyacı olmadığını ifade etmiştir.⁴⁵⁵ Ebû Dâvûd'un zikrettiği bir rivayette ise Mekke yakınlarındaki Buvâne⁴⁵⁶ denilen bir yerde deve kesmeyi nezreden bir kadından bahsedilmektedir. Hz. Peygamber kurbanı put adına kesip kesmeyeceğini sormuş, “hayır” deyince de nezrini yerine getirmesine izin vermiştir.⁴⁵⁷ Yine devesini kesme yanında başka bir takım şeyler de⁴⁵⁸ nezrettiğini söyleyen bir kimseye, devesini kesme dışındaki nezirlerin şeytandan olduğunu ve yerine getirilemeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁵⁹ Bir sahabi Resûlullâh'a şahitliğin nasıl yapılması gerektiğini sormuş, Hz. Peygamber onun sualine sualle karşılık vererek “Güneşi görüyor musun?” demiş, “evet” deyince de “Ancak güneş kadar net görmüş olduğun bir şey hususunda şahitlik yap.” diyerek sözlerini bitirmiştir.⁴⁶⁰ Yine yalan yere yeminle birisinin hakkını gasbetmenin vebalini anlattığı sırada bir sahabinin gasbedilen şeyin küçük olması durumunda hükmün değişip değişmeyeceğini sorması üzerine, söz konusu şey bir misvak ağacı dalı dahi olsa vebalin büyük olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶¹

Hz. Peygamber'in cevaplandığı soruların bir kısmı da vesvese ile ilgiliydi. Buna göre ashaptan bazı kimseler Hz. Peygamber'e iman vb. konularda akıllarına gelen ve izhar edip söylemektense ölmeyi yeğleyecekleri bazı düşüncelerden dert yandılar. Hz. Peygamber bunun endişelenecek bir şey olmadığını, imanlı olmanın ve Allah'ın rahmetinin bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶² Osman b. Ebû'l-Âs Hz. Peygamber'e “Kur'ân okurken şeytanın vesvese vermesinden şikayette bulundu. Resûlullâh bunun üzerine Osman'a, o şeytanın adının “Hınzeb” olduğunu, vesvese verince şerrinden Allah'a sığınıp sol tarafına üç kere tükürmesi gerektiğini söyledi.⁴⁶³ Namaz kıldığını ancak kaç rekat kıldığını şaşırdığını söyleyen kimseye de “Şeytanın

⁴⁵⁵ Abdürrezzâk, VIII, 450; İbn Ebû Şeybe, III, 215-216; Ahmed b. Hanbel, IV, 151; İbn Mâce, Kefârât, 20; Tirmizî, Nüzûr, 17; Şâmî, IX, 103-104, 305.

⁴⁵⁶ Esasen Buvâne denilen yerde Kureyş kabilesinin taptığı bir put bulunmaktaydı. Kureyşliler senede bir gün sabahleyin buraya gelip kurban keserler, saçlarını traş ederler ve geceye kadar kalırlardı. Hz. Peygamber de amcası Ebû Tâlib'i kırmamak için bir defasında buraya gitmiş, ancak putun yanına yaklaştığında ona el sürmemesi yönünde ikaz edilmiş ve çok korkmuş, bir daha da gitmemiştir. Bk. İbn Sa'd, I, 158; Avcı, s. 100.

⁴⁵⁷ Ebû Dâvud, Eymân, 22; Şâmî, IX, 104.

⁴⁵⁸ Rivayette bunların ne olduğu açıklanmamıştır.

⁴⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 90; Heysemî, IV, 338; Şâmî, IX, 104.

⁴⁶⁰ Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, VIII, 195; Şâmî, IX, 218; Müttakî el-Hindî, VII, 23;

⁴⁶¹ Mâlik b. Enes, Akdiye, 8; Ahmed b. Hanbel, V, 260; Dârimî, Büyû', 62; Şâmî, IX, 218-219, 304.

⁴⁶² Ahmed b. Hanbel, I, 235; Ebû Dâvud, Edeb, 109; Şâmî, IX, 226.

⁴⁶³ Abdürrezzâk, II, 85; Şâmî, IX, 244.

namazda sizinle oynamasına izin vermeyin! Böyle bir durumla karşılaşan namazını bitirmeden iki secde yapsın, bu secdeler namazı tamamlar.” buyurdu.⁴⁶⁴

Ölen yakınların vasiyetleriyle ilgili hususlar da Hz. Peygamber’e danışılırdı. Bir sahabi babasının vasiyette bulunmadan öldüğünü, onun adına sadaka verirse bir yararı olup olmayacağını sordu. Hz. Peygamber olumlu cevap verdi.⁴⁶⁵ Şerîd b. Süveyd’in annesi mümin bir cariyeyi azat etmesini oğluna vasiyet etmişti. Şerîd Hz. Peygamber’e gelerek siyahi bir cariyesi olduğunu, onu azat ederse annesinin vasiyetini yerine getirmiş olup olmayacağını sordu. Hz. Peygamber ondan cariyeyi getirmesini istedi. Sonra cariyeye “Rabbin kim?” ve “Ben kimim?” sorularını sordu. İlk soruya “Allah” ikinci soruya da “Sen Resûlullâh’sın.” cevabını alınca Şerîd’e “Onu azat edebilirsin, müslümandır.” karşılığını verdi.⁴⁶⁶ Amr b. Âs, Hz. Peygamber’e babasının 100 kölenin azat edilmesi yönünde bir vasiyeti olduğunu, kardeşi Hişâm’ın öncesinde 50 köleyi azat ettiğini söyledikten sonra şimdi de kendisinin kalan 50 köleyi azat etmesinin uygun olup olmayacağını sordu. Hz. Peygamber “Eğer müslüman olsaydı onun için köle azat edebilir, zekat verebilir ve hac yapabilir, sevabından istifade etmesini sağlayabilirdin. Ancak şu şartlarda bu mümkün değildir.” karşılığını vermiştir.⁴⁶⁷ Sa’d b. Ubâde annesinin nezrini yerine getirmemiş olarak öldüğünü söyleyip ne yapması gerektiğini sorunca Hz. Peygamber annesinin yerine bunu onun yapmasını emretmiştir.⁴⁶⁸

Öte yandan bazı özel soruların ashap tarafından Resûlullâh’a “Şöyle yaptım, ne dersin?” şeklinde kişiselleştirilerek değil de “Şöyle olursa ne dersin?” diye genelleştirilerek sorulduğu da olurdu. Büsre bint Safvân Hz. Peygamber’e “Bir kadının abdest aldıktan sonra elini elbisesinin⁴⁶⁹ içine sokup kadınlık uzvuna dokunması abdestini bozar mı?” şeklinde bir soru sordu: Resûlullâh “Evet, o takdirde abdestini

⁴⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, I, 63; Şâmî, IX, 246.

⁴⁶⁵ İbn Mâce, Vasâyâ, 8; Şâmî, IX, 256.

⁴⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, IV, 222; Dârimî, Nüzûr, 10; Nesâî, Vasâyâ, 8; Şâmî, IX, 251.

⁴⁶⁷ Ebû Dâvud, Vasâyâ, 16; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VI, 279; Şâmî, IX, 286.

⁴⁶⁸ Tayâlisî, IV, 437-438; İbn Ebû Şeybe, III, 58; Buhârî, Vasâyâ, 19; Ebû Dâvud, Eymân, 24; Şâmî, IX, 255. Annesinin Sa’d b. Ubâde’nin yokluğunda vefat ettiği, Sa’d’ın da Hz. Peygamber’e gelip öldükten sonra annesi adına sadaka verirse ona bir faydası olup olmayacağını sorduğu bildirilmiştir. Faydası olacağını öğrenince de bahçelerinden birisini sadaka olarak verdiğini söylemiştir. Bk. Abdürrezzâk, IX, 59; Buhârî, Vasâyâ, 15; Şâmî, IX, 255.

⁴⁶⁹ Dır’: Kâmîs gibi olup kadınlar tarafından giyilenine dır’ denilmektedir. Yapılışı şu şekildedir: Kumaş ortadan ikiye ayrılır, kol yerleri açılıp, sonra iki uçtan dikilir. Bk. İbn Manzûr, II, 376.

yeniden alıp namazını yeniden kılsın.” diyerek cevap verdi.⁴⁷⁰ Abdürrezzâk bu hususta Talk b. Ali’nin de sorusuna yer vermektedir. Buna göre sahabi abdest aldıktan sonra eliyle erkeklik organına dokunan kimsenin yeniden abdest almasının gerekli olup olmadığını sormuştur. Resûlullâh “O senden bir parçadır.” şeklinde cevap vererek buna gerek olmadığını bildirmiştir.⁴⁷¹ Kızı Fâtıma ile evli olduğu için aile hayatı ile ilgili bazı meseleleri Resûlullâh’a sormaya çekinen Hz. Ali, çareyi arkadaşlarından yardım istemekte bulmuştu. Kişiden mezi⁴⁷² gelmesi durumunda ne yapması gerektiğini sormaya hayâ eden Hz. Ali, bu durumu Ammâr b. Yâsir ve Mikdâd b. Esved’le konuşup kendisi için Resûlullâh’a sormalarını istemişti. Ammâr ya da Mikdâd sorduğunda Hz. Peygamber, mezinin yıkanıp temizlenmesinin ardından abdest almanın yeterli olacağını bildirmiştir.⁴⁷³ İbn Ebû Şeybe’nin zikrettiği bir rivayete göre bir sahabi Hz. Peygamber’e yaptığı güzel ameli gizleyen, ancak açığa çıkınca da bu durumdan hoşnut kalan kimsenin durumunu sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber gizleme ve açığa çıkma ecri olmak üzere o kişiye iki ecir verileceğini beyan etti.⁴⁷⁴ Bir grup sahabi Hz. Peygamber’e evinde namaz kıldığı halde mescide geldiğinde kamet getirildiğini görüp tekrar namaz kılan ve doğru yapıp yapmadığı hususunda şüpheye düşen kimsenin durumunu sordular. Resûlullâh bu davranışın o kişi için ayrıca bir sevap teşkil edeceğini ifade etti.⁴⁷⁵ Mikdâd b. Amr’ın bu minvalde şöyle bir سوال sorduğu bildirilmiştir: “Savaş esnasında bir kafirle karşılaşsam, çarpışsak ve o kılıcıyla bir elimi kesse, sonra bir ağacın arkasına sığınıp müslüman olduğunu söylese onu bu halde öldürebilir miyim?” Hz. Peygamber Mikdâd’a “Hayır, öldürmel!” karşılığını vermiştir. Mikdâd “Ama elimi kesti, sonra söyledi!” diye itiraz edince Hz. Peygamber cevabını tekrarlamış ve şöyle

⁴⁷⁰ Abdürrezzâk, I, 112.

⁴⁷¹ Abdürrezzâk, I, 117. Kaynaklarımızda erkek ya da kadının üreme organlarına dokundukları takdirde abdestlerinin bozulacağı yönünde rivayetler olduğu gibi bozulmayacağını ifade eden rivayetler de mevcuttur. Bk. Abdürrezzâk, I, 112-121. Dolayısıyla mezhepler de bu hususta ihtilaf etmişlerdir. Hanefilere göre bu durumda abdest bozulmaz, cumhura göre ise bozulur. Detaylı bilgi için bk. Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi* (trc. Ahmet Efe ve dğr.), I-X, İstanbul 1994, I, 197.

⁴⁷² Cinsî heyecan sebebiyle tenâsül organından gelen ince, beyazımtırak sıvı.

⁴⁷³ Abdürrezzâk, I, 155-156. Abdürrezzâk’ın bildirdiği bir diğer rivayete göre Hz. Ali bu hususu sormasını yalnızca Mikdâd’dan istemiştir. Bk. Abdürrezzâk, I, 156-158; Şâmî, IX, 230.

⁴⁷⁴ İbn Ebû Şeybe, VII, 243; İbn Mâce, Zühd, 25; Tirmizî, Zühd, 49; Şâmî, IX, 228-229.

⁴⁷⁵ Ebû Dâvud, Salât, 56; Şâmî, IX, 246.

devam etmiştir: “Eğer buna rağmen öldürürsen o senin bunu yapmadan önceki konumuna erişir. Sen de onun müslüman olmadan önceki durumuna düşersin.”⁴⁷⁶

Kendi aralarında daha iyi bir kul olma yarışına girmiş olan sahabiler Resûlullâh’a sıklıkla nasıl daha çok fazilet kazanacakları ile ilgili sorular sorarlardı. Hicretin ilerleyen yıllarında müslüman olmuş olan bir grup sahabe Hz. Peygamber’e gelerek “Ashabın içerisinde ilk müslümanlar amelde bizleri geçtiler.” diye sitemde bulundular. Bunun üzerine Resûlullâh namazlardan sonra belirli sayıda tesbîh, tahmîd ve tekbirde bulunmak suretiyle amel bakımından geride kaldıklarından şikayet ettikleri kimseleri geçip erişemeyecekleri noktalara varabileceklerini ifade etti. Yine bir grup fakir sahabe Hz. Peygamber’e gelerek “Mal sahibi kimseler bizleri geçtiler. Bizlere onlara erişebileceğimiz bir amel söyle!” diye yakındıklarında aynı karşılığı vermiştir. Bunu duyan zengin kimseler de bu tavsiyeye riayet edince fakirler yine Resûlullâh’a gelerek şikayette bulunmuşlar, ancak Hz. Peygamber bu sefer Allah’ın istediğine lütufta bulunacağını söyleyerek karşılık vermiştir.⁴⁷⁷ Ebû’d-Derdâ’nın da Resûlullâh’a böyle bir sual tevcih ettiği bildirilmiştir.⁴⁷⁸

Yukarıda bahsettiğimiz fazilet yarışı içerisinde sahabiler, sıklıkla “Hangi amel daha faziletlidir?” “Hangi müslüman daha üstündür?” şeklinde sorular yöneltmişlerdir.⁴⁷⁹ Hz. Peygamber ahabından on kişilik bir grupla⁴⁸⁰ birlikte mescidde otururken gelen ensardan bir genç selam verip oturduktan sonra “Allah sana salat etsin, hangi mümin daha faziletlidir?” diye sordu. Resûlullâh, “en iyi ahlaklı olanı” diye cevap verdi. Genç, sorusunu bu sefer “Hangi mümin daha akıllıdır.” şeklinde yöneltince “Ölümü en çok anan ve o an gelmeden önce hazırlık yapandır.” karşılığını aldı. Soru soran genç susunca Hz. Peygamber beraberindeki topluluktan muhacir olanlara yöneldi ve “Ey muhacir topluluğu!” diye başladığı sözlerinde insanlar arasında yayılacak beş kötü hasletten bahsetti ve o dönemlere yetişmemelerini temenni ettiğini bildirdi.⁴⁸¹ İbn

⁴⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 4; Buhârî, Megâzî, 12; Şâmî, IX, 301.

⁴⁷⁷ Abdürrezzâk, II, 231-233.

⁴⁷⁸ Abdürrezzâk, II, 232-233.

⁴⁷⁹ Bu hususta detaylı bilgi için bk. Adem Yesinde, Hz. Peygamber’in En Üstün Diye Niteledikleri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1992.

⁴⁸⁰ Bunlardan Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Abdurrahmân b. Avf, İbn Mes’ûd ve İbn Ömer muhacirlerden; Mu’az b. Cebel, Huzeyfe b. el-Yemân ve Ebû Sa’îd el-Hudrî ise ensardandı.

⁴⁸¹ İbn Hişâm, IV, 819-820.

Mes'ûd Hz. Peygamber'e "Hangi amel daha faziletlidir?" şeklinde bir soru yöneltti. Resûlullâh "Namazları vaktinde kılmaktır." cevabını verdi. Sonra hangisi diye tekrar sorulunca "Ana babaya iyiliktir." karşılığını verdi. Ancak İbn Mes'ûd aynı soruyu bir kez daha tekrarladı. Resûlullâh'ın cevabı "Allah yolunda cihaddır." şeklinde oldu.⁴⁸² Hz. Peygamber'in bu sorulara verdiği cevapların soran kimsenin durumuna, ihtiyaç duyduğu bilgiye göre değiştiği anlaşılmaktadır.⁴⁸³ Nitekim aynı soruyu soran başka bir sahabiye ise "Senin için Kur'ân'ı ezberlemektir." şeklinde cevap vermiştir.⁴⁸⁴ Bir başkasına "Sana secdeleri çoğaltmak düşer!" demiştir.⁴⁸⁵ Bir seferinde de en faziletli amelin namaz olduğunu söylemiş, devamında sahabinin "Sonra hangisidir." şeklindeki sorusuna "Ana babaya iyilik!" cevabını vermiştir. Sahabi aynı soruyu bir daha tekrarlayınca "Allah yolunda cihaddır." demiştir.⁴⁸⁶ Bir sahabi Hz. Peygamber'e "Hangi mücahidin ecri daha çoktur?" diye sordu. Hz. Peygamber Allah'ı en çok zikreden ecrinin daha çok olacağını bildirdi. Bunun üzerine sahabi "Hangi oruçlunun ecri daha çoktur?" şeklinde bir soru daha yöneltti. Hz. Peygamber aynı cevabı verdi. Bunları işiten Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'e dönerek "Allah'ı zikredenler hayırda herkesin önüne geçtiler!" deyince Hz. Peygamber "evet" diyerek çıkarılan neticeyi tasdik etmiştir.⁴⁸⁷ Kaynaklarımızda ayrıca "Müslüman kimdir?"⁴⁸⁸ "İslâm dininde Allah'ın en çok hoşuna gidecek amel nedir?"⁴⁸⁹ "Hangi müslüman daha hayırlıdır?" "Sadakaların hangisi daha hayırlıdır?"⁴⁹⁰ gibi soruların sorulduğuna dair de pek çok rivayet mevcuttur.

⁴⁸² Ahmed b. Hanbel, I, 451; Tirmizî, Birr, 2; Şâmî, IX, 242. Abdürrezzâk rivayetinde ise İbn Mes'ûd sorusunu sorduğunda Hz. Peygamber'in bu üç hususu art arda söylediği zikredilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, III, 126. Bu hususta Ahmed b. Hanbel'in İbn Ömer'den naklen verdiği şu rivayet de dikkatleri çekmektedir. Buna göre bir sahabi Hz. Peygamber'e "Hangi amel daha faziletlidir?" diye sormuş, Hz. Peygamber "Namazdır." şeklinde cevap vermiştir. Sahabinin "Sonra hangisidir?" şeklindeki müteakip iki sorusuna da aynı cevabı vermiş, ardından soru devam edince "Allah yolunda cihaddır." demiştir. Bunun üzerine sahabi anne babasının sağ olduğunu söyleyince de "Sana anne babana iyilik etmeni emrediyorum." karşılığını vermiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, II, 172; İbn Hibbân, V, 8; Şâmî, IX, 241.

⁴⁸³ Dârimî, Rikâk, 4; Buhârî, Tefsîru Sûre, 12, Mevâkît, 5; Tirmizî, Kıyâme, 52; Şâmî, IX, 224, 228, 242, 247, 248.

⁴⁸⁴ Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl fî Ma'rifeti Ahbâri'r-Resûl* (nşr. Abdurrahmân Umeyre), I-IV, Beyrut 1992, III, 257; Şâmî, IX, 271.

⁴⁸⁵ Müslim, Salât, 225.

⁴⁸⁶ Buhârî, Mevâkît, 5; Müslim, İmân, 137.

⁴⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, III, 438; Şâmî, IX, 273.

⁴⁸⁸ Buhârî, İmân, 5; Müslim, İmân, 64; Şâmî, IX, 224.

⁴⁸⁹ Buhârî, Mevâkît, 5; Müslim, İmân, 139; Şâmî, IX, 228, 247.

⁴⁹⁰ Abdürrezzâk, IX, 54; Ahmed b. Hanbel, II, 231; Buhârî, Vasâyâ, 7; Nesâî, Zekât, 60; Şâmî, VII, 143, IX, 253-254, 286.

En faziletli amellerin yanı sıra uzak durulması gereken işler de Resûlullâh'a sual olarak yöneltilmiştir. Örneğin İbn Mes'ûd, Hz. Peygamber'e "Zulümlerin en büyüğü hangisidir?" diye sormuştur. Hz. Peygamber bir taş parçası kadar dahi olsa arazi paylaşımında kardeşin hakkını gaspetmenin en büyük zulüm olduğunu ve ahiret günü cezasının büyük olacağını bildirmiştir.⁴⁹¹

Resûlullâh'a sorulan soruların önemli bir kısmı pratik ihtiyaçlardan doğsa da sahabiler, meraktan kaynaklanan, iyilik, kötülük, ölüm, kader, gayb ve ahiret hallerine dair çeşitli teorik sorular da sormuşlardır. Örneğin Abdurrahmân b. Sâbit, "Cennette atlar olacak mı, ben atları severim." diye sormuş; Hz. Peygamber "Allah dilerse seni cennetine sokacaktır, o zaman kırmızı yakuttan bir ata binersin, seni dilediğin cennete uçurur." şeklinde karşılık vermiştir.⁴⁹² Benzer bir rivayette bir kimsenin cennette deve olup olmadığını sorduğu, Hz. Peygamber'in de "Eğer Allah seni cennetine dahil ederse orada istediğin, arzu ettiğin her şey olacaktır." şeklinde cevap verdiği ifade edilmiştir.⁴⁹³ Ayrıca Resûlullâh'a Allah katında hangi meleğin daha üstün olduğu sorulmuş, bunun üzerine Hz. Peygamber bilmediğini ifade etmiştir. Cebrâîl gelince suali ona tevcih etmiş, Cebrâîl de bilmediğini söyleyerek yükselmiştir. Sonra tekrar gelerek sorunun cevabını "Cebrâîl, Mîkâîl, İsrâîl ve ölüm meleği" olarak vermiş ve bu meleklerin her birinin görevlerini açıklamıştır.⁴⁹⁴ Benzer bir soru da bir sahabi tarafından "Hangi mekanlarda şer daha çoktur?" şeklinde yöneltilmiş, Cebrâîl aynı şekilde bilmiyorum deyip yükseldikten sonra gelerek "çarşılar" cevabını vermiştir.⁴⁹⁵ Aynı soru "Hangi mekanlar daha hayırlıdır?" olarak da sorulmuş, alınan cevap "Mescidlerdir." şeklinde olmuştur.⁴⁹⁶ Müntefik heyetinden Ebû Rezîn Lakî b. Âmir Hz. Peygamber'e Allah'ın ölümleri nasıl dirilttiğini sordu. Bunun üzerine Resûlullâh kendisine "Hiç kurumuş toprağın daha sonra yeşerdiğine şahit oldun mu?" dedi. "Evet" deyince de "Dirilme de

⁴⁹¹ Ahmed b. Hanbel, I, 396; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, X, 216; Şâmî, IX, 284.

⁴⁹² Abdürrezzâk, III, 564.

⁴⁹³ Tayâlisî, I, 108; İbn Ebû Şeybe, VII, 33; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, IV, 180; Şâmî, IX, 324. Soruyu soranın Abdurrahman b. Sâide olduğu da bildirilmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 307.

⁴⁹⁴ Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, I, 230; Şâmî, III, 100-101.

⁴⁹⁵ Hâkim, I, 166; Heysemî, *Buğyetü'l-Bâhis*, I, 486; Şâmî, IX, 280, 134.

⁴⁹⁶ Hâkim, I, 167; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 65; Münziri, I, 136; Şâmî, IX, 134. Bu soruyu Hz. Peygamber'in Âişe'ye sorduğu, sonra da kendisinin cevaplandığı ve Kâbe'yi kastederek "Rükün ile Makâm-ı İbrâhîm arasındır." dediği de bildirilmiştir. Bk. Fâkihî, I, 468.

böyle olacak.” karşılığını verdi.⁴⁹⁷ Babasıyla birlikte Medine’ye gelen Nivvâs b. Sem’ân⁴⁹⁸ Hz. Peygamber’e günah ve sevabın ne olduğunu sordu. Resûlullâh “Sevap güzel ahlakıdır, günah ise vicdanında rahatsızlık uyandıran, kimsenin bilmesini istemediğin şeydir.” cevabını verdi.⁴⁹⁹ Hz. Ömer Resûlullâh’a işlemekte oldukları amellerin önceden yazılıp yazılmadığını sormuş, Hz. Peygamber yazılmış olduğunu söyledikten sonra Hz. Ömer’e iyi ameller işleme noktasında gayretli olmasını tavsiye etmiş ve cennet ehline iyi amellerin, cehennem ehline ise şerli işlerin kolaylaştırılacağını ifade etmiştir.⁵⁰⁰ Yine bir sahâbi Hz. Peygamber’e bir şey yaptığında onun iyi mi kötü mü olduğunu nasıl anlayacağını sordu. Hz. Peygamber “Komşuların iyi bir şey yaptığını söylerse iyi yapmışsındır. Aksini söylerlerse kötü bir şey yapmışsındır.” buyurdu.⁵⁰¹ Sa’d b. Ubâde’nin bildirdiğine göre ensardan bir sahâbi Hz. Peygamber’e cuma gününü diğer günlerden ayıran özellikleri, ondaki hayırları sordu. Hz. Peygamber “Cuma gününde beş önemli şey olmuştur.” diyerek bunların Âdem’in yaratılması, yeryüzüne indirilmesi, ölmesi, günah ve akraba ile ilişkiyi kesmek dışında ne istenirse Allah tarafından kabul edileceği bir anı içermesi ve kıyametin o gün kopacak olması şeklinde açıkladı.⁵⁰² Son olarak bir sahâbi Hz. Peygamber’e gelip sarılıp öptükten sonra “Menedilmesi helal olmayan bir şey söyle!” demiştir. Resûlullâh “su” deyince sorusunu tekrarlamış, bu sefer de “tuz” cevabını almıştır. Tekrar aynı şeyi söyleyince Hz. Peygamber “Hayır yapman senin için hayırlıdır.” demiştir.⁵⁰³ Aynı sorunun Hz. Peygamber’e Hz. Âişe tarafından sorulduğu da bildirilmiştir.⁵⁰⁴ Bir veciz soru örneği de İbn Ömer’e aittir. İbn Ömer Resûlullâh’a “İlim meclislerinin ganimeti nedir?” diye sormuş ve “Cennettir!” cevabını almıştır.⁵⁰⁵

⁴⁹⁷ Rivayetin devamında Ebû Rezîn’in sorduğu diğer sorular zikredilmiştir. Bk. Abdullah b. Mübârek, I, 31; Ahmed b. Hanbel, IV, 11; Şâmî, VII, 141.

⁴⁹⁸ Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, VIII, 126; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 345.

⁴⁹⁹ Müslim, *Birr*, 14; Şâmî, IX, 225.

⁵⁰⁰ Tayâlisî, I, 13; Ahmed b. Hanbel, I, 29; Şâmî, IX, 226. Hz. Ömer’in bu soruyu “Bazıları şakî bazıları ise sa’îd’dir.” meâlindeki Hûd Sûresi 105. âyet nâzil olduktan sonra sorduğu da rivayet edilmiştir. Bk. Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 11; Şâmî, IX, 234. Aynı soruyu Hz. Ebû Bekir’in de Resûlullâh’a yönelttiği rivayet edilmiştir. Bk. Bezzâr, I, 83.

⁵⁰¹ İbn Mâce, *Zühd*, 25; Şâmî, IX, 229.

⁵⁰² Ahmed b. Hanbel, V, 284; Şâmî, IX, 246-247.

⁵⁰³ Dârimî, *Büyû*, 70; Ebû Dâvud, II, 51; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VI, 150; Şâmî, IX, 281.

⁵⁰⁴ İbn Mâce, *Rühûn*, 16; Şâmî, IX, 281.

⁵⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, II, 177; Şâmî, IX, 274.

Ashabın Resûlullâh’a tevcih ettiği suallerin bir kısmının Câhiliye devri âdetleri ve Câhiliye devrinde ölen yakınlarının durumu ile ilgili olduğu dikkatleri çekmektedir. Hz. Peygamber’in bu tür suallere verdiği cevapların çeşitlilik arzettiği görülmektedir. Nu‘mân b. Râziye Câhiliye’de uğursuzluğa inandıklarını, İslâm’da bu hususun bir yeri olup olmadığını sordu. Hz. Peygamber İslâm’ın uğursuzluk inancını reddettiğini, ancak hasta olan bir kimseye “sâlim”, yolunu kaybetmiş kimseye “yolunu bulan” şeklinde seslenmek suretiyle hayır murad etmenin, iyimser olmanın, bir sakıncası olmadığını ifade etmiştir.⁵⁰⁶ Mu‘âviye b. Hakem Câhiliye âdetlerinin etkisinden yeni yeni kurtulduğunu ancak arkadaşlarından hala bu uygulamaları devam ettirenler olduğunu söylemiş ve kâhine gitme, kuş uçurarak kehanette bulunma (iyâfe)⁵⁰⁷ ve kum fâlinin (remil)⁵⁰⁸ hükmünü sormuştur. Hz. Peygamber Mu‘âviye’ye kesinlikle kâhinlere gitmemesini söylemiş, kuşun uçtuğu yöne bakarak karar vermenin herhangi bir doğruluğu olmadığını, bir işte hayır olup olmadığının insanın içine doğabileceğini ama karar noktasında sadece bu hisse bel bağlanamayacağını bildirmiş, remil için ise “Bu geçmiş peygamberlerden birisine öğretilmişti, onun bilgisine sahip olan bu işi doğru yapar, ama artık bu da mümkün değildir!” demiştir.⁵⁰⁹ Hz. Ömer ve amcasının oğlu Sa‘îd b. Zeyd b. Amr Hz. Peygamber’e, Zeyd b. Amr⁵¹⁰ için istiğfar edip edemeyeceklerini sordular. Resûlullâh bu soruya “Evet, istiğfar edebilirsiniz. O kıyamet günü tek kişilik bir ümmet olarak diriltilecek.” şeklinde cevap vermiştir.⁵¹¹ Yine bir sahabi Câhiliye devrinde işledikleri amellerden hesaba çekilip çekilmeyeceklerini sormuş, Hz. Peygamber müslüman olduktan sonra amelleri iyi olanların geçmiş günahlarının bağışlanacağını, masiyete devam edenlerin ise geçmiştekilerden de hesaba çekileceğini ifade etmiştir.⁵¹² Hayvanlarla ilgili Câhiliye devrine has batıl inançlardan

⁵⁰⁶ İbn Kâni, III, 147; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 444; Şâmî, IX, 322. İbnü’l-Esîr Nu‘mân b. Bâziye olduğunu ifade etmiştir. İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 309.

⁵⁰⁷ Kuşların uçmasından anlam çıkararak bunu uğura ya da uğursuzluğa yorma anlamındaki bu kehanet yöntemi ile ilgili detaylı bilgi için bk. İlyas Çelebi, “İyâfe”, *DİA*, XXIII (İstanbul 2001), s. 497.

⁵⁰⁸ Kaybolan bir şeyin yerini bulmak, merak edilen bir işin sonucunu öğrenmek amacıyla kum üzerine çizilen çizgilerle fal bakmak anlamındaki remil ile ilgili detaylı bilgi için bk. İlyas Çelebi, “Remil”, *DİA*, XXXIV (İstanbul 2007), s. 555-556.

⁵⁰⁹ Müslim, *Mesâcid*, 33, Selâm, 121. Benzer bir sorunun Esed heyeti mensupları tarafından sorulduğu da ifade edilmiştir. Bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 654-655.

⁵¹⁰ Hz. Ömer’in amcası, Sa‘îd’in babası olan Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, İslâm öncesi dönemde Hanîf dinine mensup bir kimse olup putlara tapmaz, putlar için kesilen kurbanların etinden yemez ve Câhiliye âdetlerine karşı çıkardı.

⁵¹¹ İbn Hişâm, I, 120-121.

⁵¹² Buhârî, *İstîtâbetü’l-Mürteddîn*, I; Şâmî, IX, 226.

bahsettiği bir sırada kendisini dinleyen bir bedevinin “Ama nasıl olur!” diyerek sürü içerisindeki develerin mutlak surette birbirlerine uyuz bulaştırdıkları yönündeki anlayışı sorması üzerine Hz. Peygamber “Bu kadar mutlaksa sürü içerisinde birden bire uyuz olan deve bunu hangi deveden kapıyor?” diyerek bedeviyi düşünceye sevk etmiştir.⁵¹³

Hz. Peygamber’e geleceğe dair de çeşitli sualler yöneltilmiştir. Bir sahabi Resûlullâh’a “Bir gün İslâm dini son bulacak mı?” diye bir soru yöneltmiş, Hz. Peygamber cevaben, Araplardan yahut Acemlerden Allah’ın hayır murat ettiği herkes müslüman olduktan sonra fitne günlerinin geleceğini söylemiştir. Sual sahibinin “Gerçekten öyle zamanlar gelecek mi?” diye sorması üzerine “evet” diyerek müslümanların birbirlerinin öldüreceklerini ifade etmiş ve o günler geldiğinde en faziletli kimsenin, insanlara şerri dokunmadan Allah’tan korkarak yaşayan ve bu hal üzere ölen ya da öldürülen kimse olacağını ifade etmiştir.⁵¹⁴

Hz. Peygamber zaman zaman vahiy alışı ile ilgili de çeşitli sorulara muhatap olurdu. İbn Ömer Hz. Peygamber’e vahyin geleceğini önceden hissedip hissetmediğini sordu. Resûlullâh bir takım sesler işittiğini, bunun üzerine sustuğunu söyledi ve ekledi: “Vahiy aldığım her an ruhumun kabzedildiği hissine kapılıyorum.”⁵¹⁵ Hâris b. Hişâm Hz. Peygamber’e kendisine vahyin nasıl geldiğini sordu. Hz. Peygamber bazen sesle⁵¹⁶ birlikte geldiğini ve bu şekilde geldiğinde diğerlerine göre daha çok etkilendiğini, ses kesildiğinde ise vahyi ezberlemiş olduğunu ifade etti. Resûlullâh ayrıca meleğin insan suretine bürünerek gelip kendisiyle konuştuğunu, konuşması bittiğinde ise artık söylenenleri ezberlemiş olduğunu beyan etmiştir.⁵¹⁷

Bazı sahabiler Medine’de Resûlullâh’a çok soru sormalarıyla iştihar etmişlerdi. Bu kişilerden birisi de Ebû Zerr’di. Ebû Zer, taharet alma esnasında kaç taş kullanılması gerektiği hususuna kadar her şeyi Resûlullâh’a⁵¹⁸ sorduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁹

⁵¹³ Müslim, Selâm, 101; İbn Hibbân, XIII, 487; Şâmî, IX, 322.

⁵¹⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 477; Hâkim, I, 89; Şâmî, IX, 228.

⁵¹⁵ Ahmed b. Hanbel, II, 222; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 31; Şâmî, II, 258.

⁵¹⁶ Rivayette geçen ifade “salsalatü’l-ceres” şeklindedir. Ceres, deve vb. hayvanların boyunlarına yerlerinin belli olması için takılan ses çıkaran şeydir. Vahyin gelişi bu tür boyunlukların çıkardığı seslere benzetilmiştir. Bk. Halîl b. Ahmed, s. 110, İbn Manzûr, I, 408.

⁵¹⁷ Buhârî, Bed’ül-Vahy, 1; Müslim, Fadaîl, 87; Şâmî, II, 263.

⁵¹⁸ Bir diğer rivayette ise soru sorduğunu anlatırken “Halîlime her şeyi sordum.” ifadesini kullandığı bildirilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, II, 40.

Kaynaklarımızda verilen bilgilere göre bu sorulardan bazıları şu şekildedir: Ebû Zer Hz. Peygamber'e yeryüzünde ilk inşâ edilen mescidi sordu. Hz. Peygamber Mescid-i Harâm olduğunu söyledi. Ebû Zer ikinci mescidi sorunca cevabı Mescid-i Aksâ oldu. Bu sefer de "İkisinin inşâ edilmesi arasında kaç yıl var?" diye sual edince Resûlullâh 40 yıl olduğunu bildirdi. Hz. Peygamber sözlerini şöyle tamamlamıştır. "Bütün yeryüzü senin için mesciddir. Vaktinin girdiği yerde namazını kıl, kıldığın yer mesciddir."⁵²⁰ Ebû Zerr'in bir başka sorusu başlarına namazı geciktiren emirler geldiği takdirde nasıl davranacakları ile ilgiliydi. Resûlullâh eliyle Ebû Zerr'in dizine vurarak "Namazı vaktinde kıl, sonra istersen onlarla bir daha kıl. İçinizden birisi ben daha önce kıldım deyip kılmamazlık yapmasın." buyurdu.⁵²¹ Ebû Zerr'in Hz. Peygamber'e "Nebi olduğunu ne zaman, nasıl anladın?" şeklinde bir soru yönelttiği de zikredilmiştir. Resûlullâh kalbinin yarılması üzerine anladığını ifade ederek bu hadiseyi anlatmıştır.⁵²² Ebû Zerr'in sorduğu sorulardan birisi de "Rabbini gördün mü?" şeklindedir. Hz. Peygamber "Gördüğüm nurdu."⁵²³ diyerek cevap vermiştir.⁵²⁴ Ebû Zerr'in ayrıca zekat vb. başka konularda da çeşitli soruları mevcuttur.⁵²⁵

Resûlullâh'a çokça soru soran sahabilerden birisi de Ebû Hüreyre'dir. Hz. Peygamber'le Ebû Hüreyre arasındaki şu konuşma dikkat çekicidir. Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'e "Kıyamet günü senin şefaatinle en çok mutlu olacak kişi kimdir?" diye sormuştur. Hz. Peygamber bu sual üzerine Ebû Hüreyre'ye "Böyle bir soruyu da ancak senin gibi benim sözlerimi tespit etmeye hırslı bir kimse sorardı." dedikten sonra en mutlu kişinin kalbinden ihlasla lâilâheillâllâh diyen kimse olduğunu ifade etmiştir.⁵²⁶ Yine bir keresinde Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'e "Seni görünce huzur ve mutlulukla doluyorum." dedikten sonra "Bana her şeyi anlat." şeklinde bir istekte bulunmuştur.

⁵¹⁹ Abdürrezzâk, II, 39; Ahmed b. Hanbel, V, 163. Ahmed b. Hanbel'in zikrettiği bir rivayete göre ise Huzeyfe b. Yemân da bu sözleri söylemiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, V, 385, 402; Şâmî, IX, 245.

⁵²⁰ Abdürrezzâk, I, 403-404; Ahmed b. Hanbel, V, 156; Müslim, Mesâcid, I; Şâmî, I, 139, IX, 245. "Bütün yeryüzü senin için mesciddir." cümlesinin yer almadığı bir rivayet için bk. Abdürrezzâk, III, 348-349.

⁵²¹ Abdürrezzâk, II, 380. Abdürrezzâk'ın zikrettiğine göre Ebû Zer bu rivayetlerden birisinde de Resûlullâh için "Halîlim" ibaresini kullanmıştır.

⁵²² Dârimî, Mukaddime, 3; Bezzâr, IX, 437; Şâmî, II, 63.

⁵²³ Bir başka rivayette ashaptan bir grubun Resûlullâh'a aynı soruyu sordukları, Hz. Peygamber'in buna karşılık "Gözümle değil, kalbimle iki kere gördüm." diyerek Necm Sûresi 8. âyeti okuduğu ifade edilmiştir. Bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VII, 648; Şâmî, III, 63; Hafâcî, III, 142-143.

⁵²⁴ Tayâlisî, I, 381; Ahmed b. Hanbel, V, 147; Müslim, Îmân, 292; Şâmî, III, 60-61.

⁵²⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 168; Şâmî, IX, 228.

⁵²⁶ Ahmed b. Hanbel, II, 373; Buhârî, İlim, 33; Şâmî, IX, 328.

Resûlullâh bunun üzerine “Her şey sudan yaratıldı.” cevabını vermiştir. Ebû Hüreyre “Bana, yaptığım takdirde cennete girebileceğim bir iş söyle.” deyince “Selamı yay, yemek yedir, akrabalarını gözet ve geceleyin insanlar uyurken namaza kalk, böylece selametle cennete girersin.” demiştir.⁵²⁷ Ebû Hüreyre ayrıca Hz. Peygamber’e hangi sadakanın daha faziletli olduğunu sormuş; Resûlullâh “Parası az olanın verdiği sadakadır.” dedikten sonra ona sadaka vermeye akrabalarından başlamasını tavsiye etmiştir.⁵²⁸

Resûlullâh bazen soru sormuş olan ya da sormak isteyen sahabinin aklından geçenleri okur, ne soracağını ya da aslında ne sormak istediğini bilirdi. Böyle bir soru “En değerli insan kimdir.” şeklinde kendisine yöneltilmiş, Hz. Peygamber de Allah katında en değerli insanın en müttaki insan olduğunu söylemişti. Sahabinin kastettiğinin bu olmadığını söylemesi üzerine Resûlullâh “Arapların seçkinlerini kastediyorsun.” diyerek Câhiliye’de seçkin olanların müslüman olduktan sonra da seçkin olduklarını ifade etmiştir.⁵²⁹ Biri Sakifli, diğeri ensardan iki zat soru sormak için Hz. Peygamber’e geldiler.⁵³⁰ Ensardan olan zat önce gelmiş olmasına rağmen soru sorma hakkını Sakifli sahabiye verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber söze başlamaya hazırlanan sahabiye “İster sorunu sor, istersen sen sormadan ben ne soracağını söyleyeyim!” demiştir. Soru sahibi Resûlullâh’ın bilmesinin kendisini çok sevindireceğini söylemesi üzerine de namazı nasıl kılıp orucu nasıl tutacağını sormaya geldiğini bildirdi. Ardından da bu hususlarda ona bilgi verdi. Aynı konuşma sonrasında ensardan olan zat ile Hz. Peygamber arasında yaşanmıştır.⁵³¹

Hz. Peygamber’e gayri müslimler de gelip çeşitli sualler yöneltirlerdi. Bir yahudi Resûlullâh’a Hz. Yusuf’un kendisine secde ederken gördüğü yıldızların isimlerini sordu. Hz. Peygamber hemen cevap vermedi. Cebrâîl gelip kendisine haber verinceye kadar bekledi. Bu sırada yahudi gitti. Yıldızların isimlerini Cebrâîl’den öğrendikten sonra Hz. Peygamber bir sahabiye yahudinin bahçesine gönderip çağırdı.

⁵²⁷ Ahmed b. Hanbel, II, 295; Hâkim, IV, 176; Şâmî, IX, 224.

⁵²⁸ Abdürrezzâk, III, 72; Ahmed b. Hanbel, II, 358; Ebû Dâvud, Zekât, 40; Şâmî, IX, 254.

⁵²⁹ Şâmî, IX, 224-225. Ayrıca bk. Buhârî, Menâkıb, 1; Müslim, Fadâilu’s-Sahâbe, 199.

⁵³⁰ Ensardan olan sahabinin gelip soru sormak istemesi üzerine Hz. Peygamber’in otur dediği, ardından Sakifli kişi gelince ensardan olan zatın sırasını ona verdiği de zikredilmiştir. Bk. İbn Hibbân, V, 206; Münzirî, II, 132; Şâmî, IX, 139.

⁵³¹ Abdürrezzâk, V, 15-16.

Sonra da “Sana isimlerini söylersem iman edecek misin?” diye sordu. “Evet” deyince de isimlerini sıraladı. Yahudi hayretler içerisinde kaldı ve “Evet, gerçekten isimleri bunlar.” diye sözlerini bitirdi.⁵³² Bir başka yahudi Hz. Peygamber’e gök gürültüsünün anlamını sordu. Hz. Peygamber de Allah’ın meleklerinden bir meleğin, elinde ateşten bir parça ile bulutları Allah’ın emri doğrultusunda sevk ve idare ettiğini söyledi. Yahudi duyulan sesin ne olduğunu sorunca da meleğin sesi olduğunu ifade etti.⁵³³ Müslim’in zikrettiği bir rivayete göre ise Hz. Peygamber’e gelen bir yahudi alimi “Yerin yerle değiştirildiği gün insanlar nerede olacak?” diye sordu. Resûlullâh bir karanlık içerisinde olacaklarını ifade etti.⁵³⁴

Ashabın Hz. Peygamber’e bilgi edinmek için “Şu nedir, bu nedir?” gibi sorular yönelttikleri de dikkatleri çekmektedir. Bir sahabi Resûlullâh’a “Gıybet nedir.” şeklinde bir sual tevcih etmiştir. Hz. Peygamber “Kardeşini hoşlanmayacağı bir şekilde anmandır.” cevabını verince sahabi “Kardeşimde söylediğim özellik varsa ne olacak?” şeklinde yeni bir soru sormuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Zaten bahsettiğin özellik onda varsa bu işin adı gıybettir, yoksa iftira etmiş olursun.” karşılığını vermiştir.⁵³⁵ Diğer bir sahabi Hz. Peygamber’e “Müslüman kimdir?” diye sormuştur. Hz. Peygamber’in bu soruya verdiği cevap şöyle olmuştur. Müslüman başkalarının kendisine eliyle ya da diliyle zarar vermeyeceğinden emin oldukları kimsedir.”⁵³⁶ Enes b. Mâlik ise Hz. Peygamber’e “Bana her şeyden haber ver.” dediğinde Resûlullâh “Her şey sudan yaratılmıştır.” karşılığını vermiştir.⁵³⁷

Hz. Peygamber sorulan bazı sorulara soru ile karşılık verir, böylece sual sahibinin meseleyi daha iyi anlamasını sağlardı. Ramazan orucu kazası bulunan bir kimsenin borçlarını aralıklı olarak tutup tutamayacağı sorulduğunda Hz. Peygamber sual sahibine “Birinin borcu olsa ve birer ikişer dirhem vererek ödese sonunda borcunu

⁵³² İbn Ebû Hâtim, VII, 2101-2102; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Âliye*, III, 344; Şâmî, IX, 234, 331.

⁵³³ Tirmizî, Tefsîru'l-Kurân, 13; Şâmî, IX, 234, 331.

⁵³⁴ Müslim, Münâfikîn, 29; Tirmizî, Tefsîru'l-Kurân, 14; Şâmî, IX, 235.

⁵³⁵ Müslim, Birr, 70; Şâmî, IX, 237.

⁵³⁶ Buhârî, İmân, 4; Müslim, İmân, 66; Tirmizî, Kıyâme, 52; Şâmî, IX, 224.

⁵³⁷ Ahmed b. Hanbel, II, 295; Hâkim, IV, 176; Münzîrî, I, 240; Şâmî, IX, 235.

ödemiş sayılır mı?” diye soruyla karşılık vermiştir. “Evet” cevabını alınca ramazan orucu borcunun da böyle tutulabileceğini ifade etmiştir.⁵³⁸

Ashabın sorduğu kimi sorular Hz. Peygamber’in yaptığı herhangi bir açıklama, yahut söylediği bir sözle alakalı olurdu. “Uğursuzluk düşüncesi kimi işinden alıkoyarsa şirk koşmuş olur.” açıklamasında bulunan Resûlullâh’a ashap “Bu durumun kefareti nasıl olur?” diye sordular. Hz. Peygamber “Allahım! Senin hayır gösterdiklerin dışında hayır, senin şer gösterdiklerinin dışında şer yoktur.” demektir.” buyurdu.⁵³⁹ Hz. Peygamber bir defasında ashabına “Kulun duası, günah olan bir şeyi istemedikçe yahut acele etmedikçe kabul olunur!” şeklinde bir açıklama yaptı. Bunun üzerine acele etmekten kastın ne olduğu soruldu. Hz. Peygamber acele etmeyi “Kişi, dua ettim, ama kabul olunmadı diyerek umudunu yitirir ve dua etmeyi bırakır.” şeklinde açıklamıştır.⁵⁴⁰

Hz. Peygamber’e sorulan bazı sorular onun için vahiy alma vesilesiydi. Cevabını bilmediği sorular karşısında Resûlullâh “Bilmiyorum.” diyerek yahut herhangi bir şey beyan etmeden susar ve beklerdi. Vahiy gelince de muhatabına sualinin cevabını verir yahut daha önce söylediği bir şeyi ikmal ederdi. Abdullah b. Cahş’tan gelen bir rivayete göre bir sahabe Hz. Peygamber’e “Allah yolunda çarpışır ve öldürülürsem bana ne verilecektir?”⁵⁴¹ diye soru sordu. Resûlullâh “Cennet verilecektir.” deyince adam arkasını dönüp gitmeye yeltendi. O anda Hz. Peygamber şu cümleyi ekledi. “Şimdi Cebrâîl geldi ve borçlu olan kimse için bu durumun geçerli olmadığını söyledi.” buyurdu.⁵⁴² Hala ile teyzenin mirastan payının ne olacağı ile ilgili bir soru karşısında da Resûlullâh “Cebrâîl gelip de bildirinceye kadar bir şey söyleyemem.” demiştir. Bir süre geçtikten sonra da “Hala ve teyzenin mirastan alacağı pay hakkında soru soran nerede?”

⁵³⁸ Dârekutnî, II, 194; Şâmî, IX, 259.

⁵³⁹ Ahmed b. Hanbel, II, 220; Şâmî, IX, 323.

⁵⁴⁰ Tirmizî, De’avât, 132; İbn Hibbân, III, 164; Şâmî, IX, 276. Ayrıca bk. Buhârî, De’avât, 22; Müslim, Zikr, 90-92.

⁵⁴¹ Sorunun “Malımla ve canımla sabrederek kaçmadan mücadele edersem cennete girer miyim?” şeklinde yöneltildiği bir rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, III, 325; Şâmî, IX, 283.

⁵⁴² İbn Ebû Şeybe, III, 49; Ahmed b. Hanbel, IV, 139; Nesâî, Cihâd, 32; Şâmî, IX, 283. Ahmed b. Hanbel’den gelen bir diğer rivayette ise “evet” dedikten sonra üç kere “eğer borcun yoksa ya da varislerinin borcunu ödeyecekleri bir miktar mal bıraktıysan” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bk. Ahmed b. Hanbel, III, 325; Şâmî, IX, 283.

diye seslendikten sonra muhatabına “Cebrâîl onlara mirastan pay verilmeyeceğini kulağıma fısıldadı.” şeklinde cevap vermiştir.⁵⁴³

Hiz. Peygamber soru soran bir sahabinin gerek sorusu gerekse tavır ve davranışları ile ilgili başka sahabilerce yapılan değerdendirmelere müdahale ederdi. Bir bedevi, farz ibadetlerle ilgili bilgi aldıktan sonra “Ne eksik ne de fazla yaparım!” deyip arkasını dönüp gitmişti. Resûlullâh, onun bu haline gülen sahabileri “Eğer doğru söylüyorsa cennete girecektir!” demek suretiyle uyarmıştır.⁵⁴⁴

Vaz’olunan bazı emir ve yasaklar sahabileri endişelendirir, derin düşüncelere sevkederdi. Resûlullâh’a yöneltilen suallerin bir kısmını bu tür konular oluştuyordu. Sa’d b. Ubâde’yi de zina edenler için dört şahit getirilmesi meselesi düşündürmüştü ve bir gün Hiz. Peygamber’e şöyle sordu: “Ne yani, ben şimdi karımın yanında birisini görsem, hiçbir şey yapmayıp dört şahidin gelmesini mi bekleyeceğim?” Hiz. Peygamber “evet” deyince itiraz edip, “Seni hakla gönderene yemin olsun ki ben bu kadar bekleyemem, kılıcıma davranırım.” dedi. Hiz. Peygamber Sa’d’ın sözleri bitince etrafındakilere dönüp “Efendinizin söylediklerini dikkatle dinleyin! O kıskanç biridir. Ama ben ondan daha kıskancım. Allah ise benden daha kıskançtır.” buyurdu.⁵⁴⁵

Bir soru karşısında Hiz. Peygamber’in sükut ettiğı durumlarda bazı sual sahipleri cevap alıncaya kadar sorularını tekrarlıyorlardı. Bir sahabi Resûlullâh’a “Köleyi yaptığı hatalar karşısında kaç kere affedeyim, hoşgöreyim!” diye sormuştu. Hiz. Peygamber sustu. Bunun üzerine sahabi sorusunu yeniledi. Resûlullâh’ın suskunluğu devam edince yine sordu. Sonunda Hiz. Peygamber hoşgörünün kapılarını sonuna kadar açan şu cevabı verdi. “Onu her gün yetmiş kere affet, mazur gör.”⁵⁴⁶ Bazen de verilen cevabı hayretle karşılayanlar yanlış anlama olup olmadığını kontrol etmek için suallerini tekrarlardı. Bir sahabi dünyalık bir şey elde etmek için cihad eden kimsenin durumunu sormuştu. Hiz. Peygamber “O kişi için herhangi bir ecir yoktur!” demişti. Bu durumu aralarında konuşan sahabiler verilen cevabı çok ağır bulunca sual sahibinden “Belki meramını tam anlatamamışsındır.” diyerek tekrar sormasını istediler. Hiz.

⁵⁴³ Dârekutnî, IV, 99; Hâkim, IV, 381; Şâmî, IX, 287.

⁵⁴⁴ Abdürrezzâk, III, 63.

⁵⁴⁵ Buhârî, Nikâh, 108; Müslim, Li’ân, 14, 16; İbn Kayyim el-Cevziyye, V, 358; Şâmî, IX, 302.

⁵⁴⁶ Tirmizî, Birr, 31; Münzirî, III, 151; Şâmî, IX, 289.

Peygamber yine aynı cevabı verdi. Bu durum sualin üçüncü tekrarı karşısında da değişmemiştir.⁵⁴⁷ Benzer bir soru da “Hem ecir kazanmak hem de şöhret kazanmak için cihad eden kimse hakkında sorulmuş, Hz. Peygamber’in “Onun kazandığı bir şey yoktur.” cevabı karşısında üç kere daha soru yinelenmiştir.⁵⁴⁸

Hiz. Peygamber’in çeşitli vazifelerle Medine dışına gönderdiği sahabiler gittikleri yerlerde sorulan suallerin bazılarını Medine’ye geldiklerinde Hiz. Peygamber’e sorarlardı. Necrân’a gönderdiği Muğire b. Şu‘be Resûlullâh’a gelerek oradakilerin kendisine “Kur’ân’da Meryem’den “Hârûn’un kızkardeşi” olarak bahsediliyor. Oysaki Hârûn, Îsâ’dan asırlarca önce yaşamış değil midir?” şeklinde bir soru yönelttiklerini söylemiştir. Hiz. Peygamber Muğire’ye “Sen de o zamanki insanların geçmişte yaşamış olan peygamber ve salih kimselerin isimlerini kullandıklarını, Meryem’e bu yüzden Harun’un kardeşi dendiğini söyleyemedin mi?” şeklinde karşılık vermiştir.⁵⁴⁹

Gerek Hiz. Peygamber tarafından zekat toplamakla görevlendirilen âmiller, gerekse zekat mükellefi sahabiler vazifeleri ile ilgili tereddüt ettikleri hususları Resûlullâh’a sorup öğrenirlerdi. Yemen’e gönderdiği (9/630) Mu‘âz b. Cebel sahip oldukları hayvan sayısı nisab miktarından biraz az ya da biraz çok⁵⁵⁰ olan kimselerle ilgili uygulamanın nasıl olacağını sormuştur.⁵⁵¹ Zekat toplamakla görevlendirilen Hiz. Ömer; İbn Cemîl, Hâlid b. Velîd ve amcası Abbâs’ın zekat vermeyi reddettiklerini Resûlullâh’a bildirdi. Resûlullâh onların durumunu şu şekilde açıklamıştır. “İbn Cemîl yakın bir zamana kadar fakirdi. Mülk sahibi olduktan sonra yeterli süre geçmedi. Hâlid zırhlarını ve diğer harp teçhizatını Allah yolunda kullandı. Abbâs’a gelince Resûlullâh’ın amcasıdır ve iki senelik zekat bedelini peşinen vermiştir.⁵⁵² Hem Ömer!

⁵⁴⁷ Ebû Dâvud, Cihâd, 24; İbn Hibbân, X, 494; Şâmî, IX, 313.

⁵⁴⁸ Nesâî, Cihâd, 24; Şâmî, IX, 313; Mübârekfûrî, V, 231.

⁵⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 252; İbn Hibbân, XIV, 142; Şâmî, IX, 333.

⁵⁵⁰ Rivayette 30 ile 40 ve 40 ile 50 arasında denilmiştir.

⁵⁵¹ Abdürrezzâk, IV, 23. Hiz. Peygamber’in bu suale verdiği cevap hususunda farklı rivayetler mevcuttur. Abdürrezzâk’ın zikrettiği bir rivayette Muâz’ın önceden böyle durumlarda zekat almazken sonra Medine’ye gelip Resûlullâh’a sorduğu ve aldığı cevaptan sonra zekat almaya başladığı ifade edilmiştir. Ancak Muaz’ın Hiz. Peygamber’in vefatından önce Medine’ye gelmediği bildirilmektedir. Bk. Abdürrezzâk, IV, 22. Öte yandan Muâz’ın sorusu karşısında Hiz. Peygamber’in bu tür miktarlardan zekat alınmayacağını bildirdiği de kaydedilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, IV, 23.

⁵⁵² Abdürrezzâk, IV, 18-19; 44-45. Abdürrezzâk rivayetinde Hiz. Ömer’in ismi geçmemektedir. Hiz. Peygamber’in ashâbı zekat vermeye teşvik ettiği, sonrasında kendisine bu üç ismin zekat vermediğinin bildirildiği zikredilmiştir.

Bilmez misin ki amca baba yarısıdır!”⁵⁵³ Hz. Ömer’in zekat almak istediği Abbâs’ın tepkisiyle karşılaşınca gelip durumu Hz. Peygamber’e bildirdiği, Resûlullâh’ın bu durum karşısında Abbâs’ın iki yıllık zekatını önceden verdiğini söylediği de rivayet edilmiştir.⁵⁵⁴ Abdürrezzâk’ın tahrir ettiği bir rivayete göre ise Hz. Ömer’e zekatını önceden verdiğini bizzat Abbâs söylemiş, Hz. Ömer de Resûlullâh’a gelerek bu durumun doğru olup olmadığını sormuştur.⁵⁵⁵ Bir zekat âmili Resûlullâh’a, zekat mükelleflerinden birisinin farz olarak vermesi gereken deveyi yeterli bulmayıp istifade edilmeye elverişli daha iyi bir deveyi zekat olarak vermek istediğini bildirmiş, Resûlullâh kendisine farz olan zekatın fevkinde, nafile olarak hayır yaptığının bilincinde olmak kaydıyla bunu kabul edebileceğini âmiline bildirmiştir.⁵⁵⁶

c. Dilek ve Şikayetleri Dinleyip İhtiyaçları Gidermesi

Hz. Peygamber, mesciddeki günlük hayatının önemli bir kısmında ashabın dert ve sıkıntılarını dinleyip ihtiyaçlarını gidermekle meşguldü. Bu durum ashap için bir ihtiyaç olduğu kadar aynı zamanda Resûlullâh’ın tavsiyesiydi. Zira o, ashabına “Birinizin başına bir musibet geldiğinde bana anlatsın, böylece musibetten kurtulur.” derdi.⁵⁵⁷ Bu sebepten olsa gerek sahabiler; dertlerini, isteklerini Resûlullâh’a arz etme noktasında çekinmezlerdi. Yeri geldiğinde Resûlullâh önemli bir misafir ağırlamakta iken dahi gelip isteklerini arz ederlerdi. Nitekim Tay kabilesinin reisi Adî b. Hâtim’i evine götürmekte iken fakir ve yaşlı bir kadın Resûlullâh’ı durdurmuş ve uzun uzun konuşarak hacetini dile getirmişti.⁵⁵⁸ Namaza durulacağı sırada dahi sıkıntılarını dile getirenler olurdu. Bir defasında kamet getirilmiş, herkes namaza duracağı sırada Hz. Peygamber’in yanına gelip elini tutarak derdini anlatmaya koyulan bir sahabi o kadar uzun konuşmuştu ki cemaatten bazı kimseler beklerken uykuya dalmışlardı.⁵⁵⁹ Bazen de yoğunluğundan ötürü hemen Hz. Peygamber’le konuşmaya muktedir olamazlar, uygun bir anını beklerlerdi. Abbâs’ın kendisine verilen develerin değiştirilmesi için gönderdiği oğlu Abdullah, mescidde ashabı ile sohbet etmekte olan Hz. Peygamber’le konuşmak

⁵⁵³ Buhârî, Zekât, 49; Müslim, Zekât, 11; Şâmî, VIII, 390.

⁵⁵⁴ Dârekutnî, II, 124; İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, III, 334; Şâmî, VIII, 390; Mübârekfûrî, III, 287.

⁵⁵⁵ Abdürrezzâk, IV, 86-87.

⁵⁵⁶ Abdürrezzâk, IV, 41.

⁵⁵⁷ Abdürrezzâk, III, 564.

⁵⁵⁸ İbn Hişâm, I, 784-785.

⁵⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, III, 119; Tirmizî, Cum’a, 21; Şâmî, VIII, 221.

için uygun bir an bulamamıştı. Akşam namazını kıldıran Resûlullâh, namazı müteakip yatsıya kadar nafile namaz kılınca hacetini dile getirmek için yatsı sonrasını beklemek durumunda kalmıştı.⁵⁶⁰

Hiz. Peygamber ashabın isteklerini yerine getirme noktasında oldukça cömertti. Helal dairesi içerisinde kalan her türlü isteği yerine getirirdi. Öyle ki bir keresinde bir vadi dolusu koyun sürüsü isteyen bir kimseye dahi istediğini vermişti. Bu durum karşısında oldukça şaşırın zat, kabilesinin yanına gittiğinde “Kavmim, müslüman olun. Zira Muhammed fakirliğe düşme korkusu olmaksızın etrafına dağıtıyor.” demişti.⁵⁶¹ “Hayır” demeyi hiç sevmezdi. Öyle ki birisi bir şey istediğinde vermeyecek ya da veremeyecekse bile “Hayır” demez, sükût ederdi.⁵⁶² Zaman zaman isteyen eli boş çevirmemek için borç bile alırdı. Bir seferinde bu duruma şahit olan Hiz. Ömer “Allah seni böyle bir şeyle yükümlü tutmadı. Varsa bir şey, verirsin. Yoksa neden borç alıp kendini zora sokuyorsun?” deyivermişti. Hiz. Ömer’in bu sözleri Resûlullâh’ın hiç hoşuna gitmedi ve bu durum yüzüne yansdı. Konuşmaları dinleyen istek sahibi sahâbi de “Anam babam uğruna feda olsun, ver yâ Resûlellâh, Arşın sahibinin mülkünün azalacağından korkma!” deyince Hiz. Peygamber’in morali düzeldi, tebessüm etti ve “İşte böyle davranmakla emrolundum!” buyurdu.⁵⁶³ Hele ramazanda kimse onun hızına yetişemezdi. Bu ayda herkese bir şeyler dağıtır, esirleri serbest bırakırdı.⁵⁶⁴ Gerektiğinde üstündeki şeyi çıkarıp hediye etmekten geri durmazdı. Bir keresinde kendisi için dokunmuş uçları beyaz, geri kalanı siyah yünden bir elbise ile ashabının yanına gelip eliyle baldırına vurarak “Görüyor musunuz ne kadar da güzel!” dediğinde “Onu bana hibe et!” diyen bir bedeviyi geri çevirmemiş, tamam diyerek elbiseyi çıkarıp vermiştir.⁵⁶⁵ Kendisi yardım edemiyorsa ashabına teklif ederdi. Aç ve susuz olduğunu söyleyen bir sahâbiyi önce kendi evlerinden birisinde ağırlamak istemişti. Bunun için hanımlarına haber gönderip yemekleri olup olmadığını sordurdu. Su dışında hiçbir şey olmadığı anlaşılnca ashabına dönerek “Bu gece onu kim misafir etmek ister?” diye

⁵⁶⁰ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, X, 276; Şâmî, VIII, 260.

⁵⁶¹ Müslim, *Fadâil*, 57; Ebû Ya‘lâ, VI, 56; Şâmî, I, 439, VII, 49.

⁵⁶² Harâitî, II, 2; Şâmî, VII, 49.

⁵⁶³ Abdürrezzâk, XI, 108; Şâmî, VII, 52; Hafâcî, II, 288-289.

⁵⁶⁴ İbn Sa‘d, I, 377; Heysemî, III, 358; Şâmî, VII, 52.

⁵⁶⁵ Buhârî, *Edeb*, 39; Şâmî, VII, 53.

sordu. Ensardan bir kimse bu işi üzerine aldı.⁵⁶⁶ Hz. Peygamber'in bu cömertliği insanların kalbini İslâm'a ısındıran en önemli unsurlar arasındaydı. Bir kimse onun yanına sırf dünyalık elde etmek için gelse bile cömertliği karşısında akşam olmadan ihlaslı bir mümin olur çıkardı.⁵⁶⁷

Hz. Peygamber kendisi için “Vermedi, cimri davrandı!” gibi gerçeği yansıtmayan sözler söylenmesine izin vermezdi. Bu gibi dedikoduların çıkmasına zemin hazırlayabilecek bazı kritik noktalarda oldukça dikkatli davranırdı. Hatta bir seferinde “Tihâme dağı kadar altınım olsa hepsini aranızda taksim ederdim. Böylece bana ne yalancı diyebilirsiniz ne de cimri!” sözleriyle bu durumu ortaya koymuştur.⁵⁶⁸ Bir bedevi kendisine gelip “Bana bir şeyler ver. Biliyorsun ki verdiklerin senin ya da babanın malı değildir.” demişti. Hz. Peygamber ona bir şeyler verdi ve “Sana yeterince cömert davrandım mı?” diye sordu. Bedevi “Hayır, hiç de değil!” deyince bunu duyan sahabiler galeyana geldiler. Hz. Peygamber onları durdurdu, sonra eve girip bedeviyi de evine çağırdı. Sonra bir miktar daha verdi ve aynı soruyu tekrarladı. Bu sefer olumlu yanıt almıştı. Ancak bununla yetinmeyip daha da verdi ve tekrar aynı soruyu sordu. Bedevi tatmin olmuştu. Bunun üzerine Resûlullâh “Geldin, bir şeyler istedin, verdik ama tatmin olmayıp bazı sözler söyledin. Bu sahabilere ağır geldi. Şimdi onların da gönüllerinin sükun bulması için burada söylediklerini bir de onların yanında söyle istersen!” dedi. Bedevi bir süre sonra mescide gelince Hz. Peygamber sahabilerine “Bu arkadaşınız açtı, bizden bir şeyler istedi, verdik ve tatmin oldu.” dedikten sonra bedeviye dönüp “Öyle değil mi?” diye sordu. Bedevi “evet” deyip minnet duyduğunu belirtti. Sonrasında Resûlullâh ashabına celallenmelerinin doğru olmadığını, galeyana kapılıp bedeviyi öldürdükleri takdirde onun cehenneme gitmesine vesile olmuş olacaklarını, bu yüzden onları durdurduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁹ Yine verdiği bir miktar hurmayı beğenmeyen bir kimse için cariyesine “Ümmü Seleme'ye git ve kendisinde bulunan 40 dirhemi vermesini söyle!” diye emir vermiş ve cariyenin getirdiği 40

⁵⁶⁶ Cömertlikte Hz. Peygamber'i örnek alan sahabe eve vardığında çocuklarının yiyebileceği bir miktar dışında azıkları olmadığını öğrenince çocukları bir şekilde oyalayarak onların yemeğiyle misafiri doyurmuştur. Bk. İbn Mâce, Zühd, 10; Şâmî, VII, 98.

⁵⁶⁷ Müslim, Fadâil, 58; Şâmî, VII, 49.

⁵⁶⁸ İbn Hibbân, I, 346; Şâmî, VII, 52-53.

⁵⁶⁹ Bezzâr, XV, 294; Heysemî, VIII, 576; Şâmî, VII, 11; Hafâcî, II, 334-335.

dirhemi istek sahibine vermiştir.⁵⁷⁰ “Ensardan bir grup bir defasında ardı ardınca isteklerde bulundukları halde hiçbirisini geri çevirmemiş ve ihsan edecek bir şeyi olup da kendisine saklaması diye bir şeyin söz konusu olmadığını beyan etmiştir.⁵⁷¹

Hiz. Peygamber’in sahabilerin maddi ihtiyaçlarını karşılama noktasındaki en önemli kaynağı zekat, sadaka ve ömrünün sonuna doğru gayri müslimlerden alınmaya başlanan cizyedir.⁵⁷² Görevlendirdiğı kimseler tarafından her yıl toplanan zekatların bir kısmı⁵⁷³ Hiz. Peygamber’e getirilirdi. Getirilen bu mallar zekat odası denilen bir odada tutulurdu. Hiz. Hasan hatırladığı şeyler arasında dedesiyle birlikte bu zekat odasına girişini zikretmiştir.⁵⁷⁴ Hiz. Peygamber bunları ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı. Zekat ya da sadakayı mümkün olduğunca isteyenine eline bizzat verirdi, başkasını vekil tayin etmezdi.⁵⁷⁵ Ebû Hüreyre’den gelen bir rivayet bu dağıtım halini canlı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Buna göre Ebû Hüreyre’nin de içinde bulunduğu bir grup Hiz. Peygamber’in zekat hurmalarını taksim edişini izliyorlardı. Torunu Hasan da kucağındaydı. İşini bitirince Hasan’ı omzuna oturttu. O esnada Hasan’ın salyası akıp yanağına değince Resûlullâh başını kaldırıp baktı ve torununun ağzına hurma aldığını gördü. Bunun üzerine “Sakin, sakın, at hemen onu!”⁵⁷⁶ Zekatın Muhammed ailesine helal olmadığı içine doğmaz mı?” diyerek hemen hurmayı Hasan’ın ağzından aldı.⁵⁷⁷ Öte yandan zekatlarını toplayıp bizzat getiren kabile ya da kişiler de mevcuttu. Hiz. Peygamber bu kişiler geldiklerinde “Allahım onlara salât eyle” diye dua eder ve getirdiklerini ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı. Ebû Evfâ zekatını getirdiğinde “Allahım, Ebû Evfâ’ya salat eyle!” diye dua etmişti.⁵⁷⁸ İhtiyaç sahipleri için oldukça önemli olan zekat mallarının korunması da mühim bir işti. Hiz. Peygamber bir defasında bunun için Ebû Hüreyre’yi görevlendirmiştir.⁵⁷⁹ Zekat, sadaka ve cizye toplamak üzere Bahreyn’de

⁵⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, III, 154; Heysemî, III, 269; Şâmî, VIII, 405.

⁵⁷¹ Buhârî, Zekât, 50; Ebû Dâvud, Zekât, 28; Tirmizî, Birr, 77; Şâmî, VII, 52-53.

⁵⁷² Detaylı bilgi için bk. Mustafa Fayda, *Hiz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler*, İstanbul 2006, s. 129-141.

⁵⁷³ Bazı beldelerin zekatları ise Medine’ye getirilmez, toplandığı yerde görevliler tarafından ihtiyaç sahiplerine dağıtıldı.

⁵⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, I, 200; İbn Huzeyme, IV, 60.

⁵⁷⁵ İbn Mâce, Tahâre, 30; Şâmî, VIII, 408.

⁵⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, II, 409; Tayâlisî, II, 498; Dârimî, Zekât, 16; Şâmî, VII, 133.

⁵⁷⁷ Abdürrezzâk, IV, 51.

⁵⁷⁸ Abdürrezzâk, IV, 58. Buhârî ve Müslim’de ise “Ebû Evfâ ailesine” şeklinde dua ettiğı bildirilmiştir. Bk. Buhârî, Zekât, 64; Müslim, Zekât, 176.

⁵⁷⁹ Buhârî, Fadâilu’l-Kur’ân, 10; Şâmî, IX, 17

görevlendirdiği Alâ b. Hadramî'nin cizye olarak gönderdiği⁵⁸⁰ yüklü bir malı mescide yığdırmış ve her isteyene bir miktar vererek gün sonuna kadar dağıtmış, tamamen bitmeden de oradan ayrılmamıştır. Hatta amcası Abbâs'la aralarında geçen ilginç bir olay da kaydedilmiştir. Buna göre Bedir'de hem kendisi hem de oğlu Akîl için fidye ödemesi hasebiyle dara düştüğünü söyleyip gelen maldan isteyen amcası Abbas'a bir miktar alması için izin vermişti. Ancak Abbâs, bir anda çok şeyi elbisesine doldurup gitmek isteyince başaramamış, Hz. Peygamber'den taşımasına yardım etmesini ya da bu iş için birisini görevlendirmesini istemişti. Ancak Resûlullâh bunu kabul etmedi. Her seferinde bir miktar daha bırakan Abbâs ancak üçüncü denemesinde doğrularak mescidden ayrılmıştı. Hz. Peygamber de onun hırsı karşısında şaşkın bir şekilde gözden kaybolana değin arkasından bakakalmıştı.⁵⁸¹ Sahabiler sadaka olarak vermek istedikleri şeyleri mescidde uygun yerlere bırakırlardı. Bir sahabi çürük çarık bir kuru hurma salkımı asmıştı. Hz. Peygamber elindeki asâ ile bu salkımı yokladıktan sonra "İsteseydi daha iyi bir şeyi sadaka olarak verebilirdi. Bu sadaka sahibi kıyamet gününde böyle kötü hurma yiyecektir!" şeklindeki sözleriyle herkesi uyarmıştır.⁵⁸²

Hz. Peygamber'in ihtiyaç sahiplerine harcadığı diğer bir kaynak da seferlerde ele geçirilen ganimettir. Bütün mallarını Mekke'de bırakarak hayata adeta sıfırdan başlayan muhacirler ile hiç düşünmeden her şeyini onlarla paylaşan ensarın maddi sıkıntıları seferlerde ele geçirilen ganimetlerle başlangıçta bir nebze olsun hafiflemiş, sonrasında yerini bolluk ve refaha bırakmıştır. Hz. Peygamber gazvelerde ele geçirilen ganimetin taksimini bizzat kendisi gerçekleştirirdi. Benî Kurayza Gazvesi (5/627) sonrası ele geçirilen ve Remle bint Hâris'in evinde depolanan⁵⁸³ yüklü ganimetin beşte birini (humus)⁵⁸⁴ ayırıp muhafazasıyla Mahmiye b. Cez'i görevlendirdikten sonra⁵⁸⁵ kalanını, sefere katılan erkeklerin binekli ve yaya olanlarına ayrı ayrı hisseler

⁵⁸⁰ İbn Ebû Şeybe, VII, 253; Şâmî, VII, 51.

⁵⁸¹ Buhârî, Cizye, 4; Şâmî, IV, 71-72.

⁵⁸² Ebû Dâvud, Zekât, 17; Şâmî, VIII, 398.

⁵⁸³ Vâkıdî, II, 513; Şâmî, V, 12.

⁵⁸⁴ Humus, ganimetlerden devlet bütçesine ayrılan beşte birlik kısım anlamına gelmekte olup Bedir Gazvesi'nden (2/624) sonra nâzil olan Enfâl suresinin 41. âyeti gereği "Allah, Resûlü, Allah Resûlü'nün yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlara" tahsis edilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Yunus Apaydın, "Humus", *DİA*, XVIII (İstanbul 1998), s. 365-368.

⁵⁸⁵ İbn Sa'd, II, 75. Mahmiye'nin humusla ilgili görevi Benî Kurayza Gazvesi ile sınırlı değildi. Hz. Peygamber genel olarak gazve ve seriyyelerden gelen ganimetten ayırdığı beşte birlik kısmın muhafazasıyla Mahmiye b. Cez'i görevlendirmişti. Bk. İbn Sa'd, IV, 198; İbn Abdülber, IV, 24; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 44.

belirlemek suretiyle dağıtmıştır. Kuşatmaya katılan müslüman hanımlara ise hisse ayırmamış, çeşitli hediyeler vermiştir.⁵⁸⁶ Humus olarak ayırdığı esirlerin bir kısmını serbest bırakmış, bir kısmını da satılıp karşılığında silah ve at alınması için bir heyetle⁵⁸⁷ Şam'a göndermiştir. Ancak gerek müslümanlar arasında pay edilecek gerekse satılacak esirler içerisinde bulunan bülüğa ermemiş çocukların annelerinden ayrılmasını yasaklamıştır. Annesi olmayan küçük çocuklar müşriklere ya da yahudilere satılmamış, müslümanlar tarafından satın alınmıştır. Hz. Peygamber seferlere katılan yahudilere hisse verirken⁵⁸⁸ kölelere de hisse değil hediye verirdi.⁵⁸⁹ Selebi⁵⁹⁰ de hak sahibine verirdi. Mûte Savaşı'nda (8/629) ele geçirilen bir yüzük⁵⁹¹ ile üzerinde yakut olan bir miğferi, eşyaların sahibini öldüren sahabilerin başvurusu üzerine onlara vermiştir.⁵⁹²

Seriyyelerde ele geçirilen ganimetin taksimi ise çoğunlukla komutan tarafından beşte birlik kısım (humus) çıkartıldıktan sonra savaş yerinde yapılırdı. Beşte birlik kısım ise ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere ayrılıp Medine'ye getirilirdi. Fedek üzerine gönderilen seriyyenin başında yer alan Hz. Ali (6/628) ele geçirilen ganimetin beşte birini ve Hz. Peygamber'in özel payını ayırarak Medine'ye getirmiş; geri kalanını hemen oracıkta seriyyeye katılanlar arasında dağıtmıştı.⁵⁹³ Bazen de ele geçirilen ganimetin tamamı Medine'ye getirilir, sonra dağıtıldı. Hz. Peygamber tarafından Benî Has'am (Tebâle) Seriyyesi'ne (9/630) komutan tayin edilen Kutbe b. Âmir ele geçirilen esir ve ganimeti olduğu gibi Medine'ye getirmiş, humusu ayrıldıktan sonra kalan miktar, seriyye mensupları arasında dağıtılmıştı.⁵⁹⁴ Humusun dağıtım yerleri ise belliydi. Hz. Peygamber kendisi ve yakınları için bir miktar ayırır, geri kalanı da âyetle belirtildiği üzere yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlara dağıtırdı.⁵⁹⁵

⁵⁸⁶ Vâkıdî, II, 522; Şâmî, V, 15-16.

⁵⁸⁷ Vâkıdî'nin bildirdiğine göre Hz. Peygamber bir heyeti, başlarına Sa'd b. Ubâde'yi tayin edip Şam'a diğer bir heyeti de Necid'e göndermiştir. Bk. Vâkıdî, II, 523; Şâmî, V, 16. İbn Hişâm'ın zikrettiği rivayette ise Sa'd b. Zeyd'i Benî Kurayza esirleri ile birlikte at ve silah satın almaları için Necid'e gönderdiği bildirilmiştir. Bk. İbn Hişâm, III, 564; Şâmî, V, 16.

⁵⁸⁸ Tirmizî, Siyer, 10; Şâmî, IX, 129.

⁵⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 319, 352; Şâmî, IX, 129.

⁵⁹⁰ Savaşa katılan kişinin öldürdüğü kimsenin üzerinden ya da yakınından aldığı şahsi mallara seleb denir. Detaylı bilgi için bk. Ahmet Yaman, "Seleb", *DİA*, XXXVI (İstanbul 2009), s. 398-399.

⁵⁹¹ Vâkıdî, II, 768; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 308; Şâmî, VI, 152.

⁵⁹² Vâkıdî, II, 769; Şâmî, VI, 156.

⁵⁹³ Vâkıdî, II, 563; Şâmî, VI, 97; Halebî, III, 186.

⁵⁹⁴ İbn Sa'd, II, 162; İbn Seyyidünnâs, II, 277; Şâmî, VI, 214.

⁵⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, IV, 128; Bezzâr, VII, 154; Nesâî, Hibe, 1; Şâmî, IX, 128.

Hiz. Peygamber'in humus dışında aldığı özel bir pay (safı)⁵⁹⁶ daha vardı. Kendisinin katılmadığı seriyyelerde bu pay ordu komutanı tarafından ayrılır ve Medine'ye getirilirdi. Karkaratlkdr Gazvesi'nde (2/624) payına düşen Yesâr isimli kölenin çok güzel namaz kıldığını görünce azat etmiř⁵⁹⁷ ve Cmm otlağındaki sağmal deve sürüsünün bakımı ile görevlendirmişti.⁵⁹⁸ Stkardeşi Eb Seleme el-Mahzûmî, kumandasında gerçekleştirilen Katan Seferi (3/625)⁵⁹⁹ sonucu ele geçirilen ganimetler içerisindeki bir köleyi safı olarak belirleyip Hiz. Peygamber'e getirmişti.⁶⁰⁰ Hiz. Peygamber kendisine düşen pay hususunda muhayyerdi. Bir kısmını geçimi için ayırır, geri kalanını yine yoksullara dağıttırdı.⁶⁰¹ Surad b. Abdullah el-Ezdî komutasındaki Creş Halkına gönderdiği bir birliğin (10/631) atışmada elde ettiklerinden payına düşen bir atı ise ensardan bir sahabiye vermişti.⁶⁰²

Esirler, haklarında karar verilinceye kadar mescidin kapısı yakınındaki bir hazirede yahut çevredeki evlerde tutulup yedirilip iiriliyorlardı. Benî Kurayza Gazvesi (5/627) sonrası ele geçirilen kadın ve ocuklar Remle bint Hâris'in evine yerleştirilmişlerdi. Erkek esirler ise Üsâme b. Zeyd'in evinde hapsedilmişlerdi.⁶⁰³ Tay kabilesi esirleri mescidin kapısı yanındaki bir hazirede tutulmuşlardı (7/629 ya da 9/630).⁶⁰⁴ Hiz. Peygamber, esirlerin bakımına zen gösterilmesini isterdi. Nitekim Bedir Gazvesi (2/624) dönüşü Medine'ye girdiğinde esirleri, yeme içme vb. ihtiyaçlarının giderilmesi için ashabı arasında dağıtmış ve onlara iyi muamele edilmesini istemiştir. Ashab da Hiz. Peygamber'in bu isteğine titizlikle riayet etmiş ve ekmeklerini esirlere vererek, kendileri hurma ile iktifa etmişlerdir. Esirler mahcup olup ikramı reddetseler dahi bu tutumlarını sürdürmüşlerdir.⁶⁰⁵ Hiz. Peygamber, Muhammed b. Mesleme kumandasındaki Kurta Seriyye'sinin (6/627) dönüş yolunda esir aldığı Yemâme'deki

⁵⁹⁶ Ganimet blştrlmeden önce Hiz. Peygamber'in seçerek aldığı özel hisse anlamına gelen "safı" ile ilgili detaylı bilgi için bk. Mehmet Boynukalın, "Safı", *DA*, XXXV (İstanbul 2008), s. 469-470.

⁵⁹⁷ İbn Sa'd, II, 31.

⁵⁹⁸ Taberânî, *el-Mu'cem'l-Kebîr*, İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 681; şâmî, VI, 115.

⁵⁹⁹ Hiz. Peygamber'in Ebû Seleme el-Mahzûmî kumandasında Medine'ye baskın planları yapan Esedoğulları zerine gönderdiği seriyyedir. Detaylı bilgi için bk. Ahmed Önkâl, "Katan Seferi", *DA*, XXV (Ankara 2002), s. 28.

⁶⁰⁰ Vkd, I, 343; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 71; şâmî, VI, 34.

⁶⁰¹ Ahmed b. Hanbel, II, 71; Heysemî, V, 612; şâmî, IX, 128.

⁶⁰² Taberânî, *el-Mu'cem'l-Kebîr*, VIII, 255; Heysemî, V, 472; şâmî, VII, 385.

⁶⁰³ Vkd, II, 512, III, 975; şâmî, V, 12.

⁶⁰⁴ İbn Hişâm, IV, 783-784; İbn Sa'd, I, 322; şâmî, VI, 376-377.

⁶⁰⁵ İbn Hişâm, II, 362; Taberî, *Târîh*, II, 460-461; Süheylî, III, 95-96; şâmî, IV, 66.

Benî Hanîfe kabilesinin iki reisinden biri olan Sümâme b. Üsâl'a iyi davranılmasını istemiş; hanımlarına ellerinde bulunan bütün yiyecekleri göndermelerini söylemiş ve sağmal develerinden birisini sütünden istifade etmesi için Sümâme'ye tahsis etmişti. Her gün onu mesidde bağlı bulunduğu yerde ziyaret ediyor ve İslâm'a davet ediyordu. Nihayet üçüncü gün ashabına onu serbest bırakmalarını söylemiş, Sümâme hemen gidip gusûl abdesti alarak müslüman olmuştu. Müslüman olduktan sonra verilen yiyeceklerin çok daha azını tükettiğini gören sahabiler bu durumu taaccüble Hz. Peygamber'e bildirmişler; Resûlullâh da bunda şaşılacak bir şey olmadığını müslümanın bir gayri müslimden çok daha az yemesinin normal olduğunu bildirmiştir.⁶⁰⁶ Esirlerden müslüman olanları ya da müslümanlara bir iyiliği dokunanları da genellikle serbest bırakırdı. Zeyd b. Hârise komutasındaki Karede Seriiyye'sinde ele geçirilen (3/624) Furât b. Hayyân'ı serbest bırakmıştı.⁶⁰⁷ Zeyd b. Hârise komutasındaki Cemûm Seriiyye'sinde (6/627) ele geçirilen Müzeyneli bir kadınla kocasını, Benî Süleym'in yerini gösterdikleri için serbest bırakmıştır.⁶⁰⁸ Ebû Ubeyde b. Cerrâh komutasındaki II. Zûlkassa Seriiyyesi'nde (6/627) ele geçirilen kimse⁶⁰⁹ ile Beşîr b. Sa'd'ın Cinâb Seriiyyesi'nde (7/629) yakalanıp Medine'ye getirilen iki kişiyi müslüman olunca serbest bırakmıştı.⁶¹⁰

Zekat, sadaka ve ganimetlerin taksimi sırasında mal hırsıyla kendisine haksız ithamlarda bulunanlara ise sabrederdi. Yaptığı bir dağıtım sonrasında ensardan bir sahabinin "Bu taksimde Allah'ın rızası gözetilmedi!" şeklindeki sözlerini kendisine ulaştıran İbn Mes'ûd'a "Boşver, bana bu tür haberleri getirme! Musa'ya çok daha fazlasını yapmışlardı da o sabretmişti!" diyerek karşılık vermiştir.⁶¹¹ Taksimi sırasında sahabilerin durumunu da gözetirdi. Bir keresinde çok sayıda elbise gelmişti. Onları sahabiler arasında taksim etmiş, bunu işiten Mahreme b. Nevfel kendisine bir şey vermediği için gücenmişti. Sonra oğlu Misver'i de yanına alarak Hz. Peygamber'in evinin önüne gitmiş ve oğlundan Hz. Peygamber'i çağırmasını istemişti. Resûlullâh

⁶⁰⁶ İbn Hişâm, IV, 824-825; İbn Şebbe, I, 243; Şâmî, VI, 71-72.

⁶⁰⁷ Vâkıdî, I, 198; İbn Sa'd, II, 36; Ebû Dâvud, Cihâd, 99. Furât b. Hayyân'ın aralarında Câhiliye'den kalma dostluk bulunan Hz. Ebû Bekir'in teşvikiyle müslüman olduğu da söylenmiştir. Bk. Şâmî, VI, 32.

⁶⁰⁸ İbn Sa'd, II, 86; İbn Seyyidünnâs, II, 151; Şâmî, VI, 82.

⁶⁰⁹ Vâkıdî, II, 552; İbn Sa'd, II, 86; Ya'kûbî, I, 194; Şâmî, VI, 81.

⁶¹⁰ Vâkıdî, II, 728; İbn Sa'd, II, 120; Şâmî, VI, 134.

⁶¹¹ Ahmed b. Hanbel, I, 411; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 141; Şâmî'nin zikrettiği rivayette ise iki kişinin "Muhammed bu taksimle Allah'ın rızasını gözetmedi!" dediği ifade edilmiştir. Bk. Şâmî, IX, 382.

sert yapısını bildiği Mahreme'nin yanına çıkmış ve mütebessim bir çehreyle “Bunu senin için sakladım!” diyerek elbiselerden birisini vermişti. Böylece Mahreme'nin gönlü olmuş, kırgınlığı geçmişti.⁶¹²

Hız. Peygamber bazı durumlarda istek sahiplerini, durumlarını dikkatlice tahlil edip sonra istekte bulunmaları noktasında uyarırdı. Birisine kefil olduğu için zor durumda kalan Kabîsa b. Muhârik Resûlullâh'a gelip bir şeyler istediğinde Hız. Peygamber önce “Bekle, bize sadaka gelince sana veririm.” demiştir. Sonra sözlerine “Kabîsa, bil ki sadaka şu üç kişiden başkasına helal değildir!” diye devam ederek bunların kefil olduğu, iflas ettiği yahut yakınlarını yitirdiği için en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak duruma düşen kimseler olduklarını izah etmiştir.⁶¹³ Bu hususta Ebû Dâvud'un zikrettiği bir rivayet dikkate şayandır. Buna göre kendisine gelip bir şeyler isteyen ensardan bir sahabiye “Evinde hiç mi bir şey yok!” diye sordu. Sahabi “Bir parçasını üzerlerine alıp kalanını yere serdikleri bir örtü ile su içtikleri bir kap dışında bir şeylerinin olmadığını söyleyince onların da getirilmesini emretti, sonra “Bunları kim satın alacak?” diye sordu. Talip olan bir sahabinin vereceği bir dirhemi az bulunca “Kim daha fazlasını verecek?” dedi. Nihayet iki dirheme sattı ve sahabiye, bir dirhemle kendisine yiyecek diğeriyle de keser almasını ve keseri getirmesini söyledi. Resûlullâh sorasında sahabinin getirdiği keserin ucuna sopasını bizzat kendisi takmış, sonra da “Git odun topla, seni 15 gün görmeyeyim!” demiştir. 15 gün içerisinde topladığı odunları satan sahabi 10 dirhem kazanıp gelince Resûlullâh “Bir kısmıyla yemek bir kısmıyla da elbise satın al!” dedikten sonra “El açmak yerine böyle yapman senin için daha hayırlıdır! Çok mecbur kalmadığı sürece kişinin her bir isteği kıyamet günü yüzünde bir izdir!” diyerek sözlerini bitirmiştir.⁶¹⁴ Benî Abdi'l-Eşhel'in zekatlarını toplamakla görevlendirdiği bir sahabi dönüşte zekat develerinden birisini isteyince Hız. Peygamber öfkesinden göz beyazları kızaracak kadar çok kızmış ve “ O zat benden bana da kendisine hayır getirmeyecek bir şey istiyor. Şimdi ne yapayım ben! Versem, kimseyi geri çevirmeyi sevmiyorum. Versem, bana da ona da yarar

⁶¹² Buhârî, Hibe, 19; Müslim, Zekât, 130; Şâmî, VII, 302.

⁶¹³ Müslim, Zekât, 109; Nesâî, Zekât, 80; Şâmî, VIII, 403.

⁶¹⁴ Ebû Dâvud, Zekât, 26; İbn Mâce, Ticârât, 25; Şâmî, VIII, 408.

getirmeyecek!” demiştir. Bu sözleri duyan zat “Ey Allah’ın Resûlu! Bir daha zekat malından bir şey istemeyeceğim!” diyerek Hz. Peygamber’in üzüntüsünü gidermiştir.⁶¹⁵

Hız. Peygamber ahabın ihtiyaını mümkün olduğunca bizzat kendisi karşılamaya özen gösterir, başkasından yardım istemezdi. İsteyene istediğini bizzat kendisi, eliyle vermeye çalışırdı.⁶¹⁶ Kendisi ilgilenemiyorsa ihtiyaç sahibi kimselerin maddi sıkıntılarının giderilmesi için görev verdiği kişi Bilal’di. Bilal de bir yerlerden borç alarak giysisi olmayana giysi, yiyeceği olmayana yiyecek tedarik ederdi. Ancak bu durum bir müşriğin sinsi planları neticesinde bir süre sonra Bilal için oldukça müşkil bir hal aldı. Zira müşrik iyi niyetli gibi gözükerek Bilal’e, bu tür işler için başkasından değil kendisinden borç almasını teklif etmişti. Aradan günler geçti. Bir gün Bilal abdest alıp ezan okumaya hazırlandığı sırada yakasına yapışan müşrik, ay sonuna kadar dört gün olduğunu, ödemezse kendisine köle olacağını, bu işi ona ya da Hz. Peygamber’e muhabbet beslediği için değil kendisine köle yapmak için tezgahladığını ifade etti. Bu durum Bilal’e çok ağır geldi ve kılınan yatsı namazının ardından evine giren Resûlullâh’ı takip ederek izin isteyip durumu arzetti ve ertesi gün sabah erkenden Medine’den ayrılmak istediğini bildirdi. Ertesi sabah Hz. Peygamber’in kendisini çağırđıđı yönündeki bir duyuru ile uyandı ve üzerinde yükleri ile dört devenin mescidin kapısında beklediğini gördü. Resûlullâh onları alıp borçlarını ödemesini emretti. Bütün borçlarını ödediği halde bir iki ukiye kadar geride kalmıştı. Saat de öğleni geçmişti. Gelip durumu mescidde oturmakta olan Hz. Peygamber’e arzetti. Hz. Peygamber kalanları da dağıtmadan eve gidemeyeceğini bildirdi ve o geceyi mescidde geçirdi. Bilâl’in kalanları ertesi gün ikinci vakti gelen iki yolcuya harcamasıyla da rahat bir nefes alıp bütün eşlerine uğrayıp hal hatır sorduktan sonra geceleyeceği evine gitti.⁶¹⁷

Hız. Peygamber’e bir şey arzetmek, onunla konuşmak isteyen kimseler de günün herhangi bir vaktinde, eğer evinde ise namaza çıkacağını bildiklerinden mescidde, evinin önüne yakın bir yerde durup yolunu gözlerlerdi. Bir seriyye sırasında düşman karşısında geri çekilen ve içlerinde İbn Ömer’in de bulunduğu bir grup sonradan yaptıklarına pişman olduklarında çözümü Hz. Peygamber’i bekleyip durumu

⁶¹⁵ Mâlik b. Enes, Sadaka, 3; Şâmî, VII, 127.

⁶¹⁶ İbn Sa’d, I, 369; Şâmî, VIII, 408.

⁶¹⁷ Ebû Dâvud, Harâc, 35; İbn Hibbân, XIV, 261; Şâmî, VII, 90-91.

ona arz etmekte buldular. Tevbelerini kabul ederse Medine’de kalacak, değilse Resûlullâh ne emrediyorsa onu yapacaklardı. Oturup Hz. Peygamber’in sabah namazı için çıkmasını beklediler. Çıkınca da koşup Resûlullâh’ın ellerine kapanıp “Biz kaçaklarız!” dediler. Hz. Peygamber ise “Tam tersine, siz dönüp dönüp hücum edenlersiniz.” karşılığını verdi. “Ama biz topluluktan kaçtık.” dediklerinde ise “Ben orduyu takviye eden ve bir terslik olduğunda sığınılacak olan birliği temsil ediyorum.” diyerek yaptıklarında bir beis olmadığını bildirmiştir.⁶¹⁸ Ensardan Habîbe bint Sehl de derdini Resûlullâh’a ulaştırmak için sabahın en erken saatinde mescide gelerek Resûlullâh’ın kapısı önünde beklemeye koyulmuştu. Resûlullâh kapıdan çıkar çıkmaz karaltıyı fark etmiş ve etraf henüz karanlık olduğundan tanıyamayıp kim olduğunu sormuştu. Habîbe kendisini tanıtmış ve kocasıyla anlaşılamadığını⁶¹⁹ söylemişti. Habîbe’yi ve kocası Sâbit b. Kays b. Şemmâs’ı⁶²⁰ dinleyen Resûlullâh mehir olarak aldığı bahçeyi Sâbit’e geri vermesi şartıyla boşanmalarını onaylamıştı.⁶²¹ Uhud Gazvesi’nden döndükten sonra ertesi sabah Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzenî çok önemli bir haber vermek üzere erkenden mescidde, Resûlullâh’ın kapısı önünde beklemeye koyulmuştu. Resûlullâh sabah namazı için çıkar çıkmaz Mekke yolu üzerindeki Melel’de Ebû Süfyân birlikleriyle karşılaştığını ve konuşmalarını gizlice dinleyerek Medine’ye saldırmayı planladıklarını duyduğunu söylemişti. Aldığı bu haber üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’i çağırıp istişare ettikten sonra Hamrâülesed Gazvesi’ne (3/625) çıkmıştı.⁶²²

Sahabilerin Hz. Peygamber’le paylaştıkları sıkıntıların bir kısmı meslekleri ile ilgiliydi. Denizcilikle meşgul olan bir grup sahabi yolculukları sırasında karşılaştıkları bir zorluğu Resûlullâh’a arz etmişlerdir. Buna göre Benî Müdlic’den bir grup Hz. Peygamber’e “Biz ahşap teknelerimize bindiğimizde yanımıza içmek için az miktarda tatlı su alıyoruz. İçme suyuyla abdest alsak susuz kalırız. Bu yüzden abdesti deniz

⁶¹⁸ İbn Sa’d, IV, 145; İbn Ebû Şeybe, VI, 541; Ahmed b. Hanbel, II, 70; Ebû Dâvud, Cihâd, 96; Şâmî, I, 496; VII, 151.

⁶¹⁹ İbn Sa’d’ın zikrettiği bir detayda Sâbit’in el kaldırması üzerine Habîbe’nin soluğu Hz. Peygamber’in kapısı önünde aldığı ifade edilmiştir. Bk. İbn Sa’d, VIII, 445.

⁶²⁰ Sâbit b. Kays’ın karısının Habîbe bint Sehl değil, Cemîle bint Übey b. Selûl olduğu ve Cemîle’nin Resûlullâh’a gelerek kocasından ayrılmak istediği de ifade edilmiştir. Bk. İbn Mâce, Talâk, 22.

⁶²¹ İbn Sa’d, VIII, 445; Ahmed b. Hanbel, VI, 434; Buhârî, Talâk, 12; Ebû Dâvud, Talâk, 18; Şâmî, IX, 189.

⁶²² Vâkıdî, I, 326-327.

suyuyla alıyoruz. Ama doğru yapıp yapmadığımız hususunda şüpheye düştük.” dediler. Bunun üzerine Resûlullâh onlara “Deniz suyu temiz, ölüsü de helaldir.” şeklinde karşılık verdi.⁶²³ Ebû Hüreyre’den gelen bir rivayette ise kabile ya da şahıs ismi zikredilmeksizin bu soruyu Resûlullâh’a tek bir kişinin sorduğu zikredilmiştir.⁶²⁴ Muhayyisa b. Mes’ûd’un hacamatçının yaptığı iş karşısında ücret almasına izin vermesi için Hz. Peygamber’e ısrar ettiği ve sonunda Hz. Peygamber’in izin vererek “Hacamattan aldığın ücretle bineğine yem al ve köleni doyur!” dediği ifade edilmiştir.⁶²⁵ Avla meşgul olan Ebû Sa’lebe el-Huşenî⁶²⁶ ve Adî b. Hâtim⁶²⁷ Hz. Peygamber’e avlanma hususunda caiz olup olmayan şeyleri kendi uygulamalarından yola çıkarak örnekler vermek suretiyle sorup öğrenmişlerdir. Ticaretle ilgili tüccarların özel problemleri yanında narh gibi genel bir takım meseleler de Hz. Peygamber’e iletilmiştir. Medine’de 8. yılın başlarında gıda sıkıntısı baş göstermiş, bunun neticesinde fiyatlar oldukça yükselmiştir. Bir grup sahabi bu durum karşısında Hz. Peygamber’den fiyatlara sınırlama koymasını istemişlerdir. Ancak Hz. Peygamber gıda sıkıntısı ve buna bağlı olarak fiyatların yükselmesi hususunun Allah’ın takdiriyle gerçekleştiğini, Yaratıcının kimi zaman rızkı kısıp kimi zaman genişlettiğini beyanla böyle bir yetki kullanamayacağını, zira alıcı kesimi rahatlatayım derken satıcılara zulmetmiş olmaktan imtina ettiğini söylemiştir. Sonra da ne can ne de mal yönünden kimsenin hakkına girmeden, kimseye zulmetmeden bu dünyadan göçmek istediğini bildirmiştir.⁶²⁸

Ashabın taleplerinin bir kısmı bizzat Resûlullâh’la ilgiliydi. Amcası Abbâs Resûlullâh’a “Ashabın tozuyla toprağıyla sana eziyet verdiklerine şahit oluyorum, onlara hitap edebileceğin üstü örtülü bir yer edinsen ne güzel olur.” şeklinde bir teklifte bulundu. Hz. Peygamber bunun üzerine “Aralarında olmaya devam edeceğim, kah topuğuma basacak, elbisemi çekeştirecek, kah tozlarıyla bana sıkıntı verecekler. Böylece

⁶²³ Abdürrezzâk, I, 94; IV, 504.

⁶²⁴ Abdürrezzâk, IV, 504; Ahmed b. Hanbel, II, 361; Dârimî, Tahâre, 53; Şâmî, IX, 229.

⁶²⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 435; Ebû Dâvud, İcâre, 38; Tirmizî, Büyû’, 47; Şâmî, IX, 279. Tabakât kitaplarında Muhayyisa’nın hacamat yapan Ebû Taybe isimli bir kölesi olduğu bildirilmiştir. Bk. İbn Abdülber, II, 134; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 272; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 415, VII, 233. İbn Sa’d Ebû Taybe’den ensardan bir kimsenin mevlası olarak bahsetmektedir. İbn Sa’d, I, 444.

⁶²⁶ Abdürrezzâk, IV, 471.

⁶²⁷ Abdürrezzâk, IV, 477.

⁶²⁸ Abdürrezzâk, VIII, 205; Ahmed b. Hanbel, III, 286; Ebû Dâvud, İcâre, 49; İbn Mâce, Ticârât, 27; Şâmî, IX, 284.

Allah'ın rahmetini kazanacağım.” karşılığını verdi.⁶²⁹ Benzer bir rivayet Abbas'ın ismi zikredilmeksizin İbnü'l-Mübârek tarafından da zikredilmiştir.⁶³⁰ Yine Abbâs'ın Hz. Peygamber'den kendisini medh eden bir şiir inşâd etmek için izin istediği Hz. Peygamber'in de “Söyle ağzı dert görmeyesice!” diyerek isteğini kabul ettiği bildirilmiştir.⁶³¹ Enes, babası Ebû Talhâ ve annesi Ümmü Süleym⁶³² tarafından “Zeki bir çocuktur, izin verirsen sana hizmet etsin!” denilerek Hz. Peygamber'e arzedilmiş böylelikle Enes, seferde ve hazarda 9 yıl boyunca Resûlullâh'ın yanından ayrılmamıştır. Hz. Peygamber'in hizmetine verildiği için çok bahtiyar olduğunu söyleyen Enes bu müddet boyunca Resûlullâh'ın kendisine yaptığı bir şey yüzünden “Neden yaptın?”, yapmadığı bir şey yüzünden ise “Neden yapmadın?” demediğini ifade etmiştir.⁶³³ Ashab Ebû Mûsâ'nın evinde toplanmış Kur'an tilaveti dinlemekte iken bir sahabe Hz. Peygamber'e gelerek “Sen de dinlemek ister misin?” diye sormuştu. Hz. Peygamber sahabeye “Beni kimsenin göremeyeceği bir yerde oturabilir misin?” demiş sonra da kuytu bir yerde Ebû Mûsâ'nın kıraatini dinlemiştir. Sonra da şu tespitte bulunmuştur:⁶³⁴ “Kur'an'ı, Dâvud (a.s) ve ailesinin güzel seslerine, tatlı nağmelerine benzer şekilde okuyor.”⁶³⁵

Hz. Peygamber'e toplumun her kesiminden insanlar gelip sıkıntılarını anlatırlardı. Bu hususta hür-köle, zengin-fakir, müslim-gayri müslim ayrımı olmayıp dileyen kolayca Resûlullâh'a ulaşma imkanı bulurdu. Herhangi bir cariye Hz. Peygamber'e gelip elinden tutarak sıkıntısını anlatmak üzere dilediği yere götürebilir üstelik istediğini alana kadar da elini bırakmazdı.⁶³⁶ Safdil bir kadın Resûlullâh'a gelerek “Sana ihtiyacım var!” demiş, Hz. Peygamber de “Yolda istediğin bir yerde bekle, gelip görüşeceğim.” Şeklinde karşılık vermiştir. Sonra da gidip ilgilenerek

⁶²⁹ Dârimî, Mukaddime, 14; Şâmî, VII, 35. Sonradan, hitap etmesi için Resûlullâh'a minber yapılmıştır.

⁶³⁰ Abdullah b. Mübârek, I, 349; İbn Asâkir, IV, 76; Şâmî, VII, 39.

⁶³¹ Hâkim, III, 369; Şâmî, I, 70. Metinde geçen (لا يفضض الله فاك) ibaresi “Allah dişlerini dökmesin!” anlamında Arapça bir darb-ı meseldir. O günden sonra Abbas'ın dişlerinin ölene dek sağlam kaldığı rivayet edilmiştir. Bk. Zemahşerî, *el-Fâik*, III, 123; Şâmî, I, 70.

⁶³² Babası tarafından götürüldüğünü bildiren rivayetler için bk. İbn Sa'd, VII, 19; Ahmed b. Hanbel, III, 101; Buhârî, Vasâyâ, 25; *el-Edebü'l-Müfred*, I, 69; Müslim, Fadâil 52; Şâmî, IX, 401. Annesi tarafından götürüldüğünü bildiren rivayetler için bk. İbn Sa'd, VII, 19; Ebû Ya'lâ, VI, 306; Şâmî, IX, 401.

⁶³³ İbn Sa'd, VII, 19; Ahmed b. Hanbel, III, 101; Buhârî, Vasâyâ, 25; *el-Edebü'l-Müfred*, I, 69; Müslim, Fadâil 52; Şâmî, IX, 401.

⁶³⁴ Ebû Ya'lâ, VII, 133; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, IV, 87-88; Şâmî, VIII, 505.

⁶³⁵ Buhârî, Fadâilü'l-Kur'an, 31.

⁶³⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 215; Buhârî, Edeb, 61; Bezzâr, XIV, 27; Şâmî, IX, 370-371.

ihtiyacını gidermiştir.⁶³⁷ Azatlı bir köle Hz. Peygamber’e gelerek mevlasının kendisini cariyesiyle evlendirdiğini, şimdi ise ayırmak istediğini söyleyerek şikayette bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber hamd ve senanın ardından uyarı mahiyetinde genele hitaben yaptığı konuşmasında “Kölelerini cariyeleriyle evlendirip sonra da ayırmak isteyenlere ne oluyor! Talakı gerçekleştirmek mehri verenin hakkıdır!” buyurmuştur.⁶³⁸ Hz. Ömer Arap olmayan bir cariyesinin ismini Cemîle olarak değiştirmişti. Cariye istemeyince Hz. Peygamber’i hakem tayin ettiler. Resûlullâh Cemîle ismini onaylayınca Hz. Ömer bu duruma oldukça memnun olmuştur.⁶³⁹

Seferler sonucu ele geçirilen esirlerle ilgili meseleler de bizzat esirler ya da onları almaya gelen yakınları tarafından Hz. Peygamber’e iletilirdi. Tay kabilesine yapılan sefer sonucunda ele geçirilen esirler arasında kabilenin lideri Hâtim’in kızkardeşi Seffâne de bulunuyordu. Diğer esirlerle birlikte mescidin kapısı yanında bulunan bir hazîrede tutulan Seffâne, Hz. Peygamber hazirenin yanından geçtiği sırada ayağa kalkarak kendisini tanıtip serbest bırakılmayı istedi. Müteakip üç gün boyunca da isteğini sürdürdü. Üçüncü gün Hz. Peygamber kadının isteğini kabul etti. Ancak kavminden kendisini beldesine sağ salim götürecek birisini bulmadan yola çıkmamasını söyledi. Güvenebileceği kişileri bulunca Hz. Peygamber ona giyecek, binek ve harçlık vermiştir.⁶⁴⁰ Esirlerle ilgili bir diğer istek ise Rı‘yetessüheymî’den gelmiştir. Hz. Peygamber’in kırmızı deri üzerine yazılı bir İslâm’a davet mektubu gönderdiği Rı‘ye saygısızca ve hakaret edercesine mektubun yazılı olduğu deri ile kovasını yamamaya kalkınca Hz. Peygamber, kabilesi üzerine bir birlik göndermiş, kendisi kaçmayı başarsa da ailesi ve malı ele geçirilmişti. Çaresiz kalan Rı‘ye kaybettiklerini geri alabilme umuduyla Medine’ye gelmiş ve bir sabah namazı sonrası yanına vardığı Resûlullâh’a elini uzatarak biat etmek istemiştir. Hz. Peygamber bu istek karşısında elini uzatmış ancak Rı‘ye tam tutacağı sırada çekmiştir. Aynı durum iki kere daha yaşanmış üçüncü seferde Hz. Peygamber “Sen kimsin?” diye sormuştur. Rı‘ye kendisini tanıtınca ahabına dönmüş ve “Müslümanlar! Bu gelen gönderdiğim mektupla kovasını yamayan Rı‘yetessüheymî’dir.” demiştir. Rı‘ye ise yalvarıp yakarmaya başlamış ve ailesi ile

⁶³⁷ Humeyd et-Tavîl, 125^b, Ahmed b. Hanbel, III, 285; Müslim, Fadâil, 76; Ebû Dâvud, Edeb, 12; Şâmî, IX, 370-371.

⁶³⁸ Dârekutnî, IV, 37; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VII, 360; Şâmî, IX, 297.

⁶³⁹ İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, III, 32; *el-İsâbe*, VII, 558; Şâmî, IX, 360.

⁶⁴⁰ Vâkıdî, III, 988-989; İbn Hişâm, IV, 783-784; İbn Sa’d, I, 322; Şâmî, VI, 376-377.

malını geri almak istemiştir. Hz. Peygamber malının paylaştırıldığını, bir şey yapamayacağını, aile fertlerinden birisini bulabilirse yardımcı olacağını söylemiştir. Rı‘ye de oğlunu bulup getirmiş, Hz. Peygamber oğlu olduğundan emin olduktan sonra ikisinin gitmesine izin vermiştir.⁶⁴¹

Kimi zaman Hz. Peygamber bir sahabiye sıkıntılı görür ve daha o gelip kendisine derdini açmadan yardımcı olurdu. Selmân-ı Fârisî Medine’ye geldiğinde köleydi. Hz. Peygamber efendisiyle mükâtebe⁶⁴² anlaşması yaparak hür olmasını istedi. 300 hurma ağacı ve 40 ukiye karşılığında anlaştılar. Hz. Peygamber ashabına Selmân’a yardımcı olmalarını emretti. İmece usulü fidanlar toplandı. Hz. Peygamber eliyle her birisini dikti ve fidanların hepsi tuttu.⁶⁴³ Kendisine bir miktar altın getirilince de Selmân’ı hatırladı ve “Mükâteb Fârisî nerede?” dedi. Selmân gelince ona “Borcunu öde!” dedi. “Ne ile” diye sorunca da altını gösterdi. Altın tam olarak borcu olan 40 ukiyyeye karşılık geldi ve Selmân hürriyetini geri kazandı.⁶⁴⁴ Benzeri bir olay da Zâtürrikâ‘ Gazvesi (5/626) sonrası yaşanmıştır. Câbir b. Abdullah’ın seferde geride kalarak kendisine güçlükler yaşatan devesini Hz. Peygamber satın almış, Câbir de Medine dönüşü deveyi mescidin kapısına çöktürmüş ve gidip Hz. Peygamber’in yakınında bir yere oturmuştur. Çıkışta deveyi gören Hz. Peygamber, devenin neden orada bulunduğunu sormuş, “Câbir getirdi.” denince onu çağırtmış ve “Deveni al götür.” demiştir. Sonra Bilâl’i çağırmış ve ondan Câbir’e giderek kendisine bir ukiyye vermesini istemiştir.⁶⁴⁵

Hz. Peygamber’e kuraklıkla ilgili sıkıntılar da iletilirdi. Hicretin 6. yılında (628) Medine’de kuraklık baş göstermişti. Ashab Hz. Peygamber’e gelip durumdan yakındılar. Hz. Peygamber minbere çıkıp ellerini göğsü hizasında kaldırıp ileri uzatarak ve avuçları yere bakacak şekilde ters çevirerek⁶⁴⁶ yağmur duası yaptı ve çok geçmeden yağmur başladı. Kısa bir süre sonra da etrafı seller götürünce yine Resûlullâh’a geldiler

⁶⁴¹ Ahmed b. Hanbel, V, 285; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, V, 78; Şâmî, VI, 241-242.

⁶⁴² Kölenin hürriyete kavuşmak için efendisiyle anlaşma yapması anlamında fikhî bir terim olan mükâtebe ile ilgili detaylı bilgi için bk. Fahrettin Atar, “Mükâtebe”, *DİA*, XXXI (İstanbul 2006), s. 531-533.

⁶⁴³ Bütün fidanların tuttuğu, yalnız Hz. Ömer tarafından dikilen ve Hz. Peygamber’in elinin değmediği bir fidanın tutmadığı bildirilmiştir. Bk. Makrîzî, V, 183.

⁶⁴⁴ İbn Hişâm, I, 118.

⁶⁴⁵ İbn Hişâm, III, 541.

⁶⁴⁶ İbn Mâce, İkâme, 154; İbn Huzeyme, II, 334; Şâmî, VIII, 510.

ve bu sefer çok yağmasından şikayette bulundular. Resûlullâh da “Allahım üzerimize değil, çevremize!” diye duada bulundu ve yağmur kesildi. Medine semaları pırıl pırıl oldu. Bunu gören Hz. Peygamber “Ebû Tâlib bu günü görseydi çok sevinirdi.” demekten kendisini alamadı. Bunun üzerine yanındakiler Ebû Tâlib’in Hz. Peygamber’i övdüğü “Hatırına yağmur istenecek derecede pîrupâk, yetimlerin hâmisi, dullara sığınak” şeklindeki beyitleri okuyup “Bunu mu kastettin?” diye sordular. Hz. Peygamber “evet” cevabını verdi.⁶⁴⁷ Benzer bir şekilde bir bedevi gelip yurdundaki kuraklıktan şikayet etmiş, Hz. Peygamber de minbere çıkıp yağmur duası etmiştir. Bir süre sonra bedevi çok yağmur yağdığını ifade ederek Hz. Peygamber’den bu sefer de yağmurun durması için dua etmesini istemiştir.⁶⁴⁸

Sahabiler özel istek ve sıkıntılarını da Hz. Peygamber’le paylaşmışlardır. Örneğin Ebû Zer Hz. Peygamber’in Gâbe’de bir çoban tarafından otlatılıp her akşam sütleri sağılan 20 devesinin bakımını üstlenmek istemiştir. Hz. Peygamber ise Ebû Zerr’e o bölgenin güvenli olmadığını, Benî Fezâre reisi Uyeyne b. Hısn’ın arkadaşlarıyla birlikte oraya baskın yapacaklarından endişe ettiğini söylemiştir. Ebû Zer ısrar edince “Seni oğlun öldürülmüş, karın esir alınmış, âsana dayanır halde gelirken görür gibiyim.” demiştir. Bunun üzerine Ebû Zer kendi kendine “Ne garip, Allah’ın Resûlü söze “Sanki seni görür gibiyim.” diye başlıyor ama ben hala bu durumda ısrar ediyorum.” diye söylenmiş ama isteğinden de vazgeçmemiştir. Çok geçmeden Hz. Peygamber’in dedikleri bir bir gerçekleşmiş ve Ebû Zer tarif edilen şekilde Resûlullâh’a gelmiştir. Bu durum Hz. Peygamber’in tebessüm etmesine sebep olmuştur. Sonrasında görevlendirdiği birlikler Uyeyne ve arkadaşlarının peşine düşerek onları etkisiz hale getirip develerin bir kısmını kurtarmışlardır.⁶⁴⁹ Hz. Ömer Hz. Peygamber’den umreye gitmek için izin istemiştir. Resûlullâh izin vermiş ve dualarında kendisini de unutmamasını söylemiştir.⁶⁵⁰ Abbâs da Hz. Peygamber’in kendisine gönderdiği deveyi çok genç bularak oğlu Abdullah’ı daha yaşlı bir deve istemesi için göndermiştir. Resûlullâh amcaoğluna genç deveyi zekat develerinin yanına götürmesini söylemiştir. Yatsı namazından sonra da İbn Abbas’ı teyzesi Meymûne’nin yanında kendisi ile

⁶⁴⁷ İbn Hişâm, I, 145; Ahmed b. Hanbel, IV, 235.

⁶⁴⁸ İbn Mâce, İkâme, 154. Ayrıca bk. Şâmî, VIII, 344.

⁶⁴⁹ Vâkıdî, II, 538; Şâmî, V, 95.

⁶⁵⁰ İbn Sa’d, III, 273; Ahmed b. Hanbel, II, 59; Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, IX, 67-68; Şâmî, VII, 427.

birlikte gecelemeesi için davet etmiştir.⁶⁵¹ Müşrik olan annesini ziyaret edip edemeyeceğini soran Esmâ bint Ebû Bekir'e de annesini görmesi için izin vermiştir.⁶⁵² Medine'nin nahiyelerinden birisinde yaşayan Zeyneb bint Ka'b'ın kızkardeşi Fürey'a bint Mâlik Hz. Peygamber'e gelerek kocasının öldürülmesiyle mağdur olduğunu, kocasına ait olmayan bir evde sıkıntı içerisinde yaşadığını anlatmış ve Medine'deki kardeşlerinden birisinin yanında kalmak için izin istemiştir. Hz. Peygamber baştan izin verdiyse de⁶⁵³ daha mescidden ayrılmadan geri çağırılmış ve durumunu bir daha anlatmasını istemiştir. Ardından iddet müddeti bitinceye kadar eşine yakılan ağıtları işitebileceği yegane yer olan evinde oturmasını emretmiştir.⁶⁵⁴ Hz. Peygamber'e iletilen özel istekler arasında günah işleme yönündeki bir istek dikkatleri çekmektedir. Resûlullâh'a gelen bir genç "Bana zina yapma izni ver!" demiştir. Hz. Peygamber ahabın gence gösterdikleri şiddetli tepkiyi "Durun! Bırakın" diyerek yatıştırdıktan sonra gence sakin bir şekilde şu soruları yöneltmiştir. "Birisinin annenle zina yapmasını ister misin?" Genç "hayır" deyince "Başkaları da kendi anneleri için bunu istemezler." demiştir. Ardından aynı soruyu kızkardeşi ve halası için de sormuş, gencin cevapları karşısında aynı açıklamaları tekrar etmiştir. Son olarak "Kendin için hoş görmediğin bir şeyi başkaları için de hoş görme ve kendin için istediğin bir şeyi başkaları için de iste!" diyerek sözlerini tamamlamıştır.⁶⁵⁵ Rüya tabir etme yeteneği bulunan Hz. Ebû Bekir,⁶⁵⁶ zaman zaman sahabilerin Resûlullâh'a anlattığı rüyaları⁶⁵⁷ tabir etmek isterdi. Bir defasında yine bir rüyayı tabir etmiş, sonrasında "Doğru mu yanlış mı?" diye sormuştu. Hz. Peygamber "Bazı yerleri doğru tabir ettin, bazılarında ise yanıldın!" karşılığını vermiştir.⁶⁵⁸

Sahabiler gerek müşriklerle gerekse münafıklarla yaşadıkları çeşitli sıkıntıları Resûlullâh'a arzemişlerdir. Uhud Gazve'si (3/625) sonrası başta Abdullah b. Übey b. Selûl olmak üzere münafıklar ve yahudilerin "Muhammed bir mülk avcısından başka

⁶⁵¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 131; Heysemî, II, 560; Şâmî, VIII, 289.

⁶⁵² Ahmed b. Hanbel, VI, 347; Buhârî, Cizye, 18; Ebû Dâvud, Zekât, 34; Şâmî, IX, 317.

⁶⁵³ Tayâlisî, III, 241; Ahmed b. Hanbel, VI, 370.

⁶⁵⁴ İbn Ebû Şeybe, IV, 155; Şâmî, IX, 300.

⁶⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 256; Şâmî, VII, 8.

⁶⁵⁶ Esmâ bint Ebû Bekir'in de rüya tabirini babasından öğrendiği bildirilmiştir. Bk. İbn Sa'd, V, 124.

⁶⁵⁷ Kettânî eserinde Hz. Peygamber'in bir rüyasını yorumladığına dair bir rivayete yer vermiştir. Bk. Kettânî, I, 199-200.

⁶⁵⁸ Buhârî, Ta'bîr, 47.

bir şey değil. Nasıl bir peygamber olabilir ki! Yaralandı. Arkadaşları da yaralandı.” şeklinde propaganda yapıp müslümanların zaten bozulan morallerini daha da bozduklarını, akılları karıştırdıklarını duyan Hz. Ömer kızgın bir tavırla Hz. Peygamber’e gelerek bu tarz sözler sarfedenleri öldürmek için izin istemiştir. Resûlullâh ise “Allah dinini ve nebisini galip kılar, yahudileri öldürmene izin veremem. Onlarla zimmet anlaşmamız var!” diye karşılık vermiştir. Hz. Ömer’in “Peki ya münafıklar!” demesi üzerine de “Zahirde kelime-i şehadet getirmiyorlar mı?” diye sormuştur. Hz. Ömer “Ama bunu öldürülmekten korktukları için yapıyorlar, durumlarını açık açık biliyoruz.” diye itiraz etmeye kalkınca Resûlullâh şu sözle bu konuşmayı nihayete erdirmiştir. “Ben açıkça kelime-i şehadet getiren kimseyi öldüremem Ömer. Kureyş Uhud’da yaptığını bize bir daha yapamayacak. Öyle ki bir gün Hacerü’l-Esved’i istilam edeceğiz.”⁶⁵⁹ Bir grup sahabe müşriklerin kendilerini hicvettiklerinden şikayette bulununca Resûlullâh “Onlar nasıl sizi hicvediyorsa siz de onları hicvedin!” demiştir. Hz. Peygamber’den aldıkları bu tavsiye ile sahabiler Medine’deki cariyelere hicivlere nasıl karşılık vereceklerini öğretir olmuşlardır.⁶⁶⁰ Bu husustaki bir diğer rivayet Mekke’de alıkonulmakta iken bir şekilde fırsatını bulup Medine’ye kaçan ancak Hudeybiye Antlaşması’nın (6/628) ilgili maddesi gereğince müşriklere iadesi gereken Ebû Basîr ile ilgilidir. Müşrikler mektup yazıp elçi göndererek Ebû Basîr’i geri isteyince Hz. Peygamber ona geri dönmesi gerektiğini, Allah’ın onun durumunda olanlar için bir çözüm yolu göstereceğini söylemiştir. Ebû Basîr “Bana inancım noktasında sıkıntılar yaşatan kimselere mi gönderiyorsun?” diye sitem edince sözlerini yinelemiştir. Ebû Basîr kendisini götürmeye gelenlerden birisini öldürüp ellerinden kurtulmayı başarmış ancak Hz. Peygamber kendisine Medine’de kalamayacağını bildirmiştir.⁶⁶¹ Hudeybiye antlaşmasının geçerli olduğu süre içerisinde Mekke’den gelen kadınlar ise Mümteherine suresi 10. âyet⁶⁶² gereği iade edilmemişlerdir. Ümmü Külsûm bint Ukbe buna örnektir.⁶⁶³

⁶⁵⁹ Vâkıdî, I, 318; Şâmî, IV, 230-231.

⁶⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, IV, 263; Belâzürî, *Ensâbü’l-Esrâf*, I, 192; Şâmî, IX, 350.

⁶⁶¹ İbn Hişâm, III, 617; İbn Sa’d, II, 97-98; Ahmed b. Hanbel, IV, 323; Şâmî, V, 61.

⁶⁶² İlgili âyetin hicret eden müslüman kadınlarla ilgili kısmının meâli şu şekildedir: “Ey iman edenler! Mü’min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kafirlere geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar kafirlere helal değildir. Kafirler de müslüman hanımlara helal olmazlar. Mehir

Sahabiler ile yahudiler arasındaki sorunlar da Hz. Peygamber tarafından çözüldü. Böyle bir mesele Ebû Bekir'le yahudi âlimlerinden Finhâs arasında geçmişti. Ebû Bekir bir seferinde yahudilerin Beytülmidrâsları'na girdi. Yahudiler Finhâs'ı dinlemek için toplanmışlardı. Aralarında bir başka büyükleri Eşya' da vardı. Ebû Bekir Finhâs'a Allah'tan korkup müslüman olmasını, Hz. Muhammed'in Allah'ın resûlü olduğunu ve Allah katından hakkı getirdiğini adı gibi bildiğini, bunun Tevrat ve İncil'de yazılı olduğunu söyledi. Finhâs ise Ebû Bekir'in bu tespitleri karşısında "Bizim Allah'a ihtiyacımız yok, onun bize ihtiyacı var. Biz ona yalvarmıyoruz, o bize yalvarıyor. Allah bizden zengin değil, biz ondan zenginiz. Öyle olmasaydı arkadaşınızın tebliğ ettiği gibi faizi yasaklayıp zekat istemezdi." şeklinde kışkırtıcı bir cevap verince Ebû Bekir bu sözler karşısında çok sinirlenmiş ve Finhâs'ın yüzüne şiddetli bir tokat indirdikten sonra şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim ki aramızda bir anlaşma yapılmamış olsaydı başını vururdum ey Allah'ın düşmanı." Bunun üzerine Finhâs soluğu Hz. Peygamber'in yanında aldı ve "Muhammed, arkadaşının bana yaptığına bak!" dedi. Resûlullâh Hz. Ebû Bekir'i çağırıp bunu neden yaptığını sordu. O da Finhâs'ın Allah hakkındaki sözlerini çok ağır bulduğu için yaptığını anlattı. Ancak Finhâs sözlerini inkar ediyordu. Bunun üzerine Finhâs'ı yalanlayıcı, Ebû Bekir'i tasdik edici olarak bir âyet⁶⁶⁴ nâzil oldu.⁶⁶⁵

Münferit ihtiyaçların yanı sıra Resûlullâh'a kabilelerle ilgili genel istek ve ihtiyaçlar da arzedilmiştir. Hz. Peygamber'in Neccâroğulları'na nakîb⁶⁶⁶ olarak tayin ettiği Es'ad b. Zürâre vefat edince bir grup Resûlullâh'a gelip kendileri için yeni bir nakîb belirlemesini istediler. Hz. Peygamber bu istek karşısında "Siz benim dayılarımsınız, sizin nakîbiniz benim." demiştir.⁶⁶⁷ Hicret sırasında Benî Cahş b. Riâb yurtlarından çıktıklarında Ebû Süfyân evlerine el koymuş ve Benî Âmir b. Lüey'in

olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirleri verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmeniz size bir günah yoktur..."

⁶⁶³ İbn Hişâm, III, 618-619.

⁶⁶⁴ Bahsi geçen âyet "Allah; "Şüphesiz, Allah fakirdir, biz zenginiz" diyenlerin sözünü elbette duydu. Onların dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız ve "Tadın yangın azabını!" diyeceğiz." meâlindeki Âl-i İmrân Sûresi 181. âyettir.

⁶⁶⁵ İbn Hişâm, II, 306; Şâmî, III, 400.

⁶⁶⁶ Hz. Peygamber İkinci Akabe Biat'ında Medineliler arasında 12 kişiyi müslümanların meseleleriyle ilgilenmek, İslâm'a davet etmek ve gelişmelerden kendisini haberdar etmek üzere nakîb yani temsilci olarak belirlemiş, başlarına da Es'ad b. Zürâre'yi getirmiştir. Bk. Gülgün Uyar, "Nakib", *DİA*, XXXII (İstanbul 2006), s. 321-322.

⁶⁶⁷ İbn Hişâm, I, 274.

müttefikî olan Amr b. Alkame'ye satmıştı. Cahşlılar bunu duyunca Abdullah b. Cahş'a anlattılar. Abdullah da Hz. Peygamber'e şikayet etti. Resûlullâh Abdullah'a "Allah'ın sana cennette ondan daha hayırlı bir ev vermesini istemez misin?" diye sormuş ve böyle bir evin müjdesini vermiştir.⁶⁶⁸ Bedir Gazvesi (2/624) sonrası hanımıyla birlikte umreye giden ve Kureyş'in hac ya da umre için gelenlere verdiği emandan ötürü başına bir şey geleceği endişesi taşımayan Sa'd b. Nu'mân, Ebû Süfyân tarafından, müslümanların elinde esir olan oğlu Amr'a karşılık olarak alıkonuldu. Kabilesi olan Benî Amr b. Avf Hz. Peygamber'e gelerek durumu bildirdiler ve Amr b. Ebû Süfyân'ı serbest bırakıp arkadaşlarını kurtarmalarını istediler. Hz. Peygamber isteklerini yerine getirdi. Amr gönderildi, Sa'd ve hanımı Medine'ye geri geldi.⁶⁶⁹

Hz. Peygamber'e bazı şikayetler mektupla iletilirdi. Kendisi de sorunun çözümü için gerek gördüğünde mektup yazdırırdı. 6 (627)⁶⁷⁰ yılında umreye giderken müslümanlar tarafından esir alınan Yemâme'deki Benî Hânîfe kabilesinin iki emirinden birisi olan Sümâme b. Üsâl, müslüman olduktan sonra Yemâme'den Mekke'ye yapılan zahire sevkiyatına engel olunca Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'e mektup yazarak bu durumdan şikayetçi olmuşlardır. Hz. Peygamber, Sümâme'ye gönderdiği mektupta kendisinden buna son vermesini istemiştir.⁶⁷¹ Hurma toplamak üzere Hayber'e gittiğinde boynu kırılıp bir kuyuya atılmak suretiyle öldürülen ensardan Abdullah b. Sehl için Hayber yahudilerine hitaben bir mektup yazdırmış ve evleri arasında ölü bulunduğunu ifadeyle Abdullah'ın fidyesini ödemelerini istemiştir. Yahudiler'in Abdullah'ı kendilerinin öldürmediklerini, öldüreni de bilmediklerini yeminle bildiren cevabi mektupları üzerine Resûlullâh, sahabînin fidyesini beytûlmâlden vermiştir.⁶⁷² A'şâ diyen bilinen şair Abdullah b. A'ver, kaçan karısının sığındığı Mutarrif b.

⁶⁶⁸ İbn Hişâm, II, 269; Fâkihî, III, 292. Mekke fetholunduğunda Ebû Ahmed evlerini geri almak için Hz. Peygamber'le konuşmuş ancak Resûlullâh her seferinde geciktirme yoluna gitmiştir. Sonunda ashab Ebû Ahmed'e Hz. Peygamber'in Allah yolunda kaybedilenlerin geri alınmasını kerih gördüğünü söyleyince Ebû Ahmed de vazgeçmiştir. Bk. İbn Hişâm, II, 269.

⁶⁶⁹ İbn Hişâm, II, 365; Şâmî, IV, 70.

⁶⁷⁰ Sümâme'nin 6(627) yılında Necid civarında Muhammed b. Mesleme komutasındaki Kurâta Serriyyesi sırasında esir alınmış olabileceği ifade edilmiştir. Bk. Asri Çubukçu, "Sümâme b. Üsâl", *DİA*, XXXVIII (İstanbul 2010), s. 131-132.

⁶⁷¹ İbn Hişâm, IV, 824-825.

⁶⁷² Mâlik b. Enes, Kasâme, 1; İbn Hişâm, III, 637-638; Ahmed b. Hanbel, IV, 3. Hz. Peygamber'le görüşmeye gelen iki kardeşten küçük olan Muhayyisa söze başlamak isteyince Hz. Peygamber "Büyük olan! Büyük olan!" demiş ve ağabeyi Huvayyisa söze başlamıştır. Bk. İbn Hişâm, III, 637-638; Müslim, Kasâme, 1-2; Şâmî, IX, 215-216.

Buhsul'dan, karısını geri vermesini isteyip reddedilince Hz. Peygamber'e başvurmuş; Resûlullâh da Mutarrif'e hitaben A'sâ'nın karısını iade etmesini bildiren bir mektup yazmıştı. A'sâ bu mektup vesilesiyle karısına kavuşmuştur.⁶⁷³

Hiz. Peygamber'e taşınan aile içi meselelerin başında eş ve çocuklarla ilgili olanlar gelmektedir. İbn Hişâm'ın zikrettiği bir rivayete göre Hazrec'in Seleme boyunun reisi olan Amr b. Cemûh ileri derecede total olmasına rağmen Uhud Gavesi'ne (3/625) katılmak istiyordu. Hepsi birbirinden yiğit olup hiçbir seferden geri kalmayan dört oğlu ise özründen dolayı babalarının geride kalmasını istiyorlardı. Amr, Hiz. Peygamber'e durumu şikayet etti ve şehit olup topallaya topallaya cennette yürümeye hak kazanmayı istediğini söyledi. Hiz. Peygamber ona "Allah seni özründen ötürü mazur görmüştür, sana cihad gerekli değildir." karşılığını verdi. Oğullarına ise "Babanızı cihaddan men etmeyin. Umulur ki Allah onu şehadetle rızıklandırır." dedi. Nitekim, Amr Uhud'a katıldı ve şehit oldu.⁶⁷⁴ Safça olmasından ötürü sürekli kandırılan bir sahabinin sıkıntısı Resûlullâh'a ulaştırılmıştır. Ailesi durumu arzedip kendisinin hacir altına alınmasını istemişlerdir. Anlatılanları dinleyen Hiz. Peygamber ilgili şahsı çağırması ve alışveriş yapmamasını istemiştir. Muhatabı istese de kendisine engel olamadığından dem vurunca "O halde her alışveriş sırasında mütemadiyen "Bak hile yok ha! Sakın hile yapayım deme!" şeklinde uyarılarda bulunarak bu duruma engel olmaya çalışmasını tavsiye buyurmuştur.⁶⁷⁵ Öte yandan bu konuşmanın ailenin şikayeti üzerine değil de mağdur durumdaki sahabinin bizzat gelip derdini Resûlullâh'a açmasıyla cereyan ettiği yönünde rivayetler de mevcuttur.⁶⁷⁶ Yakın bir zamanda damadı vefat etmiş olan bir kadın sahabe Hiz. Peygamber'e gelerek kızının gözlerinin rahatsızlandığını, tedavisi için sürme çekmesi gerektiğini söyleyerek bunun için izin istedi. Ancak Hiz. Peygamber kocası ölen bir kadının dört ay on günlük yas süresi bitmeden süslenemeyeceğini, dolayısıyla sürme de çekemeyeceğini bildirerek buna izin vermedi. Kadın iki üç defa daha üstelediyse de cevabı değişmeyen Resûlullâh sözlerini Allah'ın İslâm dini ile kendilerine bahsettiği bu nimet karşısında şükretmeleri gerektiğini, Câhiliye devrinde kocası ölen bir kadının yas müddetinin onu zora sokucu,

⁶⁷³ İbn Sa'd, VII, 53; Ahmed b. Hanbel, II, 202; Şâmî, VI, 275.

⁶⁷⁴ İbn Hişâm, III, 466.

⁶⁷⁵ İbn Mâce, Ahkâm, 24; Tirmizî, Büyû', 28; Şâmî, IX, 281.

⁶⁷⁶ Abdürrezzâk, VIII, 312; Ahmed b. Hanbel, II, 61; Buhârî, İstikrâd, 19; Şâmî, IX, 280.

sıkıntı verici bir sürü saçma sapan uygulamayla dolu olduğunu hatırlatarak bitirmiştir.⁶⁷⁷ Karısı siyahi bir çocuk doğurduğu için aldatıldığını düşünen bir sahabiye Hz. Peygamber bineklerinden yola çıkarak durumu izah etmeye çalışmıştır. Buna göre sahabiye “Develeri olup olmadığını ve renklerini sormuştur. Kırmızı develeri olduğunu öğrenince de içlerinde alaca doğanların olup olmadığını sual etmiştir. Sahabi “var” deyince bu durumu nasıl izah ettiğini sormuş, yaptığı te’vili kendi çocuğu için de yapması gerektiğini bildirerek çocuğunu reddetmesine izin vermemiştir.⁶⁷⁸

Aile içi meselelerin bazıları da anne, baba ve kardeşler ile ilgiliydi. Bir sahabi Resûlullâh’â gelerek bakmakla yükümlü olduğu bir ailesi olduğunu, öte yandan babasının kendine mahsus malı olmasına karşın onun malından alıp harcamak istediğini söyledi. Hz. Peygamber kişinin harcama yapacağı en güzel malın çalışıp kazandığı mal olduğunu ve babalar için evlatlarının kazandıklarının da kendi çalışıp kazandıkları mal gibi değerlendirilmesi gerektiğini, dolayısıyla babasının afiyetle istifade edebileceğini izah ettikten sonra cümlesini “Sen ve malın babanızınsınız!” şeklinde tamamlamıştır.⁶⁷⁹ Babalarının annelerini bin talakla boşadığını ifadeyle “Babamız için bu günden temizlenme yolu var mıdır?” diye sual eden kardeşlere verdiği cevapta ise aşırılığın boyutlarına dikkat çekerek, üç talağın üzerindeki haddi aşmak olduğunu, bu işi yaparken Allah’tan korkmayan babaları için bir çıkış bulunamayacağını, 997 talakın ona günah olarak yazıldığını ifade etmiştir.⁶⁸⁰ Münafıkların lideri Abdullah b. Übey b. Selûl’un samimi müslümanlardan olan oğlu Abdullah, Benî Mustalik Gazvesi (5/627) dönüşü babasının, Hz. Peygamber’e ve müslümanlara hakaret içeren sözleri dolayısıyla öldürüleceği düşüncesiyle Hz. Peygamber’e gelip eğer böyle bir kararı varsa infazı yapma görevini kendisine vermesini istedi. “Çünkü” dedi “Eğer bir başkasına yaptırırsan dayanamaz, nefsimi uyar babamın katilini öldürmeye kalkarım, böylece cehheneme girerim.” Hz. Peygamber Abdullah’a böyle bir niyeti olmadığını, tam tersine yaşadığı müddetçe babasına rıfk ile muamele edeceğini bildirmiştir.⁶⁸¹ Öte yandan Abdürezzâk bu hususta oldukça farklı bir rivayete yer vermektedir. Buna göre Abdullah birkaç kere babasının inkarcı tavırlarından, Allah ve Resûlü ile ilgili söylediği çirkin

⁶⁷⁷ Abdürezzâk, VII, 47; Buhârî, Talâk, 46; Müslim, Talâk, 61; Nesâî, Talâk, 63; Şâmî, IX, 300.

⁶⁷⁸ Tayâlisî, IV, 57-58; Buhârî, İ’tisâm, 12; Müslim, Li’ân, 20; Şâmî, IX, 192, 298.

⁶⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, II, 179; İbn Mâce, Ticârât, 64; Şâmî, IX, 279, 317.

⁶⁸⁰ Dârekutnî, IV, 20; İbn Kayyim el-Cevziyye, V, 254; Şâmî, IX, 297.

⁶⁸¹ İbn Hişâm, III, 596.

sözlerden bıkmış bir şekilde Hz. Peygamber'e gelerek babasını öldürmek için izin istedi. Hz. Peygamber ise her defasında onu bundan men etti. Üçüncü defasında Abdullah Resûlullâh'a " Madem öyle, abdest suyunu ver de babama içireyim. Belki bu sayede kalbi yumuşar." dedi. Ancak bu münafıkların liderine fayda vermek şöyle dursun yeni bir hakaretle sonuçlanmıştır. Buna rağmen Hz. Peygamber ölüm döşğinde Abdullah b. Übey'in kendisinin elbisesiyle gömülme isteğini kabul etmiş, cenazesine de iştirak etmiştir.⁶⁸² Bu iki rivayetin aynı olayla mı ilgili olduğu yoksa Abdullah'ın Benî Mustalik Gazvesi öncesi yahut sonrasında babasının tavırlarından sıkılarak Hz. Peygamber'e başka bir müracaatta mı bulunduğu ile ilgili kaynaklarımızda net bir bilgi bulunmamaktadır.

Ana-baba ve kardeşler dışında sair akrabalarla ilgili meseleler hakkında da Hz. Peygamber'e danışılırdı. Abdullah b. Amr'dan gelen bir rivayete göre bir sahabi Hz. Peygamber'e akrabalarını şikayet etmişti. Söylediğine göre akrabalarını gözetiyordu, ama onlar kendisine karşı ilgisizlerdi. Hatalarını affediyordu, onlar ise zulmediyorlardı. İyi davranıyor, kötülükle karşılık buluyordu. Resûlullâh'a bu durumdan yakınıp "Acaba yaptıklarına misliyle karşılık versem mi?" diye sorunca Hz. Peygamber "Hayır, bu durumda birbirinizi tamamen terk etmiş olursunuz. Faziletli davranmayı seç ve onları gözetmeye devam et. Eğer böyle yaparsan her daim Allah'ın desteğini arkada bulursun." demiştir.⁶⁸³ Mâlik b. Nadle de benzer bir sebeple Resûlullâh'a başvurmuştu. Dara düştüğünde kendisine yardım etmeyen, borç vermeyen amcaoğlunun ihtiyacı olunca hiç sıkılmadan kendisine gelip borç istediğini, ancak ona yardım etmeyeceğine dair yemin ettiğini ifade eden Mâlik'i Hz. Peygamber yeminini bozmasının daha hayırlı olduğu hususunda uyararak amcaoğluna yardım etmesini söylemiştir.⁶⁸⁴ Mekke'nin fethi sonrası Medine'ye getirilen Hamza'nın kızı Ümâme'nin bakımını kimin üstleneceği hususunda Hz. Peygamber'in Hamza'yla kardeş ilan ettiği Zeyd b. Hârise, amcasının oğulları Ca'fer b. Ebû Tâlib ve Hz. Ali tartışmaya tutuştular. Bir karara varamayınca da Hz. Peygamber'e durumu anlattılar. Resûlullâh Ümâme'nin teyzesi

⁶⁸² Abdürrezzâk, III, 538.

⁶⁸³ Ahmed b. Hanbel, II, 181; Şâmî, IX, 317. Bir başka rivayette ise Hz. Peygamber "Eğer dediğin gibiye bu durum onların yüzlerinin senin tarafından sıcak küllerle bezendiği anlamına geliyor. Bu hal üzere olduğun sürece Allah'ın desteğini yanında bulacaksın." karşılığını vermiştir. Bk. Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 32; Müslim, Birr, 22; Şâmî, IX, 318.

⁶⁸⁴ Nesâî, Eymân, 16; Şâmî, IX, 304-305.

Esmâ bint Umeys'le evli olduğu için Ca'fer'in lehine hüküm vermiş, ancak Ca'fer'le birlikte diğer iki sahabiye de ayrı ayrı taltif ederek gönüllerini almıştır.⁶⁸⁵

Hiz. Peygamber'e taşınan meselelerin önemli bir kısmı da sahabilerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklarıyla ilgiliydi. Ashab aralarında bir münakaşa, bir anlaşmazlık vuku bulduğunda soluğu Hiz. Peygamber'in yanında alır, onun aralarında hakem olmasını arzu ederlerdi. Hiz. Peygamber de tarafları dinler, aralarında adaletle hükmederdi. Bir defasında karşısına gelen iki sahabi arasındaki mesele ile ilgili bir hükme varmadan önce şöyle diyerek onları uyarmıştı: "Ben de sizin gibi bir insanım. Sizden işittiğim deliller üzerine aranızda hükme varırım. Biriniz haksız olduğu halde dilini iyi kullandığı için lehine hüküm verirsem bilsin ki aldığı şey ateş parçasından başka bir şey değildir."⁶⁸⁶ Hicretin 10. yılında (631) Medine'ye gelen Kinde heyeti içerisinde yer alan Hadramut kabilesinden bir kimse ile İmruülkays b. Abîs arasındaki bir davaya bakarken sırf davayı kazanmak için yalan yere yemin eden kimseyi Allah'ın kızgın bir şekilde karşılayacağını söylemişti.⁶⁸⁷ Adaleti tesis noktasında bu denli hassas olduğu halde yanlı davrandığı yönünde bir ima işittiğinde ise çok üzülür ve öfkelenirdi. Zira o iki kişi arasında hüküm vermek şöyle dursun sıradan günlük konuşmaları, ashabıyla şakalaşması esnasında dahi ağzından çıkan sözlerle, davranışlarına dikkat eden bir peygamberdi.⁶⁸⁸ Hurma bahçelerini sulayan kaynağın paylaşılması hususunda ihtilafa düşen Zübeyr b. Avvâm ile ensardan bir sahabi Hiz. Peygamber'e gelip durumu izah etmişlerdi. Resûlullâh Zübeyr'e "Sudan istifade et, sonra bırak komşunun bahçesine gitsin!" demişti. Bu hüküm karşısında diğer sahabi "Halanın oğlu olduğu için bu hükmü verdin değil mi?" deyince Hiz. Peygamber çok kızdı, öyle ki yüzü öfkeden kıpkırmızı oldu ve Zübeyr'e dönüp "Hayır Zübeyr, bahçeni sula, sonra da suyun önünü kes, ta ki hurma ağaçlarının köklerine kadar insin." buyurdu. Abdullah b. Zübeyr "Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun

⁶⁸⁵ Buhârî, Megâzî, 44; Ebû Dâvud, Talâk, 35; Şâmî, V, 195.

⁶⁸⁶ Mâlik b. Enes, Akdiye, 1; Buhârî, Şehâdât, 27; Müslim, Akdiye, 4; Şâmî, IX, 166.

⁶⁸⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 178; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 112; Şâmî, IX, 219.

⁶⁸⁸ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 102; Tirmizî, Birr, 57; Hâkim, I, 187; Şâmî, III, 35.

eğmedikçe iman etmiş olmazlar.” meâlindeki Nisâ suresi 65. âyetin bu olay üzerine nâzil olduğunu söylemiştir.⁶⁸⁹

Ashap arasındaki meseleler oldukça çeşitliydi. Kimi zaman alışveriş sırasındaki bir anlaşmazlık, alışılmadık bir söz ya da davranış ve hatta mescidde yüksek sesle Kur’ân okunması dahi iki sahâbi arasında mesele olabiliyordu. Bir sahâbi bir başka sahâbinin hurma bahçesindeki hurmaları selem⁶⁹⁰ akdiyle satın almıştı. Ancak o yıl bahçeden hiç ürün alınmadı. Bunun üzerine anlaşmazlığa düşen iki sahâbi soluğu Hz. Peygamber’in yanında aldılar. Hz. Peygamber hurmaları satın alana verdiği para karşılığında hiç hurma alıp almadığını sordu. Almadığını öğrenince de hurmaları satana “Neden adamın malını kendine helal sayıyorsun, aldıklarını geri ver!” dedi. Sonra da bahçeden ürün alınacağı anlaşılmadan selem akdi ile hurma alış verişinin yapılmamasını emretti.⁶⁹¹ Tebûk Gazvesi’ne (9/630) bir mazereti olmadığı halde katılmayan Cûlâs b. Süveyd, bu kimseleri kınayan âyetleri kastederek “Eğer bu adamın söyledikleri doğruysa biz de eşeklerden daha aşağıyız” şeklinde bir kelam etti. Babasının vefatından sonra annesiyle evliliği sebebiyle Cûlâs’ın himayesinde olan Umeyr b. Sa’d bunu işitince Cûlâs’a kendisini çok sevdiğini, başına kötü bir şeyin gelmesini hiç arzu etmediğini ancak söylediği sözle kendisini büyük bir çıkmazda bıraktığını ifade etti. Çünkü söylediği sözü Resûlullâh’a ulaştırırsa Cûlâs’ı zor durumda bırakmış olacak, gizlese dinine ihanet etmiş sayılacaktı. Ancak Umeyr böyle bir durumda sevgisi yerine dinini tercih etti ve söylediği sözü Resûlullâh’a ulaştırdı. Durumun kötüye gittiğini gören Cûlâs bu sözleri inkar etti ve Umeyr’i kendisine iftira etmekle suçladı. Bunun üzerine Cûlâs’ı yalanlayan, Umeyr’i doğrulayan bir âyet nâzil oldu.⁶⁹² Yine zikredilen bilgilere göre Cûlâs’ın inkarı üzerine Umeyr ona tevbe etmesini, Allah’ın Kur’ân âyetleri ile hakikati açığa çıkaracağını ifade etmiştir. Bunu söyledikten kısa bir süre sonra ise Resûlullâh’a vahiy gelmiş, etrafındakiler her vahiy nüzûlü sırasında olduğu

⁶⁸⁹ Buhârî, Mûsâkât, 6; Müslim, Fadâil, 36; Şâmî, IX, 170-171.

⁶⁹⁰ Peşin bedelle veresiye mal değişimi anlamına gelen selem akdiyle ilgili detaylı bilgi için bk. Bilal Aybakan, “Selem”, *DİA*, XXXVI (İstanbul 2009), s. 402-405.

⁶⁹¹ Ebû Dâvud, İcâre, 56; İbn Mâce, Ticârât, 61; Şâmî, IX, 282-283.

⁶⁹² İbn Hişâm, II, 281. Nâzil olan âyet “Bir şey söylemediklerine dair Allah’a yemin ediyorlar. Halbuki o küfür sözünü söylediler ve (sözde) müslüman olduktan sonra inkar ettiler. Ayrıca başaramadıkları şeye (peygamberi öldürmeye) de yeltendiler. Sırf, Allah ve Resûlü kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için intikam almaya kalktılar. Eğer tövbe ederlerse kendileri için hayırlı olur. Şayet yüz çevirirlerse Allah onları dünyada ve ahirette elem dolu bir azaba çarptıracaktır. Artık onlar için yeryüzünde ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.” meâlindeki Tevbe sûresi 74. âyettir.

gibi susup hareketsiz beklemişlerdir. Âyet nâzil olduktan sonra Cûlâs, bir ara müşriklere katılmayı içinden geçirdiyse de sonrasında tevbe etmiş ve tevbesi kabul edilmiştir.⁶⁹³ Âyet nâzil olduğunda Hz. Peygamber Umeyr'in kulağına eğilmiş ve "Kulakların doğru duymuş, Rabbin seni tasdik etti." demiştir.⁶⁹⁴ Devesine yem vermekte olan ensardan bir genç, Medine'de bulunan mescidlerden birisinde⁶⁹⁵ Mu'âz b. Cebel yatsı namazını kıldırmak üzere tekbir alınca yemlemeyi bırakıp abdest aldıktan sonra arkasında namaza durmuş ancak Mu'âz Bakara suresiyle başladığı kıraatini bir türlü bitirmeyince namazdan ayrılıp devesini yemleme işine devam etmiş, Mu'âz namazı bitirince de yanına giderek bu denli uzun kıldırdığı için ağzına geleni söylemiş ve kendisini Hz. Peygamber'e şikayet edeceğini ifade etmişti. Sabah olup da Mu'âz Hz. Peygamber'e durumu arzeditince genç söz istedi ve iş güç sahibi olduklarını beyanla Mu'âz'ın kıraati çok uzun tuttuğundan yakındı. Hz. Peygamber gencin söyledikleri üzerine Mu'âz'a dönüp "Fitneci mi olmak istiyorsun?" diye sert bir şekilde azarladıktan sonra ona "A'lâ, Leyl, 'Alak" gibi kısa sureleri okumasını emretmiştir.⁶⁹⁶ Sonra Mu'âz'a dua etmesini emretmiş, Mu'âz'ın duası bitince de aynı şeyi gence emretmiştir. Genç onun gibi dua edemeyeceğini ancak düşmanla karşılaşrsa sebat edip Allah'a olan sözünü yerine getireceğini söylemiştir. Bir sefer sırasında şehit olunca da Hz. Peygamber "Allah'â doğru söyledi, Allah da onu tasdik etti." demiştir.⁶⁹⁷ Abdullah Zül'-Bicâdeyn Medine'ye gelip müslüman olduktan sonra mescidde oturup gür sesiyle Kur'ân okumayı alışkanlık

⁶⁹³ İbn Sa'd, IV, 376; İbn Seyyidünnâs, I, 335; Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, IV, 241-242; Şâmî, III, 416-417.

⁶⁹⁴ Abdürrezzâk, X, 47; İbn Abdülber, III, 289-290; Şâmî, III, 417.

⁶⁹⁵ Hz. Peygamber sahabilere mahalle mescidleri inşa etmelerini söyler ve bu mescidlerin temizlenmesini, güzel kokular sürülmesini isterdi. Bk. Ebû Davud, Salât, 13; İbn Mace, Mesacid, 9. Hz. Peygamber'in bu emrine uygun olarak Mescid-i Nebevî'ye bir miktar uzak olan mahallelerde mescidler inşa edilmiştir. Mu'âz b. Cebel'in Resûlullâh'la yatsı namazını eda ettikten sonra çevredeki mescidlerden birisinde insanlara yatsı namazında imam olduğu bildirilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, II, 8. Hz. Peygamber zamanında Medine'de Mescid-i Nebevî dışında dokuz adet mescid bulunduğu ifade edilmiştir. Bu mescidlerin isimleri Râtic, Benî Züreyk, Benî Sâ'ide, Benî Ubeyd, Kubâ'daki Benî Amr b. Mebzûl, (Kubâ mescidi), Cüheyne, Eslem, Benî Seleme, Benî Gıfâr şeklinde sıralanmıştır. Bk. Dârekutnî, II, 85; Süheylî, IV, 307. İbn Şebbe de Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî dışında namaz kıldığı mescidleri Benî Amr b. Mebzûl, Benî Adî, Benî Hadâre, Benî Udayye, Beni'l-Hublâ, Beni'l-Hâris b. Hazrec, Sebeh, Benî Hatme, Benî Muhammam ve el-Fadîh olarak zikretmiş; ayrıca Nâbiğa, Sarame ve İtbân'ın evinde namaz kıldığını bildirmiştir. Bk. İbn Şebbe, I, 47. Ayrıca bk. Yeniçeri, s. 200-202.

⁶⁹⁶ Abdürrezzâk, II, 365-366.

⁶⁹⁷ Abdürrezzâk, II, 366. Benzer bir rivayette ise bir sahabinin yine başka bir sahabi için "Falanca o kadar uzun kıldırıyor ki neredeyse içimden cemaate katılmamak geçiyor!" diye şikayette bulunduğu, bunun üzerine eşi benzeri görülmemiş bir şekilde kızan Resûlullâh'ın umuma hitaben yaptığı konuşmada "Sizler nefret ettiriyorsunuz, kim namaz kıldırırsa kısa kıldırsın. Unutmayın ki cemaat içerisinde hastalar, güçsüzler ve işi gücü olan kimseler vardır!" diye uyarıda bulunmuştur. Bk. Buhârî, İlim, 28; Şâmî, IX, 136.

haline getirmişti. Hz. Ömer “Şu bedevi Kur’ân okurken sesini yükseltip başkalarının okumasına mani oluyor!” diyerek onu Resûlullâh’a şikayet edince Hz. Peygamber “Bırak onu Ömer! O yurdundan Allah’a ve Resûlu’ne hicret etmek üzere çıktı.” demiştir.⁶⁹⁸

Sahabiler yardım etmek istedikleri kişiler için de Resûlullâh’a başvururlardı. Benî Kurayza esirleri arasında bulunan Zebîr b. Bâtâ’nın Buâs Savaşı’nda⁶⁹⁹ Sâbit b. Kays’a unutulmaz bir iyiliği dokunmuştu. Onu öldürülecek esirler arasında gören Sâbit Hz. Peygamber’e geldi ve Zebîr’in kendisine yaptığı iyilikten ötürü öldürülmemesini talep etti. Hz. Peygamber kabul etti. Ancak Zebîr ailesi olmadan yaşamanın bir anlamı olmadığını söyleyince Hz. Peygamber’den onların da Zebîr’e iadesini istedi. Resûlullâh kabul etti. “Malım mülküm olmadan ne yaparım?” deyince bu hususta da Hz. Peygamber’den izin aldı. Nihayet Zebîr Kurayza yahudilerinin önde gelenlerinin durumunu sordu. Öldürüldüklerini öğrenince onların olmadığı bir dünyada yaşamanın kendisine bir hayrı olmayacağını söyleyerek ölmeyi tercih etti ve boynu vuruldu.⁷⁰⁰ Benzer şekilde Hz. Peygamber’in teyzelerinden Selmâ bint Kays,⁷⁰¹ bülüğ çağına ermiş Benî Kurayza esirleri arasında yer alan Rifâa b. Samuel, maziye dayanan tanışıklıklarına binaen kendisine sığınınca Hz. Peygamber’e gelmiş ve onun kendisine hibe edilmesini istemiştir. Hz. Peygamber teyzesinin bu isteğini yerine getirmiştir.⁷⁰²

Ashabın ihtiyaçlarının bir kısmının da seferler kapsamında ortaya çıktığını görüyoruz. Sefer öncesi yahut sonrası mazeret bildirmek isteyenler Resûlullâh’a başvururlardı. Uhud Gazvesi (3/625) sonrası Medine’ye dönmelerinin ertesi günü müslümanlara, şehre bir saldırı olmaması için müşriklere saldırı emri veren Hz. Peygamber, bu emrin muhataplarının yalnızca Uhud Gazvesi’ne katılanlar olduğunu duyurmuştu. Resûlullâh’ın yanına gelen Câbir b. Abdullah, babasının kendisini geride bıraktığı yedi kızkardeşinin bakımı ile görevlendirdiğini, bu yüzden çok istediği halde

⁶⁹⁸ Vâkıdî, III, 1013-1014; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 162; Şâmî, V, 459.

⁶⁹⁹ Hicretten beş veya altı yıl önce Medine’ye 2 fersah uzaklıkta, Benî Kurayza toprakları üzerindeki Buâs mevkiinde Evs ve Hazrec kabileleri arasında cereyan eden bir savaş olup, Hazrec lideri öldürülmüş ve savaş Evsliler lehine sonuçlanmıştır. Bk. Asri Çubukçu, “Buâs”, *DİA*, VI (İstanbul 1992), s. 340.

⁷⁰⁰ Vâkıdî, II, 518-519; İbn Hişâm, III, 562-563; Şâmî, V, 14-15.

⁷⁰¹ İbn Hişâm, Selmâ bint Kays’ın Rasûlullâh’la birlikte kıblenin Kâbe’ye tahvilinden önce Mescid-i Aksâ’ya yönelerek namaz kılanlardan olduğu bilgisini vermiştir.

⁷⁰² İbn Hişâm, III, 563; Şâmî, V, 13.

Uhud Savaşı'na katılmadığını söyledikten sonra bu takibe iştirak için izin istedi. Hz. Peygamber bu açıklama üzerine Câbir'e özel izin verdi.⁷⁰³ Benî Gıfâr'dan bir grup hanım Hayber Seferi (7/628) öncesi Hz. Peygamber'e gelip savaşa iştirak etmek istediklerini, yaralıları tedavi etmek vb. vazifeleri ifa suretiyle müslümanlara güçleri nispetinde yardımda bulunabileceklerini söylediler. Hz. Peygamber "Allah'ın bereketi üzerine" deyip isteklerini kabul etmiştir.⁷⁰⁴ Tebük Gavesi (9/630) öncesinde bedevilerden bir grup⁷⁰⁵ Hz. Peygamber'e gelerek mazeret bildirip savaşa çıkmamak için izin istediler. Ancak samimi olmadıklarından Allah katında özürleri kabul görmedi.⁷⁰⁶ Aynı durum sefer dönüşü de devam etti. Savaştan geri kalanlar, Medine'ye gelir gelmez ilk iş olarak mescide girip iki rekat namaz kılmayı itiyat haline getirmiş olan Hz. Peygamber'in yanına gelip mazeretlerini bildirdiler. Hz. Peygamber içlerinde olanı Allah'a havale ederek özürlerini kabul eder gözüktü ve kendileri için istiğfarda bulundu. Sonra seferden geri kalan Ka'b b. Mâlik kapıda görüldü. Hz. Peygamber kızgın bir tavır takındı ve gel dedi. Ka'b gelip önüne oturunca "Neden geride kaldın, bineğini almamış mıydın?" diye sordu. Ka'b, bir başkasının huzurunda olsa çok kolay yalan söyleyip bu durumdan kurtulabileceğini ancak yalan söyleyip kendisini razı etse bile Allah'ı razı edemeyeceğini bildiğinden doğru söylemekten başka seçeneği olmadığını, seferden bir manisi olmadığı halde geri kaldığını ifade etti. Hz. Peygamber "İşte bu doğruyu söyledi." dedikten sonra kalkmasını ve Allah'ın kendisi hakkında vereceği hükmü beklemesini söyledi.⁷⁰⁷ Hz. Peygamber'in önüne oturunca Resûlullâh'ın kendisinden yüz çevirdiği; Ka'b'ın, "Neden benden yüz çeviriyorsun? Ben şüpheyeye düşmedim, münafık olmadım." demesi üzerine de Resûlullâh'ın neden sefere katılmadığını sual ettiği de bildirilmiştir.⁷⁰⁸

Seferler öncesi bineği olmayan sahabiler gelip binek isterlerdi. Hz. Peygamber de imkanları ölçüsünde sahabilerin bu isteklerini yerine getirmeye çalışırdı. Tebük Gazvesi (9/630) hazırlıkları sırasında ensardan Benî Amr b. Avf'a mensup bir grup Hz.

⁷⁰³ İbn Hişâm, III, 472-473; Şâmî, IV, 309.

⁷⁰⁴ Vâkıdî, II, 685; İbn Hişâm, III, 629; Ahmed b. Hanbel, VI, 380; Şâmî, V, 144.

⁷⁰⁵ İbn İshâk kendisine bunların benî Gıfâr'dan olduğunu söylediğini ifade etmiştir. Bk. İbn Hişâm, IV, 742.

⁷⁰⁶ İbn Hişâm, IV, 742.

⁷⁰⁷ İbn Hişâm, IV, 752-753.

⁷⁰⁸ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VIII, 119; Aynî, XIV, 386; Şâmî, V, 474-475.

Peygamber’e gelerek sefere çıkabilmek için binek istediler. Hz. Peygamber kendilerine verecek bir şey bulamadığını söyleyince ağlayarak geri döndüler. Bu yüzden kendilerine ağlayanlar anlamında “bekkâûn” dendi ve haklarında övücü bir ayet indi.⁷⁰⁹ Yine aynı sefer öncesi bineğini yitiren Able b. Zeyd sefere katılmak üzere binek arayışına girmiş, Hz. Peygamber’e de bunun için başvurduğu halde bir netice alamamıştı. Nihayet gece çaresiz bir şekilde kalkıp namaz kıldıktan sonra ağlayarak “Allahım! Sen cihadı farz kıldın ve bizleri cihada teşvik ettin. Ben de savaşta ele geçireceğim her şeyi ama her şeyi müslümanlara tasadduk ediyorum.” diyerek durumunu Allah’a arz etmişti. Sabah olunca Hz. Peygamber namazın ardından “Bu gece tasaddukta bulunan kişi nerede?” diye sormuş, kimse kalkmayınca sorusunu tekrarlayıp “O kişi kalksın!” demiştir. Sahabi kalkıp olan biteni anlatınca da Hz. Peygamber “Müjdeler olsun, zekatın kabul olunan zekatlar arasına yazıldı.” demiştir.⁷¹⁰ Tebük Gazvesi (9/630) öncesi binek isteyenlerden birisi de Ebû Mûsâ el-Eş’arî idi. Kabilesinden bir grup arkadaşıyla binek istemişti. Hz. Peygamber o anda çok meşgul ve biraz da kızgındı. Bu isteği karşısında Ebû Mûsâ’ya “Vallahi size binek vermeyeceğim, yanımda binek yok.” deyiverdi. Ebû Mûsâ aldığı bu cevap karşısında üzgün bir şekilde geri döndü. Kısa bir süre sonra Hz. Peygamber’e ganimet olarak bir miktar deve geldi. O da Bilâl’den Ebû Mûsâ’yı çağırmasını istedi ve ona 5-6 deve vererek “Bunları arkadaşlarınızla birlikte kullanın!” dedi. Ebû Mûsâ almasına aldı ama akli Hz. Peygamber’in sözlerindeydi. Zira kendilerine binek vermeyeceğine yemin etmişti. Gerek kavminin yalancı olduğunu düşünmesi ihtimalinden gerekse Hz. Peygamber’in yeminini unuttuğu için kendilerine binek verdiğini düşündüğü için arkadaşlarıyla birlikte yeniden Resûlullâh’ın yanına gitti ve durumu izah etti. Hz. Peygamber “Size bineği veren ben değilim. Allah verdi. Ayrıca biliniz ki ben bir yemin edip de sonrasında yeminimden daha hayırlı bir seçenikle karşılaşsam yeminimi bozarım.” dedikten sonra yeminini dolayısıyla kefarete ödediğini ifade etmiştir.⁷¹¹

⁷⁰⁹ İbn Hişâm, IV, 741-742; Şâmî, V, 438. Haklarında nâzil olan Tevbe sûresi 92. âyet meâlen şu şekildedir: “Bir de senden binek hayvanı istemeye geldiklerinde “Sizi bindirecek hayvan bulamıyorum.” dediğin vakit, bu uğurda sarfedecek bir şey bulamadıklarından dolayı, kederlerinden gözyaşı döke döke dönenlere günah yoktur.”

⁷¹⁰ Süheyli, IV, 304; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 528-529; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, V, 9; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 547; Şâmî, V, 439.

⁷¹¹ Ahmed b. Hanbel, IV, 418; Buhârî, Megâzî, 79, Müslim, Eymân, 8; Tevhîd, 56; Şâmî, V, 440, IX, 99-100.

Sahabiler seferler dışında da zaman zaman Resûlullâh'tan binek ya da binek parası isterlerdi. Enes'ten gelen bir rivayete göre bir sahabi Hz. Peygamber'e gelip binek istemişti. Resûlullâh da "Sana bir deve yavrusu vereceğim." demişti. Adam hayretle deve yavrusuna nasıl bineceğini sorunca da "Her deve yavru olarak dünyaya gelmiyor mu?" diyerek beraberindekileri gülümsetmiştir.⁷¹² Bir defasında da iki sahabi Hz. Peygamber'e gelerek kendisinden deve satın almak için para istemişlerdi. Hz. Peygamber onlara iki dinar verdi. Geri dönüş yolunda Hz. Ömer'le karşılaştılar ve Hz. Peygamber'in onlara yaptığı cömert yardımdan bahsedip sevinçlerini dile getirdiler. Hz. Ömer de onların sözlerini Resûlullâh'a aktardı. Hz. Peygamber "Oysaki bir başkasına çok daha fazlasını verdim de böyle bir şey söylemedi." dedikten sonra, istenilen şeylerin kimileri için azab vesilesi olacağını hatırlattı. Hz. Ömer "O halde neden veriyorsun? Reddedersen azaptan kurtulmuş olurlar." diye sorması üzerine de "Allah'ın kendisine vermemeyi, cimriliği yasak ettiğini ifade etti."⁷¹³

Hz. Peygamber'in verdiği vazifeleri yaparken bir takım müşküllerle karşılaşan sahabiler soluğu onun yanında alırlardı. Bizans İmparatoru Herakleios'a elçi olarak gönderilen (7/628) Dihye b. Halîfe de bunlardan birisiydi. Dönüş yolunda mensuplarının önemli bir kısmı yeni müslüman olmuş olan Benî Cüzâm'ın İslâm'a henüz girmemiş boylarından birisinin saldırısına uğradı ve Bizans İmparatoru'nun verdiği bütün hediyeleri yitirdi.⁷¹⁴ Dihye Medine'ye döner dönmez Hz. Peygamber'in huzuruna çıktı ve olan biteni anlattı. Sonra da kendisine saldıran Hüneyd b. Ârîd ile oğlunun kanını istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Zeyd b. Hârise kumandasındaki bir birliği onların üzerine gönderdi.⁷¹⁵ Hz. Peygamber'in kendisini kumandan olarak görevlendirdiği bir seriyye esnasında gusul abdesti alması gerekince soğuktan ölürüm endişesiyle "Kendinizi öldürmeyin!"⁷¹⁶ meâlindeki âyeti hatırlayıp teyemmümle emrindekilere namaz kıldırın Amr b. el-Âs, dönünce Resûlullâh'a bu durumu arzetti.

⁷¹² Ebû Dâvud, Edeb, 84; Tirmizî, Birr, 57; Şâmî, VII, 113.

⁷¹³ Ahmed b. Hanbel, III, 4; Bûsirî, III, 377; Şâmî, VII, 52.

⁷¹⁴ Bu durumu öğrenen Benü'd-Dubeyb'e mensup bir grup, Hüneyd ve adamlarına saldırarak Dihye'nin taşıdığı hediyeleri kurtarıp kendisine iade etmişlerdir.

⁷¹⁵ Vâkıdî, II, 557; İbn Hişâm, IV, 807; Kelâî, II, 247; Şâmî, VI, 88. Esasen bu olaydan kısa bir süre önce Cüzâm'dan Rifâ'a b. Zeyd, Medine'ye gelerek kabilesi adına İslâmiyeti kabul etmişti. Hz. Peygamber'den kabilesi için yazılı bir belge almış yurduna dönmekte olan Rifâ'a'nın, olan bitenden sonradan haberi olmuş ve bu sebeple kabilesine bir zarar gelmemesi için tekrar Medine'ye dönerek durumu Resûlullâh'la görüşmüştür. Bk. İbn Hişâm, IV, 806-807; Şâmî, VI, 88; Dahlân, II, 158-159.

⁷¹⁶ Nisâ 4/29.

Abdürrezzâk rivayetine göre Resûlullâh anlattıklarına ne sözle ne de davranışlarıyla herhangi bir tepki vermedi.⁷¹⁷ Bazı sahabiler de Hz. Peygamber’e “Senin görevlendirmenle bir yerlere giderken konaklamak istiyoruz ama bazı kimseler bizi misafir etmiyorlar.” diye yakındılar. Hz. Peygamber sahabilere misafir etmedikleri takdirde buna karşılık bir ağırlama bedeli almalarını emretmiştir.⁷¹⁸ Benzer şekilde kendisini misafir etmediği halde gün gelip misafir olmak isteyen kimseye nasıl davranması gerektiğini soran bir sahabiye de “Onu ağırla!” demiştir.⁷¹⁹

Sahabilerden bazıları Hz. Peygamber’in omuzları arasındaki peygamberlik mührünü merak eder, onu görmek hatta dokunmak isterlerdi. Kaynaklarımızdaki bilgiler çoğu zaman Hz. Peygamber’in onların bu meraklarını hoş gördüğünü göstermektedir. Sâib b. Yezîd,⁷²⁰ Abdullah b. Sercis,⁷²¹ Câbir b. Semüre⁷²², Selmân-ı Fârisî⁷²³, Ebû Rimse⁷²⁴ ve Ebû Sa’îd el-Hudrî⁷²⁵ bunlardandır. Hz. Peygamber’in arkasında durarak bir süre peygamberlik mührüne bakmışlar ve neye benzediği hususunda kendilerince çeşitli tasvirler yapmışlardır. Bazen de Hz. Peygamber bizzat bir sahabiye peygamberlik mührüne dokunmasını söylemiştir. Ebû Zeyd el-Ensârî’ye⁷²⁶ (Amr b. Ahtab) “Yaklaş ve sırtına dokun!” demiştir. Sahabi yaklaşıp eğilmiş ve sırtına dokunarak parmaklarını mührün üzerine koymuş, mührü hissetmiştir. “Nasıl bir şeydi?” diye sorulduğunda da omuzunda bir miktar tüy olduğunu söylemiştir.⁷²⁷

Maddi imkansızlıklardan ötürü evlenememe ile ilgili şikayetler de Hz. Peygamber’e arzedilen meseleler arasındadır. Abdullah b. Ebû Hadred Bedir Gazvesi’nde öldürülen Sürâka b. Hârise’nin kızına talip olmuş ve çok sevdiği bu hanımla 200 dirhem mehir söz vererek nikahlanmıştı. Ancak bu mehri verecek parası yoktu. Gelip de durumu anlatınca Hz. Peygamber 200 dirhem mehri çok bulmuş ve

⁷¹⁷ Abdürrezzâk, I, 226-227; İbn Hibbân, IV, 144.

⁷¹⁸ Buhârî, Mezâlim, 18; Humeydî, III, 349; Şâmî, IX, 309.

⁷¹⁹ Tayâlisî, II, 637-638; Abdürrezzâk, XI, 269; Ahmed b. Hanbel, III, 473; Şâmî, IX, 309. Rivayette bu sahabinin Ebû’l-Ahvas el-Cüşemî’nin babası olduğu ifade edilmiştir.

⁷²⁰ Buhârî, Menâkıb, 22; Şâmî, II, 45.

⁷²¹ Müslim, Fadâil, 112; Şâmî, II, 45.

⁷²² Ahmed b. Hanbel, V, 98; Müslim, Fadâil, 110; Şâmî, II, 45.

⁷²³ İbn Ebû Şeybe, VII, 341; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, VI, 241; Şâmî, II, 45.

⁷²⁴ Ahmed b. Hanbel, II, 226; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, XXII, 279; Şâmî, II, 46.

⁷²⁵ Ahmed b. Hanbel, III, 69; Şâmî, II, 46.

⁷²⁶ İsmi Amr b. Ahtab b. Rifâ‘a olup künyesiyle meşhur olmuştur. Hazrec kabilesine mensuptur. Bk. İbn Sa‘d, VII, 28; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 599.

⁷²⁷ Ahmed b. Hanbel, V, 77; Ebû Ya‘lâ, XII, 240; Hâkim, II, 663; Şâmî, II, 45-46.

hayretle “Sübhânallâh! Ebtah altın olsaydı dahi bundan daha fazlasını veremezsiniz!” demiştir. Sonra da o an için yanında kendisine verebilecek bir şey olmadığını söylemiş ve beklemesini istemiştir. Bir süre sonra Benî Cüşem kabilesinden Rifâa b. Kays’ın müslümanlarla Kaysoğullarının arasını bozmaya çalıştığını öğrenince Abdullah b. Ebû Hadred ve beraberinde bir grubu onunla ilgili bilgi toplamak üzere göndermiştir (6/627). İbn Ebû Hadred ve arkadaşları beraberlerinde koyun ve deve sürüsünden oluşan yüklüce bir ganimetle dönmüşler ve Abdullah, Rîfâ’a’nın başını Resûlullâh’a getirdikten sonra bu ganimetten payına düşen 13 deve⁷²⁸ ile söz verdiği mehri ödeyerek muradına nail olmuştur.⁷²⁹ Evlenme hususundaki sıkıntısını Resûlullâh’a anlatan sahabilerden birisi de Ebû Hüreyre’dir. Buhârî rivayetine göre bu husustaki derdini üst üste dört defa “Maddi durumumdan ötürü evlenecek bir hanım bulamıyorum. Genç olduğum için de zinaya düşmekten korkuyorum, ne yapacağım?” şeklinde ortaya koyan Ebû Hüreyre’ye ilk üçünde cevap vermeyen Hz. Peygamber nihayet dördüncüsünde “Halinle ilgili söylenecek bir şey kalmadı. İster iğdiş yap ister yapma!” diyerek karşılık vermiştir.⁷³⁰ Yine bir sahabi Hz. Peygamber’e gelerek iğdiş yapması için kendisine izin vermesini istemiştir. Ancak Resûlullâh “Benim ümmetimin iğdişi oruç tutmak ve namaz kılmaktır.” diyerek buna izin vermemiştir.⁷³¹

Sahabilerin bazı talepleri de Hz. Peygamber’in kendilerine verdiği bir takım sözlerle ilgiliydi. Örneğin Resûlullâh, Mahmiye b. Cez’e kendisine getirilen ilk ganimetten bir cariye vereceğini söylemişti. Bu sözün ardından Medine’ye gelen ilk ganimet içerisinde yer alan güzelliği dillere destan bir cariye Ebû Katâde’ye verilince Mahmiye, Resûlullâh’a gelerek sözünü hatırlattı ve cariyeyi istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Ebû Katâde’ye haber göndererek o cariyeyi kendisine hibe etmesini istedi. Ebû Katâde bu isteği kabul edince onu Mahmiye’ye verdi.⁷³²

Evlenme ve boşanma ile ilgili meseleler de Hz. Peygamber’e sıklıkla taşınmaktaydı. Müslüman olduğunda sekiz tane hanımı olan Kays b. Hâris, bu durumu

⁷²⁸ Bazı rivayetlerde humus çıkarıldıktan sonra kişi başına düşen deve sayısı 12 olarak belirtilmiştir. Bk. Vâkîdî, II, 777-780; Şâmî, VI, 187.

⁷²⁹ Vâkîdî, II, 777-780; İbn Hişâm, IV, 818-819; Şâmî, VI, 185-187.

⁷³⁰ Buhârî, Nikâh, 8; Nesâî, Nikâh, 4; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 79; Şâmî, IX, 290.

⁷³¹ Ahmed b. Hanbel, II, 173; Şâmî, IX, 290.

⁷³² Vâkîdî, II, 780; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 44; Şâmî, VI, 187.

Hız. Peygamber'e arzederék ne yapması gerektiğini sormuştu. Hız. Peygamber de içlerinden dört tanesini seçip diğerlerini bırakmasını söylemişti.⁷³³ Nevfel b. Muâ'viye de benzer bir sorunla Hız. Peygamber'e gelmiş ve beş hanımla evli olduğunu bildirmiştir. Resûlullâh ona da bir hanımından ayrılmasını söylemiştir. Nevfel, iki senedir çocuğı olmayan ilk evlendiğı hanımı boşama yoluna gitmiştir.⁷³⁴ Rifâ'a el-Kurazî'nin üç talakla boşadığı eski eşi Hız. Peygamber'e gelerek aralarında nikah akdi gerçekleştirilen Abdurrahman b. Zübeyr'le evlendiğine pişman olduğunu ve onunla karı koca münasebeti kurmadan yeniden Rifâ'a'ya dönmek istediğini ima eden cümleler kurunca Hız. Peygamber bunun mümkün olamayacağını bildirmiştir.⁷³⁵ Bir sahabi hastalığı sırasında ensardan bir hanımla nikah yapınca arkadaşları bu duruma itiraz etmişler ve "sülüs"⁷³⁶ olduğunu ifadeyle nikahın caiz olamayacağını ifade etmişlerdir. Meseleyi dinleyen Hız. Peygamber böyle bir durumda nikahın caiz olduğunu, sülüs şeklinde nitelendirilmesinin mümkün olmayacağını bildirmiştir.⁷³⁷ Kocasının vefatından sonra lohusalık dönemi bir süre daha devam eden Sübey'a el-Eslemiyye bu özel durumundan ötürü iddet müddetini beklemeden evlenebilmek için Hız. Peygamber'den izin istemişti. Resûlullâh Sübey'a'ya istediğı izni vermiştir.⁷³⁸ Hız. Peygamber'e gelen bir kadın, yanında getirdiğı oğlunu göstererek onu doğurduğunu, emzirdiğini, her türlü bakımıyla ilgilendiğini, şimdi ise kocasının boşanıp oğlunu da elinden almak istediğini söyleyince Hız. Peygamber kadının haklılığına hükmetmiş ve çocuğun annede kalmasını sağlamıştır.⁷³⁹ Babasının kendisini, zorla istemediğı bir adamla evlendirmek istediğini söyleyen bir genç kıızı ise haklı bularak bu evliliğı kabul edip etmeme hususunda muhayyer bırakmıştır.⁷⁴⁰

Kur'an'ı-Kerîm hükümleriyle değışen uygulamalarla ilgili meseleler de Hız. Peygamber'e anlatılır, çözüm istenirdi. Ahzâb Sûresi 5. âyetle evlat edinilen çocukların hakiki evlat yerine geçemeyeceğı ve babalarına nispet edilmesi gerektiğı bildirilince bu

⁷³³ Abdürrezzâk, VII, 162; Ebû Dâvud, Talâk, 25; İbn Mâce, Nikâh, 40; Şâmî, IX, 294.

⁷³⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 184; Şâmî, IX, 294.

⁷³⁵ Buhârî, Talâk, 4; Müslim, Nikâh, 111; Şâmî, VII, 130-131.

⁷³⁶ Zevc ve zevceden başka varisi olan kimsenin malının üçten birinden fazlasını bir başkasına vasiyet edememesi.

⁷³⁷ Dârekutnî, III, 250; Şâmî, IX, 291.

⁷³⁸ Abdürrezzâk, VI, 476; Tirmizî, Talâk, 17; Nesâî, Talâk, 56; Şâmî, IX, 299.

⁷³⁹ Abdürrezzâk, VII, 153; Ebû Dâvud, Talâk, 35; Şâmî, IX, 299.

⁷⁴⁰ Ebû Dâvud, Nikâh, 24; Şâmî, IX, 47.

durum Ebû Huzeyfe'nin aile yapısında önemli değişimlere sebep olmuştu. Ebû Hüzeyfe'nin hanımı Sehle bint Süheyl Hz. Peygamber'e gelerek küçük bir evde oturduklarını, ilgili âyetten önce kocasının evlatlığı Sâlim'e çocuğu gibi davrandığı için aynı evde olmalarının sıkıntı yaratmadığını, evde istediği gibi dolaşabildiğini, ancak değişen hükümle birlikte kocasının bülüğ çağına girmiş olan Sâlim'in rahatça eve girmesinden rahatsızlık duyduğunu söyledi. Resûlullâh da Sehle'ye "Sâlim'i emzir, böylece mahremin olur."⁷⁴¹ karşılığını verdi.⁷⁴² "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir." meâlindeki Âl-i imrân suresi 92. âyetin nâzil olmasının ardından Ebû Talha Hz. Peygamber'e gelerek kendisi için en kıymetli şey olan Beyrahâ isimli bahçesini⁷⁴³ bu âyetin işaret ettiği iyiliğe kavuşmak için sadaka olarak vermek istediğini bildirmiştir. Hz. Peygamber "Dur, dur, bu çok kazanç getiren bir mal!" dedikten sonra onu akrabaları, özellikle içlerinden fakir olanlar arasında paylaştırmasının daha uygun olacağını söylemiştir. Ebû Talhâ bunun üzerine bahsettiği yeri akrabaları arasında paylaştırmıştır.⁷⁴⁴ Yaşadıkları yerde sık sık aç kalma sıkıntısı ile karşılaştıklarını söyleyen bir sahabi de hayati tehlike söz konusu olduğunda Kur'ân'da yenilmesi yasaklanan ölü hayvan etinin kendileri için caiz olup olmayacağını sormuştur. Hz. Peygamber akşam ve sabah yemeği yiyemeyip sebze de yetiştiremedikleri takdirde yiyebileceklerini söylemiştir.⁷⁴⁵

⁷⁴¹ Hz. Peygamber'in bu cevabı oldukça tartışılmıştır. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in bu sözünden yola çıkarak kızkardeşlerinin kızlarına, kendisine mahrem olmasını istediği kimseleri emzirmelerini söylediği, böylece sütten kesilmiş dahi olsalar beş kere emzirilen çocukları mahrem kabul ettiği, buna karşılık Ümmü Seleme başta olmak üzere Resûlullâh'ın diğer hanımlarının sütten kesilmiş çocukların bu şekilde emzirilmesinin doğru olmadığını düşünerek Hz. Âişe'yi; Hz. Peygamber'in verdiği bu hükmün Sâlim'e özel olabileceği yönünde uyardıkları ifade edilmiştir. Bk. Müslim, Radâ', 31; Şâmî, IX, 293. Zührî, Hz. Âişe'nin bu durumdan yola çıkarak emzirmenin sütten kesildikten sonra da işlevini yitirmediği hususunda fetva verdiğini nakletmiştir: Bk. İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs* (nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr), Beyrut 1972, I, 306; Şâmî, IX, 292.

⁷⁴² Abdürrezzâk, VII, 458-459; Ahmed b. Hanbel, VI, 201; Müslim, Radâ', 26-30; Şâmî, IX, 292-293. Sehle'nin Hz. Peygamber'in bu sözü üzerine "Ama nasıl olur! Koca çocuk oldu!" diye hayretini bildirdiği, Hz. Peygamber'in de tebessümle "Biliyorum!" dediği de kaydedilmiştir. Bk. Müslim, Radâ', 26.

⁷⁴³ Bu bahçenin mescidin karşısında olduğu ve Hz. Peygamber'in zaman zaman oraya girerek lezzetli suyundan içtiği ifade edilmiştir. Bk. Buhârî, Zekât, 44; Müslim, Zekât, 42. İbn Şebbe eserinde kimsenin Medine'de Ebû Talha kadar hurma bahçesi olmadığını belirttikten sonra sadakaya konu olan yerin isminin "Hâ" kuyusu (بئر حاء) olduğunu, kuyunun suyunun çok tatlı olduğunu ve Hz. Peygamber'in zaman zaman kuyunun suyundan içtiğini ifade etmiştir. Bk. İbn Şebbe, I, 101.

⁷⁴⁴ Humeyd et-Tavîl, 125^a, Mâlik b. Enes, Sadaka, 1; Ahmed b. Hanbel, III, 141; İbn Şebbe, I, 345; Şâmî, VII, 226.

⁷⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 218; Dârimî, Edâhî, 24; Hâkim, IV, 139; Şâmî, IX, 308.

Resûlullâh kaza ile canlarını acıtacak bir şey yaptığında sahabiler kısas istediklerini söylerler; bu durumu fırsat bilerek ona yakın olmayı, sarılmayı ya da öpmeyi arzu ederlerdi. Ensardan konuştuğu zaman muhataplarını güldürme özelliği ile iştihar etmiş bir kimse vardı. Yine bir gün insanları güldürdüğü sırada Resûlullâh elindeki sopa ile onun böğrüne dokundu. Bunun üzerine adam kısas istedi. Hz. Peygamber izin verince “Senin elbisen⁷⁴⁶ var, benimse yoktu.” diye itiraz etti. Hz. Peygamber elbisesini sıyrarak böğrünü açtı. Bunun üzerine sahabi Resûlullâh’a sarıldı ve böğrünü öptü. Sonra da “Aslında bunu istemiştım.” diyerek sözlerini bitirdi.⁷⁴⁷ Hz. Peygamber’in elinde bulunan bir hurma ağacı sapı yanlışlıkla ensardan Sevâd b. Guzeyye isimli sahabiye değince Sevâd kısas istedi. Resûlullâh’ın bu isteği kabul etmesi karşısında diğer sahabiler üzüldüler, bu durum onlara ağır geldi. “Sevâd fakir birisidir. Aslında ona bir şeyler vermeni istiyor, o yüzden böyle söyledi.” diyerek duruma mani olmak istediler. Ancak Resûlullâh yine de Sevâd’a kisasını yerine getirme imkanı verdi. Sahabi kısas yapmak yerine gidip Hz. Peygamber’in alnından öptü. Sonrasında da Resûlullâh’ın ihsanına mazhar oldu.⁷⁴⁸ Yine Resûlullâh’ın elindeki misvak dalı ya da benzer bir şey karnına değen bir sahabi “Canım acıdı!” diyerek kısas istemiş, Resûlullâh elindeki dalı verip buna izin verince de onu karnından öpüp bunun, kendisi için ahiret günü bir şefaât aracı olmasını ümit ettiğini bildirmiştir.⁷⁴⁹

Hz. Peygamber’e gelenlerin en çok yakındıkları ve çözüm aradıkları hususlardan birisi de üzerlerindeki günah yükü ile ilgiliydi. Resûlullâh’a gelen bir topluluk katl, zina vb. günahlar yüzünden süflı bir hayat yaşayıp tükenme noktasına geldiklerinden şikayetle “Muhammed! Senin bizleri çağırduğun yol güzeldir. İşlediğimiz günahlara kefarete olacak amellerden bizleri haberdar eder misin?” demişlerdir. Bunun üzerine haklarında nâzil olan “Onlar, Allah ile beraber başka bir ilaha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah’ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar. Kıyamet günü onun azabı kat kat artırılır ve horlanmış

⁷⁴⁶ Kamîs: Kumaşın ortadan ikiye kesilip, kol yerleri açıldıktan sonra iki ucunun dikilmesiyle elde edilen elbise olup kadınlar tarafından giyilenine dir’ denilmektedir. Bk. İbn Manzûr, V, 320.

⁷⁴⁷ Ebû Dâvud, Edeb, 149; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VII, 102; Şâmî, VII, 113-114.

⁷⁴⁸ Abdürrezzâk, III, 18; İbn Sa’d, III, 516; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 218.

⁷⁴⁹ İbn Kâni, II, 122; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma’rifetü’l-Sahâbe*, III, 117; Şâmî, VII, 70. Benzer bir rivayette mal taksimi esnasında Hz. Peygamber’in elindeki dalın bir sahabinin yüzüne geldiği, bunun üzerine Resûlullâh’ın sahabiye “İstersen kısas yap!” dediği ancak sahabinin buna gerek görmediği bildirilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, III, 28; Ebû Dâvud, Diyât, 14.

olarak orada ebedi kalır. Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” meâlindeki Furkân Sûresi 68-70. âyetlerle aradıkları çıkış yolu gösterilmiş ve yüreklerine su serpilmiştir.⁷⁵⁰ Bir sahabi Resûlullâh’a yüreği yana yana şu soruyu sormuştu. “Çok büyük bir günah işledim. Benim için bir kurtuluş yolu var mıdır?” Resûlullâh bu soruya şöyle bir soruyla karşılık vermiştir: “Annen yaşıyor mu?” Sahabi “hayır” deyince sorusuna şöyle devam etmiştir: “Teyzen hayatta mı?” Sahabi hayatta olduğunu söyleyince de tevbesinin kabul olunması için ona iyilik ve ihsanda bulunmasını tavsiye etmiştir.⁷⁵¹ Müslüman olduktan sonra irtidat edip müşriklere katılan ancak bundan büyük bir pişmanlık duyan ensardan bir zat için arkadaşları Hz. Peygamber’e gelip “Tevbe umudu var mıdır?” diye sormuşlardır. Zira Âl-i İmrân Sûresi 86-88. âyetler iman ettikten sonra inkar edenlerin akıbetinin cehennem olacağını bildirmektedir. Bu sual üzerine “Ancak bundan sonra tövbe edip kendilerini düzelterler müstesnadır. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” meâlindeki 89. âyet nâzil olmuş ve Hz. Peygamber haberci göndererek tevbesinin kabul olunacağını bildirmiştir. Bunun üzerine o zat tekrar müslüman olmuştur.⁷⁵² Kalbindeki kasvetten duyduğu rahatsızlığı anlatan bir sahabiye Resûlullâh “Eğer kalbinin yumuşamasını istiyorsan fakirlere yemek yedir ve yetimlerin başını okşa!” şeklinde tavsiyelerde bulunmuştur.⁷⁵³

Cemaatle namaza katılım hususunda problem yaşayan kimi sahabilerin de Hz. Peygamber’e gelerek durumlarını anlattıkları ve dertlerine çözüm aradıkları dikkatleri çekmektedir. Âmâ sahabi Abdullah b. Ümmü Mektûm evinin uzak olduğunu söyleyip kendisine yol gösterecek bir yardımcısı da bulunmadığından dem vurarak namazlarını evinde kılmak için Resûlullâh’tan ruhsat istemişti. Hz. Peygamber ona, ezandaki “Haydi felâha” ibaresine atıfla “felâhı” işitmeye muktedir olup olmadığını sormuş, sahabi işittiğini söyleyince de “ O halde mescide gelmemeye ruhsatın yoktur.” karşılığını vermiştir.⁷⁵⁴ Benzer bir talep İtbân b. Mâlik’den de gelmiştir. Sahabi gözlerinin görmediğini, eviyle mescid arasındaki yolları da sel bastığını ifadeyle Hz.

⁷⁵⁰ Müslim, İmân, 193; Nesâî, Muhârebe, 2; Şâmî, IX, 304.

⁷⁵¹ Tirmizî, Birr, 6; Münzirî, III, 221; Şâmî, IX, 323.

⁷⁵² Nesâî, Tahrîm, 15; Şâmî, IX, 323.

⁷⁵³ Ahmed b. Hanbel, II, 263; Şâmî, IX, 228.

⁷⁵⁴ Abdürrezzâk, I, 496-497; Şâmî, IX, 249.

Peygamber'den evinin bir köşesinde namaz kılmasını istemiş, böylece evini mescid olarak kullanabileceğini ifade etmiştir. Şartları mescide gelmeye elverişli olan İbn Ümmü Mektûm'un aksine bu isteği makul karşılayan Hz. Peygamber sahabinin evine namaz kılmak üzere Hz. Ebû Bekir'le birlikte gitmiştir.⁷⁵⁵ Evlerinin mescide olan uzaklığından şikayette bulunan Benî Seleme⁷⁵⁶ mensuplarına da Yâsîn Sûresi'nin 12. âyetindeki "Onların yaptıklarını ve bıraktıkları eserleri yazarız." hükmünden hareketle namazlarını evlerinde kılmalarına cevaz vermiştir.⁷⁵⁷ Benî Abdileşhel'den bir kadın mescidle evi arasında kötü kokan bozuk bir yol olduğundan yakınmış; Hz. Peygamber kadına, daha uzak da olsa ona alternatif iyi bir yol olup olmadığını sormuş, olduğunu söyleyince de onun kullanılmasını tavsiye etmiştir.⁷⁵⁸

İbadetlerle ilgili uygulamada ortaya çıkan sıkıntılar da Hz. Peygamber'e arzedilmiştir. Namazla ilgili hususlar buna bir örnektir. Sahabilerin öğle namazını eda ederken secdeye vardıklarında yerin çok sıcak olmasından muzdarib olduklarını bildirdikleri kaydedilmiştir.⁷⁵⁹ Bazı sahabeler de yalnızca ellerinden güç alarak secdeye varırken ve kalkarken sıkıntı yaşadıklarından bahsetmişlerdir. Hz. Peygamber onlara elleriyle dizlerini destekleyip secdeye varmalarını ve kalkmalarını tavsiye etmiştir.⁷⁶⁰ Osman b. Ebû'l-Âs namazda aklını karıştırıp kıraatini düzgün yapmasına engel olan bir şeytanın kendisine verdiği rahatsızlıktan yakınmıştır. Hz. Peygamber'in Osmân'a yaptığı tavsiyede "Seni rahatsız eden Hinzeb denilen bir şeytandır. Geldiğini hissettiğin an "Kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!" ve sol tarafına üç kere tükür." dediği nakledilmiştir.⁷⁶¹ Oduncu bir grup Hz. Peygamber'e meslekleri gereği sürekli yolculuk halinde olduklarını bu durumda namazları nasıl kılacaklarını sormuşlar, Hz. Peygamber de rükû ve secdede üç kere tesbihatta bulunmalarını söylemiştir.⁷⁶² Seleme b. Ekva' avda olduğu zamanlarda tek parça elbiseyle namaz kılıp kılamayacağını sormuş; Hz.

⁷⁵⁵ Abdürrezzâk, I, 502-503; İbn Mâce, Mesâcid, 8; Şâmî, VII, 197

⁷⁵⁶ Hatta Benî Seleme'nin evlerini satın mescide yakın bir yere yerleşmek istedikleri bildirilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, III, 371.

⁷⁵⁷ Abdürrezzâk, I, 517.

⁷⁵⁸ Abdürrezzâk, I, 33-34; İbn Ebû Şeybe, I, 59; İbn Mâce, Tahâre, 79.

⁷⁵⁹ Abdürrezzâk, I, 543-544; İbn Ebû Şeybe, I, 285; Şâmî, VIII, 77.

⁷⁶⁰ Abdürrezzâk, II, 171.

⁷⁶¹ Abdürrezzâk, II, 499.

⁷⁶² İbn Ebû Şeybe, I, 224; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, II, 86; Şâmî, IX, 243.

Peygamber de bir dikenle dahi olsa elbisesinin uçlarını açılmayacak şekilde birleştirmesini tavsiye etmiştir.⁷⁶³

Kur’ân okuma noktasında yaşadıkları sorunları da sahabiler Hz. Peygamber’e arz etmişlerdir. Bir sahabe Hz. Peygamber’e gelerek Kur’ân okumayı beceremediğini, bu durumda ne yapacağını sordu. Hz. Peygamber sırayla “Sübhânallâh, velhamdülillâh, velâhavlevelâkuvveteillâbillâh, velâilâheillâllâh, vallâhuekber” diyebileceğini söyledi. Sahabi dönemin hesaplama tekniğine uygun bir şekilde elini kaldırıp beş parmağını birleştirdikten sonra “Ama bunların hepsi Allah için söyleyeceklerim!” deyip kendi mağfireti için neler söyleyeceğini sorunca Resûlullâh “Allahümmağfirlî, verhamnî, vehdinî, verzuknî”⁷⁶⁴ demesini salık verdi. Bunun üzerine sahabe avucunu kapatıp saymayı bitirdi. Resûlullâh gördüğü bu manzarayı hikmet nazarıyla şöyle izah etmiştir: “Bu kişi avucunu hayırla doldurdu.”⁷⁶⁵ Yine Kur’ân öğrenme güçlüğü bulunan bir bedevi, sürekli tekrarlayıp duracağı dua mahiyetinde bir söz öğrenmek istediğini bildirmişti. Resûlullâh Allah’ın varlığını, birliğini, yüceliğini ortaya koyan zikirler söyleyince de bedevi “Bunlar Allah’ı yücelten lafızlar, kendim için bir şeyler isterken ne söyleyeceğim?” diye sorunca ona “Allahım! Beni bağışla! Bana merhamet et! Beni hidayete erdir ve beni rızıklandır!” demesini tavsiye etmiştir.⁷⁶⁶ Yine kendisine gelerek Kur’ân’ı-Kerîm’i okuma noktasında yardım isteyen bir sahabe sırayla “elif-lâm-râ” ifadesiyle başlayan üç sureyi, “hâm-mîm” ifadesiyle başlayan üç sureyi ve son olarak üç müsebbihâtı⁷⁶⁷ tavsiye ettiyse de adam her seferinde “Yaşlıyım, dilim dönmüyor!” diyerek onları okuyamayacağını ifade etmiş ve Resûlullâh’tan kendisine her şeyi içinde barındıran bir sure öğretmesini istemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona zilzâl suresini okumasını öğretti. Adam hayatı boyunca sadece zilzâl suresini okuyacağını söyleyip gitmek üzere arkasını dönünce de Resûlullâh “Adamcağız kurtuldu!” şeklinde bir tespitte bulunmuştur.⁷⁶⁸ Bu hususla ilgili bir diğer rivayet Abdürrezzâk tarafından şu şekilde zikredilmektedir: Kur’ân’ı hatmetme konusunda çok hırslı olup bir gecede

⁷⁶³ Nesâî, Kible, 15; İbn Hibbân, VI, 71; Şâmî, IX, 244.

⁷⁶⁴ Allâhümmerhamnî verzuknî ve âfinî vehdinî!” şeklinde dua ettiği de rivayet edilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 353; Ebû Dâvud, Salât, 135.

⁷⁶⁵ Abdürrezzâk, II, 121-122; Şâmî, IX, 243. “Allahümmerhamnî verzuknî veâfinî vehdinî” şeklinde dua etmesini söylediği bir diğer rivayet için bk. Şâmî, IX, 277.

⁷⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, I, 180; Müslim, Zikr, 10; Şâmî, IX, 276.

⁷⁶⁷ Başında (سبح) olan sûreler kastedilmektedir.

⁷⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, II, 169; Ebû Dâvud, Ramazân, 9; Şâmî, IX, 270.

hatmi tamamlayabilen Abdullah b. Amr, bu durumu Resûlullâh'a arz ettikten sonra hangi sıklıkla hatim yapabileceğini sordu.⁷⁶⁹ Resûlullâh 40 ya da 30 günde bir hatim yapabileceğini söyledi. Ancak Abdullah b. Amr daha sık hatim yapmak istiyordu ve ısrarlı isteği karşısında Resûlullâh bazı rivayetlere göre yedi,⁷⁷⁰ bazı rivayetlere göre ise üç⁷⁷¹ güne kadar süreyi indirdi. Ancak daha fazlasına izin vermedi.

Kadir gecesine Hz. Peygamber'in verdiği önem sahabileri de heyecanlandırıyordu. Bu geceyi gafletle geçirmek istemiyorlardı. İşte bu yüzden Abdullah b. Üneys Cühenî'nin "Evim uzak!"⁷⁷² diyerek mescidde konaklayacağı gece için Hz. Peygamber'den tavsiye istediği bildirilmiştir. Hz. Peygamber önce iki gece gelmesini istemiş, sahabe mümkün olmadığını söyleyince sessizce ona istediği cevabı vermiştir. Bu konuşmaya şahit olan ancak sahabiye ne dediğini bilmeyen sâir ashap da Cühenî'nin mescide gelip konaklayacağı günü gözlemişler ve Ramazan'ın 23. gecesini olduğunu tespit etmişlerdir.⁷⁷³

Zekat ve sadaka ile ilgili meselelerin çözümü de Hz. Peygamber'den istenirdi. Bir kadın halini Resûlullâh'a şu şekilde arz etmiştir: "Benim mücevherlerim var. Kocamın geliri çok iyi değil. Bir de yeğenim var. Acaba mücevherlerimin zekatını kocamla yeğenime versem olur mu?" Hz. Peygamber bu durumda kadının eşine ve yeğenine zekat verebileceğine hükmetmiştir.⁷⁷⁴ Ürettiği bal için zekat verip veremeyeceğini soran bir sahabiye balının onda birini (öşür) zekat olarak vermesini söylemiştir.⁷⁷⁵ Beşîr b. Hasâsiyye⁷⁷⁶ isimli bir sahabe Hz. Peygamber'e zekat âmillerinin kendilerinden fazla fazla zekat aldığını şikayet etti ve bunun önüne geçmek için fazla

⁷⁶⁹ Abdürrezzâk, III, 356. Abdullah b. Amr'ın Resûlullâh'a bizzat gelerek soru sormadığı, ancak onun bir gecede hatim yaptığını işiten Resûlullâh'ın kendisini uyardığı ile ilgili bir rivayet de mevcuttur. Bk. Abdürrezzâk, III, 355.

⁷⁷⁰ Abdürrezzâk, III, 355-356.

⁷⁷¹ Abdürrezzâk, III, 356.

⁷⁷² İşlemesi gereken arazileri olduğunu, işinden ayrılmayacağını bu yüzden ancak bir gece gelip mescidde ibadet edebileceğini söylediği de bildirilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, IV, 250; Şâmî, IX, 261.

⁷⁷³ Mâlik b. Enes, İ'tikâf, 6; Abdürrezzâk, IV, 250-251; Ebû Dâvud, Ramazân, 2.

⁷⁷⁴ Dârekutnî, II, 108; Şâmî, IX, 252. Ayrıca Hz. Peygamber'in bir bayram hutbesinde kadınları sadaka vermeye teşvik etmesi üzerine İbn Mes'ûd'un karısı Zeyneb'in Hz. Peygamber'in evine giderek maddi durumu iyi olmayan kocası ile kardeşinin yetim çocuklarına zekat verip veremeyeceğini sorduğu bildirilmiştir. Bk. Müslim, Zekât, 45; Dârimî, Zekât, 23; Nesâî, Zekât, 82.

⁷⁷⁵ İbn Ebû Şeybe, II, 373; Ahmed b. Hanbel, IV, 236; İbn Mâce, Zekât, 20; Şâmî, IX, 252. Rivayetin sonunda Resûlullâh'tan arılarını muhafaza etmesini istediği, Hz. Peygamber'in de kabul ettiği bildirilmiştir.

⁷⁷⁶ Beşîr isminin kendisine Hz. Peygamber tarafından verildiği ifade edilmiştir. Bk. Ebû Dâvud, Zekât, 6.

aldıkları miktarı onlardan gizlemelerinin doğru olup olmadığını sordu. Hz. Peygamber Beşîr'e böyle bir hakkı olmadığını ifade etmiştir.⁷⁷⁷ Hz. Ömer Hayber'de ganimet olarak hissesine düşen ve o ana dek sahip olduğu en değerli mal olduğunu beyan ettiği bir araziye nasıl değerlendirmesi gerektiğini Hz. Peygamber'e sordu. Resûlullâh aslını elinde tutup mahsulünü sadaka olarak dağıtmasını tavsiye edince Hz. Ömer aslını satılamaz, hibe edilemez ve miras olarak devralınamaz şekilde belirleyip mahsulünü ihtiyaç sahiplerinin istifadesine sunmuştur.⁷⁷⁸ Hz. Ömer'in bu husustaki bir sorusu da Allah yolunda infak ettiği bir atın pazarda satıldığını görmesiyle ilgilidir. O sırada kendisine de bir at bakmakta olan Hz. Ömer Resûlullâh'a gelerek infak ettiği atı satın almasının uygun olup olmadığını sormuştur. Hz. Peygamber bir kere bir şeyi sadaka olarak verdi mi satın alma yoluyla dahi olsa geri almaması gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁷⁹

Oruç ve kurban gibi ibadetlerle ilgili de sahabiler gelip durumlarını Resûlullâh'a arzerlerdi. Hamza el-Eslemî mesleği gereği gece gündüz binek sırtında olduğunu beyan ettikten sonra o sene ramazan ayı girdiğinde de yollarda olacağını, gerekli güç ve kuvveti kendisinde bulduğundan orucu kazaya bırakmak yerine seferi de olsa tutmak istediğini söyleyip hangisinden daha çok ecir kazanacağını sordu. Hz. Peygamber iki seçeneğin de uygulanabileceğini, istediğini seçmekte muhayyer olduğunu bildirdi.⁷⁸⁰ Hz. Ömer hac vazifesi sırasında kurban etmek üzere ayırdığı melez bir deveye 300 dinar bedelle alıcı çıkınca kurban mı etse yoksa satıp parası ile kurbanlık mı alsın bilememişti. Nihayet Hz. Peygamber'e gelerek durumu danıştı. Hz. Peygamber hediye edilen hayvanı Hz. Ömer'in bizzat kendisinin kurban etmesinin daha evla olacağını ifade etmiştir.⁷⁸¹ Bir sahabi de hac vazifesi sırasında keseceği kurbanlığının hazır olduğunu ancak mal varlığı sebebiyle daha fazlasını kesmeye muktedir olduğunu söyleyince Hz. Peygamber ona ek olarak yedi koyun alıp kesmesini emretmiştir.⁷⁸² Kurbanlık koçuna kurdun saldırdığını ve kalçasını ısırıldığını bu durumda koçu kurban

⁷⁷⁷ Abdürrezzâk IV, 15; Ebû Dâvud, Zekât, 6; Şâmî, IX, 253.

⁷⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, II, 55; Ebû Dâvud, Vasâyâ, 13; Tirmizî, Ahkâm, 36; Şâmî, IX, 253.

⁷⁷⁹ Tayâlisî, I, 52; Buhârî, Hibe, 30; Nesâî, Zekât, 100; Şâmî, IX, 255.

⁷⁸⁰ Ebû Dâvud, Sıyâm, 42; Hâkim, I, 598; Şâmî, IX, 258.

⁷⁸¹ Ahmed b. Hanbel, II, 145; Ebû Dâvud, Menâsik, 15; Şâmî, IX, 267.

⁷⁸² Ahmed b. Hanbel, I, 311; İbn Mâce, Edâhî, 6; Şâmî, IX, 268.

edip edemeyeceğini soran Ebû Sa'îd el-Hudrî'ye de hayvanını kurban edebileceğini söylemiştir.⁷⁸³

Sahabiler için Hz. Peygamber'e gelip kendileri yahut çoluk çocukları için dua ve istiğfar istemek çok önemliydi. Ümmü Süleym Resûlullâh'a gelerek "Uğruna anamdan-babamdan vazgeçtiğim, oğluma dua etsen!" diyerek Enes için dua istemiştir. Hz. Peygamber Ümmü Süleym'in bu isteğini kabul ederek Enes'e üç şeyin verilmesi için dua etmiştir. Enes, Resûlullâh'ın kendisi için istediği üç şeyden ikisinin gerçekleştiğini, sonuncusunun vuku bulmasını beklemekte olduğunu bildirmiştir.⁷⁸⁴ Yine bir genç hayırlara erişmesine vesile olacak bir dua öğretmesini istediğinde Resûlullâh gence "Yaklaş!" demiş, diz dize geldiklerinde de "Allahım beni affet! Sen affedicisin, affetmeyi seversin, sen affedici ve cömertsin!" de!" diyerek sözlerini bitirmiştir.⁷⁸⁵ Hz. Peygamber kolay kolay kimsenin istiğfar isteğini reddetmezdi. Hatta Uhud Gazvesi'nde (3/625) attığı mızrakla amcası Hamza'nın ölümüne sebep olan Vahşî'nin bu yöndeki isteğini dahi reddetmemiştir. Vahşî'yi görünce önce ondan amcasını nasıl öldürdüğünü anlatmasını istemiş,⁷⁸⁶ sonra istiğfar isteğini yerine getirmiş, üç kere yere tükürüp⁷⁸⁷ üç kere de göğsüne vurduktan sonra "Yüzüne baktıkça amcamın acısı tazeleniyor! diyerek ondan uzak durmasını istemiştir.⁷⁸⁸ "Önceleri Allah yolundan insanları alıkoymak için savaşıyordun. Şimdi ise git ve Allah yolunda savaş!" diyerek de göndermiştir.⁷⁸⁹ Bu duruma şaşırان ashabına da bir kişinin müslüman oluşunu bin kafirin ölümüne tercih edeceğini bildirmiştir.⁷⁹⁰

Herhangi bir sebeple yolculuğa çıkacak olan sahabiler Medine'den ayrılmadan önce Resûlullâh'a gelip dua isterlerdi. Hz. Peygamber de bir sahabiye uğurlarken elini tutar ve muhatabı elini çekmeden bırakmazdı.⁷⁹¹ Umumiyetle "Allah takvanı arttırsın,

⁷⁸³ Tayâlisî, III, 681; Ahmed b. Hanbel, III, 32; Şâmî, IX, 268.

⁷⁸⁴ Abdürrezzâk, II, 291-292.

⁷⁸⁵ Ebû Ya'lâ, II, 300; Heysemî, X, 273; Şâmî, IX, 139.

⁷⁸⁶ Vâkıdî, II, 863; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'r-Râbi'a*, II, 478; Şâmî, IV, 217.

⁷⁸⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XXII, 139. Vahşî'nin yüzüne tükürdüğünü bildiren rivayetler mevcutsa da Şâmî, güzel ahlakının bir gereği olarak Resûlullâh'ın yere tükürdüğünü bildiren rivayeti tercih etmek gerektiğini bildirmiştir. Bk. Şâmî, IV, 217.

⁷⁸⁸ İbn Hişâm, III, 453-454; Şâmî, IV, 217.

⁷⁸⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XXII, 139; Heysemî, VI, 175; Şâmî, IV, 217.

⁷⁹⁰ Süheylî, III, 255; Şâmî, IV, 217.

⁷⁹¹ Tirmizî, *De'avât*, 43.

günahlarını bağışlasın, gittiğin yerde seni hayırlarla karşılaştırsın!” şeklinde dua ettiği⁷⁹² ve “Seni her şeyinle Allah’a emanet ederim!” dediği⁷⁹³ bildirilmiştir. Örneğin bir sahabi yolculuğa çıkacağını söyleyerek kendisine nasihatte bulunmasını istemiştir. Hz. Peygamber takva üzere olmasını ve her yokuş çıkışında tekbir getirmesini tavsiye etmiştir. Adam gitmek üzere arkasını döndüğünde ise yolculuğunu kolaylaştırması için Allah’a dua etmiştir.⁷⁹⁴ Bir başka sahabi yine yolculuk öncesi Hz. Peygamber’e gelerek dua istemiştir. Resûlullâh, “Allah sana takva üzere olmayı nasib etsin!” deyince bir dua daha istemiştir. Resûlullâh bu sefer “Günahlarını affetsin!” demiştir. Sahabi bir dua daha isteyince “Yapmak istediğin hayırları senin için kolay eylesin!” diye duasını tamamlamıştır.⁷⁹⁵ Dârimî’nin zikrettiği bir rivayette ise “Yolculuğa çıkacağım!” diyen bir sahabiye Resûlullâh “Ne zaman?” diye sormuş, ertesi gün olduğunu öğrenince de elini tutup “Allah seni korusun!” dedikten sonra yukarıda zikrettiğimiz duayı yapmıştır.⁷⁹⁶ Son olarak hacca gideceğini söyleyen bir gençle bir süre yan yana yürüdükten sonra dua etmiştir.⁷⁹⁷

Maddi imkansızlıklar ve buna bağlı istekler Hz. Peygamber’in sıklıkla muhatap olduğu konular arasındaydı. Bu hususta Resûlullâh’a başvurmayı gerektiren sâiklerin başında borç meselesi gelmekteydi. Sahabiler kendilerine yahut yakınlarına ait borçların ödenmesi hususunda ona başvururlardı. Câbir b. Abdullah Uhud’da şehit olan babasının borçlarının altından kalkamayınca soluğu Resûlullâh’ın yanında almıştı. Borcunu sahip olduğu hurma ağacından elde edeceği mahsulle ödeyecekti ama alacaklılar ağaca bakıp alınacak mahsulü azımsıyorlardı. Hz. Peygamber Câbir’e “Dal kesme zamanı gelince bana haber ver!” dedi ve o gün gelince Câbir’le birlikte ağacın yanına giderek bereketli olması için dua etti. Neticede alınan ürün alacaklıları tatmin ettiği gibi Câbir ailesine de epey bir miktar arta kalmıştır.⁷⁹⁸ Kimi zaman da borçlulara kefil olur ve borçlarını öderdi. Bir sahabi kendisine 10 dinar borcu olan bir kimseyi adeta esir alıp “Ya borcunu hemen ödersin ya da Resûlullâh’ı kefil kılarırsın!” demiş ve borçluyu Hz. Peygamber’in

⁷⁹² İbnü’l-Cevzî, *el-Vefâ*, II, 214.

⁷⁹³ İbn Kuteybe, *Uyûnü’l-Ahbâr*, III, 37-38; Tirmizî, *De’avât*, 43.

⁷⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, II, 325; İbn Mâce, *Cihâd*, 8; Tirmizî, *De’avât*, 45; Şâmî, VII, 426.

⁷⁹⁵ Tirmizî, *De’avât*, 44; Bezzâr, XIII, 325; Şâmî, VII, 426.

⁷⁹⁶ Dârimî, *İsti’zân*, 41; İbn Kuteybe, *Uyûnü’l-Ahbâr*, III, 38.

⁷⁹⁷ İbnü’s-Sünnî, s. 178.

⁷⁹⁸ Abdürrezzâk, III, 561.

huzuruna getirmişti. Resûlullâh “Ona ne kadar müddet veriyorsun!” diye sordu. “Bir ay” cevabını alınca da kefil olduğunu söyledi. Bir ay sonra borçlu borcunu getirince Hz. Peygamber ona “Borcunu ödeyecek miktarı nereden buldun?” diye sormuş; madenden bulduğunu öğrenince de “Ona ihtiyacımız yok, zaten hayır da yok.” deyip kendisi sahabinin borcunu ödemiştir.⁷⁹⁹ Abdullah b. Ebû Hadred Ka’b b. Mâlik’ten borcunu isteyince ikili arasında mescidde bir tartışma başlamış, sesler yükselmişti ki sesleri duyan Hz. Peygamber evinden çıkarak Abdullah’tan borcunun yarısını bağışlamasını istedi ve böylece tartışma nihayet buldu.⁸⁰⁰ Borçları yüzünden zor durumda kalan bazı sahabilere de görev vermek suretiyle yardımcı olurdu. Borç isteyen kimseyi geri çevirmediği için kurda kuşa borçlanan Mu’âz b. Cebel adına önce alacaklılarla konuşmuş, onları ikna edemeyince de Mu’âz’ın mallarını satıp alacaklılar arasında paylaştırmıştı. Sonra da maddi olarak toparlanması için Mu’âz’ı görevli olarak Yemen’e göndermişti (9/630).⁸⁰¹

Hz. Peygamber’in borç aldığı kimseler de alacaklarını tahsil etmek üzere Hz. Peygamber’e başvururlardı. Hz. Peygamber borcunu ödeyeceği miktar yanında olmasa bile alacaklıları oyalamaz, samimi olduğu kimselerden kendisi adına borçlarını ödemelerini isteyerek oluşabilecek nahoş durumları her seferinde dikkati ve rikkati ile ortadan kaldırır, ardından borcunu yüklenen kimselere gerekli miktarı takdim ederdi. Alacaklıların talepleri sırasında kendisine karşı yapılan kaba davranışlara da sahabelerin müdahale etmesine izin vermezdi. Zamanında borç olarak verdiği hurmaları almak üzere kendisine gelen bir sahabiden Hz. Peygamber müddet istemişti. Sahabi beklemeyi reddedince ashop kızıp alacaklıya çıkmışlardı. Alacaklı buna rağmen borcunun fazlasıyla ödenmemesi durumunda gitmeyeceğini söyleyince Hz. Peygamber Havle bint Kays’a⁸⁰² haber gönderip borcu kadar hurmayı ondan istedi. Neticede alacaklının istediği fazlasıyla ödenmiş ve Hz. Peygamber ashabını “Zayıf kimsenin destek bulmadığı toplumdan hayır gelmez!” diyerek yaptıklarının yanlış olduğu, alacaklıya destek çıkmaları gerektiği hususunda uyarmıştır.⁸⁰³ Benzer bir olay alacağını istemeye gelen bir bedevi ile alakalı olarak rivayet olunmuştur. Hz. Peygamber’e gelen bir

⁷⁹⁹ Ebû Dâvud, Büyû’, 2; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VI, 74; Şâmî, IX, 23.

⁸⁰⁰ Buhârî, Salât, 71; Müslim, Müsâkât, 20; Şâmî, IX, 177.

⁸⁰¹ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XX, 30; Heysemî, IV, 255; Şâmî, IX, 169, 373.

⁸⁰² Rivayette Benî Süleym’den Havle isimli bir kadın ifadesi kullanılmıştır.

⁸⁰³ Heysemî, *Buğyetü’l-Bâhis*, I, 521; İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, III, 213-214; Şâmî, IX, 18.

bedevi, borcunu ödemesini oldukça kaba bir lisanla söyleyince ashabın tepkisini çekmiştir. Ashabın “Yazık sana, kiminle konuştuğunu zannediyorsun!” diye uyarılarına rağmen geri adım atmayıp “Ben hakkımı istiyorum!” demeye devam etmiştir. Hz. Peygamber ashabını hak sahibinin yanında olmaları gerektiği hususunda uyarıp bir sahabiye Havle bint Kays’a göndermiş ve ondan borcu kadar hurmayı kendisine ödünç vermesini istemiştir. Böylelikle alacağını tahsil eden bedevi “Bana vefalı davrandın, Allah da sana vefa gösterecek!” diyerek ayrılmış, müteakiben Hz. Peygamber ashabını zayıfın yanında yer alıp ona hakkını vermeleri hususunda uyarmıştır.⁸⁰⁴ Bir seferinde de Hz. Peygamber’in kendisinden ödünç deve aldığı bir kimse gelip alacağını kaba bir lisanla istediğinde ashabla arasında benzer diyaloglar yaşanmış, Hz. Peygamber ise “Söz söylemek hak sahibine aittir!” diyerek alacaklıya istediği devenin verilmesini emretmiştir. Sahabiler araştırdıklarında hep alacaklının istediği deveden daha yaşlı ve daha iyi develer olduğunu bildirince de Hz. Peygamber “Olsun, satın alın ve alacaklıya verin. Sizin en hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir.” şeklinde karşılık vermiştir. Devesini alan sahabi de bu hüsn-ü muamele karşısında Hz. Peygamber’e minnetini dile getirmiştir.⁸⁰⁵

Hz. Peygamber borcunu öderken hep bir miktar fazla vermeyi alışkanlık haline getirmişti. Yarım vesk borcu bulunduğu bir kimse alacağını istemeye geldiğinde ona bir vesk vermiş ve “Yarım vesk senin hakkın, diğer yarımı da benim sana ikramım!” buyurmuştur.⁸⁰⁶ Câbir’e olan borcunu da fazlasıyla ödemiştir.⁸⁰⁷ Esasen kaynaklarımızdaki bir rivayet Hz. Peygamber’in bu hassasiyetine yol açan hadiseyi şu şekilde ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber’in Benî Sâ’ide’den bir kimseye bir vesk hurma borcu vardı. Sahabi alacağını istemeye geldiğinde Resûlullâh ensardan bir sahabiye ona istediğini vermesini söyledi. Sahabi alacaklıya istediğini bir miktar eksik olarak verince alacaklı itiraz etti. Ensardan olan sahabi bu durum karşısında şaşkınlığını gizleyemeyerek “Hz. Peygamber’den de mi kabul etmiyorsun?” diye sorunca alacaklının dudaklarından Hz. Peygamber’i gözyaşlarına boğan şu cümleler döküldü: “Kim Resûlullâh’tan daha adil olabilir!” Ve Resûlullâh gözyaşları içinde ekledi, “Evet,

⁸⁰⁴ İbn Mâce, Sadakât, 17; Şâmî, IX, 18-19.

⁸⁰⁵ Buhârî, İstikrâd, 4; Müslim, Müsâkât, 120; Şâmî, IX, 20-21.

⁸⁰⁶ Bezzâr, XV, 351; Beyhakî, *es-Sünenü l-Kübrâ*, V, 351; Şâmî, IX, 21; Hafâcî, II, 291.

⁸⁰⁷ Ebû Dâvud, Büyû‘, 11; Şâmî, IX, 21.

doğru söyledi. Allah zayıfının güçlüsünden hakkını alamadığı toplumu başarıya ulaştırmaz.” Sonra Havle’den adamın borcunu fazlasıyla ödemesini istedi.⁸⁰⁸

Bazı sahabilerin Hz. Peygamber’den iktâ istedikleri tespit olunmuştur. Ensardan Selîl isimli bir sahabiye bir arazi ikta etmişti. Sahabi ikta olunan bu arazide yeri geliyor günlerce kalıyordu. Bir defasında geri döndüğünde arkadaşları “Senin yokluğunda şu şu âyetler nâzil oldu!” dediklerinde Resûlullâh’ın yanına varmış ve “İktâ ettiğin araziyle ilgilenirken senin sohbetinden geri kaldım. Ne olur onu geri al. Beni senden uzaklaştıracak şeye ihtiyacım yok!” demiş, Hz. Peygamber de sahabinin isteğini kabul etmiş, sonra da araziyi kendisine iktâ etmesini isteyen Zübeyr b. Avvâm’a vermiştir.⁸⁰⁹ Zübeyr’e Hayber’de içinde hurma ağaçları olan bir arazi⁸¹⁰ ile atının alabildiğine koştuğu bir araziyi iktâ etmiştir.⁸¹¹ Bu minvalde Hz. Peygamber’e henüz müslümanların eline geçmemiş kimi toprakları sayarak “Bana şuraları verdiğini bildiren bir belge yazmanı rica ediyorum.” diyen Ebû Sa’lebe el-Huşenî’nin bu isteği Resûlullâh’ı hem şaşırtmış hem de memnun kılmıştır. Resûlullâh ashabına “Şunun ne dediğini duyuyor musunuz?” demiş, Ebû Sa’lebe’nin “Canımın yegane sahibi Allah’a yemin ederim ki oralara sahip olacaksınız yâ Resûlellâh!” demesi üzerine de istediği belgeyi yazdırmıştır.⁸¹²

Sahabiler sağlık sorunlarını da Hz. Peygamber’e iletirler, şifa bulmak için Hz. Peygamber’den yardım isterlerdi. Ebû Zer Medine havasından ötürü rahatsızlanınca Hz. Peygamber onu koyun ve deve sürülerinin bakımı ile görevlendirmişti. Ancak su kaynaklarına uzak olduğu için istediği her anda gusul abdesti alamıyor, teyemmümle namaz kılıyordu. Bu durum bir süre sonra Ebû Zerr’i rahatsız etmeye başladı ve gerisin geriye döndü. Resûlullâh’ı mescidin gölgelik bir yerinde ashabıyla otururken buldu ve durumu arzetti. Hz. Peygamber bir miktar su istedi. Siyahi bir cariyeye iri bir kapta su getirdi. Kabın tamamı dolu değildi. Sonra Hz. Peygamber “Toprak, su bulamayan için

⁸⁰⁸ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, V, 187; Münzirî, II, 379; Şâmî, IX, 21-22.

⁸⁰⁹ Ebû Ubeyd, s. 286; İbn Zencûye, *Kitâbü’l-Emvâl* (nşr. Şâkir Zîb Feyyâz), I-II, Riyad 1986, II, 613-614.

⁸¹⁰ Ebû Ubeyd, s. 287; İbn Ebû Şeybe, VI, 472; Buhârî, Humus, 19.

⁸¹¹ Rivayette detaylıca zikredildiğine göre Zübeyr’in atı koşmaya başlamış, nihayet durduğu yere Zübeyr kamçısını atınca Hz. Peygamber kamçının değdiği yere kadar olan araziye Zübeyr’e ikta etmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, II, 156; Ebû Dâvud, Harâc, 36.

⁸¹² Abdürrezzâk, IV, 471; Ebû Ubeyd, s. 287-288.

temizleyicidir, isterse on yıl sürsün. Su bulunca onunla derini ovala.” karşılığını verdi.⁸¹³ Vücudunu irili ufaklı sivilcelerin bastığı Utbe b. Ferkad şifa bulmak üzere Resûlullâh’a geldi. Hz. Peygamber tükürüğüyle Utbe’nin sırtını ve karnını ovunca sivilceler yok oldu ve Utbe o günden itibaren ölünceye dek insanlar arasında üzerindeki güzel kokuyla anılır oldu.⁸¹⁴

İstekte bulunan her zaman sahabiler değildi. Zaman zaman Hz. Peygamber de ashabdan bir şeyler isterdi. Şiirleriyle Hz. Peygamber’e ve İslâm’a durmadan hakaretler eden, suikast düzenlensin diye yemek tertip eden Ka’b b. Eşref için Resûlullâh bir gün, “Ka’b’ın hakkından kim gelir? O şiirleriyle Allah’a ve Resûlu’ne eziyet etmiş, müşrikleri cesarete sevkedecek işler yapmıştır.” dedi. Hz. Peygamber’in ortaya teklif ettiği bu işi üzerine alan Muhammed b. Mesleme ve beraberindeki Evsli bir grup sahabi, plan yaptıktan sonra Resûlullâh’tan amaçlarına ulaşabilmek için gerektiğinde onu ve İslâm’ın emirlerini tahkir edici ifadeleri kullanabilmek için izin alıp işe koyulmuşlardır. Geri dönmelerini dört gözle bekleyen Hz. Peygamber müjdeli haberleri getirdiklerinde çok sevinmiş ve onlara hayır dua etmiştir.⁸¹⁵ Resûlullâh’ın bir isteği de Medine’nin bir nahiyesinden cemaatle namaz kılmak için gelmiş ancak yetişememiş bir sahabi ile ilgili olarak kaydedilmiştir. Resûlullâh ashabına “Kim bu adamla sevap alışverişi yapmak ister?” diye sormuş, içlerinden birisi kalkarak onunla cemaat yaparak namaz kılmıştır.⁸¹⁶ Huzâa kabilesinin ileri gelenlerinden olup Medine’ye gelen Büsr b. Süfyân’a (6/628) geri döneceği zaman “Bizi bekle, yakında umre yapacağız!” diyerek kendisi için kurbanlık satın almasını istemiştir. Büsr kurbanlıkları satın alıp Zülcedr mevkiindeki otlağa göndermiştir. Otlaktaki kurbanlıkları Mekke’ye sevketme görevini

⁸¹³ Abdürrezzâk, I, 236-237; Ahmed b. Hanbel, V, 146. Abdürrezzâk’ın zikrettiği bir diğer rivayete göre Hz. Peygamber üzerini örtüp gusul abdesti alarak uygulamalı olarak Ebû Zerr’e nasıl yapması gerektiğini göstermiştir. Bu durumda Resûlullâh’ın mescidden ayrılarak uygun bir yerde guslettiği düşünülebilir. Bk. Abdürrezzâk, I, 238. Yine Abdürrezzâk’ın zikrettiği bir diğer rivayete göre ise Ebû Zer Medine’ye sabah namazı vaktinde gelmiş, insanları mescidde namazı kılmış bulunca Resûlullâh’ı sormuş, tuvalet ihtiyacını gidermek için ayrıldığını öğrenince takip etmiştir. Hz. Peygamber onu fark edince teyemmüm ederek Ebû Zerr’e nasıl meshedileceğini öğretmiştir. Bk. Abdürrezzâk, I, 239. Bu rivayet aynı zamanda Gâbe’de Hz. Peygamber’in sağmal eve sürüsünü götüğü sırada karısı ve ailesi baskına uğradığı sırada Ebû Zerr’in neden orada bulunmadığını açıklıyor olabilir.

⁸¹⁴ Halîfe b. Hayyât, s. 100; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, XVII, 133; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 439; Şâmî, II, 31, 85-86.

⁸¹⁵ Vâkîdî, I, 187-190; İbn Hişâm, III, 441-443; Şâmî, VI, 26-29.

⁸¹⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 64; Tirmizî, Salât, 50; Şâmî, VIII, 188.

ise Nâciye b. Cündeb'e vermiştir.⁸¹⁷ Yolculuk sırasında kurbanlıklardan birisinin telef olma tehlikesi ile karşı karşıya kalması halinde ne yapacağını soran Nâciye'ye Resûlullâh hayvanı boğazlayıp etini başkalarına dağıtmasını, kendisinin ve ailesinin yememesini tembihlemiştir.⁸¹⁸ Kendisine hediye edilen bir katıra yular örmek istediğinde gerekli malzemeleri alması için İbn Abbâs'ı Ümmü Seleme'ye göndermiştir.⁸¹⁹ Resûlullâh ayrıca bir hanım sahabiye haber göndererek marangoz olan oğlundan kendisi için üzerine çıkıp insanlara hitap edebileceği şekilde tahtadan basamaklar yapmasını istemiştir.⁸²⁰ Marangoz işini bitirdiğinde ortaya üç basamaklı ilk minber çıkmış ve Hz. Peygamber onun üzerinde ahabına hitap etmiştir.⁸²¹ Hayber'e gideceğini haber veren Câbir b. Abdullah'dan oradaki vekiline gidip kendisi için 15 vesk hurma almasını rica etmiş ve "Resûlullâh'ın gönderdiğini nereden bileyim?" derse bir parola sadedinde elini köprücük kemiği üzerine koy!" demiştir.⁸²² Hz. Peygamber'in istekte bulunduğu bir diğer sahabi İbn Sa'îyye'dir. Resûlullâh İbn Sa'îyye'den, Benî Kurayza esirleri arasından kendisine safî olarak seçtiği ancak İslâmiyeti kabul etmeyen Reyhâne ile konuşmasını istemişti. Bir süre sonra mescidde ahabı ile otururken arkasında bir çift ayak sesi işitti ve "Bu Sa'lebe b. Sa'îyye'dir."⁸²³ Bana Reyhâne bint Zeyd'in müslüman olduğunu müjdeleyecek." dedi. Sa'lebe yaklaştı ve "Reyhâne müslüman oldu" dedi. Resulullah aldığı bu haber karşısında çok sevinmiştir.⁸²⁴ Hz. Peygamber bazen de kendisine Kur'ân okunmasını isterdi. Bir keresinde İbn Mes'ûd'a "Bana Kur'ân oku!" deyince sahabi şaşırmış ve gayr-i ihtiyârî "Sana vahyedilen Kur'ân'ı benim okumamı mı istiyorsun?" diye sormuştu. Resûlullâh bu soruya "Kur'ân'ı bir başkasından işitmek istiyorum!" şeklinde cevap verdi ve dinlemeye koyuldu. Ta ki "Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine şahit

⁸¹⁷ Vâkıdî, II, 572; Şâmî, V, 33. Vedâ haccında da aynı görevi Nâciye b. Cündeb başkanlığındaki bir grup gence verdiği ifade edilmiştir. Bk. Vâkıdî, III, 1090-1091.

⁸¹⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 334; İbn Mâce, Menâsik, 101; Tirmizî, Hac, 71; Şâmî, IX, 85. Aynı tembihi kurbanlıkların sevk edilmesinde Nâciye'ye yardımcı olacak kişilere de yaptığı rivayet edilmiştir. Müslim rivayetinde Züeyb'in ismi geçmektedir. Bk. Müslim, Hac, 377-378; Şâmî, IX, 84. Ahmed b. Hanbel, benzer bir soruyu Amr b. Hârice es-Sümâlî'nin de sorduğunu belirten bir rivayete yer vermiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 187; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVII, 42; Şâmî, IX, 85.

⁸¹⁹ İbn Sa'd, I, 491; Şâmî, VII, 403.

⁸²⁰ Buhârî, teklifin kadından geldiğini bildiren bir rivayete de yer vermiştir. Bk. Buhârî, Salât, 64. Minberin inşâ edilmesiyle ilgili diğer rivayetler için bk. Kettânî, I, 207-209.

⁸²¹ Ahmed b. Hanbel, V, 339; Buhârî, Cum'a, 26; Ebû Dâvud, Salât, 215; Şâmî, VIII, 182-183.

⁸²² Ebû Dâvud, Akdiye, 30; Şâmî, IX, 17.

⁸²³ Medine Yahudilerinin önde gelen âlimlerinden olup Abdullah b. Selâm'ın ardından müslüman olmuştur. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 206.

⁸²⁴ Vâkıdî, II, 520; İbn Hişâm, III, 564; Şâmî, V, 15.

yaptığımız zaman, bakalım onların hali nice olacak!” meâlindeki Nisâ suresi 41. âyete gelindiğinde “Şimdilik yeter!” dedi. İbn Mes‘ûd başını kaldırıp baktığında Resûlullâh’ın gözlerinden ılık ılık yaşlar boşanıyordu.⁸²⁵

Hiz. Peygamber’in bazı istekleri doğrudan olmasa da duyarlı sahabiler tarafından dolaylı olarak muhakkak yerine getirilirdi. Bahçesini kurarken, arazinin içinde başkasının yetiştirdiği hurma ağaçları olduğunu gören bir sahabi durumu Hiz. Peygamber’e anlatmış, Resûlullâh bahçesini hurma ağaçlarının sahibine, cennette kazanacağı bir bahçe karşılığında vermesini isteyince de reddetmişti. Bu olaya şahit olan Ebü’d-Dahdâh adama bahçesi karşılığında kendi bahçesini teklif etti ve Hiz. Peygamber’e giderek mülkü satın aldığını, onu hurma ağaçlarının sahibine verebileceğini söyledi. Resûlullâh bu davranış karşısında sevinçle defalarca “Ebü’d-Dahdâh’ın cennette nice meyveleri sarkmış hurma ağaçları vardır!” demiştir. Ebü’d-Dahdâh da hanımının yanına varınca bahçeden çıkmasını, cennette hurma ağacı karşılığında bahçeyi sattığını söylemiş, hanımı da bu alışverişi kârlı bir alışveriş olarak nitelendirmiştir.⁸²⁶ Hiz. Peygamber kendisinin Gatafan’daki sürülerine baskın yapanlara karşı gönderdiği birliğe katılmak üzere atına binmeye hazırlanan Ebû Ayyâş’a⁸²⁷ “Atını senden daha iyi bir biniciye versen de öncü birliğe bir an önce yetişse!” şeklinde bir teklifte bulunmuş, Ebû Ayyâş ise bu sözlere “Ben binicilerin en iyisiyim!” karşılığını vermiştir.⁸²⁸ Ancak atın sırtına bindikten kısa bir süre sonra kendisini yerde bulunca Hiz. Peygamber’in sözlerini düşünmüş ve nasıl olup da Resûlullâh’a bu tür bir cevap verdiğine şaşır kalmıştır.⁸²⁹ Bu olayın Hiz. Peygamber’in Ebû Ayyâş’ın atını Mu‘âz b. Mâis’e ya da kardeşi Âiz b. Mâis’e vermek istemesiyle yaşandığı da ifade edilmiştir.⁸³⁰

Hiz. Peygamber bazı isteklerini sahabilere yazılı olarak bildirirdi. Süheyl b. Amr’a hitaben bir mektup yazdırarak kendisinden acele zemzem suyu istemiş, durumun aciliyetini “Mektubum sana sabah ulaşırsa akşamı, akşam ulaşırsa da sabahı bekleme!”

⁸²⁵ Buhârî, Tefsîr, 9, Fadâilü’l-Kur’ân, 33; Şâmî, VIII, 505. Müslim rivayetinde Hiz. Peygamber’in “şimdilik yeter!” demediği, İbn Mesu’d’un yanındaki bir sahabinin dürtmesiyle ya da kendiliğinden başını kaldırıp bu manzarayı gördüğü ifade edilmiştir. Bk. Müslim, Fadâilu’l-Kur’ân, 247.

⁸²⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 146; İbn Hibbân, XVI, 113; Hâkim, II, 24; Şâmî, IX, 23.

⁸²⁷ İsmnin Zeyd b. Sâmit olduğu bildirilmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 294.

⁸²⁸ İbn Hişâm, III, 589.

⁸²⁹ Vâkîdî, II, 542; İbn Seyyidünnâs, II, 126; Şâmî, V, 97-98.

⁸³⁰ İbn Hişâm, III, 589; Taberî, *Târîh*, II, 601-602; Kelâî, II, 130; Şâmî, V, 98.

diyerek anlatmak istemiştir.⁸³¹ Süheyl de iki tulum dolusu suyu deveye yükleyerek kölesi Üzeyhir ile tulumların kurumaması için süratle Medine'ye göndermiştir.⁸³² Hz. Peygamber, hapsolunduğu Mekke'den Medine'ye kaçmasına rağmen Hudeybiye Antlaşması (6/628) gereği geri iade edilen ancak yeniden kaçıp Mekke-Şam yolu üzerindeki İ's'e giderek müşriklerin ellerinden kaçan diğer müslümanlarla birleşip Kureyşlilere ait ticaret kervanlarını soymaya başlayan Ebû Basîr ve arkadaşlarına bir mektup yazmıştır. Buna sebep Mekkeli müşriklerin Mekke'den İslâmiyeti kabul edenlerin Hudeybiye Antlaşması gereğince iade edilmesi şartından vazgeçmeleri ve Ebû Basîr'in Medine'ye kabul edilebileceğini söylemeleridir.⁸³³ Mektubunda Ebû Basîr ve Ebû Cendel'den geri gelmelerini istemiş, kendilerine katılan diğer müslümanların yurtlarına ve ailelerine geri dönmelerini, Kureyş kervanlarına yönelik saldırılara son vermelerini emretmiştir.⁸³⁴ Hz. Peygamber Bahreyn halkına bir mektup göndererek kendisine 20 kişilik bir heyetle gelmelerini istemiştir. Heyet gelmeden önce henüz mescidde oturmakta iken onların gelmekte olduklarını ahabına haber vermiştir.⁸³⁵

Çeşitli görevler isteyen sahabiler de Hz. Peygamber'e başvururlardı. Bu tür isteklerin bazıları Evs ve Hazrec arasındaki rakebetten kaynaklanıyordu. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinin ardından geçmişteki kanlı savaşları bir yana bırakıp sulh yapan Evs ve Hazrec kabileleri bu yeni dönemde aralarındaki rekabeti Hz. Peygamber'in sevgisini kazanma yönünde sürdürmüşlerdir. Evs Hz. Peygamber'i razı edecek bir şey yaptığında Hazrecliler aynı şekilde Hz. Peygamber'i memnun edecek bir şey yapmadan rahat etmezlerdi. Evsli bir grup söz ve fiilleriyle Hz. Peygamber'e eziyet veren Ka'b b. Eşref'i öldürünce Hazrecliler "Ka'b'ın muâdili kimdir?" diye düşünmeye başladılar ve Gatafan kabilesini Hz. Peygamber'le savaşmaya teşvik eden Ebû Râfi'de karar kıldılar. Sonra da Hz. Peygamber'e gelip Ebû Râfi'⁸³⁶öldürmek için izin istediler. Hz. Peygamber izin verdi ve Abdullah b. Atîk'i başlarına emir tayin etti. Görevi başarıyla tamamlayan Hazrecliler Hz. Peygamber'e gelerek müjde vermişlerdir.⁸³⁷ Hz.

⁸³¹ Abdürrezzâk, V, 119; Ezrakî, II, 52; Fâkihî, II, 33; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 31, VII, 477; Şâmî, I, 183.

⁸³² İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 47; Kettânî, I, 247.

⁸³³ İbn Hişâm, III, 617.

⁸³⁴ Kelâî, II, 155; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 283-284; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, V, 351; Şâmî, V, 63.

⁸³⁵ İbn Sa'd, I, 314, V, 557; Şâmî, VI, 368.

⁸³⁶ İsmi Abdullah b. Ebû'l-Hukayk'dır.

⁸³⁷ İbn Hişâm, III, 583-584; Buhârî, Megâzî, 15; Şâmî, VI, 103-104.

Peygamber Gâlib b. Abdullah komutasında bir seriyyeyi (7/629) Uvâl ve Abd b. Sa‘lebe oğulları üzerine göndereceği zaman mevlası Yesâr onları gaflet anında yakalayacakları bir yolu bildiğini söyleyerek seriyye ile birlikte çıkmak istedi. Hz. Peygamber onun bu isteğini kabul etmiştir. Yesâr’ın rehberliğindeki birlik amaçlarına ulaşarak geri dönmüşlerdir.⁸³⁸

Sahabilerin yakındıkları hususlar arasında anlam veremedikleri bazı durumlar da vardır. Örneğin bir grup sahabi Hz. Peygamber’e “Yiyoruz, yiyoruz ama bir türlü doymuyoruz.” diye yakın verdiler. Hz. Peygamber “Muhtemelen bir arada değil ayrı ayrı yiyorsunuz değil mi?” diye sordu. Aldığı cevap bu yönde olunca da bir arada yemelerini ve besmele ile başlamalarını, bu şekilde Allah’ın yemeklerini bereketli kılacağını söyledi.⁸³⁹ Bir sahabi de geceleyin hanesine nereden geldiğini bilmediği taşlar atılmasından şikayette bulunmuştu. Resûlullâh kendisine kapısının önüne hızlı ve gösterişli bir at bağlamasını tavsiye etti. Hz. Peygamber’in dediğini yapan sahabinin şikayet ettiği husus o gecedен sonra ortadan kalkmıştır.⁸⁴⁰

Sahabiler yapacakları işlere Hz. Peygamber’in iştirakini arzu ederlerdi. Benî Seleme’den bir kimse ikindi namazını müteakip Hz. Peygamber’in yanına gelerek “Deve keseceğiz, senin de aramızda olmanı arzu ediyoruz!” dedi. Hz. Peygamber beraberindeki bir grup ashap ile birlikte Benî Seleme yurduna gidip isteklerini yerine getirmiştir. Develer kesilmiş, pişirilmiş, yenilmiş ve akşam olmadan geri dönmüştür.⁸⁴¹

Sahabiler Câhiliye’ye ait bazı uygulamalara devam edip edemeyeceklerini de sormuşlardır. Rukye ile ilgili sorular bu minvalde değerlendirilebilir. Hz. Peygamber’le bir grup sahabi oturdukları sırada içlerinden birisini akrep sokmuştu. Bunun üzerine bir sahabi Hz. Peygamber’e akrep sokmasını iyileştirmek için Câhiliye’de yaptıkları rukyeyi uygulayıp uygulayamayacağını sordu. Resûlullâh “Kimin kardeşine bir iyilik yapmaya gücü yetiyorsa bunu gerçekleştirsin.” karşılığını verdi.⁸⁴² Ancak rukye

⁸³⁸ İbn Sa‘d, II, 119; İbn Seyyidünnâs, II, 201; Şâmî, VI, 133.

⁸³⁹ Ebû Dâvud, Et‘ıme, 14; İbn Mâce, Et‘ıme, 17; Şâmî, VII, 170.

⁸⁴⁰ Şâmî, VII, 389; Nüveyrî, IX, 219.

⁸⁴¹ Müslim, Mesâcid, 197; Şâmî, VIII, 78.

⁸⁴² Müslim, Selâm, 61; İbn Hibbân, II, 290; Şâmî, IX, 321.

sözlerinin kendisine arz edilmesini isterdi. Böylece içlerinde şirk unsuru olup olmadığını kontrol eder, tevhide aykırı düşmeyen lafızlarla rukye yapılmasına izin verirdi.⁸⁴³ Fâtihâ suresi ile rukye yapmak suretiyle akrep sokmuş birisinin iyileşmesine vesile olan bir sahabinin kendisine hediye olarak verilen koyundan istifade edip edemeyeceği yönündeki soruya olumlu cevap vermiştir.⁸⁴⁴

Câhiliye devrinin yaygın uygulamalarından birisi olan içki tüketimi ile ilgili sıkıntı ve talepler de sıklıkla Resûlullâh'a iletilirdi. Hicretin 10. yılında (631) Yemen'den gelen Fîrûz ed-Deylemî "Yurtlarımızda üzüm yetiştiriyorduk ama içki haram kılındı, şimdi ne yapacağız?" diye sormuştu. Resûlullâh üzümleri kurutup istifade edebileceklerini söyledi. Fîrûz bunu nasıl yapacaklarını sorunca da üzümlerin akşam suyunu çıkartıp sabah içebileceklerini, sabah yaptıklarını ise akşam tüketebileceklerini söylemiştir.⁸⁴⁵ Benzer bir soru da topraklarında üzüm yetişen Târik b. Süveyd el-Cu'fî tarafından sorulmuştur. Hz. Peygamber üzümden içki yapıp içilmesinin helal olmadığını söylemesine rağmen Târik ısrarla izin istemeye devam etmiş, nihayetinde içkiyle tedavi yaptığını iddia etmiştir. Resûlullâh "O deva vesilesi değil ancak dert vesilesidir." diyerek izin vermemiştir.⁸⁴⁶ Üzümden şıra yapıp sabah akşam içtiklerini söyleyen bir grubu da üzerinden çok zaman geçmiş üzüm şirasının sarhoş edici özellik kazanacağını söyleyerek uyarmıştır. Sahabiler "Ama su ilave ederek onu açıyoruz." deseler de Resûlullâh "Çoğu sarhoş edenin azı da haramdır." sözleriyle karşılık vermiştir.⁸⁴⁷

Bazı hanımlar Hz. Peygamber'e gelerek evlenme teklif ederlerdi.⁸⁴⁸ Buhârî'nin zikrettiği bir rivayete göre bir kadın "Kendimi sana hibe etmeye geldim!" demişti. Hz. Peygamber bir süre bakıp süzdükten sonra başını çevirip herhangi bir şey söylemedi. Kadın da bir yere oturup beklemeye koyuldu. Bir süre sonra mecliste bulunanlardan bir kimse ayağa kalkarak Hz. Peygamber'e "Eğer senin ihtiyacın yoksa onunla ben evlenmek isterim." dedi. Resûlullâh adama "Mehir olarak verebileceğin bir

⁸⁴³ Müslim, Selâm, 64; Ebû Dâvud, Tıb, 18; Bezzâr, VII, 178; Şâmî, IX, 321.

⁸⁴⁴ Buhârî, Tıb, 34; İbn Hibbân, XI, 547; Şâmî, IX, 279.

⁸⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, IV, 232; Şâmî, IX, 311.

⁸⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, IV, 311; Müslim, Eşribe, 12; Şâmî, IX, 310.

⁸⁴⁷ Dârekutnî, IV, 257; Şâmî, IX, 311.

⁸⁴⁸ İbn Sa'd, VIII, 158; Buhârî, Nikâh, 30; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 621. Bu yolu ilk kez Havle bint Hakîm'in açtığı ifade edilmiştir. Bk. İbn Sa'd, VIII, 158.

şey var mı?” diye sordu. Adam bir şeyi olmadığını söyleyince Resûlullâh “Ailene git ve bir şeyler bulmaya çalış!” dedi. Sahabi bir şey bulamadan geri döndü. Hz. Peygamber “Hiç olmazsa demir bir yüzük bul!” diyerek onu geri gönderdi. Yine bir şey bulamadan geri döndü ve giydiği belinden aşağısını örten elbisesinden başka bir şey bulamadığını söyledi. Hz. Peygamber “Elbiseni ne yapalım, sen giyersen ona bir şey düşmez. Ona verirsen sen çıplak kalırsın!” deyince sahabi bir köşeye oturup beklemeye koyuldu. Hz. Peygamber sahabiye o halde görünce çağırdı ve Kur’ân’dan ezbere ne bildiğini sordu. Adam bildiği sureleri söyledi. Bunun üzerine Resûlullâh, ezbere bildiği sureleri mehir kabul ederek kadını onunla evlendirdiğini söyledi.⁸⁴⁹ Benzer şekilde gelen bir kadın için da ashabına dönerek “Bununla kim evlenmek ister?” diye sormuş, kadına talip olan bürdesinin ucunu boynuna bağlamış bir kimseyi de malı olmadığı için geri çevirmişti. Aynı diyalog kadının müteakip gelişleri sırasında tekrar tekrar yaşanmış nihayetinde Hz. Peygamber talip olan adamla kadını “Yâsîn” ve “Fussilet” surelerini okuyup öğretmesi karşılığında evlendirmişti.⁸⁵⁰

Sahabiler, Ramazan bayramının başlangıcını ve bitişini tayin etmek için hilâli gözetlerlerdi. Hilâli gören gelip Hz. Peygamber’e haber verirdi. Haber verenin durumuna göre de Hz. Peygamber müezzini vasıtasıyla durumu ilan ettirirdi. Bir defasında İbn Ömer Ramazan hilâlini gördüğünü haber vermişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber ashabına oruç tutmaya başlamalarını emretti.⁸⁵¹ Yine bir ramazan öncesi ashab aralarında başladı başlayacak şeklinde tartışırken çölden bir bedevi gelerek hilali gördüğünü söyledi. Bunun üzerine sahabiler onu alıp Hz. Peygamber’in yanına götürdüler. Resûlullâh bedeviye, Allah’a ve kendisinin onun resulü olduğuna inanıp inanmadığını sordu. İnandığını söyleyince Bilâl’e insanlara ertesi gün oruç tutmaları gerektiğini duyurması için görev verdi.⁸⁵² Hz. Peygamber’in oruç başlangıcı için bir şahidi yeterli gördüğü halde bayram başlangıcı için iki şahidi gerekli gördüğü de verilen bilgiler arasındadır.⁸⁵³ Nitekim ashabın oruçlu sabahladıkları bir günün ilerleyen dakikalarında gelen iki bedevinin Allah adına yemin ederek gece hilâli gördüklerini söylemeleri üzerine ashabına iftar etmelerini ve ertesi sabah bayram namazına

⁸⁴⁹ Buhârî, Nikâh, 41; Müslim, Nikâh, 76; Şâmî, IX, 49.

⁸⁵⁰ Dârekutnî, III, 249; Şâmî, IX, 49.

⁸⁵¹ Ebû Dâvud, Sıyâm, 14; Şâmî, VIII, 412.

⁸⁵² Abdürrezzâk, IV, 166; Şâmî, VIII, 412-413.

⁸⁵³ Tirmizî, Savm, 7; Şâmî, VIII, 413.

gelmelerini emretmiştir.⁸⁵⁴ Hilâli gördüklerini söyleyen bir grup atlının şهادetleri üzerine de iftar edilmesini emretmiş ve ertesi gün bayram namazını kıldırmıştır.⁸⁵⁵

d. Yanlışları Düzeltmesi

Hiz. Peygamber Medine’de sürdüğü on yıllık ömür boyunca sahabiler için “yaşayan Kur’ân”⁸⁵⁶ gibiydi. Allah’tan aldığı vahyi yalnızca sözleriyle değil bilfiil yaşantısıyla tebliğ ederdi. Onun güzel örnekliliği sahabiler için İslâm’ı doğru bir şekilde yaşama noktasında en büyük motive edici unsur olsa da Hiz. Peygamber bu kadarı ile yetinmezdi. Çevresinde olan bitene bir an dahi ilgisiz kalmaz, doğru davranışları için ashabını taltif ederken, gördüğü yanlışlar karşısında “Bu durumda daha iyisi söylenemezdi!” denecek kadar veciz sözlerle, etkili bir üslupla ashabını ikaz ederdi. Bu yüzden vefat ettiği sırada sahabilerin zihninde Hiz. Peygamber’in İslâm’ı nasıl yaşadığı ve nasıl yaşanması gerektiği en ince detaylarına kadar hatırlanacak derecede iyi muhafaza edilmişti. Sahabiler, bu bilgileri büyük bir duyarlılık örneği göstererek kendilerinden sonra gelen nesillere aktarmayı başarmışlardır.

Hiz. Peygamber ashabı yanlışları karşısında ikaz ederken rencide edici bir tavır içerisine girmezdi. Eğer uyarıda bulunacağı kimse bir topluluk içerisindeyse ve ismi ile doğrudan muhatap alındığında mahcup duruma düşecekse Resûlullâh, ortaya konuşur, ilgili sahabiye hedef göstermeden uyarısını yapardı. Örneğin kimin söylediğini bildiği halde sohbet sırasında “Şöyle şöyle söyleyen kimselere ne oluyor? Neden böyle söylüyorlar?” deyip genel olarak uyarırdı.⁸⁵⁷ Yahut uyarıyı bizzat kendisi yapmaz, arkadaşlarına söyler, “Siz uyarsanız ya, şöyle şöyle yapmasa!” derdi. Belirgin bir şekilde sarı renk veren bir koku sürmüş sahabiye o kalktıktan sonra arkadaşlarına “Söyleseniz de bu sarılığı yüzünden giderse” diyerek uyarmıştır.⁸⁵⁸

⁸⁵⁴ Abdürrezzâk, IV, 164. Gelenlerin iki kişiden daha fazla olduklarını bildiren bir rivayet de mevcuttur. Bk. Abdürrezzâk, IV, 165.

⁸⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 58; Ebû Dâvud, Salât, 249; Şâmî, VIII, 326.

⁸⁵⁶ Resûlullâh’ın vefatının üzerinden bir süre geçtikten sonra Hiz. Âişe’ye, onun ahlakının nasıl olduğu sorulmuş, Hiz. Âişe, bu suale oldukça çarpıcı bir cevap vermişti: “Siz Kur’ân okumuyor musunuz? Onun ahlakı Kur’ân’dı.” Bk. Dârimî, Salât, 165; Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn, 139; Ebû Dâvud, Tetavvû‘, 26. Ayrıca yine bu suâl karşısında Kur’ân’ın şu âyetini bilmez misin? diyerek “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.” meâlindeki Kalem sûresi 4. âyeti hatırlattığı ifade edilmiştir. Bk. İbn Mâce, Ahkâm, 14.

⁸⁵⁷ Ebû Dâvud, Edeb, 5; Şâmî, VII, 23.

⁸⁵⁸ Tayâlisî, III, 590; Ahmed b. Hanbel, III, 154; Ebû Dâvud, Edeb, 5; Şâmî, VII, 23.

Gördüğü bir yanlış karşısında ikaz ederken istemeden de olsa incittiği sahabilerin gönlünü muhakkak alırdı. Vers ya da haluk kokusunun koyu renk veren bir çeşidini sürmüş olarak gelen ensardan Sevâd b. Amr'ı, elindeki dalla karnına dokunup “O kokuyu sil, çıkar!” diyerek uyarmıştı. Bu fırsatı değerlendiren Sevâd da kısas istemiş, sonra da Resûlullâh'ı karnından öperek bu hususun ahirette kendisi için şefaât vesilesi olmasını arzu ettiğini bildirmiştir.⁸⁵⁹

Hz. Peygamber sahabileri kıyafet ve koku seçimi gibi dış görünüşleriyle alakalı hususlarda uyarırdı. Erkeklerin üzerlerinde kadınsı bir algı oluşturabilecek koyu kırmızı renkte yahut ipek kumaşlardan yapılmış elbiseler giymelerini, üzerlerinde altın takı bulundurmalarını istemez, böyle durumlarda ikaz ederdi. Kırmızı renkte iki parça elbise giymiş bir kimsenin selamını almamıştı.⁸⁶⁰ Benzer şekilde sürüldüğü yerde sarı, kırmızı vb. koyu renkler bırakan kokuları da erkeklerin kullanmasını istemezdi. Bu şekilde yüzünde sarı renk bırakmış bir koku süren sahabiye arkadaşlarının uyarmasını istemişti.⁸⁶¹ Bir yemek davetine icabet için hazırlanırken ailesinin sarı renk veren bir koku sürdüğü Ammâr b. Yâsir dönüşte Resûlullâh'ın yanından geçerken selam vermiş, Hz. Peygamber selamını aldıktan sonra⁸⁶² Ammâr'a gidip yıkanmasını emretmiştir. Ammâr denileni yapmış ancak ikinci sefer de Resûlullâh emrini tekrar etmiştir. Bunun üzerine Yâsir aldığı sert bir cisimle derisini iyice ovalayıp sarı rengin çıktığından emin olduktan sonra tekrar gelip selam vermiş ve Resûlullâh'tan oturması için izin çıkmıştır. Sonra da Hz. Peygamber davranışının sebebini açıklamış ve bu tarz kokular süren kimsenin yanına meleklerin hayırla gelmeyeceklerini bildirmiştir.⁸⁶³ Yanında oturan bir sahabinin parmağında altın yüzük olduğunu gören Hz. Peygamber elindeki hurma dalı ya da değnekle sahabinin parmağına yüzüğü çıkarmasını işaret edercesine hafifçe vurmuştur. Sahabi de yüzüğü çıkarıp atmıştır. Bunu öğrenen Resûlullâh “İyi de ben sana bunu emretmedim ki. Satıp parasından istifade etseydin!” demiştir.⁸⁶⁴ Ebû Sa'lebe'nin parmağını da aynı şekilde elindeki ağaç dalı ile dürtmüş ve bunu bir süre

⁸⁵⁹ İbn Sa'd, III, 516; İbn Kâni', I, 297; Şâmî, VII, 70; Hafâcî, VI, 93-94. İbn Sa'd, aynı hadisseyi Sevâd b. Guzayye ile ilgili olarak da zikretmiştir. Bk. İbn Sa'd, III, 516.

⁸⁶⁰ Ebû Dâvud, Libâs, 17; Bezzâr, VI, 366-367; Şâmî, VII, 147.

⁸⁶¹ Ahmed b. Hanbel, III, 133; Şâmî, VII, 23.

⁸⁶² Bir diğer rivayette ise Hz. Peygamber'in selamını almadığı ve buyur etmediği ifade edilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 320; Bezzâr, IV, 238; Şâmî, VII, 148.

⁸⁶³ Abdürrezzâk, I, 281; Şâmî, VII, 148.

⁸⁶⁴ Nesâî, Zîne, 45; Şâmî, VII, 366.

devam ettirmiş, nihayet Ebû Sa‘lebe Resûlullâh başka bir yere baktığı anda yüzüğü parmağından çıkarıp saklamıştır. Hz. Peygamber dönüp de yüzüğü göremeyince sormuş, attığını duyunca da “Sanırım canını yaktık ve böylece sana borçlandık” demiştir.⁸⁶⁵ Saçı başı dağınık bir sahabinin pejmürde halinden rahatsız olmuş ve o sahabe için “Acaba saçını başını düzelterek bir şey bulamamış mı?” diyerek rahatsızlığını ifade etmişti. Yine kirli elbiselerle mescide gelip oturan bir sahabiye benzer bir üslupla uyarmıştır.⁸⁶⁶

Hz. Peygamber’in sahabenin canına kast eden hususlara sert tepki gösterdiği anlaşılmaktadır. Abdürrezzâk’ın zikrettiği bir rivayete göre yaralıyken ihtilam olan bir kimse arkadaşlarına durumu anlatıp ne yapacağını sordu. Ona yaralı dahi olsa gusül abdesti alması gerektiğini söylediler. Sahabi arkadaşlarını dinleyip gusül abdesti almaya kalkınca yarası iyice azdı ve sonunda öldü. Durum Hz. Peygamber’e ulaştırılınca kızdı ve “Onu niye öldürdünüz, ölesiceler!” diyerek tepkisini ortaya koydu.⁸⁶⁷ Bir diğer rivayete göre ise Resûlullâh “Soru sormak cehaletin ilacı değil midir?” diyerek ölen kişinin üstüne düşen vazifeyi yerine getirdiğini ancak cevap verenlerin daha hassas davranmaları gerektiğini özlü bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca böyle bir durumda yaralı yerin yıkanmaması halinde de guslün geçerli olduğunu bildirmiştir.⁸⁶⁸

Hz. Peygamber ahabın kendisine karşı duydukları sevgi ve hürmet gereği söyledikleri söz ve sergiledikleri davranışlar hususunda da oldukça dikkatli olup hoş görmediği şeyler hakkında uyarıda bulunurdu. Hz. Peygamber’e gelen bir kimse “Sen Kureyş’in seyyidisin.” deyip “Seyyid olan Allah’tır!” uyarısını alınca “Sen Kureyş’in en faziletlisisin!” şeklinde sözlerini düzeltmiştir.⁸⁶⁹ Sözlerine başlamadan önce kendisine “Ey Muhammed! Efendimiz! Efendimizin oğlu! En Hayırlımız! En Hayırlımızın oğlu!” diye hitap eden bir kimseyi ahabın genelini muhatap alarak yaptığı bir konuşmada “Ey insanlar! Ne söyleyeceksiniz doğrudan söyleyin. Şeytan bu tür sözleri size hoş

⁸⁶⁵ İbn Sa‘d, VII, 416; Ahmed b. Hanbel, IV, 195; Nesâî, Zîne, 45; Şâmî, VII, 366.

⁸⁶⁶ Ebû Dâvud, Libâs, 14.

⁸⁶⁷ Abdürrezzâk, I, 223.

⁸⁶⁸ Abdürrezzâk, I, 223-224. Bir diğer rivayette ise adamın çiçek hastalığına yakalandığı, yıkanınca hastalığın yayıldığı ve bu durumun ölümüne sebebiyet verdiği, Hz. Peygamber’in de “toprakla teyemmüm etseydi” dediği zikredilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, I, 225.

⁸⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 24; Şâmî, I, 471.

gösterir!” sözleriyle uyarmıştır.⁸⁷⁰ Hz. Peygamber’e gelip “Ey Allah’ın nebisi!” derken nebî kelimesinin telaffuzunda “ي” yerine “ئ” kullanan bir kimseyi Hz. Peygamber uyarmış ve doğrusunun “ي” ile söyleneceğini ifade etmiştir.⁸⁷¹ Mescide girince kendisi için ayağa kalkan ashabına “Acemlerin birbirlerini tazim adına yaptıkları gibi benim için ayağa kalkmayın!” demiştir.⁸⁷² Bu uyarıyı alan sahabiler sonraki süreçte hoşlanmadığını bildikleri için ayağa kalkmamaya özen göstermişlerdir.⁸⁷³

Ayrıca Resûlullâh kendisi ile ilgili yanlış algılar oluşturabilecek söz ve davranışların önüne geçme noktasında oldukça titizdi. Bazı sahabilerin, ruhsat verip yapabilirsiniz dediği ve kendisinin de uyguladığı bir şeyden kaçınıp “Biz senin gibi değiliz. Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetmiştir. Bizim daha dikkatli olmamız gerekir!”⁸⁷⁴ dediklerini duyunca kızgınlığı yüzüne yansımış bir şekilde ashabına hitap ederek “Nasıl oluyor da benim yaptığım ve yapılmasına izin verdiğim bir şeyden geri durmaya çalışıyorlar! Allah’a yemin ederim ki içinde onu en iyi tanıyan ben olduğuma göre nasıl davranılacağını, nasıl kulluk yapılacağını en iyi bilen de benim!” diyerek ashabın bu şekilde düşünmesinin ne kadar yanlış olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur.⁸⁷⁵ Yine eşlerini boşayıp, bütün mal varlıklarıyla silah alıp kendilerini cihada adanmak isteyen bir grup sahabiyi “Ben sizin için iyi bir örnek değil miyim?” diyerek yaptıklarının yanlış olduğu hususunda uyarmıştır.⁸⁷⁶

Resûlullâh yalan ya da eksik beyanda bulunan sahabileri doğruyu söylemeleri noktasında uyarmıştır. Bedir Gazvesi’nde (2/624) esir alınanlar arasında bulunan amcası Abbâs, Hz. Peygamber’e fidyeyi ödeyecek malı olmadığını söyledi. Bunun üzerine Resûlullâh “Ümmü’l-Fadl ile beraber gömdüğün ve “Eğer bu seferde bana bir şey olursa bunlar oğullarım Fadl, Abdullah ve Kusem’indir.” dediğin mallara ne oldu?” diye

⁸⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, IV, 25; Ebû Dâvud, Edeb, 9; Şâmî, VII, 44.

⁸⁷¹ Şâmî, II, 279. Zehebî bu hadisin münker olduğunu senette yer alan Hamdân b. A’yen’in ise sika olmadığını ifade etmiştir. Öte yandan Ebû Zeyd, nebî kelimesinin hemze ile kullanılması halinde bir yerden bir başka bir yere çıkıp gitmek anlamına geldiğini, dolayısıyla kelimenin bu şekilde kullanıldığında “Ey Allah’ın kendisini bir yerden kovduğu, çıkarttığı” anlamını kazandığını ifade etmiş ve Hz. Peygamber’in bu yüzden sahabiyi uyardığını belirtmiştir. Zehebî’nin hadisle ilgi münker görüşünü kabul etmeyenler Ebû Zeyd’in açıklamasını delil olarak göstermişlerdir.

⁸⁷² Ahmed b. Hanbel, V, 253; Ebû Dâvud, Edeb, 152; İbn Mâce, Duâ’, 2 Şâmî, VII, 44.

⁸⁷³ İbn Ebû Şeybe, V, 234; Ahmed b. Hanbel, III, 132; Tirmizî, Edeb, 13; Şâmî, VII, 44.

⁸⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 56; Buhârî, İmân, 13; Şâmî, VII, 127.

⁸⁷⁵ Buhârî, Edeb, 72; Şâmî, VII, 23; Hafâcî, IV, 393.

⁸⁷⁶ Abdürrezzâk, III, 39.

sorunca amcası Abbâs son derece şaşkın bir şekilde “Vallahi senin Allah’ın resulü olduğunu biliyorum. Bunu ben ve Ümmü’l-Fadl dışında bilen yoktu!” demekten kendisini alamamıştır.⁸⁷⁷ Ensardan bir grubun “Kızkardeşimizin oğlu Abbâs’dan fidye almayalım!” yönündeki tekliflerini ise kabul etmemiş ve tek bir dirhem dahi indirime gitmeyeceğini bildirmiştir.⁸⁷⁸ Durumu iyi olmayanların fidyesini 4000 dirhemden 1000 dirheme kadar düşürmüş, malı olmayanın ise fidyesini kaldırmıştır.⁸⁷⁹ Benzer şekilde Bedir’de esir alınanlar arasında bulunan amcasının oğlu Nevfel b. Hâris’e de Cidde’deki mızraklarını hatırlatmış, bu sözler karşısında Nevfel o mızrakları bir kendisinin bir de Allah’ın bildiğini ifadeyle iman ettiğini ilan ederek 1000 mızrak verip fidyesini ödemiştir.⁸⁸⁰

Sahabilerden ağızlarından çıkan sözlere, yemin ve nezirlerine dikkat etmelerini ister, bu husustaki yanlışlarını gördüğünde uyarırdı. Sa’d b. Ebû Vakkâs bir konuşması sırasında Lât ve Uzzâ üzerine yemin edip de arkadaşlarının “Hezeyanda bulundun.” şeklindeki tepkileri üzerine soluğu Hz. Peygamber’in yanında almış ve olan biteni anlatmıştır. Bunun üzerine Resûlullâh, Allah’ın birliğini ve kudretini itiraf ettikten sonra sol tarafına üç kere tükürüp şeytandan Allah’a sığınmasını ve bir daha böyle bir şeyi tekrar etmemesini söylemiştir.⁸⁸¹ Hz. Peygamber’in sağmal develeriyle birlikte kaçırılan müslüman bir hanım, müşriklerin ellerinden bir şekilde kurtulup gizlice bindiği Resûlullâh’a ait “Adbâ” isimli deveyi Medine’ye doğru sürerken, eğer başarırsa deveyi kurban etmeyi nezr etmişti. Medine’ye varıp da kaybolan devesine kavuşma sevincini yaşayan Hz. Peygamber’e bunu söylediğinde Hz. Peygamber “sübânallâh!” diyerek tepki göstermiş, kişinin Allah’a isyan içeren, yahut malik olmadığı bir şeyle ilgili nezrinin geçersiz olacağını bildirmiş,⁸⁸² sonra da kadını evine göndermiştir.⁸⁸³ Yanında öten horoza kötü sözler söyleyip lanet eden bir sahabiye de “O ötüşüyle insanları namaza çağırır!” diyerek yaptığının doğru olmadığı hususunda uyarmıştır.⁸⁸⁴ Yatsı

⁸⁷⁷ İbn Sa’d, IV, 14; Ahmed b. Hanbel, I, 353; Taberî, *Târîh*, II, 465-466; Şâmî, IV, 69.

⁸⁷⁸ İbn Sa’d, IV, 14; Buhârî, *Megâzî*, 12; Hâkim, III, 366; Şâmî, IV, 69.

⁸⁷⁹ Şâmî, IV, 69.

⁸⁸⁰ İbn Sa’d, IV, 46; Hâkim, III, 274; Şâmî, IV, 69.

⁸⁸¹ Ahmed b. Hanbel, I, 183; Ebû Ya’lâ, II, 74; Şâmî, IX, 304.

⁸⁸² Abdürrezzâk, V, 206; Ahmed b. Hanbel, IV, 433; Müslim, *Nüzur*, 8; Ebû Dâvud, *Eymân*, 21; Humeydî, I, 216; Şâmî, V, 103.

⁸⁸³ Şâmî, V, 103.

⁸⁸⁴ Bezzâr, V, 168; Heysemî, VIII, 148; Şâmî, VII, 414.

namazını kıldıktan sonra eve gittiğini, çocuklarının uyuduğunu görünce kendisine getirilen yemeği yemeyeceğine yemin ettiğini ama sonra dayanamayıp yediğini anlatan bir sahabinin nezdinde herkesi “Kim bir yemin eder de bozmasının daha hayırlı olacağını anlarsa yeminini bozsun ve kefareti ödesin.” diyerek uyarmıştır.⁸⁸⁵

Sahabilerin bilmeden yaptıkları bazı yanlışların bedelini kendisi üstlenirdi. Benî Âmir lideri Ebû Berâ Âmir b. Mâlik’in isteğiyle ve verdiği emanla İslâm’ı tebliğ için gönderilen 70 kurrâ; Rı‘l, Zekvân, Usayye ve Benî Lihyân’a mensup müşriklerce Bi’rimaûne’de pusuya düşürülüp şehit edilmişti. İçlerinden kurtulan tek kişi olan Amr b. Ümeyye ed-Damrî, Medine’ye dönerken rastladığı Benî Âmirli iki kişiyi Bi’rimaûne’de şehit edilen (4/625) kurralara karşılık olarak öldürmüştü. Bunu yaparken Hz. Peygamber’le Benî Âmir arasındaki anlaşmadan haberi yoktu. Haberi alan Hz. Peygamber aralarındaki anlaşmadan ötürü, öldürülen iki kişinin diyetini vereceğini söylemiş ancak bu işi başlarına açan Ebû Berâ için de “Bunlar Ebû Berâ’nın ısrarının neticesi. Ben böyle olmasından endişe ettiğimi bildirmiştim!” demeyi de ihmal etmemiştir.⁸⁸⁶ Medine’deki Yenbû bölgesinde yaşayan Cüheynelilerden bir grup sahabe, ele geçirdikleri bir esiri Hz. Peygamber’e getirmiş, Hz. Peygamber de hava soğuk olduğu için esirin üzerine sıcak bir şeyler giydirilmesini emretmiştir. Ancak kullandığı kelime (الدفء) Cüheynelilerin lehçesinde “öldürmek” anlamına geldiği için esiri öldürmüşlerdir. Hz. Peygamber bir süre sonra esirin durumunu sorunca mesele anlaşılmıştır. Resûlullâh adamın fidyesinin ödenmesi hususunda Cüheynelilerin ortağı olduğunu söyleyerek onlara yardım etmiştir.⁸⁸⁷ Benî Has‘am üzerine gönderdiği Hâlid b. Velîd, çarpışma sırasında savaş anında secdeye kapanıp kurtulmak isteyenleri de öldürünce Hz. Peygamber, müslüman olduğu anlaşılan bu kimseler için diyetin yarısı kadar bir miktar vermiş ve “Müşrikler arasında belirsiz bir şekilde yaşayan her müslümandan berîyim!” diyerek de neden böyle yaptığını izah etmiştir.⁸⁸⁸

Ashabın isabetli kararları karşısında ne kadar sevinirse yanlış yaptıklarında da bir o kadar üzülür ve üzüntüsünü açık bir şekilde ifade ederdi. Mekke’nin fethi sonrası

⁸⁸⁵ Müslim, Eymân, 11; Şâmî, IX, 304.

⁸⁸⁶ İbn Hişâm, III, 528; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, XX, 356; Şâmî, VI, 63.

⁸⁸⁷ İbn Ebû Şeybe, V, 470; İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, II, 132; Şâmî, IX, 212.

⁸⁸⁸ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, IV, 114; Süheylî, IV, 49; İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, III, 442; Aynî, XI, 196; Şâmî, VI, 247.

Benî Cezîme'ye gönderdiği (8/630) Hâlid b. Velîd'in, kabile mensuplarının “Dinimizi değiştirdik!” şeklindeki sözlerini müslüman olduklarını beyan noktasında yeterli görmeyip öldürdüğünü duyunca çok üzölmüş “Allahım! Ben Hâlid'in yaptıklarından beriyim!” dedikten sonra Hz. Ali'yi, öldürölen 30 kişinin diyetini ödemesi için Benî Cezîme'ye göndermiştir.⁸⁸⁹ Hz. Ömer'den oğlu Abdullah'ın karısını hayızlı iken boşadığını öğrenen Resûlullâh çok kızmış ve hiddetli bir şekilde “Hemen karısına geri dönsün ve hayızlı dönemi geçene kadar beklesin. Bu süreç sonunda ille de boşanmaya kararlı ise karı koca münasebeti kurmadan onu boşasın.” demiş ve Talâk suresinin 1. âyetini⁸⁹⁰ okuyarak boşanma hususunda Allah'ın koyduğu kuralları hatırlatmıştır.⁸⁹¹

Harp esnasında müslüman olduğunu ilan eden kimselerin her ne sebeple olursa olsun öldürölmemeleri noktasında oldukça hassastı. Buna muhalif hareketler kendisine iletildiğinde üzüölür, öfkesi ve hüznü cümlelere dökölürdü. Mikdâd b. Esved katıldığı bir seriyyede çarpışacakları kabile mensuplarının çoktan dağılmış olduğunu görmüş, geride kalanlardan zengin bir kimseyi ise son anda kelime-i şehadet getirdiği halde öldürmüştü. Bunu gören bir sahabi “Kelime-i şehadet getirdiği halde bir kimseyi nasıl öldürörsün? Dönönce Hz. Peygamber'e anlatacağım.” demiştir. Resûlullâh olayı haber alınca “Mikdâd, sen gerçekten “lâilâheillallâh” diyen bir kimseyi mi öldürdün? Kıyamet günü bunun hesabını nasıl vereceksin?” diye çıkışmış, sonra da şu çarpıcı tespitte bulunmuştur: “Kafir bir topluluk içinde imanını gizleyen bir mümindir. İmanını izhar etti ve sen onu öldürdün. Oysaki Mekke'de sen de imanını gizliyordun!” Nisâ suresi 94. âyetin⁸⁹² bu olayla ilgili olarak nâzil olduğu bildirilmiştir.⁸⁹³ Benzer bir hadise Gâlib b.

⁸⁸⁹ Abdurrezzâk, V, 221; Ahmed b. Hanbel, II, 150; Buhârî, Megâzî, 59. Bu seriyyede yaşananlar üzerine Hâlid b. Velîd ile sâir ashap arasında geçen tartışmalar ve Hz. Peygamber'in değeriendirmesi için bk. İbn Hişâm, IV, 688-690. Bu seriyye ile ilgili bir başka hadise de şu şekildedir: Seriyyedeki bir grup yolda karşılaştıkları bir adama müslüman olup olmadığını sormuşlar ve değerse boynunu vuracaklarını bildirmişlerdir. Adam müslüman olmadığını, tek amacının âşık olduğu kadını bir defa görmek olduğunu söyleyince son isteğini yerine getirip öldürmüşlerdir. Âşık olduğu kadın bunu görünce koşup adama sarılmış ve cesedinin üzerine yığılarak can vermiştir. Hz. Peygamber bunu duyunca çok üzülmüş ve “İçinizde bir tane merhamet sahibi kimse yok muydu?” diye sormuştur. Bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, II, 196; İbn Seyyidünnâs, II, 252; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VIII, 58; Şâmî, VI, 201-202.

⁸⁹⁰ İlgili âyetin meâli şu şekildedir: “Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayasızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”

⁸⁹¹ Buhârî, Tefsîru sûre, 65; Müslim, Talâk, 4; Nesâî, Talâk, 1; Şâmî, IX, 297.

⁸⁹² “Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, “Sen mü'min değilsin” demeyin.

Abdullah komutasında Mürreoğullarına gönderilen seriyyede (8/629) yer alan Üsâme b. Zeyd ile ilgili olarak zikredilmiştir. Üsâme, Mirdâs b. Nehîk'i⁸⁹⁴ kılıçlar çekildiği anda "lâilâheillâllâh" dediği halde⁸⁹⁵ öldürmüştür. Bir rivayete göre Üsâme'nin vicdanında duyduğu rahatsızlık dolayısıyla yaptığı itiraf sonucu, bir rivayete göre ise olaya şahit olan sâir ashabın sefer dönüşü kendisini bilgilendirmesiyle Üsâme'ye çıkışan Hz. Peygamber "Onu lâilâheillâllâh dediği halde mi öldürdün?" diye sormuştur. Üsâme "Ama kelime-i tevhidi ölüm korkusuyla, bu sondan kurtulmak için söyledi!" dediyse de bu savunma Hz. Peygamber'in kızgınlığını arttırmaktan başka bir işe yaramamış ve "Kalbini yarıp da mı baktın?" diye sormuştur. Hatta bu sözü o kadar çok tekrarlamıştır ki Üsâme o anda "Keşke henüz müslüman olmamış olsaydım! Elim kırılırdı da vurmasaydım!" diye içinden geçirmiştir.⁸⁹⁶ Sonrasında Resûlullâh Mirdâs'ın diyetini ödemiş ve ele geçirilen mallarını da ailesine geri vermiştir.⁸⁹⁷

Esirlere yapılan yanlış muameleler hakkında da ashabını uyarır ve telafi etmelerini isterdi. Ensardan Ebû Üseyd'in getirdiği Bahreynli esirler arasında bulunan bir kadının ağladığını gören Hz. Peygamber ne olduğunu sormuş, oğlunun başka birisine satıldığını öğrenince Ebû Üseyd'e "Sattın mı?" demiştir. "Evet" deyince de kime sattığını öğrenmiş, ardından Ebû Üseyd'e "Atına bin ve gidip çocuğu getir!" demiştir.⁸⁹⁸ Zeyd b. Hârise komutasındaki birliğin Medyen'den getirdiği esirlerin ağlaştıklarını duyunca bunun nedenini sormuş; annelerle evlatlarının ayrı ayrı satıldıklarını öğrenince "Böyle yapmayın! Birlikte satın!" demiştir (6/628).⁸⁹⁹

Ashabını, mescid adabına uymayan davranışlar hakkında da uyarırdı. Bir gün mescidde oturuyordu. Bir bedevi içeri girdi, iki rekat namaz kıldı ve "Allahım! Bana ve Muhammed'e rahmet et, başkasına merhamet etme!" diye dua etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Geniş olanı darlaştırdın!" diyerek onu uyardı. Fazla bir süre geçmemişti ki

Allah katında pek çok ganimetler vardır. Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (müslüman oldunuz). Onun için iyice araştırın. Çünkü Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

⁸⁹³ Bezzâr, XI, 317-318; Heysemî, VII, 66; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XII, 190; Şâmî, VI, 233.

⁸⁹⁴ Cüheyne'nin Haruka/Huraka boyunun müttefiki olduğu ifade edilmiştir.

⁸⁹⁵ Bazı rivayetlerde "es-selâmü aleyküm" dediği de bildirilmiştir. Bk. Şâmî, VI, 192.

⁸⁹⁶ İbn Hişâm, IV, 813-814; Buhârî, Megâzî, 46, Diyât, 2; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VIII, 258; Şâmî, VI, 192.

⁸⁹⁷ Şâmî, VI, 193.

⁸⁹⁸ Abdürrezzâk, VIII, 307; Şâmî, VI, 253.

⁸⁹⁹ İbn Hişâm, IV, 822-223; Kelâî, II, 258; Şâmî, VI, 96.

bedevi mescidin bir yerine bevl etmeye başladı. Bunu gören sahabiler onu engellemek için koşuşturdularsa da Resûlullâh işini bitirmesine mani olmamalarını istedi. Bedevi hacetini bitirince ashabına “Siz kolaylaştırmakla görevlisiniz, zorlaştırmakla değil. Öğretin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın, bevlın üzerine bir kova su dökün!” diyerek uyardı.⁹⁰⁰ Ardından bedevinin yanına giderek kızmadan, gayet yumuşak bir dille “Mescide bevledilmez. Mescid, içinde Allah zikredilsin, Kur’ân okunsun ve namaz kılınsın diye inşâ edilmiştir!” şeklinde bir açıklama yaptı.⁹⁰¹ Yine mescide yüzükoyun yatıp uyumakta olan bir sahabiyi ayağıyla dürterek uyandırmış ve yüzükoyun yatmanın doğru olmadığını ifade etmiştir.⁹⁰²

Hz. Peygamber mescidin temiz tutulması noktasında da oldukça dikkatliydi. Kendisi bizzat zaman zaman eline aldığı yapraklı hurma dalları ile mescidi süpürür, tozlarını giderirdi.⁹⁰³ Bu hususta ashabından da gayret göstermelerini ister ve yanlış davranışları karşısında uyarıda bulunurdu. Özellikle de sahabilerin namaz kılarken alınlarını koydukları secde mahallinde herhangi bir necaset görmeye tahammülü yoktu. Ashabından kible mahallini tükürük vb. pisliklerden korumalarını isterdi. Bir defasında tam namaz kıldırarak kiblede sümük ya da balgam benzeri bir şey gördü. Kızgınlığı yüzüne yansdı. Cemaate dönerek “Önünüze değil solunuza ya da ayağınızın altına doğru tükürün ya da sümükürün. Soğuktan burnunuz akar ya da tükürmeye mecbur kalırsanız elbisenize silip etrafa bulaşmaması için kumaşa yedirin. Alnınız secdeye gidince kirlensin ister misiniz? Namazda yüzleriniz Allah’a dönüktür. Allah’ın sizden yüz çevirmesini ister misiniz?” diye uyarıda bulundu. Elinde her zamanki gibi hurma dalından bir sopa vardı.⁹⁰⁴ Onunla pisliği yerinden kazıdı ve halûk isteyerek bulaştığı yere bu hoş rayihali kokudan sürdü.⁹⁰⁵ Rivayetlerdeki farklılıklar bu olayın birden fazla gerçekleşmiş olabileceğini göstermektedir. Hz. Peygamber kimi zaman eliyle kimi zaman bir sopayla bu pisliği gidermiş, yeri gelince uyarmış, bazen de güzel kokması

⁹⁰⁰ Ebû Dâvud, Tahâre, 136; Şâmî, VII, 10.

⁹⁰¹ Müslim, Tahâre, 100; Şâmî, VII, 10.

⁹⁰² Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 406; Şâmî, VII, 250.

⁹⁰³ İbn Ebû Şeybe, I, 349; Şâmî, VII, 34; VIII, 95; Mübârekfûrî, III, 168.

⁹⁰⁴ Hz. Peygamber’in mütemadiyen elinde dal, sopa vb. şeylerin olduğu, bunu sevdiği ifade edilmiştir. Bk. İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ*, II, 221.

⁹⁰⁵ Ebû Dâvud, Salât, 22; Şâmî, VIII, 94-95.

için koku serpiştirmiştir.⁹⁰⁶ Kendisi de namazda iken sümkürmek ya da tükürmek istediğinde elbisesini kullanır, kible tarafına tükürmez, kirlettiği yeri de sol ayağıyla temizlerdi.⁹⁰⁷ Ayrıca sahabilere mahalle mescidleri inşâ etmelerini söyler ve bu mescidlerin temizlenmesini, güzel kokular sürülmesini isterdi.⁹⁰⁸ Hatta Benî Dâr heyetiyle (9/630) gelen Temîm ed-Dârî kölelerine Şam’dan getirdiği kandilleri yaktırıp mescidi aydınlatınca çok sevinmişti.⁹⁰⁹

Kendisine karşı duyulan sevgi ve ihtiramdan kaynaklansa dahi ashabı, uygun bulmadığı davranışları karşısında uyarırdı. Belirli bir süre sonra parasını teslim almak üzere sattığı hurmalar için alacağını, erkenden üstelik kaba bir lisanla isteyen yahudi alimlerinden Zeyd b. Sa‘ne’ye⁹¹⁰ Hz. Ömer’in verdiği sert tepki bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Hz. Peygamber hiç öfkelenmeden mütebessim bir çehre ile Hz. Ömer’e “Yapman gereken bağırıp çağırmak yerine bana borcumu güzelce ödememi, alacaklıya da hüsn-ü kabul göstermesini söylemendir!” demiş, ardından tehdit ve korkutma payı olarak alacaklıya, istediğinden fazlasını vermesini emretmiştir. Bütün bunları nübüvvet alametlerinden “hilmin cehli geçmesi” ve “cehalet karşısında hilmin daha da artması” hususiyetlerinin Hz. Peygamber’de olup olmadığını kontrol etmek için bilinçli olarak yapmış olan Zeyd de niyetini izhar edip kelime-i şehadet getirerek müslüman olmuştur.⁹¹¹ Yine bir defasında müslümanlara karşı şiir inşâ eden Süheyl b. Amr’ın dilini ve dişlerini sökmek için kendisinden izin isteyen Hz. Ömer’i, bir peygamber olarak müsle yapmanın kendisine yakışmayacağını, üstelik belki de Amr’ın ileride övgüyü hak edecek işler yapacağını⁹¹² söyleyerek uyarmıştır.⁹¹³

⁹⁰⁶ İbn Ebû Şeybe, II, 141; Buhârî, Salât, 33; Müslim, Mesâcid, 50-54; İbn Mâce, İkâme, 61; Şâmî, VIII, 94-95.

⁹⁰⁷ Ebû Dâvud, Salât, 22; Şâmî, VIII, 95.

⁹⁰⁸ Ebû Davud, Salât, 13; İbn Mâce, Mesâcid, 9.

⁹⁰⁹ İbn Mâce, Mesâcid, 9. Mescidin o zamana kadar hurma dalları yakılarak aydınlatıldığı, Temîm ed-Dârî’nin Medine’ye getirdiği beş kölesinden Feth isimli olanın zeytinyağıyla kandil yaktığı ve bunun üzerine Hz. Peygamber’in kölenin ismini Sirâc olarak değiştirdiği ifade edilmiştir. Bk. İbn Abdülber, II, 242; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 38.

⁹¹⁰ Babasının isminin Sa‘ne olduğu da söylenmiştir. Bk. İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, II, 360-361; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 606.

⁹¹¹ Hâkim, III, 700; İbn Hibbân, I, 523; Şâmî, VII, 19-20.

⁹¹² İbn İshâk’ın verdiği bu bilgiyi doğrulayıcı olarak Hz. Peygamber’in vefatının ardından Mekkeliler irtidat etmek isteyince Süheyl’in “En son müslüman olup ilk irtidat edenlerden olmayın!” diyerek onları durdurduğu ifade edilmiştir. Bk. İbn Hişâm, IV, 844; Kelâî, II, 358;

⁹¹³ İbn Hişâm, II, 364.

Ashabın dünyevi konulardaki bir takım tercihleri ahirete yönelik olarak zaman zaman uyarı konusu olurdu. Üsâme b. Zeyd bir ay içerisinde ödenmek üzere 100 dinara bir cariye satın almıştı. Resûlullâh bunu duyunca beraberindeki ashabına “Üsâme’nin bir ay içerisinde ödenmek üzere alışveriş yapması sizi de şaşırtmıyor mu? Üsâme uzun emellidir!” tespitinde bulunduktan sonra kendisinin her an, her saniye ölebileceği ihtimalini sürekli zihninde canlı tuttuğunu söylemiş ve “Şüphesiz size va‘d edilen şeyler mutlaka gelecektir. Siz bunun önüne geçemezsiniz.” meâlindeki En‘âm suresi 134. âyeti okuyarak ashabına da kendilerini ölüme hazırlamalarını tavsiye etmiştir.⁹¹⁴

Geçmiş ümmetlerin yaptıkları yanlışların ya da Câhiliye devrine ait yanlış uygulamaların tekrarlanmasına ise hiç tahammülü yoktu. Ümmeti için en iyisini istiyordu ve buna muhalif davranışlar herkesten çok onu üzüyordu. Mescidde oturmuş kader hakkında tartışan, “Allah şöyle şöyle buyurmadı mı?” diyerek bu husustaki Kur‘ân ayetlerini birbirine kıyasla değerlendiren⁹¹⁵ bir grubun sözlerini işitince yüzü öfkeden nar taneleri gibi kızarmış bir halde dışarı çıkıp “Siz böyle şeyleri tartışmak için mi yaratıldınız? Böyle bir şey mi emredildi size?” diye kızgın bir dille çıkıştıktan sonra geçmiş ümmetlerin bu tür tartışmalar yüzünden helak olduklarını söyleyip Allah’ın emir ve yasaklarına tabi olup yaşamalarını tavsiye etmiş ve kendilerini bir daha bu halde görmek istemediğini bildirmiştir.⁹¹⁶

Yeme içme sırasında adaba uymayan davranışlar karşısında da ashabını uyarırdı. Yağlı et ve ekmekten yapılmış bir yemek yediği için yanına geldiğinde geçiren Ebû Cühayfe’yi Resûlullâh yaptığına hoş olmadığı konusunda uyarırken “Dünyada tıka basa doyanınız ahirette en uzun süre aç kalacak olanınızdır!” demiştir.⁹¹⁷

Vazife tevdi ettiği sahabileri görevlerini ifa sırasında yaptıkları yanlışlardan ötürü uyarırdı. Hayber hurmalarını toplamakla görevlendirdiği bir kimsenin getirdiği cenîb⁹¹⁸ hurmalarını gören Hz. Peygamber sahabiye, Hayber’in bütün hurmalarının bu kalitede olup olmadığını sormuştu. Sahabinin “Hayır, bundan bir sa‘ alabilmek için

⁹¹⁴ İbn Ebü’l-Dünyâ, s. 29; Münzirî, IV, 121; Şâmî, VII, 66.

⁹¹⁵ Ebû Ya‘lâ, V, 429; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, VII, 124; Şâmî, VII, 127.

⁹¹⁶ Tirmizî, Kader, 1; Şâmî, VII, 126.

⁹¹⁷ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, VIII, 378; İbn Abdülber, IV, 186; Şâmî, VII, 176.

⁹¹⁸ İyi kalite bir hurma çeşidi

başka hurmalardan iki sa' veriyoruz!" demesi üzerine sahabiye böyle yapmaması konusunda uyarılmış ve gerek diğer hurmaları gerekse cenîb hurmalarını dirhem karşılığında alıp satmasını söylemiştir.⁹¹⁹

Sahabilerin ibadetleri esnasında yaptıkları yanlışlar da bizzat Hz. Peygamber tarafından düzeltilirdi. Bunların başında namazla ilgili uyarılar zikredilebilir. Mescidde namaz kılan bir sahabinin yanından geçerken, kıyamda sağ elini sol eli üzerine koyması gerekirken tam tersini yapmış olduğunu görünce düzeltmiştir.⁹²⁰ Yine namaz esnasında parmaklarını iç içe geçirmiş bir sahabiye görünce müdahale edip parmaklarını ayırmıştır.⁹²¹ Bir keresinde de ashabına kendisi ile birlikte namaz kıldıklarında Fatiha dışındaki sureleri okuyup okumadıklarını sormuş, sahabiler bunu hem lezzet aldıkları hem de kıraatlerini kontrol ettikleri için severek yaptıklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine onları, cemaatle namaz kılarken Fatiha suresi dışındaki sureleri okumamaları hususunda uyarmıştır.⁹²²

Hz. Peygamber kurbanını kendisinden önce kesen ensardan Ebû Bürde b. Niyâr'a yeniden kurban kesmesini emretmiş, Ebû Bürde kendisi için çok değerli olan genç bir oğlağı kurban etmek istediğini söyleyince de buna izin vermiştir.⁹²³

Dua edilirken yapılan yanlışlara müdahale etmiş, gerektiğinde de iltifatta bulunmuştur. Dua ederken "Allahım! Senden nimetini tastamam bir şekilde istiyorum!" diyen bir sahabiye ne kastettiğini sormuş; sahabi belirli bir kastı olmadığını, hayır kesbetmeyi ümit ederek böyle dua ettiğini söyleyince Resûlullâh "Cennete girmek nimetin tamamına nâil olmaktır!" demiştir. "Allahım! Senden sabır istiyorum!" diyen bir sahabinin yanından geçerken "Böyle söyleyerek aslında sıkıntıya talip oldun. Bunun yerine Allah'tan afiyet iste!" uyarısında bulunmuştur. Yanından geçtiği bir başka sahabinin de duasında Allah'a "Ey celâl ve ikrâm sahibi!" diye seslendiğini duyunca bu

⁹¹⁹ Mâlik b. Enes, Büyû', 12; Buhârî, Büyû', 89; Müslim, Mûsâkât, 94; Şâmî, IX, 282.

⁹²⁰ Ahmed b. Hanbel, III, 381; Ebû Dâvud, Salât, 118; Şâmî, VIII, 114.

⁹²¹ İbn Mâce, İkâme, 42; Şâmî, VIII, 187.

⁹²² Dârekutnî, I, 319; Şâmî, IX, 246.

⁹²³ Buhârî, İydeyn, 23; Nesâî, Dahâyâ, 17; Şâmî, IX, 268.

güzel hitap karşısında Allah'ın duasına icabet edeceğini söyleyip "Dilediğini iste!" demiştir.⁹²⁴

Hiz. Peygamber adab-ı muaşeret kuralları çerçevesinde hareket edilmediğinde ahabını uyarırdı. Örneğin hapşırın kimsenin devamında hamdetmesi, yanından bulunanın da hamdına karşılık onun için Allah'tan rahmet istemesi Resûlullâh tarafından yerleştirilen ve ahabın da titizlikle riayet ettiğı bir uygulamaydı. Bir defasında Hiz. Peygamber'in yanında bulunan nüfuzlu bir kimse birden hapşırıvermiş, devamında hamdetmeyince Hiz. Peygamber onun için Allah'tan rahmet dilememişti. Çok kısa bir süre sonra bir diğcr sahabi hapşırıp hamdedince Resûlullâh "Yerhamükallâh!" diye karşılık verdi. Kendisine böyle bir duada bulunulmayan sahabi bu durumun sebebini sorunca Resûlullâh "O Allah'ı hatırladı, ben de onu hatırladım. Sen ise unuttun, ben de seni unuttum!" karşılığını vermiştir.⁹²⁵ Makrîzî'nin zikrettiğı şu detay da oldukça dikkate şayandır. Buna göre Hiz. Peygamber hapşırdığı sırada önünde oturan bir yahudi Resûlullâh'a "Yerhamükellâh!" deyince Hiz. Peygamber yahudiye "Allah da sana hidayet versin!" şeklinde karşılık vermiş ve bu dua neticesinde bahsi geçen yahudi müslüman olmuştur.⁹²⁶

Alışveriş, vasiyet, miras gibi günlük hayatın rutinlerine dair uygulamalarda gördüğü yanlışlar karşısında da ahabını ikaz ederdi. Oğlu Nu'mân'ı elinden tutup Resûlullâh'a getiren Beşîr, ona sağlığında bir malını bağışladığını söyleyince Hiz. Peygamber Beşîr'e, başka çocuğı olup olmadığını sormuştur. Sonra "Onlara da aynı miktarda malı bağışladın mı?" demiş, olumsuz yanıt alınca da "Beni zulme şahit göstermeyin!" diyerek Beşîr'e bu tasarrufundan vazgeçmesini söylemiştir.⁹²⁷ Arkasında 300 dinar tereke ile bakıma muhtaç bir aile bırakan kardeşinin malını ailesi arasında paylaşdırmak isteyen Sa'd b. Atval'ı, kardeşinin borçları olduğunu hatırlatarak uyarılmış ve önce borçlarını ödemesini söylemiştir. Sa'd gelip, delili ya da şahidi olmadığı halde

⁹²⁴ Tirmizî, De'avât, 93; Şâmî, IX, 327.

⁹²⁵ Ahmed b. Hanbel, II, 328; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 321; Hâkim, IV, 294; Şâmî, IX, 319. Bir diğcr rivayette ise Resûlullâh'ın neden böyle davrandığı şeklindeki soru karşısında "Birisi hamdetti, diğcr ise etmedi!" dediğı ifade edilmiştir. Bk. Buhârî, Edeb, 127; Şâmî, IX, 319.

⁹²⁶ Makrîzî, XII, 61.

⁹²⁷ Abdürrezzâk, IX, 96; Buhârî, Hibe, 12; Nesâî, Nahl, 1; Şâmî, IX, 285. Bir rivayette Beşîr'i buna Numan'ın annesinin teşvik ettiğı, hatta adeta mecbur bıraktığı bildirilmiştir. Bk. Buhârî, Hibe, 13; Nesâî, Nahl, 1; Şâmî, IX, 285.

kardeşinin kendisine iki dinar borcu olduğunu iddia eden bir kadın hariç kalan bütün alacaklılara ödeme yaptığını söyleyince Hz. Peygamber, sadaka kabilinden o kadına da istediğini vermesini emretmiştir.⁹²⁸ Bir defasında da Bilâl'e kendisine getirdiği bernî⁹²⁹ hurmaları nereden bulduğunu sormuştur. Bilâl kendi hurmalarından iki sa' verip karşılığında bir sa' kadar bernî satın aldığını söyleyince Hz. Peygamber "Eyvah, eyvah, bu faiz değil de nedir!" diyerek Bilâl'i hurma alışverişini bu şekilde yapmaması, hurmayı değeri miktarınca sattıktan sonra onun parasıyla istediği çeşit hurmayı alması konusunda uyarmıştır.⁹³⁰

Hz. Peygamber ailevi durumlarından ötürü bazı sahabilerin Medine'ye hicretlerini uygun görmemiştir. Yemen'den Medine'ye hicret eden bir sahabe arkasında bıraktığı kimse olup olmadığını sormuş, anne ve babası olduğunu öğrenince hicret için onlardan izin alıp almadığını sual etmiştir. İzin almadığını öğrenince "Git, onlardan izin iste, verirlerse ne âlâ! Ama eğer izin vermezlerse orada kal, onlara iyilik ve ihsanda bulun!" demiştir.⁹³¹

Resûlullâh sahabilerin birbirlerine yaptıkları uyarıları da değerlendirmiş ve bunların yerinde olup olmadığı ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bir sahabe cemaatle kılınan ikindi namazını müteakip hemen kalkıp nafile namaza durmak isteyince Hz. Ömer adamın elbisesini tutup çekmiş ve farz namazdan sonra fasıla vermesi gerektiğini, geçmiş ümmetlerin bu vb. hususlara riayetsizlikleri nedeniyle bir süre sonra yanlış yollara saptıklarını söyleyip uyarmıştır. Bu konuşmayı işiten Hz. Peygamber de "Hattâb'ın oğlu doğru söyledi!" diyerek Hz. Ömer'in sözlerini tasdik etmiştir.⁹³² Bu husustaki bir diğer hadise de Ebüd-Derdâ ile Hz. Peygamber'in kendisiyle arasında kardeşlik bağı kurduğu (muâhât)⁹³³ Selmân arasında yaşanmıştır. Ebüd-Derdâ'ya misafir olan Selmân, onun cuma gecesinin tamamını ibadetle uykusuz geçirip gündüzü de oruç tuttuğunu öğrenince gece uyuması, cuma gününe de oruçsuz girmesi için ısrar

⁹²⁸ İbn Sa'd, VII, 57; Ahmed b. Hanbel, IV, 136; Şâmî, IX, 284.

⁹²⁹ İrice, tatlı, kırmızı renkli kaliteli bir hurma çeşidi. Bk. Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn* (nşr. Mehdi el-Mahzûmî- İbrâhim es-Samerrâî), I-VIII, 2. baskı, Beyrut 1988, s. 50.

⁹³⁰ Ahmed b. Hanbel, III, 62; Aynî, X, 148; Şâmî, IX, 282.

⁹³¹ Ebû Dâvud, Cihâd, 31; Şâmî, IX, 106.

⁹³² Abdürrezzâk, II, 432.

⁹³³ Hz. Peygamber' Medine'ye hicretinin ardından sahabilerin birbirleriyle kaynaşmaları için bir dizi icraat yapmıştır. Bunlardan birisi de ensar ve muhacirlerden bazılarını birbirleriyle kardeş ilan etmesidir. Detaylı bilgi için bk. Hüseyin Algül, "Muâhât", *DİA*, XXX (İstanbul 2005), s. 308-309.

etmiş ve bunu başarmıştır. Ancak sabahleyin Ebü'd-Derdâ soluğu Hz. Peygamber'in yanında almış ve Selmân'ı şikayet etmiştir. Kendisine anlatılanları dinleyen Resûlullâh, "Uveymir! Selmân bu konularda senden daha bilgilidir! diye uyardıktan sonra bu ibadetlerin cuma gecesine ve gününe münhasır kılınmasının doğru olmadığını ifade etmiştir.⁹³⁴ Mûte Seferi (8/629) sonrası bizzat kendisinin öldürmediği bir kişinin selebini alan Hâlid b. Velîd'i, Avf b. Mâlik, "Resûlullâh'ın selebi öldüren kişiye tahsis ettiğini bilmiyor musun?" diyerek uyarmış, Hâlid "Ama ben çok kişiyi öldürdüm!" mazeretiyle davranışında ısrar edince Avf dönüşte olan biteni Hz. Peygamber'e anlatacağını söylemiştir. Avf'ı dinleyen Resûlullâh, Hâlid'e neden böyle davrandığını sormuş, çok kişi öldürdüğünü söyleyince de aldıklarını geri vermesini emretmiştir.⁹³⁵ Ancak Avf Hâlid'in elbisesini çekiştirip "Nasıl da söyledim!" şeklindeki bir üslupla konuşunca komutana yönelik bu konuşma tarzı hoşuna gitmediğinden "Verme Halid, verme!" demiştir.⁹³⁶

e. *Suçluları Cezalandırması*

Hz. Peygamber günlük hayat içerisinde zaman zaman ceza-i müeyyide gerektiren durumlarla da karşılaşmıştı. Kendi şahsını ilgilendiren durumlarda her daim affediciliği ve hoş görüşü ile iştihar eden ya da hakemliğine başvurulduğunda taraflardan birbirlerine karşı merhametli olmalarını isteyen Resûlullâh, söz konusu olan Allah'ın emir ve yasaklarının çiğnenmesi yahut kul hakkına girilmesi olduğunda adaleti gözeterek nasla belirlenmiş cezaları büyük bir kararlılıkla uygulamıştır.

Resûlullâh herhangi bir mazeretleri olmadığı halde Tebuk Seferi'ne (9/630) katılmayıp Resûlullâh Medine'ye döndüğünde suçlarını itiraf eden Ka'b b. Mâlik, Mürâre b. Bey' ve Hilâl b. Ümeyye'ye aldığı vahiy gereği toplumdan tecrit cezası vermişti. Buna göre Allah'tan bağışlandıkları yönünde bir vahiy ininceye değin kimse onlarla konuşmayacaktı. 50 günlük tecrit cezasının 40. gününde bu üç sahabiye Huzeyme b. Sâbit'i⁹³⁷ göndererek eşlerinden uzak durmalarını da istedi. Bu süre

⁹³⁴ Abdürrezzâk, IV, 279.

⁹³⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 26; Süheylî, III, 121; Şâmî, VI, 151-152.

⁹³⁶ Müslim'in zikrettiği rivayette ise Himyer kabilesinden bir kimsenin öldürdüğü kişinin selebini almak istediği ancak komutan Hâlid b. Velîd'in eşya gözüne çok gözüktüğü için buna izin vermediği ifade edilmiştir. Bk. Müslim, Cihâd, 43.

⁹³⁷ Vâkıdî, III, 1052; Şâmî, V, 476.

içerisinde gerek Hz. Peygamber gerekse sahabiler yasaklara titizlikle riayet ettiler. Ka‘b yaşları ileri olan diğer iki sahabiden farklı olarak çarşı pazar dolaşıp Resûlullâh’ın yakınına gelerek namaz kılsa ve selam verse de zahirde Resûlullâh onunla ilgilenmiyormuş gibi davranıyordu. Ka‘b namaza durduğu sırada ona bakıyor, namazını bitirince gözlerini ondan kaçırıyordu. Nihayet 50. günün sabahında kılınan namazın ardından Hz. Peygamber Ka‘b ve arkadaşlarının tevbesinin kabul olduğu müjdesini vermiş, bunu duyan sahabiler de müjdeyi Ka‘b’a ulaştırmak için yarışmışlardır.⁹³⁸

Hz. Peygamber hırsızlık, zina vb. suçları işledikten sonra pişman olup bu günahın ağırlığı altında yaşayamayan, itirafta bulunduktan sonra ahirette affedilmek ümidiyle bu dünyada kendileri için belirlenen cezayı çekmek isteyen sahabiler için gereken müeyyideyi uygulamıştır. Ancak rivayetler göstermektedir ki ümmetini hep en mükemmel seviyede görmek isteyen Resûlullâh bu hatalar karşısında üzölmüş, pişman olan sahabiler için yüreğı yanmış, onları daha iyi noktalarda göremediğı için hüüzlenmiştir. İtirafta bulunurken kendilerinde olup olmadıklarını anlamaya çalışmıştır. Hırsızlık yaptığı iddiasıyla getirilen ve suçu sabit olan bir sahabe için elinin kesilmesi emrini verdikten sonra ağlamaya başlamış, sahabilerin “Neden ağlıyorsun?” şeklindeki soruları üzerine de “Nasıl ağlamam, ben aralarında olduğum halde ümmetimin hırsızlık suçundan elleri kesiliyor! demiştir.”⁹³⁹ Ayrıca Resûlullâh ashabından da zina gibi cürümlerde birbirlerinin ayıp ve günahlarını ortaya çıkarmak yerine örtmelerini istemiş,⁹⁴⁰ böyle davrananın ahiret gününde ayıplarının Allah tarafından örtüleceğini söylemiştir.⁹⁴¹ Hırsızlık gibi suçlarda da meseleyi kendisine taşımadan halletmelerini, suçluyu affetmelerini tavsiye etmiş,⁹⁴² olay kendisine intikal ettirildikten sonra hükmü uygulaması gerektiğini, o saatten sonra affın mümkün olmayacağını bildirmiştir. Hırsızlık dolayısıyla ensardan bir kimsenin elinin kesilmesini emrettiğı sırada üzüntüden yüzünün rengi atmış, sahabiler kendisine “Sanki elinin kesilmesinden hoşlanmadın!” deyince de “Nasıl üzölmem. Bu tarz cezalar verdirerek şeytana yardımcı olmayın! Allah affedicidir, affı sever. Unutmayın ki bir meseleyi

⁹³⁸ İbn Hişâm, IV, 753-755; Şâmî, V, 475-477, IX, 377-379.

⁹³⁹ Ebü Ya‘lâ, I, 275; Heysemî, VI, 397; Şâmî, IX, 207.

⁹⁴⁰ Ebü Dâvud, Hudûd, 6; Şâmî, IX, 196.

⁹⁴¹ Abdürrezzâk, X, 228; İbn Mâce, Hudûd, 5; Tirmizî, Hudûd, 3; Hâkim, IV, 425; Şâmî, IX, 197.

⁹⁴² Ebü Dâvud, Hudûd, 6; Nesâî, Sârik, 5; Şâmî, IX, 197.

kendi aranızda affetmez de bana intikal ettirerseniz artık af yolu kapanmıştır, hüküm ne ise o uygulanır!” demiştir.⁹⁴³

Kur’ân ve sünnette belirlenen esaslara uygun olarak bir zina olayının şahitlerle açıkça ispatı oldukça güç olduğundan, Hz. Peygamber tarafından bu tür cezaların genelde itirafa dayalı olarak verildiği görülmektedir. Mâ’iz b. Mâlik Resûlullâh’a gelip işlediği suçun cezasını uygulayarak kendisini tezkiye etmesini istemiştir. Resûlullâh “Yazık, yapma, dön ve Allah’tan bağışlanma dile!” diyerek Mâ’iz’i geri göndermiş, itirafta bulunmasına izin vermemiştir. Ancak Mâiz tekrar tekrar gelip aynı şeyleri söyleyince nihayet dördüncü seferde “Ne yaptın, neden tezkiye edilmek istiyorsun?” diye sormuştur. Mâiz zina yaptığını söyleyince Resûlullâh çevresindekilere “Akıl sağlığı yerinde midir? Ne dediğinin farkında mıdır?” diye sormuştur. “Evet” denince bu sefer “Acaba şarap mı içti? Sarhoş olduğu için mi böyle konuşuyor?” diye sormuş, sahabilerden birisi kalkıp Mâiz’in üstünü koklayarak şarap içmediğini bildirmiştir. Böylece Resûlullâh’ın onca engellemesine rağmen itirafta ısrar eden Mâiz, itiraftan nasıl bir müeyyideyle onu karşı karşıya bırakacağını bilincinde olduğu iyice anlaşıldıktan sonra Resûlullâh tarafından evli olduğu için recm cezasına çarptırılmıştır. İki üç gün sonra Hz. Peygamber ashabına şöyle söylemiştir: “Mâiz için istiğfarda bulunun. Öyle bir tevbe etti ki tevbesini bütün ümmet arasında paylaştırsam herkese yeter de artar bile!” Sonrasında Ezd kabilesinin Gâmid koluna mensup evli bir kadın Resûlullâh’a gelerek Mâiz’le aynı şeyleri söylemiştir. Hz. Peygamber ona da “Evine git ve istiğfar et!” deyince kadın, “Beni de Mâiz gibi geri mi çevireceksin?” dedikten sonra Mâizle zina eden kadının kendisi olduğunu ve bu ilişkiden hamile kaldığını itiraf etmiştir. Hz. Peygamber kadına öncelikli olarak doğum yapıncaya kadar mühlet vermiş, bu süre içerisinde ensardan bir sahabi kadının geçimi ile ilgilenmiştir. Doğum yapıp da gelince bu sefer çocuğunu emzirmesi için mühlet vermek istemiştir. Ancak ensardan bir sahabi çocuğa sütanne bulacağını söyleyince recm işlemi gerçekleştirilmiştir.⁹⁴⁴ Hz. Peygamber Mâ’iz’in recmedilmesi sırasında orada bulunan ve taşlar atılmaya başlandığında korkan bir çocuğu kucaklayarak teskin etmiştir.⁹⁴⁵ Zina eden bekar

⁹⁴³ Ahmed b. Hanbel, I, 438; Hâkim, IV, 424; Şâmî, IX, 207.

⁹⁴⁴ Müslim, Hudûd, 22; Ebû Avâne, *el-Müsned* (nşr. Eymen b. Ârif ed-Dımeşkî), I-V, Beyrut 1998, IV, 134-135; Şâmî, IX, 301-302.

⁹⁴⁵ Dârimî, Mukaddime, 10; Şâmî, II, 87.

kimselere ilgili hüküm gereği 100 sopa vurdurtmuştur. Örneğin bu suçu işleyen bir erkeğe bekar olduğu zannıyla bu cezayı vermiş, sonra adamın evli olduğu anlaşılnca recmedilmesini emretmiştir.⁹⁴⁶ Zinaya zorlanan bir kadına ise ceza vermemiş, ona bunu yapanı cezaya çarptırmıştır.⁹⁴⁷ Hz. Peygamber zina yaptığı sabit olan köle ve cariyelere de gerekli cezaları uygulamıştır. Bir seferinde zina eden cariyesine sopa vurması için Hz. Ali'yi görevlendirmiştir.⁹⁴⁸ Öte yandan bu işi alışkanlık haline getirmiş olan cariyenin az bir meblağ karşılığında dahi olsa bir an önce elden çıkarılmasını tavsiye etmiştir.⁹⁴⁹

İki kişinin zina yaptığını iddia eden kimse bunu Hz. Peygamber'e ispatlamakla yükümlüydü. İddia sahibi eğer olay anını gören dört şahit getiremezse yahut zina yaptığını iddia ettiği kişi itiraf sahibini doğrulamazsa Hz. Peygamber iddia sahibine yalan şahitliği dolayısıyla ceza verirdi. Benî Bekr b. Leys'e mensup bir kimse Resûlullâh'a gelerek dört kere art arda bir kadınla zina yaptığını itiraf edince Hz. Peygamber bekâr olduğu için ona 100 sopa vurdurmuş, sonra da birlikte olduğunu iddia ettiği kadına bu durumu sormuştur. Kadın adamın kendisine iftira attığını söyleyince aynı şahsa bu sefer namuslu bir kadına zina iftirasında bulunduğu için (kazf) 80 sopa vurdurmuştur.⁹⁵⁰ Benzer şekilde isim zikrederek bir kadınla beraber olduğunu iddia eden Benî Eslemli bir kişiyi, kadın suçu kabul etmeyince 80 değnekle cezalandırmıştır.⁹⁵¹

Eşini zina yaparken gören ancak o anda başka şahit olmadığı için bu durumu ispatlayamayan kişilere ise kazf haddi uygulamamıştır. Bu durumda kendisine başvuran karı ile koca arasında karşılıklı yeminleşmeyi (liân) gerçekleştirmiştir. Uveymir b. Ebyad,⁹⁵² karısını zina yaparken görmüş, başka şahit bulamadığı, karısı da bu durumu itiraf etmediği için ne yapacağını şaşırmıştı. Zira namuslu kadına zina iftirasında bulunmak ceza gerektiren bir suçtu. Ancak bu sefer olayı gören kocanın bizzat kendisi olduğundan durum farklıydı ve Âsım b. Adî'den Hz. Peygamber'e kendisi adına ne

⁹⁴⁶ Ebû Dâvud, Hudûd, 23; Şâmî, IX, 203.

⁹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, IV, 318; İbn Mâce, Hudûd, 30; Tirmizî, Hudûd, 22; Şâmî, IX, 202.

⁹⁴⁸ Ebû Dâvud, Hudûd, 33; Şâmî, IX, 202.

⁹⁴⁹ Buhârî, Büyû', 110; Müslim, Hudûd, 30; Şâmî, IX, 201-202.

⁹⁵⁰ Ebû Dâvud, Hudûd, 30; Hâkim, IV, 411; Şâmî, IX, 204, 303.

⁹⁵¹ Ahmed b. Hanbel, V, 339; Şâmî, IX, 301.

⁹⁵² İbn Abdülber, III, 298; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 305; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 746.

yapacağını sormasını istedi. Bunun üzerine liân uygulamasını anlatan Nûr suresi 6-10. âyetler⁹⁵³ nâzil oldu. Hz. Peygamber Uveymir ile karısı Şerîk bint Sehmâ'yı çağırdı. Âyeti okuyup ne yapacaklarını anlattı ve bu işin hafife alınacak bir tarafı olmadığı, dünyada çekilen cezanın ahirette çekilecek olandan daha hafif olacağı hususunda tarafları uyardı.⁹⁵⁴ Sonra da oradaki bir kişiyi lanet ifadesi kullanılınca elini ağzına götürüp “Vacip oldu!” demesi için görevlendirdi.⁹⁵⁵ Bunları işiten Uveymir yalancı olmadığını, karısını zina yaparken gördüğünü söyledikten sonra dört kez doğru beyanda bulunduğu dair yemin etti, beşincisinde de “Eğer yalan söylüyorsam Allah’ın laneti üzerime olsun!” dedi. Karısı da dört kez kocasının yalan söylediğine, böyle bir şey yapmadığına dair yemin ettikten sonra Hz. Peygamber tarafından yalan söylüyorsa lanet kısmına gelmeden bu işten vazgeçmesi noktasında uyarıldı. Ancak kadın bu uyarıyı dikkate almayarak beşinci seferde “Eğer yalan söylüyorsam Allah’ın laneti üzerime olsun!” sözlerini tekrarladi ve boşandılar. Hz. Peygamber sahabilere; “Kadının kapkara gözleri olan, kalçası geniş, kolları ve bacakları dolgun siyahi bir çocuk doğurması halinde Uveymir doğru söylemiştir; kızıl çehreli, kısa yapılı olursa yalan söylemiştir” diyerek süreci izlemelerini söylemiştir.⁹⁵⁶ Neticede Uveymir’in doğru söylediği kanısı hakim olmuş ve çocuk annesine nispet edilmiştir.⁹⁵⁷ Benzer bir olay Hilâl b. Ümeyye ile karısı arasında da gerçekleşmiştir. Hatta Buhârî rivayetine göre Nûr suresinin 6-10. âyetlerin nüzûl sebebi budur. Hilâl karısı Şüreyk b. Semhâ’ya zina isnadında bulunmuş, Resûlullâh da “Ya ispat edersin ya da iftira cezası yersin!” deyince Hilâl “Ne yani, bir

⁹⁵³ “Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise, Allah’ın lanetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir. Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah’ı dört defa şahit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah’ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır. Allah’ın size lütfu ve merhameti olmasaydı ve Allah tövbeleri kabul eden, hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı haliniz nice olurdu?” Nûr 24/6-10.

⁹⁵⁴ Müslim, Li‘ân, 1, 4; Ebû Dâvud, Talâk, 27; Şâmî, IX, 191.

⁹⁵⁵ Nesâî, Talâk, 40; Şâmî, IX, 191.

⁹⁵⁶ Uveymir’in ismi zikredilmeksizin, “ensardan bir kimse” diye başlayan rivayetlerde Hz. Peygamber’in kadının yalan söylediğini hissettiği ve çevresindekilere doğacak çocuğun babasına benzemeyip siyahi, kıvrıkcık saçlı olabileceği ihtimalini söylediği bildirilmiştir. Neticede sahabiler kadının Hz. Peygamber’in tasvirine bire bir uyan bir çocuk dünyaya getirdiğini görmüşlerdir. Bk. Müslim, Li‘ân, 10; Ebû Dâvud, Talâk, 27; Şâmî, IX, 298.

⁹⁵⁷ Buhârî, Tefsîru Sure, 24; Ebû Avâne, III, 201; Şâmî, IX, 302, 219-220.

erkek karısını zina yaparken görünce gidip şahit mi arayacak?” diye sormuştur. Ardından Nûr suresinin ilgili âyetleri nâzil olmuştur.⁹⁵⁸

Bazen de Hz. Peygamber kendisine bu tür itiraflarda bulunulmasına izin vermemiştir. Hikmetli bir sözle, kendisine itirafta bulunmak isteyen kimseyi geri çevirmiştir. Bâhileli Ebû Ümâme'den gelen rivayete göre bir sahabi mescidde namaz öncesinde Hz. Peygamber'e "Ben ceza-i müeyyide gerektiren bir suç işledim, benim için gerekeni yap!" diyerek cezalandırılmak istemiştir. Hz. Peygamber aldırış etmeden namazı kıldırıp mescidden çıkmış, itirafçı da onu takip edince Resûlullâh'ın ne diyeceğini merak eden Ebû Ümâme, onların peşine takılmıştır. İtirafıta bulunmak isteyen sahabi aynı sözleri söyleyince Resûlullâh ona dönerek "Sen evinden titizlikle, şartlarına uygun olarak abdest alıp çıkmadın mı? Sonra da mescide gelip bizimle namazı kılmadın mı?" diye sormuştur. Sahabi "evet" deyince "O halde Allah işlediğin günahı affetmiştir!" diyerek onu geri göndermiştir.⁹⁵⁹

Hz. Peygamber'in verdiği hükümlerdeki insaf ve merhamet algısı, şu olayda net bir şekilde kendisini göstermektedir. Rahatsızlanıp bir deri bir kemiğe dönen ve evinde istirahat eden ensardan bir sahabi, evine giren başkasına ait bir cariyeye ile birlikte olunca ziyaretine gelen arkadaşlarına durumu anlatmış ve Resûlullâh'tan kendisi için fetva almalarını istemiştir. Sahabiler durumu Hz. Peygamber'e arz etmişler "Ne yapacağımızı şaşırdık, bir deri bir kemik kalmış, evinden çıkarıp getirmeye kalksak elimizde kalacağından korkuyoruz!" demişlerdir. Resûlullâh bunun üzerine 100 hurma salkımının bir araya getirilerek adama bir kere vurulmasını söyleyip sembolik ve bir o kadar da anlamlı bir ceza vermiştir.⁹⁶⁰

Hz. Peygamber cezai müeyyidelerin uygulanması hususunda kendisine başvuran gayri müslimlerle de ilgilenirdi. Yahudiler, içlerinden zina yapmış bir kadın ve erkeği hüküm vermesi için Hz. Peygamber'e getirdiler. Resûlullâh da onlardan aralarındaki en bilgili iki kişiyi getirmelerini istedi ve Tevrat'ta zinanın cezasının ne olduğunu sordu. Yahudilerin aralarından bilgin olarak seçtikleri Sûriyâ'nın iki oğlu, zina anını bilfiil dört kişinin gözleriyle görüp şahitlik etmeleri durumunda cezanın recm

⁹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, I, 238; Buhârî, Tefsîru Sure, 24; Ebû Dâvud, Talâk, 27; Şâmî, IX, 191.

⁹⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 251; Müslim, Tevbe, 45; Şâmî, IX, 199-200, 242.

⁹⁶⁰ Ebû Dâvud, Hudûd, 33; Şâmî, IX, 304.

olduğunu söylediler. Hz. Peygamber “O halde bugün bu hükmü neden uygulamıyorsunuz?” diye sorunca geçmiş dönemlerden birisinde nüfuzlu bir kimsenin bu suçu işlemesi üzerine hükmü uygulamaktan vazgeçtiklerini söylediler. Sonrasında Resûlullâh olayı gören dört şahidi çağırdı, dinledi. Suçu sabit gördükten sonra da ilgili kadınla erkeğin recmedilmesini emretti.⁹⁶¹

Yukarıda bazı örneklerini zikrettiğimiz gibi Hz. Peygamber sahabilerin hırsızlık suçlamasıyla huzuruna getirilmelerinden oldukça rahatsız olurdu.⁹⁶² Gönlü olay kendisine intikal ettirilmeden malı çalınanın hırsız affetmesinden yanaydı.⁹⁶³ Safvân b. Ümeyye, uyumakta iken elbisesini çalan bir hırsız Resûlullâh’a getirmişti. Hz. Peygamber hırsızın elinin kesilmesini emredince de üzölmüş ve Resûlullâh’a “30 dirhemlik bir hamisa⁹⁶⁴ için mi eli kesiliyor, ben elbiseyi ona hibe ederdim!” demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Safvan’ın şahsında diğör sahabileri “Bunu hırsız benim huzuruma getirmeden önce düşüncektiniz!” diyerek uyarılmıştır.⁹⁶⁵ Elbise çalan Benî Mahzûmlu Fâtıma bint Esved için eli kesilmemesi karşılığında 40 ukiyye fidyeye verilmek istendiyse de Hz. Peygamber “Cezasını çekerek tezkiye edilmesi daha hayırlıdır!” diyerek bunu kabul etmemiştir.⁹⁶⁶ El kesme cezasını ancak belirli bir kıymet değerine ulaşmış mallar için verirdi.⁹⁶⁷ Yiyecek hırsızlığında da farklı kriterler uygulardı. Henüz taze iken dalından toplanıp çalınan ürünler için el kesme cezasını uygulamazdı. Kurutulup satılmaya hazır hale getirilen ürünlerden yine belirli bir meblağa denk düşecek kadarı çalındığı takdirde bu cezayı uygulardı.⁹⁶⁸ Benzer şekilde dağda, başında çoban bulunmayan hayvanın çalınmasıyla ağıl ya da ahırdan yapılan hırsızlığı bir tutmazdı.⁹⁶⁹ Hırsızlık zanlısını yargılarken öncelikle çalıntı malın onda olup olmadığına bakardı. Çalıntı mal bulunamazsa ceza verilmesi için zanlının “Ben yaptım!” diyerek itiraf etmesi gerekirdi. Ceza uygulandıktan sonra da tevbe etmelerini ister ve dua ederdi.

⁹⁶¹ Ebû Dâvud, Hudûd, 25; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 231; Şâmî, IX, 303.

⁹⁶² Ahmed b. Hanbel, I, 438; Hâkim, IV, 424; Şâmî, IX, 207.

⁹⁶³ Ebû Ya'lâ, I, 275; Heysemî, VI, 397; Şâmî, IX, 207.

⁹⁶⁴ Kenarlarında süsler bulunan siyah bir elbise türü.

⁹⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 466; Şâmî, IX, 303-304.

⁹⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, V, 409; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XX, 333; Şâmî, IX, 303.

⁹⁶⁷ 4 dinar ve üstü: Buhârî, Hudûd, 13; Müslim, Hudûd, 1-4; Şâmî, IX, 205. Belirli bir değeri olan kalkan vb. savaş aletleri (cuhfe, türs): Bk. Buhârî, Hudûd, 13. Üç dirhemlik kalkan için bk. Buhârî, Hudûd, 13; Müslim, Hudûd, 6.

⁹⁶⁸ Ebû Dâvud, Lukata, 1; Nesâî, Sârik, 12; Şâmî, IX, 205.

⁹⁶⁹ Mâlik b. Enes, Hudûd, 7; Şâmî, IX, 205.

Ebû Ümeyye el-Mahzûmî'den gelen bir rivayete göre hırsızlık yaptığını iddia eden ancak üzerinden çalıntı mal çıkmayan bir kimseye üç kere art arda “Gerçekten çaldın mı?” diye sormuş, hepsinde de “evet” cevabını alınca elinin kesilmesini emretmiştir. Cezası uygulandıktan sonra kendisine getirildiğinde de “Allah’ım, tevbe ediyorum, beni bağışla!” demesini istemiş, sonra da “Allahım! Tevbesini kabul et!” diyerek dua etmiştir.⁹⁷⁰ Ganimetin beşte biri kapsamında ayrılan bir köle, humusa ait bir şeyi çalınca “Allah’a ait bir mal diğerini çalmış!” diyerek kölenin elini kestirmemiştir.⁹⁷¹ Yine bir köleyi çalıntı mal üzerinden çıkmasına rağmen “Bu köle başka hiçbir malları olmayan yetim çocuklarıdır! diyerek cezalandırmamıştı. Köle aynı suçlamayla dört kez daha huzuruna getirilmiş, her seferinde affetmiş, nihayet beşincisinde elini kestirmiştir.⁹⁷² Çocukları kaçırıp başka yerlerde satan bir kimsenin de elinin kesilmesini emretmiştir.⁹⁷³ Öte yandan hırsızlığın alışkanlık haline getirilmesinden hiç hoşlanmazdı. Kendisine getirilen bir hırsızın sonrasında bu eylemi defaatle yapacağını öngörmüş ve ilk elde hemen el kesme cezası vermek yerine “Öldürün!” demiştir. Sahabiler şaşırıp “Yalnızca hırsızlık yaptı!” deyince hikmeti anlamalarını zamana bırakıp elinin kesilmesini emretmiştir. Aynı olay dört kere daha tekrarlanınca adamın kesilmedik uzvu kalmamış, nihayet beşincisi vuku bulduğu sırada halife olan Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber’in sözünün hikmetini anladığını ifade etmiştir.⁹⁷⁴

Hz. Peygamber içki içen kimselere de ceza uygulardı. Şarap içmiş bir kimseyi ayakkabılarıyla 40 kere vurarak cezalandırmıştı.⁹⁷⁵ Çakırkeyif bir halde kendisine getirilen bir sahabi şarap içmediğini, kuru üzüm ile hurmayı bir kapta⁹⁷⁶ karıştırıp içtiğini söyleyince Hz. Peygamber sahabilere elleri ve ayakkabılarıyla ona hafifçe vurmalarını söylemiş, sonra da bu gibi sonuçlardan kaçınmak için bu kaplarda hurma ile

⁹⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 293; Dârimî, Hudûd, 6; Ebû Dâvud, Hudûd, 9; Şâmî, IX, 199, 303.

⁹⁷¹ Abdürrezzâk, X, 212; İbn Mâce, Hudûd, 25; Şâmî, IX, 207.

⁹⁷² İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, II, 117; Şâmî, IX, 206. Beyhakî rivayetinde sahabilerin “Bu yetim ensar çocukların kölesidir, başka da malları yok!” dedikleri kaydedilmiştir. Ayrıca Beyhakî ilk dört seferde kölenin, bülûğa ermediği ya da çaldığı ispatlanmadığı için cezalandırılmadığı yorumunu yapmıştır. Bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 273.

⁹⁷³ Dârekutnî, III, 202; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 268; Şâmî, IX, 208.

⁹⁷⁴ Nesâî, Kat'ü's-Sârik, 14; Şâmî, IX, 206. Bu diğer rivayette ise beşinci sefer üzerine Hz. Peygamber'in “öldürün” dediği ve bu emrin uygulandığı söylenmektedir. Hırsızın öldürülmesini öngören hadislerin sahih olmadığı söylenmiştir. Bk. Nesâî, Kat'ü's-Sârik, 15; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, II, 198

⁹⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, III, 32; Tirmizî, Hudûd, 14; Ebû Ya'lâ, V, 391; Şâmî, IX, 208.

⁹⁷⁶ “Deba, hantem” gibi kaplar, Câhiliye devrinde içinde şarap saklanıp kervanlarda taşınan, içi fermentasyonu arttırıcı özel bir yağla kaplanmış kaplardı.

kuru üzümün karıştırılmamasını emretmiştir.⁹⁷⁷ Benzer şekilde şarap içmiş bir sahabiye hurma dalı ile 40 kere vurulmasını emretmiştir.⁹⁷⁸ Esprileriyle Hz. Peygamber'i güldüren ve mizahi yönü dolayısıyla "Himâr" (Merkep) lakabı takılan ancak içki içmekten bir türlü kurtulamadığı için her seferinde Hz. Peygamber tarafından sopa ile cezalandırılan Nuaymân,⁹⁷⁹ bir seferinde yine aynı işten dolayı cezalandırılırken topluluktan birisi "Allahım! Ona lanet et! Bu suçu ne kadar da çok işliyor!" deyince Hz. Peygamber topluluğu "Ona lanet etmeyin! O Allah ve Resûlü'nü sever!" diyerek uyarmıştır.⁹⁸⁰ Benzer şekilde sarhoş halde getirilen ve bir grup sahabinin Resûlullâh'ın emriyle kâh ayakkabılarıyla, kâh elleri ya da elbiseleriyle vurarak cezalandırdıkları bir kimse için ayrıldıktan sonra "Nasıl da içmiş! Allah onu rezil etsin!" diyen bir kimsenin şahsında herkesi "Kardeşinizi kandırması için şeytana yardım etmeyin!" diyerek uyarmıştır.⁹⁸¹

Hz. Peygamber kasten adam öldürme dışındaki yaralama vb. kısas gerektiren durumlarda her zaman için taraflara birbirlerini affetmelerini öncelikli olarak teklif eder ve bunu arzular. ⁹⁸² Ancak neticede hak sahibinin isteğine göre kısas yapılmasını yahut fidyeye verilmesini emrederdi. ⁹⁸³ Boynuna kalın bir ip geçirdiği bir kimse ile Hz. Peygamber'in yanına gelen bir sahabi "Bu adam kuyu kazarken beraber çalıştığı kardeşimi elindeki demir balta ile yanlışlıkla öldürdü." diyerek kısas istedi. Hz. Peygamber davacıdan önce, davalıyı affetmesini istedi, reddedince fidyeye razı olmasını söyledi. Ancak adam kısasta ısrar ediyordu. Bu konuşma iki kere daha tekrar ettikten sonra nihayet Hz. Peygamber "Eğer öldürürsen sen de onun gibi olursun!" dedi. Davacı sahabi "Peki ne yapayım?" diye sorunca da affetmesini söyledi. Sahabi dava ettiği adamın boynundaki ipten tutarak uzaklaştı. ⁹⁸⁴ Bazen de davalıyı affedilmek için söylediği sözler karşısında uyarırdı. Bir sahabi davalı ile birlikte Hz. Peygamber'e gelerek "Bu adam kardeşimi öldürdü!" demişti. Hz. Peygamber de ona "Git, sen de onu öldür!" diyerek hüküm verdi. Ancak davalı davacıya "Beni affet! Affedersen ahiret

⁹⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, III, 34, 46; Şâmî, IX, 208.

⁹⁷⁸ Buhârî, Hudûd, 4; Ebû Dâvud, Hudûd, 35; İbn Mâce, Hudûd, 16; Şâmî, IX, 209.

⁹⁷⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 464.

⁹⁸⁰ Buhârî, Hudûd, 5; Humeydî, I, 59; Şâmî, IX, 209.

⁹⁸¹ Buhârî, Hudûd, 5; Şâmî, IX, 209.

⁹⁸² Ahmed b. Hanbel, III, 252; Ebû Ya'lâ, VI, 336; Şâmî, IX, 211.

⁹⁸³ Abdürezzâk, X, 86; Ahmed b. Hanbel, IV, 31; Dârimî, Diyât, 1; Şâmî, IX, 211-212.

⁹⁸⁴ Nesâî, Kasâme, 7; Ebû Avâne, IV, 105; Beyhakî, *es-Sünenül'l-Kübra*, VIII, 55. Şâmî, IX, 215.

günü hem kendin hem de kardeşin için daha fazla ecre nail olursun!” deyince adamı serbest bırakmış, davalının davacıya söylediklerini işiten Hz. Peygamber ise kıyamet günü öldürdüğü kişinin “Allahım! Sor bu kişiye beni neden öldürmüş?” dediğinde işinin hiç de kolay olmayacağını bildirerek bu durumu hoş görmemiştir.⁹⁸⁵ Müslüman bir kadını, başını ezerek öldüren bir yahudinin aynı şekilde öldürülmesine hükmetmiştir.⁹⁸⁶ Bir erkeğin iki zevcesi arasında çıkan kavgada biri diğerine çadır direğiyle vurup karnındaki çocuğun düşmesine sebep olunca Resûlullâh, ceninin diyeti olarak yaralanan kadına, erkek ya da kadın bir köle verilmesine hükmetmiştir.⁹⁸⁷ Kendi şahsında İslâm’ı küçük düşürücü hareketlerde bulunulmasına izin vermezdi. Durmadan Hz. Peygamber’i aşağılayan ve onunla alay eden sözler sarfeden Yahudi bir kadını bir sahabi boğarak öldürünce Resûlullâh kisası iptal etmiş ve öldüren sahabiyi herhangi bir şeyle sorumlu tutmamıştır.⁹⁸⁸

Hz. Peygamber’in uyguladığı cezalardan birisi de ramazan yasaklarının delinmesi ile ilgiliydi. Ebû Hüreyre’nin Resûlullâh’ın yanında iken şahit olduğu bir olaya göre “Yandım, bittim!” diyerek Hz. Peygamber’in yanına gelen bir sahabiye⁹⁸⁹ Resûlullâh ne olduğunu sormuş, bunun üzerine sahabi Ramazan’da oruçlu iken eşiyle birlikte olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber bu durumda uygulanması gereken ceza gereği sırayla “Köle azat edebilir misin? İki ay peşpeşe oruç tutabilir misin? 60 fakiri doyuracak gücün var mı?” sorularını yöneltmiş,⁹⁹⁰ adam hiçbirisine güç yetiremeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine o esnada kendisine getirilen bir arak⁹⁹¹ hurmayı adama vererek “Bunu fakirlere dağıt!” demiştir. Bunu işiten sahibinin dudaklarından Hz. Peygamber’i ağız dolusu güldüren şu sözler dökülmüştür: “Benden daha fakir kimselere mi dağıtacağım? Seni hak dinle gönderen Allah’a yemin ederim ki

⁹⁸⁵ Nesâî, Kasâme, 7; Şâmî, IX, 301.

⁹⁸⁶ Buhârî, Diyât, 12; Müslim, Kasâme, 15; Şâmî, IX, 211.

⁹⁸⁷ Dârimî, Diyât, 20; Buhârî, Savm, 30; Ebû Dâvud, Diyât, 19; Nesâî, Kasâme, 41; Şâmî, IX, 214-215.

⁹⁸⁸ Ebû Dâvud, Hudûd, 2; Şâmî, IX, 212.

⁹⁸⁹ Saçını başını yolup övünür bir halde gelenin bedevi olduğu da bildirilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, IV, 195.

⁹⁹⁰ Köle azadından sonra kurban kesmesini söylediği, bedevi ikisine de güç yetiremeyeceğini söyleyince gelen hurmayı verdiği de ifade edilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, IV, 195.

⁹⁹¹ 15 sâ‘ ya da 20 sâ‘a karşılık gelen ölçü birimi. Bk. Abdürrezzâk, IV, 195.

iki kara taşlık arasında⁹⁹² benim ailemden daha fakirini bulamazsın!” Bu sözleri işiten Hz. Peygamber istiğfar edip bozulan orucunu kaza etmesini söyledikten sonra⁹⁹³ “O halde al bu hurmaları ailene götür!” diyerek adamı göndermiştir.⁹⁹⁴

Bir Câhiliye devri uygulaması olan zihâr da Hz. Peygamber’in müeyyide uyguladığı meseleler arasında yer almaktadır. Zihâra göre bir erkek “Sen bana annemin sırtı gibisin!” demek suretiyle karısını kendisine ebediyen haram kılardı. Havle bint Sa‘lebe’nin Hz. Peygamber’e gelip kocası Evs b. Sâmit’in kendisine zihar yapmasından şikayet etmesi üzerine nâzil olan Mucâdile suresi 1-4. âyetler⁹⁹⁵ ile bu uygulama değiştirilmiş ve kefarete vermek suretiyle kadınla erkeğin tekrar birleşmesinin yolu açılmıştır. Rivayette belirtildiğine göre Havle, gençken hizmet ettiği, çocuk doğurup büyüttüğü halde biraz yaşlanınca kocasının kendisine zihar yaparak zor durumda bıraktığından şikayette bulunmuş ve “Küçük çocuklarım var, babalarına bıraksam, onlarla ilgilenemez. Kendim alsam aç kalırlar!” diyerek çaresizliğini ortaya koymuştur. Neticede âyetin hükmü gereği köle azat etmesi ya da oruç tutması gereken Evs, bunlara gücü yetmeyince geriye 60 fakiri doyurma seçeneği kalmış ve Hz. Peygamber’in hurma yardımı yapmasıyla kefareti ödemiştir. Böylece zihar iptal edilmiştir.⁹⁹⁶ Cinsel ilişkinin bütün ramazan ayı boyunca yasak olduğu ilk zamanlarda bu yasağı delmekten korkan Seleme b. Sahr karısına bir aylık zihar uygulamış, ancak bir gece karısıyla birlikte olarak zor duruma düşmüştü. Sabah kabilesinden bir grupta Hz. Peygamber’e gitmek istediye de arkadaşları onunla gelmek istememişler, yalnız başına Resûlullâh’ın yanına varıp halini arz etmişti. Hz. Peygamber Seleme’nin sözü bitince iki defa üst üste

⁹⁹² Hz. Peygamber’in “Sizin hicret edeceğiniz yerin iki kara taşlık arasında hurmalık bir şehir olduğunu gördüm!” sözüyle bu tabir Medine için meşhur olmuştur. Bk. Buhârî, Kefâlet, 4. Kastedilen Medine’de bulunan volkanik alanlardır.

⁹⁹³ Abdürrezzâk, IV, 196.

⁹⁹⁴ Abdürrezzâk, IV, 194-195; Buhârî, Savm, 30; Humeydî, III, 68; Şâmî, VII, 122, IX, 259-260.

⁹⁹⁵ İlgili âyetler şu şekildedir: “(1)Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikayette bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. (2) İcinizden kadınlarına zihar¹ yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zihar yapanlar) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır. (3) Kadınlarından zihar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. (4) Kim (köle azat etme imkanı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce ardarda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır. Bunlar Allah’a ve Resûlüne hakkıyla iman edesiniz diyedir. İşte bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kafirler için elem dolu bir azap vardır.” Mucâdile 58/1-4.

⁹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 411; Ebû Dâvud, Talâk, 17; Şâmî, IX, 190.

“Gerçekten böyle mi yaptın?” diye sormuş, Seleme de “Evet, ne yazık ki! Cezama da razıyım! Allah’ın sana emrettiği şekilde hükmet!” demiştir. Resûlullâh’ın kefarete olarak zikrettiği köle azadı ve iki ay üst üste oruca güç yetiremeyince de Benî Züreyk kabilesinin zekat âmiline giderek bir vesk hurma almasını, 60 fakiri doyurduktan sonra kalanını ailesiyle birlikte yemesini söylemiştir. Seleme de yurduna döndüğünde kendisiyle gelmeye utanan arkadaşlarına “Siz hemen olumsuz düşündünüz, beni endişeye sevkettiniz. Resûlullâh ise kolaylık gösterdi, rahatlattı ve zekatlarınızın bana verilmesini emretti!” demiştir.⁹⁹⁷

Kaynaklarımızda ayrıca çeşitli durumlarda sürgün ve hapis cezası verdiğine dair bilgiler yer almaktadır. Hakkında suçlama bulunan bir kimseyi her ihtimale karşı birkaç gün gözetim altında tutmuştur.⁹⁹⁸ İki kişinin mülkiyetinde olan bir köle tek taraflı olarak azat edilince Hz. Peygamber bunu yapan kişi, kölenin diğer hissesinin azat edilmesini sağlayacak malı getirinceye kadar köleyi hapsetti. Hisselerini azat eden adam, küçük bir koyun sürüsünü satıp gerekli miktarı getirince de serbest bırakmıştır.⁹⁹⁹ Benî Kurayza Gazvesi’nde (5/627) ele geçirilen erkek esirlerin haklarındaki hüküm uygulanıncaya kadar Üsâme b. Zeyd’in evinde, kadın ve çocukların ise Remle bint Hâris’in evinde hapsedilmelerini emretmiştir.¹⁰⁰⁰ Zekat vermeyi reddeden Temîm kabilesinden bir gruba 50 kişilik birlik göndermiş ve ele geçirilen esirlerin Remle bint Hâris’in evinde hapsedilmeleri emrini vermiştir.¹⁰⁰¹ Câhiliye devrinde kendisine olmadık hakaretlerde bulunan, Mekke’nin fethinden sonra müslüman olup Medine’de kalmasına karşılık yakışsız söz ve davranışlarını bırakmayan Hakem b. Ebû’l-Âs’ı Medine’den uzaklaştırmış ve Tâif’e sürgüne göndermiştir.¹⁰⁰²

⁹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, IV, 37; Ebû Dâvud, Talâk, 17; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 58; Şâmî, IX, 190-191, 298.

⁹⁹⁸ Ebû Dâvud, Akdiye, 29; Şâmî, IX, 167.

⁹⁹⁹ İbn Ebû Şeybe, IV, 424; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, X, 276; Şâmî, IX, 167.

¹⁰⁰⁰ Vâkıdî, II, 512-513; Şâmî, V, 12.

¹⁰⁰¹ Vâkıdî, III, 975; İbn Sa’d, II, 161; *et-Tabakâtü’r-Râbi’a*, II, 460; İbn Seyyidünnâs, II, 273; Şâmî, VI, 212.

¹⁰⁰² İbn Abdülber, I, 414; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 104; Şâmî, II, 462. Hakem b. Ebû’l-Âs’ın ismi zikredilmeksizin bir kimsenin Resûlullâh’ın evlerinden birisini gözetlediğini, bunu fark eden Hz. Peygamber’in elinde makasla ya da tarakla, yakalasa gözetleyenin gözünü oyacakmışçasına kızgın bir ifadeyle dışarı fırladığı da zikredilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, III 242; Buhârî, İsti’zân, 11; Müslim, Âdâb, 40-42; Ebû Dâvud, Edeb, 127.

Hüküm verirken ince eler sık dokur, sahabilerin çok çabuk aleyhte hüküm verebilecekleri bir hususta hepsinin gözden kaçırdığı önemli bir noktaya dikkat çekerek adalet dersi verirdi. Kadınlar gibi el ve ayaklarını kına ile boyamış bir erkek getirilince sahabilerine “Bu adam neden böyle yapmış?” diye sordu. “Kadınlara benzemeye çalışıyor!” denilince de o zatın Nakî¹⁰⁰³ denilen yere sürülmesini emretti. Kadınların ya da erkeklerin fitratlarına aykırı hallere bürünmelerinin Allah katında ne denli mesuliyet gerektiren bir şey olduğu hafızalarında taze olan sahabiler, bu hüküm karşısında şaşkınlıkla “Onu öldürmeyecek misin ya Resûlellâh!” diye sordular. Hz. Peygamber bu suale şu şekilde cevap verdi: “Ben namaz kılanları öldürmekten men edildim!”¹⁰⁰⁴

Hz. Peygamber sahabilerin kendi aralarında verdikleri hükümlere dair ona getirilen davalarda da yanlışları tashih ederdi. Mescidde oturduğu sırada bir bedevi gelerek ondan Allah’ın kitabıyla hükmetmesini istemiş, o esnada mecliste hazır olan hasmı da aynı istekte bulunmuş ve ayağa kalkarak meseleyi anlatmaya başlamıştı. Buna göre davacının, davalının yanında çalışan oğlu, onun karısıyla zina yapmıştı. Olay duyulunca insanlar, bekar olmasına karşın oğlanın recmedileceğini söylemişler, bunun üzerine babası oğlu için 100 koyun ve bir genç cariyeyi fidye olarak vermişti. Ancak adam sonrasında ilim ehli kimselere meseleyi sorunca bekar olması hasebiyle oğluna 100 değnek vurulup bir yıl da sürgüne gönderileceğini öğrenmiş ve meseleyi Hz. Peygamber’e taşımıştı. Hz. Peygamber adamın verdiği malları geri almasına, gence 100 sopa vurulmasına hükmetti ve Üneys el-Eslemî’yi adı geçen kadını bulup eğer itiraf ederse recmetmekle görevlendirdi.¹⁰⁰⁵ Diyetle ilgili Hz. Ali’nin verdiği bir hükmü ise yerinde bulmuştur. Buna göre Yemen’de arslan avı sırasında, arslanın peşinden tuzak olarak açılan çukura düşen dört kişinin diyetleri meselesi sorun olunca Hz. Peygamber’in verdiği bir görev gereği¹⁰⁰⁶ orada bulunan Hz. Ali aralarında hüküm vermiş ve çukura ilk düşene diyetin dörtte birinin, ikinci düşene üçte birinin, üçüncü düşene yarısının ve dördüncü düşene diyetin tamamının ödenmesi gerektiğini

¹⁰⁰³ Medine’nin nahiyelerindendir. Bk. Ebû Dâvud, Edeb, 53; Şâmî, IX, 168.

¹⁰⁰⁴ Ebû Dâvud, Edeb, 53; Ebû Ya’lâ, X, 509; Münzirî, III, 76; İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, XII, 160; Şâmî, IX, 167-168.

¹⁰⁰⁵ Tayâlisî, II, 259; Ahmed b. Hanbel, IV, 115; İbn Ebû Şeybe, V, 540; Ebû Dâvud, Hudûd, 24; İbn Mâce, Hudûd, 7; Humeydî, I, 336; Şâmî, IX, 302-303.

¹⁰⁰⁶ Hz. Ali, Hz. Peygamber tarafından hicretin 10. yılında (631) Yemen’e Mezhlilileri davet etmek üzere gönderilmişti. Bu olayın o zaman vuku bulduğunu düşünmek mümkündür.

bildirmiştir. Sonra da isterseniz uygularsınız, isterseniz Hz. Peygamber’e gider sorarsınız diyerek onları muhayyer bırakmıştır. Bazıları memnun olup bazıları sorun çıkarınca Hz. Peygamber’e gelip durumu anlatmışlar, Resûlullâh Hz. Ali’nin verdiği hükmün doğru olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁰⁷

Sahabiler yaptıkları bazı hatalar karşısında duydukları nedametini de etkisiyle zaman zaman kendilerine ceza vermeye kalkışabilirlerdi. Resûlullâh yerine göre bu olaylara olumlu ya da olumsuz olarak müdahale ederdi. Benî Kureyza Gazvesinde (5/627) yahudiler eski müttetikleri ve komşuları Ebû Lübâbe ile görüşmek istemişler ve kendisine “Muhammed’in vereceği hükme razı olarak teslim olalım mı?” diye sormuşlardır. Ebû Lübâbe de “evet” dedikten sonra bir anlık gafletle, bunun kendileri için ölüm anlamına geldiğini elini boğazına götürerek işaretle anlatmış sonra da Allah’a ve Resûlu’ne ihanet ettiğini düşünerek gizlice mescide gelip uzunca bir direğe kendisini bağlamıştı. Böylece Allah tevbesini kabul edinceye yahut ölünceye kadar bir şey yiyip içmeyeceğini nezretti. Bunu işiten Hz. Peygamber “Bana gelip istiğfar isteseydi onun için Allah’tan bağışlanma dilerdim. Ama madem böyle yapmış, Allah tevbesini kabul edinceye kadar onu çözecek değilim!” buyurmuş, günler sonra tevbesinin kabul olunduğu yönündeki vahiy ise bir seher vakti Resûlullâh Ümmü Seleme’nin evinde iken gelmiş, müjdeyi Resûlullâh’tan izin alarak Ümmü Seleme vermişti. Birçok kimse gidip Ebû Lübâbe’nin elini çözmek istediye de Ebû Lübâbe bunu Resûlullâh’ın yapmasını isteyince sabah namazına çıkarken Hz. Peygamber onun ellerini çözmüştür.¹⁰⁰⁸ Rüâs b. Kılâb kabilesinden Hz. Peygamber’e gelerek müslüman olan Amr b. Mâlik, İslâm’a davet ettiği kabilesinin “Önce geçmişten kalan bir hesabı kapatmamız gerekir!” diyerek tıpkı kendilerine yapıldığı gibi Benî Ukayl b. Ka’b’dan bir kimseyi öldürmedikleri

¹⁰⁰⁷ Tayâlisî, I, 109-110; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 111; Şâmî, IX, 213.

¹⁰⁰⁸ Vâkîdî, II, 506-509; İbn Hişâm, III, 558-559; Şâmî, V, 9. Bu olayın Benî Kurayza seferi ile ilgisi olmadığı, Ebû Lübâbe ve bir grup arkadaşının Tebuk Gazvesi’nden geri kaldıkları için kendi kendilerini böyle cezalandırdığı da rivayet edilmiştir: Sefer dönüşü onların bu hallerini gören Hz. Peygamber neden böyle davrandıklarını sormuş, öğrenince de “Allah onları çözünceye kadar ben çözecek değilim!” buyurmuştur. “Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” meâlindeki Tevbe Suresi 102. âyet inince de Hz. Peygamber ellerinin çözülmesi için sahabileri göndermiş ancak Ebû Lübâbe bunu ille de Resûlullâh’ın yapmasını isteyince gidip çözmüştür. Bk. İbn Ebû Hâtim, VI, 1872-1873; Taberî, *Tefsîr*, VI, 459-461, 448; Beyhakî, *Delâil*, V, 270-271; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 557; Şâmî, V, 478. Beyhakî Ebû Lübâbe ile ilgili rivayetin değerlendirmesinde “İbn İshak bu olayın Benî Kurayza Gazvesi’nde olduğunu zannetti. Biz ise onun, Tebuk’tan geri kalma ile ilgili olduğuna delalet eden rivayeti naklettik” demiştir. Bk. Şâmî, V, 479.

takdirde müslüman olamayacaklarını söylemeleri üzerine koyunlarını otlatmaya çıktıklarında karşılına çıkan bir fırsatı değerlendirmiş ve Benî Ukayl b. Ka'b'dan Rebîa b. el-Müntefik'i öldürmüştü. Sonra da "Ben müslüman olduğum ve biat ettiğim halde nasıl oldu da bir insanı öldürdüm!" diyerek nâdim olmuş ve ellerini bukağı ile boynuna bağlayarak Medine'ye doğru yola çıkmıştı. Bunu duyan Hz. Peygamber "Eğer bu şekilde bana gelirse elini bukağı ile bağladığı yerden keseceğim!" demişti. Amr Medine'ye geldiğinde ellerini çözerek Hz. Peygamber'in yanına geldi ve selam verdi. Ancak Hz. Peygamber ondan yüz çevirdi. Amr vazgeçmiyordu. Sağından yaklaşıp selam verdi, olmadı; solundan yaklaştı olmadı, sonundan önden gelip yüzüne iyice yaklaştıktan sonra "Allah'ın rızası istenir, razı olur, sen de benden razı ol, Allah da senden razı olsun!" deyince Resûlullâh "Senden razı oldum!" demiştir.¹⁰⁰⁹

f. Görev Vermesi

Hz. Peygamber'in Medine'deki günlük hayatının önemli bir kısmını sahabiler arasında gerçekleştirdiği vazife taksimi ve bu vazifelerin yerine getirilmesi neticesi yaşanan gelişmelerin değerlendirilmesi teşkil etmekteydi. Kaynaklarımızda verilen bilgiler Hz. Peygamber'in; sosyal, siyasi, askeri, ekonomik, idari pek çok konunun yanında kendi özel hayatı ile ilgili meselelerde de ashaba çeşitli görevler verdiğini ve takibini yaptığını göstermektedir.

Hz. Peygamber özel hayatı ile ilgili meselelerde güvendiği, yarar sağlayacağına inandığı kimselere mühim vazifeler verirdi. Kocası Ubeydullah b. Cahş Hristiyanlığı tercih etmiş olan Habeş muhacirlerinden Ümmü Habîbe bint Ebû Süfyân'a, evlilik teklifini iletmesi için Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi Necaşi'ye göndermiştir (7/629). Necâşi Hz. Peygamber adına Ümmü Habîbe'ye evlenme teklif etmiş ve onun adına 400 dinar mehir vermiştir.¹⁰¹⁰ Evlenmek istediği bir kadını, teklif götürmeden önce görüp değerlendirmesi için Ümmü Süleym'i görevlendirmiştir.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁹ İbn Sa'd, I, 301; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 675-676; Şâmî, VI, 340.

¹⁰¹⁰ İbn Hişâm, I, 120.

¹⁰¹¹ Ahmed b. Hanbel, III, 231; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VI, 204; Hâkim, II, 180; Zemahşerî, *el-Fâik*, II, 411; Heysemî, IV, 507; Şâmî, IX, 43.

Hız. Peygamber bazen kendisine bir haberi ulaştırmakla görevlendirilen kimseyi cevabi bir mesajla geri gönderirdi. Ashabıyla birlikte oturmakta iken kızı Zeyneb'in gönderdiği bir kişi Hz. Peygamber'e gelerek torununun vefat etmek üzere olduğunu, bu yüzden kızının kendisini çağırıldığını bildirdi. Hz. Peygamber gelen kişiyi "Selamımı söyle. Veren de alan da Allah'tır. Her şeyin onun katında belirlenmiş bir eceli vardır. Sabretsin" diyor de!" şeklinde bir mesajla geri gönderdi. Ancak kızı yeniden "Yeminle söylüyorum, muhakkak gelsin!" haberini ulaştırdı. Bunun üzerine Hz. Peygamber ve beraberindeki dört kiři¹⁰¹² kalkıp gittiler. Hz. Peygamber torununu kucağına aldığında son nefesini vermek üzereydi. Resûlullâh'ın gözleri doldu. Bunu gören Sa'd ağlamasına şaşırıldığını ifade ederek nedenini sordu. "Hz. Peygamber, bu Allah'ın kullarının kalplerine koyduğu rahmettir. Allah merhamet eden kullarına merhamet eder." karşılığını verdi.¹⁰¹³

Hız. Peygamber müslüman olan kabilelerin Câhiliye devrinden kalma putlarını yıkmaları için çeşitli kimseleri görevlendirirdi. Nitekim Evs ve Hazrec'in putu olan Menât'ı yıkması için Ebû Süfyân'ı görevlendirmiştir.¹⁰¹⁴ Tebâle'deki Zülhalesa putunu¹⁰¹⁵ yıkması için görevlendirdiği seriyyenin başına Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi getirmiştir (10/631).¹⁰¹⁶ Sakîf heyeti Hz. Peygamber'e geldiğinde kendisinden putları Lât'ı üç sene müddetince yıkmamasını istemişlerdir. İki sene, bir sene, bir ay şeklindeki istekleri sırasıyla Hz. Peygamber tarafından reddedilmiştir. Putlarının yıkılmamasını kadın, çocuk ve sefih kimselerin korkup İslâm'a girmemelerinden çekindikleri için istediklerini söyleyen Sakîfliler'le putlarını yıkmaları için Ebû Süfyân ve Muğire b. Şu'be'yi göndermiştir.¹⁰¹⁷

¹⁰¹² Bu dört sahabinin isimleri şöyledir: Muaz b. Cebel, Übey b. Kâ'b, Sa'd b. Ubade ve Üsâme b. Zeyd

¹⁰¹³ Abdürrezzâk, III, 551-552; Ahmed b. Hanbel, V, 204.

¹⁰¹⁴ İbn Hişâm, I, 50. İbn Hişâm Hz. Ali'nin bu göreve gönderildiğini bildiren bir rivayet olduğunu ifade etmiştir. Bk. İbn Hişâm, I, 50.

¹⁰¹⁵ Kâbe'ye Şam Kâbesi, Zülhalesa'nın içinde bulunduğu tapınağa Yemen Kâbesi dendiği ve Devs, Has'am, Becile gibi Yemen kabilelerinin bu puta taptığı ifade edilmiştir. Bk. Mustafa Fayda, "Cerîr b. Abdullah", *DİA*, (İstanbul 1993), s. 410-411.

¹⁰¹⁶ İbn Hişâm, I, 50; İbn Hibbân, XVI, 176. İbn Hişâm aynı zamanda, bu iş için gönderilen kişinin Hz. Ali olduğunu ve Ali'nin orada bulduğu "resûb" ve "muhazzem" isimli iki kılıcı Hz. Peygamber'e getirdiğini, Resûlullâh'ın da onları Hz. Ali'ye hediye ettiğini bildiren bir rivayetin kendisine ulaştığını ifade etmiştir. Bk. İbn Hişâm, I, 50

¹⁰¹⁷ İbn Hişâm, IV, 757-758; Şâmî, VI, 226. Şâmî'nin zikrettiğine göre Hz. Peygamber'e "Sen de yıkma, biz de yıkmayız demişlerdir. Bk. Şâmî, VI, 226. İbn Kayyim ise *Zâdü'l-Meâd* adlı eserinde bu hususu şu

Hız. Peygamber'in verdiği en önemli görevlerden birisi de zekat toplamakla ilgiliydi. Resûlullâh Medine ve çevresinde İslâmiyeti kabul etmiş kabilelerin zekatını toplamak üzere çeşitli sahabileri görevlendirirdi. Örneğın San'â'ya Muhâcir b. Ebû Ümeyye'yi, Hadramevt'e Ziyâd b. Lebîd'i, Tay' ve Benî Esed'e Adî b. Hâtım'i, Benî Hanzala'ya Mâlik b. Nüveyre'yi, Benî Hanzala'nın nahiyelerine Zibrikân b. Bedr'i ve Kays b. Âsım'ı, Bahreyn'e Alâ b. el-Hadramî'yi, Necrân'a Ali b. Ebû Tâlib'i göndermiştir.¹⁰¹⁸ Übey b. Ka'b'ı Benî Uzre ve Benî Sa'dü Hüzeym'in zekatını toplamakla görevlendirmiştir.¹⁰¹⁹ Hız. Ali'yi de Yemen madenlerinin beşte birini alması için göndermiştir.¹⁰²⁰ Yemen kabileleri birer birer gelip müslüman olmaya başlayınca Murâd, Zübeyd ve Mezhic kabilelerinin zekatları için Ferve b. Müseyk'i görevlendirmiş ve Hâlid b. Sa'îd b. Âs'ı da onunla birlikte göndermişti.¹⁰²¹ Ferve ile Hâlid'i, göndermeden önce hangi mallarda ne kadar zekat alacakları hususunda bilgilendirmiştir.¹⁰²² Zenginlerden topladıkları zekat mallarını kimlere hangi usullerle dağıtacaklarını da bildirmiştir. Zekat mallarını önce aldıkları kişinin fakir olan akrabalarına, yoksa kabilesindeki fakir kişilere, sonra muhtaç olan komşulara ve sair kişilere dağıtmalarını tembihlemiştir.¹⁰²³ Ebû Cühayfe, beldelerine gelen zekat âmillerinin Hız. Peygamber'in verdiği direktifler doğrultusunda zekatları zenginlerden alıp içlerindeki fakirlere dağıttıklarını, o dönemlerde fakir bir yetim olan kendisine de genç bir dişi deve verdiklerini zikretmiştir.¹⁰²⁴ Ayrıca zekat âmillerini, görevlerini kötüye kullandıkları takdirde ahirette başlarına geleceklere dair sert bir dille uyarmıştır.¹⁰²⁵ Örneğın zekat âmili olarak görevlendirdiğı Ebû Mes'ûd el-Ensârî'yi gönderirken şöyle söylemiştir: "Haydi şimdi git! Ama dikkat et, kıyamet günü zekat malından haksız yere aldığın, böğürüp duran bir deve sırtına yüklenmiş halde karşıma çıkmayasın."¹⁰²⁶ Benzer uyarıları Ubâde b. Sâmit'e ve Sa'd b. Ubâde'ye de yapmış; işın

şekilde zikreder: "Yıkması için birisini vekil kıl. Biz onu asla yıkamayız!" İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 597.

¹⁰¹⁸ İbn Hişâm, IV, 798. Ci'râne dönüşü yaptığı görevlendirmelerle ilgili olarak bk. Vâkıdî, III, 973-974.

¹⁰¹⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 142; Şâmî, VIII, 389.

¹⁰²⁰ Abdürrezzâk, IV, 116.

¹⁰²¹ Kelâi, II, 271; Şâmî, VI, 342.

¹⁰²² Abdürrezzâk, IV, 14.

¹⁰²³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VII, 45; Heysemî, III, 241; Şâmî, VIII, 389.

¹⁰²⁴ Tirmizî, Zekât, 21; Şâmî, VIII, 389.

¹⁰²⁵ Abdürrezzâk, IV, 53.

¹⁰²⁶ Ebû Dâvud, Harâc, 12; Şâmî, VIII, 388.

ciddiyeti karşısında Ubâde bir daha bu vazifeyi yapmak istemediğini bildirirken¹⁰²⁷ Sa‘d o anda affını istemiştir. Hz. Peygamber de isteğini kabul etmiştir.¹⁰²⁸

Hz. Peygamber’in zekat toplanırken dikkat edilmesi gereken hususlarla ilgili hassasiyeti karşısında görevlendirdiği sahabiler de dikkatli davranır, onun emrinden çıkmamaya gayret gösterirlerdi. Nitekim zekatını malının en güzeliyle ödemek isteyen Benî Adî’nin müttefiki Sa‘r isimli bir sahabi, sürüsü içerisinde yavrulamak üzere olan bir dişi koyunu vermek istemiş ancak görevliler Hz. Peygamber’in hamile koyun almayı yasakladığını hatırlatarak bunu kabul etmemişlerdir. Sa‘r da sürü içerisinde alelade bir koyun vermek durumunda kalmıştır.¹⁰²⁹ Dikkat edenler yalnızca zekat toplayanlar değildi. Resûlullâh zekat mükelleflerini de “Bir zekat görevlisi geldiğinde sizden razı olarak yanınızdan ayrılın!” şeklinde uyarmıştır.¹⁰³⁰ Zekatı zorluk çıkarmadan gönül rızası ile tastamam vermenin onları razı etmek anlamına geleceğini de sözlerine eklemiştir.¹⁰³¹ Zekat tahsili için giden görevlisine sütten yeni kesilmiş cılız bir deveyi layık gören bir kimseyi de gıyaben isim vermeden eleştirmiş ve “Allahım! Onun kazancına bereket ver!” diyerek kızgınlığını ortaya koymuştur. Bu sözleri işiten şahıs zekat olarak verilmeye layık bir deve getirip tevbe edince de “Allahım! Kazancını bereketli kıl, zekatını kabul eyle!” diyerek dua etmiştir.¹⁰³²

Zekat toplama görevini suistimal edici nitelikte istek ya da haberler geldiğinde de hemen gerekli tedbirleri almıştır. Ezd’den İbnü’l-Ütbiyye¹⁰³³ isimli bir kimseyi Benî Süleym zekatını toplamakla görevlendirmişti. Medine’ye döndüğünde bilgi verirken “Bu toplanan zekat, şunlar ise bana verilen hediyeler!” deyince Hz. Peygamber kızmış ve “Haydi, iddianda ısrarlı isen anne babanın evinde otur da bak bakalım sana o bahsettiğin hediyeler geliyor mu?” diye sert bir şekilde çıkıştıktan sonra ayağa kalkıp hutbe irat ederek sahabileri verdiği vazifeleri suistimal etmemeleri konusunda uyarış ve sözlerini bitirdikten sonra ellerini iyice yükseğe kaldırıp “Allahım! Tebliğ ettim mi?”

¹⁰²⁷ Münzirî, I, 316; Heysemî, III, 240; Şâmî, VIII, 388-389, IX, 252-253.

¹⁰²⁸ Bezzâr, XII, 192; Heysemî, III, 240; Şâmî, VIII, 389.

¹⁰²⁹ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, II, 62; Şâmî, VIII, 389.

¹⁰³⁰ Tirmizî, Zekât, 20; Şâmî, VIII, 393.

¹⁰³¹ Ebû Dâvud, Zekât, 6; Şâmî, VIII, 393.

¹⁰³² Nesâî, Zekât, 12; Şâmî, VIII, 393.

¹⁰³³ İsmnin İbnü’l-Lütbiyye olduğu da söylenmiştir. Bk. İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, VI, 339.

diye sormuştur.¹⁰³⁴ Zekat âmili olarak gönderdiği Dahhâk b. Kays¹⁰³⁵ çok miktarda deve ile geri dönünce Hz. Peygamber ona, Hilâl b. Âmir ve Âmir b. Rebî'a'ya giderek bütün mallarını mı aldın? diye sormuş, Dahhâk “Sefere çıkacağını duydum, bu yüzden ihtiyacın olacağını düşündüm!” deyince de “Böyle yapmasaydın daha memnun olurdum. Git ve mallarını onlara geri ver. Sadece zekat olarak alman gereken miktarı al!” diyerek geri göndermiştir.¹⁰³⁶

Öte yandan makul istekleri de reddetmemiştir. Zekat toplaması için görevlendirdiği Ukbe b. Âmir görevi müddetince karnını zekat malıyla doyurmak için izin isteyince ona izin vermiştir.¹⁰³⁷ Zekat âmilleri gittikleri yerde karşılaştıkları sıkıntıları da Hz. Peygamber'e aktarmışlardır. Hz. Peygamber Benî Sa'dü Hüzeym'den bir kişiyi kendi kabilesinin zekatını toplaması için göndermiş, Büsr b. Süfyân'ı da Benî Ka'b'ın zekatını toplamakla görevlendirmiştir (9/630). Ancak Huzâalılar zekatlarını verdikleri halde Temîmliler zekat vermeyi reddedince aralarında savaş başlamış, zekat âmili de Medine'ye gelerek durumu Hz. Peygamber'e bildirmiştir. Neticede Hz. Peygamber'in gönderdiği birlik sorumluları toplayıp Medine'ye getirmiştir.¹⁰³⁸ Zekatla ilgili gönüllerde şüphe oluşturabilecek hususlarda da gerekli açıklamaları yaparak bu tartışmaların önünü baştan kestiği anlaşılmaktadır. Daha önce de zikredildiği gibi Hz. Ömer Hz. Peygamber'in görevlendirmesiyle ifa ettiği zekat toplayıcılığı sırasında kapılarını çaldığı İbn Cemîl, Hz. Peygamber'in amcası Abbâs ve Hâlid b. Velîd'den zekat alamayınca Hz. Peygamber'e gelerek onları şikayet etmiştir. Resûlullâh “İbn Cemîl fakirdi, yeni zengin oldu, henüz zekatla mükellef değil. Hâlid'e çok yükleniyorsunuz, o sahip olduğu bütün harp malzemelerini Allah yolunda kullandı. Abbâs ise iki yıllık zekatını birden vermiştir.”¹⁰³⁹ Ayrıca Ömer, bilmez misin ki amca

¹⁰³⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 423; Buhârî, Hibe, 17; Ebû Dâvud, Harâc, 11; Şâmî, VIII, 391, IX, 29.

¹⁰³⁵ Dahhâk b. Kays'ın Hz. Peygamber'in vefatından altı veya yedi yıl önce doğduğu da rivayet edilmiştir. Bk. İbn Abdülber, II, 297; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 49-50.

¹⁰³⁶ Ahmed b. Hanbel, V, 72; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XIX, 34; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 101; Şâmî, VIII, 390.

¹⁰³⁷ Ebû Ubeyd, s. 597; Ahmed b. Hanbel, IV, 157; Heysemî, III, 236; Şâmî, VIII, 389.

¹⁰³⁸ Vâkıdî, III, 973-974; Şâmî, VI, 212.

¹⁰³⁹ Dârekutnî, II, 124; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, III, 334; Şâmî, VIII, 390; Mübârekfûrî, III, 287.

baba yarısıdır!” diyerek hem Hz. Ömer’i uyarmış hem de duruma açıklık getirerek dedikoduların önünü kesmiştir.¹⁰⁴⁰

Zekat hususunda verdiği önemli görevlerden birisi de hurma, üzüm ve diğer meyve bahçelerinden ne kadar mahsul alınacağını takdir edilmesiyle ilgiliydi. Bu hususta görevlendirdiği sahabiler bağ-bahçe ve tarlalara giderek değerlendirme yaparlar ve yıllık ne kadar mahsul alınabileceği ile ilgili takdirde bulunurlardı.¹⁰⁴¹ Mahsulden alınacak zekat miktarı da bu takdire göre tayin edilirdi. Hz. Peygamber takdir için göndereceği kişileri, bu hususta dikkatli olmaları için uyarırdı.¹⁰⁴² Hz. Peygamber ensardan Ferve b. Amr’ı her yıl Medine hurmalarını takdir etmesi için görevlendiriyordu.¹⁰⁴³ Ferve’nin kendisine has bir takdir metodu vardı ve belirlediği oranda hiç yanılmazdı.¹⁰⁴⁴ Abdullah b. Revâha Mûte’de şehit olunca onun yerine Hayber mahsulünün vergisini belirlemek üzere görevlendirdiği kişi Mâlik b. Teyyihân idi.¹⁰⁴⁵ Sakîflilerin üzüm bağlarıyla ilgili takdiri yapmak üzere Attâb b. Esîd’i görevlendiriyordu. Bu şekilde üzüm bağlarından zekat alınıyordu.¹⁰⁴⁶ Yine hurma bahçelerinin takdiri için bir sahabiye görevlendirdiğinde kabilenin ileri gelenleri Hz. Peygamber’e gelip durumdan haberdar olup olmadığını sormuşlardı. Resûlullâh bu soru karşısında sahabiye kendisinin gönderdiğini ve güvenilir bir kimse olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁴⁷ Resûlullâh’ın Hayber’e zekat mükelleflerinin ne kadar mahsul alacaklarını takdir etmek üzere gönderdiği Ebû Hasme’yi amcasının oğlu “Zekat için çok fazla miktar belirledi!” diyerek şikayet edince Hz. Peygamber görevlisini çağırması ve amcaoğlunun iddiasını sormuştur. Ebû Hasme, “Ailesinin rızkını, fakirlerin faydalanacağı ve rüzgarın alıp taşıyacağı miktarı kendisine bıraktım” diye savunma

¹⁰⁴⁰ Buhârî, Zekât, 49; Müslim, Zekât, 11; Şâmî, VIII, 390.

¹⁰⁴¹ İbn Mâce, Zekât, 18; Tirmizî, Zekât, 17; Şâmî, VIII, 397.

¹⁰⁴² Ahmed b. Hanbel, III, 448, Ebû Dâvud, Zekât, 15; Tirmizî, Zekât, 17; Şâmî, VIII, 397.

¹⁰⁴³ Abdürrezzâk, IV, 122; İbn Abdülber, III, 325; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, IV, 341;

¹⁰⁴⁴ Abdürrezzâk, IV, 126; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 364, Şâmî, VIII, 397.

¹⁰⁴⁵ Abdürrezzâk, IV, 132.

¹⁰⁴⁶ Dârekutnî, II, 132; İbn Hacer, *Telhîsu’l-Habîr fî Tahrîci Ehâdîsi’r-Râfi’iyyi’l-Kebîr* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd- Ali Muhammed Muavviz), I-IV, Beyrut 1998, II, 378-379; Şâmî, VIII, 397.

¹⁰⁴⁷ İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, I, 243; Şâmî, VIII, 397-398.

yapınca Resûlullâh, “Amcaoğlun sana gayet insaflı davranmış, fazla bile bırakmış!” karşılığını vermiştir.¹⁰⁴⁸

Resûlullâh’ın bazı görevlendirmeleri ise yalnızca zekat toplamayla sınırlı olmayıp daha geniş yetki alanlarını hâizdi. Bu kimseler gittikleri yerlerde İslâm’ı tebliğ ederler, müslüman olanlara dinlerini öğretirler, aralarında çıkan meseleleri çözmeye çalışırlar, müslümanlardan zekat, müslüman olmayanlardan ise cizye toplarlardı. Hz. Peygamber bu tür işler için gönderdiği kimselere de yola çıkmadan önce nasihatlerde bulunurdu.¹⁰⁴⁹ Bütün nasihatlerin ortak paydası “Kolaylaştırın, zorlaştırmayın!” mesajıydı. Kimi hangi amaçla gönderirse göndersin bunu söylemeyi ihmal etmezdi.¹⁰⁵⁰ Yukarı Yemen’e gönderdiği Mu‘âz b. Cebel’e (9/630) “Kolaylaştır, zorlaştırma, müjdele, nefret ettirme. Ehl-i kitaptan bir kavim üzerine gidiyorsun, sana cennetin anahtarlarını soracaklar, Allah’ın birliğine şehadet etmektir de” şeklinde tavsiyelerde bulunmuş,¹⁰⁵¹ önce Allah’a imana davet etmesini, aşama aşama kabul gördükçe sırayla namaz, zekat gibi emirleri tebliğ etmesini, haksızlık yapmamaya azami özen göstermesini ve mazlumin bedduasından kaçınmasını tembihlemiştir.¹⁰⁵² Ayrıca hangi mallardan ne kadar zekat alacağı ile ilgili olarak da bilgilendirmiştir.¹⁰⁵³ Aşağı Yemen’e gönderdiği (9/630) Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’ye de benzer tavsiyelerde bulunmuş, Ebû Mûsâ Yemen’de üretilen elbit¹⁰⁵⁴ ve mizir¹⁰⁵⁵ adlı iki içki hakkında fetva isteyince de “Her sarhoş edici şey haramdır!” diyerek son noktayı koymuştur.¹⁰⁵⁶ Yine geniş yetkilerle Bahreyn’e gönderdiği Alâ b. Hadramî, aynı bahçeye ortak olan biri müslüman diğeri müşrik iki kardeşden müslüman olandan zekat, müşriğin bahçesinden ise ürünün yarısını¹⁰⁵⁷ aldığını ifade etmiştir.¹⁰⁵⁸ Amr b. Hazm’ı dini hükümleri içeren bir belge ile

¹⁰⁴⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, IV, 97; Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-Evsat*, IX, 70; Heysemî, III, 223; Şâmî, VIII, 398.

¹⁰⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 399; Müsim, *Cihâd ve's-Siyer*, 6; Ebû Dâvud, Edeb, 17; Şâmî, VI, 7.

¹⁰⁵⁰ Müslim, *Cihâd*, 6.

¹⁰⁵¹ İbn Hişâm, IV, 791.

¹⁰⁵² Buhârî, *Zekât*, 1; Müslim, *Îmân*, 29; Tirmizî, *Zekât*, 6; Şâmî, VIII, 390.

¹⁰⁵³ Abdürrezzâk, IV, 21-22; İbn Mâce, *Zekât*, 17; Nesâî, *Zekât*, 25; Bezzâr, VII, 91; Şâmî, VIII, 396, 397.

¹⁰⁵⁴ Baldan yapılan şerbetin bekletilmesiyle elde edilen bir içki türü. Bk. Şami, VI, 229.

¹⁰⁵⁵ Arpa ve buğday tohumlarından yapılan şerbetin bekletilmesiyle elde edilen bir içki çeşidi. Bk. Şami, VI, 229.

¹⁰⁵⁶ Buhârî, *Megazi*, 61; Şâmî, VI, 229.

¹⁰⁵⁷ Rivayetin aslında “haraç” kelimesi geçmektedir. Ancak Prof. Dr. Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müsimler* isimli kitabında Hz. Peygamber zamanında bu kelimenin ne anlama geldiğini, detaylı tartışmalara yer vererek ele almıştır. Biz bu tartışmalar doğrultusunda Alâ b.

birlikte hem İslâm'ı tebliğ etmesi hem de zekat ve cizye toplaması için Necrân'daki Hâris b. Ka'b oğullarına göndermiştir (10/631).¹⁰⁵⁹

Resûlullâh görevlendirdiği kimselere yolda dikkat etmeleri gereken hususlarla ilgili uyarılarda bulunmuş ve yanlarına azık vermiştir. Ureyne, Fedek ve Yenbu' gibi Medine'ye üç günlük mesafedeki köylere gönderdiği kimselere cuma ve bayram namazlarını kılmalarını emretmiştir.¹⁰⁶⁰ Bir defasında görevlendirdiği kimseler, azıkları olmadığını söyleyince bir kırba getirip içini su ile doldurmalarını söylemiş, sonra da kırbayı eline alıp bir süre taşıdıktan sonra "Yola çıkın, şu şu mevkiye geldiğinizde kırbayı açın, Allah size rızkınızı verecektir!" demiştir. Sahabiler tarif ettiği yere gelip kırbanın ipini çözdüklerinde içinin yağ ve süt ile dolu olduğunu görüp bir güzel karınlarını doyurmuşlardır.¹⁰⁶¹

Hiz. Peygamber bir grup sahabi'yi bir araya getirip başlarına bir komutan tayin ederek Medine dışına seriyye olarak gönderirdi. Bir gün ya da günlerce öncesinden seriyyeye katılacak kişileri ve komutanı belirlerdi. Seriyyeleri genellikle sabahın erken saatlerinde yola çıkarırdı.¹⁰⁶² Bir gece yatsı namazını kıldırdıktan sonra Abdullah b. Cahş'a "Silahlarını kuşanmış olarak sabah yanıma gel!" demişti. Abdullah sabah namazının ardından aceleyle Resûlullâh'ın evine doğru yönelmiş ve kapısında beklemeye koyulmuştu. Ancak yalnız değildi. Kendisiyle birlikte sefere çıkacak Kureyşli kimseler de orada toplanmıştı. Toplandıkları yere gelen Hiz. Peygamber Übey b. Ka'b'ı çağırması ve Havlân¹⁰⁶³ derisinden bir sahife üzerine bir şeyler yazdırdıktan sonra mektubu Abdullah'a vererek yanındakilerle birlikte çıkmasını, iki gün yol aldıktan sonra mektubu açıp gereğini yerine getirmesini emretmişti (2/624). Bunun üzerine Abdullah hangi yöne doğru gideceğini sormuş, Resûlullâh Nahle'ye doğru bir

Hadramî'nin Bahreyn'in müslüman olmayan halkıyla alacakları ürünün yarısını almak şeklinde ortakçılık anlaşması yaptığı yönündeki Belâzürî rivayetini (Belâzürî, *Fütûhü'l-Büldân*, s. 89-90) esas alarak haraç kelimesini ürünün yarısı olarak tercüme ettik. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Fayda, *Hiz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, s. 74-92.

¹⁰⁵⁸ İbn Mâce, Zekât, 22; Şâmî, VIII, 391.

¹⁰⁵⁹ Abdürrezzâk, III, 286; İbn Abdülber, III, 257; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 202.

¹⁰⁶⁰ Abdürrezzâk, III, 301, 332.

¹⁰⁶¹ İbn Sa'd, I, 173; Şâmî, X, 8.

¹⁰⁶² Ahmed b. Hanbel, III, 416; Ebû Dâvud, Cihâd, 78; Tirmizî, Büyû', 6; Şâmî, VI, 5. Resûlullâh ayrıca "Allahım! Ümmetim için sabahın erken saatlerini bereketli eyle!" şeklinde dua ederdi.

¹⁰⁶³ Yemen'in bir köyüdür. Bk. Yâkût, II, 370.

yön tarif etmişti.¹⁰⁶⁴ Dûmetülcendel'e göndereceği Abdurrahman b. Avf'a da bir gün öncesinden aynı şeyi söylemişti (6/628). Sabah Abdurrahman ve görevlendirdiği diğer sahabiler mescidde toplandığı sırada ensardan bir sahabe gelip sorular sorunca önce onun sorularını cevaplamış, ardından seriyye mensuplarına tavsiyelerde bulunmuştu.¹⁰⁶⁵

Hz. Peygamber seriyye mensuplarına yola çıkmadan önce nasihat ederdi. Onlara verdikleri sözde durmalarını, hainlik yapmamalarını, müslenden sakınmalarını, çocuk, kadın, ihtiyar¹⁰⁶⁶ ve savaşta yer almayan din bilginlerini öldürmemelerini tembihler;¹⁰⁶⁷ insanlara iyi davranılmasını, İslâm'a davet etmeden saldırıya geçilmemesini önemle bildirirdi. Ayrıca "Önemli olan erkekleri öldürüp kadınları esir olarak getirmek değil, ister bedevi olsun ister hadari, davet edilen kimselerin İslâm'ı kabul etmesidir!" der ve kendisini bundan daha çok sevindirecek bir şeyin olmadığını ifade ederdi.¹⁰⁶⁸ Hatta bir defasında yola çıkmış bir birliğin arkasından birisini göndererek, seriyye komutanına İslâm'a davet etmeden kimseyle savaşmamasını tembihlemesini söylemiştir.¹⁰⁶⁹ İslâm'a davet edilen kimseleri de üç şey arasında muhayyer bırakmalarını emretmiştir. Buna göre daveti kabul edip hicret etmeyi ve diğer müslüman kardeşleriyle birlikte savaşlarda görev almayı kabul edenler müslüman olmanın bütün haklarından yararlanabilirler, ayrıca fey ve ganimetten pay alırlar. Müslüman olmalarına karşın hicret etmeyip savaşlara katılmayanlar fey ve ganimet haklarından yararlanamazlar. Bölge halkı İslâm'a girmedikleri halde cizye ödemeyi kabul ediyorlarsa onlarla savaşılmaz. Hiçbirisini kabul etmiyorlarsa işte o zaman Allah'tan yardım istenir ve savaşa başlanır.¹⁰⁷⁰ Hz. Peygamber ayrıca gittikleri yerde etrafa dikkatlice bakmaları, kulak kesilmeleri, bir mescid görür ya da ezan sesi

¹⁰⁶⁴ Vâkıdî, I, 13; Şâmî, VI, 16. Seriyye mensupları, Nahle'ye gidip Kureys'i gözetledikten sonra elde ettikleri haberleri Medine'ye getirmelerini bildiren mektubu okumuş, sonra da karşılaştıkları Kureys kervanını ele geçirip esirleri ve malları Medine'ye getirmişlerdir. Bu seriyye tarihe Batn-ı Nahle Seriyyesi olarak geçmiştir.

¹⁰⁶⁵ İbn Hişâm, IV, 819-820; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, V, 61; Hâkim, IV, 582; Şâmî, VI, 93-94.

¹⁰⁶⁶ İbn Ebû Şeybe, VI, 482; Ebû Dâvud, Cihâd, 82; Şâmî, VI, 7.

¹⁰⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, I, 300; Bezzâr, XI, 93; Ebû Ya'lâ, IV, 422; Şâmî, VI, 6-7; Mübârekfûrî, V, 159.

¹⁰⁶⁸ İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, II, 166; Şâmî, VI, 7; Müttakî el-Hindî, IV, 469.

¹⁰⁶⁹ İbn Ebû Şeybe, VI, 476; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, III, 377; Şâmî, VI, 7.

¹⁰⁷⁰ Abdürrezzâk, V, 218-219; Ahmed b. Hanbel, IV, 240; Müslim, Cihâd, 3; İbn Mâce, Cihâd, 38; Şâmî, VI, 6.

işitirlerse kimsenin kılına dokunmamaları noktasında seriyye mensuplarını uyarmıştır.¹⁰⁷¹

Hız. Peygamber göndereceğı seriyyenin komutanına vermek üzere bir mızrağın ucuna sancak (livâ'/râye)¹⁰⁷² bağladı. İlk sancak bağladığı kişi ile ilgili kaynaklarımızda farklı bilgiler mevcuttur. Ubeyde b. Hâris¹⁰⁷³ ve Hız. Peygamber'in amcası Hamza¹⁰⁷⁴ ismi zikredilenler arasındadır. Yemen'e ikinci kez¹⁰⁷⁵ Hız. Ali'yi gönderdiği zaman kendi sarığını çıkarıp önce ikiye sonra dörde katladıktan sonra bir mızrağın ucuna takmıştı. Bu sancağı Hız. Ali'ye vermiş, sonra da Ali'nin sarığını çıkartarak başında üç kere döndürüp yeniden bağlamış, bir ucunu bir zira¹⁰⁷⁶ kadar göğsüne doğru, diğer ucunu da bir karış kadar sırtından sarkıtmıştı.¹⁰⁷⁷ Ubeyde b. Hâris'in komuta ettiği Râbiğ Seriyyesi (1/623) için beyaz bir sancak bağlamıştı. Sancağı taşıyan kişi de Mistah b. Üsâse'ydi.¹⁰⁷⁸ Kureyş kervanına saldırı için gönderdiği Sa'd b. Ebû Vakkâs komutasındaki birliğe¹⁰⁷⁹ bağladığı sancak da beyazdı. Ayrıca Hız. Peygamber bu seriyyede beyaz sancağı taşımakla görevlendirdiğı Mikdâd b. Amr'ı Harrâr mevkisini geçmemesi konusunda uyarmıştı.¹⁰⁸⁰ Bazen de sancağı önceden hazırlar ve Bilâl'e verirdi. Sonra sefere çıkacakları sırada Bilâl'den birlik için hazırladığı sancağı vermesini isterdi.¹⁰⁸¹ Kendisinin komutan olduğı gazvelerde de sancak ve bayrağı taşıması için sahabileri görevlendirirdi. Hamrâülesed Gazvesi'nde (3/625), günler öncesinde Uhud Gazvesi yapıldığı için henüz çözülmemiş olan sancağı

¹⁰⁷¹ Ebû Dâvud, Cihâd, 91; Tirmizî, Siyer, 2; Şâmî, VI, 7.

¹⁰⁷² Aynı gazve ve seriyyede farklı renklerde hem livâ' hem de râye kullanılmış olduğı için bunların birbirinden farklı olduğuna dair görüşler olsa da Hayber Savaşı'na kadar yalnızca livâ' olduğı, bu savaşta ise livânın yanında râye de kullanıldığına ilişkin İbn Sa'd rivayeti genel kabul görmüştür. Bk. İbn Sa'd, II, 106. Livâ ile râye arasındaki farklılara dair bir değerlendirme için bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1012-1013.

¹⁰⁷³ İbn Hişâm, II, 329, IV, 804; Semhûdî, I, 464; Şâmî, VI, 11;

¹⁰⁷⁴ Vâkıdî, I, 2, 9; İbn Sa'd, II, 6, III, 9-10; Hâkim, III, 207; İbn Seyyidünnâs, I, 355; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 122; Şâmî, VI, 11.

¹⁰⁷⁵ İbn Sa'd, II, 169.

¹⁰⁷⁶ Zirâ' dirsek ucundan orta parmak ucuna kadar olan miktarı ifade eden bir uzunluk birimidir.

¹⁰⁷⁷ Vâkıdî, III, 1079; Şâmî, VI, 238-239.

¹⁰⁷⁸ İbn Sa'd, II, 7; İbn Seyyidünnâs, I, 355; Şâmî, VI, 13.

¹⁰⁷⁹ Hız. Peygamber'in Kureyşliler'e karşı gönderdiği ilk seriyyelerden birisi olup Harrâr Seferi (1/623) olarak bilinmektedir. Bk. İbrahim Sarıçam, "Harrâr Seferi", *DİA*, XVI (İstanbul 1997), s. 242-243.

¹⁰⁸⁰ İbn Sa'd, II, 7; İbn Seyyidünnâs, I, 356; Şâmî, VI, 15.

¹⁰⁸¹ İbn Hişâm, IV, 820; Hâkim, IV, 582; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 239; Şâmî, VI, 94.

Hz. Ali'ye vermişti.¹⁰⁸² Zâtüsselâsil Seriiyesi'nde (8/629) komutan Amr b. Âs'a beyaz sancağın yanında (livâ') bir de siyah sancak (râye) vermişti.¹⁰⁸³ Tay kabilesinin putu Fûls'ü (Fels) yıkması için gönderdiği Hz. Ali'ye (9/630) hem siyah (râye) hem de beyaz (livâ') sancak vermişti.¹⁰⁸⁴ Mûte Savaşı (8/629) öncesi sancağı taşıyacak kişi ile ilgili açıklamaları ise her zamankinden farklıydı. Ordunun komutanı olarak Zeyd b. Hârise'yi görevlendirmiş, "Eğer öldürülürse Ca'fer b. Ebû Tâlib, Ca'fer de öldürülürse Abdullah b. Revâha sancağı taşıyacaktır." demiştir. Sözlerini "Abdullah da öldürülürse müslümanlar kendi aralarında bir komutan belirleyeceklerdir! diyerek bitirmiştir.¹⁰⁸⁵ Bu açıklama herkeste derin tesirler bırakmış ama en çok da Hz. Peygamber'in "Eğer öldürülürse" dediği üç komutanı, özellikle de Abdullah b. Revâhâ'yı etkilemiştir. Üstüne üstük bir de bu açıklamayı işiten Yahudi Nu'mân b. Funhus "Ebû'l-Kâsım! Sen gerçekten nebi isen sayısı az ya da çok olsun "eğer öldürülürse dediğin" hiçbir kimse buraya sağ dönmeyecektir. Çünkü Benî İsrâil peygamberleri bir kimseyi görevlendirip sonra da "Eğer ölürse şu şul!" diye başka isimler zikrettiklerinde kaç kişiyi sayarlarsa sayımlar hiçbiri sağ dönmezdi!" deyince durum çetrefilli bir hal almıştır. Hatta Nu'mân, Zeyd'e, "Hazır ol! Eğer Muhammed nebî ise ona geri dönmeyeceksin!" demiş, Zeyd de "Onun hakiki resûl olduğuna şahitlik ediyorum!" karşılığını vermişti.¹⁰⁸⁶ Bu tablodan etkilendiği için olsa gerek Abdullah b. Revâhâ vedalaşma sırasında "(Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir." meâlindeki ayeti düşünerek göz yaşlarını tutamamıştır.¹⁰⁸⁷ Hatta ordu yola çıktığı halde cumayı Resûlullâh'la birlikte kılabilmek için geride kalan Abdullah'a Hz. Peygamber namaz sonrası neden gitmediğini sormuş, sonra da "Yeryüzündekilerin tamamını infak etsen yine de onlarla birlikte çıkmanın sevabına erişemezsin!" diyerek onu uyarmıştır.¹⁰⁸⁸ Sancak vermenin yanında zaman zaman göndereceği seriyelerin komutanlarının sarıklarını elleriyle bağlardı. Dûmetülcendel'e göndereceği Abdurrahman b. Avf'ı önüne oturtmuş, pamuklu siyah bir kumaştan

¹⁰⁸² Vâkıdî, I, 336; İbn Sa'd, II, 49; İbn Seyyidünnâs, II, 58; Şâmî, IV, 309. Hz. Ebû Bekir'e verdiği de söylenmiştir.

¹⁰⁸³ Vâkıdî, II, 770; İbn Sa'd, II, 131; Şâmî, VI, 167.

¹⁰⁸⁴ İbn Sa'd, II, 164; İbn Seyyidünnâs, II, 278; Şâmî, VI, 218.

¹⁰⁸⁵ Vâkıdî, II, 756; İbn Hişâm, IV, 651; Buhârî, Megâzî, 45; Şâmî, VI, 144.

¹⁰⁸⁶ Vâkıdî, II, 756; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II, 528-529; İbn Asâkir, II, 8; Şâmî, VI, 144.

¹⁰⁸⁷ İbn Hişâm, IV, 651; Kelâî, II, 171; Heysemî, VI, 231; Şâmî, VI, 145.

¹⁰⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, I, 224; Tirmizî, Cum'a, 28; Şâmî, VI, 147.

yapılmış sarığını çözmüş, sonra ucunu iki omuzunun arkasından 4 parmak kadar sarkıtacak şekilde yeniden sarmış ve “İşte sarık böyle sarılır!” demişti.¹⁰⁸⁹

Medine’ye hicretin ilk yıllarından vefatına kadar gönderdiği seriyyelerin sayısı hakkında 47 ile 70 arasında değişen rakamlar verilmektedir.¹⁰⁹⁰ Bu seriyyeler içerisinde Hz. Peygamber’in, malına canına kast edenlere karşı gönderdikleri ile ilgili birkaç örnek şu şekildedir: İbn Hişâm’ın bildirdiğine göre Hz. Peygamber Medine’ye hicreti sırasında kızı Zeyneb’e oklarla saldırıp bebeğinin düşmesine sebep olan kimseleri her seriyye gönderişinde zikretmiş ve bir keresinde bu çirkin davranışı gerçekleştiren Hebbâr b. Esved ile diğer kimseleri yakalarlarsa yakmalarını emretmiştir. Ertesi gün ise yine bir haberci gönderip “Size dün böyle bir emir vermişim, ancak anladım ki ateşle azap etmek ancak Allah’a aittir, o yüzden onları yakalarsanız öldürün” demiştir.¹⁰⁹¹ Vâkıdî ise her seriyye öncesinde “Eğer Hebbâr’ı ele geçirerseniz ellerini ve ayaklarını kestikten sonra boynunu vurun!” dediğini bildirmiştir.¹⁰⁹² Hz. Peygamber bir seriyyeyi de Gâbe’deki sağmal deve sürüsüne saldırarak Ebû Zerr’in oğlunu öldürüp karısını sürüyle birlikte kaçırın Uyeyne b. Hısn’a karşı göndermiştir. Haberi alır almaz¹⁰⁹³ Medine’de “Toplanın, toplanın!” diye bağırarak, atlılar toplanınca da Sa’d b. Zeyd’i öncü birlik olarak hırsızların peşinden göndermiştir. Ancak bu birliğe gerek kalmamış, Seleme b. Ekva’ tek başına hırsızların peşine düşüp Zûkared denilen su kuyusu başında develeri ve Ebû Zerr’in karısını kurtarmıştır (Gâbe/Zûkarad Seriyyesi).¹⁰⁹⁴

¹⁰⁸⁹ İbn Hişâm, IV, 820; Hâkim, IV, 582; Şâmî, VI, 94, IX, 108.

¹⁰⁹⁰ Hz. Peygamber’in gönderdiği seriyyelerin isimleri, sayıları, gönderilme nedenleri bazı araştırmacılar tarafından detaylıca incelenmiştir. Bk. Serdar Özdemir, *Hz. Peygamber’in Seriyyeleri*, İstanbul 2001; Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber’in Savaşları*, İstanbul 2010.

¹⁰⁹¹ İbn Hişâm, II, 369; Şâmî, IX, 119. Buhârî bu rivayeti herhangi bir seriyye ile ilişkilendirmeksizin mutlak olarak zikretmiştir. Bk. Buhârî, Cihâd, 149.

¹⁰⁹² Vâkıdî, II, 858. Bahsi geçen Hebbâr b. Esved Medine’ye gelip müslüman olduğunda Hz. Peygamber tarafından affedilmiştir. Bk. Vâkıdî, II, 858-859.

¹⁰⁹³ Hz. Peygamber’in sağmal develerinin bakımı ile ilgilenen kölesi Rabâh ile birlikte develerin olduğu yere doğru gitmekten olan Seleme b. Ekva’ın olayı yolda Abdurrahman b. Avf’ın kölesinden öğrenip Rabâh’ı Resûlullâh’a haber vermesi için Medine’ye gönderdiği, ayrıca Medine tarafına doğru dönüp avuçlarını birleştirerek “Toplanın! Hazırlanın!” diye üç kere yüksek sesle bağırarak bildirilmiştir. Hz. Peygamber bu çığlıkları işitince atlılara hazırlanma emri vermiştir. Bk. Vâkıdî, II, 539-540; İbn Hişâm, III, 588; Şâmî, V, 95.

¹⁰⁹⁴ İbn Hişâm, III, 588-589; Şâmî, V, 97. Vâkıdî eserinde Hz. Peygamber’in mızrağının ucuna liva bağlayarak bunu Mikdâd’a verip “Önden gidin! Atlılar size yetişecektir. Ben de arkanızda olacağım!” dediğini zikretmiştir. Bk. Vâkıdî, II, 539-540; İbn Sa’d, II, 80. Şâmî ise Hz. Peygamber’in bu grubun başına Sad b. Zeyd’i getirdiği yönündeki rivayetin daha doğru olduğunu, zira Hassan b. Sabit’in vezin

Esasen Hz. Peygamber'in seriyyelerinin önemli bir kısmı belde halkını ya da kabileyi İslâm'a davet içindi. Ancak bazen görevlendirdiği komutana verdiği emir ve direktiflerde bu hususu özellikle öne çıkardığı anlaşılmaktadır. 10 (631) yılında Necran'daki Benî Hâris b. Ka'b'a¹⁰⁹⁵ gönderdiği birliğin komutanı Hâlid b. Velîd'e onları üç gün boyunca İslâm'a davet etmesini, bu süre zarfında davetine icabet ederlerse savaşmamasını, aksi takdirde savaşmasını emretmiştir.¹⁰⁹⁶

Hz. Peygamber bazen de duyuru yaptırarak umumu ilgilendiren sefer emirleri verirdi. Uhud dönüşünün ertesi günü sabah erkenden müezzini Bilâl'e¹⁰⁹⁷ "Bir gün önce Uhud'a katılmış olanlar düşmanın peşine düşsün" şeklinde duyuru yaptırmıştır.¹⁰⁹⁸ Hendek Gazvesi (5/627) dönüşü ise bir münadiyi "Ey Allah'ın atlıları, binin!" demekle görevlendirmiş,¹⁰⁹⁹ Bilal'e de "Kim iştir ve itaat ederse ikindi namazını ancak Benî Kurayza topraklarında kılsın" emrini ilan ettirmiştir.¹¹⁰⁰ Mekke Fethi (8630) için yola çıkmadan önce tüm bâdiye halkına ve çevreye münadiler göndermiş; "Allah'a ve ahiret gününe inanan herkes Ramazan'da Medine'de toplansın!" şeklinde duyuru yaptırmıştı.¹¹⁰¹ Sefer dışındaki konularda da Hz. Peygamber duyuru yaptırırdı. Mâlik b. Enes'in zikrettiği bir rivayete göre soğuk yahut yağışlı bir gecede "Dikkat! Evlerinizde namazınızı kılınız!" diye duyuru yaptırmıştır.¹¹⁰² Bazen de ezanın hemen ardından ilgili duyuruyu yaptırırdı. Ka'b ve arkadaşlarının tevbesinin kabul olunduğu müjdesinin sabah ezanın ardından duyurulmasını istemişti.¹¹⁰³

Resûlullâh'ın bazı görevlendirmeleri sahabilerin gönüllerinde oluşabilecek şüpheleri izale etmeye, itaatlerini pekiştirmeye yönelikti. Hz. Peygamber, Evs'in müttefiği olan Beni Kurayza esirlerinin öldürülmesini emrettiğinde Hazrec'in yüzünde

bozulmasın diye şiirinde bu olayı Mikdad'a nisbet etmesi dolayısıyla böyle bir yanlış anlaşılma oluştuğunu ifade etmiştir. Bk. Şâmî, V, 97.

¹⁰⁹⁵ Şâmî'nin eserinde Benî Abdi'l-Medân ismi zikredilmiştir. Bk. Şâmî, VI, 232.

¹⁰⁹⁶ İbn Hişâm, IV, 792-793; İbn Sa'd, I, 339; Şâmî, VI, 232.

¹⁰⁹⁷ Vâkıdî, I, 334; İbn Sa'd, II, 49; Şâmî, IV, 308-309.

¹⁰⁹⁸ İbn Hişâm, III, 472-473.

¹⁰⁹⁹ İbn Seyyidünnâs, II, 104; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VII, 413; Şâmî, V, 4.

¹¹⁰⁰ İbn Hişâm, III, 557; Taberî, *Târîh*, II, 581; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VII, 408; Şâmî, V, 4. Müslim'de yer alan ve İbn Ömer'den gelen bir rivayette söz konusu namaz öğle namazı olarak kayda geçmiştir. Şâmî, V, 4.

¹¹⁰¹ Vâkıdî, II, 799; Şâmî, V, 211; Halebî, III, 10.

¹¹⁰² Ahmed b. Hanbel, II, 10; Buhârî, *Ezân*, 40; Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 22; Şâmî, VIII, 193.

¹¹⁰³ Abdürrezzâk, V, 397; İbn Hişâm, IV, 754; Ahmed b. Hanbel, VI, 387; Buhârî, *Megâzî*, 80; Şâmî, V, 476-477.

bir sevinç, Evs'in yüzünde ise bir üzüntü gördü. Bunun üzerine öldürülmeyi bekleyen 12 kişiyi, her birisi iki Evsliye düşecek şekilde paylaştırdı. İki kişiden biri ilk darbeyi vuracak diğeri tamamlayacaktı. Beni Kurayza'nın önde gelenlerinden Ka'b b. Yahûdâ'yı Muhayyisa b. Mes'ûd ile Ebû Bürde b. Niyâr'a verdi. Adı geçen sahabiler görevlerini tamamlamakla kalmamışlar, Muhayyisa'nın itaatkâr tutumu henüz İslâm'ı seçmemiş olan kardeşi Hüveyyisa'nın da kelime-i şehadet getirmesini beraberinde getirmiştir.¹¹⁰⁴ Hz. Peygamber'in Evslilere bu görevi verme nedeni ile ilgili olarak Evs-Hazrec arasındaki bir münakaşaya dikkat çeken şöyle bir rivayet de mevcuttur. Hazrec kabilesinin lideri Sa'd b. Ubâde, kabilenin önde gelenlerinden Hubâb b. Münzir ile Resûlullâh'a gelerek Evslilerin, halifleri olan Kurayzalıların öldürülmesinden hoşlanmadığını iddia etmiş; bunun üzerine Evs'in lideri Sa'd b. Muâz kızmış, Evs kabilesine mensup doğru düzgün hiçbir kimsenin böyle hissetmeyeceğini, düşünen varsa da Allah'ın ondan razı gelmeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine söz alan Evs'in önde gelenlerinden Üseyd b. Hudayr da Hz. Peygamber'den esirlerin öldürülmesi görevini Evslilere vermesini ve ilk olarak kendisinden başlamasını istemiştir. Hz. Peygamber de gerekli paylaşımı yapmıştır.¹¹⁰⁵

Hz. Peygamber zaman zaman suçluları cezalandırmak için de görevlendirmelerde bulunurdu. Uhud Gazvesi'ne (3/625) müslümanlarla çıkıp savaş başladığında iki müslümanı öldüren, sonra da Mekke'ye kaçan Hâris b. Süveyd'i öldürmesi için Hz. Ömer'i görevlendirmiştir. Bu esnada geçen süre içerisinde Hâris, kardeşi Cûlâs b. Süveyd'e tevbe edip kavmine dönmek istediğini bildiren bir haberci göndermiş, bunun üzerine hakkında tevbe edenlerin bağışlanacağına dair Âl-i imrân suresi 86-89. âyetler nâzil olmuştur.¹¹⁰⁶ Münafıklardan bir grubun Yahudi Süveylim'in Câsûm'daki evinde toplanıp insanları Tebük Seferi'ne (9/630) çıkmaktan alıkoymaya

¹¹⁰⁴ İbn Hişâm, III, 444-445. Hüveyyisa'nın müslüman olmasının, kardeşi Muhayyisa'nın Hz. Peygamber'in emriyle yahudi tüccarlarından İbn Süneyne'yi öldürmesi üzerine gerçekleştiği de bildirilmiştir. Bk. İbn Hişâm, III, 444; Taberî, *Târîh*, II, 491.

¹¹⁰⁵ Şâmî, V, 12.

¹¹⁰⁶ İbn Hişâm, II, 282. İlgili âyetlerin meâli şu şekildedir: “(86) İman ettikten, Peygamber'in hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkar eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola erdirtir? Allah zalim toplumu doğru yola iletmez.” 87 - İşte onların cezası; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetinin üzerlerine olmasıdır. 88 - Onun (lanetin) içinde ebedi kalacaklardır. Onların azabı hafifletilmez, onlara göz açtırılmaz. 89 - Ancak bundan sonra tövbe edip kendilerini düzelteren müstesnadır. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Âl-i İmrân 3/86-89

çalıştıklarını haber alınca Hz. Peygamber, Talha b. Ubeydullah'ı bir grup sahabeyle birlikte Süveylim'in evini yakmaya göndermiştir.¹¹⁰⁷ Yahudi lideri Hâlid b. Süfyân b. Nubeyh'in Medine üzerine yürümek üzere bir birlik topladığını haber alan Hz. Peygamber, Abdullah b. Üneys'i çağırarak gidip Hâlid b. Süfyân'ı bulmasını ve öldürmesini söylemiştir. Bunun üzerine Abdullah daha önce hiç görmediği Hâlid'i nasıl tanıyacağını sormuştur. Hz. Peygamber de "Hâlid ilk görüşte insanın yüreğine korku ve ürperti yayan, uzaklaşma hissi veren, deri döküntüsü olan şeytanımsı bir görünüşe sahiptir." diye tarif edince Abdullah "Beni hiçbir şey korkutamaz!" diye itiraz etmiş, bunun üzerine Resûlullâh " O zaman onu deri döküntüsünden tanıyacaksın!" diyerek sözlerini bitirmiştir. Abdullah ayrılmadan önce görevini başarıyla tamamlayabilmek için yeri gelince Resûlullâh hakkında olumsuz şeyler söyleyebilmek için de izin istemiş; Hz. Peygamber "İstediğini söyle!" dedikten sonra kendisini tanıtırken Huzaa'lı olduğunu söylemesini tembihlemiştir. Bu doğrultuda hareket eden Abdullah görevini başarıyla tamamlayarak dönmüştür.¹¹⁰⁸ Yahudilerin, Hz. Peygamber ve müslümanlar hakkında ileri geri konuşup şer planları yapmak için tesis ettikleri Mescid-i Dırâr'ı¹¹⁰⁹ yakmaları için de Ma'n b. Adî ya da kardeşi Âsım b. Adî ile Mâlik b. Duşşüm'ü¹¹¹⁰ çağırması ve "Şu zalim mescide gidin ve yakıp yıkın" emrini vermiştir. Sahabiler emri başarıyla yerine getirip dönmüşlerdir.¹¹¹¹ Babasının karısıyla evlenen bir kimsenin boynunu

¹¹⁰⁷ İbn Hişâm, IV, 741; Şâmî, V, 437.

¹¹⁰⁸ İbn Hişâm, IV, 811-812; Şâmî, VI, 36.

¹¹⁰⁹ Bu mescid hakkında nâzil olan ve mescidi inşâ edenlerin asıl niyetlerini ortaya koyan Tevbe sûresi 107-110. âyetlerin meâli şu şekildedir: "(107) Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, "Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok" diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar mutlaka yalancılardır. (108) Onun içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz onları sever. (109) Binâsını takva ve onun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye yüz tutmuş bir yarı kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez. (110) Kurmuş oldukları binaları, (ölüp de) kalpleri paramparça olmadıkça yüreklerinde sürekli bir kuşku olarak kalmaya devam edecektir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

¹¹¹⁰ Şâmî'nin zikrettiği bir detaya göre Beğavi bu isimlere Âmir b. Seken ve Hamza'nın katili Vahşi'yi de eklemiştir. Zehebi de *Tecrîd* isimli eserinde Süveyd b. Abbas el-Ensari'yi zikretmiştir. Bk. Şâmî, V, 472.

¹¹¹¹ Vâkîdî, III, 1046; İbn Hişâm, IV, 750-751; Şâmî, V, 472.

vurması için de ensardan Ebû Bürde b. Niyâr'ı göndermiş, üstelik konuya verdiği ehemmiyete binaen onu bu vazifeye sancakla göndermiştir.¹¹¹²

Resûlullâh'ın sahabilerine verdiği bazı görevler aile fertleri ile ilgiliydi. Bedir Gazvesi'nde (2/624) esir alınan damadı Ebü'l-Âs'ı, ancak Mekke'de bulunan kızı Zeyneb'i kendisine göndermesi şartıyla serbest bıraktı. Zeyneb'i almaları için de Zeyd b. Hârise ile ensardan bir kimseyi gönderdi. Gündüz vakti amacında başarısız olan Zeyneb, Ebû Süfyân'ın girişimleriyle gece vakti gizlice kendisini almaya gelenlere teslim edilmiştir.¹¹¹³ Torunları Hasan ve Hüseyin'in gümüş bilezik takmasından rahatsız olan Hz. Peygamber mevlası Sevbân'ı çağırarak bilezikleri ensardan bir aileye götürüp Fatıma için hayvan mafsallarından yapılmış bir kolye ile fildişinden yapılmış iki bilezik satın almasını, zira onların ehl-i beytinden olduklarını ve bu dünyanın zevklerine çok fazla dalmalarını istemediğini söylemiştir.¹¹¹⁴

Hayber'in ele geçirilmesinden (7/628) sonra Hz. Peygamber'in yaptığı görevlendirmelerden birisi anlaşma gereği yarısı müslümanlara ait olan Hayber mahsulünün toplanması ile ilgiliydi. Zira Yahudiler Hz. Peygamber'e "Elde ettiğimiz hurma mahsulünün yarısı sizin olmak üzere bizi topraklarımızda bırak, ekip biçelim!" demişlerdi. Hz. Peygamber'in ashabının o günkü şartlar içerisinde arazilerle ilgilenmeleri mümkün değildi. Bunun üzerine yetişen her mahsulün yarısı kendilerinin olmak üzere Hz. Peygamber yahudileri topraklarında bıraktı. Hayber'de ortakçılık anlaşmasına varıldıktan sonra Hz. Peygamber ilk yıl takdirde bulunması için Abdullah b. Revâha'yı gönderdi. Sonrasında Abdullah her yıl gidip takdirde bulunduktan sonra ürünün yarısını almaya devam etti.¹¹¹⁵ Bir süre sonra Hz. Peygamber'e yaptığı paylaşımdan ötürü onu şikayet ettiler, Abdullah'a da rüşvet teklif ettiler. Ancak bütün

¹¹¹² Abdürrezzâk, VI, 271; Ahmed b. Hanbel, IV, 292, Tirmizî, Ahkâm, 25; Nesâî, Nikâh, 58; Hâkim, II, 208; Şâmî, IX, 202.

¹¹¹³ İbn Hişâm, II, 367-368.

¹¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, V, 275; Ebû Dâvud, Teraccül, 21; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I, 26; Şâmî, VII, 80-81, IX, 17.

¹¹¹⁵ Abdürrezzâk, IV, 122-124; Ahmed b. Hanbel, II, 24; Heysemî, III, 222; Şâmî, VIII, 397.

bu girişimleri sonuçsuz kalmıştır.¹¹¹⁶ İbn Revâhâ Mûte Savaşı'nda şehit olunca Hz. Peygamber, müteakip yıllar takdirde bulunması için Cebbâr b. Sahr'ı göndermiştir.¹¹¹⁷

Hız. Peygamber dinin hükümlerinin özel olarak tebliğ edilmesi gereken durumlarda da sahabileri görevlendirmiştir. Medine'ye hicretinin ardından aşure günü geldiğinde Eslemli bir kişiyi kavmine gidip o gün oruç tutmalarını söylemesi için görevlendirdi. Sahabi "Yemek yemiş olanlara ne diyeyim?" diye sorunca "Orucu tamamlamalarını söyle!" diye cevap vermiştir.¹¹¹⁸ Mekke fethi öncesi Alâ b. Hadramî'yi, İslâm'a davet maksadıyla Bahreyn emîri Münzir b. Sâvâ'ya göndermiş, Münzir bu davet üzerine müslüman olmuştur.¹¹¹⁹ Hicretin 9. yılında (631) hac emiri olarak gönderdiği Hz. Ebû Bekir'in ardından nâzil olan Tevbe suresinin, Mekkeli müşriklere adeta birer ultimatom mahiyetinde olan âyetlerini tebliğ etmesi için "Bu işi ancak ehl-i beytimden olan bir kişi gerçekleştirebilir!" diyerek Hz. Ali'yi göndermiş ve Hz. Ebû Bekir'e yetişmesi için de ona devesi "Adbâ'yı" vermiştir.¹¹²⁰

Ortaklarla birlikte kurban kesme uygulamasını da yedi kişiye birden kurbanlık alma vazifesi vererek gerçekleştirmiştir. Yanında toplanan yedi kişiden her birisinden birer dinar almış ve onları yedi dinarla bir kurbanlık almaya göndermiştir. Sahabiler kurbanın fiyatını biraz pahalı bulunca da "Kurbanlıkların en faziletlisi en pahalı ve en semiz olanıdır!" şeklinde cevap vermiştir. Yine Hz. Peygamber'in emir ve direktifleriyle bu yedi kişiden her biri hayvanın bir yerinden tutup keserek kurban ibadetini tamamlamışlardır.¹¹²¹

Hız. Peygamber gözcülük yapıp haber getirmeleri için de zaman zaman sahabileri görevlendirirdi. Bedir Gazvesi (2/624) için Medine'den yola çıkmadan on gün kadar önce ele geçirmek istediği Kureyş kervanının haberlerini araştırmak üzere

¹¹¹⁶ Şâmî, V, 132-133.

¹¹¹⁷ İbn Hişâm, III, 637; Şâmî, VIII, 397. Hz. Peygamber'in ilk gazvelerinden birisi olan Buvât Gazvesi (2/623) sırasında Câbir ile birlikte Cebbâr'ı su kuyularının etrafının düzenlenip abdest vb. işler için su çekilebilecek hale getirilmesiyle vazifelendirdiği bildirilmiştir. Bk. Müslim, Zühd, 74; İbn Hibbân, V, 573; Humeydî, III, 386; Müttakî el-Hindî, VIII, 275.

¹¹¹⁸ Abdürrezzâk, IV, 286.

¹¹¹⁹ İbn Hişâm, IV, 781.

¹¹²⁰ İbn Hişâm, IV, 760-762; Kettânî, I, 207, 213-214.

¹¹²¹ İbn Sa'd, VII, 423; Ahmed b. Hanbel, III, 424; Şâmî, IX, 267.

Talhâ b. Ubeydullah ile Saîd b. Zeyd'i Şam yoluna göndermişti.¹¹²² Mekke müşrikleri Uhud Gazvesi (3/625) öncesinde hazırlıklara giriştiklerinde durumdan haberdar olmak için Fedâle ez-Zaferiyyeyn'in iki oğlu Enes ile Mü'nis'i gözcü olarak Kureys'e göndermiştir. Onlar gelip bilgi verdikten sonra ise Hubâb b. Münzir'i gönderdi. Gözcüler, vazifelerini yerine getirip döndüklerinde ise gördüklerini kimseye anlatmamalarını söylemiş ve müşriklerden gelecek şerlerden Allah'a sığınarak dua etmiştir. Müşriklerden gelebilecek olası bir saldırıya karşı da o gece Evs ve Hazrec'in önde gelenleri silahlarını kuşanıp mescidde Hz. Peygamber'in evinin kapısı önünde nöbet tutmuşlar ve Medine'yi korumuşlardır.¹¹²³ Ebû Râfi' Sellâm b. Ebû'l-Hukayk'ın müslümanlar tarafından öldürülmesine kızan Hayber Yahudilerinin Gatafan'ı kendisine karşı savaşmak üzere bir araya topladığını duyan Hz. Peygamber durumu araştırıp bilgi toplamaları için üç kişi ile birlikte Abdullah b. Revâha'yı Hayber'e göndermiştir.¹¹²⁴ Bazen de bu görevlendirmeler hedef şaşırtmak için olurdu. Mekke fethine çıkacağı zaman Ebû Katâde'yi hedef şaşırtmak için Batn-ı İdam'a göndermişti. Bu şekilde oraya yöneleceğinin zannedilmesini istemişti.¹¹²⁵

Resûlullâh savaş ya da yolculuk sebebiyle Medine'den ayrılacağı zaman yerine muhakkak bir ya da daha fazla görevli bırakırdı.¹¹²⁶ Bu iş için sıklıkla âmâ sahâbi Abdullah b. Ümmü Mektûm'u bıraktığını bilinmektedir.¹¹²⁷ Örneğin Bedir Gazvesi (3/624)¹¹²⁸ Uhud Gazvesi (3/625)¹¹²⁹ ve Uhud dönüşünün hemen ertesi günü çıkılan Hamrâu'l-Esed gazvesi (3/625)¹¹³⁰ öncesi, Benî Kurayza Gazvesi'ne çıkarken (5/627)¹¹³¹ Hudeybiye Antlaşması ile döndüğü ilk umre girişiminde (6/628)¹¹³² Fetih

¹¹²² Vâkıdî, I, 19; İbn Sa'd, II, 11; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 338; Şâmî, IV, 19.

¹¹²³ Vâkıdî, I, 206-208; Şâmî, IV, 183-184.

¹¹²⁴ İbn Sa'd, II, 92; Şâmî, VI, 111

¹¹²⁵ Şâmî, V, 211.

¹¹²⁶ Hangi seferi öncesi kimi bıraktığı ile ilgili kaynaklarımızda farklı bilgiler mevcuttur. Örneğin Kaza Umresi öncesi Vâkıdî Ebû Rühm'ü bıraktığını söylerken, İbn Hişâm Uveyf/Uveys b. el-Edbat'ın ismini zikretmektedir. Belâzürî ise Ebû Zerr'i bıraktığını söyler. Ayrıca Uveyf b. Edbat'ın isminin zikredildiğini bildirir. Bk. İbn Sa'd, II, 92; Şâmî, V, 189.

¹¹²⁷ İbn Hacer, *Telhisü'l-Habîr*, II, 91; Şâmî, VIII, 189.

¹¹²⁸ İbn Sa'd, II, 26.

¹¹²⁹ İbn Sa'd, II, 39; Şâmî, IV, 185-186.

¹¹³⁰ İbn Hişâm, III, 473; İbn Sa'd, II, 49; Şâmî, IV, 309.

¹¹³¹ İbn Hişâm, III, 473; İbn Sa'd, II, 74.

¹¹³² İbn Sa'd, II, 95; Şâmî, V, 33. Esasen bu hususta farklı rivayetler mevcuttur. Vâkıdî ve İbn Sa'd İbn Ümmü Mektûm'u bıraktığını söylerken İbn Hişâm Nümeyle b. Abdullah'ın ismini zikretmiştir. Belâzürî ise İbn Ümmü Mektûm'un dışında Ebû Rühm b. Husayn'ın da bu işte ismi geçtiğini rivayet etmiştir. Bk. Şâmî, V, 33.

Gazvesi (8/630) öncesi¹¹³³ Medine’de görevli olarak bıraktığı isimler arasında İbn Ümmü Mektûm zikredilmektedir. Zâtürrikâ‘ Gazvesi’nde (5/626) yerine Hz. Osman’ı bırakmıştır.¹¹³⁴ Birden fazla kişi bıraktığında her birisinin ayrı bir görevi vardı. Örneğin İbn Ümmü Mektûm’ünki namaz kıldırmaktı.¹¹³⁵

Hz. Peygamber gün içerisinde sık sık sahabilerine, ufak çapta “git, gel; getir götür” işleri verirdi. Kaynaklarımızda bu şekilde ufak tefek işler için “gönderdi” anlamına gelen (ارسل) ya da (بعث), yine “emretti de falanca çağırıldı” (فأمر فدعي له) ifadesiyle başlayan çok sayıda rivayet mevcuttur. Bu rivayetler aynı zamanda Hz. Peygamber’in günlük hayatının her vechesinde ashabın önemli rolleri olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu minvalde örnek olarak şu rivayetler zikredilebilir: Hicretin ardından mescidin bulunduğu araziye satın almak istediğini bildirmek için Benî Neccâr’a bir sahabiye göndermiştir.¹¹³⁶ Yahudi alimlerinden Abdullah b. Selâm müslüman olduktan sonra yahudilerin bile bile gerçeği inkar noktasında nasıl davrandıklarını ispat için Resûlullâh’tan, evinde gizlenip onların yahudilerin ileri gelenlerini çağırmasını istediğinde de Hz. Peygamber bu iş için bir sahabiye görevlendirmiştir.¹¹³⁷ Benî Mustalik (Müreysi’) Gazvesi’nde (5/627) esirler arasında bulunan kabile reisi Hâris’in kızı Cüveyriye ile evlenmek istediğinde, Cüveyriye’nin hissesine düştüğü Sâbit b. Kays’a bir sahabi ile haber gönderip fidyesini ödeyerek onu almak istediğini bildirmiştir.¹¹³⁸ Hz. Peygamber görüşmek istediği bir kimseyi çağırması için de yine bir başka sahabiye görevlendirirdi. Amr b. Ümeyye’nin öldürdüğü¹¹³⁹ Benî Âmir’e mensup yeni müslüman olmuş iki kişinin diyetinin ödenebilmesi için aralarındaki anlaşma gereği diyete iştirak etmelerini söylemek için

¹¹³³ İbn Sa’d ve Belâzürî İbn Ümmü Mektûm’u bıraktığını söylerler. Bk. İbn Sa’d, II, 135; Şâmî, V, 212. İbn Hişâm Ebû Rühm’ü bıraktığını ifade etmiştir. Bk. İbn Hişâm, IV, 670; Şâmî, V, 33. Ahmed b. Hanbel ve Taberânî ise İbn Abbas’tan gelen hasen bir senetle Ebû Rühm Gülsüm b. Husayn’ı bıraktığını ifade etmişlerdir ki Şâmî bu bilginin daha sağlıklı olduğu kanatındadır. Bk. Ahmed b. Hanbel, I, 266; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, VIII, 9; Şâmî, V, 212.

¹¹³⁴ Vâkıdî, I, 402; İbn Sa’d, II, 61; Şâmî, V, 175. İbn İshâk ise Ebû Zerr’i bıraktığını ifade etmiştir. Bk. İbn Hişâm, III, 539.

¹¹³⁵ İbn Hişâm, III, 448; Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşraf*, I, 419; İbn Kayyim el-Cevziyye, V, 71; Aynî, XIV, 136; Şâmî, V, 33, VIII, 189.

¹¹³⁶ Buhârî, Salât, 48; Ebû Dâvud, Salât, 12.

¹¹³⁷ Ahmed b. Hanbel, III, 108; Ebû Ya’lâ, VI, 138; İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, VII, 253; Şâmî, III, 380.

¹¹³⁸ Vâkıdî, I, 411; Şâmî, IV, 347.

¹¹³⁹ Hicretin 4. yılında (625) gerçekleşen Bi’rîmaûne Vak’asında yetmiş müslüman kurrânın öldürülmesi olayından sağ kurtulan tek kişi olan Amr b. Ümeyye, dönüş yolunda kendisine saldıranlardan olduklarını zannederek Benî Âmir’e mensup iki kişiyi müslüman olduklarını bilmeden öldürmüştü.

gittiği Benî Nadîr topraklarında suikaste uğrayacağını öğrenip hızla Medine'ye döndüğünde hemen bir sahabiye Muhammed b. Mesleme'yi çağırması için görevlendirmiştir.¹¹⁴⁰

Hiz. Peygamber önemli bazı mesajları iletmeleri için de sahabileri görevlendirmiştir. Benî Nadîr yahudileri kendisine suikast girişiminde bulunduklarında Muhammed b. Mesleme'ye "Benî Nadîr yahudilerine git ve "Hiz. Peygamber beni sizleri şehrimden çıkmanızı söylemek için gönderdi de!" şeklinde bir görev vermiştir. Muhammed b. Mesleme de Benî Nadîr'e gidip Hiz. Peygamber'e suikast düzenleyerek anlaşmayı bozduklarını hatırlattıktan sonra yurtlarını terk etmelerini söylemiş ve ayrılmak için ne kadar süreleri olduğu hususunda bilgilendirmiştir.¹¹⁴¹ Kureyşin müttefiki Benî Bekr'in bir kolu müslümanların müttefiki olan Huzâaya saldırarak Hudeybiye Anlaşmasını ihlal edince (8/630) Hiz. Peygamber Damre'yi şu mesajı iletmek üzere Mekke'ye göndermiştir. "Sizin için üç seçenek mevcuttur. Ya Huzâa'dan öldürülenlerin diyetini verirsiniz; ya saldırıyı gerçekleştiren Benî Nüfâse ile olan eman anlaşmalarını iptal edersiniz ya da Hudeybiye Antlaşması burada sona erer!" Kureyş Damre'yi sonradan çok pişman olacakları Hudeybiye Antlaşmasının sona erdiğini kabul ettikleri yönündeki bir cevapla geri göndermiştir.¹¹⁴² Tebük Gazvesi (9/630) dönüşü bir özrü olmadığı halde ordudan geri kaldığı için cezalandırılan Ka'b b. Mâlik ve arkadaşlarına Allah'tan bir emir gelinceye kadar eşlerinden ayrı kalmalarını söylemesi için de Huzeyme b. Sâbit'i görevlendirmiştir.¹¹⁴³ Sır gibi sakladığı Mekke'ye hücum etme planını içeren bir bilgiyi, Hâtıb b. Ebû Belte'a'nın müşriklere yazdığı bir mektupla bildirmek istediğini vahiyle haber alan Hiz. Peygamber hemen Ali b. Ebû Tâlib ve Zübeyr b. Avvâm'ı¹¹⁴⁴ mektubu iletmek üzere ücretle¹¹⁴⁵ tuttuğu kadını¹¹⁴⁶ bulup getirmeleri için görevlendirmiştir. Mektubu, çok iyi gizlendiği halde "Hiz. Peygamber

¹¹⁴⁰ Vâkıdî, I, 366; Şâmî, IV, 318-319.

¹¹⁴¹ Vâkıdî, I, 366-367; Şâmî, IV, 319-320.

¹¹⁴² Vâkıdî, II, 786-787; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, II, 528; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VIII, 6; Şâmî, V, 204-205.

¹¹⁴³ Vâkıdî, III, 1052; Şâmî, V, 476, IX, 378.

¹¹⁴⁴ Buhârî, Mikdâd b. Esved'i de onlarla birlikte gönderdiğini ifade etmiştir. Bk. Buhârî, Cihâd, 141; Ebû Dâvud, Cihâd, 98; Humeydî, I, 77. Üçüncü şahsın Ebû Mersed olduğu da ifade edilmiştir. Bk. Hâkim, IV, 87; Şâmî, V, 210.

¹¹⁴⁵ Vâkıdî verdiği ücreti 10 dinar olarak kaydetmiştir. Bk. Vâkıdî, II, 799; Şâmî, V, 209.

¹¹⁴⁶ Arc köyünden Müzeyneli Kenûd isimli bir kadın olduğu söylenmiştir. Vâkıdî, II, 798; Şâmî, V, 209. Beni Muttalib'in mevlalarından Sare isimli bir kadın olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Bk. Vâkıdî, II, 799; İbn Hişâm, IV, 669; Şâmî, V, 210.

asla yalan söylemez!” diyerek kararlı bir tutumla ele geçiren sahabiler başarıyla geri dönmüşlerdir. Hz. Peygamber tarafından sorgulanan Hâtıb, samimi bir müslüman olduğu halde Mekke’de korunmasız bir halde bulunan ailesine müşriklerin zarar vermesini engellemek için böyle bir girişimde bulunduğunu itiraf ederek mazur görülmesini istemiştir.¹¹⁴⁷

Resûlullâh sahabilerine diğer müslüman kardeşlerine yardım etmeleri için de çeşitli vazifeler verirdi. Medine’ye hicret eder etmez ilk elde hemen her şeyini Mekke’de bırakıp hicret eden muhacirleri 10’ar kişilik gruplar halinde ensarın evlerine paylaştırmış, ensardan onlara kucak açmalarını istemiştir.¹¹⁴⁸ Recî Vak’ası (4/625) sonrası Mekkeli müşriklere satılan ve müşriklerce çarmıha gerilen Hubeyb b. Adî’nin cesedini indirmesi için Amr b. Ümeyye’yi Cebbâr b. Sahr ile birlikte Mekke’ye göndermiştir.¹¹⁴⁹ Öte yandan müslüman olduğu için Hz. Peygamber’in peşinden Medine’ye hicret etmesinden korkan sahipleri tarafından bağlanıp hapsedilen bir köle mektupla Resûlullâh’a ulaşip yardım isteyince Hz. Peygamber yanlarına birer deve vererek yedi kişiyi onu kurtarmaları için göndermiş, döndüklerinde ise köleyi azat etmiştir.¹¹⁵⁰ Habeşistan muhacirlerini Medine’ye getirmesi için Amr b. Ümeyye ed-Damrî’yi Necâşî’ye göndermiştir. Amr görevini başarıyla tamamlayarak iki gemi dolusu müslümanı o esnada Hayber seferinde olan Hz. Peygamber’in yanına ulaştırmıştır (7/629).¹¹⁵¹ Medine’de güzel yazı yazmasıyla ünlü Abdullah b. Saîd b. el-

¹¹⁴⁷ İbn Hişâm, IV, 669; İbn Seyyidünnâs, II, 226-227; Şâmî, V, 210.

¹¹⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 4; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XX, 240. Hatta Mikdâd kendisinin Hz. Peygamber’le aynı grupta yer aldığını beraber gecelediklerini ve yatmadan önce bir koyunun sütünü aralarında paylaştıklarını, Hz. Peygamber’in zaman zaman geciktğini, böyle durumlarda onun payını sakladıklarını ifade etmiştir. Bir gece Hz. Peygamber çok gecikince Mikdâd “Herhalde yine birisi Resûlullâh’ı evinde misafir ediyor, gelmeyecek!” diye düşünerek onun payını da içmiş ancak Resûlullâh geç de olsa gelmiş bardakta sütü bulamayınca önce susmuş, sonra da “Allah’ım bu gece beni doyurmanı sen de doyur!” diye dua etmiştir. Bu duayı işiten Mikdâd da hemen bıçağı alıp sütünü içtikleri koyunu kesmeye yeltenmiş, ancak Hz. Peygamber onu durdurmuş ve koyunu yanına getirmesini söylemiştir. Sonra da koyunun memelerini ellemiş, gelen süttten bir miktar içip uyumuştur.

¹¹⁴⁹ İbn Hişâm, IV, 821. Amr b. Ümeyye’yi olan biteni öğrenmesi için Mekke’ye tek başına gözcü olarak gönderdiği de ifade edilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 139, V, 287; Taberî, *Târîh*, II, 541-542; Şâmî, VI, 45. Yine Hubeyb’in cesedini indirmeleri için Mikdâd b. Amr ve Zübeyr b. el-Avvâm’ı gönderdiği de rivayetler arasındadır. Bk. Süyûtî, *el-Hasâisü’l-Kübrâ*, I, 374; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 263; Şâmî, VI, 45.

¹¹⁵⁰ Bezzâr, XI, 79-80; Heysemî, IV, 440; Şâmî, IX, 124.

¹¹⁵¹ İbn Hişâm, III, 640. Hz. Peygamber’in Amr’ı, Bedir Gazvesi’nin yenilgisini hazmedemeyen müşriklerin, kayıplarına bedel olarak Necâşî’den Habeşistan’daki müslümanları kendilerine teslim etmesini isteyecekleri yönündeki bir haber üzerine Necâşî’ye gönderdiği şeklinde bir rivayet de mevcuttur. Ancak Şâmî, bu rivayeti naklederken Amr’ın o dönemde henüz müslüman olmamış olduğunun söylendiğini ifade etmektedir. Zira Amr, Uhud Gazvesi sırasında da müşrikler safındaydı.

Âs'ı¹¹⁵² sahabilere yazı yazmayı öğretmekle görevlendirmişti.¹¹⁵³ Mu'âz b. Cebel'in görevi fakirler için mescide getirilen üzüm ve hurma salkımlarını asıp sahabilerin istifadesine sunmaktı. Mu'âz iki direk arasına ip gerdirir ve salkımları ipe asardı.¹¹⁵⁴ Tâif Gazvesi sırasında (8/630) Hz. Peygamber'in yaptırdığı "Kaleden inenler hür olacaklardır!" duyurusu üzerine gelip teslim olan on küsur köleyi azat etmiş¹¹⁵⁵ ve hem maiyetleriyle ilgilenmeleri hem de Kur'ân'ı ve sünneti öğretmeleri için sahabileri vazifelendirmişti. Ebû Bekre'yi Amr b. Sa'îd b. Âs'a, Ezrak'ı Hâlid b. Sa'îd'e, Verdân'ı Ebân b. Sa'îd'e, Yuhannes Nebbâl'ı Hz. Osman'a, Yesâr b. Mâlik'i Sa'd b. Ubâde'ye ve İbrâhim b. Câbir'i Üseyd b. Hudayr'a teslim etmiştir.¹¹⁵⁶

Hz. Peygamber'in sahabilerine verdiği önemli vazifelerden birisi de vahyin yazılması ile ilgiliydi. Hz. Peygamber'in en çok vahiy yazdırdığı sahabilerden Zeyd b. Sâbit "Resûlullâh'ın yanındaydım, uyluğu uyluğuma değişiyordu ki birdenbire bir ağırlık çöktü!" diyerek vahiy anını anlattıktan sonra Hz. Peygamber'in kendisine "Haydi Zeyd yaz!" dediğini, kendisinin de bulduğu bir kemik üzerine Nisâ suresî 94-95. âyetlerini¹¹⁵⁷ yazdığını ifade etmiştir.¹¹⁵⁸ Sırtını Hz. Osman'a yaslamış bir şekilde oturduğu sırada vahiy aldığı ve vahiy biter bitmez Hz. Osman'a "Yaz bakalım Osmancık!" dediği rivayet edilmiştir.¹¹⁵⁹ Mekke'nin fethi sırasında müslüman olan ve çok güvendiği için hükümdarlara yazdırdığı mektupları mühürlemeden önce tekrar okutmadığı Abdullah b.

Acaba böyle bir olay olmamış mıdır, yoksa henüz müslüman olmamış olsa da Amr ile Hz. Peygamber arasında Habeşistan merkezli bir özel ilişki mi söz konusudur? Bk, Şâmî, IV, 73; Halebî, II, 463. Hamidullâh Hz. Peygamber'in Amr b. Ümeyye'yi henüz bir gayri Müslimken Necâşî'ye elçi olarak gönderdiğini ifade etmiştir. Bk. Hamidullâh, II, 895.

¹¹⁵² Asıl adı Hakem olup Hz. Peygamber tarafından Abdullah olarak değiştirilmiştir. Bk. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 263; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 102.

¹¹⁵³ Zübeyrî, s. 174; İbn Abdülber, III, 52; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 263.

¹¹⁵⁴ Semhûdî, II, 197.

¹¹⁵⁵ İbn Hişâm, IV, 724.

¹¹⁵⁶ Vâkıdî, III, 931-932.

¹¹⁵⁷ İlgili âyetlerin meâli şu şekildedir: "Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (cihatten geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibarıyla, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah (mü'minlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadetmiştir. Ama mücahitleri büyük bir mükafat ile kendi katından dereceler, bağışlanma ve rahmet ile cihattan geri kalanlara üstün kılmıştır. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." Nisâ', 4/94-95.

¹¹⁵⁸ İbn Sa'd, IV, 211. Zeyd'in katipliği ile ilgili olarak ayrıca bk. İbn Sa'd, I, 365; Tirmizî, *Şemâil*, s. 418; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 622.

¹¹⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 250; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 463.

Erkam;¹¹⁶⁰ “Unuttuğum hususları bana hatırlat!” dediği ve zaman zaman mührünü bıraktığı Hanzale b. Rebî,¹¹⁶¹ yazdığı hadisleri kılıcının kınında taşıyan Hz. Ali¹¹⁶², katipliğine Hz. Ebû Bekir zamanında da devam eden¹¹⁶³ Hz. Osman¹¹⁶⁴, Medine’ye hicretin ardından Hz. Peygamber için katiplik yapan ilk kişi olarak kayda geçen Übey b. Ka‘b,¹¹⁶⁵ Kureyş kabilesine mensup ilk katip olduğu zikredilen Abdullah b. Sa‘d b. Ebû Serh,¹¹⁶⁶ diğer vahiy katipleridir. Vahyi diğer katiplere göre daha sık yazan Zeyd b. Sâbit ya da Abdullah b. Erkam’ın Hz. Peygamber’in yakınında olmadığı zamanlarda Hz. Ömer, Hâlid b. Sa‘îd ve Muğîre b. Şu‘be gibi Hz. Peygamber’e mektup ve belge yazma hususunda katiplik yapan diğer sahabilerin vahyi yazdığı bildirilmiştir.¹¹⁶⁷

Hz. Peygamber çeşitli sebeplerle sahabilerine mektup ya da belge¹¹⁶⁸ yazdırtır; sonra da ilgili kişi ya da yerlere gönderirdi. Esasen Hz. Peygamber’in hicretin ardından yazdırttığı ilk belgelerden birisi Medine’deki yeni oluşumu düzenleyen bir vesikadır. Hz. Peygamber, hicretin ardından Medine’de yaşayan toplulukların birbirleriyle ve başkalarıyla olan münasebetlerini düzenleyen bir metin (Medine Vesikası/ Anayasası)

¹¹⁶⁰ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, V, 108; İbn Abdülber, III, 3-4; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, III, 172; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 4.

¹¹⁶¹ İbn Sa‘d, VI, 55; Buhârî, *et-Târihü’l-Kebîr*, III, 36; Müslim Tevbe, 12-13; Tirmizî, Kıyâme, 59; Şâmî, XI, 379. Hanzale b. Rebî’nin diğer katipleri bulunmadığında Hz. Peygamber’in yazılarını yazdığı da bildirilmiştir. Bk. İbn Abdürabbih, IV, 153.

¹¹⁶² Müslim, Edâhî, 45. Hz. Peygamber zamanında kendi gayretleriyle âyet ve hadisleri yazıp mushaf sahibi olan sahabiler de mevcuttu. Bunlar hakkında bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları”, *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, (İzmir 1985), s. 357-368.

¹¹⁶³ İbn Habîb, *Kitâbü’l-Muhabber* (nşr. Ilse Lichtentadter), Beyrut 1361, s. 377.

¹¹⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 250.

¹¹⁶⁵ İbn Sa‘d, III, 498; Belâzürî, *Fütühü’l-Büldân*, s. 458, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, 622; İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 5; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, I, 170; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 27.

¹¹⁶⁶ Belâzürî, *Fütühü’l-Büldân*, s. 458-459; A‘zamî, *Küttâbü’n-Nebî*, 3. Baskı, Riyad 1981, s. 86. Abdullah b. Sa‘d, Medine’ye hicretinden bir süre sonra irtidat edip Mekke müşriklerinin yanına dönmüş, vahyi yazarken tahrif ettiğini söyleyerek müşriklerin müslümanlara karşı kullandıkları propagandalara destek vermiş ve Mekke fethinde “Kanı heder edilenler” arasında yer almışsa da sonradan tevbe edip af dilemiş ve bu isteği Hz. Peygamber tarafından kabul edilmiştir. Bk. Mustafa Fayda, “Abdullah b. Sa‘d b. Ebû Serh”, *DİA*, (İstanbul 1988), s. 130-131.

¹¹⁶⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 4.

¹¹⁶⁸ Hz. Peygamber’in yazdırdığı belgeler, sonradan ahidnâme, emannâme vb. adlar altında gelişme göstererek dil, yazı vb. açıdan çeşitli formlara kavuşmuşlardır. Hz. Peygamber’in yazdırdıkları her ne kadar İslâm tarihinde yazılan ahidnâme vb. belgelerin ilk örneği olarak kabul edilse de tezimizde bu tabirler kullanılmamış, kaynaklarda umumiyetle geçen “kitâb” kelimesine uygun olarak “belge” tabiri kullanılmıştır. Hz. Peygamber’in yazdırdığı belgelerden ilham alınarak kaydedilen inşâ süreci ile ilgili detaylı bilgi için bk. Mustafa Fayda (İslâm Tarihi), Mübahat Kütükoğlu (Türk Tarihi), “Ahidnâme”, *DİA*, I (İstanbul 1988), s. 535-540.

yazdırmıştır.¹¹⁶⁹ Yazdırdıkları arasında en önemli yeri şüphesiz İslâm'a davet mektupları oluşturmaktadır. Davet mektuplarını götürmekle görevlendirdiği sahabileri kendisine itaat noktasında uyarmış, nasihatlerde bulunmuştur.¹¹⁷⁰ Medine'de tebliğ faaliyetlerine başladığı sırada Hz. Peygamber Hayber yahudilerine hitaben bir mektup yazdırarak, kendisinin hak peygamber olduğunu bildiklerini, bunun ellerindeki Tevrat metinlerinde yazılı olduğunu ifadeyle onları İslâm'a davet etmiştir.¹¹⁷¹ Hudeybiye'den döndükten sonra ise önemli devlet ve bölge yöneticilerine İslâm'a davet mektupları¹¹⁷² göndermiştir (7/628). Bizans ve Sasânî imparatorlarına mektup yazmak istediğinde ashtan bazı kimselerin "Onlar mühürsüz mektuplara itibar etmezler" şeklinde uymaları üzerine, kaşında "Muhammed Allah'ın resulüdür." yazan gümüş bir yüzük edinmiştir.¹¹⁷³ Bu mührü muhafaza etmeleri için zaman zaman sahabilere verdiği zikredilmiştir. Hanzale b. Rebî',¹¹⁷⁴ Mu'aykib b. Ebû Fâtıma¹¹⁷⁵ ismi zikredilen sahabilere dendir. Mührü yanında olmadığında ise mektubu tırnağıyla mühürlediği ifade edilmiştir.¹¹⁷⁶ Bizans İmparatoru'na davet mektubunu ulaştırması için Dihye b. Halife'yi göndermiş, Herakleios Busrâ valisi aracılığı ile huzuruna çıkan Dihye'ye iyi davranmış ve hediyelerle birlikte geri göndermiştir.¹¹⁷⁷ Sasânî kralı II. Hüsrev ise Hz. Peygamber'in gönderdiği elçi Abdullah b. Huzâfe'ye hakarete bulunup mektubu

¹¹⁶⁹ İbn Hişâm, II, 270-272; Hamidullah, *Mecmu'atü'l-Vesâiki's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfe*, 7. Baskı, Beyrut 2001, s. 57-64.

¹¹⁷⁰ İbn Hişâm, IV, 802-803.

¹¹⁷¹ İbn Hişâm, II, 297-298.

¹¹⁷² Hz. Peygamber'in mektup yazdırırken katiplerine "şöyle yaz, böyle yaz" diyerek çeşitli tavsiyelerde bulunduğu rivayet edilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Kettânî, I, 276-283. Hz. Peygamber'in mektup gönderdiği kimseler ve mektupların içerikleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. Hamidullah, *el-Vesâ'iku's-Siyâsiyye*, ilgili yerler. Bu mektupların aslı bulunmadığını iddia eden şarkiyatçılardan Caetani'nin konuyla ilgili görüşleri için bk. Caetani, IV, 414-421.

¹¹⁷³ Ahmed b. Hanbel, III, 170; Buhârî, Libâs, 50; Müslim, Libâs, 13; Şâmî, VII, 323, 330. İlk başta yüzüğün altından olduğu ancak Hz. Peygamber'in bir süre sonra altın yüzüğü çıkarıp kullanmadığı rivayet edilmiştir. Bk. İbn Sa'd, I, 471; Buhârî, Libâs, 45. Ayrıca yüzüğün önce demirden, sonra bakırdan yapıldığı, Cebrâil'in her seferinde "Onu çıkar!" demesi üzerine en son gümüşten yapılmış olduğu ve Cebrâil'in o yüzük parmağında iken Resûlullâh'a selam verdiği bildirilmiştir. Taberî, *Târîh*, IV, 282; Kalkaşendî, *Subhu'-A'sâ fî Sinâ'ati'l-İnşâ* (nşr. Yûsuf Alî et-Tavîl), I-XIV, Dımaşk 1987, VI, 340; Şâmî, VII, 334. Hz. Peygamber'in yüzüğü hangi parmağına nasıl taktığı ile ilgili rivayetler için bk. Ebû Dâvud, Hâtem, 5; Tirmizî, *Şemâil*, s. 138-148, Yardım, s. 154-159. Hz. Peygamber mühür amaçlı yüzük taktığı için sahabilere yüzük takma girişimlerinde bulundukları, örneğin Üsâme b. Zeyd'in kaşına "Hıbbü Resûlullâh:Resûlullâh'ın sevgilisi" ibaresini yazdığını vb. bilgiler için bk. Yardım, s. 145-154.

¹¹⁷⁴ Müslim Tevbe, 12-13; Tirmizî, Kıyâme, 59.

¹¹⁷⁵ Buhârî, *et-Târîhü'l-Kebîr*, VIII, 52-53; İbn Abdülber, IV, 41; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 231; Şâmî, VII, 332.

¹¹⁷⁶ İbn Hişâm, IV, 802; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 504; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 382.

¹¹⁷⁷ İbn Hişâm, IV, 802; Ahmed b. Hanbel I, 262, Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy*, 1; İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ*, II, 257-264; Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, s. 107-115.

yırtmıştır.¹¹⁷⁸ Bizans'ın Mısır genel valisi Mukavkıs'a ise Hâtıb b. Ebû Beltea'yı göndermiştir. Hâtıb Mukavkıs tarafından iyi karşılanmış ve hediyelerle uğurlanmıştır.¹¹⁷⁹ Hz. Peygamber Himyer melikleri Hâris b. Abdikülâl ve kardeşleri Mesrûh ve Nuaym'a, Ayyâş b. Ebû Rebî'a¹¹⁸⁰ ile İslâm'a davet mektubu göndermiş ve elçisine mektubu sağ eliyle verip "Beyyine" suresini okumasını tembihlemiştir. Himyer melikleri bu davet üzerine müslüman olup elçileri Mâlik b. Mürâre'yi Medine'ye göndermişlerdir.¹¹⁸¹ Abdullah b. Avsece'yi, Benî Hârise b. Amr'ı İslâm'a davet etmesi için bir mektupla göndermiştir. Deri üzerine yazılmış mektubu yıkadıktan sonra bir kovanın delik olan tabanına yama olarak kullanıp küstahça daveti reddetmeleri üzerine Hz. Peygamber çok kızıp onlara beddua etmiş¹¹⁸² ve üzerlerine birlik göndermiştir.¹¹⁸³

Hz. Peygamber kendisine gönderilen mektuplara da cevap yazdırırdı. Kisrâ, valisi Bâzân'a bir mektup yazarak Mekke'de peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Kureyşli zatı tevbeye davet etmesini, reddederse başını getirmesini emretmişti. Bâzân da mektubu elçisiyle Hz. Peygamber'e göndermişti. Hz. Peygamber mektubu okumuş, cevabî mektubunda Kisrâ'nın öleceği ayı ve günü yazdırmış ve bunu kendisine Allah'ın bildirdiğini ifade etmiştir.¹¹⁸⁴ Hz. Peygamber'in hicretin 10. Yılında (631) Necran'daki Hârisoğullarına gönderdiği Hâlid b. Velîd, Necran'dan Hz. Peygamber'e yazdığı mektupta Benî Hâris'in müslüman olduğu müjdesini vermiştir. Hz. Peygamber de Hâlid'e hitaben yazdırdığı cevabî mektubunda beraberinde Benî Hâris heyetiyle dönmesini istemiştir.¹¹⁸⁵ Hz. Peygamber'in belge ve mektupları yazdırdığı kimselere dair kaynaklarımızda oldukça zengin bilgiler bulunmaktadır. Vahyi en sık yazanlardan

¹¹⁷⁸ İbn Hişâm, IV, 802; Buhârî, İlim, 7; Müslim, Cihâd, 75; İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ*, II, 264-266; Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, 139-144.

¹¹⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ*, II, 255-257; İbn Seyyidünnâs, II, 351; Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, s. 135-139.

¹¹⁸⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 584; Şâmî, VI, 323.

¹¹⁸¹ İbn Hişâm, IV, 790; İbn Sa'd, I, 264-265, 282- 283; Fayda, *İslâmiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 90-94.

¹¹⁸² "Ne yaptıklarını zannediyorlar, Allah akıllarını başlarından alsın!" dediği rivayet olunmuştur.

¹¹⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'r-Râbi'a*, II, 840; İbn Hibbân, *es-Sikât*, III, 242; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 202; Şâmî, VI, 213. Hz. Peygamber'in kırmızı deri üzerinde yazdırıp gönderdiği mektupla kovanı yamayan Rı'yetessüheymî'nin, her şeyini kaybetmiş bir şekilde Medineye gelip ele geçirilen malları ve ailesinin peşine düştüğü ifade edilmiştir. Bk. İbn Sa'd, I, 281; İbn Ebû Şeybe, VII, 349-350; Ahmed b. Hanbel, V, 285; Şâmî, VI, 241.

¹¹⁸⁴ İbn Hişâm, I, 41-42.

¹¹⁸⁵ İbn Hişâm, IV, 79; Şâmî, VI, 232. Ayrıca bk. Mustafa Ağırman, "Hâris b. Kâ'b", *DİA*, XVI (İstanbul 1997), s. 197-198.

olan Zeyd b. Sâbit sâir belgeleri de kaleme almış ve Hz. Peygamber kendisine gelen İbrânice mektupları başkalarının okumasını istemediği için Zeyd'den İbrânice öğrenmesini istemiştir.¹¹⁸⁶ Sâbit b. Kays,¹¹⁸⁷ Übey b. Ka'b,¹¹⁸⁸ Hâlid b. Sa'îd b. Âs,¹¹⁸⁹ Ebân b. Sa'îd b. Âs,¹¹⁹⁰ Hz. Ali,¹¹⁹¹ Hz. Osman,¹¹⁹² Mu'âviye b. Ebû Süfyân,¹¹⁹³ Muğîre b. Şu'be,¹¹⁹⁴ Muhammed b. Mesleme,¹¹⁹⁵ Alâ b. Ukbe,¹¹⁹⁶ Alâ b. Hadramî,¹¹⁹⁷ Abdullah b. Zeyd b. Abdürabbih,¹¹⁹⁸ Şürahbil b. Hasene,¹¹⁹⁹ Cüheym b. Salt,¹²⁰⁰ Erkam b. Ebû'l-Erkam,¹²⁰¹ Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer,¹²⁰² Hz. Peygamber'in belge ve mektup yazdırdığı sahabilerdendir.¹²⁰³

Sahabiler zaman zaman Resûlullâh'a gelip görev isteseler de Hz. Peygamber her isteyene vazife vermezdi. Ebû Mûsâ ile birlikte gelen Benî Eşarî'ye mensup iki kişi vazife isteyince Resûlullâh Ebû Mûsâ'ya ne düşündüğünü sormuş, "Görev isteyeceklerinden haberim yoktu. Bana söylemediler!" diye yemin edince "Bizde görev onu isteyene verilmez diyerek vazifeyi Ebû Mûsâ'ya tevdi etmiş ve Mu'âz'la birlikte

¹¹⁸⁶ Buhârî, Ahkâm, 40; Ebû Dâvud, İlim, 2.

¹¹⁸⁷ İbn Sa'd, I, 354; Şâmî, XI, 378.

¹¹⁸⁸ İbn Sa'd, I, 286-287; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 622.

¹¹⁸⁹ Vâkıdî, III, 973; İbn Hişâm, IV, 759-760; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 623.

¹¹⁹⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 623.

¹¹⁹¹ Resûlullâh Hudeybiye Musalahasını Hz. Ali'ye yazdırmıştır. Bk. Vâkıdî, II, 610; İbn Hişâm, III, 613; İbn Seyyidünnâs, II, 167.

¹¹⁹² Ahmed b. Hanbel, VI, 250; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 623; Zürkânî, IV, 540-541.

¹¹⁹³ İbn Sa'd, VII, 406; İbn Abdülber, III, 470-471; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 152;

¹¹⁹⁴ İbn Sa'd, I, 266-269, 274; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 576; Şâmî, XI, 393-394.

¹¹⁹⁵ İbn Sa'd, I, 286, 355; Şâmî, XI, 389.

¹¹⁹⁶ İbn Sa'd, I, 269-270; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 622; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 543; Şâmî, XI, 388-389.

¹¹⁹⁷ İbn Sa'd, I, 272; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 623; Şâmî, XI, 388.

¹¹⁹⁸ İbn Sa'd, I, 266-267, III, 536; Şâmî, XI, 387.

¹¹⁹⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 623. Şürahbil'in Resûlullâh'ın ilk kâtibi olduğu da bildirilmiştir. Bk. Şâmî, XI, 385; Zürkânî, IV, 555.

¹²⁰⁰ İbn Sa'd, I, 268; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 623; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 524; Şâmî, XI, 378.

¹²⁰¹ İbn Sa'd, I, 268; Şâmî, XI, 377.

¹²⁰² Şâmî, Kastallânî ve Zürkânî gibi muahhar kaynak müellifleri Hz. Peygamber'in katipleriyle ilgili bölüme Hz. Ebû Bekir'le başlamış, Hz. Ömer'le devam etmişlerdir. Her ne kadar Resûlullâh'ın vefatından sonra peşpeşe halife olan bu iki kıymetli sahabe hakkında vahiy katipliği ya da katiplik yaptıkları ile ilgili açık bir rivayet bulunmasa da Mekke'nin okuma yazma bilen saygın isimlerinden olmaları ve Resûlullâh'a olan yakınlıkları göz önünde bulundurulursa onların Resûlullâh'a katiplik yaptıklarını düşünmek mümkün görülmektedir. Bk. Şâmî, XI, 251-276; Zürkânî, IV, 533-540. Aynı durum aşere-i mübeşşereden olan Talhâ b. Ubeydullâh, Zübeyr b. Avvâm ve Sa'd b. Ebû Vakkâs için de söz konusudur. Bk. Zürkânî, IV, 544-547; Şâmî, XI, 308-318.

¹²⁰³ Hz. Peygamber'e katiplik yapan sahabilerle ilgili detaylı bilgi için bk. Şâmî, XI, 375-394; Zürkânî, IV, 533-575; A'zamî, *Küttâbü'n-Nebî*, s. 5-9 ve ilgili yerler; Kettânî, I, 265-276.

Yemen'e göndermiştir.¹²⁰⁴ Mevlâsı Yesâr'ın görev isteğini ise kabul etmişti. Yesâr "Benî Abd b. Sa'lebe'yi nasıl gafil avlayacağımı biliyorum, bana onlara karşı göndereceğin bir birlik içerisinde görev ver!" deyince Gâlib b. Abdullah komutasında 130 kişilik bir birlik hazırlamış ve Yesâr'ı da onlarla birlikte göndermiştir (7/629).¹²⁰⁵

Resûlullâh daha önce açıklandığı üzere ashabıyla istişareye önem verirdi. Bu yüzden verdiği görevlerle ilgili sahabilerden gelen bir takım uyarıları da dikkate alırdı. Kendisi ve müslümanlarla ilgili hicviyeler söyleyen amcasının oğlu Ebû Süfyân el-Hâşimî¹²⁰⁶ üzerine Cüheyne ve Müzeyne'den oluşan bir birlik hazırlayıp göndermişti. Seriyeye yola çıkarak çok geçmemişti ki Kureyş'in nesep bilgisine dair vukufiyeti herkesçe bilinen Hz. Ebû Bekir,¹²⁰⁷ "Câhiliye devrinde birbirlerini neredeyse yok edecek kadar aralarında münâferet bulunan ve İslâm'a girdikleri halde henüz bu düşmanlığı tam atamamış olan bu iki kabileyi neden birlikte gönderiyorsun?" deyince her iki birliği de çağırarak ve "Cüheyne'nin kolu olan Müzeyne ve Müzeyne'nin kolu olan Cüheyne!" diyerek gerekli mesajı verdikten sonra her iki kabileyi birden kumanda etmesi için Amr b. Mürre'yi görevlendirmiştir.¹²⁰⁸ Hz. Peygamber bazen de görevi doğrudan emirle değil imâ yoluyla verirdi. Hicrî 4. yılda (625) gerçekleşen Benî Nadîr Gazvesi'nde yahudilerden Yâmîn b. Umeyr ile Ebû Sa'd b. Vehb geceleyin gizlice Resûlullâh'ın yanına gelerek müslüman olmuşlardı. Resulüllah bu gazve sonrası Benî Nadîr yahudilerini Medine'den uzaklaştırdıktan sonra Yâmîn'e "Amcaoğlun Amr b. Cihâş'ın yaptıklarını görmez misin, onun beni öldürme arzusunu kim engelleyecek?" diye sormuştu.¹²⁰⁹ Yâmîn "Onu bana bırak" diye karşılık verdi ve kızkardeşi ile evli olan Amr b. Cihâş'ı öldürmesi için Kayslı bir kimseye 10 dinar¹²¹⁰ verdi. Sonra da

¹²⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, IV, 409; Müslim, İmâre, 15; Ebû Dâvud, Hudûd, 1; Humeydî, I, 172; Şâmî, VI, 229.

¹²⁰⁵ İbn Sa'd, II, 119; Şâmî, VI, 133.

¹²⁰⁶ Aynı zamanda Resûlullâh'ın sütkardeşi olan Ebû Süfyân bi'setle birlikte Resûlullâh'a düşman olmuş ve Mekke'nin fethinden kısa bir süre önce müslüman olmuştur. Bk. İbn Sa'd, IV, 49-50; İbn Abdülber, IV, 237; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VI, 141; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 179;

¹²⁰⁷ Müslim, Fadılu's-Sahâbe, 157; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, IV, 38; Humeydî, IV, 99; Şâmî, IX, 351.

¹²⁰⁸ Heysemî, VI, 298; Şâmî, VI, 247; Müttakî el-Hindî, X, 597.

¹²⁰⁹ Vâkıdî, I, 373; İbn Hişâm, III, 531; İbn Hibbân, *es-Sîre*, s. 173-174.

¹²¹⁰ 5 vesk hurma verdiği de söylenir. Bk. Vâkıdî, I, 374.

Resûlullâh'a gelip öldürüldüğünü bildirdi. Hz. Peygamber aldığı bu haber karşısında mutlu olmuştur.¹²¹¹

Her ne kadar Medine'ye heyet halinde ya da ferdi olarak gelen kişiler kaldıkları süre içerisinde gerek gözlem gerek uygulama gerekse Hz. Peygamber'in sohbetlerine katılım noktasında yoğun bir İslâmî eğitime tabi tutulsalar da¹²¹² dönerken Resûlullâh geride kalanlara İslâm'ın hükümlerini öğretmesi için bir sahabiye heyetle birlikte gönderirdi. Hz. Peygamber'in "Medine Dışından Görüşmeye Gelenlerle İlgilenmesi" kısmında genişçe ele alınacağı üzere Umânlılar müslüman olduğunda Hz. Peygamber Umân bölgesinin genelinde İslâm'ın emir ve nehiylerini öğretmesi ve mallarından zekat alması için Alâ b. Hadramî'yi görevlendirmiştir.¹²¹³ Bir süre sonra Umân heyeti geldiğinde Resûlullâh'tan İslâm'ı tebliğ noktasında başlarına bir kişiyi tayin etmesini istemişlerdir. Hz. Peygamber heyetle birlikte onlara minnet borçlu olduğunu söyleyen Mahrebe Abdî'yi¹²¹⁴ göndermiştir.¹²¹⁵ Amr b. Hazm'ı Benî Haris heyetiyle birlikte onlara dini öğretmesi, zekatlarını toplaması için göndermiş ve gerekli bilgileri içeren bir de belge vermişti.¹²¹⁶

Resûlullâh bir şey satın aldığı zaman bedelini göndermek için zaman zaman sahabileri vazifelendirirdi. Medine yakınlarındaki Rebeze'den Medine'ye deve satın hurma almak için gelen Târik b. Abdullah ve arkadaşlarından satın aldığı kırmızı deve karşılığında söz verdiği miktarda hurmayı bir sahabi ile göndermiş, sahabi aldığı emir doğrultusunda Târik ve arkadaşlarına önce hurmadan ikram etmiş, sonra diledikleri gibi bolca tartmalarını söylemiştir.¹²¹⁷ Bir vesk hurma karşılığında hurma satın aldığı bir bedevi gelip sertçe alacağını istediğinde önce ambara bakmış, orada istediği miktarda hurmayı bulamayınca da "Ey Allah'ın kulu! diye seslenerek başladığı konuşmasında alacaklıya durumu izah etmek istemiştir. Ancak bedevi anlayışla karşılamak şöyle dursun bir de etrafı velveleye verince sahabiler "Sen Resûlullâh'la nasıl böyle

¹²¹¹ Vâkıdî, I, 374; Şâmî, IV, 323.

¹²¹² Vâkıdî, III, 1013-1014; Şâmî, V, 459-460.

¹²¹³ İbn Sa'd, I, 351; Şâmî, VI, 264.

¹²¹⁴ İbn Sa'd sahabinin isminin Müdrîk b. Hût olduğunu ifade etmiştir.

¹²¹⁵ İbn Sa'd, I, 351; Şâmî, VI, 264.

¹²¹⁶ İbn Hişâm, IV, 794-795.

¹²¹⁷ Abdullah b. Mübârek, I, 410; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 77-78; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 100; Şâmî, VI, 357, IX, 404; Hafâcî, III, 334-335.

konuşursun!” diye galeyana gelmişleri, bunun üzerine bir sahabiye Havle bint Hakîm’e¹²¹⁸ göndererek bilahare ödemek şartıyla varsa bir vesk hurma vermesini rica etmiştir. Sahabi belirtilen miktarda hurmayı getirince de borcunu ödemiştir.¹²¹⁹ Kaynaklarda zikredilen bilgilere göre alacağını hemen o anda tahsil etmekte ısrar eden kimselere borcunu geçici olarak ödemesi için müteaddit defalar¹²²⁰ Havle bint Kays’a¹²²¹ da haberci göndermiştir. Hatta bu husustaki bir rivayet oldukça dokunaklıdır. Benî Sâide’den bir kimse Resûlullâh’tan alacağı bir vesk hurmayı tahsil etmek üzere geldiğinde Hz. Peygamber ensardan bir sahabiye hurmaları adama vermesi için görev vermişti. Sahabi bir miktar hurmayı eksik verince alacaklı itiraz etmiş, Hz. Peygamber de hayretle “Resûlullâh’tan dahi kabul etmiyor musunuz?” diye sormuştu. Alacaklı sahabi “Elbette, Kim Allah’ın Resûlü’nden daha adil olabilir ki?” diye sorunca Hz. Peygamber göz yaşlarına boğulmuş, “Doğru söylüyor, kim benden daha adil olabilir ki? Zayıfının güçlüsünden hakkını alamadığı bir ümmet Allah’ın himayesinde olamaz!” dedikten sonra Havle bint Kays’dan adama kendisi adına bol bol hurma vermesini istemiştir.¹²²² Yine yaptığı alışveriş karşılığında genç bir deve alacağı olan kişi gelip Resûlullâh’tan borcunu ödemesini isteyince yanındaki sahabileri, istediği deveyi vermeleri için görevlendirmiştir. Sahabiler alacaklının hakettiğinden daha yaşlı ve daha makbul develer olduğunu söyleyince “En hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyendir!” diyerek daha iyi durumda bir deve satın alıp adama vermelerini istemiştir.¹²²³ Benzer bir görevi mevlası Ebû Râfi’e verdiği de zikredilmiştir.¹²²⁴

¹²¹⁸ Heysemî, IV, 250; Şâmî, IX, 22.

¹²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 268; Taberânî, *el-Mu‘cemü’s-Sağîr*, II, 98-99; Heysemî, IV, 248; Şâmî, VII, 20, IX, 20.

¹²²⁰ Yine bir defasında alacağını acele tahsil etmek isteyen bir bedevinin kaba üslubu karşısında sükunetini koruyan Hz. Peygamber’in geçici olarak gerekli miktarı tahsil ettiği kimsenin ismini Şâmî, Benî Süleym’den Cüdâme isimli bir kadın olarak zikretmiştir. Bk. Şâmî, IX, 18. Ancak aynı rivayeti ele alan diğer kaynaklarda bahsi geçen isim Benî Süleym’den bir kadın ya da Havle isimli bir kadın olarak kaydedilmektedir. Bk. Heysemî, *Buğyetü’l-Bâhis*, I, 521; Bûsirî, VII, 164; İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, III, 213. Kaynaklarımızda Cüdâme bint Vehb isimli bir hanım sahabiden bahsediliyorsa da hakkında Mekke’nin fethinden sonra müslüman olup Medine’ye hicret ettiği dışında bir bilgi bulunmamaktadır. Bk. İbn Abdülber, IV, 363; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, VII, 49; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 552.

¹²²¹ İbn Mâce, Sadakât, 17; Münzirî, II, 380; Şâmî, IX, 18-19.

¹²²² Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, XXIV, 233; Münzirî, II, 379; Şâmî, IX, 21-22.

¹²²³ Buhârî, İstikrâd, 7, Vekâle, 6; Müslim, Müsâkât, 120, 130; Şâmî, VII, 20, IX, 20-21.

¹²²⁴ Müslim, Müsâkât, 118; İbn Mâce, Ticârât, 62; Tirmizî, Büyû‘, 75; Şâmî, IX, 22.

Hız. Peygamber'in en çok görev verdiği isimlerin başında şüphesiz sağ kolu Bilâl gelmekteydi.¹²²⁵ Resûlullâh, kendisinin adeta her işine koşturan Bilâl'e, gelenler içerisinde üzerinde doğru dürüst giysisi olmayanları giydirmesini ve karınlarını doyurmasını emrederdi. Bilâl de gider bir yerden borç bulur ve giydirdi.¹²²⁶ Bu durumu gözlemleyip "Benim maddi durumum iyi, başkasından borç alacağına bana borçlan!" diyerek Bilâl'i kendisine yüklü miktarda borçlandıran sonra da "Ya borcunu öde ya da bana köle olursun!" diye tehdit eden müşriğin sözlerini kaldıramayan Bilâl, yatsıdan sonra evinde ziyaret ettiği Resûlullâh'a durumu aktarmış ve Resûlullâh'a gerekli meblağ ulaşıncaya kadar Medine'den ayrılmak için izin istemiştir. Ayrılaçağı sabah Hız. Peygamber onu kendisine getirmesi için birisini göndermiş ve Fedek emîri tarafından kendilerine hediye olarak gönderilen bir miktar malın borcunu ödemeye yeteceği müjdesini vermiştir.¹²²⁷

Resûlullâh bazen sahabilerden birisini bir konudaki isteğini ilgili yere iletmesi için görevlendirirdi. Dubâ'a bint Zübeyr b. Abdülmuttalib'in evinde koyun kestiğini işiten Resûlullâh bir sahabiyi göndererek, kesilen koyundan bir parça da kendilerine ikram edilmesini istemiştir. Görevli sahâbi Dubâ'a'nın "Yalnızca boyun kısmı kaldı, onu da Resûlullâh'a göndermeye hayâ ederim!" sözünü iletince Hız. Peygamber sahabiyi tekrar göndermiş ve boyun kısmının koyunun en makbul yeri olduğunu söyleyip eti alıp gelmesini istemiştir.¹²²⁸

Hız. Peygamber yemek davetinde bulunmak ya da yemek göndermek için de sahabileri vazifelendirirdi. Benî Kinâne'den Vâsile b. Eska'ı kendisi onuncuları olmak üzere ashab-ı suffeden dokuz kişiyi çağırması için görevlendirmiş ve onlara elleriyle hazırladığı yemekten ikram etmiştir.¹²²⁹ Tâif'ten kendisine hediye olarak gelen üzümünden bir salkım alarak Nu'mân b. Beşîr'e vermiş ve annesine götürmesini söylemiştir. Birkaç gün sonra "Ne yaptın, götürdün mü?" diye sorunca Nu'mân daha

¹²²⁵ Bilâl Hız. Peygamber'le birlikte çıktığı seferlerde de onun yanından ayrılmazdı. Huneyn seferine çıkacakları zaman Hız. Peygamber Bilâl'i atına eyer vurmakla görevlendirmişti. Bilâl de herhangi bir süsü, gösterişi olmayan, iki yanı liften bir eyer çıkarıp Resûlullâh'ın bineğine bağlamıştı. Bk. Ebû Dâvud, Edeb, 155; Bûsirî, VI, 498-499; Şâmî, VII, 374.

¹²²⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, I, 147; Bezzâr, IV, 215-217; Şâmî, VII, 90.

¹²²⁷ Ebû Dâvud, Harâc, 35; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 80; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 62; Şâmî, VII, 90.

¹²²⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 361; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VI, 145; Şâmî, VII, 187.

¹²²⁹ Ahmed b. Hanbel, III, 490; Heysemî, VIII, 536; Şâmî, VII, 196.

annesine götüremeden yolda dayanamayıp yediğini itiraf etmiş; sonrasında Resûlullâh onu ne zaman görse“Seni hain seni!” diyerek takılır olmuştur.¹²³⁰

Gün içerisinde mescidde iken bir sebeple eve haber ya da herhangi bir şey göndermesi gerektiğinde de bu hususta münasip kişilere vazife verirdi. Sabah namazını kıldırıktan sonra mescidde oturduğu bir sırada bir sahabinin iki parçadan oluşan elbisesinin üst kısmında kan lekesi olduğunu söylemesi üzerine elbisenin o kısmını çıkarmış ve kan lekesi içe gelecek şekilde katlayıp sararak bir çocukla birlikte Hz. Âişe’ye göndermiş; “Bunu yıkasın, kurulasın ve bana geri göndersin!” demiştir. Hz. Âişe lekeli yeri yıkayıp kuruttuktan sonra aynı çocukla elbiseyi geri göndermiş, Hz. Peygamber öğlen üzerinde yıkanmış elbise ile eve gelmiştir.¹²³¹

Hiz. Peygamber zaman zaman sahabilerden kendisi için alışveriş yapmalarını da isterdi. Bir seferinde Medine’ye satılmak üzere deve ve koyun sürüsü getirildiğini haber alınca Urve el-Bârikî’ye bir dinar verip bu mallar içerisinde kendisine bir koyun satın almasını söyledi. Urve pazarlık sonucu bir dinara iki koyun satın almış, yolda karşılaştığı bir kimse koyunlarından birisini satın almak isteyince de yine sıkı bir pazarlıkla bir koyunu bir dinara satmıştı. Böylece Hiz. Peygamber’e bir dinar ve bir koyunla dönmüş oldu. Hiz. Peygamber bunu nasıl yaptığını sorunca da pazarlığını anlattı. Bunun üzerine Resûlullâh “Allahım onun pazarlığını bereketli kıl diye dua etmiş ve “Bir parça toprak dahi satın alsa kârlı çıkar!” demiştir.¹²³² Benzer bir hadise de bir dinar verip kurbanlık satın almaya gönderdiği Hakîm b. Hizâm’la arasında yaşanmıştır. Hakîm bir dinara aldığı kurbanlığı iki dinara satıp tekrar bir dinara kurbanlık satın alınca ona koyunu kesmesini, arttırdığı dinarı da tasadduk etmesini emretmiş ve ticaretinin bereketli olması için dua etmiştir.¹²³³ Yine Enes’i Hristiyan bir din adamına, parasını bir süre sonra ödemek üzere kendisine elbise göndermesini söylemek için gönderdi. Ancak ilgili şahıs Enes’e “Sonra ödemek de ne oluyor! Muhammed’in ne meleyecek koyunu ne de bağırarak devesi vardır!” şeklinde çıktı. Enes’ten bu sözleri

¹²³⁰ İbn Mâce, Et’ime, 61; Şâmî, VII, 205.

¹²³¹ Ebû Dâvud, Tahâre, 138; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VII, 96; Şâmî, VIII, 24.

¹²³² Ahmed b. Hanbel, IV, 375, 376; Buhârî, Menâkıb, 28; Ebû Dâvud, Büyû‘ 27; İbn Mâce, Sadakât, 7. Urve’nin bu duanın bereketini bir ömür yaşadığı ve Kûfe’nin en zengin kişisi haline geldiği bildirilmiştir. Bk. Şâmî, IX, 17.

¹²³³ Tirmizî, Büyû‘, 34; Şâmî, IX, 17.

işiten Hz. Peygamber “Allahın düşmanı yalan söyledi, ben bir şeyi satın almak isteyen kimseler arasında en hayırlısıyım.” demiştir.¹²³⁴

O dönemde etkili bir propaganda aracı olan şiir, müşrikler tarafından İslâm’ın yayılmasını engelleyici şekilde kullanıldığında bu olumsuz etkiyi bertaraf etmek için Hz. Peygamber, şiir inşâd etmede kabiliyetli müslüman şairlere görevler verirdi. Bir seferinde Kureyş’in hicvedilmesini istemiş, bunun için sırayla önce Abdullah b. Revâha’yı sonra Ka‘b b. Mâlik’i çağırıp dinlemişti. Ancak memnun kalmayınca Hassân b. Sâbit’e haber göndermiş, Hassân Kureyş’i şiiriyle darmadağın edeceğini söylemiştir. Hz. Peygamber onu “Acele etme!” diye uyarmış, önce Kureyş’in nesebini çok iyi bilen Hz. Ebû Bekir’den¹²³⁵ bilgi almasını, böylece kendi soyuna dokundurmadan bu işi başarabileceğini söylemiştir. Hassân, Hz. Ebû Bekir’den gereken bilgileri almış ve Resûlullâh’a neseb durumunu iyice kavradığını, bu işi terayağından kıl çeker gibi halledip kendisini ve nesebini hicvinden uzak tutacağını bildirmiştir.¹²³⁶ Şiirleriyle Hz. Peygamber’i aşağılayan ve insanları müslümanlarla harbe teşvik eden Ka‘b b. Eşref, müslümanların Bedir galibiyetini içine sindiremeyerek gittiği Mekke’de de müslümanlara karşı olumsuz propagandaya olanca gücüyle devam edince Resûlullâh Hassân’ı çağırılmış ve onu durumdan haberdar etmiştir. Bunun üzerine Hassân Ka‘b’ı hicvedici şiirler inşâd etmiştir.¹²³⁷

g. Hitap Etmesi

Hz. Peygamber günlük sohbetlerinin yanında zaman zaman çeşitli vesilelerle ashabına genel olarak seslenme ihtiyacı duyardı. Bunun için, minber yapılmadan önce sahabilerin dikkatini üzerinde toplamak için bulunduğu yerde ayağa kalkarak, uzunca konuşacaksa mesciddeki hurma kütüğüne dayanarak, minber yapıldıktan sonra ise minbere çıkmak suretiyle ashabına topluca hitap eder, çeşitli konularda uyarılarda bulunur, açıklamalar yapardı. Bu konuşmalar, yaşanan olaylar üzerine gerçekleştirilen

¹²³⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 243, 244; Bûsîrî, IV, 269-270; Şâmî, IX, 21. Hâkim’in tahrir ettiği hadiste ise Hz. Peygamber’in Enes’i Hz. Âişe’nin isteği üzerine gönderdiği ifade edilmiştir. Bk. Hâkim, II, 28.

¹²³⁵ Müslim, Fadâilu’s-Sahâbe, 157; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, IV, 38; Humeydî, IV, 99; Şâmî, IX, 351.

¹²³⁶ Buhârî, Megâzî, 35; *el-Edebül’-Müfred*, I, 298; Müslim, Fadâilu’s-Sahâbe, 157; Hâkim, III, 555; Şâmî, IX, 351.

¹²³⁷ Vâkıdî, I, 185-187; Şâmî, VI, 25.

ânî konuşmalardı.¹²³⁸ Ayrıca her cuma, namazdan sonra mutat olduğu üzere cuma hutbesini irat ederdi.

Minber yapılmadan önce hitap etmek istediğinde ayakta konuşuyor¹²³⁹ zaman zaman mesciddeki bir hurma kütüğüne yaslanarak konuşmasını devam ettiriyordu. Unutarak iki rekat kıldırdığı bir yatsı namazının ardından kızgın bir edayla hurma kütüğüne yaslanıp sağ elini sol elinin üzerine koyup parmaklarını iç içe geçirerek ashabına hitap etmiştir.¹²⁴⁰ Sonraki süreçte ashabın “İnsanlar çoğaldı, hutbe esnasında seni görmek istiyorlar, birkaç merdivenli yüksekçe bir şey yapılsa da üzerine çıkıp konuşsan!” şeklindeki tekliflerini kabul etmiş ve hutbelerini yeni üç basamaklı minberinde¹²⁴¹ devam ettirmiştir.¹²⁴² Hatta minberdeki ilk hutbesi esnasında hurma kütüğünden deve böğürmesi gibi bir ses duyulduğu, bunun üzerine Hz. Peygamber’in minberden inerek kütüğü kucakladığı ve sesin kesildiği ifade edilmiştir.¹²⁴³ Minbere ilk çıkışında tekbir getirmiş, arkasından sahabiler de tekbir getirmiştir. Ardından rükuya varmış, sonra da yere inip minberin hemen bitiminde secdeye varmıştır. En sonunda da ashabına kendisinin namazını görmeleri için bunu yaptığını söylemiştir.¹²⁴⁴

Hz. Peygamber herhangi bir şeyi ashabına topluca duyurmak istediğinde hemen mescide gelir; hali hazırda mescidde ise bulunduğu yerde ayağa kalkarak hamd ve sena ile söze başlar; ardından “Esas konuya gelirsek! (Emmâ ba’d)¹²⁴⁵ diyerek sözlerine devam ederdi.¹²⁴⁶ İnşasının ardından bu tür açıklamaları minberine çıkararak yapmayı tercih etmiştir. Bi’rimaûne’de 70 kurrânın şehit edildiği haberi (4/625)¹²⁴⁷

¹²³⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 427; Şâmî, VIII, 222.

¹²³⁹ Ahmed b. Hanbel, III, 31; Şâmî, VIII, 216.

¹²⁴⁰ Buhârî, Salât, 88; Ebû Dâvud, Hudûd, 2; Şâmî, VII, 137. Hadisin devamında Resûlullâh’a namazı eksik kıldırdığının hatırlatıldığı ve namazı tamamladığı anlatılmaktadır.

¹²⁴¹ Ahmed b. Hanbel, V, 137; İbn Mâce, İkâme, 199; Şâmî, VIII, 182-183.

¹²⁴² Abd b. Humeyd, *Muntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd* (nşr. Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî-Subhî Sâmerî), Kahire 1988, s. 276; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VI, 144; Şâmî, VIII, 213-214.

¹²⁴³ İbn Mâce, İkâme, 199; Şâmî, VIII, 214.

¹²⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, V, 339; Ebû Dâvud, Salât, 215; Şâmî, VIII, 182-183.

¹²⁴⁵ Hz. Peygamber’in yazdırdığı mektuplarda da hitabın ardından “Emmâ ba’d” ifadesini kullandığı ve her bir yeni konuya geçişte bu ifadeyle başladığı ifade edilmiştir. Bk. Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, s. 383.

¹²⁴⁶ Buhârî, Cum’a, 29; Müslim, Cum’a, 43; Nesâî, Kûsûf, 23; Şâmî, VIII, 223.

¹²⁴⁷ Tarihe Bi’rimaûne Vak‘ası olarak geçen bu olay, Âmir b. Sa’saa kabilesi reisi Ebû Berâ Âmir b. Mâlik’in, kendisi müslüman olmamakla birlikte Hz. Peygamber’den kabilesine İslâm’ı tebliğ edecek kimseler istemesi üzerine Hz. Peygamber’in gönderdiği İslâmiyeti ve Kur’ân’ı bilen 70 kurrânın konakladıkları Bi’rimaûne’de Ri’l, Zekvân, Usayye ve Lihyân boyları tarafından şehit edilmesi hadisesidir. Bk. Ahmet Önkâl, “Bi’rimaûne”, *DİA*, VI (İstanbul 1992), s. 195-196.

Cebrâîl tarafından kendisine ulaştırıldığında Hz. Peygamber ayağa kalkıp hamd ve senanın ardından “Arkadaşlarınızın başına şunlar şunlar geldi!” dedikten sonra “Onlar “Biz razı olduk, bizden de razı olundu!” haberinin sizlere ulaştırılmasını Allah’tan niyaz etmişler. Ben de onların bu isteklerini yerine getiriyorum!” demiştir.¹²⁴⁸ Mescidde hal-i hazırda bulunanların dışındakilerin de duymasını istediği açıklamaları ise “Namaz toplayıcıdır (es-Salâtü Câmî‘atün!)” şeklinde nida ettirdikten sonra yapardı. Mûte Seriyyesi (8/629) yola çıktıktan bir süre sonra “Namaz toplayıcıdır!” nidasını işiten sahabiler mescidde toplanmışlardı. Hz. Peygamber minbere çıkıp “Size ordunun başına gelenleri anlatacağım!” dedikten sonra gözyaşları içerisinde¹²⁴⁹ önce Zeyd’in, sonra Ca‘fer’in şehit olduğunu söylemiş, ardından yüzünde gayr-i memnun bir ifadeyle susunca ensar Abdullah b. Revâha ile ilgili olumsuz bir şey geliştiğini düşünüp endişelenmişlerdir. Hz. Peygamber onun da bayrağı alıp şehit olduğunu söylemiş,¹²⁵⁰ onlar için istiğfar etmiş; sonra da Hâlid b. Velîd’in sancağı aldığını bildirip “Allahım! O senin kılıcıdır. Onu zafere ulaştıracak olan sensin!” demiştir.¹²⁵¹ Abdullah b. Revâha ile ilgili durumu da “Cennetteki halleri bana gösterildi. Altın yataklarda dinlendiklerini gördüm. Ancak Abdullah’ın yatağında diğerlerinden farklı olarak bir kusur görünce sebebini sordum, bana bayrağı aldığında kısa bir tereddüt yaşadığı söylendi!” diyerek izah etmiştir.¹²⁵² Hadramut kabilesi emirlerinden Vâil b. Hucr’un gelmesi üzerine (9/630) sevincini ashabıyla paylaşmak istediğinde de aynı şekilde nida ettirmiş¹²⁵³ ve ellerini kaldırıp hamd ve sena ederek toplanan sahabilere hitaben bir konuşma yapmıştı.¹²⁵⁴

Hz. Peygamber zaman zaman ashabından tazı kimseleri taltif için hutbe irat etmiştir. Vefatına yakın zamanlarda bir seferinde evinden çıkarak mescide gelen Hz. Peygamber, omzuna attığı üst elbisesi ve başına sardığı siyah sarığı ile minbere oturmuş ve hamdü senânın ardından, ensarın faziletini anlatan sözler söylemiştir. Yine Buhârî’nin zikrettiğine göre bunun nedeni şu şekilde anlatılmıştır. Hz. Ebû Bekir ve

¹²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, I, 416; Müslim, İmâre, 142; Şâmî, VI, 60-61.

¹²⁴⁹ İbn Sa‘d, IV, 39; Ahmed b. Hanbel, III, 113; Buhârî, Fadâlu Ashâbi’n-Nebî, 25; Şâmî, VI, 153.

¹²⁵⁰ İbn Hişâm, IV, 657.

¹²⁵¹ İbn Sa‘d, VII, 395; İbn Ebû Şeybe, VII, 412; Ahmed b. Hanbel, V, 299; Şâmî, VI, 153.

¹²⁵² İbn Hişâm, IV, 657.

¹²⁵³ İbn Sa‘d, I, 349; Şâmî, VI, 431.

¹²⁵⁴ Bezzâr, X, 354; Heysemî, IX, 623; Şâmî, VI, 431-432.

Abbâs ensar meclislerinden birisinin yanından geçerken mecliste bulunanların ağladıklarına şahit olunca bunun nedenini sordular. Ensar, rahatsızlığı sebebiyle bir süredir mescide gelemeyen Hz. Peygamber'in kendileriyle sohbet ettikleri anları hatırladıkları için ağladıklarını söyleyince; Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in yanına giderek bu durumu haber vermiştir. Bunun üzerine Resûlullâh üzerine doladığı dikişsiz elbisesinin ucunu başına sarmış olarak minbere çıkmış ve hamdû senânın ardından ensarı övücü sözler söylemiştir. Buhârî'nin rivayetine göre bu onun minbere son çıkışı olmuştur.¹²⁵⁵

Dini hükümlerin genel tebliğini de hitap yoluyla gerçekleştirirdi. Ramazan bayramına iki gün kala ahabına hitap ederek kimlerin hangi ürünlerden ne miktarda fitre vereceği hakkında bilgi vermişti.¹²⁵⁶ Ahabına hitap ederek "Allah size haccı farz kıldı, haccedin!" buyurmuştu. Bir sahabinin "Her yıl mı?" diye sorması üzerine susmuş, o sustukça da sahabe sorusunu tekrarlamıştır. Resûlullâh sahabiyi "Evet desem farz kılınacaktı, siz de buna güç yetiremeyecektiniz!" diyerek uyarmıştır.¹²⁵⁷ Ebû Sa'lebe "Bana helal ve haram olan şeyleri bildir!" deyince minbere çıkıp bakışlarını ona doğru sabitleyerek sevap ve günahın ne olduğunu açıklamıştır.¹²⁵⁸

Bazen de sırf kendisini sevindiren bir olayı paylaşmak için ahabına hitap ederdi. Bir defasında minbere çıkıp gülmüş, sonra da "Temîm ed-Dârî¹²⁵⁹ bana bir şey anlattı, sevindim, sizinle de paylaşmak istedim!" diyerek kendisinin nübüvvetini ispat eden bir olayı paylaşmıştır.¹²⁶⁰

Bazı hitaplarının konusu ise yanlış yapan ahabın tazir edilmesi ile ilgiliydi. Ruhsat verdiği ve kendisinin de o ruhsatı kullandığı bir hususta ashaptan bazı kimselerin "Günaha gireriz!" düşüncesiyle geri durduklarını öğrenince hemen ahabına hitap ederek "Bazılarına ne oluyor ki benim yaptığım bir şeye ihtiyatla yaklaşıyorlar. Yemin ederim, ben içinde Allah'ı en iyi bilen ve ondan en çok korkan kişiyim!"

¹²⁵⁵ Buhârî, Menâkibu'l-ensâr, 11; Şâmî, III, 186.

¹²⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, V, 432; Ebû Dâvud, Zekât, 21; Şâmî VIII, 402.

¹²⁵⁷ İbn Mâce, Menâsik, 2; Nesâî, Menâsik 1; Şâmî, IX, 262.

¹²⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 194; Şâmî, IX, 135.

¹²⁵⁹ 9/630 yılında Benî Dâr heyeti ile birlikte Medine'ye gelmiştir.

¹²⁶⁰ Tirmizî, Fiten, 66; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, XXIV, 392; Şâmî, IX, 164.

diyerek uyarıda bulunmuştur.¹²⁶¹ İfk hadisesinde (5/627) dedikodular alıp başını gidince Hz. Peygamber ahabına hitap etmiş ve söylenen sözlerden duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir. Bunun üzerine Evs ve Hazrec arasında kısa süren bir atışma gerçekleşmiş, bu Hz. Peygamber’i daha da üzmüş ve Resûlullâh hitabını sonlandırıp minberden inerek Âişe’nin evine girmiştir.¹²⁶² Hırsızlık yapan Mahzûm kabilesinden Fâtıma bint Esved’in suçunun affedilmesini isteyen kabilesi “Bunu söylese söylese Üsâme b. Zeyd söyler!” diyerek Resûlullâh’ın çok sevdiğini bildikleri Üsâme’yi ona aracı olarak göndermişlerdir. Üsâme’nin sözlerini dinleyen Resûlullâh “Allah’ın nasıl hüküm verileceğini bildirdiği bir hususta af mı istiyorsun!” diye Üsâme’ye kızdıktan sonra mescidde ahabına hitap ederek “Allah’ın hükümlerini yalnızca zayıflara uygulayıp güçlüleri mazur görmenin bir ümmetin helakına sebep olacağını izah ettikten sonra “Hırsızlık yapan kızım Fâtıma dahi olsaydı elini keserdim!” diyerek tartışmalara son noktayı koymuş ve sahabileri kesin bir dille uyarmıştır.¹²⁶³ Benî Ezd’e mensup İbnü’l-Lütiyye isimli bir zekat görevlisi Medine’ye döndüğünde (9/630) getirdiği bir kısım malların kendisine hediye edildiğini söylemesinin üzerine kızan Hz. Peygamber kalkıp ahabına hitap etmiş; hakkı olmayan bir şeyi alan kimseyi ahiret gününde bekleyen azab hakkında bilgi vermiş ve uyarmıştır. Ardından bu durumun önemine binaen üç kere “Allahım! Tebliğ ettim mi diyerek Allah’ı şahit tutmuştur.¹²⁶⁴ Üsâme b. Zeyd’i komutan tayin ettiğinde (11/632) Ayyâş b. Ebû Rebî’a başta olmak üzere bazı muhacirlerin, “Resûlullâh bu genci mi muhacirlerin başına komutan tayin ediyor?” dediklerini işitince başını, ağrısını dindirmek için sarmış bir şekilde¹²⁶⁵ mescide gelip ayakta ahabına hitap ederek hamdü senânın ardından “Üsâme hakkında söyledikleriniz kulağıma geldi!” dedikten sonra daha önce babası Zeyd’in komutanlığına da laf ettiklerini, Üsâme’nin bu işe liyakatli olduğunu ve her ikisinin de en sevdiği kimseler arasında yer aldığını ifade etmiştir.¹²⁶⁶

¹²⁶¹ Buhârî, İ’tisâm, 5; Müslim, Fadaîl, 127; Şâmî, VII, 23.

¹²⁶² İbn Hişâm, III, 601.

¹²⁶³ Buhârî, Enbiyâ’, 54; Müslim, Hudûd, 8-9; Şâmî, IX, 196.

¹²⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 423; Buhârî, Hibe, 17; Müslim, İmâre, 29; Şâmî, VIII, 391, IX, 29.

¹²⁶⁵ İbnü’l-Cevzî, *el-Vefâ*, II, 286.

¹²⁶⁶ İbn Sa’d, II, 250; Ahmed b. Hanbel, II, 20; Müslim, Fadaîlü’s-Sahâbe, 63-64; Humeydî, II, 191; Şâmî, VI, 144-145.

Hız. Peygamber'in ahabına hitap ederken sesi oldukça gür çıkardı. Bir seferinde sesi evlerinde oturan genç kızlar tarafından dahi duyulacak şekilde yüksek sesle konuşmuş ve müslümanları birbirlerinin ayıplarını araştırmamaları konusunda kesin bir dille uyarılmıştı.¹²⁶⁷ Yine hitap etmek üzere minberine oturup ahabına da “oturun” dediğinde Resûlullâh'ın bu emrini mescide gelmek üzere Benî Ganm b. Mâlik¹²⁶⁸ mahallesinden geçen Abdullah b. Revâhâ dahi işitip bulunduğu yere oturuvermişti.¹²⁶⁹ Bir keresinde de “Sizi cehenneme karşı uyarıyorum!” derken sesi o kadar kuvvetli çıkmıştı ki giydiği desenli elbisenin boynunu saran kısmı ayaklarının üzerine düşmüş,¹²⁷⁰ sesini çarşıdakiler dahi duymuştu.¹²⁷¹ Konuşurken gözleri kızarırdı. Bazen de savaşa hazır bir orduya son talimatları verir gibi uyarılarda bulunurdu. Örneğin zaman zaman gür bir sesle işaret ve orta parmağını birleştirip “Ben ve kıyamet işte bu şekilde gönderildim!” derdi.¹²⁷²

Hız. Peygamber hutbelerinde sıklıkla sahabileri zekat ve sadaka vermeye teşvik ederdi. Bu teşviklerinin karşılığını da o anda birebir alırdı. Nitekim Tebük Gazvesi (9/630) öncesi irat ettiği hutbede müslümanları orduya yardım yapmaya teşvik etti. Bu sözler üzerine Hız. Osman semerinin altına serilen kumaş dahil her şeyi ağızıyla birlikte 100 deveyi hazır etmeyi taahhüt etti. Hız. Peygamber minberden bir basamak daha inip sözlerine devam edince Hız. Osman bir 100 deve daha bağışladı. Bir basamak daha inen Hız. Peygamber sözlerine devam edince Hız. Osman üçüncü 100 deveyi de bağışladı.¹²⁷³ Ayrıca elbisesinin yenine koyup getirdiği 1000 dinarı da Hız. Peygamber'in kucağına boşalttı. Bunu gören Hız. Peygamber hayret etmiş bir şekilde dinarları elinde çevirirken “Osman bu günden sonra ne yapsa kendisine zarar vermez.” demiştir.¹²⁷⁴ Aynı hutbe sonrası Hız. Ebû Bekir 4 bin dirhem değerindeki servetinin tamamını getirip Hız.

¹²⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, IV, 424; Ebû Ya'lâ, III, 237; Şâmî, VIII, 217.

¹²⁶⁸ Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evi de Neccâroğullarının mahallesi Benî Ganm'da bulunmakta olup Hız. Peygamber mescidini bu mahallenin oldukça yakınına inşa etmiştir. Bk. İbn Hibbân, *es-Sîre*, s. 105. Es'as b. Zûrâre'nin de bu mahallede oturduğu ve Medine'ye ilk gidişinde Mus'ab b. Umeyr'in burada kaldığı ifade edilmiştir. Bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XX, 362; Heysemî, VI, 46.

¹²⁶⁹ Abdürrezzâk, III, 211; Ebû Ya'lâ, III, 237; Şâmî, II, 91.

¹²⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, IV, 268; Şâmî, VIII, 224.

¹²⁷¹ Ahmed b. Hanbel, IV, 268, 272; Şâmî, VII, 306. Dârimî rivayetinde Nu'mân b. Beşîr'in “Çarşıdakiler benim bulunduğum yerde olsalardı onu mutlaka işitirlerdi!” dediği naklölunmuştur. Bk. Dârimî, *Rikâk*, 91.

¹²⁷² Abdürrezzâk, V, 231; İbn Sa'd, I, 377; İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 425-426; Şâmî, VIII, 215.

¹²⁷³ Tayâlisî, II, 512-513; İbn Sa'd, VII, 78; Ahmed b. Hanbel, IV, 75; Buhârî, *et-Târîh*, V, 247; Şâmî, V, 435-436.

¹²⁷⁴ Tirmizî, *Menâkıb*, 18; Şâmî, V, 435.

Peygamber'in önüne koymuştu. Resûlullâh "Ailene bir şey bıraktın mı?" diye sorunca da Hz. Ebû Bekir "Allah ve resulünü bıraktım." karşılığını vermişti. Benzer bir diyalog Hz. Peygamber'le Hz. Ömer arasında yaşanmış, Ömer malının yarısını ailesine ayırdığını ifade etmiştir. Abbas, Talha b. Ubeydullâh, Sa'd b. Ubâde, Abdurrahmân b. Avf gibi sahabeler orduya 200 ukiyye bağışlamışlar, Âsım b. Adiy ise ordu için 90 vesk¹²⁷⁵ hurmayı sadaka olarak getirmişti.¹²⁷⁶ Sahabileri sadaka vermeye teşvik ettiği bir cuma hutbesi sonrasında da herkes elbiselerini çıkarıp vermişti. Hz. Peygamber de verilenler içerisinde iki parça elbiseyi hutbe sırasında mescide giren bir sahabiye verdi. Ertesi cuma da benzer şekilde sahabeler elbiselerini çıkarıp sadaka olarak verdiler. Bir hafta öncesinde elbise verdiği sahabi, iki parça elbisesinden birisini vermeye kalkınca Resûlullâh "Dur, dur, al onu!" demiş sonra da diğer sahabilere durumu anlatarak sahabiyle iftihar ettiğini bildirmiştir.¹²⁷⁷

Hz. Peygamber hitabı sırasında ashabına çeşitli haberler de verirdi. Bir hutbesi esnasında sözlerine ara vererek "Birazdan bu tepeden Yemen ehlinin en hayırlılarından birisi gelecek!" demiş, kısa bir süre hutbe devam ederken mescide girip selam veren Yemenli Becîle kabilesinin reisi Cerîr b. Abdullah (10/631), herkesin dönüp kendisine baktığını görünce Hz. Peygamber'in kendisinden bahsettiğini anlamış ve yanına oturduğu kimseye Hz. Peygamber'in kendisi hakkında bir şey söyleyip söylemediğini sormuştur.¹²⁷⁸

Hz. Peygamber hitabı esnasında ashaptan gelen soru ve isteklere de karşılık verirdi. Zekat ve sadakanın faziletlerinden bahsettiği bir sırada "Bizim falancayla aramızca Câhiliye'den kalma kan davamız var!" diyen bir kimseye¹²⁷⁹ "Hiçbir kimse başkasının hatası yüzünden cezalandırılmaz" şeklinde karşılık vermişti.¹²⁸⁰ Minberde iken kendisine kertenkele etinin yenilip yenilemeyeceği sorulmuştu. Hz. Peygamber yenmesinde bir beis olmadığını ama kendisinin yemediğini ifade etmiştir.¹²⁸¹ Hutbesi

¹²⁷⁵ 70 vesk de denmiştir. Bk. Şâmî, V, 435; Halebî, III, 101.

¹²⁷⁶ Vâkıdî, III, 991; Zehebî, *Târîh*, II, 628.

¹²⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, III, 25; Ebû Dâvud, Zekât, 39; Şâmî, VIII, 219.

¹²⁷⁸ İbn Ebû Şeybe, VI, 397; Ahmed b. Hanbel, IV, 359-360; Hâkîm, I, 422; Şâmî, VI, 311.

¹²⁷⁹ Ensardan bir kimsenin o esnada Medine'ye gelen Benî Sa'lebe heyetine yönelik olarak bu sözü söylediği bildirilmiştir. Benî Yerbû'a mensup bir kimsenin böyle bir istekte bulunduğu da bildirilmiştir.

¹²⁸⁰ Nesâî, Kasâme, 41; Şâmî, VI, 357.

¹²⁸¹ Nesâî, Sayd, 26; Şâmî, VII, 219.

sırasında Mu‘âviye b. Hayde “Komşularım niçin alıkoyuldular?” diye sorunca ondan yüz çevirip konuşmasına devam etmiş, sonra da “Mu‘âviye’nin komşularını serbest bırakın!” demiştir.¹²⁸² Bazen de soru hutbenin konusuyla ilgili olurdu. Cihadın faziletinden bahsettiği hutbesi sırasında bir sahabe, “Allah yolunda cihad ederse günahlarının bağışlanıp bağışlanmayacağını sormuştu. Hz. Peygamber de Cebrâîl’in bana usulca¹²⁸³ söylediğine göre borç dışındaki günahlar silinir!” şeklinde cevap vermiştir.¹²⁸⁴

Hutbe esnasında gördüğü yanlışlar karşısında sahabileri uyarmayı da ihmal etmezdi. Süleyk Gatafânî cuma günü hutbe sırasında mescide girdiğinde nafîle namaz kılmadan hemen oturmuştu. Hz. Peygamber ona namaz kılıp kılmadığını sormuş, “hayır” deyince iki rekat kılmasını söylemiş¹²⁸⁵ ve o namazını bitirinceye dek hutbesine ara vermiştir.¹²⁸⁶ Benzer bir rivayet Nu‘mân b. Kavkal için de zikredilmiştir.¹²⁸⁷ Yine bir hutbesi sırasında mescide girip insanların üzerinden atlaya atlaya kendisine yer bulmaya çalışan bir kimseyi “Otur, otur! İnsanları rahatsız ettin!” diyerek uyarmıştı.¹²⁸⁸ Kendisini dinlerken güneşte kaldığını fark ettiği Ebû Hâzım’a “Gölgeye geç!” demiştir.¹²⁸⁹ Hutbe verdiği sırada ayakta duran bir kimseyi görünce bunun nedenini sormuş, “Gündüzleri oruçlu halde güneş altında dikilip hiç konuşmamayı nezretmiş.” denince Hz. Peygamber “Gidin, oturmasını, gölgeye geçmesini, konuşmasını ve bu şekilde orucunu tamamlamasını söyleyin!” demiştir.¹²⁹⁰

Bazen de beklediği bir haber kendisine minberde iken gelirdi. İslâm düşmanı zengin yahudi Ebû Râfî‘in öldürüldüğü müjdesi geldiğinde Hz. Peygamber

¹²⁸² Ebû Dâvud, Akdiye, 29; Şâmî, IX, 167. Ahmed b. Hanbel rivayetinde ise Hz. Peygamber’e bu soruyu soranın Mu‘âviye’nin kardeşi veya amcası olduğu, sorularına cevap alamayınca “Onları alıkoyduğunu ilan edersem, ashabına şerden uzak durmayı nasihat ettiğin halde kendin uygulamadığın düşünülür!” dediği, Mu‘âviye’nin bu sözler üzerine Hz. Peygamber’in onlara beddua edeceğinden korkarak araya girmeye çalıştığı ancak Hz. Peygamber’in “Demek bana böyle şeyler söylüyorsunuz! Oysaki yaptığım işin vebali bana aittir, sizlere değil!” dediği ve komşularının serbest bırakılmasını emrettiği ifade edilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, V, 2, 4.

¹²⁸³ Ahmed b. Hanbel, II, 308.

¹²⁸⁴ Tayâlisî, I, 510-511; Şâmî, IX, 313

¹²⁸⁵ Ebû Dâvud, Salât, 231; Şâmî, VIII, 219.

¹²⁸⁶ Dârekutnî, II, 15; Şâmî, VIII, 219; Mübârekfûrî, III, 26.

¹²⁸⁷ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma‘rifetü’s-Sahâbe*, IV, 317; Heysemî, II, 408; Aynî, V, 322-323; Şâmî, VIII, 220.

¹²⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 188; Ebû Dâvud, Salât, 232; İbn Mâce, İkâme, 88; Şâmî, VIII, 220.

¹²⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 262; Şâmî, VIII, 220.

¹²⁹⁰ Buhârî, İmân ve’n-Nüzûr, 31; Şâmî, IX, 103.

minberdeydi.¹²⁹¹ Bu haber üzerine Hz. Peygamber “Yüzler felah buldu!” demiştir. Yüklendikleri vazifeyi başarıyla yerine getiren sahabiler “Senin yüzün felah buldu ya Resûlellâh!” diyerek karşılık vermişler, ardından olayın nasıl geliştiğini anlatarak Ebû Râfi‘i esas olarak kimin öldürdüğü yönündeki ihtilaflarını çözmesini istemişlerdir. Hz. Peygamber de kılıçlarınızı gösterin demiş ve Abdullah b. Üneys’in kılıcında gördüğü yemek artığından onun öldürdüğüne hükmetmiştir.¹²⁹²

Güneş tutulması hadisesini mescidde namaz kılarak geçiren Hz. Peygamber namazın bitiminde de ashabına hitap ederek bu tür olayların neden olduğunu açıklardı. Hitabında, bu tür hadiselerin önemli kimselerin ölümü üzerine vuku bulduğu yönündeki Câhiliye inanışının doğru olmadığını, bu olayın Allah’ın âyetlerinden olduğunu ve şahit olduğunda namaz kılınması gerektiğini ifade ederdi.¹²⁹³ Ayrıca bir keresinde tutulma hadisesinin iddia edildiği gibi oğlu İbrâhim’in vefatıyla bir ilgisi olmadığını da beyan etmiştir.¹²⁹⁴

Resûlullâh hitapları sırasında ashabıyla istişare de ederdi. Kızı Zeyneb’in kocası Ebû'l-Âs’ın, ele geçirilen kervanın esir edilen iki arkadaşıyla beraber iadesini istemesi üzerine Hz. Peygamber ashabına hitap etmiş ve kızının onlara eman verdiğini söyleyerek “Sizler de eman verir misiniz?” diye sormuştur. Müslümanlar Hz. Peygamber’in isteğine olumlu yanıt vererek kervandan aldıkları her şeyi ama her şeyi küçük bir ip parçasına varıncaya kadar iade etmişlerdir.¹²⁹⁵

Hz. Peygamber bazı özel konuklarını da kendisiyle birlikte minbere çıkarırdı. Vâil b. Hucr geldiğinde ona oturması için elbisesini yaymış, kendisi de hemen yanına

¹²⁹¹ Abdürrezzâk, V, 407; Şâmî, VI, 105.

¹²⁹² İbn Hişâm, III, 584; İbn Seyyidünnâs, II, 121.

¹²⁹³ Ahmed b. Hanbel, IV, 267, 269; Ebû Dâvud, İstiskâ’, 4; Şâmî, VIII, 328-329. Hz. Peygamber’in bu sözlerin ardından hutbesine devam ettiği ve başka hususlarda da sahabileri uyardığı ile ilgili rivayetler de mevcuttur. Bk. Detaylı bilgi için bk. Mâlik b. Enes, Salâtü'l-Küsûf, 1-2; Buhârî, Kusûf, 2, 10; Şâmî, VIII, 330-332.

¹²⁹⁴ Buhârî, Kusûf, I, 13; Şâmî, VIII, 328.

¹²⁹⁵ Vâkîdî, II, 553; İbn Hişâm, II, 369-370; İbn Sa’d, II, 87; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 282; Şâmî, VI, 83-84; Halebî, III, 177.

oturmuştu.¹²⁹⁶ Sonra minbere çıktığında onu da yanına almış “Vâil b. Hucr uzaklardan Allah ve Resûlü’nü sevdiği için gönüllü olarak Hadramevt’ten geldi!” demiştir.¹²⁹⁷

Bazı durumlarda Hz. Peygamber hutbeyi yarıda kesip minberden inerdi. Bunun sebebi kimi zaman mescide gelen bir sahabinin sorusu, kimi zaman da torunlarına duyduğu sevgiydi. Bir defasında hutbe irat ederken mescide giren Hasan¹²⁹⁸ ya da Hüseyin¹²⁹⁹ elbisesine basıp yere yüzüstü kapaklanıp ağlamaya başlayınca Resûlullâh telaşla minberden inerek torununa doğru koşmuştu. Bunu gören sahabiler de çocuğu kucaklarına alarak elde ele verip Hz. Peygamber’e ulaştırmışlardı. Hz. Peygamber torunu kucağına alınca “Çocuk fitnedir, bakın, telaştan ne zaman nasıl minberden indim onu dahi hatırlamıyorum!” demişti. Bir defasında da hutbe irat ederken badi badi yürüyerek mescide giren torunlarının kırmızı elbiseleri içerisinde sergiledikleri doyumsuz manzara karşısında daha fazla kayıtsız kalamayarak minberden inip onları kucaklamış sonra da torunları kucağında olduğu halde minbere tekrar çıkmıştı.¹³⁰⁰ Bazen de sorulan bir soru minberden inmesine sebep olmuştur. Buna göre Ebû Rifâ’a, Hz. Peygamber hutbe irat ederken mescide girmiş ve “Garip bir adam dininin hükümlerini soruyor, çünkü bilmiyor!” demişti. Resûlullâh hutbesini yarıda kesip inmiş ve o esnada getirilen ayakları demirden oturağı liften¹³⁰¹ bir iskemleye dayanarak sesli bir şekilde Ebû Rifâ’a’ya dinin temel hükümlerini öğretmiş, sonra da kaldığı yerden hutbesine devam etmişti.¹³⁰²

Hz. Peygamber’in hutbe irat ederken giydiği kıyafet ve aksesuarlar oldukça önemliydi. Zira konuşması esnasında onu gözleriyle takip eden sahabiler her bir detayı tespit edip taklide çalışıyorlardı. Bu yüzdendir ki Bizans imparatorunun hediye olarak gönderdiği ince kaliteli ipek bir elbiseyi, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in telkinleri üzerine giyip minberde hutbe irat etmiş, ancak iner inmez de çok yakışmasına

¹²⁹⁶ İbn Abdülber, IV, 123; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 406; Şâmî, VI, 431.

¹²⁹⁷ Şâmî, VI, 431-432; Halebî, I, 333.

¹²⁹⁸ Taberani, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, III, 42; Heysemî, VIII, 284; Şâmî, VII, 28; Müttakî el-Hindî, XVI, 289.

¹²⁹⁹ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, VIII, 186; Şâmî, IX, 370.

¹³⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 354; Tirmizî, Menâkıb, 30; Nesâî, Cum’a, 30; İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 190; Şâmî, VIII, 218.

¹³⁰¹ Zemahşerî, *el-Fâik*, I, 388; Şâmî, VIII, 219.

¹³⁰² Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, s. 399-400; Müslim, Cum’a, 60; Şâmî, VIII, 96. Esasen iskemlenin ayaklarının ahşaptan yapıldığı ve siyah renkte olduğu bildirilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, V, 81; Nesâî, Zîne, 122.

rağmen,¹³⁰³ çıkararak amcasının oğlu Ca‘fer’e hediye etmişti.¹³⁰⁴ Üç gün boyunca sağ eline kaşını avucunun iç kısmına getirecek şekilde taktığı altın yüzüğü üç günün sonunda minberde iken çıkarmış ve “Bir daha takmayacağım!” diyerek atmıştır. Onu takliden altın yüzük yaptıran sahabiler de peşinden kendi yüzüklerini çıkarmışlardır.¹³⁰⁵ Amr b. Hureys¹³⁰⁶ ve Amr b. Ümeyye¹³⁰⁷ Hz. Peygamber’i minberde siyah sarığını sarmış, ucunu iki omuzu arasına sarkıtmış bir şekilde hutbe irat ederken tasvir etmiştir. Cuma günlerini oruçlu geçirmenin alışkanlık haline gelmemesi için minbere çıktığında su isteyip içerek oruçlu olmadığını herkesin görmesini sağlamıştır.¹³⁰⁸

Cuma namazı vakti mescide elinde asâ ile girer ve hutbe vereceği yere kadar asâsıyla yürürdü.¹³⁰⁹ Bilâl’in ezanının ardından hutbesine başlardı.¹³¹⁰ Minbere oturduğunda sahabileri karşısında yüzleri ona dönük bir vaziyette hazır bulurdu.¹³¹¹ Minbere çıkarken hemen minberin yanındaki sahabe selam verir, çıkınca da bütün sahabileri selamlardı.¹³¹² Ayakta duranlar varsa oturmalarını söylerdi. Bir defasında “Oturun!” dediği sırada mescidin kapısında olan ve bu emri mutlak olarak algılayan İbn Mes‘ûd, oracığa çöküvermişti de Hz. Peygamber onu görünce “Buraya gel!” diyerek çağırmıştı.¹³¹³ Minberdeki hutbeleri sırasında kah oturur kah ayağa kalkardı.¹³¹⁴ Ayakta iken de zaman zaman asâsına¹³¹⁵ dayanırdı. Ayrıca Cuma günleri iki hutbe irat ettiği ve arada oturduğu, ancak konuşmadan beklediği¹³¹⁶ ifade edilmiştir.¹³¹⁷ Minbere

¹³⁰³ Yüzünün bu elbiseyle ıslıl ıslıl parlıyormuş gibi durduğu ifade edilmiştir.

¹³⁰⁴ Tayâlisî, III, 536; Ahmed b. Hanbel, III, 229; Ebû Dâvud, Libâs, 8; Şâmî, VII, 298.

¹³⁰⁵ Müslim, Libâs, 53; Nesâî, Zîne, 77; Şâmî, VII, 324.

¹³⁰⁶ Müslim, Hac, 453; Ebû Dâvud, Libâs, 21; İbn Mâce, Cihâd, 22, Libâs, 15; Şâmî, VII, 273.

¹³⁰⁷ Nesâî, Zîne, 110; Şâmî, VIII, 208

¹³⁰⁸ Bûsîrî, III, 89; Şâmî, VIII, 220.

¹³⁰⁹ Şâmî, VIII, 207. İbn Adî bu rivayeti *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl* isimli eserinde zikretmiş; İbnü’l-Kayserânî de İbn Adî’nin eserinde tenkit edilen rivayetleri bir araya getirip değerlendirdiği *Zahîretü’l-Huffâz* isimli kitabında zikrederek senetteki Ebû’l-Buhterî’yi cerh etmiştir. Bk. İbn Adî, *el-Kâmil fî Du‘afâi’r-Ricâl*, I-VII, Beyrut 1988, VII, 65; İbnü’l-Kayserânî, *Zahîretü’l-Huffâz el-muhrec ‘ale’l-hurûf ve’l-elfâz* (nşr. Abdurrahman b. Abdülcebbâr el-Ferîvâî), I-V, Riyad 1996, III, 1808.

¹³¹⁰ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, III, 299; Heysemî, II, 405; Şâmî, VIII, 213.

¹³¹¹ Tirmizî, Cum‘a, 14; Şâmî, VIII, 215.

¹³¹² Abdürrezzâk, III, 192; İbn Ebû Şeybe, I, 449; İbn Mâce, İkâme, 85; Şâmî, VIII, 215.

¹³¹³ Ebû Dâvud, Salât, 220; Şâmî, VIII, 220.

¹³¹⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 92; Ebû Dâvud, Salât, 222; Şâmî, VIII, 216.

¹³¹⁵ Abdürrezzâk, III, 183; Ebû Dâvud, Salât, 223; İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 190; Şâmî, VIII, 218. Seferde ise hutbeyi yayına dayanarak irat ettiği bildirilmiştir. Bk. İbn Mâce, İkâme, 85; Şâmî, VIII, 218. Aynı bilgi sefer kaydı zikredilmeksizin de kaydedilmiştir. Bk. Şâmî, VIII, 217-218.

¹³¹⁶ Ebû Dâvud, Salât, 221; Şâmî, VIII, 216.

oturduğunda konuşmasına hamd ve senanın¹³¹⁸ ardından “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki Allah sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah’a ve Resûlüne itaat ederse, muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır.” meâlindeki Ahzâb suresi 70-71. âyetlerle başlar¹³¹⁹ ardından konuşmasına devam ederdi. Cuma hutbesini çok uzun tutmaz, akıcı ve anlaşılabilir bir dille konuşurdu.¹³²⁰ Konuşması esnasında ya da sonrasında Kur’ân’dan âyetler okumaya devam ederdi.¹³²¹ Havle bint Kays kadınlar safının en arkasında hutbeyi dinlerken Hz. Peygamber’in Kâf suresini okuduğunu işittiğini bildirmiştir.¹³²² Bir keresinde de Zümer suresinin son âyetlerini okumuş ve bu esnada minberi hareket ettirerek iki kere sallamıştır.¹³²³ Cuma hutbelerinde müminler için dua ve istiğfar ederdi.¹³²⁴ Kıraati esnasında secde âyetlerine gelince minberden inip secde ederdi. Sahabiler de oldukları yerde secdeye kapanırlardı.¹³²⁵ Ancak illa da secde edeceğimiz diye sert ve kaba hareketlerde bulunup birbirlerine eziyet vermemeleri konusunda uyarırdı.¹³²⁶ Cuma hutbesi esnasında kendisinden kuraklık çeken yurtları için yağmur duası isteyen bir bedevinin isteğini kabul ederek ellerini kaldırıp dua etmiştir. Bir hafta sonra yine cuma hutbesi sırasında gelen sahabi bu sefer de çok yağmur yağması yüzünden helak olacaklarını söyleyince yine ellerini kaldırıp yağmurun başka yerlere yağması için dua etmiş, bunun üzerine yağmur kesilmiştir.¹³²⁷ Minberden inince kendisiyle görüşmek,

¹³¹⁷ Ahmed b. Hanbel, II, 35; İbnü’l-Cârûd, *el-Müntekâ mine’s-Süneni’l-Müsnede an Resûlillâh* (nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Beyrut 1988, s. 82; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, VII, 23; Beyhakî, *es-Sünen*, III, 196; Şâmî, VIII, 216.

¹³¹⁸ Ahmed b. Hanbel, III, 310; Müslim, Cum’a, 44; Şâmî, VIII, 224.

¹³¹⁹ Rûyânî, *el-Müsned* (nşr. Eymen Alî Ebû Yemânî), I-III, Riyad 1995, II, 214; Süyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, VI, 667; Şâmî, VIII, 217.

¹³²⁰ Ebû Dâvud, Salât, 223; Şâmî, VIII, 225.

¹³²¹ Cuma hutbelerinde okuduğu çeşitli surelerle ilgili olarak bk. Ahmed b. Hanbel, V, 143; Müslim, Cum’a, 50; Şâmî, VIII, 226. Ayrıca Hz. Peygamber cuma günleri sabah namazlarında ve cuma namazları sırasında okuduğu surelere ilişkin olarak da bilgi verilmiştir. Bk. Buhârî, Cum’a, 10; İbn Mâce, İkâme, 90; Nesâî, İftitâh, 47.

¹³²² İbn Sa’d, VIII, 295; Şâmî, VIII, 225.

¹³²³ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, VIII, 171, İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 115; Heysemî, II, 417; Şâmî, VIII, 226.

¹³²⁴ Bezzâr, X, 471; Şâmî, VIII, 226.

¹³²⁵ Abdürrezzâk, III, 194; Ebû Dâvud, Sücûd, 5; Şâmî, VIII, 201.

¹³²⁶ Abdürrezzâk, III, 341; Buhârî, Sücûd, 10.

¹³²⁷ Ahmed b. Hanbel, III, 104, 194; Buhârî, İstiskâ’, 6-7; Şâmî, VIII, 341.

soru sormak ya da bir sıkıntısını paylaşmak isteyen yoksa namaz kıldıracağı yere geçerdi.¹³²⁸

H. Peygamber cuma hutbeleri dışında da minberde dua etmiştir. Sehl b. Sa'd es-Sâ'idî, Resûlullâh'ı minberde hep elleri birbirine bitişik bir şekilde dua ederken gördüğünü, hiç iki elini iki yana açarak dua ettiğini görmediğini söylemiştir.¹³²⁹ Tebük Gazvesi (9/630) öncesinde Bizanslıların kendilerine karşı 40 bin kişilik ordu hazırladıkları yönünde bir haber aldığı andan itibaren her gün minbere oturarak "Allahım! Eğer bu topluluğu helak edersen artık sana yeryüzünde ibadet edilmez!" diyerek müslümanların başarısı için dua etmiştir.¹³³⁰

h. Hediyeleşmesi

H. Peygamber'in günlük hayatının önemli unsurlarından birisi de hediyeleşmektir. Resûlullâh hediye vermeyi de almayı da çok severdi. Hediye insanın öfkesini giderir, kalbini yumuşatır!" derdi.¹³³¹ Ona göre hediyein küçüğü büyüğü olmazdı. Bir miktar paça etinin hediye edilmesi dahi onun nazarında hüsn-ü kabul görürdü.¹³³² Ayrıca Resûlullâh için hediye bir kimseye kıymet verdiğini göstermenin etkili yoluydu. Sütannesi Süveybe'ye gösterdiği yakın alaka bunun en önemli göstergesidir. Medine'ye hicret ettikten sonra Süveybe'ye giyecek vb. hediyeler göndermeye devam etti. Süveybe Hayber fethi sırasında vefat edince sütkardeşi Mesrûh'u sordu. Öldüğünü öğrenince başka akrabası olup olmadığını soruşturdu. Ancak Süveybe'nin hiç yakını kalmamıştı. Birileri olsaydı onlara hediye göndermeye devam edecekti.¹³³³

H. Peygamber kendisine bir şey getirildiğinde zekat mı hediye mi olduğunu sorar, zekatsa hiç dokunmadan zekat sarf yerlerine harcar yahut o an sahabiler arasında paylaşır ancak kendisi kesinlikle istifade etmezdi. Eğer getirilen şeyin hediye olduğu

¹³²⁸ Ahmed b. Hanbel, III, 119; İbn Huzeyme, III, 169; Şâmî, VIII, 221.

¹³²⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 337; Ebû Dâvud, Salât, 224; Şâmî, VIII, 217.

¹³³⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVIII, 231; Heysemî, VI, 283; Şâmî, V, 434. H. Peygamber'in bu duayı Bedir Gazvesi sırasında ettiği de bildirilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, I, 32; Müslim, Cihâd, 58.

¹³³¹ Ahmed b. Hanbel, II, 405; Tirmizî, Velâ, 6; Şâmî, IX, 25.

¹³³² Ahmed b. Hanbel, II, 512; Buhârî, Hibe, 2; Tirmizî, Ahkâm, 10; Şâmî, IX, 25.

¹³³³ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 109; İbn Abdülber, I, 135; İbnü'l-Esr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, I, 387; Şâmî, I, 377.

söylenirse bir miktarından istifade eder ya da ihtiyaç sahipleri arasında dağıtırdı.¹³³⁴ Nitekim gönderilecek olan son peygamberin bu özelliklerini bilen Selmân-ı Fârisî Hz. Peygamber'e Kuba'da iken yemek getirmiş ve sadaka olduğunu söylemişti. Yemediğini görünce gözlemeye devam etti ve Medine'ye gelince yine yemek götürdü. Ancak bu sefer hediye olduğunu söyledi. Hz. Peygamber hediye edilen yemeği yedi, etrafındakilere de ikram etti.¹³³⁵ Bu husustaki bir diğer rivayet Abdürrezzâk tarafından zikredilmiştir. Buna göre Hilâl b. Sa'd Resûlullâh'a bal getirdi. Hz. Peygamber getirdiği şeyin hediye mi zekat mı olduğunu sordu. Hediye olduğunu öğrenince de ondan yedi. Hilâl ikinci kez ancak bu sefer zekat olarak bal getirdi. Hz. Peygamber balın kaldırılmasını emretti ve ondan yemedi.¹³³⁶

Sahabilerin Hz. Peygamber'i dikkatle izleyip hoşuna giden bir şey gördüklerinde onu kendisine hediye etmek için gayret sarf ettikleri anlaşılmaktadır. Abdürrezzâk'ın zikrettiği bir rivayete göre Nu'mân b. Ebû Fâtîma Hz. Peygamber'e, yanında iri boynuzlu, kocaman gözleri olan bir koçla geldi. Hz. Peygamber koçun Hz. İbrahim'in kurban ettiği koça çok benzediğini söyleyince Mu'az b. Afrâ benzer nitelikte bir koç satın aldı ve Hz. Peygamber'e hediye etti. Resûlullâh da o koçu kurban etti.¹³³⁷ Abdullah hanımından harîre¹³³⁸ yapmasını istemiş, sonra da oğlu Câbir'e verip Resûlullâh'a göndermişti. O esnada mescidde olan Hz. Peygamber Câbir'in elinde bir şey görünce "Elinde ne var Câbir, yoksa et mi?" diye sormuştu. Câbir eve gelince babası Resûlullâh'ı görüp görmediğini sormuş, Câbir de aralarında geçen konuşmayı babasına anlatmıştı. Bunun üzerine Abdullah Resûlullâh'ın canının et çekmiş olabileceğini düşünerek evinde beslediği ehil koyunu kesip kızartmış, sonra da Câbir'le göndermiştir. Câbir'in kendisine et getirdiğini gören Resûlullâh ensara özellikle de Abdullah b. Amr ve Sa'd b. Ubâde'ye hayır duada bulunmuştur.¹³³⁹

¹³³⁴ İbn Sa'd, I, 389; Ahmed b. Hanbel, II, 302; Buhârî, Hibe, 7; Şâmî, IX, 29.

¹³³⁵ İbn Hişâm, I, 117-118; Makrîzî, V, 183.

¹³³⁶ Abdürrezzâk, IV, 61.

¹³³⁷ Abdürrezzâk, IV, 379-380. İbn Hacer'in zikrettiği rivayette ise Hz. Peygamber'e hediye eden kimsenin adı zikredilmemiş, sadece ensardan olduğu bilgisine yer verilmiştir. Bk. Heysemî, IV, 21; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 450; Şâmî, IX, 77.

¹³³⁸ Süt ve unla pişirilen bir yemek. Bk. Halîl b. Ahmed, s. 150.

¹³³⁹ İbn Hibbân, XV, 488; Hâkim, IV, 124; Şâmî, VII, 188.

Sahabilerin Hz. Peygamber'e bir şeyler hediye etme çabası onun günlük hayatına dair oldukça renkli manzaralar içermekteydi. Himâr lakaplı mizah yönüyle tanınmış Abdullah b. Nuaymân isimli bir sahabi mutat aralıklarla Hz. Peygamber'e bir tulum içerisinde bal ya da yağ hediye eder, bir süre sonra da yanında getirdiği bir sahabiye işaret ederek "Ona malının parasını ver!" derdi. Hz. Peygamber de "Sen hani onu bana hediye etmiştin, sahip olmadığın bir şeyi nasıl hediye eder, sonra da parasını benden istersin!" tarzında herhangi bir şey söylemeksizin sadece tebessüm eder ve adama malının karşılığını verir, gönderirdi. Bu böylece tekrar edip giderdi.¹³⁴⁰ Zâhir b. Harâm¹³⁴¹ isimli bâdiyede yaşayan bir sahabi mutat aralıklarla Hz. Peygamber'e çöle has hediyeler gönderirdi. Hz. Peygamber de kendisiyle birlikte sefere çıkmak istediğinde Zâhir'i gerekli teçhizatla donatır ve bu keyifli alışverişe dikkat çekecek şekilde "Zâhir bizim bâdiyemiz, biz ise onun şehriyiz!" derdi.¹³⁴² Kızkardeşi Abdullah b. Büsr'le Hz. Peygamber'e daha önce görmediği, değişik şeyleri hediye olarak gönderirdi.¹³⁴³

Hz. Peygamber zamanında sahabiler zaman zaman mescidde yemek yerlerdi.¹³⁴⁴ Hz. Peygamber mescidde bulunduğu süre içerisinde sahabilerin kendisine ikram ettikleri yemeklerden yer, çevresindeki sahabilere de ikram ederdi. Sahabiler hep en lezzetli, en kıymetli gördükleri şeyi hazırlayıp Resûlullâh'a yedirmek için gayret gösterip dururlardı. Sa'd b. Ubâde bir defasında Resûlullâh'a iki tabak dolusu beyinle gelmiş, Hz. Peygamber şaşırıp "Ebû Sâbit! Bu da ne!" diye sorunca bol bol beyin yemesi için 40 hayvan boğazladığını söylemiştir. Hz. Peygamber ikram edilen beyinden yemiş ve Sa'd'a hayır duada bulunmuştur.¹³⁴⁵ Kesilip kızartılan bir koyun kendisine hediye edildiğinde Resûlullâh dizleri üzerine çökerek yemeye başlamış, bu oturuş şeklini gören bir bedevi Resûlullâh'ın tevazusunu garipseyince Hz. Peygamber "Allah beni mütevazi ve cömert bir kul eyledi, kibirli ve inatçı değil!" diyerek güzel ahlakını ortaya koymuştur.¹³⁴⁶ Bir tabak içerisinde meyve ikram edildiğinde hemen rastgele bir

¹³⁴⁰ Ebû Ya'îlâ, I, 161; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 464; Şâmî, IX, 26.

¹³⁴¹ İbn Abdülber, II, 88; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, II, 302; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 547.

¹³⁴² Abdürrezzâk, X, 454-455; Ahmed b. Hanbel, III, 161; Şâmî, IX, 27.

¹³⁴³ Ahmed b. Hanbel, IV, 189; Heysemî, IV, 261; Şâmî, IX, 26.

¹³⁴⁴ İbn Mâce, Et'ime, 24.

¹³⁴⁵ İbn Asâkir, XX, 256; Şâmî, VII, 191-192; Müttakî el-Hindî, XIII, 404-405.

¹³⁴⁶ İbn Mâce, Et'ime, 6; Şâmî, VII, 164; Mübârekfûrî, V, 453.

tanisini almak yerine bakar, eliyle karıştırıp gözüne kestirdiklerini seçip yerdi. Yıllanmış bir hurma getirildiğinde hurmaya dikkatlice bakmış ve kurtlarını ayıkladıktan sonra yemiştir.¹³⁴⁷ İyâz'ın babası Abdullâh Resûlullâh'a gelen bir kimsenin bir tulum bal hediye ettiğini bildirmiştir.¹³⁴⁸ Mescidde otururken açlıktan karnına bastırdığını gören bir sahâbi mescidden ayrılmış ve çalışarak kazandığı bir müd kadar hurmayı getirip Hz. Peygamber'in kucağına dökmüştü. Hz. Peygamber hem kendisi yemiş hem de “Şunu filana, şunu falana götürün!” diyerek önündeki hurmayı başkalarına dağıtmıştır.¹³⁴⁹ Ayrıca sahâbilerle birlikte mescidde kızarmış et yemiştir.¹³⁵⁰ Ebû Ubeyde b. Cerrâh komutasındaki Sîfûlbahr Seriyyesi'nin (8/629) azıkları bittiğinde günlerce etinden istifade ettikleri karaya vurmuş balıktan bir parça da Medine'ye döndüklerinde Hz. Peygamber'e ikram etmişlerdir.¹³⁵¹ Ümmü Süleyym'in Enes'le birlikte gönderdiği bir kap dolusu yaş hurmadan önce avuç avuç alıp hanımlarına göndermiş, sonra da kalanını oturup iştahla yemiştir.¹³⁵² İbn Hacer'in zikrettiği bir detaya göre hurmaları yerken çekirdeklerini de bir yandan sol tarafına atıyordu. Bir parça da o esnada önünden geçen bir evcil hayvana uzatmış, hayvan uzatılan parçayı yemiştir.¹³⁵³ Hz. Peygamber Hayber Seferi (7/628) sonrasında ikram edilen yemekleri hediye sahibi bir kere tatmadan yemez olmuştur. Bunun nedeni ise yahudi bir kadın tarafından koyun etiyle zehirlenmesidir.¹³⁵⁴

Hz. Peygamber'in ikram edilen yemekler içerisinde helal olduğu halde çeşitli nedenlerden ötürü yemek istemediği şeyler de vardı. Hz. Peygamber bunları neden yemediğini izah eder, böylece sırf kendisi yemiyor diye sahâbilerin de yememezlik etmesini istemezdi. Hediye olarak gelen kertenkele, peynir ve yağ üçlüsünden peynir ve yağı yemiş, kertenkeleyi ise “Bu benim doğup büyüdüğüm yerde yenilen bir şey değil.”¹³⁵⁵ Ama isterseniz siz yiyebilirsiniz!” diye açıklamada bulunarak geri

¹³⁴⁷ Ebû Dâvud, Et'ime, 42; İbn Mâce, Et'ime, 42; Şâmî, VII, 205.

¹³⁴⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XVII, 369; Heysemî, IV, 265; Şâmî, IX, 26.

¹³⁴⁹ Şâmî, VII, 99-100.

¹³⁵⁰ İbn Mâce, Et'ime, 29; İbn Receb, *Fethü'l-Bârî*, III, 162; Şâmî, VII, 188.

¹³⁵¹ Buhârî, Megâzî, 66; Taberî, *Târîh*, III, 33; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 251; Şâmî, VII, 189.

¹³⁵² İbn Sa'd, I, 407; Ahmed b. Hanbel, III, 125; Bezzâr, XIII, 446.

¹³⁵³ İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, IV, 27; Şâmî, VII, 208.

¹³⁵⁴ Heysemî, V, 17; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX, 664; Şâmî, VII, 164.

¹³⁵⁵ İbn Sa'd, I, 397; Şâmî, VII, 220.

çevirmiştir.¹³⁵⁶ Yine üzerine yağ dökülmüş yedi kertenkelenin bulunduğu genişçe bir kapta sunulan yemeğe elini sürmeden sahabilere ikram etmiştir.¹³⁵⁷ Bir sahabi “Keşke şimdi yağ ve sütle yapılmış esmer buğdaydan ekmek olsa!” diyen Hz. Peygamber’in bu arzusunu yerine getirmek için kalkıp hazırlık yapmış, sonra da Hz. Peygamber’e sunmuştur. Resûlullâh yemeden önce “Yağı nereden aldın?” diye sormuştur. Sahabi kertenkele yağının olduğu tulumdan aldığını söyleyince yemeği yememiştir.¹³⁵⁸ Su ve tuzla işlemiden geçirilerek uzun süre dayanacak hale getirilmiş ceylan etini de yemediği bildirilmiştir.¹³⁵⁹

Resûlullâh kendisine ikram edilen yemekleri yalnız başına yemekten hoşlanmaz, paylaşmak isterdi. Hediye edilen bir kap inciri ashabıyla paylaşmış ve “Haydi yiyin bakalım, cennetten çekirdeksiz bir meyva indirilmiş olsaydı o muhakkak incir olurdu. Çok yararlı bir meyvedir, hemoroide ve nigris’e iyi gelir!” demiştir.¹³⁶⁰ Câbir’in Tâif’ten getirdiği ayvadan da bir miktar yemiş ve “Ayva kalbe iyi gelir, sıkıntıyı giderir!” diyerek ashabına da yemelerini tavsiye etmiştir.¹³⁶¹ Bizans İmparatoru’nun gönderdiği hediyeler arasında yer alan bir testi zencefili de küçük parçalar halinde ashabına ikram etmiştir.¹³⁶² Aynı şekilde Dûmetülcendel reisi Ükeydir’in hediye ettiği bir testi helvayı sahabilere dağıtmıştır.¹³⁶³ Herkese birer parça verdikten sonra Câbir’e ikinci bir parça daha vermiş, Câbir “Bana vermiştin!” deyince de kızkardeşlerini kastederek “Bunlar Abdullah’ın kızları için!” demiştir.¹³⁶⁴ Yeşil bir çömlek içerisinde hediye edilen kâfûru da dağıtmış ve Ümmü Süleym’den¹³⁶⁵ kâfurdan sıra yapmasını istemiştir.¹³⁶⁶

Hz. Peygamber’e sık sık giysi de hediye edilirdi. Resûlullâh bunlardan uygun bulduklarını giyer, giymediklerini farklı şekillerde istifade etmeleri için sahabilerine

¹³⁵⁶ İbn Sa’d, I, 395; Ahmed b. Hanbel, I, 259; Şâmî, VII, 219.

¹³⁵⁷ İbn Sa’d, I, 396; Şâmî, VII, 219.

¹³⁵⁸ Ebû Dâvud, Et’ime, 37; İbn Mâce, Et’ime, 47; Şâmî, VII, 219.

¹³⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 40; Ebû Ya’lâ, VIII, 83; Şâmî, IX, 29.

¹³⁶⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, IV, 292; Şâmî, VII, 206.

¹³⁶¹ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XI, 112; Heysemî, V, 60; Şâmî, VII, 206.

¹³⁶² Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, III, 43; Hâkim, IV, 150; Heysemî, V, 59; Şâmî, VII, 207.

¹³⁶³ İbn Ebû Şeybe, VI, 515-516.

¹³⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 122; Heysemî, IV, 271; Şâmî, VII, 198. Bunu hediye edenin Himyerî meliklerinden Zür’a b. Zûyezen olduğu da söylenmiştir. Bk. Şâmî, IX, 28.

¹³⁶⁵ Safiyye’nin hizmetçisi Ümmü Müslim’den istediği de rivayet edilmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 112.

¹³⁶⁶ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XIX, 436; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 112; Şâmî, VII, 245.

hediye ederdi. Dihye Resûlullâh'a yünden dikişli bir elbise ve iki ayakkabı hediye etmiş; Hz. Peygamber de onların kullanılmış olup olmadığını sormaksızın eskiyene kadar giymişti.¹³⁶⁷ Dûmetülcendel emirinin hediye ettiği ve giymeyi doğru bulmadığı ince ipek elbiseyi Hz. Ömer'e hediye etmiş, Hz. Ömer bu duruma üzülerək "Giymediğın elbiseyi bana mı hediye ediyorsun?" diye sormuştur. Resûlullâh elbiseyi ona giymesi için değıl satması için gönderdiğini ifade etmiştir.¹³⁶⁸ Bizans İmparatoru'nun hediye ettiğı benzer bir elbiseyi de Ca'fer b. Ebû Tâlib'e göndermiş; giyerek geldiğini görünce de "Sana giymen için göndermedim, kardeşin Necâşî'ye hediye et!" demiştir.¹³⁶⁹ Ayrıca Hz. Ebû Bekir'le Hz. Ömer Resûlullâh'a bu elbiseyi önemli günlerde, heyet ağırlarken giyerek düşmanlarını korkutup müslümanları sevindirebileceğini söylemişler; ancak Resûlullâh, bir kere giyip hutbe irat etse de rahatsız olup minberden inince Ca'fer'e göndermiştir.¹³⁷⁰ Şamlı bir rahibin hediye ettiğı ince ipekten dikişli bir elbiseyi önce giymiş, sonra eve giderek çıkarmış ve Hz. Ömer'in gelmek üzere olan heyeti karşılarken giymesi yönündeki telkinlerine olumsuz cevap vererek "O elbiseyi bu dünyada değıl ahirette giymemiz daha uygun olur!" demiştir.¹³⁷¹ Yine hediye gelen ipekten arkası yırtmaçlı uzun bir elbiseyi giyip namaza durmuş, selam verdikten sonra bir hışımla çıkarıp "Müttakîlere böyle bir şey giymek yakışmaz!" demiştir.¹³⁷² Benzer bir durum Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden Ebû Cehm b. Huzeyfe'nin hediye ettiğı Şam'da dokunan desenli, nakışlı siyah elbise için de söz konusudur. Önce bu elbise ile namaz kılan Resûlullâh sonra çıkarmış ve "Bu elbiseyi Ebû Cehm'e iade edin, namazda desen ve işlemelerine gözüm takılıyor!" demiştir.¹³⁷³

¹³⁶⁷ Tirmizî, Libâs, 30; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, IV, 225; Şâmî, VII, 317.

¹³⁶⁸ Nesâî, Zîne, 89-90; Şâmî, VII, 298. Benzer şekilde Resûlullâh, uçları geniş ve uzun, yerleri süpüren ipek bir elbiseyi önce giymiş, sonra da hoşlanmayarak Hz. Ömer'e göndermiştir. Sahabiler bu davranışının nedenini sorunca da Cebrâîl'in o elbiseyi giymemesini söylediğini ifade etmiştir. Bunu işiten Hz. Ömer ağlayarak Resûlullâh'ın yanına gelmiş ve "Giymeyi hoş görmediğın elbiseyi bana hediye ediyorsun. Neden?" diye sormuş, Hz. Peygamber de onu giymesi için değıl satması için verdiğini söylemiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, III, 383; Müslim, Libâs, 9; Nesâî, Zîne, 89; Şâmî, VII, 302.

¹³⁶⁹ Tayâlisî, III, 537; Ahmed b. Hanbel, III, 229; Ebû Dâvud, Libâs, 8; Şâmî, VII, 298.

¹³⁷⁰ İbn Kâni', II, 217; Şâmî, VII, 298.

¹³⁷¹ Ahmed b. Hanbel, III, 347; Heysemî, V, 249; Şâmî, VII, 299.

¹³⁷² Ahmed b. Hanbel, IV, 149; Buhârî, Salât, 16; Nesâî, Kible, 19; Şâmî, VII, 302.

¹³⁷³ Ahmed b. Hanbel, VI, 177; Mâlik b. Enes, Salât, 18; Buhârî, Salât, 14; İbn Mâce, Libâs, 1; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî* I, 483; Şâmî, VII, 305.

Oğluyla birlikte Medine'ye gelen Sim'ân b. Hâlid bir çift ayakkabı hediye etmiş, Resûlullâh da memnuniyetle kabul etmiştir.¹³⁷⁴

Sahabiler imkan bulduklarında Hz. Peygamber'e deve, koyun vb. hayvanlar da hediye etmişlerdir. Ebü'd-Derdâ'nın bildirdiğine göre Resûlullâh'a aklı karalı, kulağı kesik iki koç hediye edilmiş, Hz. Peygamber de bu koçları kurban etmiştir.¹³⁷⁵ Kilâboğulları'ndan Dahhâk b. Süfyân'ın hediye ettiği "Bürde" isimli sağmal deve ise iki deveye eşit miktarda süt vermesiyle ünlenmiştir.¹³⁷⁶

Davete muhatap olan Bizans İmparatoru ve diğer melikler, kabile liderleri ve önde gelenleri de Resûlullâh'a çeşitli hediyeler takdim etmişler, Resûlullâh hepsinin hediyelerini kabul etmiştir. Müşriklerin hediyelerini ise kabul etmemiştir. Örneğin Âmir b. Mâlik'in hediyesini "Ben müşriklerin hediyelerini kabul etmem!" diyerek reddetmiştir.¹³⁷⁷ İyâd b. Himâr ile Hz. Peygamber nübüvvetten önce tanışıyorlardı. Nübüvvet sonrası İyâd, Resûlullâh'a deve hediye etmiş, Hz. Peygamber ona müslüman olup olmadığını sormuştu. Olmadığını öğrenince de "Bana müşriklerin hediyelerini kabul etmemem emredildi!" diyerek hediyeği geri çevirmişti.¹³⁷⁸ Benzer bir olay da yine nübüvvet öncesinden Hz. Peygamber'le aralarında bir hukuk olan Hakîm b. Hizâm ile ilgili olarak rivayet edilmiştir. Buna göre Hakîm panayırlardan birisinde Zûyezen'e ait oldukça pahalı bir elbisenin satıldığını görmüş ve Hz. Peygamber'e hediye etmek için 50 dinara satın alarak Medine'ye gelmiştir. Ancak Hz. Peygamber müşriklerin hediyesini kabul edemeyeceğini, ancak satın alabileceğini söylemiştir. Sonra da elbiseyi bir kere giyip hutbe irat ettikten sonra Üsâme b. Zeyd'e hediye etmiştir.¹³⁷⁹ Bizans İmparatoru Hz. Peygamber'e ince kaliteli ipekten dikişli bir elbise¹³⁸⁰ vermiştir.¹³⁸¹

¹³⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 345.

¹³⁷⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 272; Bûsirî, VII, 70; Şâmî, IX, 88.

¹³⁷⁶ İbn Sa'd, I, 494; Nüveyrî, X, 68; Şâmî, VII, 408.

¹³⁷⁷ Abdürrezzâk, V, 382; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, V, 230; Şâmî, IX, 30; Mübârekfûrî, V, 166. Vâkıdî, Âmir'in iki at ve iki deve hediye etmek istediğini bildirmiştir. Bk. Vâkıdî, I, 346. Ayrıca bk. Süheylî, IV, 303.

¹³⁷⁸ Tayâlisî, II, 409; İbn Ebû Şeybe, VI, 516; Ahmed b. Hanbel, IV, 162; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 154; Tirmizî, Siyer, 24; Şâmî, VI, 29-30.

¹³⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, III, 402; Hâkim, III, 551; Şâmî, IX, 30; Mübârekfûrî, V, 165. Zübeyr b. Bekkâr rivayetine göre ise Hakîm elbiseyi 300 dinara satın almış, Resûlullâh hediyeği kabul etmeyince de satmıştır. Hz. Peygamber de satın alandan alıp giymiştir. Bk. Zübeyr b. Bekkâr, s. 361; Şâmî, VII, 300.

¹³⁸⁰ Hz. Peygamber devrinde kullanılan elbiseleri dikişsiz ve dikişli olarak ikiye ayırmak mümkündür. İzar, ridâ, milhâfe gibi dikişsiz elbiseler tek bir parça kumaşın çeşitli şekillerde vücudun alt ya da üst kısmına sarılmasıyla elde edilen elbiselerdir. Dikişli elbiseler ise genel olarak mukatta'ât adıyla anılır ve

Tebük Gazvesi (9/630) dönüşü Hâlid b. Velîd komutasında Dûmetülcendel'e gönderilen birliğin esir olarak Medine'ye getirdiği reis Ükeydir, cizye anlaşması yaptığı Hz. Peygamber'e bir elbise, bir katır ve helva ile dolu bir testi¹³⁸² hediye etmiş, Hz. Peygamber de hediyeleri kabul ederek Ükeydir ve kardeşini serbest bırakmıştır.¹³⁸³ Ükeydir'in hediye ettiği ince ipekten altın işlemeli dikişli elbiseyi gören sahabiler, daha önce hiç böylesiyle karşılaşmadıkları için elbisenin güzelliği karşısında çok şaşırılmışlardır. Onların bu hayretengiz bakışlarını gören Resûlullâh cennetteki nimetlerin güzelliğini ortaya koymak için "Sa'd b. Mu'âz'ın cennette kullandığı küçük bez parçaları dahi bundan daha güzeldir!" demiştir.¹³⁸⁴ Benzer bir rivayet Bizans İmparatoru Herakleious'un hediye ettiği ince ipekten dikişli bir elbise için de söz konusu edilmiştir.¹³⁸⁵ Fedek emiri Resûlullâh'a 4 deveye yüklenmiş enva-i çeşit giyecek ve yiyecek hediye etmiş; Resûlullâh bu hediyeleri kendisinin emriyle ihtiyaç sahiplerini giydirip yediren ve bu yüzden bir hayli borçlanan Bilâl'e, borçlarını ödemesi için vermiştir.¹³⁸⁶ Bizans'ın Mısır valisi Mukavkıs cam bir bardak,¹³⁸⁷ ahşap sürmedan (عیدان شامية), ayna,¹³⁸⁸ tarak,¹³⁸⁹ kardeş iki cariye,¹³⁹⁰ "Düldül" ismiyle anılan bir katır¹³⁹¹ lizâz adı verilen bir at¹³⁹² ve beyazla karışık kırmızı rengi toprağı andırdığı için "Ufeyr" diye adlandırılan bir merkep¹³⁹³ hediye etmiştir. Medine'ye gelen ilk katırın "Düldül" olduğu

kesilen çeşitli kumaşların birbirine eklenip dikilmesiyle elde edilir. Kamîs, cübbe, sirvâl bu sınıftandır. Bk. İbn Manzûr, I, 367, V, 483-484.

¹³⁸¹ Tayâlisî, III, 536; Ahmed b. Hanbel, III, 251; Ebû Dâvud, Libâs, 8; Şâmî, IX, 28-29; Mübârekfûrî, V, 165.

¹³⁸² İbn Ebû Şeybe, VI, 515-516; Ahmed b. Hanbel, III, 122; Heysemî, IV, 271; Şâmî, VII, 198. Bunu hediye edenin Himyerî meliklerinden Zür'a b. Zûyezen olduğu da söylenmiştir. Bk. Şâmî, IX, 28.

¹³⁸³ Vâkîdî, III, 1027-1028; İbn Sa'd, II, 166; Şâmî, VI, 222; Dahlân, III, 192.

¹³⁸⁴ İbn Ebû Şeybe, VI, 394; İbn Hibbân, XV, 510; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 243; Şâmî, VII, 298.

¹³⁸⁵ İbn Sa'd, I, 456-457; Şâmî, VII, 298.

¹³⁸⁶ Ebû Dâvud, Harâc, 35; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 80; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 62; Şâmî, VII, 90.

¹³⁸⁷ Hz. Peygamber'in bu bardağı günlük hayatında kullandığı rivayet edilmiştir. Bk. İbn Mâce, Eşribe, 27; Ebû Şeyh, III, 389; Heysemî, IV, 271; Aynî, XI, 74; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 375; Şâmî, VII, 232, IX, 28.

¹³⁸⁸ Hz. Peygamber bu aynayı dört köşe bir kap içerisinde tutuyordu. Bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 132. Ancak bir süre sonra kırılmıştır. Bk. Şâmî, VII, 361.

¹³⁸⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VII, 213; Heysemî, IV, 271; Aynî, XI, 74; Şâmî, IX, 28.

¹³⁹⁰ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, s. 143; Bezzâr, II, 141; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, IV, 37; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, II, 223; Şâmî, IX, 28.

¹³⁹¹ İbn Sa'd, I, 491; Taberî, *Târîh*, III, 174; Şâmî, VII, 403. Düldül'ü Ferve b. Amr'ın hediye ettiğini bildiren bir rivayet de mevcuttur. Bk. Taberî, *Târîh*, III, 174.

¹³⁹² İbn Sa'd, I, 490; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 602; İbn Seyyidünnâs, II, 420; Şâmî, VII, 398.

¹³⁹³ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 603; Şâmî, VII, 405-406; Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhi'l-Câmii's-Sağîr*, I-VI, Mısır 1356, V, 222. Tam tersi şekilde Ya'fur'u Mukavkıs'ın, Ufeyr'i ise Ferve'nin hediye ettiği de

bildirilmiştir.¹³⁹⁴ Hz. Peygamber hediye edilen katırı Medine sokaklarında binek olarak kullanmıştır. Mukavkıs'ın hediye ettiği cariyelerden Mâriye ise oğlu İbrâhim'i dünyaya getirmiştir. Resûlullâh Mâriye'nin kız kardeşi Sîrîn'i Hassân b. Sâbit'e hediye etmiştir.¹³⁹⁵ Himyerî meliklerinden Zür'a b. Zûyezen ise 33 deve karşılığında satın aldığı oldukça pahalı, bir takımı tamamlayan iki-üç parça elbise¹³⁹⁶ hediye etmiştir.¹³⁹⁷ Necâşî Resûlullâh'a alt ucunda sivri demir bulunan üç tane asâ¹³⁹⁸ göndermiştir. Hz. Peygamber bu asâlardan birisini kendisine ayırmış, diğerlerini Hz. Ali ile Hz. Ömer'e vermiştir.¹³⁹⁹ Ayrıca günlük hayatında sıklıkla kullanır olduğu iki adet siyah renkte sade (ساذج) ayakkabı¹⁴⁰⁰, cam şişeler içerisinde koku¹⁴⁰¹ ve Habeş kaşlı altından bir yüzüğün takılı olduğu bir halka hediye etmiştir.¹⁴⁰² Bizans'ın Meân valisi Ferve b. Amr el-Cüzâmî, "Ya'fûr" ismiyle anılan bir merkep,¹⁴⁰³ "Zarib" ismiyle anılan bir at¹⁴⁰⁴ ve beyaz bir katır¹⁴⁰⁵ hediye etmiştir. Rebî'a b. Ebû'l-Berâ' ise "Lahîf" isimli bir at hediye etmiştir.¹⁴⁰⁶

Hz. Peygamber'in Medine çevresine vazifeli olarak gönderdiği sahabiler de gittikleri yerlere özgü bir takım şeyleri Resûlullâh'a hediye olarak göndermişlerdir. Madenlerin zekatını almak üzere Yemen'e giden Hz. Ali, Resûlullâh'a Yemen'den selem ağacı yaprağıyla sepilenmiş deri içerisinde, henüz toprağı üzerinde olan bir altın külçesi göndermiş; Hz. Peygamber de onu dört kişi arasında paylaştırmıştır. Bunlar

söylenir. Bk. İbn Sa'd, I, 134; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 603; Nüveyrî, X, 58; Şâmî, VII, 406; Halebî, III, 299.

¹³⁹⁴ İbn Sa'd, I, 491; Taberî, *Târîh*, III, 174; Şâmî, VII, 403.

¹³⁹⁵ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, s. 143; Bezzâr, X, 304-305; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, IV, 37; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, II, 324; Şâmî, IX, 28.

¹³⁹⁶ Hz. Peygamber devrinde izar, rida, Kamis gibi iki ya da daha fazla parçadan oluşan ve baştan ayağa bir bütünlük arzeden elbiselere hulle deniliyordu. Hulle, aynı zamanda elbisenin işlemlerini, nakışını ya da sarık gibi tamamlayıcı unsurları da ifade eden bir kelimedir. Bk. İbn Manzûr, II, 144.

¹³⁹⁷ Dârimî, Siyer, 53; Ebû Dâvud, Libâs, 5; Şâmî, VII, 300; Mübârekfûrî, V, 165.

¹³⁹⁸ Halîl b. Ahmed, I, 356; İbn Manzûr, IV, 441.

¹³⁹⁹ İbn Şebbe, I, 90; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 212; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VI, 41; Şâmî, VIII, 109. Bayram namazlarına giderken Bilâl'in Resûlullâh'ın önünde taşıdığı ve namaz kılarken önüne sapladığı asânın Necâşî'nin hediye ettiği asâ olduğu bildirilmiştir.

¹⁴⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 352; Ebû Dâvud, Tahâre, 60; İbn Mâce, Tahâre, 84; Şâmî, VII, 317, VIII, 55.

¹⁴⁰¹ Aynî, XI, 73; Şâmî, VII, 340.

¹⁴⁰² İbn Ebû Şeybe, V, 194; İbn Mâce, Libâs, 40. Ayrıca katır hediye ettiği de bildirilmiştir. Bk. İbn Seyyidünnâs, II, 422.

¹⁴⁰³ İbn Sa'd, I, 491, VII, 435; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 603; Şâmî, VII, 406.

¹⁴⁰⁴ İbn Sa'd, I, 490; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 602; Taberî, *Târîh*, III, 174; Şâmî, VII, 398.

¹⁴⁰⁵ İbn Hişâm, IV, 792; İbn Sa'd, I, 355; Heysemî, IX, 634; Şâmî, VI, 391.

¹⁴⁰⁶ İbn Sa'd, I, 490; İbn Seyyidünnâs, II, 420; Şâmî, VII, 398.

Uyeyne b. Bedr, Akra‘ b. Hâbis, Zeydû‘l-hayl ve Alkame b. Gaylân’dır.¹⁴⁰⁷ Dihye bir görev sırasında kendisine verilen hediyelerden olan kır renkli bir katırı Resûlullâh’a hediye etmiştir.¹⁴⁰⁸ Ayrıca Şam’dan Resûlullâh’a işlemeli bir elbise getirmiştir.¹⁴⁰⁹ Benî Süleym topraklarında altın madenleri bulunan zengin sahabilerden Haccâc b. İlât es-Sülemî de bir kılıç¹⁴¹⁰ hediye etmiştir.¹⁴¹¹ Hz. Peygamber’in görevlendirmesiyle Yemen’e giden Mu‘âz b. Cebel (9/630) oradan Hz. Peygamber’e kaşı Habeş’te üretilmiş “Muhammedün Resûlullâh” nakışlı gümüş bir yüzük göndermiştir. Hz. Peygamber bu yüzüğü mektuplarını mühürlerden kullanmıştır.¹⁴¹²

Hz. Peygamber hediye olarak gönderdiği ya da kendisine hediye edilen yiyecekleri yerine ulaştırmadan yiyip bitiren çocuklarla şakalaşmaktan oldukça hoşlanırdı. Abdullah b. Büsr el-Mâzinî’ye annesi¹⁴¹³ bir salkım üzüm vermiş ve “Bunu Resûlullâh’a götür!” demiştir. Abdullah yolda birer ikişer aldığı üzümü daha Resûlullâh’a ulaştırmadan bitirmiş, bir süre sonra annesi Hz. Peygamber’e gönderdiği üzümün kendisine ulaşip ulaşmadığını sorunca gerçek ortaya çıkmıştı. O günden sonra Resûlullâh Abdullah’ı nerede görse “Seni küçük hain seni!” diyerek takılır olmuştur.¹⁴¹⁴ Tâif’ten kendisine hediye olarak gelen üzümün bir salkım alarak Nu‘mân b. Beşîr’e vermiş ve annesine götürmesini söylemiştir. Birkaç gün sonra “Ne yaptın, götürdün mü?” diye sorunca Nu‘mân daha annesine götüremeden yolda dayanamayıp yediğini itiraf edince artık ne zaman görse “Seni hain seni!” diyerek ona takılır olmuştur.¹⁴¹⁵

Hz. Peygamber bir başkasına hediye etmek ya da sadaka olarak dağıtmak üzere beğendiği bazı şeylerin kendisine hediye edilmesini istemiştir. Bir sahabiye “Bana bu deveyi hediye et ya da sat!” demiştir. Sahabi “Senindir!” deyince üzerine zekat mührü vurdurarak zekat hayvanlarının yanına katmıştır.¹⁴¹⁶ Habeşistan’dan gelen Amr b. Sa‘îd’in parmağındaki yüzük dikkatini çekmiş ve kendisine atmasını istemiştir. Sonra

¹⁴⁰⁷ Buhârî, Megâzî, 62; Müslim, Zekât, 144; Şâmî, VI, 358.

¹⁴⁰⁸ Taberânî, *el-Mu‘cemü‘l-Kebîr*, III, 221; Heysemî, IV, 271; Aynî, XI, 74; Şâmî, IX, 27.

¹⁴⁰⁹ Ebü’s-şeyh, II, 112; Şâmî, VII, 297.

¹⁴¹⁰ Bu kılıcın isminin “Zülfikâr” olduğu ifade edilmiştir.

¹⁴¹¹ Taberânî, *el-Mu‘cemü‘l-Kebîr*, III, 221; Heysemî, IV, 271; Aynî, XI, 74; Şâmî, VII, 364, IX, 27.

¹⁴¹² İbn Asâkir, IV, 179; Şâmî, VII, 331.

¹⁴¹³ Bazı rivayetlerde üzüm salkımını gönderenin Büsr’ün kızkardeşi olduğu ifade edilmiştir.

¹⁴¹⁴ Buhârî, *Târîh*, II, 339; Heysemî, IV, 262; Şâmî, VII, 115, IX, 25.

¹⁴¹⁵ İbn Mâce, *Et‘ime*, 61; Şâmî, VII, 205.

¹⁴¹⁶ Taberânî, *el-Mu‘cemü‘l-Kebîr*, XXII, 271; Heysemî, IV, 272; Şâmî, IX, 31.

eline alıp incelemiş ve “Muhammedün Resûlullâh” nakışlı bu yüzüğü alıp kullanmıştır.¹⁴¹⁷

Hiz. Peygamber kendisine hediye veren kişiye hediye ile mukabelede bulunurdu.¹⁴¹⁸ Az ya da çok yanında olan herhangi bir şeyi hediye olarak takdim etmeden içi rahat etmezdi. Üstelik hediye ile mukabelede bulunduğu kimsenin bundan hoşnut olması için de gayret gösterirdi. Kendisine hediye veren bir bedeviye kendisi de hediye vermiş ve “Hoşuna gitti mi? Beğendin mi?” diye sormuştu. Bedevî miktarı az bulduğunu söyleyince “Tamam!” diyene kadar iki kere daha ilavede bulunmuştu.¹⁴¹⁹ Rübeyyi’ b. Afrâ’ kendisine bir kap dolusu yaş hurma ve küçük acur hediye ettiğinde Hiz. Peygamber de ona bir avuç dolusu mücevher ya da altın vermiş, Rübey’ bunun üzerine bir şiir inşâd etmiştir.¹⁴²⁰ Kendisine süt hediye eden Ümmü Sünbüle’ye bir vadiyi iktâ olarak vermek suretiyle mukabelede bulunmuştur.¹⁴²¹ Avladığı yabani dağ keçisini kendisine hediye olarak sunan Hâzım b. Harâm’a Aden’de yapılmış bir sarık hediye etmiştir.¹⁴²² Hudeybiye Antlaşmasının geçerli olduğu dönemde Ebû Süfyân’a mektup yazıp kendisinden deri istemiş karşılığında da Amr b. Ümeyye ed-Damrî ile acve hurması göndermiştir.¹⁴²³

Hediyeye hediye ile karşılık vermesini suistimal edici bazı olaylar, hayatta en sevdiği şey belki de karşılıksız vermek olan Resûlullâh’ın tahammül sınırlarını zorluyor, incitiyor ve bazı tedbirler almak zorunda bırakıyordu. Semrâ isimli kayıp devesinin bulunması ile ilgili hadise buna bir örnektir. Devenin getirildiğini gören cariyesi Selmâ hemen Hiz. Peygamber’e giderek müjdeyi verdi. Sevinçli bir şekilde evinin önüne çıkan Resûlullâh devesini tanıdı ve sevinçle “Nerelerdeydin?” diye sordu. Deveyi bulup

¹⁴¹⁷ İbn Sa’d, I, 474; İbn Abdülber, III, 261; Şâmî, VII, 333. Bir başka rivayette Halid b. Said’in demirden üzerinde gümüş bulunan yüzüğünü de aynı şekilde istediği ve “Muhammedün Resûlullâh!” nakışlı bu yüzüğü de kullandığı ifade edilmiştir. Bk. Şâmî, VII, 333.

¹⁴¹⁸ Buhârî, Hibe, 11; Ebû Dâvud, Büyû‘, 80; Şâmî, IX, 25.

¹⁴¹⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 295; İbn Hibbân, XIV, 296; Şâmî, IX, 26. Heysemî’nin zikrettiği rivayette “Bunun üzerine Kureyşli, Sakifli ya da ensar dışındakilerden hediye almamayı düşündüm!” dediği zikredilmiştir. Bk. Heysemî, IV, 263.

¹⁴²⁰ İbn Sa’d, I, 393; İbn Seyyidünnâs, II, 435; Şâmî, VII, 50, IX, 27; Hafâcî, II, 289-290.

¹⁴²¹ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, VIII, 250; Heysemî, VIII, 573; Şâmî, VII, 50.

¹⁴²² İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 3; Şâmî, VII, 191.

¹⁴²³ Ebû Ubeyd, s. 271; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’r-Râbi’a*, I, 76; Serahsî, *Şerhu Kitâbi’s-Siyeri’l-Kebîr li Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî* (nşr. Salâhuddîn el-Müneccid), I-V, Kahire 1971, I, 97.

getiren Uyeyne b. Hısn'ın yeğeni Hâris b. Kays¹⁴²⁴ ise sanki deve kendisininmiş gibi “Onu sana hediye ettim!” deyince Hz. Peygamber tebessüm etmiş ve deveyi teslim almıştı. Birkaç gün sonra da Hâris b. Kays’a üç ukiyye gümüş gönderilmesini emretti. Ancak sahabi bunu az bulmuştu. Olaylara şahit olan Selmâ şaşkınlıkla “Mülkiyetinde olan bir deveyi bulup getirdiği için bir de ödeme mi yapıyorsun?” diye sormuş, Hz. Peygamber “Evet, üstelik bir de memnun olmuyor!” diyerek üzüntüsünü dile getirmişti. Sonra da mescide gelip öğle namazını kıldırmış, müteakiben yaptığı konuşmada isim vermeden “Adam bana ailemden bir ferdi tanır gibi tanıdığım devemi getirip hediye ediyor, sonra da verdiğim miktarı beğenmiyor!” şeklinde Hâris’i eleştirdikten sonra “Bu olaylar üzerine içimden Kureyş, Ensar, Sakif ve Devs dışında kimseden hediye kabul etmemek geçiyor!”¹⁴²⁵ diyerek tepkisini ortaya koymuştu.¹⁴²⁶ Benzer bir konuşmayı ormanda bulduğu deveyi getirip Hz. Peygamber’e hediye eden, sonra da kendisine hediye olarak verilen miktarı beğenmeyen Benî Fezâreli bir kimse hakkında yaptığı da rivayet edilmiştir.¹⁴²⁷

Hz. Peygamber kendisine hediye edilen şeyleri başkalarına hediye etmeyi de çok severdi. Fîrûz ed-Deylemî’nin (10/631) hediye ettiği desenli ipek bir elbise takımını İbn Ömer’e hediye etmiştir.¹⁴²⁸ Bizans valisi Ferve b. Amr’ın hediye ettiği fidda ismindeki beyaz katırı Hz. Ebû Bekir’e;¹⁴²⁹ Temîm ed-Dârî’nin hediye ettiği verd isimli atı da Hz. Ömer’e hediye etmişti. Hz. Ömer de bu atı Allah yolunda tasadduk etmiş, ancak pazarda ucuz bir fiyata satıldığını görünce üzüлp satın almak istediye de Hz. Peygamber buna izin vermemişti.¹⁴³⁰ Necâşî’nin hediye ettiği altın yüzüğü de torunu

¹⁴²⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 197. Deveyi bulup getirenin bir bedevi olduğu da söylenmiştir. Ayrıca devenin zeğabat günü kaybolduğu, gönderdiği miktarın üç ukiyye değil 6 genç deve olduğu bildirilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, II, 292; Şâmî, IX, 30-31.

¹⁴²⁵ Bu cümleyi kesin bir şekilde “Allah’a yemin ederim ki bu yıldan sonra Kureyş, Ensar, Sakif ve Devs’ten başka hiçbir kabile mensubundan hediye almayacağım!” şeklinde kurduğu da bildirilmiştir. Bk. Ebû Dâvud, Büyû’, 80.

¹⁴²⁶ Vâkıdî, II, 548-549; Şâmî, V, 103-104.

¹⁴²⁷ Tirmizî, Menâkıb, 73.

¹⁴²⁸ Ahmed b. Hanbel, II, 96; Heysemî, V, 215; Şâmî, IX, 28.

¹⁴²⁹ İbn Sa’d, I, 491, VII, 435; Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, 603-604; Şâmî, VII, 403.

¹⁴³⁰ İbn Sa’d, I, 490; Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, 602; İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, V, 236; Şâmî, VII, 398.

Ümâme'ye vermişti.¹⁴³¹ Bazen de Hz. Peygamber kendi kölesini başkasına hediye ederdi. Huneyn isimli kölesini amcası Abbas'a hediye etmiştir.¹⁴³²

Hediye edilen bir şeyi başkası istediğinde çok beğenmiş olsa ya da ihtiyaç duysa dahi vermemezlik etmezdi. Bir kadının “Sana giydirmek için ellerimle dokudum!” diyerek getirdiği kenarları işlemeli, belden alta giyilen yün bir elbiseyi içinden “Tam da ihtiyacım olan şey!” diyerek almış ve giyerek ashabin yanına çıkmıştı.¹⁴³³ Bir bedevinin “Ne olur onu bana ver!” demesi üzerine “Tamam!” demiş, bir süre oturduktan sonra eve girerek üstünü çıkarmış ve elbiseyi katlayarak bedeviye göndermişti. Bedevi, hareketine kızan sahabilere karşı da kendisini “Giymek için istemedim, kefen olarak kullanmak üzere istedim, bereketinden istifade ederim diye düşündüm!” sözleriyle savunmuştur. Hz. Peygamber olaydan sonra kadından kendisi için bir tane daha dokumasını istemiş ancak elbise daha tezgahda iken Resûlullâh vefat etmiştir.¹⁴³⁴ Benzer bir hadise siyah yünden dokunan ve iki sıra halinde beyaz örgü işlemeleri olan iki üç parça dikişli bir elbise ile ilgili olarak da rivayet edilmiştir. Resûlullâh bu elbiseyi giyip ashabinın yanına çıkmış ve “Bakın! Ne kadar da güzel!” diye elbiseyi göstermiştir. O esnada bir bedevi elbiseyi istemiş; Resûlullâh da çıkarıp eliyle vermiş kendisine başka bir tane yapılmasını söylemiştir.¹⁴³⁵ Ancak elbise henüz tamamlanmadan vefat etmiştir.¹⁴³⁶

i. İsim Vermesi

Sahabiler yeni doğan çocuklarını, hayır duasını almak ve isim koydurmak için Hz. Peygamber'e getirirlerdi. Hz. Peygamber de bir miktar hurmayı çiğnedikten sonra bebeğin damağına yapıştırır yani tahnîk yapar, dua eder, bazen de isim koyardı.¹⁴³⁷ Bu Hz. Peygamber ve ashap için rutin bir uygulama haline gelmişti. Öyle ki bir sahabe Hz. Peygamber'in o anda ne yaptığına bakmazsının çocuğunu getirip kucağına koyabiliyordu. Nitekim ensardan Ebû Üseyd oğlunu getirip Hz. Peygamber'in kucağına

¹⁴³¹ İbn Ebû Şeybe, V, 194; İbn Mâce, Libâs, 40;

¹⁴³² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, II, 91; Kettânî, I, 237.

¹⁴³³ Nesâî, Zîne, 97.

¹⁴³⁴ Ahmed b. Hanbel, V, 333; Buhârî, Libâs, 18; Şâmî, VII, 50, 305.

¹⁴³⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VI, 178; Heysemî, V, 229; Şâmî, VII, 310. Ayrıca bk. Şâmî, VII, 298.

¹⁴³⁶ Tayâlisî, II, 305; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VI, 178; Şâmî, VII, 298.

¹⁴³⁷ Ebû Dâvud, Edeb, 107; Şâmî, IX, 361.

oturtmuştu. Ancak Resûlullâh etrafındaki kimselerle konuşmaya dalınca Ebû Üseyd oğlunu alıp götürmüştü; ancak bir süre geçtikten sonra Hz. Peygamber çocuğun yokluğunu fark edip nerede olduğunu sormuştur.¹⁴³⁸

İsim koyma isteği bazen ailelerden gelirdi. Nitekim Hz. Peygamber tarafından bir seriyyede görevlendirilen Yâsir b. Süveyd'in hanımı kocası henüz seferden dönmeden doğum yapmış ve çocuğunu tahnik yapması için Hz. Peygamber'e getirmişti. Resûlullâh'a oğlunun, babası at sırtında iken doğduğunu hatırlatarak bir isim vermesini istedi. Hz. Peygamber de onu kucağına alıp elini üzerinde gezdirdikten sonra bebek ve ailesi için dua etti ve hızlı anlamına gelen "Müsri" ismini verdi.¹⁴³⁹ Bazen de Hz. Peygamber herhangi bir talep olmaksızın da getirilen bebeğe isim koyardı. Ebû Mûsâ el-Eş'arî oğlu olduğunda Hz. Peygamber'e getirmiş, Resûlullâh da "İbrahim" ismini verdiği bebeğe tahnik yapıp ömrünün bereketli olması için dua etmişti.¹⁴⁴⁰ Bazen de koyulan bir ismi değiştirdi. Ebû Üseyd'e, yeni doğan oğlunun ismini sormuş; zikredilen ismi beğenmeyince de "İsmi Münzir olsun!" demişti.¹⁴⁴¹

Hz. Peygamber bir miktar büyümüş çocukları da kucağına oturtup sever, gerekli görürse isimlerini değiştirdi. Abdullah b. Selâm'ın oğlunu kucağına oturtup başını okşamış ve ona Yusuf ismini vermişti.¹⁴⁴² Oğlu ile gelen Sebre'ye çocuğunun ismini sormuş "Aziz!" deyince de "Allah'tan başka aziz yoktur!" diyerek bu ismin kullanılmasını doğru bulmamış ve "Ona Abdurrahmân deyin!" demiştir.¹⁴⁴³

Sahabiler yalnızca yeni doğan çocuklarını değil satın aldıkları kölelerini de isim koyup dua etmesi için Hz. Peygamber'e getirirlerdi. Üsâme b. Ahderî satın aldığı Habeşli kölesini getirmiş ve isim verip dua etmesini istemiştir. Hz. Peygamber köleye ismini sormuş, "Asram" deyince de "Hayır, Zür'a!" diyerek değiştirmiştir. Sonra da sahibine onu hangi işte kullanacaksın diye sormuş, çoban yapacağını öğrenince de

¹⁴³⁸ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 284; *et-Târihü'l-Kebîr*, VII, 356; Şâmî, III, 70, IX, 360.

¹⁴³⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XXII, 277; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, IV, 425; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 433; Şâmî, IX, 361.

¹⁴⁴⁰ İbn Ebû Şeybe, V, 37; Ahmed b. Hanbel, IV, 399; Müslim, Âdâb, 24; Şâmî, IX, 361.

¹⁴⁴¹ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 284; *et-Târihü'l-Kebîr*, VII, 356; Şâmî, IX, 360.

¹⁴⁴² Ahmed b. Hanbel, IV, 35; Heysemî, IX, 543; Şâmî, IX, 362.

¹⁴⁴³ Ahmed b. Hanbel, IV, 178; Heysemî, VIII, 97; Şâmî, IX, 359. Hubab olan ismini Abdurrahman olarak değiştirmiştir. Bk. İbn Kâni', II, 161-162; Heysemî, III, 306; Şâmî, IX, 360.

parmaklarını avucunun içine alarak koruyucu anlamındaki “Âsım” ismini vermiştir.¹⁴⁴⁴ Hz. Ömer Arap olmayan cariyesinin ismini değiştirip Cemîle yapmak istemiş; cariyeye itiraz edince de Hz. Peygamber’i hakem tayin etmişti. Resûlullâh Cemîle ismini onaylayınca Hz. Ömer sonuçtan çok memnun olmuştur.¹⁴⁴⁵

Hz. Peygamber çocuklara isim vermesinin yanında yetişkin sahabileri de çeşitli künyelerle çağırırdı. Muğire b. Şu‘be’ye Ebû Îsâ,¹⁴⁴⁶ Suheyb b. Sinân’a çocuğu olmadığı halde Ebû Yahyâ,¹⁴⁴⁷ Enes’e topladığı Hamze isimli bir bitkiden ötürü Ebû Hamze künyesini vermişti.¹⁴⁴⁸

Hz. Peygamber sahabilerin uygun görmediği isimlerini de değiştirdi. Örneğin Yahudi alimlerinden Husayn b. Sellâm’ın ismini Abdullah olarak değiştirmiş,¹⁴⁴⁹ Hakem b. Saîd’e Abdullah ismini vermişti.¹⁴⁵⁰ Cebbâr b. Hâris’in ismi Abdülcebbâr olmuş,¹⁴⁵¹ Ebûl’l-Hakem b. Hânî’yi ise en büyük oğlu olan Şüreyh’e nispetle Ebû Şüreyh olarak isimlendirmişti.¹⁴⁵² Âs b. Esved’in “âsi” anlamındaki ismini “itaat eden” anlamındaki Mutî‘ ile değiştirmiştir.¹⁴⁵³ Aynı şekilde Benî Kilâb heyetindeki ‘Âsî b. Âmir’in ismini de Mutî‘ olarak isimlendirmiştir.¹⁴⁵⁴ Zahm b. Hasâsiyye’nin ismini ise Beşîr olarak değiştirmiştir.¹⁴⁵⁵ İsmi Şihâb olan birisine Hişâm ismini vermiştir.¹⁴⁵⁶ Hz. Ömer’in ‘Âsiye isimli kızının ismini Cemîle yapmıştır.¹⁴⁵⁷ Zeyneb bint Ebû Seleme’nin kızı Berre’nin ismini, bu ismin nefsi çok tezkiye etmesini gerekçe göstererek Zeyneb

¹⁴⁴⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 48; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, I, 194; Şâmî, IX, 359. Şâmî kölenin ismini Asram olarak değil Ahram olarak zikretmiştir.

¹⁴⁴⁵ İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, III, 32; *el-İsâbe*, VII, 558; Şâmî, IX, 360.

¹⁴⁴⁶ Şâmî, IX, 363.

¹⁴⁴⁷ Şâmî, IX, 363.

¹⁴⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, III, 127; Tirmizî, Menâkıb, 45; Şâmî, IX, 363.

¹⁴⁴⁹ Şâmî, IX, 360.

¹⁴⁵⁰ İbn Asâkir, XXIX, 57; Şâmî, IX, 360.

¹⁴⁵¹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, I, 437; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, I, 504; Şâmî, IX, 360-361.

¹⁴⁵² İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 205; Şâmî, IX, 361.

¹⁴⁵³ Abdürrezzâk, V, 208-209; Şâmî, IX, 360.

¹⁴⁵⁴ İbn Hazm, s. 283.

¹⁴⁵⁵ Tayâlisî, II, 446; Ebû Dâvud, Zekât, 6; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, X, 76; Şâmî, IX, 359.

¹⁴⁵⁶ Hâkim, IV, 308; Şâmî, IX, 359.

¹⁴⁵⁷ Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, I, 285; Müslim, Âdâb, 3; İbn Mâce, Edeb, 32; Şâmî, IX, 358.

olarak değiştirmiştir.¹⁴⁵⁸ Hanımı Zeyneb bint Cahş'ın¹⁴⁵⁹ ve Cüveyriye'nin¹⁴⁶⁰ de eski isimleri Berre olup Hz. Peygamber tarafından değiştirilmiştir.

Hz. Peygamber'in ismini değiştirmesinden memnun olmayan bir sahabiye dair de bir bilgi bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in zikrettiği bu rivayete göre Sa'îd b. Müseyyeb'in dedesinin "hüzünlü" anlamına gelen ismini (Hazn) Hz. Peygamber onun karşıtı olan "Sehl" ile değiştirmek istemiştir. Ancak Hazn, "Bu yaştan sonra babamın bana verdiği ismi değiştirmek istemem. Herkes beni öyle tanıyor"! deyince Resûlullâh ısrar etmemiş; susmayı tercih etmiştir.¹⁴⁶¹

Hz. Peygamber bazen de sahabilerin isimlerini, anlamları kötü olduğu için değil vereceği vazifeye ya da o andaki duruma daha çok uygun düştüğü için değiştirdi. Kabilesinin geri kalanlarını İslâm'a davet etme görevi verdiği Mes'ûd isimli bir sahabiye, itaat edilen anlamına gelen Mutâ' ismini vermiş ve siyah-beyaz alaca renkli bir ata bindirip bayrak vererek göndermiştir.¹⁴⁶² Kendisine avladığı yabani dağ keçisini hediye olarak veren Hâzım'ın ismini de cömert davranışından ötürü "yediren, içiren!" anlamındaki Mut'im'le değiştirmiştir.¹⁴⁶³ Efendisinin emriyle¹⁴⁶⁴ şam'dan getirdiği yağ ve iple kandil yakıp mescidi aydınlatan Temîm ed-Dârî'nin kölesi Feth'in¹⁴⁶⁵ ismini de Sirâc olarak değiştirdiği rivayet olunmuştur.¹⁴⁶⁶

Hz. Peygamber söylenilenleri doğru dürüst anlayıp dili dönmeye başlayan çocuklara ilk Kur'ân eğitimlerini de bizzat verirdi. Onlara "Hamd; çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, zillet ve acizliğin gerektirdiği bir yardımcıya ihtiyaçı bulunmayan Allah'a mahsustur" de ve O'nu tekbir ile yücelt." meâlindeki İsrâ suresi

¹⁴⁵⁸ Müslim, Âdâb, 3; İbn Mâce, Edeb, 32; Münzirî, III, 49; şâmî, IX, 358.

¹⁴⁵⁹ Müslim, Âdâb, 3; İbn Abdülber, IV, 406; Humeydî, IV, 207; şâmî, IX, 358.

¹⁴⁶⁰ İbn Sa'd, VIII, 119; Ahmed b. Hanbel, I, 258; Müslim, Âdâb, 3; İbn Hibbân, XIII, 143; şâmî, IX, 358.

¹⁴⁶¹ Abdürrezzâk, XI, 41; Ahmed b. Hanbel, V, 433; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 293; Humeydî, III, 298; şâmî, IX, 359. İbn Sa'd rivayetinde "Ama bu anne babamın koyduğu isim!" dediği, bunun üzerine Hz. Peygamber'in bir şey söylemediği ifade edilmiştir. Bk. İbn Sa'd, V, 119. Hazen'in bu isimde ısrar etmesi neticesi ömrünün sonuna kadar gamdan ârî kalmadığı ifade edilmiştir.

¹⁴⁶² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, V, 97; Sem'ânî, IV, 313; Heysemî, VIII, 106; şâmî, IX, 360.

¹⁴⁶³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 3; şâmî, VII, 191. İbn Hacer "Ürdün'den avladığımı!" ibaresini kullanmıştır.

¹⁴⁶⁴ İbn Mâce, Mesâcid, 9.

¹⁴⁶⁵ Bu işlemi yapan kölesinin adının Ebü'l-Berrâd olduğu da ifade edilmiştir. Bk. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VI, 25; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 35.

¹⁴⁶⁶ İbn Abdülber, II, 242; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, II, 410; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 38.

111. âyeti öğretirdi.¹⁴⁶⁷ Torunu Hasan’a öğrettiği duayı, Hasan sonrasında kunut duası olarak okur olmuştur.¹⁴⁶⁸

2. İbadet Etmesi

Hız. Peygamber’in mesciddeki günlük hayatının her gün düzenli olarak tekrar eden en önemli unsurlarından bir tanesi ibadet hayatıdır. Resûlullâh’ın mescidde sabah namazı ile başlayan bir günü yine mescidde kıldırdığı yatsı namazı ile sona erer ve gece ibadetleriyle yerini bir sonraki güne bırakırdı. Bu sistem Resûlullâh’ın 10 yıllık Medine yaşantısında hiç aksamamış, insanı hayran bırakan bir düzen ve disiplin içerisinde sürüp gitmiştir. Resûlullâh sefer dönüşlerinde yorgun olması ya da herhangi bir sebeple kendisini iyi hissetmemesi gibi nadir anlarda gece ibadetlerini gerçekleştiremese dahi bu durumu muhakkak gündüz ibadetleriyle telafi etme yoluna gitmiştir.¹⁴⁶⁹

a. Abdest Alması

Hız. Peygamber evlerinin yanı sıra zamanının çoğunu geçirdiği mescidde de abdest almıştır. Onun mescidde abdest aldığını açıkça ifade eden rivayetler mevcuttur.¹⁴⁷⁰ Ancak daha da önemlisi abdest alışını detaylıca tasvir eden nakillerdir. Zira bu nakiller, Hız. Peygamber’in sahabilerin onu en çok izlediği yer olan mescidde nasıl abdest aldığını detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca Resûlullâh, kendisine yöneltilen “Abdest nasıl alınır?” şeklindeki sorulara genellikle hemen bir su isteyip oracıkta abdest almak suretiyle cevap vermeyi tercih etmiştir.¹⁴⁷¹ Öte yandan Abdürrezzâk, mescidin yakınlarında ya da içerisinde bir kuyunun bulunduğunu açıkça ifade eden bir rivayete yer vermiştir.¹⁴⁷² Bu durumda gerek Hız. Peygamber’in gerekse sahabilerin gün içerisinde bu kuyunun suyuyla abdest aldıklarını düşünmek mümkündür.

Kaynaklarımızdaki bilgiler Hız. Peygamber’in çoğunlukla abdest suyunu hazırlayıp kimseden yardım almadan abdestini aldığı yönündedir. Hız. Âişe, İbn Abbâs

¹⁴⁶⁷ Abdürrezzâk, IV, 334; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, V, 353.

¹⁴⁶⁸ Abdürrezzâk, III, 117-118.

¹⁴⁶⁹ Dârimî, *Salât*, 165; Müslim, *Salâtü’l-Müsâfirîn*, 141; Şâmî, VIII, 274.

¹⁴⁷⁰ İbn Ebû Şeybe, I, 42; Ahmed b. Hanbel, V, 364; Heysemî, II, 132; Şâmî, VIII, 45, 96.

¹⁴⁷¹ Ebû Dâvud, *Tahâre*, 52; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, I, 79; Şâmî, IX, 240.

¹⁴⁷² Abdürrezzâk, II, 376-377.

ve Hz. Ömer'in bu yönde nakilleri mevcuttur.¹⁴⁷³ Hz. Ömer abdest almaya hazırlanan Resûlullâh'ın yanına giderek onun için su dökmek istemiş ancak Hz. Peygamber bundan hoşlanmadığını bildirerek reddetmiştir.¹⁴⁷⁴ Öte yandan köle ve cariyelerinin Hz. Peygamber'e abdest alırken hizmet ettikleri, su söktükleri anlaşılmaktadır. Kızı Rukıyye'nin cariyesi Ümeyye bunlar arasındadır.¹⁴⁷⁵ Köle ya da cariyeye olmadıkları halde kadın ya da erkek bazı sahabilerin Hz. Peygamber'e abdest alırken su döktüklerine dair de kaynaklarımızda bilgiler mevcuttur. Safvân b. 'Assâl¹⁴⁷⁶ ve Rübeyyi' bint Mu'avviz¹⁴⁷⁷ isimleri zikredilenlerdendir.¹⁴⁷⁸ Ayrıca İbn Mes'ûd'un Hz. Peygamber'in ayakkabılarını taşımak, giydirmek gibi işlerin yanında yine kendi insiyatifiyle Hz. Peygamber'in abdest almasına yardımcı olduğu da ifade edilmiştir.¹⁴⁷⁹

Hz. Peygamber'i abdest alırken izleyen birçok sahabe mevcuttur. Böylelikle onun nasıl abdest aldığını iyice öğrenen sahabiler, aynı şekilde abdest alarak başkalarına öğretmişlerdir. Hz. Ali,¹⁴⁸⁰ Hz. Osman,¹⁴⁸¹ Bilâl,¹⁴⁸² Ebû Hüreyre¹⁴⁸³, İbn Abbâs,¹⁴⁸⁴ Ammâr b. Yâsir,¹⁴⁸⁵ Ebû Eyyûb,¹⁴⁸⁶ İbn Ömer,¹⁴⁸⁷ Enes b. Mâlik¹⁴⁸⁸ ve Abdullah b. Zeyd¹⁴⁸⁹ ilk elde zikredilecek isimler arasındadır. Vâil b. Hucr da abdest suyunun getirilmesinden ayaklarını yıkamasına kadar Hz. Peygamber'in abdest alışını izleyenlerdendir.¹⁴⁹⁰

¹⁴⁷³ İbn Sa'd, I, 370; İbn Mâce, Tahâre, 30; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, I, 30.

¹⁴⁷⁴ İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, I, 30; Aynî, IV, 350; Şâmî, II, 364.

¹⁴⁷⁵ İbn Mâce, Tahâre, 39; Şâmî, VIII, 36.

¹⁴⁷⁶ İbn Mâce, Tahâre, 39; Şâmî, VIII, 36.

¹⁴⁷⁷ İbn Mâce, Tahâre, 39; Şâmî, VIII, 36.

¹⁴⁷⁸ Şâmî, VIII, 36.

¹⁴⁷⁹ Buhârî, Fadâilu'n-Nebî, 20.

¹⁴⁸⁰ İbn Ebû Şeybe, I, 22; İbn Mâce, Tahâre, 40; Dârekutnî, I, 105; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I, 74; Şâmî, VIII, 37, 39-40, 44.

¹⁴⁸¹ Buhârî, Vudû', 24; Ebû Dâvud, Tahâre, 51; İbn Mâce, Tahâre, 50; Tirmizî, Tahâre, 23; Şâmî, VIII, 40, 43.

¹⁴⁸² Ahmed b. Hanbel, VI, 12; Müslim, Tahâre, 84; Şâmî, VIII, 41.

¹⁴⁸³ Müslim, Tahâre, 34; Şâmî, VIII, 42.

¹⁴⁸⁴ Tirmizî, Tahâre, 28; Şâmî, VIII, 41.

¹⁴⁸⁵ İbn Mâce, Tahâre, 50; Tirmizî, Tahâre, 23; Şâmî, VIII, 38.

¹⁴⁸⁶ İbn Mâce, Tahâre, 50; Tirmizî, Tahâre, 23; Şâmî, VIII, 37-38.

¹⁴⁸⁷ İbn Mâce, Tahâre, 50; Şâmî, VIII, 38.

¹⁴⁸⁸ Ebû Dâvud, Tahâre, 57-58; İbn Mâce, Tahâre, 50; Şâmî, VIII, 38, 40.

¹⁴⁸⁹ Buhârî, Vudû', 41; Şâmî, VIII, 37, 40, 43.

¹⁴⁹⁰ Bezzâr, X, 355-356; Heysemî, II, 323; Şâmî, VIII, 44-45.

b. Ezan Dinlemesi

Mescid-i Nebevî’de ezanları genellikle Bilâl’in okuduğu bilinmektedir. Ancak kaynaklarımızda Hz. Peygamber’in de birkaç kere ezan okuduğuna dair rivayetler mevcuttur. Hz. Peygamber’in bir yolculuk esnasında yağmur yağıp her yer ıslanınca bineği üzerinde ezan okuyup kamet getirerek ima ile namaz kıldırıldığı ifade edilmiştir.¹⁴⁹¹ Öte yandan, yer ve zaman belirtmeksizin Hz. Peygamber’in bir kere ezan okuduğunu ve “Hayye alel’-felâh” dediğini bildiren bir rivayet de mevcuttur.¹⁴⁹² Bu rivayetler bir arada düşünüldüğünde Mescid-i Nebevî’de ezanların çoğunlukla Hz. Peygamber’in müezzinlerince okunduğu bilinmekle birlikte nadiren de olsa Resûlullâh’ın da ezan okuduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Hz. Peygamber’in Medine’deki müezzinleri Bilâl ve İbn Ümmü Mektûm idi.¹⁴⁹³ Gün içersinde müezzinliği umumiyetle Bilâl’in yaptığı, İbn Ümmü Mektûm’un daha nadir olarak ezan okuduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁹⁴ Kuba’da yanında Bilal olmadığında müezzinliğini yapan isim Sa’d el-Kurazî idi.¹⁴⁹⁵ Huneyn dönüşü müslüman olup güzel sesinden ötürü Mekke’de ezan okumakla görevlendirilen Ebû Mahzûre de Mekke’deki müezzini olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁴⁹⁶

Hz. Peygamber ezanı dinler ve müezzinin söylediklerini arkasından tekrar ederdi.¹⁴⁹⁷ ”Hayye ale’s-salâh-hayye ale’l-felâh” kısımlarında ise “lâ havle velâ kuvvete illâ billahî’l-‘aliyyî’l-‘azîm” dediği bildirilmiştir.¹⁴⁹⁸ Bâhile kabilesine mensup Ebû Ümâme’den gelen bir rivayet Hz. Peygamber’in Bilâl “Kad kâmeti’s-salât” dediğinde “Allah onu kâim ve dâim eylesin.” diyerek dua ettiğini ortaya koymaktadır.¹⁴⁹⁹ Ezanı

¹⁴⁹¹ Tirmizî, Salât, 186; Şâmî, VIII, 86.

¹⁴⁹² Şâmî, VIII, 86; Müttakî el-Hindî, VIII, 341; Zürkânî, *Şerhu’z-Zürkânî ale’l-Muvattai’l-İmam Mâlik*, I-IV, Beyrut 1411, I, 200.

¹⁴⁹³ Tayâlisî, III, 237; İbn Ebû Şeybe, I, 197; Dârimî, Salât, 4; Müslim, Salât, 7; Ebû Avâne, I, 277; Şâmî, VIII, 87.

¹⁴⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 449; Şâmî, VIII, 87.

¹⁴⁹⁵ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebir*, VI, 40; Dârekutnî, I, 236; Heysemî, II, 99; İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 124; Şâmî, VIII, 86.

¹⁴⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 409; İbn Mâce, Ezân, 2; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, I, 393; Şâmî, VIII, 87-88.

¹⁴⁹⁷ Sahabilerine de müezzinin söylediklerini tekrar etmelerini ardından kendisine salât-ü selâm getirmelerini tavsiye etmiştir. Bk. Fesevî, *Kitâbü’l-Ma‘rife ve’t-Târîh* (nşr. Abdullah b. Ca‘fer b. Dürüsteveyh), I-III, Medine 1410, II, 515.

¹⁴⁹⁸ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, I, 69; Şâmî, VIII, 88.

¹⁴⁹⁹ Ebû Dâvud, Salât, 36; Şâmî, VIII, 89.

duyduğunda, Allah'ın kendisini vaad ettiği makama ulaştırması için dua eder, sahabilerden de dua etmelerini isterdi.¹⁵⁰⁰

Hiz. Peygamber ezan ve kamet hususunda müezzini Bilâl'i uyarır, nasihatlerde bulunurdu. Bir keresinde "Ezanla kamet arasında biraz bekle. Böylece yemek yiyen bitirsin, tuvalet ihtiyacını gideren abdestini alabilsin." demiştir.¹⁵⁰¹ Kameti ise hızlı yapmasını isterdi.¹⁵⁰² Bilâl'e ayrıca ezanı sakın sakın acele etmeden okumasını, kamette ise hızlanmasını söylemiş sahabileri ise "Beni görmeden namaza durmak üzere ayağa kalkmayın!" diyerek uyarmıştır.¹⁵⁰³ Nitekim Bilâl de ezandan sonra Resûlullâh'ın kapısı önünde oyalanır, Hiz. Peygamber'in çıktığını görmeden kesinlikle kamet getirmezdi.¹⁵⁰⁴ Çıkar çıkmaz da hemen kamet getirirdi.¹⁵⁰⁵ Hiz. Peygamber ayrıca Bilâl'den, sabah ve akşam namazları dışında ezandan sonra tekrar "Namaza!" diye çağrıda bulunmamasını istemiştir.¹⁵⁰⁶ Yine bir defasında daha vakit girmeden erkenden sabah ezanını okuyunca "Git ve "Sonunda köle uyudu! Sonunda köle uyudu" diye nida et!" demiştir.¹⁵⁰⁷

Hiz. Peygamber'le acilen konuşması gereken sahabiler, Bilâl sabah ezanını okuduktan sonra Hiz. Peygamber'in o gece kaldığı evinin önünde çıkmasını beklerdi. Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzenî aldığı önemli bir haberi bildirmek üzere mescide geldiğinde Bilâl ezanı okumuş, kapının önünde Resûlullâh'ın çıkmasını bekliyordu. Resûlullâh evinden çıkar çıkmaz Abdullah Resûlullâh'la konuşmuştur.¹⁵⁰⁸

c. Namaz Kılması/Kıldırması

Hiz. Peygamber'in Medine'deki günlük hayatında Mescid-i Nebevî'de kıldığı ve kıldırıldığı namazların oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Resûlullâh'ın her gün düzenli olarak gerçekleştirdiği bu ibadet, öncesi ve sonrası ile mesciddeki günlük hayatının detaylarına, ashabı ile ilişkilerine ışık tutan özellikleri hâvîdir. Esasen Hiz. Peygamber'in nasıl namaz kıldığı ve hangi sure ya da duaları okuduğu ile ilgili fıkıh

¹⁵⁰⁰ Buhârî, Ezân, 8; İbn Mâce, Ezân, 4; Nesâî, Ezân, 38; Şâmî, VIII, 89.

¹⁵⁰¹ Tirmizî, Salât, 29; Hâkim, I, 320; Şâmî, VIII, 91.

¹⁵⁰² Tirmizî, Salât, 29; Şâmî, VIII, 91.

¹⁵⁰³ Ahmed b. Hanbel, V, 143; Şâmî, VIII, 91.

¹⁵⁰⁴ Abdürrezzâk, I, 475.

¹⁵⁰⁵ Abdürrezzâk, I, 475, 477; Ebû Dâvud, Salât, 43.

¹⁵⁰⁶ Abdürrezzâk, I, 473.

¹⁵⁰⁷ Abdürrezzâk, I, 491; Ebû Dâvud, Salât, 40; Şâmî, VIII, 91.

¹⁵⁰⁸ Vâkıdî, I, 326; Şâmî, IV, 308.

kitapları başta olmak üzere pek çok eserde detaylı bilgi bulunmaktadır. Ancak bizim burada ortaya koymayı hedeflediğimiz husus, Hz. Peygamber'in fiziken namazı nasıl kıldığını anlatmak değil, bir bütün olarak namaz kılışının onun günlük hayatındaki yerini ve önemini ortaya koymaktır.

Mescid'de kıldığı namazlar Hz. Peygamber'in Medine'deki hayatının en önemli parçasını oluşturmaktadır. Gün Hz. Peygamber için sabah namazıyla birlikte mescidde başlar, yatsı namazıyla mescidde son bulur, teheccüd namazının sonunda yerini bir sonraki sabaha yine mescidde bırakırdı. Ayrıca Hz. Peygamber Medine'ye girdiğinde ilk uğradığı yer olan mescidi adeta namazla selamlar; ayrılırken de namazla veda ederdi. Sefere yahut seyahate çıkmadan önce mescidde iki rekat nafîle namaz kılar ve ordunun toplanmasını beklerdi. Hamrâülesed Gazvesi'ne (3/625) çıkmadan önce mescide gelip iki rekat namaz kılmıştı.¹⁵⁰⁹ Sefer ve seyahat dönüşü kuşluk vakti Medine'ye girer ve ilk iş olarak devesini mescidin kapısı önünde çöktürür,¹⁵¹⁰ sonra da içeri girerek iki rekat namaz kılar.¹⁵¹¹ Hac dönüşü de aynı şeyi yapmıştı.¹⁵¹² Sahabilerden de bu hususa riâyet etmelerini isterdi. Câbir b. Abdullah'ın sürekli geride kalan devesini satın aldığı Zâtürrikâ' Gazvesi (5/626) dönüşünde mescidin kapısı önünde iken deveyi teslim etmek üzere yanına gelen Câbir'e "Seferden şimdi mi geldin?" diye sormuş, "evet" deyince de Deveni bırak, mescide gir ve iki rekat namaz kıl!" demiştir.¹⁵¹³ Namazın ardından çok yorgun değilse kendisiyle görüşmek isteyenler için oturur, hemen ayrılmazdı. Tebük Gazvesi (9/630) dönüşü, namazın ardından sefere katılmayanların mazeretlerini dinlemek üzere bir müddet oturmuştu.¹⁵¹⁴

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten bir ay kadar sonra farzları iki rekattan dört rekata çıkarılan 5 vakit namazı, mescid inşâ edilinceye kadar kimi zaman daha önce Es'ad b. Zürâre'nin Medine'li müslümanlara namaz kıldırıldığı yerde¹⁵¹⁵ kimi

¹⁵⁰⁹ Vâkıdî, I, 336-337; Şâmî, IV, 309.

¹⁵¹⁰ Ebû Dâvud, Cihâd, 166; Şâmî, VII, 424.

¹⁵¹¹ Abdürrezzâk, III, 77-78; Şâmî, V, 469-470, 474.

¹⁵¹² Ebû Dâvud, Cihâd, 166; İbn Receb, *Fethü'l-Bârî*, III, 268; Şâmî, VII, 424.

¹⁵¹³ Buhârî, Büyü', 34; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 72-73; İbn Receb, *Fethü'l-Bârî*, III, 268.

¹⁵¹⁴ Abdürrezzâk, III, 77-78; İbn Hişâm, IV, 752-753; Şâmî, V, 470, 474-475.

¹⁵¹⁵ Belâzürî, *Fütûhü'l-Büldân*, s. 20; İbn Seyyidünnâs, I, 316. Esasen Hz. Peygamber mescidini, bu mescidin hemen yanına inşâ ettirmiştir. Mescid içinde namaz kılınacak hale gelinceye kadar ilk on iki gün namazlarını kıldığı gölgelikten kasıt Es'ad b. Zürâre'nin mescidi olmalıdır. Bk. Semhûdî, II, 34.

zaman da koyun yataklarında ya da namaz vakti nerede girdiyse orada kıldırıştır.¹⁵¹⁶ Mescid kullanıma hazır hale gelince de Medine'nin nahiyelerine davetli olduğu zamanlar dışında beş vakit namazı ahabına mescidinde kıldırıştır.

Resûlullâh, cemaat içerisinde hasta, yaşlı ya da yolcu kimselerin olabileceğini düşünerek namazları uzun kıldırılmazdı.¹⁵¹⁷ Câbir, Hz. Peygamber kadar namazı hafif kıldırın kimse görmediğini ifade etmiştir.¹⁵¹⁸ Ashaptan bazı kimseler öğle sıcağında secdeye vardıklarında alınlarının yandığından şikayette bulunmuşlardı.¹⁵¹⁹ Resûlullâh bu gibi durumların önüne geçmek için sıcak günlerde öğle namazını güneş tam tepede iken değil bir miktar meylettikten sonra kıldırır, sahabilere de böyle yapmalarını emrederdi.¹⁵²⁰ Eğer çok sıcak değilse öğle namazını kıldırılmakta acele ederdi.¹⁵²¹ Böyle zamanlarda namaz kılariken yüzünde biriken terleri de silerdi.¹⁵²² Benzer şekilde ikindi namazını da vaktin evvelinde kıldırırdı. Böylece Medine merkezine birkaç kilometre mesafedeki yerleşim yerlerinde oturanlar ikindiye Mescid-i Nebvî'de Resûlullâh'la ifa ettikten sonra yola çıkıp güneş batmadan evlerine varabiliyorlardı.¹⁵²³ Mescid-i Nebvî'ye Kubâ'dan gelen Ebû Lübâbe b. Abdilmünzir ile Benî Hârise yurdundan gelen Ebû Abs b. Cebr dahi ikindiye kıldıktan sonra akşam olmadan yurtlarına dönebiliyorlardı.¹⁵²⁴ Medine'ye iki fersah¹⁵²⁵ uzaklıkta olan Zülhuleyfe'de oturan Ebû Ervâ da ayı şekilde ikindi namazını cemaatle Mescid-i Nebvî'de kıldıktan sonra akşam namazına evinde olabiliyordu.¹⁵²⁶ Akşam namazını da vaktin evvelinde kıldırırdı. Böylece Medine çevresinde neredeyse bir kilometre mesafedeki evlerine giderlerken

¹⁵¹⁶ Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 46; Salât, 48; Ebû Dâvud, Salât, 12; Taberî, *Târîh*, II, 397.

¹⁵¹⁷ İbn Ebû Şeybe, I, 405; Ahmed b. Hanbel, IV, 216; Tirmizî, Salât, 61; Şâmî, VIII, 160.

¹⁵¹⁸ Ahmed b. Hanbel, III, 340; Ebû Ya'lâ, VII, 221; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, V, 340; Heysemî, II, 216; Şâmî, VIII, 159.

¹⁵¹⁹ Abdürrezzâk, I, 543-544; Müslim, Mesâcid, 189-190; Şâmî, VIII, 77. Hz. Peygamber'in havanın çok sıcak olduğu günlerde öğle namazını biraz geç kıldırıldığı ile ilgili genel rivayetlerin aksine bu rivayette, onun sahabilerin şikayeti üzerine öğle namazını biraz geç kıldırılmayı kabul etmediği bildirilmiştir.

¹⁵²⁰ Abdürrezzâk, I, 541-543; Ahmed b. Hanbel, IV, 250; İbn Mâce, Salât, 4; Şâmî, VIII, 82.

¹⁵²¹ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 398; Tirmizî, Salât, 4; Nesâî, *Mevâkît*, 4; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, II, 389; Şâmî, VIII, 77, 82.

¹⁵²² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XI, 398; Heysemî, II, 240; Şâmî, VIII, 185.

¹⁵²³ Abdürrezzâk, I, 547-551.

¹⁵²⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 236; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VIII, 53; Dârekutnî, I, 254; Hâkim, I, 309; Şâmî, VIII, 78.

¹⁵²⁵ Eskiden kullanılan bir yol mesafesi ölçüsü olup Arap fersahı olan fersah-ı tûlî 3 mile eşitti. Bk. Yusuf Halaçoğlu, "Fersah", *DİA*, XII (İstanbul 1995), s. 412.

¹⁵²⁶ İbn Ebû Şeybe, I, 288; Ahmed b. Hanbel, IV, 344; Heysemî, II, 48; Şâmî, VIII, 78; Mübârekfûrî, I, 420.

sahabiler, yol boyunca bastıkları yerleri görebiliyorlardı.¹⁵²⁷ Ashabından da çevre mescidlerde namaz kıldırırken bu gibi hususlara dikkat etmelerini istemiştir.¹⁵²⁸

Akşam namazından sonra zorunlu olmadıkça uyumazdı.¹⁵²⁹ Yatsı namazını ise geç kıldırarak isterdi.¹⁵³⁰ Zaten yatsı namazını kıldırdıktan sonra konuşmaz; evine gidip istirahat çekilirdi.¹⁵³¹ Ancak yatsı namazını geç kıldırıldığı takdirde ashabının zorlanacağını düşünerek ender durumlar haricinde yatsıyı da vaktin evvelinde kıldırıyordu. Aynı zamanda cemaatin durumunu gözlemliyordu. Eğer cemaat kalabalıksa yatsıyı kıldırıyor, değilse toplanmaları için bekliyordu.¹⁵³² Üstelik cemaat içerisinde Mu‘âz b. Cebel gibi Resûlullâh’la yatsı namazını eda ettikten sonra çevredeki mescidlerden birisinde insanlara yatsı namazında imam olan kimseler de vardı.¹⁵³³ Bir seferinde yatsıyı kıldırarak için her zamanki vaktinde mescide çıkmamıştı. Ashap bu durumda beklemeye koyuldular. Öyle ki bu süre içerisinde uyuyup uyanıyor, tekrar uykuya dalıyorlardı. Nihayet Hz. Ömer kalkıp “Namaz!” diye seslendi. Hz. Peygamber başından su damlaları akar bir vaziyette mescide geldi ve eliyle başını tutarak “Ümmetime ağır gelmeseydi onlara yatsı namazını bu vakitte kılmalarını emrederdim.” buyurdu ve namazı kıldırdı.¹⁵³⁴ Benzer bir hadise Resûlullâh’ın bir takım işlerle meşgul olması sonucu¹⁵³⁵ mescide geç çıkması dolayısıyla yaşanmıştır. Gecenin ilerleyen saatlerinde Resûlullâh, Hz. Ömer’in “Kadınlar ve çocuklar uyudu!” sözüyle yatsı namazını kıldırarak için mescide çıktığında “Bu saatte sizin dışınızda yeryüzünde bu namazı bekleyen yok!” diyerek memnuniyetini ortaya koymuştur.¹⁵³⁶ Ayrıca “Ümmetime zor gelmeyecek olsa yatsıyı bu saatte kıldırırdım!” demiştir.¹⁵³⁷ Yine gecenin son üçte birinde kıldırıldığı bir yatsı namazının ardından Hz. Ebû Bekir, “Bu

¹⁵²⁷ Abdürrezzâk, I, 551-552.

¹⁵²⁸ Abdürrezzâk, I, 548.

¹⁵²⁹ Buhârî, Mevâkît, 13; Müslim, Mesâcid, 237; Ebû Dâvud, Salât, 3; İbn Mâce, Salât, 12; Şâmî, VIII, 76.

¹⁵³⁰ Resûlullâh’ın bu husustaki açıklamaları için bk. Abdürrezzâk, I, 559-560.

¹⁵³¹ Buhârî, Mevâkît, 13; Müslim, Mesâcid, 237; Ebû Dâvud, Salât, 3; İbn Mâce, Salât, 12; Şâmî, VIII, 76.

¹⁵³² Ahmed b. Hanbel, III, 369; Buhârî, Mevâkît, 21; Müslim, Mesâcid, 233; Şâmî, VIII, 76.

¹⁵³³ Abdürrezzâk, II, 8.

¹⁵³⁴ Abdürrezzâk, I, 557.

¹⁵³⁵ Bir rivayette bir kimsenin gelip uzunca bir süre Resûlullâh’ın kulağına bir şeyler fısıldadığı Hz. Peygamber’in bu yüzden namazı geç kıldırıldığı bildirilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, III, 129; Buhârî, İsti‘zân, 48; Şâmî, VIII, 84.

¹⁵³⁶ Abdürrezzâk, I, 557-558; Şâmî, VIII, 83.

¹⁵³⁷ Buhârî, Mevâkît, 24; Müslim, Mesâcid, 220; Şâmî, VIII, 83.

namazı daha erken kıldırırsan gece namazlarına daha rahat kalkardık!” deyince erken kıldirmaya başlamıştır.¹⁵³⁸ Orduyu hazırlamakla meşgul olduğu bir gece¹⁵³⁹ de yatısı namazını kıldirmek için mescide oldukça geç gelmiş ve hala kendisiyle namaz kılmak için bekleyenler olduğunu görünce “Herkes namazını kılıp uykuya daldı, siz hala beni mi bekliyorsunuz?” diye hayretle sormuş sonra da bekledikleri süre içerisinde namazdaymış gibi sevap aldıklarını söylemiştir.¹⁵⁴⁰ Cuma namazını da eğer hava çok sıcaksa zorluk olmaması için bir miktar geç kıldırırdı.¹⁵⁴¹

Cemaatin durumunun müsait olduğu durumlarda namazları uzun kıldırıldığı da olurdu. Örneğin öğle namazını kıldirmaya başlar, bu esnada bir sahabe Bakî’e¹⁵⁴² gidip tuvalet ihtiyacını giderdikten sonra evine dönüp abdest alır, sonra da mescide gelip birinci rekata yetişebilirdi.¹⁵⁴³ Bazen de sahabiler yetişebilsin diye bilerek sesli ve uzun kıldırıyordu. Normalde kıraati sessiz yaptığı bir öğle namazında Şems ve Leyl surelerini sesli bir şekilde okumuş ve özel bir emir dolayısıyla mı böyle yaptığını soran Übey b. Ka’b’a da sahabilere vakit kazandırmak için böyle yaptığını söylemiştir.¹⁵⁴⁴ Yine öğle namazında ayak sesleri kesilinceye kadar kıyamda durduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁴⁵ Esasen genelde dört rekâtı da birbirine eşit uzunlukta kıldırıldığı halde ilk rekâtı özellikle herkes yetişebilsin diye uzattığı bildirilmiştir.¹⁵⁴⁶ Kıraatin sessiz yapıldığı öğle ve ikinci namazlarında Hz. Peygamber’in sure okuduğunu sahabiler ancak sakalının oynamasından anlardı.¹⁵⁴⁷ Hz. Peygamber’in namazdaki sesli kıraati aynı zamanda etkili bir tebliğ aracıydı. Bedir esirlerinin fidyelerini ödemek için Medine’ye gelen Cübeyr b. Mut’im Hz. Peygamber akşam namazını kıldırıldığı sırada mescide girmiş ve

¹⁵³⁸ Tayâlisî, II, 203; İbn Receb, *Fethü'l-Bârî*, IV, 403; Bûsirî, II, 66; Şâmî, VIII, 80.

¹⁵³⁹ Ahmed b. Hanbel, III, 367; Şâmî, VIII, 80.

¹⁵⁴⁰ Abdürrezâk, I, 557-558; Buhârî, *Mevâkît*, 25; Müslim, *Mesâcid*, 222; Şâmî, VIII, 83.

¹⁵⁴¹ Buhârî, *Cum'a*, 17; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 191; Şâmî, VIII, 210.

¹⁵⁴² Ilgın ağaçları ve “garkad” adı verilen çalılıklarla kaplı olan bu alanın bir kısmı Hz. Peygamber’in hicretinden sonra mezarlık olarak kullanılmaya başlanmıştır. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Cennetü'l-Bakî”, *DİA*, VII (İstanbul 1993), s. 387.

¹⁵⁴³ Müslim, *Salât*, 161; Şâmî, VIII, 127.

¹⁵⁴⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, IX, 106; Heysemî, II, 294; İbn Receb, *Fethü'l-Bârî*, VII, 82. Öğle namazında bazen sesli kıraat yaptığına dair diğer rivayetler için bk. Dârimî, *Salât*, 63; Buhârî, *Ezân*, 97; Nesâî, *İftitâh*, 57; Şâmî, VIII, 128.

¹⁵⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, IV, 356; Ebû Dâvud, *Salât*, 125; Şâmî, VIII, 128-129.

¹⁵⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, V, 344; İbn Receb, *Fethü'l-Bârî*, VII, 14; Şâmî, VIII, 158-159.

¹⁵⁴⁷ İbn Sa'd, I, 375; Ahmed b. Hanbel, V, 371; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, X, 106; İbn Receb, *Fethü'l-Bârî*, VII, 16; Şâmî, VIII, 128.

onun okuduğu Tûr suresini dinlemeye koyulmuştu.¹⁵⁴⁸ Yavaş yavaş kalbi imanla dolmaya başlayan Cübeyr, Hz. Peygamber “Acaba onlar herhangi bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar? Yoksa kendileri mi yaratıcıdırılar? Yoksa, gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar kesin olarak inanmıyorlar!” meâlindeki 35-36. âyetlere geldiğinde heyecandan kalbinin yerinden çıkacakmış gibi atmaya başladığını ifade etmiştir.¹⁵⁴⁹

Hz. Peygamber gerek evden gerekse sair yerlerden namaz kıldıracağı yere gelirken adımlarını sık sık atardı. Bu duruma şahit olan Zeyd b. Sâbit’e “Neden böyle yaptığımı biliyor musun?” diye sormuş, sonra da namaza gitmekte olan kimsenin namazdaymış gibi sevap aldığını, bu yüzden namaza doğru giderken adımlarını sıklaştırdığını söylemiştir.¹⁵⁵⁰ Mescide geldiğinde cemaat az ise bir müddet bekler, gelenlerin sayısı artınca kalkıp namazı kıldırırdı.¹⁵⁵¹ Bazen de evdeki durumlar yüzünden mescide geç çıkardı. Bir seferinde hanımlarıyla arasındaki bir mesele yüzünden gecikince kayınpederi Hz. Ebû Bekir kapısı önüne gelmiş ve “Onları kendi hallerine bırak ve namaza gel yâ Resûlellâh!” demişti.¹⁵⁵² Namazı kıldırma üzere ahabının önüne geçtiğinde kısa sureler mi uzun sureler mi okuyacağı hususunda düşünürdü. Nitekim çoğu kez namaza durduğunda içinden uzunca kıldırma geçirdiğini ancak bu niyetini bir türlü gerçekleştiremediğini söylemiştir. Sebebini de kadın cemaat arasında bir bebek ağlaması sesi işitince annesinin ne kadar telaşa kapılacağını tahmin ettiğini ve namazı çabuk bitirme gereği duyduğunu söyleyerek izah etmiştir.¹⁵⁵³ Yine bir keresinde sabah namazını en kısa iki sureyle¹⁵⁵⁴ kıldırınca namaz bitiminde bir sahabi¹⁵⁵⁵ “Daha önce hiç kıldırmadığın kadar kısa kıldırдың!” demiş Resûlullâh; arkadan, kadın saflarından gelen bir çocuk ağlaması sesi sebebiyle böyle

¹⁵⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 83; Buhârî, Ezân, 99; Müslim, Salât, 174; Şâmî, VIII, 129-130.

¹⁵⁴⁹ İbn Mâce, İkâme, 9; Şâmî, VIII, 129-130; Mübârekfûrî, II, 190.

¹⁵⁵⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, V, 117-118; Heysemî, II, 151; Şâmî, VIII, 190.

¹⁵⁵¹ Ebû Dâvud, Salât, 45; Şâmî, VIII, 191.

¹⁵⁵² Ali b. Ca'd, s. 397; Bezzâr, XIII, 175; Bûsirî, II, 456; Şâmî, VIII, 185.

¹⁵⁵³ Abdürrezzâk, II, 365; Ahmed b. Hanbel, III, 109; Ebû Avâne, I, 421; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, II, 393; Şâmî, VII, 27.

¹⁵⁵⁴ Bir rivayette iki âyet okuyup rûkûya vardığı ifade edilmiştir. Bk. Dârekutnî, II, 85-86; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 230; Şâmî, VIII, 189. Yine ilk rekatta 60 âyet okuduğu halde ikinci rekatta 3 âyet okumakla yetindiği bildirilmiştir. Bk. İbn Ebû Şeybe, I, 407. Bir diğer rivayette ise ilk rekatta okuduğu sureyi kısaltarak ikinci rekatta da okuduğu söylenmiştir. Bk. Şâmî, VIII, 124.

¹⁵⁵⁵ Bu sahabinin Ebû Sa'îd el-Hudrî ya da Mu'âz olduğu bildirilmiştir.

davrandığını izah etmiştir.¹⁵⁵⁶ Bu hadisenin ilk rekatta 60 âyet okuduğu halde ikinci rekatta yalnızca 3 âyetle yetinmesi üzerine gerçekleştiği de bildirilmiştir.¹⁵⁵⁷

Hız. Peygamber kamet getirildikten sonra hemen namaza durmazdı. Kametle birlikte ayağa kalkan cemaatin arasında dolaşır, cemaati adeta bardak dizer gibi saflar halinde dizer,¹⁵⁵⁸ omuzlarına ve göğüslerine dokunarak duruşlarını düzeltir,¹⁵⁵⁹ sonra önlerine geçerek namaz kıldıracağı yerde dururdu.¹⁵⁶⁰ Bazen de eline aldığı bir sopayla önce sağ arkasına dönerek “Saflarınızı düzeltin!” diye uyarır, sonra da sol arkasına dönüp aynı şeyi söylerdi.¹⁵⁶¹ Arkasını döndüğünde eğer göğsünü öne çıkarıp safı bozmuş bir kimse görürse “Allah’ın kulları! Saflarınızı düzeltin, aksi takdirde Allah aranızda ihtilaflar vücuda getirir!” derdi. Saflar düzgün olunca da önüne dönüp tekbir alırdı.¹⁵⁶² Tekbir almadan önce sahabilerin taltif için yüzlerine dokunduğu da ifade edilmiştir.¹⁵⁶³ Bir keresinde rengi oldukça koyu bir halûk sürdüğü için ilk safta yer alan Ya‘lâ b. Mürre’nin yüzüne dokunmamış, geri dönüp gusledip gelince onun da yüzüne dokunmuştur.¹⁵⁶⁴ Namaz kıldıracağı zaman arkasında sırayla önce erkekler, sonra çocuklar, sonra kadınlar dizilirlerdi.¹⁵⁶⁵ Sahabilerden safları soldan sağa doğru doldurmalarını isterdi. Hemen gelip en sağında bir yerlerde durmalarını uygun görmezdi.¹⁵⁶⁶ Sahabiler ise özellikle sabah namazından sonra Hız. Peygamber yüzünü kendilerine doğru döndüğünde onun sağ tarafında olmak isterlerdi.¹⁵⁶⁷ Resûlullâh’ın namazı kıldırıldığı yer mescidin duvarına oldukça yakındı. Arada ancak bir koyun

¹⁵⁵⁶ Bûsirî, II, 345; İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, I, 122; Şâmî, VII, 28-29.

¹⁵⁵⁷ Abdürrezzâk, II, 365.

¹⁵⁵⁸ Müslim, Salât, 128; İbn Mâce, İkâme, 50; Tirmizî, Salât, 53; Şâmî, VIII, 101, 189.

¹⁵⁵⁹ Ahmed b. hanbel, IV, 122, 285; Müslim, Salât, 122; Ebû Dâvud, Salât, 93; İbn Mâce, İkâme, 45; Şâmî, VIII, 101, 188.

¹⁵⁶⁰ Abdürrezzâk, I, 507. Bu işlemi Bilâl’in yaptığı da zikredilmiştir. Bk. Kettânî, I, 234.

¹⁵⁶¹ Ebû Dâvud, Salât, 93; Şâmî, VIII, 101-102.

¹⁵⁶² Tayâlisî, II, 140; Ahmed b. Hanbel, IV, 272; Müslim, Salât, 128; Tirmizî, Salât, 53; Şâmî, VIII, 101, 189.

¹⁵⁶³ Ahmed b. Hanbel, IV, 171; Bûsirî, II, 307; Şâmî, VIII, 102.

¹⁵⁶⁴ Tirmizî’de olayı yaşayanın Ya‘lâ b. Mürre değil bir başka sahâbi olduğu bildirilmiştir. Bk. Tirmizî, Edeb, 51.

¹⁵⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 341; Ebû Dâvud, Salât, 96-97; Şâmî, VIII, 193;

¹⁵⁶⁶ Hakîm et-Tirmizî, I, 81; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, IV, 437; Şâmî, VIII, 186.

¹⁵⁶⁷ Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn, 62; Ebû Dâvud, Salât, 71; Şâmî, VIII, 163.

geçecek kadar yer vardı.¹⁵⁶⁸ Minberle namaz kıldırıldığı yer arasında da bir o kadar mesafe bulunmaktaydı.¹⁵⁶⁹

Hız. Peygamber'in namaz bitince seslice çeşitli dualar okuduğu bildirilmiştir. Muğîre b. Şu'be onun selam verdikten sonra söylediği ve "Lâilâheillâllâhu vahdehûlâşerîkeleh" diye başlayan bir duasını nakletmiştir.¹⁵⁷⁰ Sabah namazını kıldırdıktan sonra arkasını dönmeden ayaklarını içeri doğru büküp oturarak 70 kere "Sübânallâh ve bihamdihî estağfirullâh, innehû kâne tevvâbâ!" der, sonra ashabına dönerek sohbet ederdi.¹⁵⁷¹ Yine sabah namazının ardından seslice ashabına işittirecek şekilde ettiği çeşitli dualar¹⁵⁷² ile saîr namazlardan önce ve sonra ettiği dualar kaynaklarımızda zikredilmiştir.¹⁵⁷³ Ayrıca Hız. Peygamber'in namaz kılarken de çeşitli lafızlarla dua ettiği kaydedilmiştir.¹⁵⁷⁴ Namazda oturur vaziyette iken işaret parmağını kaldırıp dua okumasını¹⁵⁷⁵ gören kimi müşriklerin onun bu şekilde sihir yaptıklarını iddia ettikleri de bildirilmiştir.¹⁵⁷⁶

Hız. Peygamber vefatı öncesi yakalandığı hastalığın ağırlaştığı son günler dışında günlük hayatında çeşitli sebeplerle yorgun ve rahatsız olduğunda destek alarak dahi olsa mescide gelip namazları kıldırmasıdır. Uhud Gazvesi'nde (3/625) yaralanan ve bitkin bir halde Medine'ye dönen Resûlullâh evine gidip dinlenmiş; Bilâl akşam ezanını

¹⁵⁶⁸ Buhârî, İ'tisâm, 16; Müslim, Salât, 262; Şâmî, VIII, 108.

¹⁵⁶⁹ Müslim, Salât, 263; Şâmî, VIII, 108.

¹⁵⁷⁰ Abdürrezzâk, II, 244-245.

¹⁵⁷¹ Heysemî, VII, 379; Aynî, V, 207; Şâmî, VIII, 173.

¹⁵⁷² Tayâlisî, III, 179; Abdürrezzâk, II, 234; Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, II, 36; Ebû Ya'lâ, XII, 431; Heysemî, *Buğyetü'l-Bâhis*, II, 950; Şâmî, VIII, 173.

¹⁵⁷³ İbn Ebû Şeybe, I, 269-270; Müslim, Mesâcid, 135-141; Bezzâr, XIV, 32-33; Heysemî, X, 145; Şâmî, VIII, 152, 170.

¹⁵⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, IV, 264; Ebû Dâvud, Salât, 149; İbn Mâce, Duâ', 1, İbn Huzeyme, II, 31; Şâmî, VIII, 153. Bir gece onun secdede "Yâ Rahmân Yâ Rahîm!" diye dua ettiğini duyan bir müşriğin takipçileri tarafından "rahman ve rahim" diye adlandırılan yalancı Müseylime'yi kastederek "Muhammed Yemâmeli ilahını zikrediyor!" diye alay etmesi üzerine üzerine İsrâ sûresi 110. âyetin nâzil olduğu bildirilmiştir. İlgili âyetin meâli şu şekildedir: "'De ki: "(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur." Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut." İsrâ 17/110. Bk. Taberî, *Tefsîr*, VIII, 165. Yine bu âyetin sebep-i nüzûlü noktasında şu rivayet zikredilmiştir. Hız. Peygamber namazda besmeleyi açıktan okuyordu. Besmeledeki Rahmân ve Rahîm ibareleri nedeniyle müşrikler "Muhammed tek Allah'a imana davet ediyor ama kendisi iki ilaha ibadet ediyor!" deyince besmeleyi içinden okumaya başlamıştır. Bk. Taberî, *Tefsîr*, VIII, 165-166; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, V, 89; Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, I, 29; Şâmî, VIII, 119.

¹⁵⁷⁵ Hız. Peygamber'in işaret parmağını kaldırarak "Ey kalpleri döndüren! Benim kalbimi dinin üzere sabit kıl!" meâlindeki duayı okuduğu bildirilmiştir. Bk. Tirmizî, De'avât, 124; Şâmî, VIII, 150

¹⁵⁷⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, IV, 257; Heysemî, II, 140, 319; Şâmî, VIII, 150.

okuduğunda Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde'ye yaslanarak evinden çıkıp namazı kıldırması. Ardından yine evinde istirahatata çekilmiş, yatsı namazına ise Bilâl ezan okumasına rağmen her zamanki vaktinde mescide çıkmamıştı. Gecenin üçte birlik kısmı geçince Bilâl evinin önünde "Namaz!" diye seslenmiş, bunun üzerine uykusundan uyanan Hz. Peygamber dışarı çıkıp ağır adımlarla mescide yönelmişti. O esnada ağıt sesleri işitti. Ensar kadınları mescidin kapısında oturmuş ağlıyorlardı.¹⁵⁷⁷ Sebebinin sorunca ensar kadınlarının amcası Hamza için ağıt yaktıkları söylendi.¹⁵⁷⁸ Bunu işiten Resûlullâh mescidin kapısındaki topluluğa "Allah sizden ve çocuklarınızdan razı olsun." dedikten sonra evlerine dönmelerini emretmiştir. Yatsı namazını kıldırdıktan sonra da evine döneceği zaman musallası ile evi arasında erkekler sıralanmışlar; Hz. Peygamber onların arasından tek başına yürüyerek evine girmiştir.¹⁵⁷⁹ Yaşı ilerlediğinde mescidde her zaman namaz kıldırıldığı yere bir direk koydurmuş ve namazlarını o direktan destek alarak kıldırır olmuştur.¹⁵⁸⁰ Vefatına yakın hastalığı iyice ağırlaşmadan üzerinde pamuktan yapılmış elbisesi, elinde asâsı ile Üsâme b. Zeyd'e tutunarak mescide gelmiş ve asâyı sivri ucunu yere batırmak suretiyle önüne koyarak namaz kıldırması.¹⁵⁸¹ İyice ağırlaştığı son zamanlarda ise Hz. Ebû Bekir'e namazı kıldırmasını söylemiş; vefat ettiği pazartesi günün sabahında ise kendinde yeterli gücü görerek başını sarıp mescidden dışarı çıkmıştı. Sahabiler Resûlullâh'ı görünce safta ince uzun bir yol açmışlar, Hz. Peygamber bu şekilde Hz. Ebû Bekir'in yanına kadar gelmişti. Arkadan gelen seslerden Hz. Peygamber'in mescide girdiğini anlayan Ebû Bekir mihrabı boşaltmak istemiş, Resûlullâh onun sırtına vurarak namazı kıldırma devam etmesini söylemiştir. Sonra da yanına oturmuş ve namazını oturarak kılmıştır.¹⁵⁸²

Cuma namazları topluca Hz. Peygamber'in arkasında namaz kılma imkanı dolayısıyla bütün sahabiler için çok önemliydi. Öyle ki Medine'nin dört bir yanından

¹⁵⁷⁷ Vâkıdî, I, 316-317; Şâmî, IV, 230.

¹⁵⁷⁸ Bu olayın sebebi şu şekilde zikredilmiştir: Uhud dönüşü eşleri için ağlayan ensar kadınlarının seslerini işiten Hz. Peygamber mahzun bir edayla "Hamza'nın hiç ağlayanı yok!" deyince bu kulaktan kulağa duyulmuş ve ensarın yüreklerine dokunmuştu. Bunun üzerine ensar hanımları Sa'd b. Mu'âz'ın da teşvikiyle mescidin kapısına gelerek Hamza için ağıt yakmaya başlamışlardı. Bk. Abdürrezzâk, III, 561; İbn Hişâm, III, 471; İbn Sa'd, III, 11; Ahmed b. Hanbel, II, 40-84; Şâmî, IV, 229-230.

¹⁵⁷⁹ Vâkıdî, I, 248-249; Şâmî, IV, 229-230.

¹⁵⁸⁰ Ebû Dâvud, Salât, 173; Hâkim, I, 397; Aynî, VI, 292-293; Şâmî, VIII, 186.

¹⁵⁸¹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr* (nşr. Muhammed Seyyid Câdülhak), I-IV, Kahire 1968, I, 381; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, II, 378; Heysemî, II, 182; Şâmî, VII, 310. Ayrıca bk. Bezzâr, XIII, 196; Şâmî, VIII, 101.

¹⁵⁸² İbn Hişâm, IV, 834-835.

hatta altı millik mesafedeki Zülhuleyfe'den dahi sahabiler geliyordu.¹⁵⁸³ Esasen cuma namazına bir şekilde gelme imkanı bulan herkes katılıyordu. Âmâ sahabiler de bir yolunu bulup cuma günü mescide geliyorlardı.¹⁵⁸⁴ Hatta Mûte Seferi'nin (8/629) komutanlarından birisi olan Abdullah b. Revâha “Sefere çıkmadan son cumamı Resûlullâh'la beraber kılalım!” diye düşünerek ordu hareket ettiği halde Medine'de kalmış ve namaz sonrası Resûlullâh'ın yaptığına doğru olmadığı yönündeki uyarısına maruz kalmıştı.¹⁵⁸⁵ Cuma günü sahabilere toplu yemek ikramı yapılması da bir başka sevinç vesilesiydi. Yaşlı bir kadın her cuma bir kuyu çevresinde yetişen bitki kökleri ve öğütülmüş arpa ile yaptığı yağsız bir yemeği mescide gönderir, sahabiler de afiyetle yerlerdi.¹⁵⁸⁶ Hz. Ömer de cuma namazından önce güzel kokması için mescidi buhurlardı.¹⁵⁸⁷ Bir defasında cuma namazı¹⁵⁸⁸ kılındığı sırada gelen yiyecek dolu¹⁵⁸⁹ kervanın sesini duyan sahabiler namazı bırakıp kervana doğru koşuşturmuşlar, Resûlullâh'ın yanında yalnızca on iki kişi kalmıştı. Sahabileri bu olay üzerine nâzil olan “Durum böyle iken onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koştular ve seni ayakta bıraktılar. De ki: “Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.” meâlindeki Cum'a sûresi 11. âyetle bu namazın önemi hususunda uyarılmışlardır.¹⁵⁹⁰

Hz. Peygamber cuma namazını kıldırmak için Bilâl'in okuduğu ezanla birlikte çıkıp minbere doğru yürürdü.¹⁵⁹¹ Yahut Bilâl Resûlullâh minberine oturduktan sonra ezana başlardı.¹⁵⁹² Ezan bittikten sonra da hutbesini irat eder, ardından Bilâl'in kametiyle¹⁵⁹³ namazı kıldırırdı.¹⁵⁹⁴ Uhud Gazvesi'ne (3/625) kadar Abdullah b. Übey b. Selûl, Medine'deki nüfuzu dolayısıyla Hz. Peygamber hutbesine başlamadan önce

¹⁵⁸³ Abdürrezzâk, III, 161-162.

¹⁵⁸⁴ Abdürrezzâk, III, 164-165.

¹⁵⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, I, 224; Tirmizî, Cum'a, 28; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 187; Şâmî, VI, 147.

¹⁵⁸⁶ Humeydî, I, 346; İbnü'l-Cevzî, *Keşfü'l-Müşkil min Hadîsi's-Sahihayn* (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), I-IV, Riyâd 1997, I, 478; Şâmî, VII, 213.

¹⁵⁸⁷ İbn Ebû Şeybe, II, 141; Heysemî, II, 116. Nuaym el-Mücmir ile babasının da bu işi yaptığı hatta Nuaym'a bu yüzden Mücmir dendiği de ifade edilmiştir. Bk. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, I, 235; Aynî, II, 224; Kettânî, I, 230-231.

¹⁵⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, III, 370.

¹⁵⁸⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 182.

¹⁵⁹⁰ Buhârî, Cum'a, 38.

¹⁵⁹¹ Abdürrezzâk, III, 206.

¹⁵⁹² İbn Ebû Şeybe, I, 201; Ahmed b. Hanbel, III, 449; Şâmî, VIII, 211.

¹⁵⁹³ Ahmed b. Hanbel, III, 449; İbn Şebbe, II, 98; Şâmî, VIII, 211.

¹⁵⁹⁴ Abdürrezzâk, III, 206.

ayağa kalkıp “Ey insanlar! İşte Allah’ın Resûlü aranızda. Allah onu hepinizden üstün kıldı. Ona yardım edin, dinleyin ve itaat edin!” meâlinde bir konuşma yapmayı itiyat haline getirmişti. Ancak Uhud Gazvesi’nde beraberindeki münafıklarla birlikte Hz. Peygamber’i yüzüstü bırakınca durum değişmiş, tekrar aynı konuşmayı yapmak istediğinde sahabiler elbisesinden çekiştirerek onu oturtmuşlardı.¹⁵⁹⁵ Cuma namazından bir müddet sonra da herhangi bir nafîle namaz kılmadan mescidden ayrılır, sonra evine gidip iki rekat ya da daha fazla nafîle namaz kıları.¹⁵⁹⁶

Hz. Peygamber çoğu zaman sabah namazını kıldırdıktan sonra bir süre hiç istifini bozmadan selam verdiği şekilde otururdu.¹⁵⁹⁷ Ashap da Resûlullâh hareket etmediği için öylece beklerlerdi. Bu süre içerisinde Resûlullâh’la birlikte namazı cemaatle kılan hanım sahabiler üstlerine geçirdikleri elbiselere bürünerek evlerine dönerlerdi. Hz. Peygamber sabah namazını henüz yüzler tam olarak seçilecek kadar aydınlık olmadan kıldırıldığı için evlerine dönen hanımların da yüzleri seçilemezdi.¹⁵⁹⁸ Kabilesinin heyetiyle Medine’ye gelen Harmele b. Abdullâh Hz. Peygamber’le kıldığı sabah namazının sonunda selam verince karanlıktan yanındaki kişinin yüzünü seçemediğini ifade etmiştir.¹⁵⁹⁹ Kayle bint Mahreme’nin benzer ifadeleri mevcuttur.¹⁶⁰⁰ Sonrasında Resûlullâh mescidden çıkmaya yeltenmez, yüzünü ashabına dönerek güneş doğuncaya kadar oturmaya devam ederdi.¹⁶⁰¹ Bu şekilde beklemeye çok önem verirdi. Hatta sabah namazını kıldırdıktan sonra oturduğu yerden kalkmadan güneş doğuncaya kadar Allah’ı zikretmenin önemini anlatmak için bu durumu soylu atlarla Allah yolunda cihad etme ya da doğan gün ve ardından başlayan gece ile karşılaştırarak ortaya koymuştur.¹⁶⁰² Câbir b. Semüre Resûlullâh’ın sabah namazını kıldırdıktan sonra olduğu yerde güneş doğup iyice yükselinceye kadar bağdaş kurarak oturup beklediğini

¹⁵⁹⁵ İbn Hişâm, III, 475; Şâmî, IX, 231

¹⁵⁹⁶ Müslim, Cum’a, 71-72; Ebû Dâvud, Salât, 238; Tirmizî, Cum’a, 24; Şâmî, VIII, 229.

¹⁵⁹⁷ Abdürrezzâk’ın Ümmü Seleme’ye dayandırılan bir isnadla rivayet ettiği bu hadisin sonunda Resûlullâh’ın bu davranışının altında yatan sebebin kadınların erkeklerden önce evlerine gitmesini sağlamak olduğu bildirilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, I, 573; II, 245-246.

¹⁵⁹⁸ Abdürrezzâk, I, 573; Buhârî, Ezân, 163; Müslim, Mesâcid, 230-232; Şâmî, VIII, 81.

¹⁵⁹⁹ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, IV, 6; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, I, 715; Heysemî, II, 68; Şâmî, VIII, 81.

¹⁶⁰⁰ Tayâlisî, III, 233; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, III, 302; Şâmî, VIII, 81.

¹⁶⁰¹ Abdürrezzâk, II, 238; Şâmî, IX, 60.

¹⁶⁰² Abdürrezzâk, I, 530-531.

söylemiştir.¹⁶⁰³ Ancak hanımlarıyla yaşadığı bir mesele yüzünden çok üzülmüş ve îlâ yapmış,¹⁶⁰⁴ bu yüzden de bir süre sabah namazını kıldırdıktan sonra mescidde oturmayarak ambar olarak kullanılan bir odaya kapanmıştır.¹⁶⁰⁵ Esasen bu durum yalnızca sabah namazına münhasır değildi. Diğer vakit namazlarından sonra da yüzünü ahabına dönerek bir müddet oturur, önemli bir şey olmadığı sürece mescidden hemen ayrılmazdı. Ancak Mûte Seferi'nde (8/629) komutanların şehit edildiği haberini aldığı gün öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldırdıktan sonra hiç beklemeden evine kapanmıştı. Bu durum sahabileri çok üzmüştü. Ertesi sabah namazı kıldırmak üzere mescide gelen Resûlullâh sahabilere tebessümle bakınca yüreklerine su serpilmiş ve namazın ardından “Dünkü halini daha önce hiç yaşamadık!” diyerek merakla neden öyle davrandığını sormuşlardı. Hz. Peygamber de Mûte ordusunun başına gelenlere üzüldüğünü, ancak sonra ahabının cennetteki hallerini görünce içinin huzurla kaplandığını ifade etmiştir.¹⁶⁰⁶ Bir ikindi namazı sonrası da aynı şekilde acele acele eve gidince sahabiler merak edip sormuşlardı. Çünkü ikindi namazı sonrası akşam güneş batıncaya kadar mescidde oturmak en az sabah namazından sonra oturmak kadar hoşuna giden bir şeydi.¹⁶⁰⁷ Bunun üzerine Resûlullâh evinde işlenmemiş bir parça altın olduğunu, dağıtmadan içi rahat etmeyeceği için hemen gidip bu işi hallettiğini söylemiştir.¹⁶⁰⁸

Hz. Peygamber'in sabah namazını müteakip yaptığı şeylerden birisi de su kaplarına elini daldırmaktı. Müslim'in naklettiği bir rivayete göre Medine'de mukim olan ahabın hizmetçileri her sabah içlerinde su dolu kaplarla Hz. Peygamber'e gelirlerdi. Hz. Peygamber de getirilen her kaba elini daldırırdı. Ahabın bereket için

¹⁶⁰³ Ebû Dâvud, Edeb, 26; Şâmî, VII, 152.

¹⁶⁰⁴ Hz. Peygamber'in “kocanın eşiyle cinsel ilişkide bulunmamak üzere yaptığı yemin anlamına gelen” îlâya başvurusunun sebebi hanımlarının maddi beklentiler içerisine girerek yahut birbirlerini kıskanmaları neticesi kendisini üzecek bir takım davranışlar içerisinde girmeleridir. “Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebvî Dışındaki Günlük Hayatı” başlıklı bir sonraki çalışmamızda Hz. Peygamber'i îlâya götüren nedenler üzerinde detaylıca durulacaktır. Îlâ ile ilgili detaylı bilgi için bk. Hamdi Döndüren, “Îlâ”, *DİA*, XXII (İstanbul 2000), s. 61-62.

¹⁶⁰⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VIII, 323; Heysemî, IV, 640; Aynî, XVIII, 179; Şâmî, IX, 60-61.

¹⁶⁰⁶ İbn Sa'd, II, 130; Şâmî, VI, 154.

¹⁶⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, V, 261; Şâmî, VIII, 164.

¹⁶⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 384; İbn Sa'd, II, 238; Buhârî, Ezân, 158; Nesâî, Sehv, 104; Şâmî, VII, 66, VIII, 186.

gerçekleştirdiklerini tahmin ettiğimiz bu işlemi¹⁶⁰⁹ Resûlullâh soğuk havalarda dahi gerçekleştirmekten imtina etmezdi.¹⁶¹⁰ Bu işlerin ardından Hz. Peygamber mescidden çıkıp hanımlarını tek tek ziyaret eder, sonra da o geceyi geçireceği hanımının yanına giderek istirahat çekilirdi.¹⁶¹¹

Hz. Peygamber gün içerisinde mescidde nafilâ namaz da kıları. Güneş yükselip de insanlar mescidden ayrılmaya başlayıp yavaş yavaş sağa sola dağıldıklarında evinden çıkan Resûlullâh mescide girip iki rekat ya da daha fazla namaz kıları.¹⁶¹² Öğle namazlarından sonra iki rekat namaz kılıp yüzünü ahabına dönerek bir müddet oturmayı alışkanlık haline getirmişti. Önemli bir şey olmadıkça böyle yapardı.¹⁶¹³ Akşam namazından sonra uzun uzun kıldığı iki rekatlık namaz sırasında sahabilerin çoğu dağılmış olurdu.¹⁶¹⁴ Hatta İbn Abbâs bir seferinde akşam namazından sonra Resûlullâh'ın müezzin yatsı ezanını okuyuncaya kadar mescidde namaz kıldığını, bu yüzden babasının söylediği bir hususu kendisine arzedemediğini bildirmiştir.¹⁶¹⁵ Esasen günün herhangi bir saatinde evinden çıkıp mescide gelerek nafilâ namaz kıldığını da olurdu. Sahabilerin Hz. Peygamber'le yaptıkları bir yolculuk sırasında Merrüzzahrân'da mola verildiği sırada bir köşede konuşmaya dalan kadınların yanına yaklaşp izlemeye koyulan ve çadırından çıkan Resûlullâh'a yakalanınca şaşırıp "Onların yanında ne arıyorsun?" sorusuna "Sürekli kaçan bir devem var, onu arıyorum!" şeklinde cevap veren, sonra da Hz. Peygamber'le ne zaman karşılaşa "Kaçan devene ne oldu!" sorusuna muhatap olan Havvât b. Cübeyr, Medine'ye dönünce namaz kılmak için Hz. Peygamber'in mescidde olmadığı تنها bir anı gözlemiş, ancak namaza durduğu anda Resûlullâh evinden çıkagelmişti. Sonra da iki rekat nafilâ namaz kılıp beklemeye koyulmuştu. Havvât da belki gider düşüncesiyle namazını uzatıp

¹⁶⁰⁹ Sahabiler zaman zaman yiyeceklerini bereket duası istemek için Resûlullâh'a getirirlerdi. Örneğin Ebû Hüreyre avucuna sıraladığı bir miktar hurmayı Hz. Peygamber'e getirip bereketli olmaları için dua istemişti. Bk. İbn Râhûye, *Müsned* (nşr. Muhammed Muhtâr Dirâr) Beyrut 2002, s. 61.

¹⁶¹⁰ Müslim, *Fadâil*, 74; Şâmî, VII, 35.

¹⁶¹¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VIII, 323; Heysemî, IV, 640; Şâmî, IX, 60-61.

¹⁶¹² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, II, 82; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 134; Şâmî, VIII, 302. Hz. Peygamber'in kuşluk namazı kıldığı ile ilgili diğer rivayetler için bk. Abdürrezzâk, III, 78; İbn Ebû Şeybe, II, 172-176; Ahmed b. hanbel, III, 21; Heysemî, II, 497; Şâmî, VIII, 302-305. Hz. Peygamber'in nadiren kuşluk namazı kıldığına dair rivayetler için bk. Ahmed b. Hanbel, III, 159; Ebû Ya'lâ, VII, 301; Şâmî, VIII, 305. Ayrıca bk. Yardım, s. 360-362.

¹⁶¹³ İbn Sa'd, II, 130; Şâmî, VI, 154.

¹⁶¹⁴ Ebû Dâvud, *Tetavvü'*, 15; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, II, 189; Şâmî, VIII, 260.

¹⁶¹⁵ Ebû Avâne, II, 55; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, I, 16; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, II, 482; Şâmî, VIII, 260.

duruyordu. Hz. Peygamber “Ebû Abdullâh! İstedğin kadar uzat dur! Namazını bitirmeden buradan ayrılmayacağım!” deyince çaresiz selam vermiş ve kaçmayı bırakıp yaptığı yanlış itiraf ederek özür dilemişti. Hz. Peygamber de iki ya da üç kere “Allah sana rahmet etsin!” demiş, bir daha da ona bu konu ile ilgili takılmamıştır.¹⁶¹⁶ Yaptığı hata Havvât’ı mescidde Hz. Peygamber’in olmadığı bir anı gözlemlemeye iterken Ka‘b b. Mâlik için tam tersi söz konusuydu. Tebük Gazvesi’ne (9/630) mazeretsiz katılmadığı için kendisine verilen tecrit cezası sırasında Ka‘b b. Mâlik bilhassa Resûlullâh’ın yakınında bir yerlerde namaza duruyor, bir umutla kendisine bakıp bakmadığını kontrol ediyordu. Hz. Peygamber Ka‘b namaza durduğunda ona bakıyor, selam verdiğiğinde ise bakışlarını başka tarafa çeviriyordu.¹⁶¹⁷

Hz. Peygamber zaman zaman gece namazlarını da mescidinde kılardı. Sahabilerle ilgili duyarlı yaklaşımından ötürü farz namazlarını uzun kıldırmayan Hz. Peygamber’in uzun namaz kılma arzusunu kendi nafilelerinde doya doya giderdiği anlaşılmaktadır.¹⁶¹⁸ Öyle ki bir gece arkasında namaza duran İbn Mes‘ûd, Hz. Peygamber’in Bakara, Âl-i imrân, Nisâ ve Mâide surelerini okuyup hala rükûya gitmediğini görünce içinden oturup namaza devam etmemeyi geçirmiştir.¹⁶¹⁹ Aynı şekilde onunla gece namazı kılan Huzeyfe de okuduğu her bir sure sonunda “Şimdi rükûya gider!” diye içinden geçirmiş ancak Hz. Peygamber Nisâ suresini bitirinceye kadar rükûya gitmemiştir.¹⁶²⁰ Nihayet “Enâm” suresine geçip halen rükûya gitmemesi üzerine Huzeyfe selam verip namazdan ayrılmıştır.¹⁶²¹ Benzer bir rivayette de Resûlullâh’la birlikte gece namazı kılmak isteyen bir sahabe onun uzun kıyam, rüku ve secdeleri neticesinde namazı tamamlamaya güç yetirememiş, sabahleyin bu durumu arzeden de “Siz benim yaptığımı yapamazsınız. Ben sizden kat kat fazlaca Allah’a tazimde bulunurum.” karşılığını almıştır.¹⁶²² Yine bir seferinde geceleyin kalkıp namaz kılmış ve namaz boyunca secde ve rükularda “Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç

¹⁶¹⁶ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, IV, 203; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs*, II, 457-458; Heysemî, IX, 668; Şâmî, VII, 114-115.

¹⁶¹⁷ Vâkıdî, III, 1051; İbn Hişâm, IV, 753; Ahmed b. Hanbel, III, 456; Müslim, Tevbe, 53; Şâmî, IX, 378.

¹⁶¹⁸ Abdürrezzâk, II, 364.

¹⁶¹⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 385, 396; Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn, 204; Şâmî, VIII, 283.

¹⁶²⁰ Abdürrezzâk, II, 146; İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, I, 140; Şâmî, VIII, 278, 279, 283.

¹⁶²¹ Abdürrezzâk, II, 146-147.

¹⁶²² Abdürrezzâk, II, 160.

sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.” meâlindeki Mâide sûresi 118. âyeti okuyadurmuştu. Bu durum Ebû Zerr’in dikkatini çekti. Sabah olunca ilk iş olarak bu durumun sebebini sordu. Hz. Peygamber Allah’tan müşrik olmayan herkes için şefaati istediğini söyledi. Ebû Zerr’in “İsteğinin karşılığı nasıl oldu?” diye sorması üzerine de¹⁶²³ “Öyle bir cevap aldım ki bilenlerin çoğu ibadetlerine nihayet verirler.” cevabını verdi. Ebû Zerr, bu müjdeyi herkese duyurmak istemiştir. Hz. Peygamber başlangıçta izin verseyse de Hz. Ömer’in “Duyanlar artık ibadette bulunmazlar.” uyarısı üzerine Ebû Zerr’i geri çağırmıştır.¹⁶²⁴ Abdürrezzâk’ın zikrettiği bir rivayette ise Hz. Peygamber’in gece namazını mescidde ifa ederken elini Hz. Âişe’nin hüccresinin mescide bakan kapısından içeri uzatarak onun ayaklarını tuttuğu bildirilmiştir.¹⁶²⁵ Hz. Peygamber’in gece namazları sırasında ağladığı, hatta ağlamaktan göğsünün bakır tencere gibi buz kestiği de bildirilmiştir.¹⁶²⁶ Âişe Bilâl’in ezanıyla kalkıp abdest alan Hz. Peygamber’in kapı önünde kıldığı namaz sırasında ağlama seslerini duyduğunu anlatmıştır.¹⁶²⁷

Hz. Peygamber gerek gece gerekse gündüz nafilelerinde Kur’ân okurken adeta âyetlerle konuşurdu. Huzeyfe bir gece namazı sırasında Resûlullâh’a eşlik etmiş ve onun sual soran bir âyeti okurken âyetin manasına göre “evet” ya da “hayır” şeklinde cevap verdiğini, azap âyetlerini okurken Allah’a sığındığını ve Allah’ın tesbih edilmesini emreden âyetleri okurken de tesbihte bulunduğunu gözlemlemiştir.¹⁶²⁸ Öyle ki Resûlullâh, bu namazlar esnasında rahmet âyetlerine geldiğinde okumayı kesip Allah’tan rahmet istiyor, azap âyetlerine geldiğinde ise azabından Allah’a sığınyordu.¹⁶²⁹ Cehennemi tasvir eden âyetlerde cehennem azabından Allah’a sığınyordu.¹⁶³⁰ Örneğin “Şimdi, bunları yapan Allah’ın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?” meâlindeki Kıyâmet Suresi 40. âyeti okurken “Sübhanallâh, elbetteki!” şeklinde karşılık vermiştir.¹⁶³¹ “Allah, hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil midir?” meâlindeki

¹⁶²³ Ahmed b. Hanbel, V, 149; İbn Mâce, İkâme, 179.

¹⁶²⁴ Bezzâr, IX, 449-450; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, III, 240; Şâmî, VII, 27.

¹⁶²⁵ Abdürrezzâk, I, 136.

¹⁶²⁶ Ahmed b. Hanbel, IV, 25; Ebû Dâvud, Salât, 157; Şâmî, VIII, 183.

¹⁶²⁷ Ebû Ya’lâ, VIII, 163; Heysemî, II, 247; Şâmî, VIII, 183.

¹⁶²⁸ Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn, 203; Nesâî, Kıyâmu’l-Leyl, 25; Şâmî, VIII, 501.

¹⁶²⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 24; Nesâî, Tatbîk, 73; Şâmî, VIII, 501-502.

¹⁶³⁰ Ahmed b. Hanbel, IV, 437; Şâmî, VIII, 502.

¹⁶³¹ Ebû Dâvud, Salât, 149; Şâmî, VIII, 502-503.

Tîn suresi 8. âyeti okuduktan sonra “Elbette, ben de buna şahit olanlardan birisiyim!” demiştir.¹⁶³² Yine namaz kılarken âyetleri tertil üzere her harfin hakkını vererek, işiten kimse için kelimeler açık ve anlaşılır gelecek şekilde okuyordu.¹⁶³³

Mescidde gece namazı kılmayı seven ve ramazan ayı girince diğer aylarda olmadığı kadar gece ibadetini arttıran, özellikle son on güne oldukça önem veren¹⁶³⁴ Hz. Peygamber, kendisini bu hususta taklit etmek isteyen ashabının zor durumda kalmaması için bazı durumlarda gece namazlarını bir süreliğine evde kılmayı tercih etmiştir. Abdürrezzâk’ın zikrettiği rivayete göre ramazanda gece yarısı Resûlullâh’ı mescidde namaz kılarken gören bir grup sahabe onun arkasında namaza durmuş, ertesi gün de geceden aldıkları lezzeti anlatır olmuşlardı. Müteakip gece daha çok insan Hz. Peygamber’in arkasında gece namazına durmuşlar, bu durum üçüncü gecede de artarak devam etmiş, ta ki dördüncü gece mescid artık sahabileri almaz olmuştu.¹⁶³⁵ Durumu gören Hz. Peygamber beşinci gece mescide çıkmadı. Sahabilerin Resûlullâh’ın kapısı önünde “Haydi namaza!” diye seslenmeleri de bir fayda vermedi. Ertesi gün sabah namazını kıldırıp selam verdikten sonra Hz. Peygamber ayağa kalkıp ashabına dönerek kelime-i şهادet getirdi ve “Dün geceki halinizden bîhaber değildim. Ancak bu şekilde devam edersem gece namazı size farz kılınır da kılmaya güç yetiremezsiniz diye endişe ettim.” şeklinde açıklamada bulunmuştur.¹⁶³⁶

Sahabiler Hz. Peygamber’in namazdaki hali, tavrı, duruşu, dış görünüşü, hareketleri ile ilgili pek çok detay bilgi aktarmışlardır. Bunların bir kısmı elbisesi ile ilgilidir. İbn Abbâs Resûlullâh’ı soğuk bir günde iki ucunu dolayıp bağladığı dikişsiz bir elbise ile secdeye varırken tasvir etmiştir. Buna göre Hz. Peygamber elbisenin yere değen ucunu yüzüne, ellerine ve ayaklarına¹⁶³⁷ siper yaparak yerin soğukluğundan korunmaktaydı.¹⁶³⁸ Yağmurlu günlerde yüzünü çamurdan aynı şekilde korumuştur.¹⁶³⁹

¹⁶³² Ahmed b. Hanbel, II, 249; Taberî, *Tefsîr*, XII, 643; Begavî, *Me‘âlimü’t-Tenzîl*, VIII, 287; Şâmî, VIII, 502.

¹⁶³³ Ahmed b. Hanbel, VI, 285; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, XII, 20; Şâmî, VIII, 499.

¹⁶³⁴ Buhârî, *Leyletü’l-Kadr*, 5; İbn Mâce, *Sıyâm*, 57; Şâmî, VIII, 298.

¹⁶³⁵ Hz. Peygamber’in kalabalığı görüp ikinci ya da üçüncü gece çıkmadığını bildiren rivayetler de mevcuttur. Bk. Abdürrezzâk, IV, 265.

¹⁶³⁶ Abdürrezzâk, III, 43-44; Buhârî, *Ezân*, 81; Müslim, *Salâtü’l-Müsâfirîn*, 213; Ebû Dâvud, *Vitr*, 11; Şâmî, VII, 27-28.

¹⁶³⁷ Şâmî, VII, 304.

¹⁶³⁸ Abdürrezzâk, I, 350.

Câbir b. Abdullâh da Resûlullâh'ı tek parça dikişsiz bir elbiseye bürünmüş olarak namaz kılarken gördüğünü söylemiştir.¹⁶⁴⁰ Benzer şekilde dikişsiz desenli ya da desensiz yün elbiselerini kaymaması için üzerinde sabitleyerek,¹⁶⁴¹ vers¹⁶⁴² ile boyanmış dikişsiz geniş elbisesiyle bütün vücudunu sarmış olarak¹⁶⁴³ namaz kıldığı bildirilmiştir. Bir keresinde yünden yapılmış dikişsiz bir elbisenin uçlarını ensesinde birleştirmiş bir halde namaz kılmıştı.¹⁶⁴⁴ Renkli ipliklerle yapılmış desenleri olan yünden bir elbise ile kıldığı namazın ardından bir sahabiye “Bu yün elbiseyi al, seninkini ver.” demiştir. Sahabi “Ama seninki benimkinden daha kaliteli!” deyince de üzerindeki kırmızı ipliklerden yapılmış desenlere gözünün kayıp durduğunu söylemiştir.¹⁶⁴⁵ Hz. Peygamber tabaklanmış hayvan postu, ya da hasır üzerinde namaz kılmayı da severdi.¹⁶⁴⁶ Ayrıca hurma yapraklarının iplerle birbirlerine bağlanmasıyla yapılan hasır üzerinde (خمره)¹⁶⁴⁷ de namaz kıldığı ifade edilmiştir. Hatta hasırı bazen mescidde bırakır, evinde namaz kılmak istediğinde ise mescidden getirtirdi.¹⁶⁴⁸ Zaman zaman ayakkabılı olarak bazen de yalın ayak namaz kıldığı rivayet edilmiştir.¹⁶⁴⁹ Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'i ayağında ayakkabıları ile mescide girerken gördüğünü, namazını bu şekilde kıldığını ve namazın ardından yine ayakkabıları ile mescidden çıktığını bildirmiştir.¹⁶⁵⁰ Ayakkabılarını çıkarıp kıldığında ashabın bunu bir kaide olarak anlamalarının önüne geçmek için izah yapma ihtiyacı hissetmiştir. Abdürrezzâk'ın zikrettiği bir rivayete göre ayakkabılarını çıkararak namaz kıldığı bir keresinde ashab da ayakkabılarını çıkarıp namaza durunca selam verdikten sonra neden böyle yaptıklarını sormuştur. Ashabın onu taklit ettiklerini söylemeleri üzerine de “İsteyen çıkarıp kılsın,

¹⁶³⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 265; Şâmî, VIII, 145.

¹⁶⁴⁰ Abdürrezzâk, I, 350; Şâmî, VII, 270.

¹⁶⁴¹ Abdürrezzâk, I, 359.

¹⁶⁴² (Cehri/Zerdeçal:ورس): Tedavi edici özelliğinin yanı sıra saç-sakal ya da elbise boyası olarak kullanılabilen çok yıllık bir bitki türü olan versin kabuk, köksap ya da çiçeklerinin kurutulduğu, sonra da toz haline getirildiği bilinmektedir. Bk. Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, *Kitâbü'n-Nebât* (nşr. M. Hamidullah), s. 334-337; Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, *Kitâbü'n-Nebât* (nşr. Bernhard Lewin), s. 165-167.

¹⁶⁴³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VIII, 373; Heysemî, V, 227; Şâmî, VII, 303.

¹⁶⁴⁴ Şâmî, VII, 309.

¹⁶⁴⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, II, 193; Heysemî, II, 193; Şâmî, VII, 310.

¹⁶⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, I, 269, 309; Ebû Dâvud, *Salât*, 91; Tirmizî, *Salât*, 129; Hâkim, I, 389; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, II, 436; Şâmî, VII, 309.

¹⁶⁴⁷ İbn Manzûr, II, 314.

¹⁶⁴⁸ Müslim, *Hayız*, 2; Ebû Dâvud, *Tahâre*, 104; Nesâî, *Hayız*, 19.

¹⁶⁴⁹ Abdürrezzâk, I, 384-385, 387; Ahmed b. Hanbel, II, 215; İbn Mâce, *İkâme*, 66; Şâmî, VIII, 183.

¹⁶⁵⁰ Abdürrezzâk, I, 384.

isteyen çıkarmadan kılsın!” demiştir.¹⁶⁵¹ Benzer bir rivayette ise ayakkabısını çıkarıp sol yanına koyduğu ve ashabı ile arasındaki soru cevabın ardından şu şekilde bir açıklama yaptığı bildirilmiştir: “Cebrâîl geldi ve ayakkabımda kir olduğunu söyledi. Mescidlerin kapısına geldiğinizde ayakkabılarınızın altını kontrol edin. Kir varsa temizledikten sonra çıkarmadan da namazınızı kılabilirsiniz.”¹⁶⁵² Elbette bu rivayetler değerlendirilirken Resûlullâh döneminde mescidlerin zeminini halı ile kaplı olmadığı, ayakkabıların da günümüzdeki gibi secdeye giderken ayakların bükülmesini zorlaştıracak kapalı ve kalın kalıplarda değil, terlik benzeri rahat kalıplarda yapıldığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Resûlullâh, müslümanlara yaptıkları eziyetlerden ötürü çok kızgın olduğu bazı kabilelere ya da kişilere namazlarında beddua ederdi. Ebû Hüreyre beddua ya da dua etmek istediğinde Resûlullâh’ın bunu namazda, rükûdan sonra yaptığını ifade etmiştir.¹⁶⁵³ Uhud Gazvesi’nde (3/625) kendisini yaraladıkları için isim isim bazı müşriklere beddua ettiğinde¹⁶⁵⁴ “Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah, ya tövbelerini kabul edip onları affeder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder.” meâlindeki Âl-i imrân suresi 128. âyet nâzil olunca¹⁶⁵⁵ bu işten vazgeçmiştir.¹⁶⁵⁶ Bi’rimaûne Vak’ası’nda (4/625) şehit edilenler için çok üzülmüştü. Öyle ki üzüntüsünün etkisiyle uzunca bir süre¹⁶⁵⁷ namazlarında bunu yapan Rı’l, Zekvân, Benî Lihyân ve Benî Usayye’ye beddua etmiştir.¹⁶⁵⁸ Öte yandan kendisine suikast düzenleyen ve başarısız olunca müslümanlara karşı ordu toplamaya girişen Âmir b.

¹⁶⁵¹ Abdürrezzâk, I, 387.

¹⁶⁵² Abdürrezzâk, I, 388; Ahmed b. Hanbel, III, 20; Ebû Dâvud, Salât, 88; Şâmî, VIII, 176.

¹⁶⁵³ Ahmed b. Hanbel, II, 255; Buhârî, Tefsîru sûre, 3 (9); Şâmî, IV, 246. Öte yandan namaza durmaksızın beddua ettiğine dair bir rivayet de mevcuttur. Buna göre bir kimse huzuruna gelip “Sen sövmeyi yasaklıyorsun.” dedikten sonra arkasını dönerek elbisesini indirmiş, Hz. Peygamber bunun üzerine o kimseye lanet edip beddua etmiştir. Sonrasında adam pişman olup tevbe etmiş ve müslüman olmuştur. Bk. Şâmî, IV, 246.

¹⁶⁵⁴ Abdürrezzâk, II, 446-447.

¹⁶⁵⁵ Bu âyetin Hz. Peygamber’in Bi’rimaûne’nin sorumlusu olan kabilelere beddua etmesi sonrası nâzil olduğu da rivayet edilmiştir. Bk. Müslim, Mesâcid, 294; Şâmî, IV, 246.

¹⁶⁵⁶ Buhârî, Megâzî, 22; Müslim, Cihâd, 104; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 3; Şâmî, IV, 245-246.

¹⁶⁵⁷ Kimi rivayetlerde bu süre 40 gün (Bk. Ahmed b. Hanbel, III, 210; Şâmî, VI, 61) kimilerinde ise bir ay olarak zikredilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, I, 301; Ebû Dâvud, Vitir, 10; Şâmî, VIII, 141.

¹⁶⁵⁸ Abdürrezzâk, II, 446; Ahmed b. Hanbel, I, 301, IV, 57; Müslim, Fadâilu’s-Sahâbe, 186; Ebû Dâvud, Vitir, 10; Şâmî, VI, 60-61, VIII, 141.

Tufeyl'e "Allahım! Ona öldürücü bir hastalık ver!" diyerek üç gün sabah namazının ardından beddua etmiştir.¹⁶⁵⁹

Bir önceki günün yatsı namazının ardından gece müddetince yaşanan bir takım gelişmelerin etkileri de ilk olarak sabah namazı sonrası mescidde yankı bulur ve Hz. Peygamber tarafından değerlendirilirdi. Hz. Peygamber'in emriyle Ka'b b. Eşref'in öldürüldüğü gecenin sabahında yahudiler, aynı akıbeta uğramaktan korkar bir halde soluğu Resûlullâh'ın yanında aldılar ve Ka'b'ın suikaste kurban gittiğini söylediler. Bunun üzerine Resûlullâh yahudilere, Ka'b'ın kendi şahsında tüm mü'minlere diliyle nasıl eziyet ettiğini ve müslümanları, insanları onlarla harbetmeye teşvik ederek nasıl sıkıntıya soktuğunu hatırlattı. Ardından yahudilerin isteği üzerine aralarında yeni bir sulh imzalanmıştır.¹⁶⁶⁰ Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb de kervanı müslüman birlikler tarafından ele geçirilmiş bir halde geceleyin evine gelen ve henüz müslüman olmamış olan kocası Ebü'l-Âs'a eman verdiğini, Hz. Peygamber sabah namazına durup tekbir aldığı sırada kapısının önüne çıkıp¹⁶⁶¹ yüksek sesle ilan ederek haber vermişti. Resûlullâh namazının ardından ashabına dönerek "Benim duyduğumu siz de duydunuz mu?" diye sormuş, ardından ashabına bu durumdan yeni haberdar olduğunu, müslümanların birbirleri için bir el gibi olup en zayıfının dahi bir diğerine eman verebileceğini açıkladıktan sonra "Onun eman verdiğine biz de eman verdik." demişti.¹⁶⁶²

Hz. Peygamber kimi zaman namazla ilgili sorulara sözle değil uygulamalı olarak cevap verirdi. Bir sahabi Hz. Peygamber'e "Ben bazen tek parça elbise ile namaz kılıyorum." diyerek bunun doğru olup olmadığını sual etmişti. Hz. Peygamber sahabiye o anda cevap vermedi. Ta ki namaz için kamet getirilince üzerindeki iki parça elbiseyi aralarındaki boşlukları kapatıp birbirine eklemek suretiyle bir elbise haline getirerek namazını kıldı ve böylece sual sahibine yaptığında bir beis olmadığını göstermiş oldu.¹⁶⁶³ Namaz vakitlerini soran bir kimseye "Namazları iki gün boyunca bizimle kıl!"

¹⁶⁵⁹ Beyhakî, *Delâil*, V, 319; Şâmî, VI, 362.

¹⁶⁶⁰ İbn Sa'd, II, 33; Taberî, *Tefsîr*, III, 542-543; Şâmî, VI, 29.

¹⁶⁶¹ İbn İshâk Zeyneb'in bu duyuruyu kadınlar suffesinden yaptığını ifade etmiştir. Bk. İbn Hişâm, II, 369-370; Şâmî, VI, 83.

¹⁶⁶² İbn Hişâm, II, 369-370; Vâkıdî, II, 553; Şâmî, VI, 83.

¹⁶⁶³ Abdürrezzâk, I, 352-353.

demiş, bir gün müddetince namazları en erken vaktinde, ertesi gün de en geç vaktinde kıldırdıktan sonra sual sahibini çağırarak “Namazlar işte bu iki uç vakit arasında kılınır!” demiştir.¹⁶⁶⁴

Resûlullâh zaman zaman kıldırıldığı bir namazı müteakip hemen selam verir vermez ashabına dönerek namazla ilgili açıklamalarda ya da uyarılarda bulunurdu. İkinci namazını kıldırıldığı bir gün selam verdikten sonra arkasını dönerek ashabına “İkinci namazı sizden öncekilere de farz kılındı. Ancak zor geldiği için kılmadılar. Oysaki ikinci namazı diğer vakit namazlarından yirmi altı derece daha üstündür.”¹⁶⁶⁵ demiştir. Bu husustaki daha özel bir uyarısı ise şu şekilde kaydedilmiştir: Hz. Peygamber bir vakit namazını kıldırırken Rûm suresini okumuş, ancak bir yerde takılmıştı. Namaz bitince “İçinizden bazıları abdestini dikkatli almıyor, bu da Kur’ân okuyuşuma etki ediyor!” diyerek cemaatle namaza katılacak olanların abdestlerine dikkat etmelerini istemiştir.¹⁶⁶⁶ Kurban bayramı arefesinde sabah namazını kıldırıp selam verdikten sonra yüzünü ashabına döner ve “Yerinizde kalın!” derdi. Sonra da tekbir getirirdi. Bu durum bayramın dördüncü günü ikinci namazına kadar böyle devam ederdi.¹⁶⁶⁷

Hz. Peygamber önemli açıklamaları, teklifleri namazlardan sonra yapardı. Mûte Seferi (8/629) öncesi kimlerin sırayla komutan olacağını bir öğle namazının ardından oturduğu mecliste etrafında toplanan sahabilere duyurmuştu.¹⁶⁶⁸ Cinlerle görüşmeye gideceği gecenin sabahında namazın ardından “Kim bu gece Cin heyetiyle görüşmemde bana eşlik etmek ister?” diye sormuştu. Zübeyr b. Avvâm bu işe talip olmuştu.¹⁶⁶⁹ Bir keresinde akşam namazını kıldırıp çıkmış, bu süre içerisinde bazı sahabiler ayrılmış, bazıları da yatsı namazını beklemek üzere mescidin çeşitli yerlerine dağılmışlardı ki Resûlullâh pür telaş geri gelmiş ve aceleden otururken dizleri açılmıştı.

¹⁶⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, V, 349; Müslim, Mesâcid, 177; Nesâî, Mevâkît, 7; Şâmî, VIII, 75. Hz. Peygamber’in sual sahibine “İki gün bizimle namaz kıl!” şeklinde herhangi bir açıklama yapmadan bu uygulamayı gerçekleştirdiği de ifade edilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 416, Müslim, Mesâcid, 178; Nesâî, Mevâkît, 15; Şâmî, VIII, 75.

¹⁶⁶⁵ Abdürrezzâk, I, 579-580.

¹⁶⁶⁶ Abdürrezzâk, II, 116-117; Ahmed b. Hanbel, III, 471; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâ’i’r-Ricâl* (nşr. Avvâd Ma’rûf), I-XXXV, Beyrut 1982-1992, XII, 372; Şâmî, VIII, 503.

¹⁶⁶⁷ Dârekutnî, II, 50; Şâmî, VIII, 326.

¹⁶⁶⁸ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü’n-Nübüvve*, II, 528; İbn Asâkir, II, 8; İbn Ebü’l-Hadîd, *Şerhu Nehci’l-Belâğa* (nşr. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhîm), I-XX, Beyrut 1965, XV, 61; Şâmî, VI, 144.

¹⁶⁶⁹ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, I, 125; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 300; Heysemî, I, 493; Şâmî, VI, 434.

Sonra da sahabilere “Müjde! İşte Rabbiniz sema kapılarından birisini açtı ve meleklerine karşı şöyle diyerek sizinle övünüyor: “Bakım kullarıma! Rablerinin bir farzını yerine getirdiler, şimdi diğeri için bekliyorlar!” diyerek sevinçli haberi vermiştir.¹⁶⁷⁰

Hiz. Peygamber’in namaz kılariken alışılmışın dışında yaptığı bir takım şeyler sahabilerin merakını celbeder, namaz sonunda bu durumu sorarlardı. Sabah namazını kıldırırken elini bir şey almak istermişçesine öne uzatmıştı. Namaz bitince sahabiler bu hareketin nedenini sordular. Hiz. Peygamber şeytanı gördüğünü, kendisini namazdan alıkoymak için kıvılcımlar saçtığını, onu yakalamak için elini uzattığını söylemiştir.¹⁶⁷¹ Bu husustaki bir diğeri rivayette ise her zamankinin aksine kıyamı oldukça uzun tuttuğu ve elini sanki bir şeye uzanmışçasına ileri uzattığı ifade edilmiştir. Selam verince ashabına “Sanırım kıyamda uzun süre durmam sizi korkuttu!” demiş, bunun üzerine sahabiler; “Evet, bir de namazda “Allahım! Ben de onların arasındayken mi azab edeceksin!” dediğini duyduk.” şeklinde karşılık vermişlerdir. Bu sözler üzerine Resûlullâh “Allah’ın kıyamete dair vaad ettiğı her şeyin kendisine gösterildiğini, her şeyin son derece canlı olduğunu, hatta cehennem gösterildiğı sırada ateşinin ashabını sarmasından korktuğı için “Allahım! Ben onların arasındayken mi azab edeceksin!” dediğini, böylece ateşlerin çekildiğini ifade etmiştir.¹⁶⁷² Namaz esnasında tebessüm ettiğini gören sahabiler namaz bitince bunun nedenini sormuşlar; Resûlullâh Mîkâil’i gördüğünü, kendisine gülümseyince ona tebessümle karşılık verdiğini söylemiştir.¹⁶⁷³

Bazen namazla ilgili bir şeyi unutarak eksik ya da fazla yapar, sahabiler fark edip uyardıklarında hemen telafi ederdi. Bir gün öğle ya da ikinci namazını iki rekat

¹⁶⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, II, 197; İbn Mâce, İkâme, 19; Şâmî, VII, 159-160.

¹⁶⁷¹ Abdürrezzâk, II, 24; Ahmed b. Hanbel, V, 104; Müslim, Mesâcid, 40; Şâmî, VIII, 184. Benzer bir rivayette ise öğle ya da ikinci namazı sırasında bir öne uzandığı bir geri çekildiğı, ashabın da onunla birlikte aynı hareketleri yaptıkları bildirilmiştir. Selam verince Hiz. Peygamber kendisine cennet ve cehennemin gösterildiğini, cennet gösterildiğinde uzanıp bir şeyler almaya çalıştığını, cehennem gösterilince de alevlerden çekinip geri çekildiğini söylemiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, V, 137; Heysemî, II, 245; Şâmî, X, 13.

¹⁶⁷² İbn Hibbân, XIV, 343; Şâmî, X, 12-13.

¹⁶⁷³ Şâmî, III, 142-143; Halebî, II, 137-138. Mi‘râc hadisesi sonrasında Hiz. Peygamber’in Cebrâil’e “Mîkâil’i hiç gülerken görmedim. Neden?” diye sorduğı; Cebrâil’in de cehennem yaratıldığından beri Mîkâil’in hiç gülmediğini söylediğı ifade edilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, III, 224; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, I, 49; Halebî, II, 137-138. Süheylî bu iki rivayetin de doğru olduğu varsayılırsa Mîkâil’in bir defaya mahsus olmak üzere miracda sonra Hiz. Peygamber’e gülümsediğı düşünülebilir!” demıştır. Bk. Süheylî, II, 208-209; Şâmî, III, 142-143, VIII, 183.

kıldırıp kızgın bir yüz ifadesiyle sol elinin dış kısmını sağ yanağına dayayarak henüz minber yokken hutbe irat ettiği kütüğün üzerine oturmuştu. Herkes şaşkıncı ama Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dahil hiç kimse yüzündeki kızgın ifadeden ötürü onunla konuşmaya cesaret edemiyordu. Sahabilerden elleri uzun olduğu için Hz. Peygamber'in Zülyedeyn diye çağırdığı Zülyedeyn b. Abd-i Amr cesaretini toplayıp Resûlullâh'a "Namaz mı kısaltıldı yoksa unuttuğun için mi iki rekat kıldın?" diye sormuştu. Durumun farkında olmayan Hz. Peygamber çok şaşırılmış ve "Kısaltmadı da unutmadım da!" şeklinde cevap vermiştir. Zülyedeyn sözünde ısrar edince Resûlullâh bir süre durmuş, önce Hz. Ebû Bekir'e sonra çevresindekilere dönüp hayretle "Zülyedeyn doğru mu söylüyor?" diye sormuştu. Çevresindekiler de bu duruma onay verince namaza durarak eksik kalan iki rekati da kıldırmıştır.¹⁶⁷⁴ Namazın sonunda da sehiv secdesi yapmıştır.¹⁶⁷⁵ Öğle namazını beş rekat kıldırdığı¹⁶⁷⁶ bir durumda da sahabilerin uyarısı üzerine ayaklarını toplayıp hemen kibleye dönerek sehiv secdesi yapmış ve sahabilerini unuttuğunda kendisine hatırlatmaları konusunda uyarmıştır.¹⁶⁷⁷ Benzer bir uyarıyı namaz bittikten bir süre sonra bir sahabinin "Şu şu âyeti okumadın!" demesi üzerine yapmış ve "Neden hatırlatmadınız?" diye sormuştur. Neshedildiğini düşündük denince de "Neshedilmez!" demiştir.¹⁶⁷⁸ Bazen de eksiği kendisi fark eder ve telafi ederdi. Namazı bir rekat eksik kıldırdığını mescidden çıktıktan sonra fark edince geri dönüp Bilâl'e kamet getirmesini emretmiş ve toplanan sahabilere eksik olan rekati kıldırmıştır.¹⁶⁷⁹ Eksikliği kendisi fark ettiği bazı durumlarda da sahabilerin dikkatini ölçme yoluna gitmiştir. Bazı âyetleri eksik okuduğu bir namazın ardından sahabilerine dönüp kıraati ile ilgili söyleyecek bir şeyleri olup olmadığını sormuş; Übey b. Ka'b "Şu şu âyetleri okumadın!" deyince Resûlullâh "Farketse fark etse Übey fark eder

¹⁶⁷⁴ Abdürrezzâk, II, 296-300; Buhârî, Edeb, 45; Müslim, Mesâcid, 97; Tirmizî, Salât, 175; Şâmî, VIII, 198

¹⁶⁷⁵ Abdürrezzâk, II, 297-298.

¹⁶⁷⁶ Tirmizî, Salât, 172

¹⁶⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, I, 424; Buhârî, Salât, 31; Müslim, Mesâcid, 89; İbn Mâce, İkâme, 133; Şâmî, VIII, 199.

¹⁶⁷⁸ İbn Sa'd, VI, 50; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 211; İbn Huzeyme, III, 73; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XX, 27; Şâmî, VIII, 134.

¹⁶⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 401; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, II, 359; Şâmî, VIII, 197-198. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin yer verdiği rivayette ise durumu Talha b. Ubeydullâh'ın fark ettiği ve "Bir rekat eksik kıldırdın!" diyerek Hz. Peygamber'i uyardığı, bunun üzerine Resûlullâh'ın meside geri dönerek Bilâl'e kamet getirmesini emrettiği ifade edilmiştir. Bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 289.

diyordum!” sözleriyle Übey’in bu özelliğine dikkat çekmiştir.¹⁶⁸⁰ Sonrasında kıraati sırasında tereddüt yaşadığında gözleri Übey’i arar olmuştur.¹⁶⁸¹ Aynı olayın tekrarlandığı bir sabah namazının ardından Übey’i sormuş, Übey de hemen “Şu şu âyet nesh mi edildi yoksa unuttun mu?” diyerek durumun farkında olduğunu ortaya koymuştu. Hz. Peygamber de gülerek¹⁶⁸² “Unuttum!” diye karşılık vermiştir.¹⁶⁸³ Kıraati sırasında karışıklık yaşadığı bir namazın ardından Übey’e “Namaz kılarken bizimle beraber değil miydin?” diye sormuş; “evet” deyince de “Neden karışıklığı gidermeme yardım etmedin?” diye sitem etmiştir.¹⁶⁸⁴

Resûlullâh namaz kılarken torunları sırtına, omuzlarına çıkarlardı. Hz. Peygamber de gerekmedikçe onları yere indirmez, namazlarını birlikte kılardı. Bir seferinde namaz kılarken torunu Ümâme’yi omzuna oturtmuştu. Rükûya eğilirken onu indiriyor, secdeden kalkınca tekrar omuzlarına alıp namazına devam ediyordu.¹⁶⁸⁵ Torunu Hüseyin’le de aynı şekilde namaz kılıyordu.¹⁶⁸⁶ Bazen de torunları namaz kılarken onun sırtına çıkıyorlardı. Tâbiîn devrinin önde gelen fakih ve muhaddislerinden olan Amr b. Dînâr’ın bildirdiğine göre Resûlullâh namaz esnasında secdeye eğildiğinde torunu Hüseyin sırtına çıkardı. Resûlullâh doğrulurken onu arkaya bırakırdı. Tekrar secdeye gittiğinde Hüseyin yine sırtına çıkardı ve bu durum namaz bitene kadar tekrarlanırdı.¹⁶⁸⁷ Yine bir defasında sahabilere namaz kıldırırken gelen Hasan’la Hüseyin, secdeye vardığında sırtına çıkmışlardı. Resûlullâh secdeden kalkarken yavaşça onları sırtından indiriyor, tekrar secdeye vardığında torunları yine sırtına biniyorlardı. Bu şekilde namazı sonlandıran Resûlullâh, torunlarını kucağına oturtmuş, bir süre sonra “Haydi annenizin yanına!” deyip göndermişti. Arkalarından bakarken gözleri ışıltı ışıltı.¹⁶⁸⁸ Bazen de üç torunu birden başında beliriverdi. Bir defasında kamet getirilmiş ve Resûlullâh namaza durmuştu. O esnada Hasan, Hüseyin ve Ümâme Resûlullâh’a doğru koşuşturdular. Secdeye eğildiği sırada sırtına çıkıyor, oturunca kucağına

¹⁶⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 142; Şâmî, VIII, 134, 135.

¹⁶⁸¹ Heysemî, *Buğyetü’l-Bâhis*, I, 268; Bûsirî, II, 217; Şâmî, VIII, 134.

¹⁶⁸² Şâmî, VIII, 135.

¹⁶⁸³ Ahmed b. Hanbel, III, 407, V, 123; Heysemî, II, 214; Şâmî, VIII, 135.

¹⁶⁸⁴ Ebû Dâvud, Salât, 159; İbn Hibbân, VI, 13-14; Şâmî, VIII, 135.

¹⁶⁸⁵ Abdürrezzâk, II, 33; Buhârî, Salât, 106; Şâmî, VIII, 181-182.

¹⁶⁸⁶ Abdürrezzâk, II, 34; Bûsirî, II, 451; Şâmî, VIII, 182.

¹⁶⁸⁷ Abdürrezzâk, II, 34.

¹⁶⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, II, 513; Hâkim, III, 183; Şâmî, VIII, 182.

oturuveriyorlardı. Hz. Peygamber namaz sırasında ayağa kalkarken onları yere bırakıyor, sonra secde ve tahiyyatta aynı durum namaz bitene kadar tekrarlanıyordu.¹⁶⁸⁹ Bir keresinde de mescide torunları Hasan ya da Hüseyin’le birlikte gelmiş, sonra onları yere bırakarak namaza durmuştu. Secdelerinden birisinde çok uzun süre kalkmayınca bir sahabe başını yerden kaldırarak neler oluyor diye bakmış ve Hasan’la Hüseyin’in Hz. Peygamber’in sırtına çıktıklarını görmüştü. Namaz bitince sahabiler bir ara secde çok uzun kalınca merak ettiklerini, önemli bir şey olduğunu ya da vahiy geldiğini zannettiklerini söylemişler, Resûlullâh da böyle bir şey olmadığını, torunları sırtına çıkınca onları acele ettirmek istemediği için beklediğini söylemiştir.¹⁶⁹⁰

Hz. Peygamber kendisi namaza durduğu sırada cemaatten sudur eden söz ya da davranışlara dikkat kesilir, namaz bitince durumla ilgilenirdi. Saflar halinde namaza durulduğu sırada safa dahil olan bir sahabe namaza başlarken “Allâh-u ekber kebîren velhamdülillâhi kesîren ve sübhânallâhi bükreten ve esîlâ” demişti. Hz. Peygamber namazını bitirince cemaate dönüp “Bu sözleri kim söyledi?” diye sordu. Sahâbi öne çıkıp hayır murad ederek kendisinin söylediğini ifade etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber bu söz karşısında semâ kapılarının açıldığını gördüğünü ifade etti.¹⁶⁹¹ Benzer bir rivayette nefes nefese safa dahil olan bir sahabinin namaza başlarken¹⁶⁹² “Elhamdülillâhi kesîran mübâreken tayyiben” dediği, Resûlullâh’ın bu durum karşısında bu sözü Allah’a iletmek için on iki meleğin yarıştığını söylediği bildirilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber sahabeye neden nefes nefese olduğunu sormuştur. Sahabi kamet getirildiğini duyunca yetişmek için acele ettiğini söyleyince de normal hal üzere yürümeye devam etmesini, yetişmek için koşmamasını tavsiye etmiştir.¹⁶⁹³ Bir seferinde de Resûlullâh, kendisi namazda iken mescide giren bir sahabinin ayak seslerine dikkat kesilmişti. Namaz bitince o sahabeye “Geldiğinde bizi hangi halde buldun?” diye sordu. “Secdede buldum ve hemen secde ettim.” deyince ashabına dönerek işte böyle yapın,

¹⁶⁸⁹ Abdürrezzâk, II, 34.

¹⁶⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 467; Nesâî, Tatbîk, 82; Şâmî, VIII, 145.

¹⁶⁹¹ Abdürrezzâk, II, 76.

¹⁶⁹² Benzer bir rivayette ise bir sahabinin cemaat rükuya gittiği sırada “Rabbena ve lekel hamd kesîran tayyiben mübâreken fih” dediği, namaz bitince Hz. Peygamber’in bu sözün sahibini sorduktan sonra 12 meleğin bu sözün sevabını yazmakla meşgul olduklarını gördüğünü bildirdiği ifade edilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, II, 167.

¹⁶⁹³ Abdürrezzâk, II, 77, 288-289.

imamı hangi halde bulursanız hemen o hale geçin!” buyurdu.¹⁶⁹⁴ Namaz esnasında sahabilerden birisi hapşırınca seslice “Yerhamükallâh” diyen ve bu yüzden diğer sahabilerin ters bakışlarına maruz kalan Muâviye b. Hakem sinirle “Niye ters ters bakıyorsunuz?” diye sormuş, sahabiler elleriyle baldırlarına vurmaya başlayınca konuşmaması gerektiğini anlayıp susmuştu. Selam verince Hz. Peygamber Muâviye’yi çağırması ve kızmadan, azarlamadan sakin bir ses tonuyla namazda Allah kelamından başka bir şeye yer olmadığını, konuşulmayacağını izah etmişti.¹⁶⁹⁵ Açıkta kıraat ettiği bir namazın¹⁶⁹⁶ ardından ashabına dönerek “Az önce içinizden birisi kıraatimde bana eşlik etti mi?”¹⁶⁹⁷ diye sordu. İçlerinden birisinin onaylaması üzerine “Ben de neden kıraatimde sıkıntı yaşıyorum diyorum.”¹⁶⁹⁸ diye tepki verince sahabiler o günden sonra bu işe bir son vermişlerdir.¹⁶⁹⁹ Yine bir namaz sonrasında ashabına “Namazda sureleri benimle birlikte okuyor musunuz?” diye sormuş, “Evet, bu şekilde pratik yapmış oluyoruz!”¹⁷⁰⁰ cevabını alınca da Fâtihâ suresi dışındaki surelerde böyle yapmamalarını söylemiştir.¹⁷⁰¹ Cemaat rükûda iken koşarak mescide giren ve safâ dahil olmadan hemen olduğu yerde rükûya duran Ebû Bekre’yi de namaz sonrasında “Allah hırsını arttırsın, ama bir daha böyle yapma!” diyerek uyarmıştır.¹⁷⁰²

Hz. Peygamber namaz öncesi sonrası yahut namaz sırasında hata yapan ashabını uyarırdı. Bu uyarıların bazıları cemaatle namaz kılındığı sırada cereyan eden olaylar sebebiyleydi. Örneğin namaza başlamadan önce, “Rükuya ve secdeye benden önce varmayın,¹⁷⁰³ hareketlerinizi görmediğimi zannetmeyin, önümü gördüğüm gibi arkamı da görüyorum, hareketlerinizi izliyorum!” derdi.¹⁷⁰⁴ Bir defasında ashabıyla

¹⁶⁹⁴ Abdürrezzâk, II, 281-382.

¹⁶⁹⁵ Müslim, Mesâcid, 33; Şâmî, VII, 8, IX, 288. Aynı rivayet isim verilmeksizin bir bedevi ile ilgili olarak da anlatılmıştır. Bk. Abdürrezzâk, II, 331-332.

¹⁶⁹⁶ Abdürrezzâk’ın yer verdiği bir rivayette ilgili namazın öğle namazı olduğu bildirilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, II, 136.

¹⁶⁹⁷ Abdürrezzâk’ın zikrettiği bir diğer rivayette Resûlullâh’ın soruyu “Benimle birlikte birisi ‘Sebbihisme rabbike’l-a’lâ’yi okudu mu?” şeklinde sorduğu bildirilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, II, 136.

¹⁶⁹⁸ Abdürrezzâk’ın zikrettiği bir diğer rivayette Resûlullâh’ın “İçinizden birilerinin bu şekilde kıraatime dahil olup karışıklık meydana getirdiğini tahmin ediyordum.” dediği bildirilmiştir. Abdürrezzâk, II, 136.

¹⁶⁹⁹ Abdürrezzâk, II, 135; Fesevî, II, 215.

¹⁷⁰⁰ Şâmî, IX, 246; Müttakî el-Hindî, VIII, 112.

¹⁷⁰¹ İbn Ebû Şeybe, I, 328; Ahmed b. Hanbel, V, 308, 322, Ebû Dâvud, Salât, 132; Tirmizî, Salât, 115; Şâmî, VIII, 135.

¹⁷⁰² Abdürrezzâk, II, 282-283.

¹⁷⁰³ Müslim, Salât, 112; Şâmî, II, 24.

¹⁷⁰⁴ Buhârî, Salât, 40; Müslim, Salât, 109; Şâmî, II, 24.

namaz kıldığı sırada içeri giren görme engelli bir sahabe önündeki kuyuya¹⁷⁰⁵ takılıp yere düşünce cemaatten bazı kimseler güldüler. Selam verince Resûlullâh, gülünlerin abdest alıp¹⁷⁰⁶ namazlarını tekrar kılmalarını emretti.¹⁷⁰⁷ Mescide gelip kendisinin yanına oturan, ikindi için kamet getirildikten sonra kalkıp cemaatle namaz kılmayan bir sahabe de namaz bitiminde “Sen müslüman değil misin?” şeklinde bir soru yöneltmiş, “Müslümanım!” cevabını aldıktan sonra da “O halde neden namaz kılmadın?” diye sual etmiştir. Sahabi evde kıldığını beyan edince de “Namaz için kamet getirildiğinde ikinci kez dahi olsa namaz kıl!” şeklinde uyarıda bulunmuştur.¹⁷⁰⁸ Kamet getirildiği sırada yanından geçmekte olduğu İbn ‘Uşb’un namaz kılmakta olduğunu görünce “İki namaz birden kılınır mı?” diyerek onu uyarmıştır.¹⁷⁰⁹ Bir sabah namazı öncesi kamet getirilirken kalkıp namaza duran bir adamı elbisesinden çekerek “Sabah namazını dört rekata mı çıkardın?” demek suretiyle sünnetin o anda kılınmayacağı yönünde uyarmıştır.¹⁷¹⁰ Yine namaz kıldırıldığı sırada cemaatten bir kimsenin rükû ve secdelerden sonra tam olarak doğrulmadığını görünce namaz bitiminde isim vermeksizin genel olarak bu hususta uyarıda bulunmuştur.¹⁷¹¹ Bazı uyarıları ise mescidde namaz kılariken gördüğü sahabilerin yaptıkları yanlışlar üzerineydi. Parmaklarını adeta birbirine kenetlemiş bir halde namaz kılan bir sahabinin yanına giderek parmaklarının arasını açmıştı.¹⁷¹²

Uyarılarının bir kısmı da kendisi namaz kılariken sahabilerden sudur eden söz ve davranışlar üzerindeydi. Habeş muhacirleri hicret etmeden önce kıldıkları namazlarda birbirlerine selam verirler ve alırlardı. Sonradan bu uygulama değiştirildi. Bundan habersiz olan İbn Mes‘ûd, Medine’ye döndükten sonra da namazda iken Hz. Peygamber’e selam vermiş karşılık alamayınca yaptığı bir hatadan dolayı böyle bir

¹⁷⁰⁵ Abdürrezzâk rivayetinde zikri geçen “rekiyye” kelimesi tam da “Su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanılan çukur” şeklinde açıklanan kuyu kelimesine karşılık gelmektedir. Bk. İbn Manzûr, III, 116.

¹⁷⁰⁶ Abdürrezzâk’ın farklı bir senetle zikrettiği rivayette abdest kelimesi geçmemektedir. Bk. Abdürrezzâk, II, 376.

¹⁷⁰⁷ Abdürrezzâk, II, 376-377.

¹⁷⁰⁸ Abdürrezzâk, II, 420.

¹⁷⁰⁹ Abdürrezzâk, II, 437. Abdürrezzâk’ın zikrettiği diğer rivayetlerde bu hadisenin sabah namazı sırasında vuku bulduğu ve uyardığı sahabinin, sabah namazının iki rekatlık sünnetini kılmakta olduğu bildirilmiştir. İlgili rivayetlerde Hz. Peygamber’in sahabeye yanlış yaptığını “Sabah namazını dört rekat mı kılıyorsun?” diyerek anlattığı bildirilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, II, 440.

¹⁷¹⁰ Ahmed b. Hanbel, I, 238; Şâmî, VIII, 174.

¹⁷¹¹ Ahmed b. Hanbel, IV, 23; İbn Mâce, İkâme, 16; Şâmî, VIII, 180.

¹⁷¹² Ebû Dâvud, Salât, 50; İbn Receb, *Fethü’l-Bârî*, III, 422; Şâmî, VIII, 187.

muamele gördüğünü düşünerek üzgün bir şekilde bir yere çöküp kalmıştır. Namazını bitirince Hz. Peygamber'e durumu arzemiş; bunun üzerine Resûlullâh namazın başlı başına dikkat isteyen bir iş olduğunu, o esnada konuşulamayacağını bildirmiştir.¹⁷¹³ Câbir, Hz. Peygamber'in verdiği bir işi halledip döndüğünde onu namaz kılarken bulunca selam vermiş, ancak Resûlullâh selamını sözle almamış, eliyle işaret etmekle yetinmiştir. Selam verince de Câbir'i çağırmiş ve "Az önce ben namazda iken selam verdin. Selamın şimdi doğuya doğru yol alıyor!"¹⁷¹⁴ dedikten sonra namazda olduğu için selamını almadığını ifade etmiştir.¹⁷¹⁵ Bir keresinde de kendisi namazdayken ataları hakkında konuşmaya dalan sahabileri namaz bitiminde umuma hitaben yaptığı konuşmada uyarmiş ve Allah katında ataların kimseye bir faydası olmayacağını ifade etmiştir.¹⁷¹⁶

Hz. Peygamber namaz vakti geldiğinde evindeki misafirleri de beraberinde mescide getirirdi. Öğle namazını kıldırmak için mescide gelirken hanımı Meymûne'nin yeğeni Ziyâd'ı da getirmişti. Namazdan sonra Ziyâd'ı çağırıp "Yaklaş!" demiş, elini Ziyâd'ın başına koymuş, sonra da elini alnından burnuna doğru indirmişti. Ziyâd bu olaydan sonra Benî Hilâl arasında yüzündeki nur ile konuşulur olmuştu.¹⁷¹⁷

Hz. Peygamber namaza başlayacağı sırada ya da namaz esnasında önemli bazı şeyleri işaretlerle anlatırdı. Örneğin tam namaza duracağı bir sırada sahabilere "Yerinizden ayrılmayın!" şeklinde eliyle işaret yapıp eve girmişti. Bir süre sonra çıkıp cemaatin önüne geçtiğinde ise başından damlalar akıyordu.¹⁷¹⁸ Namazı bitirdikten sonra "Ben de sizin gibi bir insanım. Gusûl abdesti almayı unutmuşum!" şeklinde açıklama yapmıştır.¹⁷¹⁹ Namaz kılmakta iken mescide gelen bir gruba eliyle "Oturun!" şeklinde işaret etmişti.¹⁷²⁰ Bir rahatsızlığı sırasında oturarak namaz kıldırmiş, tekbir sesini arka saflara Hz. Ebû Bekir duyurmuştu. Arkasını dönüp sahabilerin ayakta olduğunu görünce

¹⁷¹³ Abdürrezzâk, II, 335-336. Bu hadise İbn Mes'ûd'un ismi zikredilmeksizin genel olarak Habeş muhacirlerinin kendilerine farklı gelen bu durumu Hz. Peygamber'e sordukları şeklinde de zikredilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, II, 334. Şâmî, IX, 245.

¹⁷¹⁴ Müslim, Mesâcid, 36; Şâmî, VIII, 186.

¹⁷¹⁵ Buhârî, el-'Amel fi's-salât, 15; Müslim, Mesâcid, 38; Şâmî, IX, 376.

¹⁷¹⁶ İbn Mâce, İkâme, 18; Şâmî, VIII, 139.

¹⁷¹⁷ İbn Sa'd, I, 310; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 584; Şâmî, VI, 425.

¹⁷¹⁸ Abdürrezzâk, II, 346-347; Ebû Dâvud, Tahâre, 95; Şâmî, VIII, 191.

¹⁷¹⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 41; Şâmî, VIII, 192.

¹⁷²⁰ Ebû Ya'lâ, IV, 195; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, II, 22; Heysemî, II, 247; Şâmî, VIII, 184.

oturmalarını işaret etmişti. Sahabiler de oturarak namazlarını kılmışlardı.¹⁷²¹ Yine kendisine namazda iken selam veren Suheyb'in selamını parmağıyla işaret ederek almıştır.¹⁷²²

Namaz esnasında akrep vb. zararlı bir şey gördüğünde vurup öldürürdü.¹⁷²³ İlk zamanlar zaman zaman boynunu döndürmeksizin namazda sağına ya da soluna bakıyorsa da¹⁷²⁴ “Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler.” meâlindeki Mü'minûn suresi 2. âyet nâzil olduktan sonra bundan vazgeçmiştir.¹⁷²⁵ Hz. Peygamber'in Medine'de bulunduğu süre içerisinde herhangi bir saldırı korkusu vs. olmadığı halde zaman zaman öğle ile ikindiye, akşam ile yatsıyı cem ederek kıldırdığı yönünde rivayetler de mevcuttur. Kıldırdıktan sonra da ashabına herhangi bir zorunluluk olduğunda sefer hali olmaksızın da namazların cem edilebileceğini göstermek için böyle yaptığını açıklamıştır.¹⁷²⁶

d. Kur'ân Okuması

Hz. Peygamber gün içerisinde ve gece zaman zaman sesli ya da sessiz bir şekilde Kur'ân okurdu. Okuyuşu gayet yavaş, tane tane, açık ve anlaşılır bir şekilde idi.¹⁷²⁷ Öyle ki sureleri tertil üzere okuduğundan dinleyene normalden çok daha uzun gelirdi.¹⁷²⁸ Kur'ân okurken sesi bazen yükselir, bazen de oldukça kısık sesle okurdu.¹⁷²⁹ Geceleri de benzer şekilde bazen seslice bazen sessizce Kur'ân okurdu.¹⁷³⁰ Hz. Peygamber Kur'ân okurken sahabiler de dinlerlerdi. Secde ayeti gelince de tekbir alır,

¹⁷²¹ Müslim, Salât, 84; Şâmî, VIII, 180.

¹⁷²² Ahmed b. Hanbel, IV, 332; Tirmizî, Salât, 154; Şâmî, VIII, 186

¹⁷²³ Bezzâr, IX, 330; Heysemî, III, 517; Şâmî, VIII, 181.

¹⁷²⁴ Ahmed b. Hanbel, I, 306; Nesâî, Sehv, 11; Şâmî, VIII, 180.

¹⁷²⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, IV, 240; Heysemî, II, 233; Şâmî, VIII, 180. Bu âyetin Hz. Peygamber'in ve namaz kılarak zaman zaman bakışlarını semaya kaldırması üzerine nâzil olduğu da bildirilmiştir. Bk. Taberî, *Tefsîr*, IX, 197.

¹⁷²⁶ Ahmed b. Hanbel, I, 283; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 49; Ebû Dâvud, Salâtü's-sefer, 5; Nesâî, Mevâkîf, 47; Şâmî, VIII, 236-237.

¹⁷²⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 294; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 13; Hâkim, I, 453; Şâmî, VIII, 499. Ayrıca bk. Yardım, s. 372-373.

¹⁷²⁸ Şâmî, I, 510, VIII, 499. Hz. Peygamber'in namazlarında da aynı şekilde sûreleri tertil üzere okuduğu, vefatından bir yıl öncesine kadar nâfile namazları oturarak kılmadığı, son sene oturarak kıldığında ise sureleri daha da tertil üzere okuduğu ve bu yüzden dinleyene normalden daha uzun geldiği ifade edilmiştir. Bk. Mâlik b. Enes, Salâtü'l-Cemâ'a, 7; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 118; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 19; Humeydî, IV, 184.

¹⁷²⁹ Abdürrezzâk, II, 494; Ahmed b. Hanbel, VI, 167; Şâmî, VIII, 499-500.

¹⁷³⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 149; Ebû Dâvud, Tatavvü', 25; Şâmî, VIII, 500.

secdeye giderdi. Sahabiler de peşinden secde ederlerdi.¹⁷³¹ Hatta öyle ki bazı sahabiler alınlarını koyacak yer dahi bulamazlardı.¹⁷³² Kur'ân'ı güzel okumasıyla iştihar etmiş bazı sahabilere ise özel olarak kıraatini dinletirdi. Örneğin Übey b. Ka'b'a "Allah sana Kur'ân okumamı emrediyor!"¹⁷³³ demişti. Bu durum karşısında şaşırان Übey, "Allah'a inandım, senin dizlerinin dibinde müslüman oldum ve her şeyi senden öğrendim. Böyleyken nasıl olur?" deyince Resûlullâh sözlerini tekrarlamıştı.¹⁷³⁴ Bunun üzerine Übey "Allah benim ismimi mi söyledi?" diye sormuş, cevap olumlu olunca da gözyaşlarına hakim olamamıştı.¹⁷³⁵ Sonrasında Hz. Peygamber okumaya başlamış, Übey gerekli gördüğü yerlerde Hz. Peygamber'den âyeti tekrar okumasını istemişti.¹⁷³⁶ Bazı âyetleri okurken gözlerinin dolmasına mani olamazdı. "(Ey Muhammed!) Her ümmetin kendi içinden üzerlerine bir şahit göndereceğimiz, seni de onların üzerine bir şahit olarak getireceğimiz günü düşün." meâlindeki Nahl suresi 89. âyet buna örnektir.¹⁷³⁷ Ayrıca ramazanın başından itibaren Kur'ân'ı Cebrâîl'e arzederdi. Yalnız vefat ettiği sene bu arzı iki kere yapmıştı.¹⁷³⁸

Hz. Peygamber sahabilerin kıraatini de dinlerdi. Bu şekilde kıraatini dinlediği bir sahabi secde âyeti okuyunca secdeye gitmiş, onunla beraber arkasında oturan Hz. Peygamber de secde etmişti. Sonra başka bir secde âyetine gelince önce Hz. Peygamber secde etsin diye beklemiş, beklediği gerçekleşmeyince de sebebini sormuştu. Resûlullâh da "Sen önümüzdeydin, secde etseydin biz de ederdik!" şeklinde karşılık vermiştir.¹⁷³⁹ Yine mescidde kıraatini işittiği bir kimse için "Allah ona rahmet etsin, bana unuttuğum şu şu âyeti hatırlattı!" demiştir.¹⁷⁴⁰

Hz. Peygamber'in her davranışını gözlemleme gayretinde olan ashabın tasvirleri Hz. Peygamber'in mescidde nasıl dua ettiğine de gözler önüne sermektedir.

¹⁷³¹ Ahmed b. Hanbel, II, 17; Ebû Dâvud, Vitr, 6; Şâmî, VIII, 200.

¹⁷³² Buhârî, Sücûd, 9; Müslim, Mesâcid, 104; Şâmî, VIII, 200.

¹⁷³³ Bir diğer rivayette ise "Cebrâîl sana Beyyine suresini okumamı emrediyor!" dediği ifade edilmiştir. Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 16; Şâmî, VIII, 506.

¹⁷³⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, I, 141; Heysemî, IX, 516; Şâmî, VIII, 506.

¹⁷³⁵ Buhârî, Tefsîru Sûre, 98; Şâmî, VIII, 506.

¹⁷³⁶ İbn Ebû Şeybe, VI, 393; Şâmî, VIII, 506.

¹⁷³⁷ İbn Ebû Hâtim, VII, 2296; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, V, 156; Şâmî, VII, 72.

¹⁷³⁸ Ahmed b. hanbel, I, 325; Buhârî, Fadâilü'l-Kurân, 7; Şâmî, VIII, 507.

¹⁷³⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, II, 324; Aynî, VI, 100; Şâmî, VIII, 204.

¹⁷⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 62; İbn Hibbân, I, 311; Humeydî, IV, 72; Şâmî, I, 445. Müslim'in zikrettiği rivayette "Geceleyin!" ilavesi mevcuttur. Bk. Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 224.

Resûlullâh bir olumsuzluk baş gösterdiğinde ellerini omuz hizasına ya da daha da yukarı kaldırarak dua ederdi.¹⁷⁴¹ Bir şey istediğinde avuç içleri yukarı bakardı. Bir şeyden Allah'a sığındığında ise avuç içleri aşağı bakardı.¹⁷⁴² Ayrıca dua ederken ellerini yüzü hizasına kaldırdığını bildirmiştir.¹⁷⁴³ Duası bittikten sonra ellerini yüzüne sürdüğü¹⁷⁴⁴, dua ederken istiğfar kelimesini ve istediği şeyleri üçer kere söylediği¹⁷⁴⁵, duaya kendisi ile başladığı, bir başkasına dua edeceği zaman da önce kendisi için rahmet istediği¹⁷⁴⁶ verilen bilgiler arasındadır.

¹⁷⁴¹ Bûsirî, VIII, 420; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, III, 230; Şâmî, VIII, 509.

¹⁷⁴² Ahmed b. Hanbel, IV, 56; Şâmî, VIII, 509.

¹⁷⁴³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VII, 141; Heysemî, X, 266; Şâmî, VIII, 509.

¹⁷⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, IV, 221; Tirmizî, De'âvât, 11; Şâmî, VIII, 510-511.

¹⁷⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, I, 394; Ebû Dâvud, Vitr, 26; Şâmî, VIII, 511.

¹⁷⁴⁶ Allah'ın rahmeti bizim ve Mûsâ'nın üzerine olsun dediği bildirilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, V, 121; Ebû Dâvud, Hurûf, 1; Şâmî, VIII, 511.

İKİNCİ BÖLÜM

ARA SIRA YAPTIKLARI

1. Medine Dışından Görüşmeye Gelenlerle İlgilenmesi

Hiz. Peygamber'in hicretle beraber kurduğu Mescid-i Nebevî merkezli hayatın hemen her vechesinde sahabiler yer almaktadır. Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirler ve onlara sahip oldukları tüm imkanları seferber ederek kucak açan ensar Medine'nin sakinleri olarak Resûlullâh'ın günlük hayatına an be an şahitlik ettikleri yeni bir hayat kurmuşlardır. Resûlullâh'la ashabı arasında derin bir muhabbet, sonsuz bir hayranlık ve mutlak bir bağlılık temeli üzerine kurulan bu yeni hayat tarzı asalet ve asabiyet duygusundan kaynaklanan kibirleri her türlü hayranlığın önüne geçen Mekkeli müşrikleri dahi derinden etkilemiştir. Öyle ki Umre Seferi (6/628) sırasında Resûlullâh'la görüşmeye gelen müşrikler arasında yer alan Tâif'in ileri gelenlerinden Urve b. Mes'ûd, konuştuğu süre içerisinde yaptığı gözlemlerde ashabının Resûlullâh'a olan mutlak bağlılığını gözlemleyince hayret etmiş ve Mekke'ye döndüğünde sâir müşriklere "Nice krallar gördüm; Bizans ve İran İmparatorlarının, Habeşistan kralının huzuruna çıktım ama Muhammed kadar itaat edilenini, saygı duyulanını görmedim!" diyerek ashabın Hiz. Peygamber'in bir dediğini iki etmeme yönündeki titizliklerini şaşkınlıkla anlatmıştır.¹⁷⁴⁷ İşte Hiz. Peygamber'in Medine'de mukim olan ve bazıları her gün bazıları en azından iki üç günde bir sohbetinde bulunan ashabıyla bu bağlamda sürdürdüğü günlük yaşantısında misafirleri hiç eksik olmamıştır. Hicretin ilk yıllarından itibaren çeşitli sebeplerle Resûlullâh'la görüşmek için pek çok kimse Medine'ye gelmiş, müslüman olmuş ve hicret etme zorunluluğu gereği¹⁷⁴⁸ Medine'ye yerleşmişlerdir. Hicretin ilerleyen yıllarında İslâmiyet yayılıp müslümanlar güç kazanınca hicret şartı yavaş yavaş ortadan kalkmış ve Mekke'nin fethi sonrası Hiz. Peygamber'in "Artık hicret

¹⁷⁴⁷ Vâkıdî, II, 598-599; İbn Hişâm, III, 610-611; İbn Seyyidünnâs, II, 165; Şâmî, V, 44-45.

¹⁷⁴⁸ Hicret zorunluluğunu ortaya koyan Nisâ Sûresi 97. âyetin meâli şu şekildedir: "Kendilerine zulmetmekte iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: "Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)" Onlar da, "Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik" derler. Melekler, "Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!" derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir. Hicret etmeyenlerin durumu ayrıca Enfâl sûresi 72. âyette şu şekilde ortaya konulmuştur: "...İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir."

yoktur, cihâd ve samimiyetle cihâd etme arzusu ise ilânihâye devam edecektir!”¹⁷⁴⁹ açıklamalarıyla son bulmuştur.

Hicretin ilk yıllarından itibaren Medine’ye Hz. Peygamber’le görüşmeye gelenlerin başında çöl ve vahalarda konargöçer olarak yaşayan bedeviler gelmektedir. Bedeviler, zaman zaman Medine’ye gelerek Hz. Peygamber’le konuşur, istek ve ihtiyaçlarını bildirir, İslâmiyet hakkında bilgi alır, sorular sorarlardı. Şehir yaşantısının gerektirdiği âdâb-ı muâşeret kurallarından bîhaber bu kimselerin sahabilere kaba gelen çeşitli tavırları Hz. Peygamber tarafından her zaman hoşgörüyü karşılanmıştır.¹⁷⁵⁰ Örneğin bir bedevi Hz. Peygamber’e “Ey iki kurbanlığın oğlu!” diye seslenerek bir şeyler istemişti. Resûlullâh bu hitap karşısında tebessüm etmiş ve hitap sahibini ayıplayıcı herhangi bir tavır takınmamıştır.¹⁷⁵¹ Bedeviler’den gelen anlamlı sorular hemen hemen her konuda Hz. Peygamber’den bilgi almak isteyen Medine’nin mukim sahabileri için bulunmaz birer fırsat niteliğindedir. Kendileri, Hz. Peygamber’e gelen lüzumsuz pek çok soru nedeniyle uyarılmışlardı. Bu yüzden iki düşünüp bir soruyorlardı. Bu kurala tabi olmayan bedevilerin soruları da bu nedenle anlam kazanıyordu.¹⁷⁵² Bir seferinde yine Hz. Peygamber’le birlikte mescidde otururlarken devesiyle gelen bir bedevinin¹⁷⁵³ inip devesini mescide bağladığı, sonra da “Abdumuttalib’in oğlu hanginiz?” diye sorduktan sonra Hz. Peygamber’e yaklaşarak “Muhammed, elçin bize geldi!” şeklinde başlayan konuşmasında sırasıyla elçinin tebliğ ettiği İslâm’ın temel hükümlerini “Gerçekten böyle midir?” şeklinde sorarak Hz. Peygamber’e teyit ettirdiği bildirilmiştir. Sonra da gitmeye hazırlandığı sırada Resûlullâh’a tebliğ edilenleri tam tamına, ne bir eksik ne de bir fazla olmaksızın yapacağına yemin etmiş, bu sözleri üzerine Hz. Peygamber yanındakilere “Eğer doğru

¹⁷⁴⁹ Dârimî, Siyer, 69; Buhârî, Cihâd, 1; Ebû Dâvud, Cihâd, 2; Tirmizî, Siyer, 33; Şâmî, V, 65.

¹⁷⁵⁰ Bedevilerin soruları, Hz. Peygamber’le sohbetleri, Hz. Peygamber’in onların yanlışlarına müdahalesi gibi hususlar “Birinci Bölüm”de ilgili başlıklar altında incelendiğinden burada tekrar edilmeyecektir.

¹⁷⁵¹ Taberî, *Tefsîr*, X, 514; Hâkim, II, 604; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, I, 94; Şâmî, I, 246. Bu hadisi rivayet eden Muaviye’ye, kurban edilen iki kişiden kastın ne olduğu sorulduğunda İsmâ’il ve Abdullah cevabını vermiştir.

¹⁷⁵² Ahmed b. Hanbel, III, 143; Müslim, Îmân, 10; Nesâî, Sıyâm, 1; Şâmî, IX, 223.

¹⁷⁵³ Benû Sa’d b. Bekr’in elçi olarak gönderdiği Dımâm b. Sa’lebe’nin de mescide gelerek Hz. Peygamber’e benzer sorular sorduğu bildirilmiştir. Bk. İbn Hişâm, IV, 780; Ahmed b. Hanbel, I, 264; Buhârî, İlim, 6; Şâmî, VI, 353.

söylüyorsa cennete girecektir.”¹⁷⁵⁴ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.¹⁷⁵⁵ Bedevilerden gelen sıra dışı bazı sorular dinleyenlerce kimi zaman hayretle kimi zaman da tebessümle karşılanmıştır. Câbir’den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber’e gelen bir bedevi, cennette elbiselerini kendi elleriyle mi dokuyacaklarını yoksa giysilerin cennete özgü şeylerden mi yapılmış olacağını sual etti. Meclistekiler bu sual karşısında gülmeye başlayınca bedevi “Bilmeyen bir kimsenin bilen bir kimseye sormasında gülünecek ne var ki!” şeklinde tepki gösterdi. Onu bu tepkisinde haklı bulan Resûlullâh sualine “Giysiler cennet ürünlerinden elde edilecek!” şeklinde cevap vermiştir.¹⁷⁵⁶

Hicretten sonraki yıllarda İslâmiyet yayılmaya başlamış, Hz. Peygamber’in davetine muhatap olan kabileler özellikle hicretin 5. yılından (627) itibaren heyetler halinde Medine’ye gelerek müslüman olmaya başlamışlardı. Bu durum heyetlerin ağırlanması ile ilgili belirli başlı hususların ortaya çıkmasına sebep oldu. Gelen bir heyetin Medine’de mukim olan bir mensubu var ise yahut Hz. Peygamber’in heyetlerle ilgilenmek üzere vazifelendirdiği Bilâl veya başka bir sahâbi tarafından karşılanıp bir yere yerleştirilmişlerse bu durumda Resûlullâh’la görüşmek için mescide gitmeden önce kendilerine ayrılan yerde konaklıyor, yeme içme ve barınma ihtiyaçlarını gideriyor, sonra Hz. Peygamber’in sohbetine katılıyorlardı. Benî Sa‘lebe heyeti Medine’ye gelince (8/630) Bilâl tarafından Remle bint Hâris’in evine yerleştirilmişler ve karınları doyurulmuştu. Heyet mensupları dinlendikten sonra mescide geldiklerinde Bilâl öğle ezanını yeni okumuştı ve sahabiler Resûlullâh’ı bekliyorlardı. Nihayet Hz. Peygamber başından yere damlalar akar vaziyette mescide çıktı ve heyettekilere doğru şöyle bir baktı. Misafirler bu bakış karşısında hareketlendiler ve yaklaşarak Resûlullâh’a selam verdiler. Kendilerini tanıtip müslüman olduklarını beyan ettiler. Ardından hemen akıllarına takılan bir hususu sordular. “Bize hicret etmeyenin İslâm’a girdiği söylenemez.” dendi, durumumuz ne olacak?” Hz. Peygamber bu sual karşısında onlara bulundukları yerde Allah’a hakkıyla kulluk yapmalarının yeterli olacağını bildirdi. Namazı kıldırdıktan sonra kısa bir süreliğine iki rekat namaz kılmak için evine giren

¹⁷⁵⁴ Benzer bir diyalogun Hz. Peygamber’le kendisine gelip İslâm Nedir?” diye soran Necd’li saç başı dağınık bir kimse arasında; Resûlullâh ona namaz, oruç, zekat gibi temel hükümleri açıkladıktan sonra yaşandığı rivayet olunmuştur. Mâlik b. Enes, Kasrû’s-Salât, 25; Nesâî, Salât, 4; Humeydî, I, 91; Şâmî, IX, 227.

¹⁷⁵⁵ Dârimî, Salât, 208; Buhârî, Savm, 1; Müslim, Îmân, 10; Humeydî, II, 464; Şâmî, VI, 353, IX, 223.

¹⁷⁵⁶ Ebû Ya‘lâ, IV, 40; Taberânî, *el-Mu‘cemü’s-Sagîr*, I, 90; Heysemî, X, 766; Şâmî, VII, 8.

Hız. Peygamber ıkınca Benî Sa‘lebe heyetini çağırarak onlara aileleri ve beldelerinin nasıl olduğunu sormuş ve olumlu cevaplar alınca da Allah’a hamdetmiştir.¹⁷⁵⁷ Belıy heyeti (9/630) Rûveyfı‘ b. Sâbit’in evinde konaklamıştı. Rûveyfı‘ mensup olduğu kabilenin gönderdiği bu heyeti Benî Cedîle’deki evinde ağırlamıştı. Sonra da onları alıp Resûlullâh’ın yanına götürmüştü. Heyetin Resûlullâh’la gerçekleştirdiğı bu ilk görüşmenin ardından Rûveyfı‘, kabilesini alıp yeniden evine götürdü. Hız. Peygamber de bir miktar hurmayı misafirlerini ağırlarken istifade etmesi için onun evine gönderdi.¹⁷⁵⁸ Benzer bir hadiseyi Vâkıdî nakletmiştir. Buna göre Behrâ heyetine (9/630) mensup 13 kişi Yemen’den geldiğinde bineklerini doğrudan Mikdâd b. Amr’ın evine yönlendirmişlerdi. Hız. Peygamber Mikdâd onları buyur edip karınlarını doyurduğu sırada evindeydi. Mikdâd’ın hanımı Dubâ’a bint Zübeyr misafirlerden arta kalan yemeğı mevlası Sidre ile Resûlullâh’a gönderince heyetin gelişinden haberdar olmuş ve yemekten artanı yine Sidre ile Dubâ’a’ya göndermiştir. Heyet Resûlullâh’ın geri gönderdiği az bir miktar yemeğı bereketi sebebiyle bir türlü bitirmeyi başaramayınca Hız. Peygamber’in hak peygamber olduğuna dair imanları daha da kuvvetlenmiştir.¹⁷⁵⁹ Sonrasında heyet Resûlullâh’la görüşmek için mescide gelmiş, Hız. Peygamber de mescide gelerek onlarla konuşmuş, kaldıkları süre içerisinde İslâm’ı anlatmıştır.¹⁷⁶⁰ Hayber öncesi Hız. Peygamber’e gelip müslüman olan ve Medine’ye yerleşen Ebû Sa‘lebe de sonraki süreçte kabilesinden gelen yedi kişiye evinde ağırlamıştı.¹⁷⁶¹ Kinde meliklerinden ayrılıp Hız. Peygamber’e tabi olmak için Medine’ye gelen (10/631) Murâd kabilesi lideri Ferve b. Müseyk’i¹⁷⁶² Sa’d b. Ubâde evinde misafir etmiş, ertesi gün mescide, Hız. Peygamber’in yanına götürmüştü. Hız. Peygamber ona nerede kaldığını sormuş, Ferve de Sa’d b. Ubâde’nin evinde kaldığını bildirmişti.¹⁷⁶³

¹⁷⁵⁷ Kelâî, II, 273; Şâmî, VI, 295.

¹⁷⁵⁸ İbn Sa’d, I, 330; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 658; Şâmî, VI, 282; Halebî, III, 273.

¹⁷⁵⁹ Kelâî, II, 277; İbn Seyyidünnâs, II, 334; Şâmî, VI, 284.

¹⁷⁶⁰ İbn Sa’d, I, 331; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 655-656; Şâmî, VI, 284.

¹⁷⁶¹ İbn Sa’d, I, 329, VII, 416; İbn Asâkir, LXVI, 100; Şâmî, VI, 334.

¹⁷⁶² İbn Hişâm, IV, 786.

¹⁷⁶³ İbn Sa’d, V, 524; Kelâî, II, 270; Şâmî, VI, 392-393.

Bazı heyetler ise Hz. Peygamber devrinde ılgın¹⁷⁶⁴ ağaçları ile kaplı olan ve mezarlık olarak kullanılmaya başlanan Bakî'u'l-Garkad'da inip binek ve eşyalarını orada bırakıyorlardı. Gâmid heyeti (10/631) Medine'ye geldiğinde Bakî'de konaklamışlar ve yaşça en küçük mensuplarını da eşyalarına göz kulak olması için bırakmışlardı.¹⁷⁶⁵

Bazı heyet mensupları ise yoldan geldikleri hal ile doğrudan Hz. Peygamber'in yanına gelirlerdi. Resûlullâh onlarla görüştüktan sonra sahabilerine misafirlerin ağırlanmasını emreder, Bilâl'in gözetiminde onları dinlenmeye gönderirdi. Benî Bekkâ (9/630) buna örnektir. Resûlullâh ashabına onların misafir edilmesini emretmiştir.¹⁷⁶⁶ Mescide girdiği sırada Hz. Peygamber ashabıyla namazda olduğu için en arka safta namaza duran Benî Kinâne'den (9/630) Vâsile b. Eska', namaz bitiminde Hz. Peygamber'i yanında bulmuştur. Ona neden geldiğini soran Hz. Peygamber müslüman olmak için geldiğini öğrenince hicret edip etmeyeceğini ve bedevi hicretini mi yerleşik hicreti mi gerçekleştireceğini sormuştur. Vâsile hangisinin daha hayırlı olduğunu sorunca da yerleşiklerin hicretinin Medine'de kalmayı, göçebelerin hicretinin ise bâdiyeye dönmeyi gerektirdiğini ifade etmiştir.¹⁷⁶⁷ Hz. Peygamber gelen heyetleri özellikle ashabın hali vakti yerinde olan, evi de misafir ağırlamaya uygun olanlara yönlendiriyordu. Birçok heyet buralarda ağırlanıyordu. Mikdâd b. Amr,¹⁷⁶⁸ Remle bint Hâris¹⁷⁶⁹ bu isimler arasında zikredilebilir. Benî Hanîfe heyeti Medine'ye geldiğinde

¹⁷⁶⁴ İbn Manzûr kaliteki ahşap içeriğinden ötürü tahta eşyaların yapımında kullanılan ılgın ağacının özelliklerini açıklarken Hz. Peygamber'in minberinin de bu ağaçtan yapıldığı bilgisine yer vermiştir. Bk. İbn Manzûr, I, 40; Ayrıca bk. Bedevian, s. 575.

¹⁷⁶⁵ İbn Sa'd, I, 345; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 671; İbn Seyyidünnâs, II, 341; Şâmî, VI, 390.

¹⁷⁶⁶ İbn Sa'd, I, 304; Şâmî, VI, 280.

¹⁷⁶⁷ İbn Şebbe, I, 263-264; Şâmî, VI, 433.

¹⁷⁶⁸ İbn Sa'd, I, 331; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 656; Şâmî, VI, 284. Medine'ye hicretinin ardından ticari kabiliyeti sayesinde sıfırdan bir servete kavuşan ve mescidin çevresinde bir çok ev satın alan ve yaptıran (Bk. Semhûdî, III, 16, 17, 22) Abdurrahman b. Avf'ın gelenlerin ağırlanması için Dârü'l-Kübrâ ya da Dârü'd-Difân denilen bir ev yaptırdığı ve Hz. Peygamber'in bu evin inşasına yardım ettiği ifade edilmiştir. Bk. İbn Şebbe, I, 145; Semhûdî, III, 16, 57.

¹⁷⁶⁹ Bazı kaynaklarda zaman zaman Remle bint el-Hades en-Neccâriyye ismi zikredilmiştir. Örneğin İbn Sa'd Nah' heyeti ile Abdülkays heyetinin Remle bint el-Hades'in evinde konakladığını zikretmiştir. Bk. İbn Sa'd, V, 531, 557. Şâmî, Benî Uzre Heyeti için aynı bilgiyi vermiştir. Şâmî, VI, 382. Bazı kaynaklarımızda ise isim zikredilmeksizin Benî Neccârî bir kadının evi denmektedir. Örneğin Benî Hanîfe heyetinin Benî Neccâr'dan bir kadının evinde konakladığı ifade edilmiştir. Bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 610; Şâmî, VI, 326. İbn Hacer *el-İsâbe* isimli eserinde Remle bint Hades ile kastedilenin esasen Remle bint Hâris olduğunu, ancak Vâkıdî'nin ondan Remle bint Hades olarak da bahsettiği için bazı yerlerde bu şekilde zikredildiğini ifade etmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 651. Remle'nin evinin misafirlerin uğrak yeri olduğuna ilişkin rivayetler için bk. Benî Sa'lebe heyeti için Şâmî, VI, 295. Havlân

Remle bint Hâris'in evinde konaklamıştı.¹⁷⁷⁰ Benî Ezd'in konaklama yeri ensardan Ferve b. Amr'ın evi olmuştu. Burada on gün süreyle kalmışlardı.¹⁷⁷¹ Toplamda 400 kişiyi bulan Müzeyne heyeti gelip de azıkları olmadığını söylediklerinde Hz. Peygamber Hz. Ömer'e onların karınlarını doyurmasını emretmiştir. Hz. Ömer "Ama bende arta kalan bir miktar kuru hurmadan başka bir şey yok ve heyete yetmesi mümkün değil!" diye endişesini dile getirse de Hz. Peygamber emrini tekrarlamıştır. Hz. Ömer çaresiz gelenleri evinin üst katındaki kilerine götürmüş ve oradaki az bir hurmayı önlerine koymuş, ancak Allah'ın bereketliyle hurmalar herkese yetmiş üstelik eksilmemiştir.¹⁷⁷² Bazen de sahabiler heyetleri ağırlamaya talip olurlardı. Sudâ heyeti geldiğinde Sa'd b. Ubâde Hz. Peygamber'e onları ağırlamak istediğini söylemiş ve kaldıkları süre içerisinde ihtiyaçlarını karşılamıştı.¹⁷⁷³ Vâil b. Hucr'un ağırlanması görevini ise "Harre'deki evine götür!" diyerek Mu'âviye b. Ebû Süfyân'a vermişti.¹⁷⁷⁴

Heyetlerin ağırlandığı bir başka yer ise mesciddi. Kible tahvil edilmeden önce mescidin güney ucunda yer alan, tahvilden sonra ise kuzeye taşınan, üstü hurma dal ve yapraklarıyla örtülü kısım yani suffe zaman zaman heyet mensuplarının ağırlandığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Medine'ye gelen kimselerden yakınları olmayanlar genellikle mescidin bu kısmında kalırlardı.¹⁷⁷⁵ Benî Becîle'nin Ukl ve Ureyne kollarına mensup sekiz kişi Medine'ye geldiklerinde (6/627) burada kalmışlardır.¹⁷⁷⁶ Hicretin 9. yılında (630) Medine'ye gelen Benî Kinâne'den Vâsile b. Eska' da suffede kalmıştı. Niteim Vâsile Hz. Peygamber'in suffe ashabı ile olan sohbetlerini anlatmıştır.¹⁷⁷⁷ Yine Hz. Peygamber bir defasında yemek yaptıktan sonra Vâsile'ye "Sen onuncuları olmak

heyeti için bk. Şâmî, VI, 332. Rehâviyyîn heyeti için Şâmî, VI, 339. Benî Fezâre heyeti için Şâmî, VI, 394-395. Benî Kilân heyeti için Şâmî, VI, 401. Muhârib heyeti ile ilgili olarak İbn Sa'd, II, 436; Şâmî, VI, 409. Neha' heyeti için Şâmî, VI, 423.

¹⁷⁷⁰ Şâmî, VI, 326.

¹⁷⁷¹ İbn Sa'd, V, 526; İbn Seyyidünnâs, II, 324; Şâmî, VI, 262.

¹⁷⁷² Ahmed b. Hanbel, V, 445; Beyhakî, *Delâil*, V, 365; Şâmî, VI, 411.

¹⁷⁷³ İbn Seyyidünnâs, II, 338-339, İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 664-665; Şâmî, VI, 349.

¹⁷⁷⁴ İbn Sa'd, I, 349; Nüveyrî, XVIII, 72; Şâmî, VI, 431-432.

¹⁷⁷⁵ Fâkihî, V, 39.

¹⁷⁷⁶ Buhârî, Salât, 58; Şâmî, VI, 115.

¹⁷⁷⁷ Ebû Dâvud, Hurûf, 1; Şâmî, IX, 269.

üzere ashab-ı suffeden dokuz kişiyi çağır!” demiştir.¹⁷⁷⁸ Yaklaşık 80 kişiyle Medine’ye gelen Temîm heyetinin ağırlandığı yer de suffe olarak kayıtlarımıza geçmiştir.¹⁷⁷⁹

Bazı heyet mensuplarının Hz. Peygamber’in mesciddeki bir odasında ağırlandığı dikkatleri çekmektedir. Zira Resûlullâh’ın, kendisine gelen bazı misafirleri evine götürdüğünü, yine gelen heyet mensuplarıyla evinde konuştuğunu bildiren rivayetler mevcuttur. Bu rivayetlerde kastedilen hanımlarının tek tek odalardan¹⁷⁸⁰ müteşekkil evleri olamayacağına göre Resûlullâh’ın mescidde hanımları tarafından kullanılmayan bir odası olduğunu¹⁷⁸¹ düşünmemiz gerekecektir. İbn Sa’d’ın zikrettiği bir rivayete göre Medine’ye gelen Belevî heyetini ilk iş olarak Benî Cedîle’deki evine götüren Rüveyfi’ b. Sâbit ardından onları Resûlullâh’ın yanına getirmişti. Sabah saatleriydi ve o esnada Hz. Peygamber ashabından birkaç kişi ile evinde sohbet ediyordu. Rüveyfi’ gelip heyetin geldiğini bildirince “Hoş geldiniz!” dedikten sonra onlarla görüştü. Ardından Rüveyfi’, kabilesini alıp yeniden evine götürdü. Hz. Peygamber de bir miktar hurmayı misafirlerini ağırlarken istifade etmesi için onun evine gönderdi. Hz. Peygamber’in o anda en azından 6-7 kişilik bir kalabalığı evinde ağırladığı anlaşılmaktadır ki bu da hanımlarının odaları dışındaki bir odadan bahsedildiğini düşünmemize yetmektedir.¹⁷⁸² Yine Tay kabilesinin lideri Adî b. Hâtım mescide geldiğinde Resûlullâh’ın onun elinden tutup evine götürdüğü, içi lif dolu bir yastığı uzatıp¹⁷⁸³ buyur ettikten sonra kendisi yere oturduğu ifade edilmiştir¹⁷⁸⁴ ki bu rivayette de kastedilen yukarıda bahsettiğimiz oda olmalıdır. Benî Müntefik adına Medine’ye gelen Lakî b. Sabre ve arkadaşı, o esnada mescidde olmayan Resûlullâh’ı

¹⁷⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, III, 490; Heysemî, VIII, 536; Şâmî, VII, 196.

¹⁷⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, III, 371. Hz. Peygamber’in”Sohbet Etmesi” kısmında zikrettiğimiz Sa’d b. Ubâde’nin her akşam suffe ashabından 80 kişinin karnını doyurduğu yönündek rivayet aynı zamanda suffede kalan 80 kişilik Temîm heyetini misafir ettiği şeklinde yorumlanabilir. Bk. Zehebî, *Siyer-u A’lâmi’n-Nübelâ*, I, 276; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, III, 475.

¹⁷⁸⁰ Resûlullâh’ın hanımlarının tek odalı bu evlerinin dışarıdan misafirlerin rahatça girmesine imkan vermeyecek kadar küçük olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Câbir b. Abdullah’a ikramda bulunmak isteyen Resûlullâh’ın bunun için önce hanımlarından birisinin odasına girip örtünmesini istediği, ardından Câbir’i içeri aldığı bildirilmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel, III, 379; Müslim, Eşribe, 169.

¹⁷⁸¹ Hamidullah, bu odanın başlangıçta Resûlullâh’ın kızları Hz. Fâtıma ve Ümmü Külsûm’e ait olduğunu, Ümmü Külsûm’un Bedir Gazvesi’nden sonra Hz. Osman’la evlenmesi ve Hz. Fâtıma’nın da hicretin 4. Yılında Benî Kaynuka mahallesindeki boş bir eve taşınması sonrası Hz. Peygamber tarafından heyetlerin ağırlanması için kullanıldığını ifade etmiştir. Bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1054.

¹⁷⁸² İbn Sa’d, I, 330; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 658; Şâmî, VI, 282; Halebî, III, 273.

¹⁷⁸³ Tirmizî rivayetinde Resûlullâh’ın cariyesi tarafından uzatılan yastığın üzerine oturduğu ifade edilmiştir. Bk. Tirmizî, *Tefsîrü’l-Kur’ân*, I, 1; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 470-471.

¹⁷⁸⁴ İbn Sa’d, I, 322; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 518; Şâmî, VII, 35.

beklerken Âişe'nin gönderdiği hurma ve yemekten¹⁷⁸⁵ yemişlerdi. Hz. Peygamber döndüğünde bir şey yiyip yemediklerini sormuş, sonra da sorularını cevaplamıştı.¹⁷⁸⁶

Bazı heyetler için ise mescidin yakınında çadır kurdururdu. Sakîf heyeti bunlardan birisiydi. Hz. Peygamber Sakîflilerin müslüman olmasını dört gözle bekliyordu. Bu yüzden heyet geldiğinde onları ilk gören Sakîf kabilesinden olan Muğire b. Şu'be olduğu halde Hz. Ebû Bekir bu müjdeyi Resûlullâh'a kendisinin vermek istediğini söyleyerek Muğire'den izin istemiştir.¹⁷⁸⁷ Ahlâf koluna mensup olanlar Muğire b. Şu'be'nin evinde ağırlanırken Hz. Peygamber Kur'ân'ı dinlemelerini ve sahabileri namaz kılarak izlemelerini temin etmek adına¹⁷⁸⁸ Mâlik kolu için mescidin yanında¹⁷⁸⁹ çadır kurdurmuştur. Bu çadırdaki onların hizmetini Medine'de güvendikleri bir isim olan Hâlid b. Sa'îd gerçekleştirmiş ve Hz. Peygamber'le aralarında aracı olmuştur. Sakîf heyeti zehirlenme korkusu yüzünden müslüman oluncaya kadar kendilerine getirilen yemekleri ilk önce Hâlid ağzına bir lokma almadıkça yememişlerdir.¹⁷⁹⁰

İster bir sahabinin evinde isterse mescidde ya da kurulan bir çadırdaki ağırlansın, Hz. Peygamber'in gelen heyetlerin misafir edilmesi ile ilgili tüm detaylarla ilgilenmekle yükümlü kıldığı kişi öncelikle Bilâl'di. Bir heyet geldiğinde Bilâl'e onlara ikramda bulunmasını emrederdi. Bilâl, Mekke'nin fethi sonrası (8/630) Medine'ye gelip Remle bint Hâris'in evinde konaklayan Benî Sa'lebe heyetinin yanına giderek durumlarını kontrol etmiş, dört kişi halinde gelen heyete yanlarında başka kimse olup olmadığını sormuştur. Kısa bir süreliğine ayrıldıktan sonra içinde süt ve yağ ile yapılmış tirit olan bir kapla geri gelmiştir. Misafirler Bilâl'in getirdiği yemekle karınlarını doyurmuşlardır.¹⁷⁹¹ Himyer heyeti geldiğinde Resûlullâh Bilâl'e onları bir yere

¹⁷⁸⁵ Asîde: Yağla karıştırılan unun fırına verilmesiyle elde edilen yemek. Bk. İbn Manzûr, IV, 349.

¹⁷⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, IV, 211; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VII, 260.

¹⁷⁸⁷ Muğire b. Şu'be'nin kabilesini karşılayıp öğleni onlarla birlikte geçirdiği ve onlara Hz. Peygamber'e nasıl selam vereceklerini söylediği, ancak buna rağmen Sakîflilerin Câhiliye'ye has şekilde Hz. Peygamber'i selamladıkları bildirilmiştir. Bk. İbn Hişâm, IV, 757.

¹⁷⁸⁸ Şâmî, VI, 296.

¹⁷⁸⁹ Muğire'nin evinin yanında iki çadır kurulduğu ve Alkame b. Süfyân'ın da içerisinde bulunduğu çadırın hizmetini Bilâl'in gördüğü, ramazan ayı içerisinde bulunduğu için sahur ve iftar yemeklerini Bilâl'in getirdiği de ifade edilmiştir. Bk. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 81-82; Şâmî, VIII, 418.

¹⁷⁹⁰ Vâkîdî, III, 967; İbn Hişâm, IV, 757-758; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 499; Şâmî, VI, 296.

¹⁷⁹¹ Kelâî, II, 273; İbn Seyyidünnâs, II, 331; Şâmî, VI, 295.

yerleştirmesini, ikramda bulunmasını ve ağırlamasını emretmişti (9/630).¹⁷⁹² Muhârib heyetine (10/631) konakladıkları Remle'nin evinde sabah akşam yemeklerini Bilâl götürmüştür.¹⁷⁹³ Tüçb heyeti müslüman olduklarını ilan için Medine'ye ilk defa geldikleri halde mallarının zekatlarını da beraberlerinde getirince Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olmuşlardı. Resûlullâh onlarla özel olarak ilgilenmiş ve Bilâl'e de heyettekileri çok iyi ağırlamasını emretmişti (10/631).¹⁷⁹⁴ Bilâl dışındaki kimselere bu görevi verdiği de olurdu. Örneğin Benî Selâmân heyetinin ağırlanması vazifesini mevlası Sevbân'a vermiş "Onları, heyetleri ağırladığımız yere götür!" demişti (10/632).¹⁷⁹⁵

Medine dışından heyet halinde yahut ferden Hz. Peygamber'le görüşmeye gelenler, müslüman olmaya karar verdiklerinde ellerini uzatıp İslâm'ın temel hükümlerini uygulayacakları sözünü vererek Resûlullâh'a biat ediyorlardı. Hz. Peygamber de erkek sahabilerin ellerini tutarak kadınların ise ellerini tutmadan karşıdan "Şu şu şartlar üzere biatını kabul ettim!" diyerek biatlarını alıyordu.¹⁷⁹⁶ Hz. Peygamber Cerîr b. Abdullah Becelî'ye "Neden geldin?" diye sorduğunda "ellerini tutup müslüman olmak üzere!" diyerek biata işaret etmişti.¹⁷⁹⁷ Bunun üzerine Hz. Peygamber ona İslâm'ın temel hükümlerini tebliğ etmiş,¹⁷⁹⁸ Cerîr de elini uzatarak Resûlullâh'a biat etmişti. Sonra da Hz. Peygamber elini Cerîr'in başına, yüzüne ve karnına koyarak kendisi ve nesli için hayır duada bulunmuştu.¹⁷⁹⁹ Esmâ bint Yezîd'in de aralarında bulunduğu ensar hanımları Mümtehine Sûresi 12. âyette¹⁸⁰⁰ bildirilen şartlar üzerine Hz. Peygamber'e biat etmişlerdi. Resûlullâh biat öncesinde ellerini tutmayacağı yönünde açıklamada bulunmuş ve neler üzerine biat edeceklerini onlara açıklamıştı.¹⁸⁰¹ Hz.

¹⁷⁹² İbn Sa'd, I, 356; Şâmî, VI, 323.

¹⁷⁹³ İbn Sa'd, I, 299; Şâmî, VI, 409.

¹⁷⁹⁴ İbn Sa'd, I, 323; Kelâî, II, 269; Şâmî, VI, 285. Bilâl'in heyetlerle ilişlenmesi ile ilgili bilgi için ayrıca bk. Yeniçeri, s. 433-434.

¹⁷⁹⁵ İbn Sa'd, I, 332; Kelâî, II, 292; Şâmî, VI, 345.

¹⁷⁹⁶ Buhârî, Tefsîru Sûre, 60; Müslim, İmâre, 88; Şâmî, IX, 392.

¹⁷⁹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, II, 304; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 168; Şâmî, IX, 388.

¹⁷⁹⁸ İbn Sa'd, I, 347; Şâmî, VI, 311.

¹⁷⁹⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VI, 179; Heysemî, IX, 622; Şâmî, VI, 311.

¹⁸⁰⁰ İlgili âyetin meâli şu şekildedir: "Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

¹⁸⁰¹ İbn Sa'd, VIII, 11.

Peygamber isterse biat sırasında kişiye özel bazı şartlar da ileri sürebiliyordu. Nitekim Cerîr'e biat için her müslümâna nasihat etmesini şart koşmuştu.¹⁸⁰² Bir grup kadından biat alırken de ölünün ardından bağıra çağıra ağıt tutmamaları şartını ileri sürmüştü. Bahsi geçen kadınlar, Câhiliye devrine has bazı uygulamalardan bahsedip İslâm'a girdikten sonra da bunları yapıp yapamayacaklarını sormuşlar, Hz. Peygamber de yanlış olan bu uygulamalara son verildiğini ifade etmiştir.¹⁸⁰³ Biat eden kişinin sözlerine de çok dikkat eder, kabul edemeyeceği bir takım şartlar ileri sürülmesine izin vermezdi. Ebû Rezîn el-Ukaylî Hz. Peygamber'e çeşitli sorular sorduktan sonra "Sana hangi şartlar üzerine biat edeceğim?" diye sormuş; Hz. Peygamber de "Namaz kılmak, zekat vermek, Allah'tan başkasını ilah edinmemek üzere biat etmesi gerektiğini bildirmiş ve elini uzatmıştı. Ancak Lakîr "Bunun dışında doğu ile batı arasındaki her şey bizim midir?" diye sorunca kendisine veremeyeceği bir şey şart koşacağını zannederek elini çekmiş, ancak Lakîr "Allah'ın haram kılmadıklarından istedikleri gibi yararlanabileceklerini ve herkesin kendisinden sorumlu olacağını kastettiğini izah edince elini tekrar uzatarak biatını kabul etmiştir.¹⁸⁰⁴ Benî Sümâle ve Haddân Mekke fethinden sonra hicretin 8. yılında (630) Medine'ye gelip müslüman olduktan sonra biat etmişlerdi.¹⁸⁰⁵ Tebük Gazvesi (9/630) için hazırlandığı sırada gelen Benî Kinâne'den Vâsile b. Eski' el-Leysi'ye önce kim olduğunu ve neden geldiğini sormuş sonra da biat etmesini istemişti.¹⁸⁰⁶ Biat almak için elini uzattığında Hz. Peygamber "Darlıkta ve bollukta, olumlu ve olumsuz her şartta itaat etmek üzere!" diyerek biat şartlarını zikretmiş, Vâsile'nin herhangi bir şey için itiraz etmediğini görünce "Gücüm yettiği kadarıyla!" demesini söylerek uyarmıştır. Ardından Vâsile'nin elini tutarak biatını kabul etmiştir.¹⁸⁰⁷ Benî Sa'dü Hüzeym heyeti (9/631) mescide gelip ellerini uzatarak Hz. Peygamber'e biat etmişlerdi.¹⁸⁰⁸ Yine bir cenazeye iştirak etmek üzere mescidden çıkan Hz. Peygamber kendisine selam veren bir gruba selamlarını aldıktan sonra kim olduklarını sormuş, onlar da "Biz Selâmân kabilesindeniz. Sana İslâm üzere biat etmek için geldik!" diyerek müslüman olmakla biat arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya

¹⁸⁰² Tayâlisî, II, 49; Ahmed b. Hanbel, IV, 357; Ebû Avâne, IV, 433; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, II, 349; Şâmî, VI, 312.

¹⁸⁰³ Abdürrezzâk, III, 560.

¹⁸⁰⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 96; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 587, 676; Şâmî, VI, 405-506.

¹⁸⁰⁵ İbn Sa'd, I, 353; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 363; Şâmî, VI, 303.

¹⁸⁰⁶ İbn Sa'd, I, 305; Şâmî, VI, 402.

¹⁸⁰⁷ İbn Şebbe, I, 264; Şâmî, VI, 433.

¹⁸⁰⁸ İbn Seyyidünnâs, II, 331; Şâmî, VI, 343; Halebî, III, 267.

koymuşlardır (10/632).¹⁸⁰⁹ Huşeyn heyeti mensupları da Medine'ye geldiklerinde Hz. Peygamber'e biat etmişlerdir.¹⁸¹⁰ Yüzünün kırmızılığı ile dikkat çeken ve kendisine biat eden bir sahabiye Hz. Peygamber Ebü'l-Verd olarak isimlendirmişti.¹⁸¹¹

Mekke'nin fethine kadar aldığı biatlarda Medine'ye hicreti bir şart olarak ileri sürüyordu. Hatta köle olduğu halde bunu gizleyip kendisine hicret etmek üzere biat eden bir kimseyi sonrasında sahibi gelip isteyince iki siyahi köle vererek satın almak zorunda kalmış ve o günden sonra biat etmek üzere gelen kişinin köle olup olmadığını sormadan biatını kabul etmemiştir.¹⁸¹² Hicret üzere biat ettikten sonra Medine'nin havasından olumsuz etkilenince tekrar badiyeye dönmek isteyen bir bedevinin isteğini ise kabul etmemiş, Medine'nin temiz bir şehir olduğunu ve kirleri, ateşin gümüşün kirini özünden arındırdığı gibi arındırdığını söylemiştir.¹⁸¹³ Ancak müslümanlar güç kazanınca ve bilhassa fetihten sonra bu şartı iptal etmiştir. Mücâşi' b. Mes'ûd hicret etmek üzere biat etmek istediğinde artık buna gerek olmadığını, bunun yerine İslâm yolundan ayrılmama, cihad etme ve hayırda yarışma üzerine biat etmesi gerektiğini bildirmiştir.¹⁸¹⁴ Yine Benî Sa'lebe heyeti (8/630) biat edecekleri vakit önceki uygulamaya işaretle "Bize hicret etmeyen kimsenin müslümanlığından söz edilemeyeceği söylendi!" dediklerinde Resûlullâh "Bulunduğunuz yerde İslâm'ın şartlarına riayet etmeniz yeterli!" şeklinde karşılık vermiştir.¹⁸¹⁵ Benî Abs heyeti hicretin üçüncü ya da dördüncü yılında içlerinde Meysere b. Mesrûk'un da olduğu 9 kişilik bir heyetle Medine'ye geldiklerinde hicret kuralı gereği Medine'de yerleşmişlerdir.¹⁸¹⁶ Ancak hicretin 10. yılında¹⁸¹⁷ gelen bir diğer grup Benî Abslı "Kurralarınız bize hicret etmeyenin İslâmından söz edilemeyeceğini söylediler!" deyince Hz. Peygamber bulundukları yerde Allah ve Resûlü'ne itaat etmelerinin yeterli olacağını bildirmiştir.¹⁸¹⁸ Hicret şartını kabul etmemesinin başka nedenleri de vardı. "Sana hicret ve cihâd üzere biat ediyorum diye bir kimseye anne ya da babasının

¹⁸⁰⁹ İbn Sa'd, I, 332; Halebî, III, 278; Şâmî, VI, 345.

¹⁸¹⁰ İbn Sa'd, I, 329; Şâmî, VI, 334.

¹⁸¹¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 459; Şâmî, VII, 123.

¹⁸¹² Müslim, *Müsâkât*, 123; Şâmî, IX, 6.

¹⁸¹³ Müslim, *Hac*, 489; Tirmizî, *Menâkıb*, 67; Şâmî, III, 308.

¹⁸¹⁴ İbn Sa'd, VII, 30; İbn Ebû Şeybe, VII, 408; Müslim, *İmâre*, 83; Şâmî, IX, 110-111.

¹⁸¹⁵ Kelâî, II, 273; Şâmî, VI, 295.

¹⁸¹⁶ İbn Sa'd, I, 295-296.

¹⁸¹⁷ Taberî, *Târîh*, III, 139.

¹⁸¹⁸ İbn Sa'd, I, 296.

hayatta olup olmadığını sormuş, hayatta olduklarını öğrenince de yanlarına gidip hizmetlerinde bulunmasını söylemişti.¹⁸¹⁹ Bazı sahabiler de biat sonrasında müşküllerini aktarırlardı. Hz. Peygamber’e biat eden Havvâ Ümmü Büceyd¹⁸²⁰ “Gün geliyor kapıma gelen düşküne verecek bir şey bulamıyorum!” deyince Hz. Peygamber bir yanmış tırnak dahi olsa verip göndermesini tavsiye etmiştir.¹⁸²¹ Hz. Peygamber biat için gelen kimseleri bazı hususlarda uyarırdı. Dış görünüşü ile erkeği andıran bir kadına ellerine kına sürmesini söylemiş, “Böylece kadın olduğun anlaşılır!” diyerek uyarmıştır.¹⁸²² Oldukça parlak koyu renkli halûk sürmüş bir kimsenin biatını kendi eline de bulaşmasın diye parmak ucuyla almış ve erkeklerin kadınlardan farklı olarak rengi açık, rayıhası ağır kokular tercih etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸²³ Heyet mensupları genelde biati sadece kendi adlarına değil Medine’ye gelemeyen ancak müslüman olan bütün kabile mensupları adına yaparlardı. Medine’ye en son gelen Benî Neha’dan bir heyet bunlar arasındadır. Bütün kabileyi temsilen iki kişi gelip biat etmiştir.¹⁸²⁴

Heyet mensupları Medine’de kaldıkları süre içerisinde Resûlullâh’a çeşitli hususlarda sualler yöneltirlerdi. İnsanları nasıl bir dine davet ettiği şeklindeki sorular bunların başında gelmektedir. Hz. Peygamber de soru sahiplerini verdiği veciz cevaplarla aydınlatırdı. Seleme b. İyâz el-Ezdî bir heyetle Resûlullâh’a geldiğinde bu soruları sormuş, ardından dua isteyerek müslüman olmuştu.¹⁸²⁵ Benî Uzre heyeti de “Bizi nasıl bir dine çağırıyorsun?” diye sormuşlar, Hz. Peygamber de tevhitte birlikte İslâm’ın namaz, oruç, zekat, hac gibi temel prensiplerini vaaz etmişti. Sonra da sırayla Câhiliye devrine has kehanet, putlara kurban kesme gibi hususları sormuşlardı.¹⁸²⁶ Belevî heyetinin ileri gelenlerinden olan Ebü’d-Dubeyb, misafir ağırlamayı sevdiğini beyanla bu iş için kendisine ecir verilip verilmeyeceğini sordu. Hz. Peygamber “evet” dedikten sonra ekledi “Zengine ya da fakire fark etmez, yaptığın her iyilik sadakadır.” İbn Sa’d’ın bildirdiğine göre Ebü’d-Dubeyb ve heyetteki diğer kimseler bu vesile ile

¹⁸¹⁹ Müslim, Birr, 6; Şâmî, IX, 317.

¹⁸²⁰ Ensardan olup Hz. Peygamber’e biat eden kadınlar arasındadır. Bk. İbn Sa’d, VIII, 459; İbn Abdülber, IV, 376; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, VII, 74; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 590.

¹⁸²¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 382; Tirmizî, Zekât, 29; Şâmî, VIII, 404.

¹⁸²² Abdürrezzâk, IV, 319.

¹⁸²³ Abdürrezzâk, IV, 321.

¹⁸²⁴ İbn Sa’d, I, 346; Şâmî, VI, 423.

¹⁸²⁵ İbn Sa’d, I, 351; Şâmî, VI, 264.

¹⁸²⁶ İbn Sa’d, I, 331; İbn Seyyidünnâs, II, 335; Şâmî, VI, 382.

başka sorular da sormuş ve Resûlullâh'ın verdiği cevapları dikkatle dinlemişlerdir.¹⁸²⁷ Benî Esed heyeti Hz. Peygamber'e geldiklerinde Câhiliye'ye özgü âdetler olan kâhine gitme, kuş uçurarak kehanette bulunma (iyâfe) ve kum falının (remil) hükmünü sordular. Hz. Peygamber bunların batıl olduğunu bildirdi.¹⁸²⁸ Ceyşân heyeti Resûlullâh'a baldan yapılan "elbit" isimli içki ile arpadan yapılan "el-mizr" isimli Yemen'e özgü içkilerin helal olup olmadığını sormuşlardır. Resûlullâh sorularına "Sarhoşluk etkisi veriyor mu?" şeklinde soru ile karşılık vermiş; çok içildiğinde sarhoş ettiğini söylediklerinde de "Çoğu sarhoş edenin azı da haramdır!" diyerek kaideyi hatırlatmıştır.¹⁸²⁹ Bazı sualler de Hz. Peygamber'i tebessüm ettirirdi. Sakîf heyetinden bir kimse "Rabbinden Süleyman'ın mülkü gibi bir mülk istemedin mi?" diye sormuş; Resûlullâh gülerek "Belki benim Allah katında daha değerli bir şeyim vardır!" dedikten sonra her peygambere bir istek hakkı verildiğini, kiminin bunu dünya için kullandığını, kiminin ümmetine beddua ettiğini, kendisinin ise bu hakkı ahirette ümmetine şefaet ederek kullanacağını açıklamıştır.¹⁸³⁰

Hz. Peygamber'in heyet mensuplarına yönelik çeşitli emirleri ve istekleri de olurdu. Esedli Nukâde b. Abdullah'tan sağmal, yavrulamamış bir binit devesi istemişti. Nukâde aramaları neticesinde amcaoğlunun sürüsünde bu nitelikte bir deve buldu ve onu Hz. Peygamber'e getirdi. Resûlullâh devenin memelerini elledikten sonra Nukâde'ye seslenip deveyi sağmasını istedi. Sağma işleminin sonuna doğru devenin memesinde bir miktar süt bırakmasını söyleyip sağdığı süttten içti ve ashabına içirdi. Artanı da Nukâde'ye verdi.¹⁸³¹ Sonra da "Allahım! Deveye ve onu bizim istifademize sunan sahibine bereket ver!" diye dua etti. Nukâde'nin duaya deveyi alıp getireni yani kendisini de dahil etmesi isteğine de olumlu yanıt vererek "Getirene de Yâ Râbbî" diyerek duasını tamamladı.¹⁸³² Sakîf heyetine emir tayin ettiği Osmân b. Ebû'l-Âs'dan Câhiliye devrinde putların olduğu yere artık Tâif mescidini inşâ etmesini istemiştir.¹⁸³³

¹⁸²⁷ İbn Sa'd, I, 330; İbn Seyyidünnâs, II, 335-336; Şâmî, VI, 282.

¹⁸²⁸ Kelâî, II, 276; İbn Seyyidünnâs, II, 333-334; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 654-655; Şâmî, VI, 266.

¹⁸²⁹ İbn Sa'd, I, 359; Şâmî, VI, 318.

¹⁸³⁰ İbn Ebû Şeybe, VI, 318; İbn Şebbe, I, 277; Hâkim, I, 138; Şâmî, VI, 365.

¹⁸³¹ İbn Sa'd, I, 293; Şâmî, VI, 266-267.

¹⁸³² Tayâlisî, II, 580; Ahmed b. Hanbel, V, 77; Şâmî, VI, 266-267.

¹⁸³³ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, I, 136; Ebû Dâvud, *Salât*, 12; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, IX, 49; Hâkim, III, 716; Şâmî, VI, 299.

Heyetler Medine’de kaldıkları günler boyunca konakladıkları yerden mescide gelerek ibadet ederler, Hz. Peygamber’in sohbetinden istifade ederlerdi. Ayrılacakları gün de Hz. Peygamber’in yanına gelerek veda ederlerdi. Beliy heyeti üç gün kaldıktan sonra Hz. Peygamber’e gelip veda etmişlerdi.¹⁸³⁴ Behrâ heyeti ziyaretleri bitince ayrılmadan önce veda etmek üzere Hz. Peygamber’e uğramışlardı.¹⁸³⁵ Heyetler veda etmeye geldiklerinde Hz. Peygamber onlara çeşitli hediyeler verirdi. Kimlere ne kadar hediye verileceği ile ilgili vazifeli kıldığı kişi yine Bilâl’di. Bilâl’e hangi heyete ne kadar dağıtacağını söylerdi, Bilâl de emredildiği şekilde taksimi gerçekleştirirdi. Hz. Peygamber’in heyetlere dağıttığı hediyelerin meblağı üç aşağı beş yukarı belliydi. Örneğin Benî Sa’lebe heyeti veda etmeye geldiğinde Bilâl’e “Diğer heyetlere verdiğin gibi onlara da hediye ver!” demişti. Bilâl de heyet mensuplarının her birine beşer ukiyye gümüş vermiş ve “Ne yazık ki dirhemimiz yok.” demişti.¹⁸³⁶ Ancak bazı durumlarda bu meblağın çok üzerine çıkıldığı olurdu. Örneğin Resûlullâh Bilâl’e, henüz üzerlerine farz olmadığı halde zekatlarını getirdikleri için hüsn-ü kabul gösterdiği Tüçîb heyeti mensuplarına herkese verdiğinde daha fazla câize dağıtması emrini verdi. Dağıtım işlemi tamamlandıktan sonra bizzat kendisi “İçinizde hediye almayan var mı?” diye sordu. Binekleri ve eşyaları yanında bıraktıkları yaşça en küçükleri olan bir kimseden bahsettiklerinde de onun da getirilmesini emretti. Heyet mensupları gencin yanına gidip Resûlullâh’ın kendi hacetlerini giderdiği gibi onun da hacetini gidereceğini söylediler. Genç Resûlullâh’ın yanına varıp “Ben senin yanından az önce ayrılan Benî Ebzâ’nın üyesi olan bir gencim. Onların ihtiyaçlarını gidermişsin, benimkini de gider.” dedi. Hz. Peygamber ne istediğini sordu. Genç, öncekilerden farklı olarak Allah’tan kendisini affetmesini, merhamet etmesini ve kalp zenginliği bahşetmesini istediğini bildirdi. Hz. Peygamber de istediği şeylerin ona verilmesi için dua etti. Sonra da diğerlerine verilen hediyeinin ona da verilmesini emretti.¹⁸³⁷ Benzer bir hadise de Temîm heyetinin vedası sırasında gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber heyettekiler hediyelerini aldıktan sonra bineklerinin yanında bırakılan genç yaştaki bir Temîmli’ye de diğerlerine verdiği

¹⁸³⁴ İbn Sa’d, I, 330; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 658; Şâmî, VI, 282; Halebî, III, 273.

¹⁸³⁵ İbn Sa’d, I, 331; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 655-656; Şâmî, VI, 284.

¹⁸³⁶ İbn Sa’d, I, 298; Şâmî, VI, 295.

¹⁸³⁷ İbn Sa’d, I, 323; İbn Seyyidünnâs, II, 329-330; Şâmî, VI, 285. Resulullah bu heyetle Mina’da karşılaşmış ve o genci sormuş, kanaatkâr, zühd yönündeki halini öğrenince de hamd etmiştir.

meblağda¹⁸³⁸ hediye takdim etmiştir.¹⁸³⁹ Havlân heyeti mensuplarına da veda etmeye geldiklerinde 12 ukiye ve bir neş verilmesini emretmişti.¹⁸⁴⁰ Hz. Peygamber'in bazı heyetlere de arazi vb. mülkleri iktâ ettiği ya da verdiği anlaşılmaktadır. Ca'de heyeti geldiğinde Rukâd b. Amr'a Felec'de bir araziye vermiştir.¹⁸⁴¹ Cu'fî heyetinden Ebû Sebre, Yemen'deki Cürdân vadisini kendisine iktâ etmesini istemiş, Hz. Peygamber isteğini kabul etmiştir.¹⁸⁴² Benî Dâr heyetindeki (9/630) Temîm ed-Dârî de Şam müslümanlar tarafından fetholunduğu takdirde Hibrâ ve Aynûn¹⁸⁴³ isimli iki köyün kendilerine verilmesini istedi. Hz. Peygamber bu isteği kabul etmiş, Hz. Ebû Bekir de halifeliği döneminde bu iki yeri Benî Dâr'a vermiştir.¹⁸⁴⁴ Karede Seriyye'sinde (3/624) ele geçirilen Furât b. Hayyân'a da müslüman olduktan sonra Yemâme'de bir arazi iktâ etmiştir.¹⁸⁴⁵

Hz. Peygamber'le görüşmek için Medine'ye gelenler de Hz. Peygamber'e hediye verirlerdi. Benî Cüzâm'dan gelen Rifâa b. Zeyd (6/628) Resûlullâh'a Mid'am isimli siyahi bir köle hediye etmişti.¹⁸⁴⁶ Bu köle seyahatleri sırasında Hz. Peygamber'in yük develerini sevk ediyor, konaklamasıyla ilgili işlerle ilgileniyordu.¹⁸⁴⁷ Hadramevtili Tehnâ bint Küleyb isimli bir kadın Hz. Peygamber için bir elbise dokumuş, sonra da oğlu Küleyb b. Esed ile birlikte göndermiştir. Küleyb de elbiseyi getirip müslüman olmuştur (6/628).¹⁸⁴⁸ Benî Dâr heyetindeki (9/630) Hâni' b. Habîb birkaç tane at ve altınla süslenmiş uçları yerleri süpüren geniş bir elbise hediye etmişti. Resûlullâh Hâni'in hediyesini kabul etmiş sonra da amcası Abbas'a hediye ederek elbiseyi hanımlarına vermesini ya da satarak parasını almasını söylemiştir. Abbâs da elbiseyi

¹⁸³⁸ Hz. Peygamber'in heyetteki herkese 12 ukiye vermesine karşılık yaşça en küçükleri olan Amr b. el-Ehtem isimli şahsa 5 ukiye verdiğini bildirmiştir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 55; Şâmî, VI, 291; Halebî, III, 221.

¹⁸³⁹ Vâkîdî, III, 979; İbn Hişâm, IV, 775-776; Taberî, *Târîh*, III, 119; Şâmî, VI, 290-291.

¹⁸⁴⁰ İbn Sa'd, I, 324; Şâmî, VI, 332; Halebî, III, 275.

¹⁸⁴¹ İbn Sa'd, I, 303; Şâmî, VI, 314.

¹⁸⁴² İbn Sa'd, I, 326; *et-Tabakâtü'r-Râbi'a*, II, 747; Şâmî, VI, 315.

¹⁸⁴³ Bekrî, *Mu'cem Me'sta'cem min Esmâ'l-Bilâd ve'l-Mevâdi'* (nşr. Mustafa es-Sakkâ), I-IV, 2. baskı, Beyrut 1403, II, 419-420. Yâkût bu yerin ismini Habrûn olarak zikretmiştir. Bk. Yâkût, II, 245.

¹⁸⁴⁴ İbn Sa'd, I, 333-344; Nüveyrî, XVIII, 67; Şâmî, VI, 334.

¹⁸⁴⁵ Ebû Ubeyd, s. 287; Belâzürî, *Fütühü'l-Büldân*, s. 127.

¹⁸⁴⁶ İbn Sa'd, I, 345; Şâmî, VI, 307.

¹⁸⁴⁷ Vâkîdî, II, 709-710; İbn Sa'd, I, 498; Buhârî, *Îmân ve'n-Nüzûr*, 33; Müslim, *Îmân*, 183; Şâmî, V, 148. Mid'am'ın Hayber seferi dönüşü sırasında bir yahudinin okuyla öldüğü, herkes şehit olduğunu düşünürken Hz. Peygamber'in ganimetten izinsiz olarak aldığı bir elbise yüzünden cehennemde olduğunu söylediği ifade edilmiştir.

¹⁸⁴⁸ İbn Sa'd, I, 350; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 621; Şâmî, VI, 321-322.

8000 dirheme bir yahudiye satmıştır.¹⁸⁴⁹ Rühâviyyîn heyeti de Resûlullâh'a pek çok hediye vermişti. Bu hediyelerden birisi de Hz. Peygamber'in önünde teşhir için yürütülen ve çok beğendiği Mirvâh isimli attı.¹⁸⁵⁰ Benî Sedûs heyeti mensupları da Resûlullâh'a hurma hediye etmişler ve deriden yapılmış bir örtü üzerine yayarak ikram etmişlerdi. Hz. Peygamber de hurmalardan bir avuç almış ve "Bu hangi çeşit hurmadır?" diye sormuştu. Heyettekiler ona "cüzâmî" dendiğini söyleyince de Hz. Peygamber bereketli olması için dua etmiştir.¹⁸⁵¹ İslâm'a giren Râhib Leys b. Ebû Şemr Hz. Peygamber'e elbise, irice bir bardak (القعب) ve asâ hediye etmişti.¹⁸⁵²

Medine'ye müslüman olmak üzere gelen bazı kimseler, bu husustaki hissiyatlarını ifade eden şiirler inşâd ederek Hz. Peygamber'le paylaşırlardı. İbnü'l-Lesîm el-Esedî de bunlardan birisiydi. Resûlullâh'a gelerek müslüman olduktan sonra şu beyitleri inşâd etmiştir:

"Günah bataklığında karanlıklara garkolduğum zemmedilen o dini değiştirdim

Ey dinin önderi, sana tabi olmak üzere doğrulduk, bu yolda daim olmayı dileriz.

Biliniz ki artık gözlerim şahit olsa da bir günaha, o ma'siyete gayrı elimi sürmem, süremem."¹⁸⁵³

Ebtah dönüşü¹⁸⁵⁴ mescide girdiğinde kendisine gelen Hufâf b. Nadle'nin şiirini dinlemiş ve beğenerek "Beyanda sihir gibi şiirde de hikmet gibi bir şeyler vardır!" demiştir.¹⁸⁵⁵ Küleyb b. Esed,¹⁸⁵⁶ Zübâb b. Hâris¹⁸⁵⁷ müslüman olduktan sonra hissiyatını ifade eden şiirler inşâd eden diğer sahabilerdendir.

¹⁸⁴⁹ İbn Sa'd, I, 343-344; İbn Asâkir, XI, 63; Şâmî, VI, 334.

¹⁸⁵⁰ İbn Sa'd, I, 344; Şâmî, VI, 339, VII, 400.

¹⁸⁵¹ Heysemî, V, 50; Şâmî, VI, 343.

¹⁸⁵² Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, V, 390-391; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 636; Şâmî, VI, 422.

¹⁸⁵³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 534; Şâmî, I, 499.

¹⁸⁵⁴ Kastedilen Mekke ile Mina arasındaki bölgedir. Hz. Peygamber'in gerek Umretü'l-Kazâ'da, Mekke'nin fethi ve Vedâ haccı sırasında ve sair seferlerinde burada konakladığı ifade edilmiştir. Rivayette kastedilen bu seferlerin herhangi birisi olabilir. Ebtah hakkında daha detaylı bilgi için bk. Salim Ögüt, "Ebtah", *DİA*, X (İstanbul 1994), s. 82-83.

¹⁸⁵⁵ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II, 260-261; İbn Asâkir, III, 455; Şâmî, VI, 329.

¹⁸⁵⁶ İbn Sa'd, I, 350; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 621; Şâmî, VI, 321-322.

Cinlerle irtibat kurabilen bazı kimselerin Hz. Peygamber'in bi'setini cinlerden öğrendikleri, Medine'ye gelip durumu anlatan şiirler inşâd ettikten sonra müslüman oldukları bildirilmiştir. Sevâd b. Kârib bunlardan birisidir. Üç gece boyunca üst üste gelerek Hz. Peygamber'in bisetini haber veren cin yüzünden uykusuz kalan Sevâd, sonunda çareyi devesine binerek Medine'ye gelmekte bulmuş ve mescidde ashabıyla oturan Hz. Peygamber'e yaklaşıp söyleyeceklerinin dinlenmesini istemiştir. Resûlullâh "buyur!" deyince de şiir inşâd ederek başına gelenleri anlatmıştır. Sözlerini bitirince anlattıklarından ötürü Hz. Peygamber ve ashabı yüzlerine belirgin olarak yansır bir şekilde sevinmişlerdir.¹⁸⁵⁸ Cendel b. Nadle için de benzeri bir hadise naklolunmuştur. Buna göre Cendel Hz. Peygamber'e gelerek bir süredir görüştüğü cinnin şiir inşâd etmek suretiyle kendisinin bisetini ve Medine'ye hicretini haber verdiğini, bunun üzerine Medine'ye geldiğini ifade etmiştir.¹⁸⁵⁹ Abbâs b. Mirdâs da Hz. Peygamber'e gelerek babasının Dımâr isimli putunun içinden gelen bir sesin Resûlullâh'ın bi'setini haber verdiğini, yine bembeyaz bir at üzerinde gördüğü beyaz elbiseli bir binicinin iki defa bu hususta kendisini uyardığını, bu gelişmeler üzerine Medine'ye gelip müslüman olmaya karar verdiğini anlatmış ve bir şiir inşâd etmiştir.¹⁸⁶⁰ Yine rivayet edildiğine göre Benî Uzre'nin Humâm isimli putu, bakımıyla meşgul olan Târik isimli şahsı muhatap alarak Hz. Peygamber'in bisetini haber vermiş, bunu duyan Ziml b. Amr da kavminden bazı kimselerle Resûlullâh'a gelerek müslüman olup durumu anlatan bir şiir inşâd etmiştir.¹⁸⁶¹ Haccâc b. İlât'ın müslüman oluşu için de benzer bir olay zikredilmiştir. Buna göre Mekke yolunda konakladıkları bir sırada gece nöbet tutarken cinlerin okuduğu bir âyeti¹⁸⁶² ne olduğunu bilmeden ezberlemiş, Mekke'ye dönünce müşriklerden, ezberlediği sözlerin Resûlullâh'ın söylediklerine benzediğini öğrenince Medine'ye gidip müslüman olmuştur.¹⁸⁶³

¹⁸⁵⁷ İbn Sa'd, I, 342; Şâmî, VI, 338.

¹⁸⁵⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VII, 95; Kelâî, I, 128; İbn Seyyidünnâs, I, 152; Şâmî, II, 208-209.

¹⁸⁵⁹ Süyûtî, *el-Hasâisü'l-Kübrâ*, I, 174; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 517; Şâmî, II, 213.

¹⁸⁶⁰ Süheylî, IV, 193-194; Süyûtî, *el-Hasâisü'l-Kübrâ*, I, 177; Şâmî, II, 214-215.

¹⁸⁶¹ İbn Seyyidünnâs, I, 156; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II, 424; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 567; Şâmî, II, 218.

¹⁸⁶² İlgili âyetin "Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz." meâlindeki Rahmân suresi 33. âyet olduğu bildirilmiştir.

¹⁸⁶³ Taberî, *Tefsîr*, XI, 594; İbn Abdülber, I, 385-386; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 34; Şâmî, VI, 321.

Hiz. Peygamber kendisiyle görüşmek için Medine'ye gelenlerle yakından ilgilenirdi. İbn Hişâm'ın bildirdiğine göre Araplar'ın meşhur şairlerinden Sâme b. Lüey'in oğullarından birisi Hiz. Peygamber'e geldi. Nesebini zikredince Hiz. Peygamber "Şair olan Sâme b. Lüey mi?" diye sordu. Orada bulunan bir sahâbi bu konuşma üzerine şairin "Ölümünden kurtulmak için beyhûde yere uğraşıp durdun ey Lüey'in oğlu" beytini hatırladığını ifade etmiştir.¹⁸⁶⁴ İyâd heyeti gelip müslüman olduğunda ise onlara Kus b. Sâide'yi sormuştur. Öldüğünü söylediklerinde ise onu Ukâz panayırında kırmızı devesi üzerinde o tarihi konuşmayı yaparken görür gibi olduğunu söylemiş, ardından onun o günkü sözlerini ezbere bilen kimseye rastlamadığından dem vurmuştur. Heyette yer alan bazı kimseler onun konuşmasını ezbere bildiklerini söyleyince de söylemelerini istemiş, ardından inşâd ettiği şiiri kimin hatırlatacağını sormuştur. Arzusunu Hiz. Ebû Bekir yerine getirmiştir.¹⁸⁶⁵ Hâlid b. Saîd'in kızı Ümmü Hâlid'in giydiği kırmızı elbiseyi görünce Habeş dilinde "Ne kadar güzel!" anlamına gelen "Seneh Seneh!" ifadesini kullanmış, sonra da nüvübbet mührüyle oynamasına izin vermiş, kızını engellemek isteyen Hâlid'i de durdurmuştur.¹⁸⁶⁶ Mâlik b. Huveyris heyeti Medine'de yirmi gün kaldığında ailelerini özlemiş olabileceklerini düşünerek onlara geride bıraktıklarını sormuş, sonra da yurtlarına dönmelerini söylemişti.¹⁸⁶⁷ Abdülkays heyetine (8/629) "Neden yüzleriniz sararmış, karınlarınızda şişlik var! Nedir bu haliniz?" diye sormuş heyettekiler vebanın yaygın olduğu, havası her türlü hastalığa davetiye çıkaran bir yerde yaşadıklarını, hastalığa yakalanmamak için içtikleri bazı şıraların olduğunu, ancak emirleri Medine'ye gelip kendisiyle görüştüğünde ona bu içecekleri yasakladığını, o yüzden bu hale geldiklerini söylemişlerdir. Hiz. Peygamber Câhiliye alışkanlıkları gereği bir takım kaplarda uzun süre bekletilen şıraların içkiye dönüştüğünü, o yüzden bazı kapları yasakladığını, taze tüketmek kaydıyla yaptıkları şıraları içebileceklerini söylemiştir.¹⁸⁶⁸

Hiz. Peygamber'in heyetlerle ilgili önceden bilgi sahibi olduğu da anlaşılmaktadır. Cu'fî heyetini temsilen gelip müslüman olan Kays b. Selime ve Selime b. Yezîd'e "Öğrendim ki siz kalp yemeyi kendinize yasaklamışsınız! Müslümanlığınız

¹⁸⁶⁴ İbn Hişâm, I, 56-57.

¹⁸⁶⁵ Zehebî, *Târihü'l-islâm*, II, 295; Kalkaşendî, I, 299; Şâmî, II, 186-187; Münâvî, IV, 39.

¹⁸⁶⁶ Buhârî, Cihâd, 188; Edeb, 17; Şâmî, VII, 133.

¹⁸⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, III, 436; Buhârî, Ahbârü'l-Âhâd, 1; Şâmî, VII, 28.

¹⁸⁶⁸ İbn Ebû Şeybe, V, 81-82; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VIII, 336; Bûsirî, V, 440; Şâmî, IX, 310.

kalp eti yemeden tamam olmaz!” diyerek Allah’ın haram kıldıkları dışında herhangi bir şeyin haram kılınmasının mümkün olmadığına işaret etmişti. Ardından “Kalp kızartıp getirin!” demiş, sonra da önlerine koyup yemelerini istemişti. Elleri titreyerek de olsa yemişlerdi. Ancak Câhiliye devrinde fakir ve düşkün kimselere karşı iyilikleriyle tanınan annelerinin durumunu sorup da cehennemde olduğunu öğrendiklerinde sinirlenmişler ve yolda zekat develerinden birisini getirmekte olan bir sahabiye bağlayıp deveyi serbest bırakarak irtidat etmişlerdir. Hz. Peygamber de yaptıklarından ötürü onlara lanet etmiştir.¹⁸⁶⁹ Havlân heyetine “Ammu Enes nasıl?” diyerek müslüman olmadan önce taptıkları putu hatırlatmıştır.¹⁸⁷⁰

Hz. Peygamber kendisine gelen heyetlerin hal ve hareketlerinde gördüğü yanlışları da söyler, onları bu hususlarda uyarmaktan geri durmazdı. Sadif heyeti on küsur kişi ile genç dişi develerinin üzerine kurulmuş olarak geldiklerinde Hz. Peygamber evi ile minberi arasındaki bir mahalde oturuyordu. Bineklerinden inip selam vermeden oturdular. Hz. Peygamber “Siz müslüman mısınız?” dedi. “Müslümanız!” dediklerinde ise neden selam vermediklerini sordu. Bunun üzerine heyettekiler ayağa kalkıp selam verdiler. Hz. Peygamber selamlarını aldı ve “oturun” dedi. Sonrasında heyettekiler Hz. Peygamber’e namaz vakitlerini sormuşlardır. Hz. Peygamber de bu hususta onlara açıklamalarda bulunmuştur.¹⁸⁷¹ Mescidde cenaze namazı kıldırıldığı sırada gelen Benî Sa’dü Hüzeym’e ise namaz bitiminde “Sizler kimlerdensiniz?” diye sormuş, sonra da “Müslüman mısınız?” demişti. “Evet” denilince de “Neden kardeşinizin cenaze namazına katılmadınız?” diye sormuş, “Sana biat etmeden caiz olmaz diye düşündük!” demeleri üzerine de böyle bir şeye gerek olmadığını izah etmiştir (9/631).¹⁸⁷² Kinde heyeti gelip mescide girdiğinde Hz. Peygamber “Siz müslüman olmadınız mı?” dedi. “Evet” dediklerinde de “Boyunlarınızda bu ipeklerin ne işi var o halde?” diye sordu. Heyet mensuplarının kenarlarında ipek süslemeleri olan dikişli elbiseleri vardı. Resûlullâh’ın bu uyarısı üzerine derhal elbiseleri üzerindeki ipek şeritleri yırtıp attılar. Heyette yer alan Eş’as b. Kays Hz. Peygamber’e “Biz Benî Âkili’l-Mürâr’ız¹⁸⁷³. Sen de

¹⁸⁶⁹ İbn Sa’d, I, 324-325; *et-Tabakâtü’r-Râbi’a*, II, 745-746; Şâmî, VI, 314-315.

¹⁸⁷⁰ İbn Sa’d, I, 324; İbn Seyyidünnâs, II, 337; Şâmî, VI, 331-332.

¹⁸⁷¹ İbn Sa’d, I, 329; Şâmî, VI, 352.

¹⁸⁷² Kelâî, II, 274; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 652; Şâmî, VI, 343.

¹⁸⁷³ Kastedilen Himyerîler’e tabi olarak Kinde Devleti’ni kuran Âkilü’l-Mürâr lakaplı Hucr b. Amr’dır. Bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Kinde”, *DİA*, XXVI (Ankara 2002), s. 37-38.

bu soydansın” dedi. Hz. Peygamber tebessüm etti ve bu soyu Abbâs b. Abdülmuttalib’e ve Rebî’a b. Hâris’e¹⁸⁷⁴ dayandırın.” uyarısında bulundu (10/631).¹⁸⁷⁵ Konuşmaya başladığı andan itibaren kendisi ve ceddile övünüp duran Kâtî‘ b. Sârik’i de bu şekilde böbürlenmemesi konusunda uyarmıştı.¹⁸⁷⁶

Hz. Peygamber heyetlerin tavır ve davranışlarındaki yanlışlıklar hususunda nâzil olan âyetleri tebliğ eder, bu şekilde hem heyettekileri hem de onların şahsında tüm müminleri uyarırdı. Benî Esed b. Huzeyme’ye mensup bir heyet geldiğinde içlerinde bulunan Hadramî b. Âmir “Sen elçi göndermeden biz kurak bir yılda uzun geceler yürüyerek sana geldik.”¹⁸⁷⁷ demişti. Sonrasında bu üslubun doğru olmadığını hatırlatan Hucurât suresi 17. âyet nâzil olmuştur. İlgili âyet şu şekildedir: “Müslüman olmalarını bir lütufta bulunmuş gibi sana hatırlatıyorlar. De ki: “Müslüman olmanızı bir lütuf gibi bana hatırlatıp durmayın. Tam tersine eğer doğru kimselerseniz sizi imana erdirmesinden dolayı Allah size lütufta bulunmuş oluyor.”¹⁸⁷⁸

Heyetler halinde gelen bazı kimselerin davranışlarındaki nezaketsizlik edeb ve haya timsali Resûlullâh’ı incitirdi. Temîm heyeti (9/630) Medine’ye gelip mescide girdiklerinde Bilâl öğle ezanını yeni okumuştı. Sahabiler Resûlullâh’ın dışarı çıkmasını bekliyorlardı. Temîm heyeti sabırsız davranıp evinin önüne giderek “Muhammed, dışarı çık, yanımıza gel!” diye üç kere bağırdılar.¹⁸⁷⁹ Hz. Peygamber onların bu kaba hitaplarından rahatsız oldu.¹⁸⁸⁰ Resûlullâh dışarı çıktığında Temîm heyeti “Bizim medhimiz şeref verir, zemmimiz ise muhatabı için bir utançtır. Biz Arapların en keremiyiz.” deyiverince Hz. Peygamber “Bu doğru değil.” diye söze başlayıp ifadelerini

¹⁸⁷⁴ İbn Hişâm bu hususla ilgili olarak şu detayı zikretmektedir: Ticaretle meşgul olan Abbas ve Rebî’a Araplar arasında tanınır hale gelip de kimlerden oldukları sorulunca o dönemde Kinde melikleri üstün olduğu için “Bizler benî Âkil’îl-Mürârız deyip bununla övünüyorlardı. Sonra da biz Beni Nadr b. Kinâneyiz, annemize değil babamıza nispet ediliriz!” demeye başladılar. İbn Hişâm, IV, 788; Şâmî, VI, 402.

¹⁸⁷⁵ İbn Hişâm, IV, 788; Sem’ânî, I, 26; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 617; Şâmî, VI, 276.

¹⁸⁷⁶ İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Gâbe*, IV, 359; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 219-220; Süyûtî, *el-Hasâisü’l-Kübrâ*, II, 52; Şâmî, VI, 352.

¹⁸⁷⁷ Hucurât suresinin inzaline sebep olan olayda Benî Esed heyetinin genel olarak Hz. Peygamber’e “Seninle diğer Arap kabilelerinin savaştığı gibi savaşmadan müslüman olduk.” dedikleri de bildirilmiştir. Bk. Şâmî, VI, 266; Halebî, III, 271.

¹⁸⁷⁸ İbn Sa’d, I, 292; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 542; Şâmî, VI, 266.

¹⁸⁷⁹ Bağırın kişinin Akra‘ b. Hâbis olduğu da bildirilmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 101; Şâmî, VI, 287-288; Mübârekfûrî, IX, 109.

¹⁸⁸⁰ İbn Hişâm, IV, 771; Şâmî, VI, 288.

şu şekilde tashih etti: “Allah’ın medhi şereftir, zemmi de utanç vesilesidir. Sizin en kereminiz de Yûsuf b. Ya’kûb’dur.¹⁸⁸¹” “(Ey Muhammed!) Odaların arkasından sana bağırانların çoğu akli ermeyen kimselerdir.” meâlindeki Hucurât suresi 4. âyetin Temîmlilerin bu davranışları üzerine nâzil olduğu ifade edilmiştir.¹⁸⁸²

Heyetlerin önemli bir kısmı Hz. Peygamber’den İslâm’ı öğretmesi, zekat toplaması için Medine’den birisini göndermesini yahut içlerinden birisini başlarına emir yapmasını isterlerdi. Umân halkı bunlar arasındaydı. Hz. Peygamber, Esed b. Yebrah başkanlığında gelen Umanlı Ezdîler için görevlendirme yapacağı sırada Mahrebe Abdî, Cenûb günü¹⁸⁸³ kendisini serbest bıraktıkları için Umânlılara vefa borcu olduğunu söyleyerek onlar için kendisinin vazifelenmesini talep etti. Hz. Peygamber bu talebi yerinde bularak Mahrebe’yi göndermiştir.¹⁸⁸⁴ Hz. Peygamber Sakîf heyetinin başına yaşça en gençleri olan Osmân b. Ebû’l-Âs’ı emir tayin etmiştir. Bu kararda onun Kur’ân’ı ve İslâm’ın hükümlerini öğrenmedeki arzu ve isteği belirleyici rol oynamıştır. Zira Osmân geride kalıp heyetin binek ve eşyalarının başında beklediğinden başlangıçta Resûlullâh’la görüşme olanağı bulamamıştı. Ancak kabilesi ayrılmak üzere eşyaların yanına geldiklerinde önceden verdikleri sözü tutup Osman’ı Hz. Peygamber’in yanına göndermişlerdir. Osmân Resûlullâh ile olan görüşmesinde “Beni dinde fakih kılması için Allah’a dua et!” demişti. Bunu duyan Hz. Peygamber “Ne dedin!” diyerek isteğini tekrarlamasını söylemiş, ardından “Arkadaşlarından hiç kimsenin istemediği bir şey istedin.” diyerek onu kabilesine emir tayin etmiştir.¹⁸⁸⁵ Osmân’ın Bakara suresini ezbere okuduğu için emir tayin edildiği de bildirilmiştir.¹⁸⁸⁶ Cerm heyeti de Kur’ân’ı ve İslâm’ın temel prensiplerini öğrendikten sonra ayrılacakları vakit Hz. Peygamber’e “Namazı bize kim kıldırır?” diye sormuşlar; Resûlullâh da Kur’ân ezberi en çok olanın imam olmasını söylemiştir. Heyet mensupları yurtlarına döndüklerinde arayıp taramışlar ve gelen geçenden Hz. Peygamber’le ilgili duyduğu her şeyi hafızasına alan henüz altı

¹⁸⁸¹ Halebî, III, 217; Süyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, VII, 554.

¹⁸⁸² İbn Hişâm, IV, 776; Şâmî, VI, 291.

¹⁸⁸³ Câhiliye devrinde ve İslâmiyet’in ilk zamanlarında Arap kabileleri arasında cereyan eden savaşlar için Eyyâmü’l-Arab tabiri kullanılmaktadır ki Cenûb gününün de bu savaşlardan birisi olduğu ifade edilmiştir. Bk. Şâmî, VI, 265. Eyyâmü’l-Arab’la ilgili detaylı bilgi almak için bk. Ma’mer b. el-Müsennâ, *Kitâbü Eyyâmi’l-Arab kable’l-İslâm* (nşr. Âdil Câsim el-Beyâtî), I-II, Beyrut 1987.

¹⁸⁸⁴ İbn Sa’d, I, 351-352; Nüveyrî, Şâmî, VI, 264.

¹⁸⁸⁵ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, IX, 51; Heysemî, IX, 619; Şâmî, VI, 297, 298.

¹⁸⁸⁶ Beyhakî, *Delâil*, V, 308; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 600; Şâmî, VI, 299.

yaşındaki Amr b. Selime'nin bu vasfı taşıdığını görerek onu kendilerine imam yapmışlardır.¹⁸⁸⁷

Hiz. Peygamber müslüman olan bazı kabile mensuplarını kendi bölgelerinde İslâm'ı yaymaları için görevlendirirdi. Cüheyne kabilesinden Amr b. Mürre'yi kabilesi arasında İslâm'ı yayması için görevlendirmiştir.¹⁸⁸⁸ Yine Benî Suheym kabilesinden gelen heyeti geri dönüp yurtlarında İslâm'ı yaymaları için görevlendirmiştir.¹⁸⁸⁹ Ebû Ümâme Sudey b. Aclân'ı kendi kabilesi Bâhile'ye İslâm'ı tebliğ etmesi için göndermiştir.¹⁸⁹⁰ Hicretin 10 yılında (631) Medine'ye gelen Yemenli Ezd kabilesi heyetinden Surad b. Abdullah'ı emir tayin etmiş ve onlara Yemen'deki müslüman olmamış diğer kabilelerle cihad emri vermiştir. İbn Sa'd'ın zikrettiği bilgiler Ezd'in bu faaliyetlerinin Yemenli başka kabilelerin müslüman olmasını da beraberinde getirdiğini gözler önüne sermektedir.¹⁸⁹¹

Medine dışından gelen kimseler Resûlullâh'a çeşitli sıkıntılarını aktarır, yardım isterlerdi. Örneğin Benî Nehd heyeti geldiğinde içlerinden Tuhfe b. Rühm ayağa kalkarak beldelerindeki kuraklıktan yakınmış, bu yüzden çektikleri sıkıntılardan dert yanmıştı. Bunun üzerine Hiz. Peygamber Benî Nehd yurdunun bereketlenmesi için dua etmiş, İslâm'ın temel hükümlerini tebliğ ettikten sonra da yanlarında götürmeleri için bu hususlarda temel bilgiler içeren bir belge yazdırmıştı.¹⁸⁹² Sakîf heyetine İslâm'ın hükümlerini öğrenmedeki arzusu sebebiyle emir tayin ettiği Osmân b. Ebû'l-Âs da Kur'ân'ı ezberlemede zorlandığını, Kur'ân okurken ve namaz kılarken kendisine şeytanın musallat olduğunu beyanla yardım istemişti. Resûlullâh onu rahatsız eden şeytanın adının "Hınzeb" olduğunu bildirmiş ve bu hallerde şeytandan Allah'a sığınıp sol tarafına üç kere tükürmesini tavsiye etmiştir. Kur'ân'ı kolay ezberlemesi için de elini Osmân'ın göğsüne koymuş ve "Şeytan, Osmân'ın göğsünden çık!" demiştir. Hiz.

¹⁸⁸⁷ Tayâlisî, II, 702; İbn Sa'd, VII, 89-90; İbn Ebû Şeybe, I, 302; Şâmî, VI, 309. Amr b. Selime o esnada üzerinde yünden kısa bir elbise olduğunu, secde esnasında arkası açıldığı için kendisine Bahreyn'de dokunmuş daha uzun bir elbise verdiklerini ve bu yüzden tarifi imkansız bir sevinç yaşadığını ifade etmiştir. Bk. İbn Sa'd, I, 337; Ahmed b. Hanbel, V, 71; Dârekutnî, II, 42; Şâmî, VI, 309.

¹⁸⁸⁸ İbn Sa'd, I, 333; Heysemî, VIII, 440; Şâmî, VI, 316.

¹⁸⁸⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I, 318; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 105; Şâmî, VI, 342.

¹⁸⁹⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VIII, 279; Hâkim, III, 744; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 420; Şâmî, VI, 243.

¹⁸⁹¹ İbn Sa'd, I, 337-338, *et-Tabakâtü'r-Râbi'a*, II, 790-791; Şâmî, VI, 262.

¹⁸⁹² İbn Şebbe, I, 300-301; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 546; Şâmî, II, 100-101.

Peygamber'in bu sözünden sonra Osmân, ezberlediği hiçbir şeyi unutmadığını ifade etmiştir.¹⁸⁹³ Selâmân heyeti de beldelerindeki kuraklıktan şikayet etmişlerdir. Hz. Peygamber de ellerini kaldırıp yağmur yağdırması için Allah'a dua etmiştir. Heyetten bir kimse Hz. Peygamber'e "Ellerini daha çok kaldırsan daha iyi olur!" deyince de tebessüm etmiş ve ellerini iyice yukarı kaldırmıştı.¹⁸⁹⁴ Benzer bir istek Fezâre heyetinden gelmiştir. Minbere çıkıp ellerini hiç kaldırmadığı kadar yukarı kaldırarak dua etmiştir.¹⁸⁹⁵ Bu esnada Ebû Lübâbe ayağa kalkarak toplanan hurmaları da duasında zikretmesini istemiş; Hz. Peygamber duasına devam edince iki kere daha isteğini tekrarlamıştır. Sonunda Hz. Peygamber "Allahım öyle bir yağmur yağdır ki Ebû Lübâbe hurmalar taşıp dışarı çıkacak korkusuyla elbisesini çıkarıp hurma toplama yerinin yağmur tahliye deliğini elbisesiyle tıkasın!" demiştir. Duası sonrası öyle bir yağmur yağmıştır ki Ebû Lübâbe aynen Hz. Peygamber'in tasvir ettiği şekilde görülmüştür. Sonra kabile mensupları tekrar gelip yağan yağmurun her şeyi helak etmesinden korktuklarını söyleyip yağmurdun durması için dua etmesini istemişler, Hz. Peygamber de aynı şekilde minbere çıkarak isteklerini yerine getirmiştir.¹⁸⁹⁶

Henüz müslüman olmamış kabilelere mensup elçilerden bazıları Medine'ye geldiklerinde kabileleri üzerine seriyye gönderilmiş olduğu haberini alınca soluğu Hz. Peygamber'in yanında alırlar ve birliğin geri çağırılmasını rica ederlerdi. Sudâ kabilesinden Ziyâd b. Hâris es-Sudâî Medine'ye gelip böyle bir haber alınca Resûlullâh'a gelerek kavminden geride kalanları temsilen geldiğini, onların müslüman olacağına kefil olduğunu söyleyip orduyu geri çağırmasını istedi. Hz. Peygamber de Kanât'ta bulunan birliği geri çağırdı. Sudâlı kişi Hz. Peygamber'in yazdığı İslâm'a davet mektubuyla beldesine geri döndü ve kavminden 15 kişi ile müslüman olmak üzere tekrar Medine'ye geldi.¹⁸⁹⁷ Hz. Peygamber'in "Sen kavminde itaat edilen bir kimsenin Sudâlı kardeş!" şeklindeki sözü üzerine Sudâlı sahabi "Ne haddimize, Allah onlara

¹⁸⁹³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, IX, 47; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 600; Süyûtî, *el-Hasâisü'l-Kübrâ*, II, 25; Şâmî, VI, 299.

¹⁸⁹⁴ Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, II, 450; Kelâî, 292-293; İbn Seyyidünnâs, II, 340-341; Şâmî, VI, 345.

¹⁸⁹⁵ İbn Sa'd, I, 297; Kelâî, II, 274-275.

¹⁸⁹⁶ Ebû Avâne, II, 120; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, I, 400, VI, 262; İbn Seyyidünnâs, II, 332-333; Şâmî, VI, 394-395.

¹⁸⁹⁷ İbn Sa'd, I, 326-327; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 664-665; Şâmî, VI, 211, 349.

hidayet nasip etti.” diyerek karşılık vermiştir.¹⁸⁹⁸ Bu husustaki bir diğer rivayet İbn Sa‘d tarafından zikredilmiştir. Buna göre Yemenli Cüreş kabilesi, iki kişiyi gözlem yapmaları için Medine’ye göndermişti. Bu kimseler ikindi namazı sonrası mescidde oturlurken Hz. Peygamber ansızın “Şeker hangi beldededir?” diye bir soru yöneltti. İki cüreşli kendi ülkelerinde “Keşer” isimli bir dağ olduğunu söyleyince Hz. Peygamber dağın adının “Keşer” değil “Şeker” olduğunu ifade etti. Cüreşliler Hz. Peygamber’in durduk yerde neden o dağdan bahsettiğini merak edip sordular. Resûlullâh “Şu anda Allah’ın kurbanlıkları orada boğazlanıyor.” şeklinde cevap verdi. Aslında kastettiği Yemenli müslüman olmamış kabilelerle mücadele görevi verdiği Benî Ezd’li Surad b. Abdullah’ın bir süredir savaştığı Cüreş’e karşı üstünlük kazandığı hususuydu. Bunu anlayan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer yanlarına gelip oturan Cüreşlilere durumu izah ettiler ve hemen Hz. Peygamber’in yanına gidip bu halin onlardan kaldırılması için Allah’a dua etmesini istemelerini salık verdiler. Hz. Peygamber isteklerini kabul edip dua etti. Beldelerine dönen Cüreşliler müteakib günlerde bir heyetle Medine’ye gelerek müslüman oldular. Hz. Peygamber onları “İnsanların en güzel yüzlüleri, en doğru sözlüleri ve en güvenilirleri, hoş geldiniz. Siz bendensiniz, ben de sizdenim.” diyerek karşılamıştır.¹⁸⁹⁹

Hz. Peygamber kendisine gelen heyet mensupları arasındaki meseleleri de dinler ve çözüme kavuştururdu. Böyle bir mesele, Şeybân heyeti ile birlikte Medine’ye gelen Temîmli Kayle bint Mahreme ile Şeybanlı Hureys arasında geçmiştir. Hureys, Hz. Peygamber’den Temîmle aralarında Dehnâ’yı sınır yapmasını istemiş, “Dehnâ’ya yolcular ve bir mecburiyeti olanlar dışında herhangi bir Temîm’li giremesin!” demiştir. Hz. Peygamber tam bu hususu yazdıracağı sırada Kayle’nin, Temîmlilerin yurduna oldukça yakın olan Dehnâ’nın develerin bağlandığı, koyun sürülerinin sulandığı verimli bir yer olduğunu söyleyip itiraz etmesi üzerine belgeyi yazdırmaktan vazgeçen Hz. Peygamber, ikilinin aralarında geçen konuşmaları dinledikten sonra Kayle ve kızları için kırmızı deri üzerine, onlara haksızlık yapılmamasını, nikaha zorlanmamalarını emreden bir belge yazdırmıştır.¹⁹⁰⁰

¹⁸⁹⁸ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, II, 332-333; Şâmî, VI, 211.

¹⁸⁹⁹ İbn Hişâm, IV, 789; Bekrî, IV, 1130; Şâmî, VI, 262.

¹⁹⁰⁰ İbn Sa‘d, I, 318-320; Ebû Dâvud, İmâre, 36; Şâmî, VI, 348.

Hız. Peygamber heyetlerin makul isteklerini yerine getirirdi. Eslemli bir grup müslüman olduğunda “Bizler ensarın kardeşıyız.” diyerek Resûlullâh’tan onun katında bütün Araplar tarafından kıymeti takdir edilecek bir merteye dilediler. Darlıkta ve bollukta Resûlullâh’a yardım edip vefâkâr davranacaklarını taahhüt ettiler. Bunun üzerine Hız. Peygamber “Allah Eslem’i salim kılsın, Gıfâr’ı da bağışlasın.” şeklinde duada bulundu.¹⁹⁰¹ Eş‘arîler geldiğinde Hız. Peygamber onlara nereden geldiklerini sordu. Zebîd’den cevabını alınca da “Allah Zebîd’i bereketli kılsın!” diye dua etti. İçlerinden bir grup Zem‘ için de dua edilmesini istediği halde ikinci sefer de Zebîd için dua etti. İkinci kez Zem‘ için dua istendiğinde “Zem‘’i de bereketli kıl!” diyerek dua etti.¹⁹⁰² Hız. Peygamber’in 9. Yılda (630) Uyeyne b. Hısn komutasında gönderdiği bir seriyyenin esir aldığı bir grup Temîmli’nin serbest bırakılması için ileri gelenlerle birlikte Medine’ye gelen Temîm kabilesi liderlerinden Akra‘ b. Hâbis Resûlullâh’a “Sana karşı mufahara yapmak için geldik, şairimizle hatibimizin bunu gerçekleştirmesine izin ver!” dedi. Hız. Peygamber “Hatibinize izin verdim, söylesin.” buyurdu. Utârid b. Hâcib konuşmaya başladı. Sözleri bitince Resûlullâh, Sâbit b. Kays b. Şemmâs’a¹⁹⁰³ “Kalk ve onun sözlerine cevap ver.” şeklinde emir verdi. Sâbit emri en güzel şekilde yerine getirdi. Hitabette üstünlük sağlayamayan Temîm kabilesi bu sefer de şairleri Zibrikân’ı öne sürerek şiirle mufahare yapmasını istediler. Bunun üzerine Hız. Peygamber Hassân b. Sâbit’i çağırması için bir sahabisini gönderdi. Hassân gelip Zibrikân’ı dinledikten sonra Hız. Peygamber “Hassân, kalk ve ona cevap ver!” dedi. Hassân da bu işi hakkıyla yerine getirdi. Şiirde de başarı sağlayamayan Temîm heyeti müslüman oldu.¹⁹⁰⁴ Benî Hilâl’in kolu olan Benî Âmir’den (10/631) Kabîsa b. Muhârik diyet yükü altında olduğun söyleyip maddi yardım istemiş; Hız. Peygamber de zekat gelirse kendisine vereceğini söylemiştir.¹⁹⁰⁵ Yemen heyeti geldiğinde Hız. Peygamber’den kendilerine Kur’ân okumasını istemişler, Resûlullâh da Saffât suresini okumaya başlamıştı. “Ancak onlardan söz kapan olur. Onu da delip geçen bir alev izler (ve yok eder)!”¹⁹⁰⁶ âyetine gelince alnından akan terlere gözlerinden akan yaşlar

¹⁹⁰¹ İbn Sa‘d, I, 354; Şâmî, VI, 270.

¹⁹⁰² Abdürrezzâk, XI, 54; Şâmî, VI, 273.

¹⁹⁰³ Sâbit’e bu özelliğinden ötürü Resûlullâh’ın Hatibi dendiği bildirilmiştir. Bk. Buhârî, Megâzî, 71; İbn Hibbân, XIII, 25; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, I, 451.

¹⁹⁰⁴ Vâkıdî, III, 975-980; İbn Hişâm, IV, 771-775; Şâmî, VI, 288-291.

¹⁹⁰⁵ İbn Sa‘d, I, 309; Nesâî, Zekât, 80; Şâmî, VI, 425.

¹⁹⁰⁶ Bahsi geçen âyet Sâffât sûresi 37/10. âyettir.

karışmıştı. Onun bu halini gören heyet mensupları “Seni peygamber olarak gönderen Allah’tan korktuğun için mi ağlıyorsun!” diye sormuşlar, Resûlullâh da “Evet, beni öyle bir yol üzere gönderdi ki kılıç kadar keskindir. Birazcık sapsam helak olurum! diyerek “Andolsun, dileseydik biz sana vahyettiğimizi tamamen ortadan kaldırırdık; sonra bu konuda bize karşı kendine hiçbir yardımcı da bulamazdın.” meâlindeki İsrâ suresi 86. âyeti okumuştur.¹⁹⁰⁷

Heyetlerin bazı istekleri ise Resûlullâh tarafından kesin bir dille reddedilirdi. Örneğin Sakîf heyeti mensupları putların durumunun ne olacağını sordular. Hz. Peygamber yıkmalarını söyleyince bunu yapamayacaklarını söyleyip sırasıyla üç sene, iki sene ve nihayet bir sene mühlet istediler.¹⁹⁰⁸ Hz. Peygamber hepsini reddetti. En son bir ay istediklerinde ise onlara hiçbir şekilde süre vermeyeceğini söyleyip Ebû Süfyân ile Muğîre b. Şu‘be’yi Sakîf kabilesinin putlarını yıkmaları için görevlendirdi.¹⁹⁰⁹

Heyet halinde gelenlerin istedikleri şeylerin başında yazılı bir belge yahut mektup gelmektedir. Mutarrîf b. Kâhin başkanlığında gelen Bâhile heyeti müslüman olduklarını beyanla zekat vb. hususlardaki hükümleri açıklayan bir belge istemişlerdir. Resûlullâh onlar için bir belge yazdırmıştır.¹⁹¹⁰ Has‘amlı iki kişi Hz. Peygamber’e gelip müslüman olduktan sonra kendileri için İslâm’ın hükümlerini içeren bir belge yazmasını istemişlerdir.¹⁹¹¹

Heyetlerden belge ya da mektup yönünde bir istek olmasa da Hz. Peygamber mütemadiyen ağırladığı heyet için yurtlarına döndükten sonra amel etmelerini temin amacıyla İslâm’ın temel hükümlerini tebliğ ettiği, hangi ürünlerden hangi oranda zekat vereceklerini açıkladığı yahut kendisine gelen kişiyi kabilesi arasında İslâm’ı tebliğle görevlendirip yetki verdiğini bildirdiği bir metin yazdırırdı. Bu işlem sırasında heyet mensupları ve belgeyi yazan kişinin yanında, bu duruma şahitlik eden bir ya da iki sahabi de hazır bulunurdu. Eslem heyeti için de hayvanlardan nasıl zekat alınacağını

¹⁹⁰⁷ Hakîm et-Tirmizî, II, 217; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, VI, 317; Şâmî, VII, 72.

¹⁹⁰⁸ Mühlet istemelerinin nedeni “putları yıkmak suretiyle İslâm’ı kabul etmeden kabile mensuplarının yüreklerine korku salmamak” şeklinde ifade edilmiştir. Namazdan muaf olmayı istedikleri buna karşılık Hz. Peygamber’in “Namazı olmayan bir dinden hayır gelmez.” diyerek onların bu isteklerini de kesin bir dille reddettiği ifade edilmiştir.

¹⁹⁰⁹ Vâkıdî, III, 967-968; İbn Hişâm, IV, 757-758; Taberî, *Târîh*, III, 99-100; Şâmî, VI, 226, 297.

¹⁹¹⁰ İbn Sa‘d, I, 284; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 127; Şâmî, VI, 278.

¹⁹¹¹ İbn Sa‘d, I, 348; Nüveyrî, XVIII, 72; Şâmî, VI, 331.

bildiren bir belge yazdırmıştı. Sahifeyi Sâbit b. Kays kaleme almış, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ile Hz. Ömer de şahit olmuşlardı.¹⁹¹² Bârik heyeti için belgeyi Übey b. Ka'b'a yazdırmış; Ubeyde b. Cerrâh ile Huzeyfe b. Yemân şahitlik etmişlerdi.¹⁹¹³ Sümâle ve Haddân kabilelerinin mektubunu kaleme alan isim Sâbit b. Kays iken şahitleri de Sa'd b. Ubâde ve Muhammed b. Mesleme idi.¹⁹¹⁴ Tebük Seferi (9/630) dönüşü Hz. Peygamber'i karşılayan Mâlik b. Nemt başkanlığındaki Hemdân heyeti için Hz. Peygamber zekat oranlarını da açıkladığı bir belge yazdırmıştı.¹⁹¹⁵ Nehşel b. Mâlik başkanlığında gelen Bâhile kabilesi için İslâm'ın temel hükümlerini açıklayan bir metni Osmân b. Affân'a yazdırmıştı.¹⁹¹⁶ Sakîf heyetinin belgesini ise Hâlid b. Sa'îd b. Âs yazmıştı.¹⁹¹⁷ Rifâ'a b. Zeyd'le birlikte gönderdiği belgede ise Rifâ'a'nın kabilesi arasında İslâm'ı yaymakla görevlendirildiğini, onun davetine iştirak etmeyenlerin iki aylık bir eman süresi olacağını bildirmiştir.¹⁹¹⁸ Himyer heyeti için yazdırdığı belge ise müslüman olanlar için zekat oranlarını, yahudi ve hristiyanlar için ise cizye miktarlarını açıkladığı oldukça detaylı bilgileri haizdi.¹⁹¹⁹ Hz. Peygamber ayrıca bir yeri iktâ ettiğinde ya da sınır belirlediğinde de bunu bildiren bir belge yazdırırdı. Benî Müntefik ileri gelenlerinden Rebî' b. Mu'âviye, Mutarrif b. Abdullah ve Enes b. Kays'a, Benî Ukayl'a ait pınarları ve hurma ağaçları ile bilinen Akîk vadisini ikta etmiş ve kırmızı deri parçası üzerine yazdırdığı belgede namaz kılıp zekat verdikleri, Allah'a ve Resûl'üne itaat ettikleri sürece Akîk'i onlara ikta ettiğini bildirmiştir.¹⁹²⁰ Hicretin 5. yılında Müzeyne heyeti ile birlikte gelen Bilâl b. Hâris'e ise Medine yakınlarındaki Akîk vadisinin kabile sınırları içerisinde kalan kısmını ikta etmiştir.¹⁹²¹

Hz. Peygamber'e müslüman olduklarını bildirmek için bizzat gelmeyen bazı kimseler, bir elçi ile durumu anlatan bir mektup gönderirlerdi. Hz. Peygamber de onlara cevabi mektup gönderirdi. Hz. Peygamber'in Ayyâş b. Ebû Rebî'a ile İslâm'a davet mektubu gönderdiği Himyerî melikleri buna örnektir. Tebük Seferi dönüşü (9/630)

¹⁹¹² İbn Sa'd, I, 354; Şâmî, VI, 270.

¹⁹¹³ İbn Sa'd, I, 286-287; 352; Şâmî, VI, 277.

¹⁹¹⁴ İbn Sa'd, I, 353; İbn Asâkir, IV, 327; Şâmî, VI, 303.

¹⁹¹⁵ İbn Hişâm, IV, 796-797; Zemahşerî, *el-Fâik*, III, 433; Kalkaşendî, II, 263; Şâmî, II, 101.

¹⁹¹⁶ İbn Sa'd, I, 307; Şâmî, VI, 278.

¹⁹¹⁷ Vâkıdî, III, 973; İbn Hişâm, IV, 759-760; Şâmî, VI, 296.

¹⁹¹⁸ İbn Sa'd, I, 354; Şâmî, VI, 307.

¹⁹¹⁹ İbn Sa'd, I, 356; Nüveyrî, XVIII, 76-77; Şâmî, VI, 323-324.

¹⁹²⁰ İbn Sa'd, I, 302; Aynî, VII, 414; Şâmî, VI, 384.

¹⁹²¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 326.

Himyerî melikleri Hâris b. Abdükülâl, Nuaym b. Abdükülâl, Nu‘mân¹⁹²² ve Zür‘a Zûyezen; Mâlik b. Mürâre (Mürre) er-Rehâvî’yi müslüman olup müşrikleri terk ettiklerini bildiren bir mektupla Hz. Peygamber’e göndermişlerdir. Hz. Peygamber de bu duruma sevindiğini bildiren ve müslümanlar olarak yerine getirmeleri gereken yükümlülükleri anlatan cevâbî bir mektup göndermiştir.¹⁹²³

Hz. Peygamber ashabıyla mescidde oturmakta iken gelen elçilerin ilettikleri bazı gizli mesajları gerekli gördüğü durumlarda ashabıyla paylaşırdı. Bir defasında bir elçi gelip kulağına bir şeyler fısıldadığında Hz. Peygamber’in öfkeden yüzünün rengi değişmiş, alındaki çizgilere kan yürümüş ve etrafındakilere şöyle demiştir. Bu gelen Âmir b. Tufeyl’in elçisidir, bana Yahudiliği teklif ediyor. Allah İsmâiloğullarından iki boy olan Benî Kayle¹⁹²⁴ ile ihtiyacım olan desteği verir, onlar bana yeter!”¹⁹²⁵

Medine’ye Hz. Peygamber’le görüşmeye gelen kimseler arasında ferden yahut heyet halinde şehre intikal eden yahudiler ya da hristiyanlar da bulunuyordu. Yemen yahudilerinden Nu‘mân es-Sebeî bunlar arasındadır. Medine’ye gelip Hz. Peygamber’le görüştü ve ona bazı sorular sordu. Ardından babasının bir Tevrat sayfasını mühürleyerek Yesrib’de bir peygamber çıktığını duyuncaya kadar açmamasını, beklediği haber geldiğinde de okumasını, sonra da gidip iman etmesini söylediğini, bi’seti duyup da sayfayı açınca orada son peygamberin dolayısıyla Hz. Peygamber’in özelliklerini bulduğunu anlattı. Hz. Peygamber onun bu sözlerine çok sevindi. İlerleyen günlerde sık sık ashabı ile birlikte iken “Anlatsana Nu‘mân” diyerek kendisine söylediklerini ashabının da duymasını temin eder, dinlerken tebessüm eder ve “Şehadet ederim ki ben Allah’ın resûlüyüm.” derdi.¹⁹²⁶ Hristiyan Cârûd, Seleme b. İyâd-Esedî’ye Hz. Peygamber’in sıddîkiyetini ölçme noktasında bulduğu formülü anlatmış ve bunu uygulamak üzere Hz. Peygamber’in yanına gelmişlerdi. Cârûd öncelikli olarak Resûlullâh’a insanları neye davet ettiğini sormuş, Resûlullâh’ın İslâm’ın tevhid, namaz,

¹⁹²² İbn Hişâm “kile” derecesinde aktardığı bir bilgide Nuaym’ın, Me‘âfir ve Hemdân boylarının meliki olduğunu zikretmektedir. Bk. İbn Hişâm, IV, 790.

¹⁹²³ İbn Hişâm, IV, 790-791. Hz. Peygamber Ayyâs b. Ebû Rebî ‘a’yı bir mektupla Himyer meliklerine göndermiş ve onları İslâm’a davet etmiştir. Bk. Hüseyin Algül, “Himyerîler”, *DİA*, (İstanbul 1998), s. 62-63.

¹⁹²⁴ Kast edilen Evs ve Hazrec adlı iki boydan oluşan ensardır.

¹⁹²⁵ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, III, 246; Hâkim, III, 612; Şâmî, III, 183.

¹⁹²⁶ Süheylî, I, 395; İbn Seyyidünnâs, I, 131-132; Şâmî, III, 378.

zekat, oruç, hac gibi emirlerini tebliğ etmesinden sonra ise “Dinimi senin dinin için terk edecek olsam yanlış yapmamış olacağım hususunda bana garanti verebilir misin?” diye sormuş, Hz. Peygamber de İslâm’dan daha hayırlı bir din olmadığı konusunda garanti verebileceğini söylemişti.¹⁹²⁷ Cârûd ardından “Her birimiz buraya gelmeden önce sana sormak üzere üç sual belirledik, birbirimize de söylemedik. Bunların ne olduğunu bilersen hak peygamber olduğuna inanırız!” dedi. Bunun üzerine Resûlullâh bir süre uykuya dalmış, hatta başı düşmüştü. Sonra alnından terler akar bir halde başını kaldırmış ve birer birer belirledikleri soruları ve cevaplarını onlara söylemişti.¹⁹²⁸ Bunun üzerine iman eden Cârûd ve arkadaşı binek istemişler ancak Resûlullâh o an için buna imkan bulamadığını ifade etmiştir. Cârûd’un bir sorusu da yurtları civarında bulunan kaybolmuş deve sürüsü ile ilgili olmuştur. Hz. Peygamber, devenin kimsenin himayesine ihtiyaç duymayan bir hayvan olduğunu, kendi kendine sahibini bulabileceğini, dolayısıyla ilişilmemesi gerektiğini, aksi bir davranışın azabı celbedici olduğunu söylemiştir.¹⁹²⁹ Hz. Peygamber’in İslâm’a davet mektubu gönderdiği hristiyan Necrân heyeti de (9/631) Medine’ye gelmiş ve sefer elbiselerini çıkarıp oldukça renkli, altınla süslenmiş, şatafatlı elbiselerini giyip üzerlerine taktıkları atkıları da altın parçalarıyla tutturup takılarını takarak mescide girmişlerdi.¹⁹³⁰ Resûlullâh onların mescidde doğuya doğru dönerek ibadet etmelerine ses çıkarmamış; sonrasında bu heyetle arasında mübâhale¹⁹³¹ olayı yaşanmış,¹⁹³² Âl-i İmrân suresinin ilk 80 âyeti nâzil olmuştur.¹⁹³³ Neticede Necranlıların, Hz. Peygamber’in kendileri için vereceği karara

¹⁹²⁷ İbn Hişâm, IV, 781; İbn Sa’d, V, 560; İbn Seyyidünnâs, II, 314-315; Şâmî, VI, 304.

¹⁹²⁸ Şâmî, VI, 303-304; Halebî, III, 250.

¹⁹²⁹ İbn Hişâm, IV, 781; Kelâî, II, 282; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 606; Şâmî, VI, 304.

¹⁹³⁰ Beyhakî’nin *Delâil* isimli eserinde yer verdiği bir rivayette üzerlerindeki bu elbise ve kıyafetlerden ötürü Hz. Peygamber’in heyet mensuplarının selamını almadığı ve konuşmadığı, heyet mensuplarının Hz. Ali’nin telkiniyle üstlerindeki çıkarıp yolculuk elbiselerini giymeleri üzerine Hz. Peygamber’in selamlarını aldığı ve “İlk geldiğinizde şeytan da sizlerle beraberdi!” dediği bildirilmiştir. Bk. Beyhakî, *Delâil*, V, 386; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, V, 65; Şâmî, VI, 415-417.

¹⁹³¹ Hz. Peygamber heyet mensuplarını İslâm’a davet etmiş ve Hristiyanlıktaki Hz. İsa ile ilgili inanışların yanlışlığını Âl-i İmrân suresinin ilk 80 âyetiyle ortaya koyduktan sonra yine Âl-i İmrân Sûresinin 61. âyeti gereği “Eğer söylediklerimi inlar ederseniz sizinle mübâhele edeceğim!” demiştir. Mübâhele âyeti şu şekildedir: “Sana (gerekli) bilgi geldikten sonra artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa de ki: “Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım. Biz de siz de toplanalım. Sonra gönülden dua edelim de, Allah’ın lanetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım.” Heyet bunu göze alamamış, Hz. Peygamber’le anlaşma yoluna gitmişlerdir. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Hz. Muhammed’in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, II (Ankara 1975), s. 143-149.

¹⁹³² İbn Hişâm, II, 315-322; Şâmî, VI, 417-421.

¹⁹³³ Taberî, *Tefsîr*, III, 162-164.

razı olacaklarını beyan etmeleri üzerine Resûlullâh bir anlaşma metni yazdırmış¹⁹³⁴ ve “Bizimle güvenilir bir kimseyi gönder!” demeleri üzerine mali konularda aralarında hakemlik yapmak üzere Ebû Ubeyde b. Cerrâh’ı görevlendirmiştir.¹⁹³⁵

Mensuplarının kimisi müslüman kimisi hristiyan olan heyetler de Hz. Peygamber’le görüşmeye geliyordu. Benî Tağlib, bir kısmı müslüman bir kısmı hristiyan olan bir grup mensubuyla Hz. Peygamber’e heyet göndermişti. Hristiyan olanlar üzerlerinde altın haçlarını taşıyorlardı. Onların Remle bint Hâris’in evinde konaklamalarını temin eden Hz. Peygamber bu heyet içerisinde yer alan ve müslüman olmak istemeyen hristiyanların, yeni doğan çocuklarını vaftiz edip hristiyan yapmamaları kaydı şartıyla dinlerinde kalmalarına izin vermiştir. Heyet içerisinde yer alan müslümanlara ise hediyeler vermek suretiyle göndermiştir.¹⁹³⁶

Hz. Peygamber Medine dışından haberler getiren kimselerle de yakından ilgilenirdi. Çevre kabilelerin faaliyetleriyle ilgili birçok gelişme Hz. Peygamber’e ulaştırılmakta ve değerlendirmesine sunulmaktaydı. Hudeybiye Antlaşması (6/628) sonrası müslümanların müttefiki olan Huzâalılar, yine aynı anlaşmayla Mekkeli müşriklerin müttefiki olduğunu ilan eden Benî Bekr’in Kureyş destekli saldırısına uğraması meselesi de bizzat Huzâa kabilesinin lideri Amr b. Sâlim başkanlığında kırk kişilik bir heyet tarafından Hz. Peygamber’e anlatılmıştır. Heyet durumu anlatıp sözlerini bitirdiklerinde Amr da ayağa kalkıp Resûlullâh’ın desteğini isteyen bir şiir inşâd etmiştir. Hz. Peygamber bu anlatılanlar üzerine Benî Bekr’in tamamını mı sorumlu tuttuklarını sormuş, yalnızca Benû Nüfâse’nin sorumlu olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber “Bu Benî Bekr’in bir koludur.” dedikten sonra Mekkelilere bir elçi gönderip bu sorunu çözeceğini söylemiş,¹⁹³⁷ ayrıca kendisinden şiirle yardım isteyen Amr’a “İstediğin yardım senindir ey Amr b. Sâlim” dedikten sonra gökyüzünde beliren bulutları işaret ederek “Bunlar Benî Ka’b’a yardımımızı kolaylaştıracak.” şeklinde bir beyanda bulunmuştur.¹⁹³⁸ Ayrıca duydukları karşısında oldukça öfkelenmiş ve ridasını

¹⁹³⁴ İbn Sa’d, I, 287-288; İbn Şebbe, I, 310. İlgili anlaşma gereği Necrânlılar, iki taksitte ödemek üzere her yıl 2000 kat elbise vermeyi kabul etmişlerdir.

¹⁹³⁵ Tayâlisî, I, 328-329; İbn Sa’d, III, 412; Ahmed b. Hanbel, I, 414; Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, IX, 328; Şâmî, VI, 421.

¹⁹³⁶ İbn Sa’d, I, 316; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, V, 108; Şâmî, VI, 287.

¹⁹³⁷ Vâkîdî, I, 787, II, 786; Şâmî, V, 204-205.

¹⁹³⁸ İbn Hişâm, IV, 666-667; Taberî, *Târîh*, III, 45; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, IX, 233; Şâmî, V, 203.

sürerken “Kendi canımı koruduğum gibi Benî Ka‘b’ı korumazsam Allah’tan yardım görmem.”¹⁹³⁹ demiştir.¹⁹⁴⁰ Öte yandan çeşitli vesilelerle Medine’ye gelen kimselerin çevre beldelere dair getirdikleri haberler de Hz. Peygamber’e ashabı tarafından ulaştırılırdı. Medine’ye mal satmak için gelen bir kimse alışveriş yaptığı sırada konuştuğu ashaptan bazı kimselere Benî Enmâr ve Benî Sa‘d b. Sa‘lebe’nin Resûlullâh’la savaşmak üzere toplandıklarını, müslümanları bu gelişmelerden bîhaber gördüğünü söylemiş, bu bilgi derhal Resûlullâh’a iletilmişti. Bu gelişme üzerine Hz. Peygamber Zâtü’-Rikâ Gazvesi’ni (5/626) gerçekleştirmiştir.¹⁹⁴¹

Hz. Peygamber Medine’ye biat etmek üzere gelip de fırsatını bulduğunda ihanet edenleri layık oldukları şekilde cezalandırmaktan geri durmamıştır. Benî Becîle’nin Ukl ve Ureyne kollarına mensup bir grubun yaptıkları buna örnektir. Medine’ye Resûlullâh’a biat etmek için gelen ve suffede misafir edilen Benî Ukl ve Ureyne’ye mensup bir grup hastalanınca Hz. Peygamber iyileşinceye kadar istifade etmeleri için Medine çevresinde azatlı kölesi Yesâr’ı otlattığı develeri adres gösterdi. Bu kişiler develerin süt ve sidiklerinden istifade ile iyileşince Yesâr ve arkadaşlarını el ve ayaklarını çapraz kesip gözlerini dağlamak ve işkence yapmak suretiyle öldürdüler ve develeri alıp kaçtılar. Bunu öğrenen Hz. Peygamber arkalarından bir birlik gönderip yakalanmalarını istemiş ve aynı şekilde el ve ayaklarını kestirtip gözlerini dağlattıktan sonra kızgın çölde aç ve susuz ölüme terkederek¹⁹⁴² cezalandırmıştır.¹⁹⁴³

Hz. Peygamber heyetleri karşılarken giyeceği kıyafetlere özen gösterirdi. Onları karşılamaya çıktığında üzerinde en güzel elbisesi olurdu.¹⁹⁴⁴ Ashabından da bu hususa riayet etmelerini isterdi. Kinde heyeti geldiğinde (10/631) üzerinde Yemen’de dokunmuş üç parça elbiseden oluşan bir takım vardı. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer de

¹⁹³⁹ İbn Abbâs’tan gelen bir diğer rivayette ise “Canımı, ailemi ve malımı müdafaa ettiğim gibi onları da müdafaa edeceğim.” demiştir. Bk. Abdürrezzâk, V, 374; Şâmî, V, 203.

¹⁹⁴⁰ Vâkıdî, I, 789, II, 791; İbn Sa‘d, II, 134; Fâkihî, V, 103; Şâmî, V, 203.

¹⁹⁴¹ Vâkıdî, I, 395-396; Zehebî, *Târihu’l-İslâm*, II, 247; Şâmî, V, 175.

¹⁹⁴² Bu cezalandırma şekli Hz. Peygamber ve müslümanlar aleyhine kullanılmak istenince “Allah’a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri, yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır.” meâlindeki Mâide sûresi 33. âyet nâzil olmuştur. Bk. Şâmî, IX, 200.

¹⁹⁴³ İbn Hişâm, IV, 826; Buhârî, Cihâd, 152; Müslim, Kasâme, 9; Şâmî, VI, 115-116; IX, 200.

¹⁹⁴⁴ İbn Sa‘d, IV, 346; İbn Hibbân, *es-Sîre*, s. 291.

aynı şeyleri giymişlerdi.¹⁹⁴⁵ Urve b. Zübeyr Hz. Peygamber'in heyetleri karşılarken giydiği elbisenin hadramî olup uzunluğunun 4 zirâ', genişliğinin iki zirâ' ve bir karış olduğunu söylemiştir.¹⁹⁴⁶ Yine elçiler geldiğinde giydiği yeşil bir elbiseden bahsedilmiştir.¹⁹⁴⁷ Hz. Peygamber'in heyetler için giydiği elbiseler sadeydi. Şatafatlı, renkli, ipek ya da altın süslemeleri olan elbiseleri giymezdi. Hz. Ebû Bekir'le Hz. Ömer Bizans İmparatoru Herakleious'un gönderdiği ince ipek elbiseyi önemli günlerde, heyet ağırlarken giyerek düşmanlarını korkutup müslümanları sevindirebileceğini söylemişler; bunun üzerine Resûlullâh bir kere giyip hutbe irat etse de rahatsız olup minberden inince Ca'fer'e göndermiştir.¹⁹⁴⁸ Bir rahibin hediye ettiği ince ipekten dikişli bir elbiseyi önce giymiş, sonra eve giderek çıkarmış ve Hz. Ömer'in gelmek üzere olan heyeti karşılarken giymesi yönündeki telkinlerine olumsuz cevap vererek "O elbiseyi bu dünyada değil ahirette giymemiz daha uygun olur!" demiştir.¹⁹⁴⁹

Hz. Peygamber gelen heyetlere mensup oldukları kabileleri sorardı. Kays b. Garbe 250 Ahmesli ile birlikte geldiğinde Hz. Peygamber onlara kim olduklarını sordu. "Biz Ahmesullâhız" diye cevap verdiler. Câhiliye devrinde böyle anılırlardı. Resûlullâh "Artık siz Allah'a aitsiniz." dedi ve gelen kabilelere¹⁹⁵⁰ atâ verilip belge yazılmasını ancak bu işleme Ahmeslilerden başlanmasını emretti. Ayrıca Ahmesliler için "Allahım onlara cömertçe ihsan et ve bereket nasib eyle!"¹⁹⁵¹ şeklinde dua etmiştir.¹⁹⁵²

Hz. Peygamber kendisine gelen heyetlerin mensup olduğu kabilelerin olumlu özelliklerine dikkat çekmeyi de ihmal etmezdi. Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayete göre "Ezd ne kadar güzel bir heyettir." diye başlayan ifadesinin devamında bu kabilenin olumlu özelliklerini saymıştır.¹⁹⁵³ Ezd kabilesinin bir kolunun yaşadığı Umân için çocukların sütanneye verilebilecekleri seçkin bir bölge olduğu tespitinde

¹⁹⁴⁵ İbn Sa'd, IV, 346; Şâmî, VI, 259.

¹⁹⁴⁶ Abdullah b. Mübarek, s. 264; İbn Sa'd, I, 458; Şâmî, VI, 259. Urve ayrıca halifeler döneminde de kullanılan elbisenin eskiyince Hz. Peygamber'in bayramlarda giydiği elbise ile birlikte saklanılmak üzere kaldırıldığı bilgisini vermektedir.

¹⁹⁴⁷ Ebû's-Şeyh, II, 151; Şâmî, VII, 312.

¹⁹⁴⁸ İbn Kâni', II, 217; Şâmî, VII, 298.

¹⁹⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, III, 347; Heysemî, V, 249; Şâmî, VII, 299.

¹⁹⁵⁰ İbn Sa'd'dan gelen rivayette Ahmeslilerle gelen kavmin Becîle olduğu, Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayette ise Kays olduğu bildirilmiştir. Bk. İbn Sa'd, I, 347; Ahmed b. Hanbel, IV, 315; Şâmî, VI, 261.

¹⁹⁵¹ Ahmesliler için "Allahım! Ahmeslilere, bineklerine ve erkeklerine bereket ihsan eyle!" şeklinde dua ettiği de rivayet olunmuştur. Bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 315; Şâmî, VI, 261.

¹⁹⁵² İbn Sa'd, I, 347; Şâmî, VI, 261.

¹⁹⁵³ Ahmed b. Hanbel, II, 351; Heysemî, X, 19; Şâmî, VI, 264.

bulunmuştur.¹⁹⁵⁴ İbn Kayyim'in zikrettiği bir bilgiye göre Hz. Peygamber Benî Eş'ar için "İnsanlar içerisinde onlar içi misk dolu kese gibidirler." açıklamasında bulunmuştur.¹⁹⁵⁵ Devs kabilesinden gelen (8/630) 400 kişilik heyeti "Hoşgeldiniz insanların yüzce en güzelleri, en güvenilirleri!" diyerek karşılamıştı.¹⁹⁵⁶ Tay kabilesinin reisi Zeydül-hayl için "Araplardan bana övgüyle bahsedilen kim varsa hakkında söylenilenleri o kadar da hak etmediğin gördüm. Zeydül-Hayl hariç. O hakkında söylenilen her övgüyü gerçekten hak ediyor!"¹⁹⁵⁷ Bazı heyetler de sergiledikleri davranışlardan ötürü Hz. Peygamber'in takdirini kazanırlardı. Tüçib heyeti (9/630) İslâm'a girdiklerini beyan için Medine'ye gelirken beraberlerinde zekatlarını da getirince Hz. Peygamber çok sevinmiş ve heyettekileri takdir etmiştir. Gelenler "Sana Allah'ın mallarımız üzerindeki hakkını getirdik." deyince Hz. Peygamber "Onları geri götürüp fakirleriniz arasında dağıtın." demiş ancak heyettekiler "Sana zaten fakirlerimizden arta kalanı getirdik." şeklinde karşılık vermişlerdir. Hz. Ebû Bekir Resûlullâh'a "Gelen Arap heyetleri içerisinde Tüçib'in bu kolu gibisi yok." diyerek sevincini izhar etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Hidayet Allah'ın eliyledir. Allah birisi için hayır dilerse onun kalbini imanla doldurur." demiş ve gerek sorularına cevap verirken gerekse İslâm'ın emir ve yasaklarını öğretirken bu heyetle yakından ilgilenmiştir.¹⁹⁵⁸ Bir sohbet meclisinde "Allah Kays'a rahmet etsin!" demiş, birdenbire yaptığı bu dua karşısında şaşırان sahabilere Kays kabilelerinin olumlu özelliklerinden bahsedip "Gün gelecek bu dinin Kays'tan başka yardımcısı olmayacak!" demiştir.¹⁹⁵⁹

Hz. Peygamber dualarıyla da kabile mensuplarını taltif ederdi. Rehâvî heyetinden sancak bağıladığı Katâde er-Rehâvî Medine'den ayrılacağı zaman Hz. Peygamber'in elini tutarak veda etmiş, Resûlullâh da "Allah takvanı arttırsın, günahlarını bağışlasın ve seni her daim hayra yöneltsin!" diyerek dua etmişti.¹⁹⁶⁰ "Ah! Aneze ne güzel bir kabiledir! diyerek karşıladığı Beni Aneze'yi uğurlarken de "Allahım onlara ne az ne çok tam kararında rızık nasip eyle!" diyerek dua etmiştir.¹⁹⁶¹ Neha'

¹⁹⁵⁴ Abdürrezzâk, VII, 485; Fâkihî, III, 298; Şâmî, VI, 264.

¹⁹⁵⁵ İbn Sa'd, I, 348; Şâmî, VI, 274.

¹⁹⁵⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VII, 47; Heysemî, X, 21; Şâmî, VI, 336.

¹⁹⁵⁷ İbn Hişâm, IV, 782-783; İbn Hazm, s. 403; İbn Seyyidünnâs, II, 317; Şâmî, VI, 358.

¹⁹⁵⁸ Kelâî, II, 269; İbn Seyyidünnâs, II, 329-330; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 650; Şâmî, VI, 285.

¹⁹⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VIII, 77; Şâmî, VI, 399; Müttakî el-Hindî, XII, 67.

¹⁹⁶⁰ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 142; Heysemî, X, 184; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 418; Şâmî, VI, 339.

¹⁹⁶¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VII, 55; Heysemî, X, 21; Şâmî, VI, 388.

heyeti temsilcilerinin davranışlarını çok beğenmiş ve özel dualar etmişti.¹⁹⁶² Öyle ki bu duaları işiten İbn Mes'ûd onlardan birisi olmayı arzu ettiğini söylemiştir.¹⁹⁶³

Hız. Peygamber zaman zaman gelen heyetler içerisinde yer alan bazı kimselerle özel sohbetlerde bulunurdu. 9. yılda gelen (630) Temîm heyeti içerisinde yer alan şair Kays b. Âsım, Zibrikân b. Bedr ve Amr b. Ehtem Hız. Peygamber'in yanına gelip oturdular. Zibrikân söze başlayıp kabilesinin efendisi olduğu iddiasında bulunup Amr b. Ehtem'in bunu çok iyi bildiğini söyleyince Amr Zibrikân'ı yermeyen ama aynı zamanda övmeyen, vasat bir kimse olduğunu beyan eden bir ifade kullandı. Zibrikân bunun üzerine Resûlullâh'a "Aslında benim bu söylediklerinin fevkalade fevkinde olduğumu biliyor ama hasedinden söylemiyor." deyince Amr bu sefer Zibrikân'ı yerden yere vurdu ve ekledi. "Yâ Resûlellâh, söylediğim şeylerin evveli doğrudur; âhiri de yalan değildi. Ama ben yetinmeyi bilene kanaatimden daha olumlu şeyler söyleyen; bilmeyeni ise olduğundan daha da kötü gösterebilen bir kimseyim. Bu yüzden bütün söylediklerim doğrudur." Hız. Peygamber Amr'ın bu belîğ sözleri karşısında "Sözde sihir vardır." demekten kendisini alamamıştır.¹⁹⁶⁴ Murâd kabilesi lideri Ferve b. Müseyk'e de bir konuşması sırasında "Rezm (Redm) günü"¹⁹⁶⁵ kavmine olanlar seni üzüyor mu?" diye sormuş; Ferve de "Üzmemesi mümkün mü?" şeklinde karşılık vermişti. Resûlullâh bunun üzerine onu teselli etmiş ve "O gün olanlar kavminin bugün İslâm'a girişlerini kolaylaştırmıştır!" tespitinde bulunmuştur.¹⁹⁶⁶ Muhârib heyeti (10/631) içerisinde yer alan bir kimseyi uzun süre süzmüş; adam bunu fark edince nedenini sormuş, Hız. Peygamber de "Seni daha önce gördüm!" demiştir. Bunun üzerine Muharibli kişi kendisini daha önce Ukâz panayırında insanları İslâm'a davet ederken gördüğünü ve galiz küfürlerle davetini reddettiğini, o günlerden bu günlere geldiği için Allah'a çok şükrettiğini, arkadaşların Câhiliye inançları üzere öldüklerini söylemiş ve kendisini

¹⁹⁶² İbn Sa'd, I, 346.

¹⁹⁶³ Ahmed b. Hanbel, I, 403; Şâmî, VI, 423.

¹⁹⁶⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, XI, 339-340; İbn Abdülber, III, 249; Süheylî, IV, 345-346; Heysemî, VIII, 217; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, X, 237; Şâmî, VI, 291.

¹⁹⁶⁵ Bedir Gazvesi esnasında Murâdlılar'la Hemdânlılar arasında meydana gelen ve Murâdlıların bağlı bulundukları Kinde kralları yardım etmediği için ağır kayıplar verdikleri bir savaş. Bk. Salim Ögüt, "Ferve b. Müseyk", *DİA*, XII (İstanbul 1995), s. 415.

¹⁹⁶⁶ İbn Hişâm, IV, 786; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 345; Kelâî, II, 271; Şâmî, VI, 392-393.

affetmesi için Allah’a dua etmesini istemiştir. Hz. Peygamber heyet mensubuna İslâm’a girdiği anda geçmiş günahlarının silineceğini ifade etmiştir.¹⁹⁶⁷

Hz. Peygamber heyet mensuplarının Medine’de kaldığı süre içerisinde İslâm’ın temel hükümlerini öğrenmeleri için gereken çabayı gösterirdi. Kendi özel sohbetlerinin yanı sıra sahabileri bu işle görevlendirirdi. Benî Sa’lebe heyeti (8/630) Medine’de kaldığı süre içerisinde¹⁹⁶⁸ bu çabanın bir sonucu olarak Kur’ân ve sünnete dair esasları öğrenmişlerdi.¹⁹⁶⁹ Murâd kabilesi lideri Ferve b. Müseyk (10/631) her gün defaatle Hz. Peygamber’in yanına gelerek onun sohbetlerinden istifade ediyor, Kur’ân’ı ve İslâm’ın hükümlerini öğreniyordu.¹⁹⁷⁰ Sakîf heyeti için kurdurduğu çadırı her yatsı namazının ardından ziyaret ediyor ve saatlerce kah bir ayağına kah diğer ayağına dayanarak ayakta İslâm’ı anlatıyordu.¹⁹⁷¹ Havlân heyetine Medine’de kaldıkları süre boyunca Kur’ân’ı ve sünneti öğretsinler diye sahabileri görevlendirmişti.¹⁹⁷² Gâmid heyetine (10/631) Kur’ân’ı öğretmesi için görevlendirdiği sahabe Übey b. Kâ’b’dı.¹⁹⁷³ Abdullah Zü’l-Bicâdeyn’le ise bizzat ilgilenmiş, kendisine yakın bir yerde kalmasını istemiş ve ona Kur’ân’ı bizzat kendisi öğretmiştir.¹⁹⁷⁴ Ebû Sa’lebe’nin Hz. Peygamber’den kendisine dinin hükümlerinin öğretecek bir sahabiyi tesviye etmesini istediği, Resûlullâh’ın da onu Ebû Ubeyde b. Cerrâh’a gönderdiği bildirilmiştir.¹⁹⁷⁵

Hz. Peygamber heyet mensuplarına zaman zaman isimlerini sorar ve uygun görmediklerini değiştirirdi. Cu’fî heyetinden Ebû Sebre’nin oğullarından birisine isminin ne olduğunu sormuş; Azîz deyince de “Allah’tan başka aziz yoktur!” diyerek ismini Abdurrahman olarak değiştirmiştir.¹⁹⁷⁶ Hz. Peygamber’in değiştirdiği yalnızca insan isimleri değildi. Uygun görmediği yer isimlerini de değiştirirdi. Cüheyne heyeti içerisinde yer alan Abdüluzza’nın ismini Abdullah olarak değiştirmiş, “yoldan çıkarıcı” anlamındaki gavâ isimli vadilerini de Doğru yola sevkeden” anlamındaki “Rüşd”

¹⁹⁶⁷ İbn Seyyidünnâs, II, 338; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 664; Şâmî, VI, 409.

¹⁹⁶⁸ İbn Sa’d, I, 298.

¹⁹⁶⁹ Kelâî, II, 273; Şâmî, VI, 295.

¹⁹⁷⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’r-Râbi’a*, II, 736; Şâmî, VI, 392-393.

¹⁹⁷¹ Ahmed b. Hanbel, IV, 343; Ebû Dâvud, Ramazân, 9; Şâmî, VIII, 503.

¹⁹⁷² İbn Sa’d, I, 324; Şâmî, VI, 331-331.

¹⁹⁷³ İbn Sa’d, I, 345; İbn Seyyidünnâs, II, 342; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 671; Şâmî, VI, 390.

¹⁹⁷⁴ Vâkıdî, III, 1012-1013; Şâmî, V, 458.

¹⁹⁷⁵ Kettânî, I, 178.

¹⁹⁷⁶ İbn Sa’d, I, 325-326; Şâmî, VI, 315.

ismiyle değiştirmiştir.¹⁹⁷⁷ Dâriyyîn heyeti mensuplarından Tayyib'in ismini Abdullah, Azîz'in ismini ise Abdurrahman olarak değiştirmişti.¹⁹⁷⁸ 18 erkek çocuğun ardından bir kız sahibi olduğunu ve ismini Sufre koyduğu söyleyen Kâtı' b. Sârik'a da "O halde sen "Ebû Sufre'sin!" diyerek künye vermiştir.¹⁹⁷⁹ Ebû'l-Hakem olarak künyelenen Hânî' b. Yezîd'e "Sana neden böyle diyorlar?" diye sormuş; "Kavmim bir şeyde ihtilaf ettiklerinde bana müracaat ederler, ben de aralarında hüküm veririm!" deyince "Hakem olan Allah'tır, bütün hükümlerin aslı ona aittir!" diyerek ona en büyük oğlundan ötürü Ebû Şureyh künyesini uygun görmüştür. Aynı heyetten bir kişinin isminin Abdülhacer olduğunu duyunca da ona Abdullah ismini vermiştir.¹⁹⁸⁰ Tay kabilesinin (9/630) lideri Zeydü'l-Hayl'in ismini Zeydü'l-Hayr olarak değiştirmişti.¹⁹⁸¹ Benî Hilâl b. Âmir heyeti içerisindeki bir zatın ismini sormuş, "Abd-i Avf b. Efram" deyince ismini Abdullah olarak değiştirmiştir.¹⁹⁸²

Resûlullâh sıhhat problemleri olan heyet mensuplarıyla da ilgilenirdi. Cu'fi heyetinden Ebû Sebre, avucunda yayılan ve devesinin yularını tutmasına imkan vermeyen bir hastalıktan¹⁹⁸³ şikayet edince Resûlullâh elindeki şişliği ellemiş, şişlik yok olmuştur.¹⁹⁸⁴ Hadramevt kabilesi emirlerinden Mihves (10/631) Hz. Peygamber'den duasıyla dilindeki kekemeliği iyileştirmesini istemiş; Resûlullâh isteğini yerine getirmiştir.¹⁹⁸⁵ Ayrıca Mihves Medine'den yurduna dönerken yolda yüz felci geçirmiş, arkadaşları da Medine'ye dönerek onu nasıl tedavi edeceklerini Resûlullâh'a sormuşlardır. Hz. Peygamber de bir iğne alıp kızdırmalarını, sonra da göz kapağında kirpiklerin başladığı yere batırmalarını, bu şekilde şifa bulacağını söylemiştir.¹⁹⁸⁶

¹⁹⁷⁷ İbn Sa'd, I, 333; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 19; Şâmî, VI, 316.

¹⁹⁷⁸ İbn Sa'd, I, 343-344; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 456; Şâmî, VI, 334.

¹⁹⁷⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 309, VII, 220; Şâmî, VI, 352. Sarı renkli bir elbise giydiği için bu şekilde künyelediği de ifade edilmiştir.

¹⁹⁸⁰ İbn Ebû Şeybe, V, 262; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 282; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 359; Şâmî, IX, 362.

¹⁹⁸¹ İbn Sa'd, I, 321; *et-Tabakâtü'r-Râbi'a*, II, 638; İbn Hazm, s. 403; İbn Seyyidünnâs, II, 317; Şâmî, VI, 358.

¹⁹⁸² İbn Sa'd, I, 309; Şâmî, VI, 425.

¹⁹⁸³ (سلعة) esasen sıracaya yani deri veremi anlamına gelmektedir. Özellikle boyun bölgesinde acısız şişliklerle ortaya çıkan bu hastalıkta ilerleyen safhalarda yaralardan irin akmaktadır. Bk. Abdül'azîz el-Lebedî, *el-Kâmûsü'l-Tıbbiyyi'l-Arabî*, Amman 2005, s. 601; Utkan Kocatürk, *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1986, s. 659.

¹⁹⁸⁴ İbn Sa'd, I, 326; Şâmî, VI, 315.

¹⁹⁸⁵ İbn Sa'd, I, 349; Şâmî, VI, 321.

¹⁹⁸⁶ İbn Sa'd, I, 350; Nüveyrî, XVIII, 72; Şâmî, VI, 321.

Hız. Peygamber bazen sahabilerine müslüman olmak üzere Medine'ye gelecek kimselerin müjdesini önceden verirdi. Hutbe irat ettiğı sırada sözlerine ara verip “Bu kapıdan Yemen'in en hayırlılarından birisi girecektir!” diyerek Cerîr b. Abdullah Becelî'nin geleceğı müjdelemiştir.¹⁹⁸⁷ Ashabıyla sohbet ettiğı bir sırada başını kaldırıp “Buradan şark ehlinin en hayırlıları olan atlılar gelecektir!” demiş, bunun üzerine kalkıp mescidin dışına çıkan Hız. Ömer 13 atlı ile karşılaşmış, kim oldukları sormuş, ticaret için gelmediklerinden emin olunca da Benî Abdülkays heyetine (8/629) “Az önce Resûlullâh sizi hayırla andı!” demiştir.¹⁹⁸⁸ Vâil b. Hucr'un geleceğini “Uzaklardan, Hadramevt'ten Allah ve Resûl'une itaat etmiş olarak Vâil b. Hucr gelecek, o kralların torunlarındandır!” diyerek üç gece öncesinden haber vermiştir.¹⁹⁸⁹

Medine'ye Hız. Peygamber'le görüşmeye gelen herkesin niyeti İslâm'ı tanımak yahut müslüman olmak değildi. Resûlullâh'a suikast düzenlemek için gelenler de vardı. Benî Âmir b. Sa'saa'dan¹⁹⁹⁰ Âmir b. Tufeyl ve Erbed b. Kays bunlardandır. Aralarında yaptıkları anlaşma gereğı Hız. Peygamber'in yanına gidecekler, Âmir Resûlullâh'ı oyalarken Erbed gizlediğı kılıcıyla onu öldürecekti. Kararlaştırdıkları gibi Resûlullâh'ın önüne oturduklarında Âmir Resûlullâh'la “Seninle dost olalım!” demiş, Hız. Peygamber “İman etmeden olmaz!” cevabını vermiştir. Bu konuşma birkaç kere daha tekrarlanmış, Âmir bu sırada Erbed'in kararlaştırdıkları hareketi yapmasını boşuna bekleyip durmuştur. Çünkü Erbed'in elleri kurumuş, hareket ettiremez hale gelmiştir. Erbed'den ümidi kesen Âmir Hız. Peygamber'le pazarlık etmeye koyulmuş ve müslüman olursa kendisine ne vereceğini sormuş, sonra da isteklerini sıralamıştır. Bu konuşmadan da bir şey elde edemeyince “Sana karşı büyük bir ordu toplayacağım!” şeklinde tehditler savurarak Medine'den ayrılmıştır. Hız. Peygamber de arkasından “Allah sana izin vermeyecektir!” demiş¹⁹⁹¹ sonra da “Allahım! Âmir'in hakkında gel ve kavmine hidayet

¹⁹⁸⁷ İbn Huzeyme, III, 150; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 222; Şâmî, VI, 311.

¹⁹⁸⁸ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, V, 327; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, V, 57; Şâmî, VI, 367; Halebî, III, 251.

¹⁹⁸⁹ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, V, 349; Şâmî, VI, 431.

¹⁹⁹⁰ Benî Âmir b. Sa'saa'nın Medine'ye heyet olarak gelişi hicretin 9. yılında gerçekleşmiştir. (630). Âmir b. Tufeyl'in de heyetle birlikte geldiğı ifade edilmiştir. Bk. Şâmî, VI, 361.

¹⁹⁹¹ Abdürrezzâk, XI, 51; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, X, 312; Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, IV, 616; Şâmî, VI, 361.

nasip eyle!” diye dua etmiştir.¹⁹⁹² Ümeyye b. Halef’in Bedir Gazvesi’nde (2/624) öldürülmesi üzerine amcasının oğlu Safvân b. Ümeyye ile anlaşılan Umeyr b. Vehb de bu amaçla Medine’ye gelmiştir. Mescidde arkadaşlarına Bedir’de yaşadıklarını ayrıntılarıyla anlatmakla meşgul olan Hz. Ömer kapının önüne Umeyr’in devesini çöktürdüğünü görünce “Bu Allah’ın düşmanı Umeyr! Hayır için gelmiş olamaz!” diyerek Hz. Peygamber’e haber vermiş ve Umeyr’i, boynunda asılı kılıcın ipinden tutup çekerek, ensarı da Hz. Peygamber’in etrafında etten duvar örmeleri hususunda uyararak içeri sokmuştu. Hz. Peygamber “Hayırlı sabahlar!” diyerek yanına gelen Umeyr’e “Allah bize senin selamından daha hayırlısını verdi, “selâmun aleyküm” cennet ehlinin selamlaşma şeklidir!” dedikten sonra neden geldiğini sormuş; Umeyr de ellerindeki esirlere iyi davranmalarını söylemek için geldiğini iddia etmiştir. Hz. Peygamber “O halde boynunda sakladığın kılıç ne için?” diye sorduğunda da iddiasında ısrar etmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber olayın aslını şu şekilde anlatmıştır: “Hayır, öyle değil! Safvân b. Ümeyye ile birlikte otururken “Ailem ve borcum olmasa gider Muhammed’i öldürürdüm!” dedin. Bunun üzerine Safvân ailenin geçimini ve borcunu üstlendi!” Yalnızca Safvân ile kendisinin bildiği bu hadiseyi birebir bütün ayrıntılarıyla Hz. Peygamber’in ağzından işiten Umeyr “Biz senin gökten vahiy aldığına inanmıyorduk! Bu hadise bunun en açık kanıtıdır!” diyerek müslüman olmuştur.¹⁹⁹³

Hz. Peygamber kendisine gelen bazı heyetler için sancak bağlardı. 9 kişilik bir heyetle gelen (4/626) Benî Abs¹⁹⁹⁴ için sancak bağlayıp parolalarını da “yâ aşere!” olarak belirleyip¹⁹⁹⁵ Şam’dan gelmekte olan bir Kureyş kervanına saldırmak üzere gönderdi.¹⁹⁹⁶ Benî Uzre’den (9/630) Zeml b. Amr’a;¹⁹⁹⁷ Benî Neha‘’dan (11/632)¹⁹⁹⁸ Ertât b. Şurahîl’e¹⁹⁹⁹ kabileleri adına sancak bağlamıştır.

¹⁹⁹² Mukâtil b. Süleymân, II, 171; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, I, 272-273; Heysemî, VI, 182; Şâmî, VI, 362.

¹⁹⁹³ İbn Hişâm, II, 372-373.

¹⁹⁹⁴ Hicretin 3. ya da 4. yılı olduğu tahmin edilmektedir.

¹⁹⁹⁵ Resûlullâh’ın heyete “Sayınızı 10’a tamamlayın, size sancak vereyim!” dediği, sonra da Talhâ b. Ubeydullâh et-Teymî’yi başlarına getirerek gönderdiği de ifade edilmiştir. Bk. İbn Sa’d, I, 295-296; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 28; Şâmî, VI, 375.

¹⁹⁹⁶ İbn Sa’d, I, 296; Şâmî, VI, 375.

¹⁹⁹⁷ İbn Sa’d, I, 332; Şâmî, VI, 382.

¹⁹⁹⁸ Mekke fethinden önce Medine’ye geldikleri tahmin edilmektedir.

¹⁹⁹⁹ İbn Sa’d, I, 346; Şâmî, VI, 423.

Bazı heyet mensupları Medine'ye geldiklerinde üst başlarını değiştirirler, yolda giydikleri elbiseleri çıkarıp temiz elbiseler giyip kokular sürünerek Hz. Peygamber'in yanına girerlerdi. Abdülkays heyeti (8/629) mescidin kapısında Hz. Ömer'den Resûlullâh'ın kendilerinden övgüyle bahsedip geleceklerini bildirdiği müjdesini alınca apar topar, üst başlarını düşünmeden koşarak Resûlullâh'ın yanına varıp elini öpmüşler ve sarılmışlardı. Heyet başkanı Abdullah b. Avf ise yolculuk elbiselerini çıkarıp yanında getirdiği beyaz iki parça elbiseyi giydikten sonra Resûlullâh'ın yanına varmıştı.²⁰⁰⁰ Kinde heyeti (10/631) de gelir gelmez mescide girmek yerine elbiselerini değiştirip saçlarını taradıktan ve sürme sürdükten sonra Hz. Peygamber'in yanına gelmişlerdi.²⁰⁰¹

Kabilelerden bazıları Hz. Peygamber'e çeşitli sözler verirlerdi. Resûlullâh bu sözleri hiç unutmadığı gibi unutturmazdı. Müzeyneli 10 kişilik bir grubun başında gelen Huzâî b. Abdünühm (5/626) kabilesi adına Resûlullâh'a biat etmiş, ancak yurduna döndüğünde kabilesinin İslâm'a girmeyi reddetmesi üzerine çaresiz orada kalmıştı. Hz. Peygamber de Hassân'ı çağırıp Huzâî'nin durumunu, hiciv içermeyen bir şiirle anlatmasını istemiştir. Hassân'ın beyitlerini işiten Huzâî kabilesine çıkışmış, bunun üzerine kabilesi müslüman olup onunla birlikte Medine'ye gelmişlerdi.²⁰⁰² İbn Kesîr'in yer verdiği bir rivayette ise Necranlı Râhib Leys İbn Ebû Şemr'in Necran heyeti yurtlarına döndükten sonra müslüman olup bir süre Medine'de ikamet edip Kur'ân'ı ve İslâm'ın temel hükümlerini öğrendiği ve "Bir süre sonra geleceğim!" diyerek de Medine'den ayrıldığı; ancak Resûlullâh'ın vefatından önce bunu gerçekleştiremediği bildirilmiştir.²⁰⁰³

Hz. Peygamber bazı ziyaretçilere çeşitli sebeplerle daha çok ihtimam gösterir, oturmaları için elbisesini uzatıp verirdi. Hadramevt krallarının torunlarından olan Vâil b. Hucr Medine'ye geldiğinde ridasını yere sermiş ve Vâil'i bunun üzerine oturtmuştur. Hatta kendisiyle birlikte minbere çıkararak mesciddekilere Vâil'i tanıtmış, onda övgüyle bahsetmişti.²⁰⁰⁴ Yemen'in en hayırlılarından diyerek taltife bulunduğu Cerîr b.

²⁰⁰⁰ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, VIII, 85; Şâmî, VI, 367; Halebî, III, 251.

²⁰⁰¹ İbn Hişâm, IV, 788; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'r-Râbi'a*, II, 671-672; Taberî, *Târîh*, III, 138-139; Şâmî, VI, 402.

²⁰⁰² İbn Sa'd, I, 291-292; Nüveyrî, XVIII, 15; Şâmî, VI, 411-412.

²⁰⁰³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 100; Şâmî, VI, 422.

²⁰⁰⁴ Bezzâr, X, 354; Heysemî, IX, 623; Şâmî, VI, 431.

Abdullah el-Becelî geldiğinde de (10/631) ona doğru elbisesini uzatmış²⁰⁰⁵ ve her birisi bir köşede kendi halinde oturan ashabını “Saygıdeğer bir kimse geldiğinde ona tazimde bulunun!” diyerek uyarmıştı. Cerîr de elbiseyi yüzüne gözüne sürüp öpmüştü.²⁰⁰⁶ Şam bilgelerinden olan Ebrehe b. Şürahbil geldiğinde de ona ridasını sermişti.²⁰⁰⁷ Mehre kabilesinden (10/631) Züheyr b. Kırdım’a çok uzak mesafeden geldiği için özel bir ihtimam göstermişti. Ayrılmak istediğinde diğer hediyelerinin yanı sıra binek de vermişti.²⁰⁰⁸

2. Cenaze Namazı Kıldırması

Hiz. Peygamber cenaze namazlarını özellikle ilk zamanlar mescidin dışında kılardı. Hicretin ilk zamanlarında sahabiler bir yakınları ölüm döşeğinde olduğunda gelip Hiz. Peygamber’e haber verirler, Resûlullâh da hastanın yanına giderek son nefesini verene kadar bekler, cenaze namazını kılar, sonra defin işlemlerine ya katılır ya da dönerdi. İlerleyen süreçte sahabiler, bunun Hiz. Peygamber’e sıkıntı vereceğini düşünüp ölüm döşeğinde çağırmak yerine yakınlarının vefat haberlerini Resûlullâh’a götürmeye başladılar. Böylece Hiz. Peygamber cenazenin başında çok beklemiyor, hemen namazını kılabilirdi. Ancak zamanla sahabiler Hiz. Peygamber’in cenazenin evine gelmesinden de cenazenin onun bulunduğu yere götürülmesinin daha doğru olacağını düşünmüşlerdir. Böylece cenazeler evinin önüne²⁰⁰⁹ yani mescide getirilmeye başlanmıştır. Hatta İbn Sa’d zamanla buranın “cenaze yeri!” diye isimlendirildiğini ve cenazelerin namazlarının burada kılınmasının itiyat haline geldiğini ifade etmiştir.²⁰¹⁰ Örneğin Uhud Gazvesi’ne çıkılan gün olan cuma günü vefat etmiş olan ensardan Mâlik b. Amr’ın cenaze namazını Mâlik’in evinde kıldırması, sonra mescidin önünde bekleyen

²⁰⁰⁵ Bezzâr, XIV, 342; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, V, 261; İbn Abdülber, I, 308; Şâmî, VI, 311. Taberânî’nin zikrettiği bir rivayete göre ise Cerîr Hiz. Peygamber’in evine girmiş, yer bulamayınca Resûlullâh ona ridasını uzatıp sahabileri uyarmıştır. Bk. Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, V, 315; Şâmî, IX, 388.

²⁰⁰⁶ Hâkim, IV, 324; Şâmî, VII, 304.

²⁰⁰⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 21; Şâmî, IX, 388.

²⁰⁰⁸ İbn Sa’d, I, 355; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Gâbe*, II, 330; Şâmî, VI, 414.

²⁰⁰⁹ Hiz. Peygamber’in evlerinin mescidin içinde doğu yakasında olduğunu ve kapılarının mescide açıldığı ile ilgili bilgiler önceki bölümlerde verilmiştir. Dolayısıyla “Cenazeler Resûlullâh’ın evine getirilmeye başlandı!” dendiğinde mescidin kastedildiğini düşünmek mümkündür.

²⁰¹⁰ İbn Sa’d, I, 257. İbn Kayyim el-Cevziyye bu rivayetin sonunda “Böylece ölüyü yatağıyla Hiz. Peygamber’e getirirlerdi!” dedikten sonra “Hiz. Peygamber de mescidin dışında namazlarını kılardı!” şeklinde yorumlamıştır. Bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 500.

ashabının yanına çıkmıştı.²⁰¹¹ Ancak 9. senede (630) vefat eden Süheyl b. Beydâ' ve kardeşinin cenaze namazını mescidde kıldırıldığını görüyoruz.²⁰¹² Benî Sa'dü Hüzeym heyeti (9/631) geldiğinde Hz. Peygamber mescidde cenaze namazı kılıyordu. Namaz bitiminde gelenlere bakmış ve önce kim olduklarını sormuş sonra da "Müslüman değil misiniz?" demişti. "Müslümanız!" cevabını alınca da neden cenaze namazına iştirak etmediklerini sormuş ve bunun için biat etmelerine gerek olmadığını beyan etmiştir.²⁰¹³ Cenaze namazını mescidde kıldığında tedfin için mescidden çıkarak cenazeye eşlik ederdi. Selâmân heyeti (10/632) Hz. Peygamber'e cenaze namazını kılmış, tedfine iştirak için mescidden çıkarken rastlamışlardır. Resûlullâh mevlası Sevbân'a heyeti her zamanki konaklama yerine götürmesini²⁰¹⁴ söylemiş, cenaze işlemleri bittikten sonra onlarla ilgilenmiştir.²⁰¹⁵

Bir sahabi vefat edince cenaze namazını kılması için Hz. Peygamber'e başvurulurdu. Ancak yolda yürürken cenaze gördüğünde yaptığı şeylere ilişkin rivayetler onun her cenazeye iştirak etmediğini de ortaya koymaktadır.²⁰¹⁶ Nitekim münafıkların lideri Abdullah ibn Übey b. Selûl öldüğünde de Hz. Peygamber cenaze namazını kılması için davet edilmişti. Hz. Peygamber de bu daveti kabul etmişti.²⁰¹⁷ Hz. Peygamber namazını kılması için mescide getirilen cenazenin borcu olup olmadığını sorar, varsa bu sefer borcunu ödemesine yetecek bir miktar bırakıp bırakmadığını öğrenmek isterdi. Eğer borcu varsa ve ödeyecek bir şey de bırakmadıysa kendisi bizzat namazını kılmaz, sahabilere "Siz kılın!" derdi. Mescidde sahabilerle otururken getirilen böyle bir cenaze için de aynı emri vermişti. O esnada Ebû Katâde ölünün borçlarını üstlenince kalkıp namazını kıldırılmıştı.²⁰¹⁸ Ancak fetihlerden sonra bu uygulamayı

²⁰¹¹ İbn Hişâm, III, 448.

²⁰¹² İbn Sa'd, III, 415; İbn Şebbe, I, 8; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 259; İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 500; Şâmî, VI, 344. Hz. Âişe'nin dua etmek için vefat eden Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın cenazesinin mescide getirilmesini istediği, bu durum hoş görülmeince "Ne kadar da hızlı hüküm veriyorlar! Resûlullâh Süheyl b. Beydâ'ya mescidde cenaze namazı kıldı, bilmiyorlar mı?" dediği bildirilmiştir. Bk. Mâlik b. Enes, Cenâiz, 8.

²⁰¹³ İbn Sa'd, I, 330; İbn Seyyidünnâs, II, 331; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 652; Şâmî, VI, 343.

²⁰¹⁴ Huzâî Hz. Peygamber'in bu sözle Remle bint Hâris'in evini kastettiğini düşünmüş olmalıdır ki İbn Sa'd'ın eserinde açıkça zikredilmemesine rağmen rivayeti "Selmân bizi bahçesinde hurma ağaçlarının olduğu geniş bir eve götürdü!" şeklinde tamamlamış ve o evin Remle bint Hâris'in evi olduğunu ifade etmiştir. Bk. Huzâî, s. 656; Kettânî, II, 23.

²⁰¹⁵ İbn Sa'd, I, 332; Nüveyrî, XVIII, 60; Şâmî, VI, 345.

²⁰¹⁶ Ahmed b. Hanbel, V, 296; Buhârî, Rikâk, 42; Müslim, Cenâiz, 61-61; Şâmî, VIII, 363.

²⁰¹⁷ İbn Hişâm, IV, 766; Şâmî, IX, 250.

²⁰¹⁸ Bezzâr, XIV, 236; İbn Hibbân, VII, 330; Humeydî, I, 366; Heysemî, IV, 227; Şâmî, IX, 283.

değiştirmiş ve borçlu ölenlerin borcunu kendisinin üstleneceğini bildirmişti. Böylece borçlu ölenin borcunu ödüyor, sonra cenaze namazını kılıyordu.²⁰¹⁹ Yine kendisine getirilen cenazeyi nasıl bildiklerini sahabilere sorar, hakkında iyi şeyler söylenmezse namazını kendisi kılmaz, sahabilere kılmalarını emrederdi.²⁰²⁰ Namaz kıldıracağı zaman cenaze erkekse başı hizasında, kadınsa cenazenin tam ortasında dururdu.²⁰²¹ Lohusalığı sırasında ölmüş olan Ümmü Ka'b'ın²⁰²² cenazesinin tam ortasında durarak namazını kılmıştı.²⁰²³ 4 tekbirle kıldırıldığı cenaze namazında,²⁰²⁴ mevta için ve diğer tüm müslümanlar için dua ederdi.²⁰²⁵ İntihar edenlerin cenaze namazını da kılmazdı. Makasla boğazını kesen bir kimsenin cenaze namazını kılmamıştı.²⁰²⁶ Cenaze namazını kıldığı bir kimsenin sahip olduğu altı köleyi ölmeden önce azat edip varislerine hiçbir şey bırakmadığını öğrenince de “Daha önceden haberim olsaydı cenaze namazını kılmazdım!” demiştir.²⁰²⁷

Hız. Peygamber mescidde gıyabi cenaze namazı da kılmıştır. Bir keresinde Uhud şehitleri için cenaze namazı kılmış, sonra minbere çıkarak “Ben sizlerin lideriyim (feratüküm) ve size şahidim!” demiştir.²⁰²⁸

3. İ'tikâfa Girmesi

Hız. Peygamber ramazan aylarının son on gününde mescidde i'tikâfa girerdi.²⁰²⁹ Seferde olduğu için i'tikâfa giremediği bir yılın ertesinde 20 gün i'tikâfta kalmıştı.²⁰³⁰ Vefatına kadar böyle yapmaya devam etmiştir.²⁰³¹ Vefat ettiği yıl ise Ramazan'ın 20 gününü i'tikâfta geçirmiştir.²⁰³² İlk i'tikâfına ramazanın ilk on günü girmiş ancak aradığı şeyin yani kadir gecesinin daha sonra olduğu yönünde bir vahiy alınca sonraki

²⁰¹⁹ Buhârî, Kefâle, 5; Müslim, Ferâiz, 14; Şâmî, IX, 24, 283.

²⁰²⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 299; Hâkim, I, 518; Şâmî, VIII, 376.

²⁰²¹ Tirmizî, Cenâiz, 45; İbn Mâce, Cenâiz, 21; Şâmî, VIII, 366, IX,.

²⁰²² Müslim, Cenâiz, 87.

²⁰²³ Buhârî, Cenâiz, 63; Tirmizî, Cenâiz, 45; 1035; Şâmî, VIII, 366.

²⁰²⁴ İbn Ebû Şeybe, II, 490; İbn Mâce, Cenâiz, 24; Dârekutnî, II, 72; Şâmî, VIII, 366. 5 kere tekbir aldığı ile ilgili rivayetler için bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 370; Ebû Dâvud, Cenâiz, 58; İbn Mâce, Cenâiz, 25.

²⁰²⁵ Ahmed b. Hanbel, III, 491, IV, 356; Ebû Dâvud, Cenâiz, 56; İbn Mâce, Cenâiz, 23; Şâmî, VIII, 368.

²⁰²⁶ Abdürrezzâk, III, 535-536.

²⁰²⁷ Ahmed b. Hanbel, IV, 446; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 266; Şâmî, VIII, 376.

²⁰²⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 149, 153; Buhârî, Cenâiz, 72; Şâmî, I, 476.

²⁰²⁹ Buhârî, İ'tikâf, 1; Ebû Dâvud, Sıyâm, 68; Şâmî, VIII, 439.

²⁰³⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 141; Tirmizî, Savm, 79; Şâmî, VIII, 439.

²⁰³¹ Abdürrezzâk, IV, 247; Ahmed b. Hanbel, VI, 160; Buhârî, İ'tikâf, 1; Şâmî, VIII, 438.

²⁰³² Ahmed b. Hanbel, II, 336, 355; Dârimî, Savm, 55; İbn Mâce, Sıyâm, 58; Şâmî, VIII, 439.

günlerde de i'tikâfa devam etmiştir.²⁰³³ Kapısının önünde serili olan hasırı alıp katladıktan sonra çadırın bir köşesine koyuvermiş, ardından başını çadırdan dışarı çıkararak kadir gecesini bulma ümidiyle ramazanın başından beri i'tikâfta olduğunu ifade ettikten sonra “Ancak kadir gecesini, Ramazan’ın son on gününün tek olan gecelerinden birisindedir!” diyerek dileyenin i'tikâfa girebileceğini ifade etmiştir.²⁰³⁴ Ramazan’ın ikinci on günündeki i'tikâfı sırasında ashabı da ona eşlik etmişti. 20. günün sabahında herkes i'tikâftan çıkmaya hazırlanırken Resûlullâh ashabına hitaben bir konuşma yapmış ve kendisine kadir gecesinin bildirildiğini ancak sonra da unutturulduğunu, ramazanın son on günündeki tek gecelerden birisinde olabileceğini söylemiş sonra da “Kendimi su ve toprağa secde eder bir halde gördüm. Benimle birlikte i'tikâfa girenler i'tikâflarına devam etsinler.” diye de eklemiştir. 21. gece hiçbir yağmur emaresi olmadığı halde birdenbire yağmur başlamış ve yağmurun etkisiyle hurma ağacı dallarıyla örtülü olan mescidin çatısı akmıştı. Namaz vakti gelince Hz. Peygamber ve ashap ıslak zeminde namaz kılmışlar, secdenin etkisiyle Hz. Peygamber’in alnında ve burnunda çamur izleri oluşmuştu.²⁰³⁵

Hz. Peygamber i'tikâfı ya mescidde kurdurduğu bir çadır içerisinde ya da mescidin direklerinden birisinin altına serilen bir yaygı üzerinde²⁰³⁶ geçirirdi. Bir keresinde hurma yaprağından yapılmış,²⁰³⁷ kapısının önünde hasır bulunan bir çadırdaki i'tikâfa girmişti.²⁰³⁸ İtikaf süreci, sabah namazının ardından i'tikâfa gireceği mekana gelmesiyle başladı. Yine bir ramazanda son on gün i'tikâfa girmek istemişti. Bu sefer diğerlerinden farklı olarak kendisiyle birlikte i'tikâfa girmek isteyen Hz. Âişe için de mescidde çadır kurdurmuştu. Bunu işiten diğer hanımları Zeyneb b. Cahş ve Hafsa bint Ömer de birer çadır kurdururince ertesi sabah mescide giren Hz. Peygamber dört çadırla karşılaşmış ve bu manzaranın sebebini sormuştu. Sonra da “Ne yani şimdi bunu sevaba girmek için mi yapıyorlar?” diye kızmış ve “Ben de i'tikâfa girmiyorum,

²⁰³³ Abdürrezzâk, IV, 247-248.

²⁰³⁴ Müslim, Sıyâm, 213; Humeydî, II, 318; Şâmî, VIII, 440.

²⁰³⁵ Abdürrezzâk, IV, 248-249; Buhârî, İ'tikâf, I; Müslim, Sıyâm, 213; Şâmî, VIII, 440.

²⁰³⁶ Abdürrezzâk, IV, 345; İbn Mâce, Sıyâm, 61; Şâmî, VIII, 299-300, 439.

²⁰³⁷ Ahmed b. Hanbel, IV, 348; Şâmî, VIII, 439.

²⁰³⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr*, I, 146-147; Şâmî, VIII, 440.

çadırları kaldırırlar!” demişti. O zaman yapamadığı i’tikâfî şevval ayında gerçekleştirmişti.²⁰³⁹

Hız. Peygamber mescidde i’tikâfta iken ihtiyaçlarını, mescidin içinden açılan bir kapıyla hemencecik giriliverilen Hız. Âişe’nin evi sayesinde kolayca karşılardı. Nitekim Abdürrezzâk’ın zikrettiği bir rivayete göre Hız. Peygamber bir i’tikâfî sırasında mescidde iken başını Hız. Âişe’nin evine uzatıp yıkayıp temizletmiş, sonra da taratıp bakımını yaptırmıştır.²⁰⁴⁰ Yalnızca temel ihtiyaçlarını karşılamak için evlerine girer;²⁰⁴¹ hasta ziyareti vb. önemli durumlar için mescidden ayrılır, işi biter bitmez de oyalanmadan mescide dönerdi.²⁰⁴² Onun dışında hep mescidde ibadetle meşgul olurdu. Az uyur, az yer ve ailesini de ibadete teşvik ederdi.²⁰⁴³ Ramazanın bu günlerinde ibadet hususunda hiç olmadığı kadar gayret gösterirdi.²⁰⁴⁴ Hanımları i’tikâfî sırasında onu ziyarete gelirlerdi. Yine bir ziyaretleri sonrası dönecekleri sırada evi bir miktar uzakta olan Safiyye’yi Resûlullâh evine kadar bırakmak istemişti.²⁰⁴⁵ Birlikte yürürlerken onları gören ve adımlarını hızlandıran ensardan iki kişiyi “Yavaş olun!” diyerek durdurmuş ve yanındakinin hanımı Safiyye olduğunu ifade etmiştir. Sahabiler “Senden hiç şüphelenir miyiz, O nasıl söz!” deyince de “Şeytan insanın damarlarında kan gibi dolaşır. Bu yüzden kalbinizde bir şüphe belirmesinden korktum!” diyerek davranışına açıklık getirmiştir.²⁰⁴⁶

Hız. Peygamber i’tikâfî sırasında gelenlerle görüşür, mescidde olan biteni de yakından izleyerek gerektiğinde müdahalelerde bulunurdu. Ramazan ayındaki mutat i’tikâflarından birisi sırasında çadırdaki iken dışarıda açıktan Kur’ân okuyanların seslerini işitti. Çadırın kapısını araladı ve “Bakın, hepiniz Allah’a münacatta bulunuyorsunuz. Ancak Kur’ân’ı okurken sesinizi yükselterek bunu birbiriniz için eziyet haline getirmeyin.” diyerek uyarıda bulundu.²⁰⁴⁷ Bu husustaki bir başka rivayette ise cemaatle namaz kılan bir grubun sesini işitince çadırının kapısını aralayarak önce “Maşallah”

²⁰³⁹ Buhârî, İ’tikâf, 6; Müslim, İ’tikâf, 6; Şâmî, VIII, 438.

²⁰⁴⁰ Abdürrezzâk, I, 268-269; 324; Buhârî, Hayz, 301; İbn Mâce, Sıyâm, 64; Şâmî, VIII, 69.

²⁰⁴¹ Mâlik b. Enes, İ’tikâf, 1; İbn Mâce, Sıyâm, 64; Şâmî, VIII, 440.

²⁰⁴² Tirmizî, Savm, 80; Şâmî, VIII, 439

²⁰⁴³ Buhârî, *Fazlû Leyleti'l-Kadr*, 5; İbn Mâce, Sıyâm, 57; Şâmî, VIII, 438, 441.

²⁰⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 82; Müslim, İ’tikâf, 8; Tirmizî, Savm, 73; Şâmî, VIII, 438.

²⁰⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 337; Buhârî, İ’tikâf, 8; Ebû Dâvud, Sıyâm, 79; Şâmî, VIII, 440.

²⁰⁴⁶ Abdürrezzâk, IV, 360-361.

²⁰⁴⁷ Abdürrezzâk, II, 498.

dediği, sonra da namaz sırasında seslerini yükseltmemeleri konusunda uyarıda bulunduğu belirtilmiştir.²⁰⁴⁸

Hiz. Peygamber'in i'tikâf dışında da mescidde gecelediği bildirilmiştir. Buna göre, Fedek emiri 4 deve yükü giyecek ve yiyecek hediye ettiğinde sabah namazından sonra Bilâl'e onları dağıtmasını söylemişti. Öğle vakti mescidde otururken gelen Bilâl'e ne yaptığını sormuş, henüz hepsini dağıtamadığını öğrenince de bu işi bitirmeden rahat edemeyeceğini ve eve gidemeyeceğini bildirmiştir. Bilâl bir türlü elindekileri verecek kimse bulamayınca da geceyi mescidde geçirmiş, günün sonunda yatsı namazının ardından Bilâl'i çağırınca istediği haberi almış ve birer birer hanımlarının yanına girip hal-hatırlarını sorduktan sonra geceyi geçireceği evine girmişti.²⁰⁴⁹

4. Torunlarıyla Vakit Geçirmesi

Hiz. Peygamber mescidde iken yanına gelen torunlarını sever, onlarla oyunlar oynardı. Dizlerini kendine doğru çekmiş bir şekilde otururken kucağına aldığı Hüseyin'in ayaklarını ayakları üzerine koyar ve ellerinden tutarak yukarı doğru kaldırır ve "Badi badi yürürmüş, gözleri de küçücükmüş!" diye onunla oynadıktan sonra Allahım! Ben onu seviyorum, sen de sev!" derdi.²⁰⁵⁰ Ashabıyla birlikte oturduğu sırada yanına gelen Hasan'ın ağzından aşağıya doğru salyalar aktığını görünce, torununun o tatlı hali karşısında daha fazla dayanamayan Hiz. Peygamber Hasan'ın elbisesini sıyrıp salyanın aktığı yerden öpmüştür.²⁰⁵¹ Zaman zaman yaptığı hareketlerle torunlarını neşelendirirdi. Hasan'a dil çıkarır, Resûlullâh'ın dilini çıkardığını gören Hasan neşelenir, Resûlullâh'ın dilini yakalamaya çalışırdı.²⁰⁵² Resûlullâh torunlarını sık sık öperdi. Bir defasında torunu Hasan'ı öpmesine şahit olan Temîm kabilesinin reislerinden Akra' b. Hâbis bu durumu garipseyip "Benim on çocuğum var, şimdiye kadar bir tanesini bile öpmedim!" deyince ona bakıp "Merhamet etmeyene merhamet

²⁰⁴⁸ Abdürrezzâk, II, 498.

²⁰⁴⁹ Ebû Dâvud, Harâc, 35; İbn Hibbân, XIV, 261; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, I, 363; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 80-81; Şâmî, VII, 90-91; Mübârekfûrî, V, 165.

²⁰⁵⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, III, 49; İbnü'l-Cevzî, *Garîbü'l-Hadîs*, (Abdülmuti Emin Kaleci), I-II, Beyrut 1985, I, 211; Heysemî, IX, 280; Şâmî, VII, 116.

²⁰⁵¹ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-Münîr fî Tahrîci Ehâdîsi's-Şerhi'l-Kebîr* (nşr. Mustafa Ebûlgayt ve dğr.), I-IX, Riyad 2004, II, 478; Şâmî, VII, 117.

²⁰⁵² İbnü'l-Cevzî, *Garîbü'l-Hadîs*, I, 93; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîb'l-Hadîs ve'l-Eser*, I, 167; Şâmî, VII, 116.

edilmez!” karşılığını vermiştir.²⁰⁵³ Yine böyle bir manzara karşısında “Biz çocuklarımızı öpmeyiz!” diyen bir bedeviye “Allah senin kalbinden merhameti aldıysa ben ne yapayım!” karşılığını vermiştir.²⁰⁵⁴

Hız. Peygamber torunları dışında başka çocukları da sever, onlarla da oyunlar oynardı. Amcası Abbas’ın çocukları Abdullah, Ubeydullâh ve Kesîr’i sıraya dizer, sonra da “Kim birinci gelirse ona şunu şunu vereceğim!” diyerek onları yarıştırdı. Çocuklar da Resûlullâh’a doğru koşarlar ve ona sarılıp yere sırtına ya da göğsüne çıkarlardı. Hız. Peygamber de onlara sarılıp öperdi.²⁰⁵⁵

Hız. Peygamber’in torunu Hasan, Resûlullâhla birlikte geçirdiği vakitleri az da olsa hatırlıyordu. Hatırladığı şeylerden birisi de dedesi ile birlikte olduğu sırada bir kişinin gelerek ona soru sormasıydı. Soru değilse bile Hız. Peygamber’in verdiği cevap Hasan’ın aklında kalmıştı. “İçine şüphe düşüren şeylerden uzak dur. Zira şer seni şüpheyeye düşürür, hayır ise itmi’nân hissi verir.”²⁰⁵⁶

5. İstirahat Etmesi

Hız. Peygamber mescidde çoğu zaman bir faaliyet içerisindeydi. Ancak rivayetler göstermektedir ki zaman zaman özel olarak bir şeyle ilgilenmeksizin kendi halinde oturup dinlenirdi. Cebrâîl insan kılığında bazı şeyleri öğretmek için işte böyle bir zamanda gelmişti. Resûlullâh kendisi için serilen bir yaygının üzerinde oturuyordu. Ashap da kendi halinde oturmuş bekliyorlardı. Cebrâîl, daha önce eşi benzeri görülmemiş bir çehre, güzel bir koku ve tertemiz elbiseleriyle çıka geldi. Yaygının ucunda durdu ve selam verdi. Sonra da Hız. Peygamber’le aralarında “İslâm nedir?” diye başlayan sorulu cevaplı bir konuşma başlamıştır.²⁰⁵⁷

Hız. Peygamber bazen de mescidde yere uzanır ve dinlenirdi. Abdullah b. Zeyd b. Âsım Hız. Peygamber’i mescidde yanı üzere uzanmış, bir ayağını da diğeri üzerine

²⁰⁵³ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fadâil, 65; İbn Şebbe, I, 288; Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşraf*, II, 366; Şâmî, IX, 368.

²⁰⁵⁴ Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, I, 46; Şâmî, IX, 368.

²⁰⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, I, 214; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XIX, 188; İbnül-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, III, 519; Heysemî, V, 479; Şâmî, VII, 12.

²⁰⁵⁶ Abdürrezzâk, III, 117-118.

²⁰⁵⁷ Nesâî, İmân, 6; Şâmî, VII, 357; Mübârekfûrî, VII, 289.

koymuş bir şekilde gördüğünü ifade etmiştir.²⁰⁵⁸ Resûlullâh'ın mescidde uzandığına ilişkin bir rivayet de Müslim tarafından zikredilmiştir. Buna göre Ebû Talhâ Hz. Peygamber'i mescidde uzanırken görmüş, ancak sırt üstü yatarken dönüp karnı üzerine yatmasından aç olduğunu anlayarak eve gidip hanımından yemek yapmasını istemiştir.²⁰⁵⁹

Hiz. Âişe'nin bildirdiğine göre Hiz. Peygamber mescidde iken misvağını, aynasını ve tarağını yanından ayırmazdı. Zaman zaman dişlerini temizler, aynaya bakıp saç ve sakalını kontrol eder ve tarağıyla düzeltirdi.²⁰⁶⁰ Zamanının çoğunu mescidde geçirdiği için bu üç şeyi mescidde de yanından ayırmazdı. Mescidde saçlarını tarar, yağlar, zaman zaman aynaya bakarak kontrol eder ve gözlerine sürme çekerdi. Enes Hiz. Peygamber'in her gün iki defa²⁰⁶¹ saçlarına su serpererek taradığını ifade etmiştir.²⁰⁶² Fildişinden yapılmış bir tarağı olduğu rivayet edilmiştir.²⁰⁶³ Câbir b. Semüre, yağlayıp taradığı vakit Resûlullâh'ın saçının ön tarafındaki ve sakalındaki beyazların gözükmediğini bildirmiştir.²⁰⁶⁴ Aynaya baktığında yüz güzelliği başta olmak üzere verdiği nimetlerden ötürü Allah'a şükrettiği de bir sahâbi gözlemi olarak kaynaklarımıza yansımıştır.²⁰⁶⁵ Hiz. Âişe yanından ayırmadığı şeyler arasında sürmedanlığı da zikretmiştir.²⁰⁶⁶ Ayrıca mescidde dişlerini temizlediği defalarca sahâbiler tarafından tespit olunmuştur. Âmir b. Rebâa, sayısız defa oruçlu iken Hiz. Peygamber'in dişlerini temizlediğine şahit olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁶⁷ Yine oruçlu iken yaş bir dal ile dişlerini temizlediğini ifade edimiştir.²⁰⁶⁸ Câbir b. Abdullah, Hiz. Peygamber'in dişlerini temizlediği çubuğu kulağının arkasına yerleştirdiğini

²⁰⁵⁸ Abdürrezzâk, XI, 167, Buhârî, Libâs, 103; Ebû Avâne, V, 270; Şâmî, VII, 250.

²⁰⁵⁹ Müslim, Eşribe, 143; Ebû Avâne, V, 270; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 117; Şâmî, VII, 78.

²⁰⁶⁰ Şâmî, VII, 345. Ebû's-Şeyh'in zikrettiği bir rivayete göre Hiz. Âişe yanından ayırmadığı şeyler arasında sürmedanlık, şişe, makas ve midra denilen tarağı da zikretmiştir. Bk. Şâmî, VII, 346.

²⁰⁶¹ Mübârekfûrî, V, 364.

²⁰⁶² Şâmî, VII, 346.

²⁰⁶³ İbn Sa'd, I, 484; Aynî, X, 43; Şâmî, VII, 346.

²⁰⁶⁴ İbn Sa'd, I, 433; Şâmî, II, 35.

²⁰⁶⁵ Ebû Ya'lâ, IV, 478; Heysemî, V, 309; Şâmî, VII, 346.

²⁰⁶⁶ İbnü'l-Mülakkın, II, 11; Şâmî, VII, 346.

²⁰⁶⁷ Abdürrezzâk, IV, 200-201; Şâmî, VIII, 30, 421.

²⁰⁶⁸ İbn Sa'd, I, 483; Şâmî, VIII, 31.

bildirmiştir. Hatta bu durumu katibin kalemini kulağının arkasına koymasına benzetmiştir.²⁰⁶⁹

6. Yular Örmesi

İbn Abbas'dan gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber'e beyaz bir katır hediye edilmişti. Resûlullâh bu hediyeyi alınca İbn Abbâs'ı yün ve lif getirmesi için eşlerinden Ümmü Seleme'nin evine gönderdi. Birlikte katır için yular ördüler. Sonra Hz. Peygamber kalkıp Ümmü Seleme'nin evine girmiş ve geniş, siyah desenleri olan bir kumaş alarak önce ikiye sonra dörde katladıktan sonra katırın sırtına koyarak ona bir isim verip binmiştir. İbn Abbâs'ı da terkisine almıştır.²⁰⁷⁰

7. Bayram Namazı Kıldırması

Hz. Peygamber bayram namazını, kadın erkek, çoluk çocuk her yaş ve her kesimden insanın katılımını istediği ve Medine'nin uzak yerlerinden bir çok kimsenin iştirakiyle kalabalık olduğu için musallâ denilen geniş ve boş bir alana giderek orada kıldırırdı. Ancak bir ramazan bayramı sabahı çok yağmur yağmıştı. Musallâ namaz kılınmaya elverişli değildi. Bu yüzden Hz. Peygamber ashabına bayram namazını mescidde kıldırıştır.²⁰⁷¹ Ardından hutbeyi de minberde yapmıştır.²⁰⁷²

8. Endişe Anlarında Mescide Gelip İbadet Etmesi

Hz. Peygamber güneş ve ay²⁰⁷³ tutulması, şiddetli rüzgar, yağmur gibi hadiselerde hemen mescide koşar, ibadet ederek bu hallerin hayrını görüp şerrinden uzak olmak için Allah'a dua ederdi. Güneş ve ay tutulmalarında tutulma başlar

²⁰⁶⁹ İbn Ebû Şeybe, I, 155; Şâmî, VIII, 31; Muttakî el-Hindî, IX, 463.

²⁰⁷⁰ İbn Sa'd, I, 491; Şâmî, VII, 403.

²⁰⁷¹ Ebû Dâvud, Salât, 251; İbn Mâce, İkâme 167; Şâmî, VIII, 315.

²⁰⁷² Heysemî, II, 405; Şâmî, VIII, 213; Mübârekfûrî, III, 18.

²⁰⁷³ Güneş tutulması olduğu hususunda pek çok rivayet mevcuttur. Ay tutulması olduğuna dair de kayıtlara ulaşılmaktadır. Bk. Aynî, VI, 53. İbn Hacer'in verdiği bilgiye göre rivayetlerin çoğu güneş tutulması ile ilgilidir ancak İbn Hibbân *Sîre*'sinde 5. yılda ay tutulduğunu ve Hz. Peygamber'in böyle zamanlarda aya doğru meşaleler yakıp atan ve kap kacağa vuran yahudilere muhalefet ederek ashabıyla namaz kıldığını ifade etmiştir. Bk. İbn Hibbân, s. 186; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, II, 548. Şevkânî ise ay tutulması sırasında dört secde ile sekiz rekat namaz kıldığını bildiren bir rivayete yer vermiştir. Bk. Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr Şerhu Müntekâ'l-Ahbâr min Ehâdîsi Seyyidi'l-Ahyâr*, I-VIII, Kahire 1971, III, 378-379. Ayrıca bk. Şâmî, VIII, 335.

başlamaz her işini bırakarak telaşla mescide gelir ve namaza dururdu.²⁰⁷⁴ Telaştan elbisesini dahi doğru dürüst giymeden mescide koştuğu olmuştur.²⁰⁷⁵ Ashabını da “Namaz toplayıcıdır!” şeklinde duyuru yaptırarak arkasında cemaat olmaya çağırırdı.²⁰⁷⁶ Tutulma devam ettiği sürece namazda kalır; her bir rekâtı kıldırıktan sonra bir kişiyi tutulmanın bitip bitmediğine bakmaya gönderirdi.²⁰⁷⁷ Kıyam, rüku ve secdeleri uzun tutardı. Gökyüzünün açılmasıyla da namazını tamamlardı.²⁰⁷⁸ Hz. Peygamber’in kıldırıldığı en uzun namazların tutulma sırasındaki namazlar olduğu bildirilmiştir.²⁰⁷⁹

Geceleyin aniden şiddetli bir rüzgar başladığında da soluğu mescidde alırdı. Rüzgar dinene kadar da çıkmazdı.²⁰⁸⁰ Yağmur yağmaya başladığında da dua edip yağın yağmurun şerrinden sığınıp hayrını isterdi.²⁰⁸¹ Ayrıca birkaç kez yağmur yağdığında belinden yukarısını örten üst elbisesini çıkarıp yağmurun altında ıslandığı rivayet edilmiştir. Sahabiler şaşırıp neden böyle yaptığını sorduklarında da yağmurun ilk damlalarının Rabbi katından gelen en yeni, el değmemiş şey olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁸² Gökyüzünde bulutların birikmeye başladığını farkettiğinde ise meşgul olduğu işi bırakarak, namaz kılıyorsa da selam vererek kibleye doğru dua etmeye başlar ve bulutların şerrinden Allah’a sığınır. Bulutlar dağıldığında hamd eder, yağmura dönüştüğünde ise hafif, latif yağması için dua ederdi.²⁰⁸³

9. Mescidin Kapısı Önünde Yaptıkları

Hz. Peygamber sefere çıkmak üzere hazırlığını mescidin kapısı önünde tamamlardı. Uhud Gazvesi (3/625) dönüşü hemen ertesi gün, çok yorgun olmasına rağmen Mekkelilerin dönüp yeniden saldırmalarını önlemek için sefere çıkmaya karar vermiş ve Uhud’a katılanların kendisiyle birlikte yola çıkmak üzere hazırlanmalarını

²⁰⁷⁴ Abdürrezzâk, III, 96-98.

²⁰⁷⁵ Müslim, Küsûf, 16; Şâmî, VIII, 328.

²⁰⁷⁶ Buhârî, Küsûf, 8; Müslim, Küsûf, 20; Şâmî, VIII, 328.

²⁰⁷⁷ Abdürrezzâk, III, 105.

²⁰⁷⁸ Mâlik b. Enes, Salâtü'l-Küsûf, 1-2; Ahmed b. Hanbel, I, 143; Buhârî, Küsûf, 9; Müslim, Küsûf, 17; Şâmî, VIII, 330-332.

²⁰⁷⁹ Buhârî, Küsûf, 18; Nesâî, Küsûf, 15; Hâkim, I, 478; Şâmî, VIII, 334.

²⁰⁸⁰ Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), I-IV, Beyrut 1984, I, 323; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, I, 163; Heysemî, II, 451; Şâmî, VIII, 335.

²⁰⁸¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 41; Buhârî, İstiskâ', 23; Şâmî, VIII, 345.

²⁰⁸² Ahmed b. Hanbel, III, 267; Ebû Dâvud, Edeb, 105; Ebû Avâne, II, 116; Şâmî, VIII, 345.

²⁰⁸³ Ebû Dâvud, Edeb, 104; İbn Mâce, Duâ', 21; Şâmî, VIII, 345.

emreden bir duyuru yaptırmıştır. Ardından “Sekb” isimli atının mescidin önüne getirilmesini istedi ve atına bindi. Zırhını ve miğferini giymişti. Gözü dışında vücudunun hiçbir yeri gözükmüyordu. Bu esnada münadinin sesini duyup Hz. Peygamber’in ne zaman çıkacağını öğrenmek için gelen Talhâ b. Ubeydullâh’a silahını neden kuşanmadığını sordu. Talhâ da yakında olduğunu söyleyerek gidip silahını kuşanıp geldi. Resûlullâh ona Mekkelilerin o anda nerede olduklarını sordu. “Seyyâle”de²⁰⁸⁴ olduklarını öğrenince de bunu tahmin ettiğini, bu günden sonra Mekke feth edilinceye kadar bir daha kendilerine böyle bir şey yapamayacaklarını söyledi.²⁰⁸⁵

Sefer öncesi sahabiler, hazırlıklarını tamamlayınca Hz. Peygamber’in evi ile minberi arasındaki yeri hınca hınç doldurarak onun çıkmasını beklerlerdi. Uhud öncesi de böyle olmuştu. Beklerlerken Sa’d b. Muaz ve Üseyd b. Hudayr²⁰⁸⁶ kalabalığa hitap ederek “Hz. Peygamber’i Medine dışında savaşılmaya zorladınız, oysaki ona vahiy inmektedir. Kararında muhayyer bırakınız!” dediler. Hz. Peygamber tepeden tırnağa silahlı olarak çıkınca ashâbı “Biz seni istemediğin bir şeyi yapmaya zorladık, nasıl istersen öyle yapalım. İster Medine’de savaşalım, ister çıkalım.” dediler. Resûlullâh “Size daha önce çıkmayalım dedim, kabul etmediniz. Bir peygamber silahını kuşandı mı savaşmadan çıkarmaz.” deyip yola koyuldu.²⁰⁸⁷ Yine bir defasında sefere çıkmak üzere mescidin önünde bekliyordu. Ashap da yavaş yavaş çevresinde toplanmaya başlamıştı. Bir süre sonra o kadar kalabalık oldu ki Hz. Peygamber daralmaya başladı. Eline bir sopa aldı ve açılın, “Beni daralttınız!” diyerek rastgele etrafa sallamaya başladı. Sopa bu esnada bir kimsenin karnına isabet etti ve kanattı. Yaralanan o şahıs “İşte sizin peygamberinizin yaptığı bu!” diyerek oradan ayrıldı. Bunu işiten Hz. Ömer yaralanan kişiye “Eğer bunu sana Hz. Peygamber yaptıysa hakkını muhakkak verecektir, ama eğer yalan söylüyorsan itiraf edinceye kadar başını topraktan kaldıramazsın.” diyerek Hz. Peygamber’e götürdü. Hz. Peygamber “Bunu sana gerçekten ben mi yaptım?” diye sordu. “Evet” deyince “Nasıl telafi etmemi istiyorsun?” diye sordu. Kısas isteyince eline

²⁰⁸⁴ Mekke ile Medine arasında Medine’ye 29 mil uzaklıkta bir yerleşim yerinin ismidir. Bk. Bekrî, III, 769.

²⁰⁸⁵ Vâkıdî, I, 337; Şâmî, IV, 309; Halebî, II, 552.

²⁰⁸⁶ İbn Sa’d, II, 38; İbn Seyyidünnâs, II, 8; Şâmî, IV, 186.

²⁰⁸⁷ İbn Hişâm, III, 447-448; Şâmî, IV, 185-186.

sopa verip karnını açtı. Ancak sahabi elinden sopayı atarak açılan yeri öptü ve ulaşmak istediği neticenin bu olduğunu söyledi.²⁰⁸⁸

Hiz. Peygamber mescidin önünde ihrama da girmiştir. Vâkıdî'nin zikrettiği bir rivayete göre Umretü'l-Kazâ (7/629)²⁰⁸⁹ için hazırlıklarını tamamladıktan sonra mescidin kapısı önünde ihrama girmiştir.²⁰⁹⁰

Hiz. Peygamber önemli bir vazife ile gönderdiği kimseleri uğurladığı gibi dönüşlerine yakın mescidin kapısında bekler ve karşılardı. Nitekim şiir ve sözleriyle Hiz. Peygamber'e ve İslâm dinine ağza alınmayacak hakaretler eden ve bu yönüyle gerek Resûlullâh'ı gerekse müslümanları çok rahatsız eden Ka'b b. Eşref'i öldürmek için yola çıkan sahabileri, tekbir seslerini uzaktan duyunca mescidin kapısına çıkarak beklemiş ve mescid kapısında karşılaşmıştır.²⁰⁹¹ Gelenlere "Yüzler felaha kavuştu" demiş, bunun üzerine sahabiler "Senin de yüzün felaha kavuştu ya Resûlellâh!" diye eklemişlerdir. Ka'b'ın kesik başı getirilince şükretmiş, sonra da Ka'b'ın öldürülmesi sırasında yaralanan Hâris'in yarasını iyileştirmiştir.²⁰⁹²

Hiz. Peygamber evinden çıkarken²⁰⁹³ mescide girerken ve mescidden çıkarken çeşitli dualar okurdu. Bu dualar Allah'ın rahmetini, şeytanın şerrinden emin olmayı dileyen, salât ve selâm içeren dualardı.²⁰⁹⁴ Ayrıca her yere olduğu gibi mescide de sağ ayağıyla girerdi.²⁰⁹⁵

²⁰⁸⁸ Ebû Ya'lâ, X, 127; Heysemî, VI, 451; Şâmî, VII, 68-69.

²⁰⁸⁹ Hiz. Peygamber'in Umre Seferi (6/628) Mekkeli müşriklerle yaptığı Hudeybiye Antlaşması uyarınca bir sene ertelenmiş, nihayet hicretin 7. yılı Zilkâde ayında Hiz. Peygamber sahabilerle birlikte Mekke'ye giderek bir yıl önce yapamadığı umreyi gerçekleştirmiştir. Bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 261-262.

²⁰⁹⁰ Vâkıdî, II, 734; İbn Sa'd, II, 121; Şâmî, V, 190.

²⁰⁹¹ İbn Hişâm'ın verdiği bilgilere göre ise Ka'b b. Eşref'i öldüren sahabiler döndükleri sırada Hiz. Peygamber evinde namaz kılıyordu. Selam verdiklerini duyunca yanlarına çıkmış ve başlarına geleni dinledikten sonra Hâris'in yarasıyla ilgilenmişti. Bk. İbn Hişâm, III, 443.

²⁰⁹² Vâkıdî, I, 190; İbn Sa'd, II, 33; Şâmî, VI, 28-29.

²⁰⁹³ Tayâlisî, III, 180; Ahmed b. Hanbel, VI, 306; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 409; Tirmizî, De'avât, 35; Nesâî, İsti'âze, 30; Hâkim, I, 700. Hiz. Peygamber'in evinden çıkarken yaptığı dualardan birisinin anlamı şu şekildedir: "Allah'ın adıyla, güç ve kuvvet ancak Allah'a aittir, ne dilerse o olur. O'na tevekkül ettim, bana Allah yeter! O ne güzel vekildir."

²⁰⁹⁴ Abdürrezzâk, I, 425-426; Şâmî, VIII, 93.

²⁰⁹⁵ Ebû Ya'lâ, IV, 478; Heysemî, V, 309; Şâmî, VIII, 93.

SONUÇ

Hiz. Peygamber Mekke’de olduğu gibi Medine’ye hicretinin ilk günlerinden itibaren Allah’tan aldığı ilahi tebliğ vazifesini yerine getirmek için canla başla uğraş vermiştir. 10 yıllık Medine yaşantısında çıktığı gazveler dışında tebliğine her yeni fecirle birlikte mescide çıkıp İslâm’ı anlatarak ve anlattıklarını yaşayarak başlamış, her gece Allah’tan aldığı bu önemli vazifeyi hakkıyla yerine getirmenin huzuru ve mutluluğu ile başını secdeye götürmüştür. Allah tarafından pek çok âyetle vazifesinin kıldan ince kılıçtan keskin yönleri hakkında uyarılan Peygamberimiz her ne kadar omzuna yüklenen görevi hakkıyla yerine getirdiğini bilse de zaman zaman önemli olaylar karşısında “Tebliğ ettim mi?” diye sahabilere sormuş ve yükselen “Evet!” sesleri karşısında ellerini açıp “Şahit ol Ya Râb!” deme ihtiyacı hissetmiştir. Geçmişte yaşananlar ve gelecekte yaşanacak hallere dair Allah’ın bildirdiği kadarını bilen, zaman zaman günlük hayatında bunların ağırlığını daha çok hisseden Peygamber Efendimiz ashabına “Benim bildiklerimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız!” diye serzenişte bulunmuştur. Göz bebeği torunlarına, Hasan ve Hüseyin’e bakarken, onlara “Canlarım!” derken belki de Mescid-i Nebvî, geleceğe dair hissettiği ya da kendisine bildirilen hususlardan ötürü mutluluk ve hüznüleri bir arada yaşadığı nice anlara sahne olmuştur. Sahabilerin az sayıda olmakla birlikte had cezası gerektiren suçları karşısında dahi “Ashabım ben daha aralarında iken nasıl böyle hatalara düşüyorlar!” diyerek gözyaşı dökmüştür. “Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.” meâlindeki Âl-i İmrân Sûresi 159. âyetin gereğini ömrü boyunca yerine getirmeye gayret etmiştir. Nitekim güzel ahlakı ve sahip olduğu üstün meziyetlerden ötürü etrafında pervane olan sahabiler, onun sevinciyle sevinip hüznüyle hüznülenir olmuşlardır. Yüzünde endişe ve korku bulutları dolaştığında üzülenek beklemişler, bazen cesaret bulup nedenini sormuşlar, sonra da Resûlullâh’ın dünya ve ahiret saadetleri ile ilgili yaptıkları uyarıları pür dikkat dinlemişlerdir. Yeri gelmiş onu tarifi mümkün olmayan bir şekilde huzurlu ve sevinçli görmüşler ve onu böyle mutlu kıldığı için Allah’a şükretmişlerdir. Zaman zaman sohbet esnasında Hiz. Peygamber’e anlık olarak gösterilen ahiret yurdu tasvirlerini dinledikleri her an korku ve sevinç arasında karışık duygulara kapılıp Allah’tan an be an vahiy alan bir peygamberin aralarında yaşamakta olduğu gerçeğiyle

yüzleşmişlerdir. Ama yine de bu on yıllık süreç, sahabilere, Resûlullâh'ın eninde sonunda gerçeği en doğru bilgi kaynağından öğreneceği hakikatini unutup hatalarını saklamayı düşündürecek kadar da doğal bir günlük hayat çizgisi üzerinde ilerlemiştir. Daha önce hiçbir peygambere nasip olmayan bir peygamber-ümme ilişkisinin en güzel örneklerinin kayda geçtiği Hz. Peygamber devri, Peygamberimiz'in üstün niteliklerine hak ettiği karşılığı veren sahabilerle gerçekten de bir Asr-ı Saadet gibi yaşanmıştır.

Peygamber Efendimiz'in Medine'ye hicretinin ilk günlerinden itibaren yapımında bizzat çalışarak inşa ettirdiği mescidinde ashabıyla her gün sabah namazının ardından başlayan sohbeti çeşitli fasıllarla yatsı namazını kılıp evine çekildiği ana kadar sürerdi. Sabah namazından sonra sohbe başlamadan önce ashabının ellerini tutar, onlarla kucaklaşırdı. Yatsı namazını da bazen geç kıldırır, böyle zamanlarda geceleri de ashabıyla olan sohbeti mescidde devam ederdi. Sabah namazından sonra güneş iyice yükselinceye kadar ashabıyla oturur, konuşur, bir süre sonra çoğu mescidin içerisinde yer alan evlerinden birisine giderek istirahat ederdi. Bazen güneş iyice yükselip de mesciddekiler birer ikişer dağıldıkları sırada tekrar mescide girip nafil namaz kıldırırdı. Sonra gün içerisinde namaz vakitleri dışında da sık sık mescide gelerek ashabıyla sohbet ederdi. Hatta evinde iken vahiy aldığı anda önemine binaen bazen hemen evinden çıkıp mescide gelerek o esnada mescidde bulunan sahabilere açıklama yapar, uyarılarda bulunurdu. Bazen de evinde yaşadığı bir olayın halet-i ruhiyesi yüzüne yansımış bir şekilde dışarı çıkar ve ashabın meraklı sorularıyla sohbe başlardı.

Hz. Peygamber'in sohbet meclisleri sıradan, hoşça vakit geçirmek için havadan sudan konuların konuşulduğu meclisler değildi. O, sohbeti sırasında Kur'ân âyetlerini ashabına öğretir, tefsirini yapar, dünya ya da ahiret ile ilgili akla gelebilecek her türlü suale engin bir sabır ve hoşgörüyle cevap verir, yeri gelir İslâm'ın temel bir hükmünü kavratmak için kendisi bir sual sorar, konuşulan bir konunun ehemmiyetine binaen olduğu yerde ayağa kalkarak mesciddeki herkese hitaben bir konuşma yapar, sohbet esnasında gördüğü bir manzarayı hikmet nazarıyla yorumlar, ashabın kendi aralarında müzareke ettikleri konuları dinler ve açıklamalarda bulunur ya da sözlerini tashih eder, ihtilafa düştükleri meseleleri dinlerdi. Bazen bir ya da iki sahabe ile karşılıklı sohbet eder, özel tavsiyelerde bulunur ya da bir sahabeyle özel hayatı ile ilgili sorular sorardı.

Oturduğu mecliste bulunan sahabilere Allah'ın emir ve yasaklarını anlatır, yaptığı açıklamalarla ilgili soruları cevaplar, nübüvvet öncesi hayatını anlatır, Mekke günlerinden bahseder, bazı sahabilere özel iltifatlarla bulunur, sahabilerin günlük hayatta başlarına gelen olayları dinler, yorumlarda bulunur, anlattıkları komik olaylara güler, seriyyeden dönenlerin yaşadıklarını dinler, müslümanların gayri müslimlerle aralarında oluşan sorunlarla ilgilenir, hanımlara özel sohbet zamanları ayırır, bu zamanlarda yalnızca hanımları ilgilendiren meseleleri detaylıca ızah eder, sorularını cevaplandırır, sahabilere dualar öğretir, Kur'ân okur, vahiy alır, bazen vahyi müteakip hemen bazen de bir süre geçtikten sonra açıklamalarda bulunur, Cebrâîl'le olan konuşmalarından bahseder, rüyalarını anlatır, sahabilerin rüyalarını dinler, onlarla şakalaşır, bazı şiir beyitlerini mırıldanır, Allah'ı ve kendisini metheden şiirleri dinler, ahabıyla istişare eder, samimi itiraflarını dinler, aynı samimiyetle onlara karşılık verirdi.

Genele yönelik hitapları dışında günlük sohbetleri esnasında Hz. Peygamber mescidde halka halka oturan sahabe meclislerinden birisinin yanına gider, selam verir, aralarına ya da ortalarına oturup konuşur, sonra oradan ayrılarak başka bir meclise katılırdı. Zaman zaman oturduğu bir mecliste sözlerine ara vererek etrafı seyre dalar ve gördüğü manzarayı hikmet gözüyle yorumlar, ahabın o andaki meşguliyetlerinin Allah katındaki değerine ilişkin açıklamalar yapardı. Bir meclisten ayrıldığında eğer geri dönecekse bu durum anlaşılsın diye oturduğu yere bir eşyasını bırakırdı. Bazen yere, bazen ise hasır ya da yaygı üzerine otururdu.

Medine'de mukim olan sahabiler o edeb ve nezaket timsaliyle her gün vakit geçirmenin gerektirdiği âdâb-ı muaşeret kurallarına vukûfiyetlerinden ötürü sohbetlerinde saygıda kusur etmezler, incitici hareketlerden itina ile kaçınırlardı. İslâmiyet hakkında bilgi almak için çölden gelen bedevilerin kaba saba davranışlarına da hayret ederler, zaman zaman Resûlullâh'ın üzüleceğini düşünerek müdahale etmek isterler, ama Resûlullâh bedevilerin davranışlarını tabii karşılar ve ahabın sert müdahalelerde bulunmasını her seferinde önlerdi. Lakin Peygamberimiz kendi terbiyesinde yetişen sahabilerin bu tarz yanlış hareketlerine kızar, müdahale eder, uyarırdı. Bir de Medine dışından gelip onu ilk kez görenler vardı ki genelde sahip

olduğu yüce ahlakın çehresinde, duruşunda meydana getirdiği o güzel manzaradan ötürü ürperirler, titrerler, Resûlullâh'ın teskin edici sözleriyle de bir süre sonra yatışıp onun sohbetinde olmanın doyumsuz tadını çıkarmaya başlardı.

Hiz. Peygamber'in günlük sohbetlerinin daimi üyeleri suffe ashabı olarak bilinen ve maddi imkanları bulunmayıp mescidde yatıp kalkan sahabiler topluluğu idi. İmkan bulup evlenmek suretiyle suffeden ayrılan sahabiler olsa da içlerinde Ebû Hüreyre gibi her anını Resûlullâhı takip edip ondan bir şeyler öğrenmeye adanmış kimseler de mevcuttu. Suffe ashabı Hiz. Peygamber evlerinde iken kendi aralarında öğrendikleri konuları müzakere eder, Kur'ân okur ve tefsir yaparlardı. Hiz. Peygamber dışarı çıktığında ise hemen onun etrafında halka olur, bir şeyler öğrenmeye gayret ederlerdi. Hiz. Peygamber hayatını ilme vakfetmiş bu kimselerle oldukça yakından ilgilenir, onların mağdur olmasına gönlü razı olmazdı. Kendisi artan her lokmasını onlarla paylaşır, sâir ashabı da böyle davranmaya teşvik ederdi.

Hanımları tarafından kullanılmayan boş odalardan birisini ashabıyla özel sohbetlerine ve heyetlerin ağırlanmasına ayırmıştı. Burada sahabilerle beşerli onarlı gruplar halinde sohbet eder, Medine'ye gelen misafirleri ağırlar, onlarla yakından ilgilenirdi.

Hiz. Peygamber, risalet görevinin bilinciyle sohbetlerinde her zaman dikkatli ve kontrollüydü. Sahabiler sürekli onu izliyorlar, jest ve mimiklerindeki en ufak değişiklikleri fark edecek kadar dikkatle takip ediyorlar ve hareketlerini kural olarak algılıyorlardı. Bu nedenle onlar tarafından yanlış algılanabilecek hareketlerde bulunmaz, bu tarz ihtimaller söz konusu olduğunda hemen gerekli açıklamaları yapardı. Dini doğru tebliğ noktasında çok dikkatliydi. En ufak bir ihmalde dahi bulunmaz, "Nasıl anlaşılırsa anlaşılınsın!" demezdi. Şakaları dahi hep bir hakikatin ince bir mizah anlayışı ile ortaya konulmasından ibaretti.

Hiz. Peygamber, anlattıkları anlaşılınsın diye ashabın iyi bildiği hususlarla ilgili benzetmelerde bulunur, gerek yüz mimikleri ile gerekse el kol hareketleri ile onları aktif tutmaya çalışır, sıkıldıklarını ya da yorulduklarını anladığında ise konuştuğu meseleyi yarıda kesip araya onları dinlendirici bilgiler serpiştirir, sahabilerin özel hayatlarına dair

sorular sorar, dinleyenlerden birisine ismiyle seslenir, ona özel açıklamalardan bulunur ya da ashabın ilgisini çeken bir konuya girerek onları dinlendirir, sonra mevzuya kaldığı yerden devam ederdi.

Hız. Peygamber ashabıyla yakından ilgilendiğı için içlerinden birisi bir süre gözükmeyince durumu fark eder, nedenini sorar ve hakkında bilgi sahibi oluncaya kadar işin peşini bırakmazdı. Onun bu hassasiyetini bilen sahabiler de ölen ya da hastalanan arkadaşları ile ilgili bilgileri çabucak ona getirirlerdi. Hız. Peygamber de ölenin cenaze defin işlemlerine katılır, hasta olanları ziyaret ederdi.

Hız. Peygamber mescidde bulunduğu süre içerisinde her gün yüzlerce soruya muhatap olur, hepsine açıklayıcı cevaplar vermeye çalışır. Ancak zaman zaman sorulan yersiz sorular onu üzerdi. Bu nedenle sahabiler Allah tarafından âyetle uyarılmışlardı. Bu uyarıdan sonra Hız. Peygamber'in devamlı sohbetinde olan sahabiler ne sorduklarına dikkat eder olmuşlar, gerçekten gerekli olduğuna kanaat getirmeden ona sual yöneltmemeye dikkat etmişlerdir. Hatta kimi soruları doğrudan kendileri değil de Hız. Peygamber'in gözünde ayrı bir kıymetleri olan muhacirlerden Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer, ensardan Sa'd b. Mu'âz ve Sa'd b. Ubâde'ye sordurmuşlardır. Ancak Medine'ye dışarıdan gelen bedeviler ve heyetler için böyle bir durum söz konusu değildir.

Sahabiler Hız. Peygamber'e nübüvvet öncesi hayatını, ilk vahiy alışı, alışkanlıklarını, helal olan iki şey arasında hangisini tercih etmeleri gerektiğini, anne babalarının ahiretteki durumlarını, onun kendilerinden farklı olan özelliklerini, Kur'ân-ı Kerîm'de Hız. Peygamber'le ilgili yer alan âyetleri nasıl anlamaları gerektiğini, açıklamaları arasında çelişkili gibi duran hususları, genel olarak Kur'ân âyetlerini, pratik ihtiyaçlardan kaynaklanan durumları, başlarına gelen olaylar karşısında nasıl davranmaları gerektiğini, İslâm'ın mirasla ilgili hükümlerini, ailevi münasebetlerini nasıl düzenleyeceklerini, meslekleriyle ilgili hususları, Câhiliye'den kalma bazı alışkanlıkları devam ettirip ettiremeyeceklerini, helal ve haramlarla ilgili meseleleri, yemin, nezir ve şahitlikle ilgili konuları, vasiyet ile ilgili detayları, daha çok fazilet kazanma yollarını, iyilik, kötülük, ölüm, kader, gayb ve ahiret hallerine dair çeşitli teorik konuları, Câhiliye'de ölen yakınlarının durumlarını, salt meraktan kaynaklanan konuları, yaptığı bir açıklama ile ilgili anlamadıkları yerleri, vazifeli olarak gittikleri

yerde kendilerine yöneltilen sualleri yahut vazifeleri ile ilgili tereddüt ettikleri noktaları, nasıl vahiy aldığı ile ilgili hususları soru olarak yöneltmişlerdir.

Sahabiler arasında aklına gelen her şeyi soran Ebû Zer ve yanından hiç ayrılmayan Ebû Hüreyre gibi çok soru sormasıyla iştihar etmiş kişiler de mevcuttu. Hz. Peygamber gerekli gördüğü durumlarda sual sahibi sorusunu sormadan ne soracağını tahmin eder, onun bu davranışı imanının sual sahibinin kalbinde yer etmesine vesile olurdu. Resûlullâh gayri müslimlerin sorularını yanıtlar, Allah'tan aldığı vahiyle Tevrat ve İncil'e dair verdiği bilgiler muhataplarını bir hayli şaşırtırdı. Bazen de sual sahibi meseleyi daha iyi kavrasın diye soruya soru ile karşılık verirdi. Bazen de soru karşısında susar, vahyin gelmesini beklerdi. O sükut edince genelde sahabiler susup kendiliğinden cevap vermesini beklerlerdi. Ancak bazı sahabiler cevap alana kadar sorularını yinelemekten geri durmazlardı.

Hız. Peygamber mesciddeki bir günü boyunca ashabın çeşitli konulardaki dert ve sıkıntılarını dinler, yalnızca dinlemekle kalmaz elinden geldiğince isteklerini yerine getirir ve ihtiyaçlarını gidermeye gayret ederdi. Hatta bizzat kendisi sahabilerden dert ve sıkıntılarını paylaşmalarını isterdi. Hız. Peygamber ashabın isteklerini yerine getirme noktasında oldukça cömertti. Helal dairesi içerisinde kalan her isteği yerine getirirdi. Ganimet ve zekat gelirlerinden elde ettiği malları son kuruşuna kadar dağıtır, bunu yapmadan gözüne uyku girmezdi. İstekleri boş çevirmemek adına borç bile alırdı. Kendisinin imkanı yoksa sahabilerinden yardımcı olmalarını isterdi. Hele ramazanda kimse onun hızına erişemezdi. İyilik ve hayırda ramazan boyunca rüzgar gibi eserdi. Onun cömertliği aynı zamanda bir tebliğ aracıydı. İslâm'a mesafeli olan kimseler dahi onun tarif edilemez cömertliği karşısında samimi bir müslüman olup çıkardı. Bu denli cömert olduğu halde kendisi hakkında "Cimri davrandı!" gibi sözler söylenmesine tahammülü yoktu. Bu tarz ithamlarda bulunulduğu takdirde sessiz kalmaz, muhatabına bol bol verdikten sonra razı olup olmadığını sorar, cömertliği dışında bir algının yerleşmesine izin vermezdi. Bazen de istek sahiplerini dikkatli olmaları konusunda uyarır, gerçekten ihtiyaç sahibi olmadan yapılan isteklerin kendilerine ahirette azap olarak geri döneceğini söyleyerek ikaz ederdi. Tembelliğe alışmalarını hiç istemezdi.

Böyle bir meyil gördüğü kimselerin eline hazır mal vermek yerine bir miktar vererek çalışmak suretiyle onu arttırmanın yollarını öğretirdi.

Hiz. Peygamber'in sahabilerin ihtiyaçlarını giderme noktasındaki en önemli kaynakları zekat-sadaka gelirleri, savaşlarda ele geçirilen ganimet ve esirlerdi. Bunların dağıtımını bizzat yapar, genellikle bu işe başkalarını vekil tayin etmezdi. Ancak sağ kolu Bilâl bu hususta bir istisnaydı. Onu kendisinin bizzat yetişemediğı işler için görevlendirirdi.

Hiz. Peygamber'e bir maruzatını arz etmek isteyen bir sahabi genellikle sabah namazından önce mescide gelir, Hiz. Peygamber namaz için evinden çıktığı sırada hemen meseleyi arzederdi. Toplumun her kesiminden insan hür-köle ayırımı olmaksızın Resûlullâh'a gelip dertlerini paylaşabilirdi. Sahabiler meslekleriyle ilgili sıkıntıları, kuraklık, susuzluk gibi meseleleri, özel sıkıntılarını, müşrik, münafık ve gayri müslimlerle olan meselelerini, şahsi ya da kabileleleri ile ilgili dertlerini, ailevi problemlerini, arkadaşlar arasındaki anlaşmazlıkları, sefer hazırlıkları kapsamındaki ihtiyaçlarını, görevli olarak gittikleri yerlerde yaşadıkları sorunları, maddi imkansızlıklarını, Kur'ân'ın yeni inen bazı âyetlerini uygulama güçlüklerinden doğan meseleleri, işledikleri günahlarla ilgili pişmanlıklarını, ibadetle ilgili meseleleri, zekat ve sadaka âmilleriyle yaşadıkları sıkıntıları, sağlık sorunlarını, iktâ isteklerini, vazife isteklerini, Cahiliye devrinde alıstıkları bir takım uygulamaları terk etme ile ilgili yaşadıkları problemleri bizzat gelerek ya da Medine dışındaysalar mektup yazmak suretiyle iletirlerdi. Hiz. Peygamber her bir istek sahibiyle özel olarak ilgilenir, razı etmeden göndermezdi.

Sahabiler Hiz. Peygamberden kendileri ve çoluk çocukları için dua da isterlerdi. Hiz. Peygamber'in çeşitli sebeplerle borç aldığı kimseler kendisinden rahatlıkla borcunu tahsil edebiliyorlardı. Hatta Hiz. Peygamber hakları kalmasın diye borcunu hep bir miktar fazlasıyla öderdi. Bazen de istek sahibi Hiz. Peygamber olurdu. Sahabiler onun isteklerini yerine getirme noktasında çok hassas davranırlardı. Bazen o söylemeden ne istediğini anlar ve yerine getirmeye çalışırlardı. Çoğu zaman da beğendiğı şeyleri imkanı olan sahabi satın alarak ona hediye ederdi. Hiz. Peygamber sahabilerin bu

düşünceli halleri karşısında çok sevinir ve dünyada hayırlı bol rızık kazanmaları ve ahirette de Allah'ın rızasına nail olmaları için dua ederdi.

Sahabiler için Hz. Peygamber ideal bir örnekti. Takat yetiremeyecekleri hiçbir şeyi onlardan istemezdi. Söylediği her söz onların Allah katında daha iyi bir kul olmaları içindi. Emrettiklerini önce kendisi uygular, nehyettiklerinden herkesten çok kendisi uzak dururdu. Onun bu güzel örnekliliği çoğu kez sahabiler için yanlışlardan uzak durma noktasında yeterli bir motivasyon unsuruydu. Ancak yine de zaman zaman yanlışla düştüklerinde Hz. Peygamber hemen kendilerini uyarırdı. Sükut ettiği durumlar onay verdiği şeklinde algılandığı için bu hususlarda çok hassastı. Ancak sahabileri uyarırken rencide edici bir tavır takınmazdı. Asla topluluk içerisinde bir kimseyi hedef alarak yanlışlarını umuma açmazdı. Çoğu zaman isim zikretmeden, yapılan yanlış hareketten yola çıkarak genel uyarılarda bulunurdu. Böyle durumlarda nadiren de olsa istemeden incittiği sahabilerin gönlünü muhakkak alırdı. Sahabileri kılık kıyafetlerinden konuşma tarzlarına, yeme içme adabından mescidin temizlik ve düzenine dair hususlara, vazife verdiği sahabilerin yaptıkları yanlışlardan ibadetlerdeki eksikliklere, alışveriş, miras, vasiyet gibi uygulamalara kadar hemen her konuda yeri geldikçe uyarmıştır. Hatâen de olsa sahabilerin birbirlerinin can ya da mallarına kast ettikleri durumlarda sert bir tavır takınırdı. Yanlış yapan sahabinin maddeten bu hatayı telafi edecek gücü yoksa bu görevi kendisi üstlenirdi. Kendisini övmek için dahi olsa kastını aşan ifadeler kullanılmasına izin vermezdi. Yalan yere şahitlik, kritik noktalarda eksik anlatım gibi hususlarda da müsamaha göstermezdi. Sahabilerin Allah'ın rızasına uygun hareketleri kendisini ne kadar sevindirirse muhalif hareketleri bir o kadar üzerdi. Câhiliye'de yapılan yanlışların tekrarına hiç tahammülü yoktu. Hz. Peygamber'den öğrendikleri şekliyle emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker prensibini kendi aralarında uygulamaya çalışan sahabileri de dinler, izler, uyarı ve ikazlarının yerinde olup olmadığı ile ilgili değerlendirmelerde bulunurdu.

Cezai müeyyide gerektirmeyen hatalarda her zaman için veciz sözlerle uyarılarda bulunan Hz. Peygamber Allah'ın emir ve yasaklarının çiğnenmesi, kul hakkına girilmesi gibi müeyyide gerektiren şartlar hasıl olduğunda Allah'ın ona emrettiği şekilde davranırdı. Sahabilerin zaman zaman hırsızlık, zina, içki tüketimi,

kasten adam öldürme gibi suçlarla huzuruna getirilmesinden çok rahatsız olurdu. Hatta “Ben aralarında iken ümmetim böyle suçlar işliyor!” diye üzülür, ağlardı. Zina itirafında bulunanları ilk seferinde her zaman geri çevirir, ince eler sık dokur, iyice emin olmadan bu tür suçların cezasını asla vermezdi. Hırsızlık söz konusu olduğunda malı çalınanı daima affedici olmaya çağırır, “Meseleleri bana getirmeden aranızda halledin, birbirinizi affedin! Olayı bana taşırsanız hükmü uygulamak zorunda kalırım, o zaman geri dönemezsiniz” derdi. Gerekli gördüğü durumlarda sürgün ya da hapis cezası da verirdi. Ramazan yasaklarının delinmesi, zihar vb. olaylarda da Kur’ân’da zikredilen hükümleri uygulardı, ancak kendi takdirine bırakılan durumlarda suistimal edilme ihtimali olmadığı sürece hep affedici olurdu. İşlenen bir suç hakkında hüküm vermesi için kendisine başvuran gayri müslimlerle de ilgilenirdi. Yaptığı bir yanlış karşısında nedamet duyarak kendi kendisine ceza vermeye kalkışan sahabileri de duruma göre ya uyarır ya da yaptıklarını uygun görerek cezalarını tamamlamalarına izin verirdi.

Hiz. Peygamber Medine’deki günlük hayatı sırasında ufak çapta gel-git, götür-getir işlerinden zekat toplama gibi mühim vazifelere kadar sahabilere çeşitli görevler verirdi. Özel hayatını ya da ailesini ilgilendiren meselelerde güvendiği kişilere görevler verirdi. Putları yıkma, zekat toplama, zekat miktarını takdir etme, İslâm’ı tebliğ etme, seriyye gönderme, sefer emrini duyurma, bir suçluyu cezalandırma, Hayber mahsulünü toplama, gözcülük yapma, gazveye çıktığında Medine’de kalıp namaz kıldırma vb. vazifelere bakma, önemli mesajları yerine ulaştırma, yardıma muhtaç bir sahabiye el uzatma, vahiy yazdırma, mektup ya da belge yazdırma veya kendisine gönderilen mektuplara cevap verme, satın aldığı bir şeyin bedelini ödeme, yemek davetinde bulunma, kendisi için alışveriş yapma, müşrikler hakkında şiir inşâd etme onun verdiği belli başlı görevler arasındadır. Vazifeli olarak Medine’den ayrılacak olan sahabileri Bakî mevkiine kadar uğurlar, dua eder ve nasıl davranacakları ile ilgili nasihat ve tavsiyelerde bulunurdu. Görev verdiği isimlerin başında da sağ kolu Bilâl gelmekteydi. Bilâl Resûlullâh’ın her işine koşturur, onun eli kolu, gözü kulağı gibi her meselede yardımcı olurdu.

Hiz. Peygamber her cuma mutat olduğu üzere cuma namazını kıldırdıktan sonra hutbe irat ederdi. Cuma hutbeleri Medine’nin dört bir tarafından gelen sahabilere bir

arada seslenme fırsatı sunması sebebiyle onun için çok önemliydi. Cuma günü giydiği kıyafete ayrı bir önem verirdi. Zira cuma namazı ve cuma hutbesi sırasında hazır olan bütün ashabın gözleri onun üzerindeydi. Sahabiler onun yaptığı her şeyi hatta kullandığı giysi ve aksesuarları dahi taklit ediyorlardı. Minbere çıkarken sahabilere selam verir, elinde asâsıyla hutbesini irat eder, bu esnada kâh ayağa kalkar, kâh oturur, ayakta durduğu sırada da asâsına yaslanırdı. Hutbesine Kur'an'dan âyetler okuyarak başlar, akıcı ve anlaşılır bir dille hutbesini irat eder ve çok uzun konuşmazdı. Ayrıca minberde dua ederdi. Umumu ilgilendiren mühim mesajları hep cuma hutbelerinde verirdi. Peygamberimiz sair zamanlarda da umumu ilgilendiren bir husus olduğunda oturduğu yerden ayağa kalkarak, minber yapıldıktan sonra ise minbere çıkarak hamd ve senanın ardından ashabına hitap ederdi. Olduğu yerde ayağa kalktığında mesciddekilerin ve yakında bulunanların dikkatini çekmek için bir sahabiden "Namaz toplayıcıdır!" diye seslenmesini isterdi. İsabetli kararlar alan sahabileri taltif, yanlış yapanları ta'zîr, dini hükümlerin genel tebliği, yeni inen bir âyetin duyurulması, toplumda tartışılan bir hadiseye açıklık getirme, önemli bir mesele ile ilgili sevincini ya da üzüntüsünü paylaşma, zekat ve sadakaya teşvik, yakında olacak önemli bir hadiseyi duyurma, güneş ya da ay tutulması gibi hadiselerle ilgili bilgi verme gibi sebeplerle ashabına hitap ederdi. Ashabına hitap ederken sesi oldukça gür çıkardı. Hitap esnasında mescidde cereyan eden bir olay karşısında değerlendirmelerde bulunur, gördüğü yanlışları söyler, soruları cevaplar, istekleri karşılar, minberde iken aldığı bir haberin kendisinde meydana getirdiği duyguları anında ashabıyla paylaşır, yine hutbesi sırasında ashabıyla istişare eder, bazen de özel konuklarını kendisi ile birlikte minbere çıkarırdı. Sahabilerden gelen bir istek ya da evlerinden çıkıp bütün sevimlilikleriyle mescide koşan torunlarının seyre doyum olmaz halleri zaman zaman hutbeyi yarıda kesip onu minberden indiren unsurlardı.

Hiz. Peygamber hediyeleşmeyi çok severdi. Onun için bir hurma, bir et parçası dahi son derece makbul bir hediye idi. Hediye almaktan memnun olurdu ama hediye vermek onu daha çok mutlu ederdi. Kendisine verilen hediyeler eğer yiyecek türünden ise başkalarına ikram etmeyi çok sever, değilse çoğu zaman sahabilere hediye ederdi. Onun hediyeleşmeyi sevdiğini bilen sahabiler de hoşlandığı şeyleri tespit etmek için dikkat kesilirler, bir tane keşfettikleri anda hemen harekete geçerek Resûlullâh'ı mutlu

ederlerdi. Ona mescidde iken en çok yiyecek ikram edilirdi. Resûlullâh bunların çoğundan tadarı. Çeşitli sebeplerle yemekten hoşlanmadığı şeyleri de açıkça zikreder ve sahabilerine “Siz yiyebilirsiniz!” derdi. Giysi hediye edildiğinde ise ihtiyacı varsa giyer, yoksa hediye ederdi. İhtiyacı olduğu halde eğer kendisine hediye edilen bir elbiseyi birisi isterse verirdi. Giymeyi İslâmi açıdan uygun görmediği elbiseleri de sahabilere hediye eder ve satıp parasından istifade etmelerini söylerdi. Medine dışından davetini duyan kabile reisleri, önde gelenleri ve melikler de kendilerine has hediyeler gönderirlerdi. Benzer şekilde Medine dışına vazifeli olarak giden sahabiler Medine’ye Hz. Peygamber’e özel hediyelerle dönerlerdi. Hz. Peygamber bazen de beğendiği bir şeyin başkasına hediye etmek üzere kendisine verilmesini isterdi. Onun hediyeye hediye ile karşılık verdiğini bilen bazı kimseler bu durumu suistimal ederek bir şeyler getirip de verdiğini beğenmeyince çok üzülür, onları uygun bir dille uyarırdı.

Yeni doğan bebekler ebeveynleri tarafından Hz. Peygamber’e getirilirdi. Resûlullâh onları kucağına alır, hurma çiğneyip ağızlarına verir ve isim koyardı. Sonra da hayırlı ve bereketli bir ömür geçirmesi için dua ederdi. İsmi koyulmuş ise sorar, uygun görmediklerini değiştirirdi. Sahabiler kölelerini de isim vermesi için Resûlullâh’a getirirlerdi. Peygamberimiz yetişkin sahabilerin uygun görmediği isimlerini değiştirir, yahut durumlarına uygun künyeler verirdi. İsmi değiştirmek istemediğini bildirenlere bir şey söylemezdi. Hz. Peygamber bazen de verdiği bir vazifeye ya da o anda yaşanan bir olaya uygun düştüğü için sahabilere isim verir ya da isimlerini değiştirirdi. Dili dönmeye başlayan çocuklara da ilk Kur’ân eğitimlerini verir, dualar öğretirdi.

Hz. Peygamber mescidde abdest alır, çoğunlukla Bilâl ya da İbn Ümmü Mektûm tarafından okunan ezanı dinler, müezzinin söylediklerini tekrar eder ve beş vakit namazda ashabına imamlık yapardı. Tek başına kıldığı nafîle namazlarda uzun uzun kıyamda, rükuda ve secdede kalmasına karşılık farz namazlarda cemaatin halini düşünerek kısa sûreler okumaya özen gösterirdi. Özellikle namaza yetişilsin diye ilk rekatları nispeten biraz daha uzun kıldırır, diğer rekatları kısa tutardı. Namazları genellikle vaktin evvelinde kıldırırdı. Öğle namazlarını ise hava çok sıcaksa güneş bir miktar meylettikten sonra kıldırmayı tercih ederdi. Yatsı namazlarında da cemaatin durumuna bakar, toplanmışlarsa kıldırır, değilse bir miktar daha beklerdi. Esasen yatsıyı

geç kıldırmak isterdi. Nitekim birkaç kere çok geç kıldırmış, sahabiler onu beklerken uyuyup uyuyup uyanmışlardı. Ancak sahabilere zor geldiğini bildiği için genellikle yatsıyı da vaktin evvelinde kıldırırdı. Kamet getirdikten sonra hemen namaza durmaz, cemaat arasında dolaşarak safları düzeltir ve saflardaki bozukluklar karşısında sahabileri uyarırdı. Bazen namazı bitirdikten sonra seslice ashabına işittirerek dualar okurdu. Vefatına sebep olan hastalığı dışında rahatsız olduğu durumlarda dahi destek alarak da olsa mescide gelip namazları kıldırmıştır. Cuma namazlarında sahabiler kalabalık olurdu. Namazdan önce bir hanım sahabinin hazırlayıp getirdiği yemekten yerlerdi. Mescid buhurlanırdı. Cuma namazları adeta bir bayram havasında kılınırdı. Hz. Peygamber namazları kıldırdıktan sonra hemen kalkmaz, kendisini üzen özel bir durum olmadığı sürece bir müddet namaz kıldığı yerde öylece beklerdi. Sabah namazından sonra ise yüzünü sahabilere döner ve onlarla sohbet ederdi. Gündüz ve gece mescidde nafil namaz kılardı. Gece nafilelerini çok uzun kılardı. Hatta arkasında namaza duran sahabiler bir süre sonra ayakta durmaya takat getiremeyip ayrılmak zorunda kalırlardı. Gerek namazlarda gerekse sair zamanlarda Kur'ân okurken adeta âyetlerle konuşurdu. Soru anlamı içeren âyetlere cevap verir, cennet müjdesi veren âyetleri okurken hamdeder, azap âyetlerini okurken de Allah'a sığınırırdı. Hz. Peygamber müslümanlara eziyet verdikleri için çok kızdığı bazı kimselere namazlarında beddua ederdi. Namazın nasıl kılınacağı ile ilgili sorulara ise çoğu zaman uygulamalı olarak cevap verirdi. Önemli açıklama ve teklifleri hep namazlardan sonra yapardı. Bazen namazları unutarak eksik ya da fazla kılar, durumu anladığında da hemen telafi ederdi. Namazda torunlarının sırtına çıkmasına ses çıkarmaz, namazda iken mescidde cereyan eden olayları ise namaz sonrası değerlendirirdi. Namaz sırasında ya da sonrasında hata yapan ashabını uyarırdı. Namaz vakti evindeki misafirleri de mescide getirirdi. Namazda iken çok önemli bir şey olduğunda bunu işaretle sahabilere anlatırdı.

Peygamberimiz gün içersinde ve geceleyin bazen sesli bazen sessiz bir biçimde Kur'ân okurdu. Tilaveti son derece açık ve anlaşılır idi. Secde âyetine gelince secdeye kapanırdı. Zaman zaman Kur'ân okurken ağlardı. Zaman zaman da güzel Kur'ân okumasıyla iştihar etmiş olan Übey b. Ka'b, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve İbn Mes'ûd gibi sahabilere okutur, kendisi dinlerdi. Mescidde Kur'ân okuyan sahabilere de dikkat kesilir, secde ettiklerinde kendisi de secde ederdi. Resûlullâh namaz öncesi ya da

sonrasında veyahut namazdan bağımsız olarak zaman zaman da ellerini açıp dua ederdi. Duasına istiğfarla başlar ve istediği şeyleri üçer kere tekrar ederdi.

Peygamber Efendimiz İslâm'ı öğrenmek için Medine'ye gelen bedevilere sonsuz hoşgörü gösterirdi. Ne sorarlarsa sorsunlar onlara anlayabilecekleri şekilde cevaplar verirdi. Medine'ye hicret sonrasında Arap kabileleri arasında İslâmiyet'in yayılmasıyla hicretin 5. yılından itibaren Hz. Peygamber'in en önemli misafirleri heyet mensupları olmuştur. Hz. Peygamber Medine'ye gelip de yakınları bulunmayan kimselerin ağırlanmasıyla evleri uygun olan sahabileri görevlendirirdi. Remle bint Haris'in evi zamanla adeta heyet misafirhanesi haline gelmiştir. Konakladıkları yerde misafirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi ile de Bilâl başta olmak üzere diğer köleleri ve mevlalarını sorumlu tutardı. Yine bu hususlarda en yakınları olan Hz. Ebu Bekir'le Ömer'e de görevler verirdi. Misafirlerin bir kısmını mesciddeki suffeye ya da yine mescidde bulunan boş bir odaya yerleştirir, kendilerine yemek gönderirdi. Kalabalık gruplar için ise mescidde çadır kurdururdu.

Heyet mensupları Hz. Peygamber'le görüştüklerinde ilk iş olarak müslüman olmanın şartlarını sorarlar ve biat ederlerdi. Ardından İslâmiyetin temel hükümleri ile ilgili hususları sual ederlerdi. Hz. Peygamber heyet mensuplarından gelen soruları büyük bir dikkatle cevaplardı. Heyet mensupları kaldıkları süre içerisinde mescide gelir, gerek Hz. Peygamber'den gerekse onun görevlendirdiği sahabilerden Kur'ân'ı ve İslâm'ın temel esaslarını öğrenir, Resûlullâh'ın sohbetinde bulunurlardı. Sonra da şayet yanlarında getirdilerse Resûlullâh'a hediyelerini arzederlerdi. Hz. Peygamber de gelenleri hiçbir zaman hediyesiz göndermezdi. Heyet mensuplarına verilecek hediyeleri hazırlamakla görevlendirdiği kişi Bilâl'di. Veda zamanı geldiğinde Bilâl Resûlullâh'ın emriyle heyet mensuplarına hediyelerini takdim ederdi. Ayrıca heyetle beraber geride kalan kabile mensuplarına İslâm'ın temel hükümlerini öğretmeleri için bazı sahabileri gönderirdi. Bazen de bu görevlendirmeyi heyet mensupları arasında yapardı.

Hz. Peygamber Medine'ye gelen heyetlerle ilgili önceden bilgi edinir, bu bilgileri onlarla yaptığı sohbette kullanırdı. Yine heyet mensuplarıyla tek tek yakından ilgilenir, isimlerini ve kabilelerini sorar, Arap toplumunda bilinen temel özelliklerine vurgu yapar, uygun bulmadıklarını değiştirirdi. Heyet mensuplarının hal ve

hareketlerinde gördüğü bir takım yanlışları da söylerdi. Kimi heyetlerin nezaketsiz tavırları karşısında rahatsızlık duyar ve münasip bir dille uyarırdı. Heyet mensuplarının istek ve arzularını yerine getirir aralarındaki anlaşmazlıkları çözmeye çalışırdı. Onlar için İslâm'ın temel hükümlerini, zekat miktarlarını içeren yahut iktâ isteklerini kabul ettiğini bildiren belgeler yazdırırdı. Ferden yahut heyet halinde Medine'ye gelen hristiyanlar ya da yahudilerle de görüşürdü. Medine dışından haber getiren kimselerle yakından ilgilenir, getirdikleri haberler karşısında hemen gerekli tedbirleri alırdı.

Heyetleri karşılariken giyeceği kıyafetlerin temiz ve tertipli olmasına özen gösterirdi, ama hiçbir zaman gösterişe kaçmazdı. Hatta Bizans ve Sasani İmparatorları'nın hediye olarak gönderdiği son derece gösterişli elbiseleri heyetleri kabul ederken giymesi yönünde sahabilerden gelen telkinleri kabul etmezdi. Heyet mensuplarından gelen dua isteklerini geri çevirmezdi. Bazı heyetler için sancak bağlardı. Bazen de heyet mensuplarından birisiyle özel sohbetlerde bulunur, sağlık sorunlarıyla ilgilenirdi. Kendisine suikast düzenlemek için gelen kimselerin niyetlerini açığa çıkarırdı. Heyet mensuplarının kendisine verdiği sözleri hiç unutmaz, fırsat buldukça hatırlatırdı. Bazı heyet mensuplarına özel ihtimam gösterir, oturduğu mecliste yer açardı.

Sahabiler hicretin ilk yıllarında bir yakınları ölüm döşeğine geldiğinde Resûlullâh'ı haberdar ediyor, Hz. Peygamber hasta ruhunu teslim edinceye kadar başında bekliyor, arzu ederse teşyi ve defin işlemlerine katılıyordu. Zaman içerisinde bu durumun Resûlullâh'a rahatsızlık verdiğini düşünen sahabiler zaten sık sık hasta ziyareti yapan Resûlullâh'a vefat gerçekleşikten sonra haber vermeye başladılar. Zamanla bundan da vazgeçip cenazeleri mescide getirir oldular. Resûlullâh elinden geldiğinde çoğu cenazenin namazını kıldırır ve defin işlemlerine iştirak ederdi. Hicretin ilk yıllarında borçlu kimselerin cenaze namazlarını kılmazken ilerleyen süreçte bol miktarda ganimet ele geçirildiğinde borçlu ölenlerin borçlarını üzerine almış ve namazlarını kılmıştır. Hz. Peygamber mescidde gıyabi cenaze namazı da kıldırmıştır.

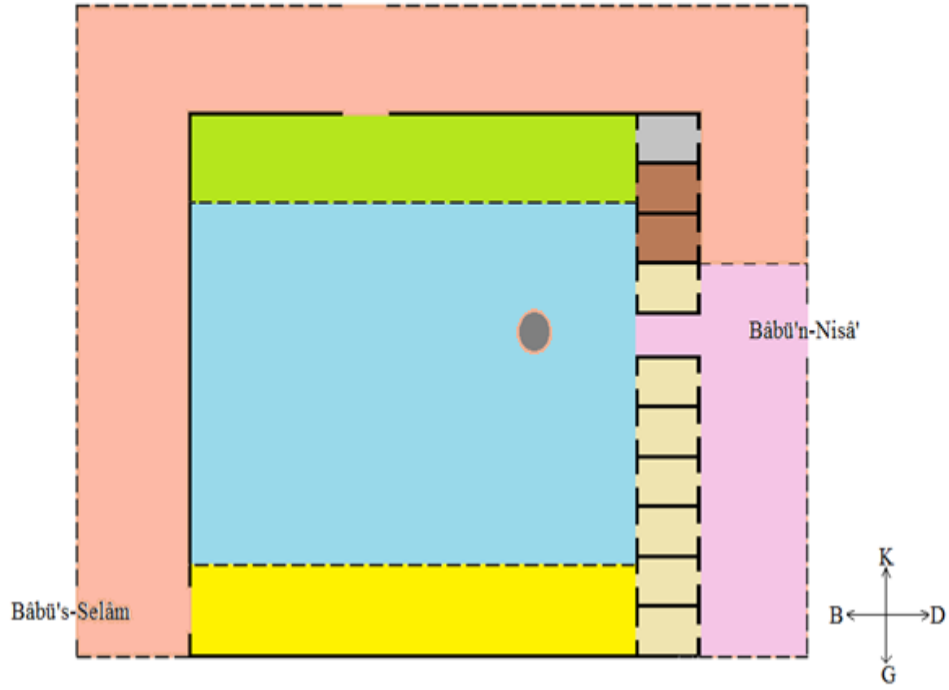
Peygamber Efendimiz ramazan ayının son on gününde mescidde i'tikâfa girerdi. İ'tikâf müddetince temel ihtiyaçları ya da hasta ziyareti gibi durumlar dışında mescidden ayrılmaz, ibadet ve zikirle meşgul olurdu. Zaman zaman ashabı da ona eşlik

ederdi. İ'tikâfî bazen mescidde kurulan bir çadır içersinde bazen de direklerden birisinin altına serilen bir yaygı üzerinde geçirirdi. Hanımları i'tikâfî sırasında onu ziyarete gelirlerdi. İtikafî sırasında mescidde bulunan sahabilerle ilgilenmeyi de ihmal etmezdi.

Resûlullâh zaman zaman mescidde torunlarıyla oynar, onları kucağında taşır, sever, okşar ve yarışlar yapardı. Mescidde sürekli bir meşguliyet içersinde olan Resûlullâh bazen de mescidde bir yaygı ya da elbise üzerinde uzanır istirahat ederdi. Yine ara sıra dişlerini temizler, saç ve sakalını tarardı. İhtiyaç hasıl olduğunda yular örerdi. Normalde bayram namazını musallâda kıldırmasına karşılık yalnızca bir defaya mahsus olmak üzere çok yağmur yağdığı ve musalla uygun olmadığı için bayram namazını mescidde kıldırılmış, hutbeyi de mescidde irat etmişti. Güneş ve ay tutulması, çok yağmur yağıp rüzgar esmesi gibi kendisini heyecana ve endişeye sevkeden olaylar karşısında hemen mescide gelir, namaz kılar, dua eder, bu hal Medine üzerinden kalkana kadar da ibadetine devam ederdi.

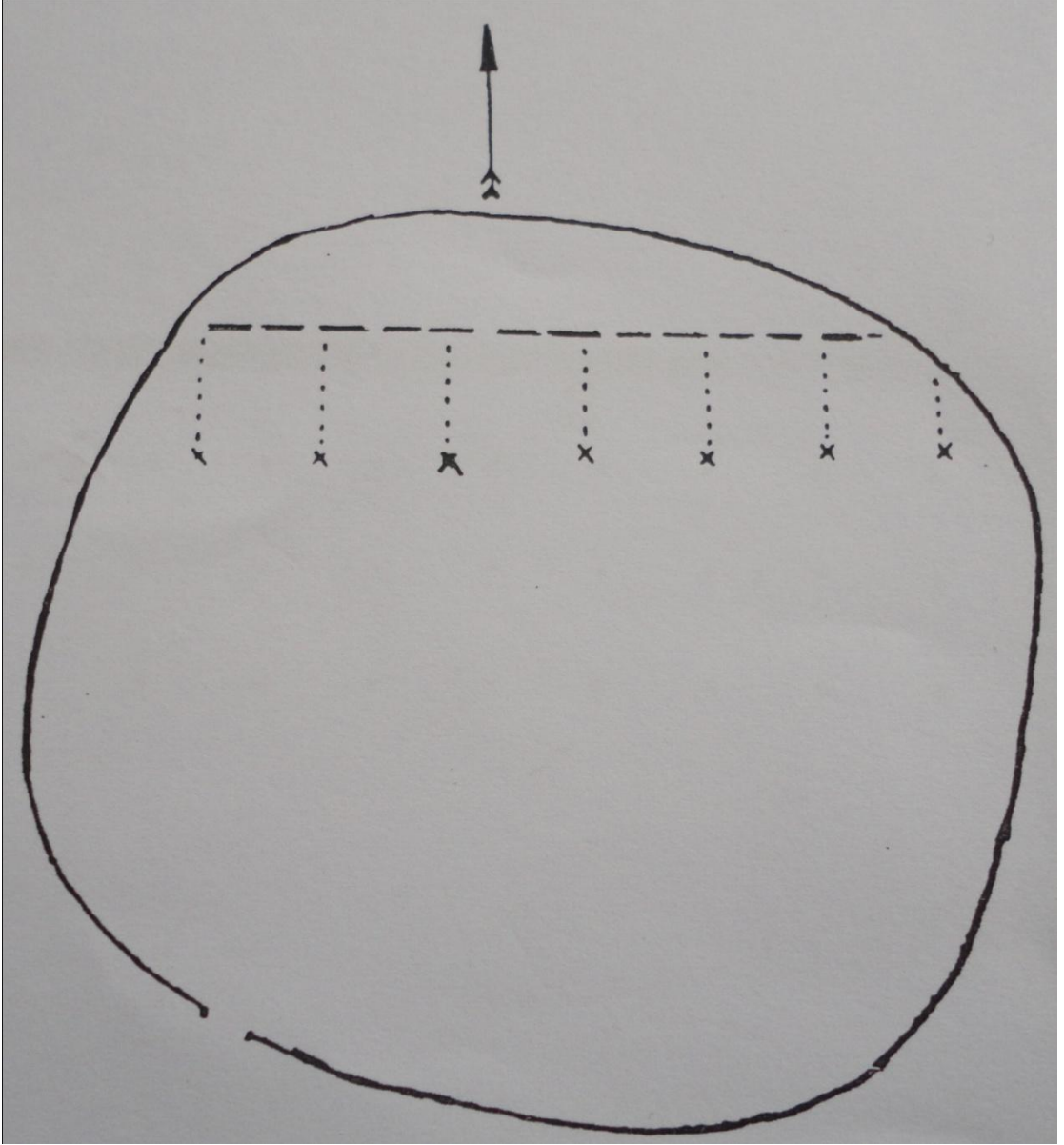
Resûlullâh sefere çıkmak üzere hazırlığını mescidin kapısı önünde tamamlar, ihrama girer, vazife verdiği kimseleri mescidin kapısı önünde karşılar ve mescide girip çıkarken dualar okurdu. Mescide sağ ayağıyla girip sol ayağıyla çıkmayı da ihmal etmezdi.

EKLER

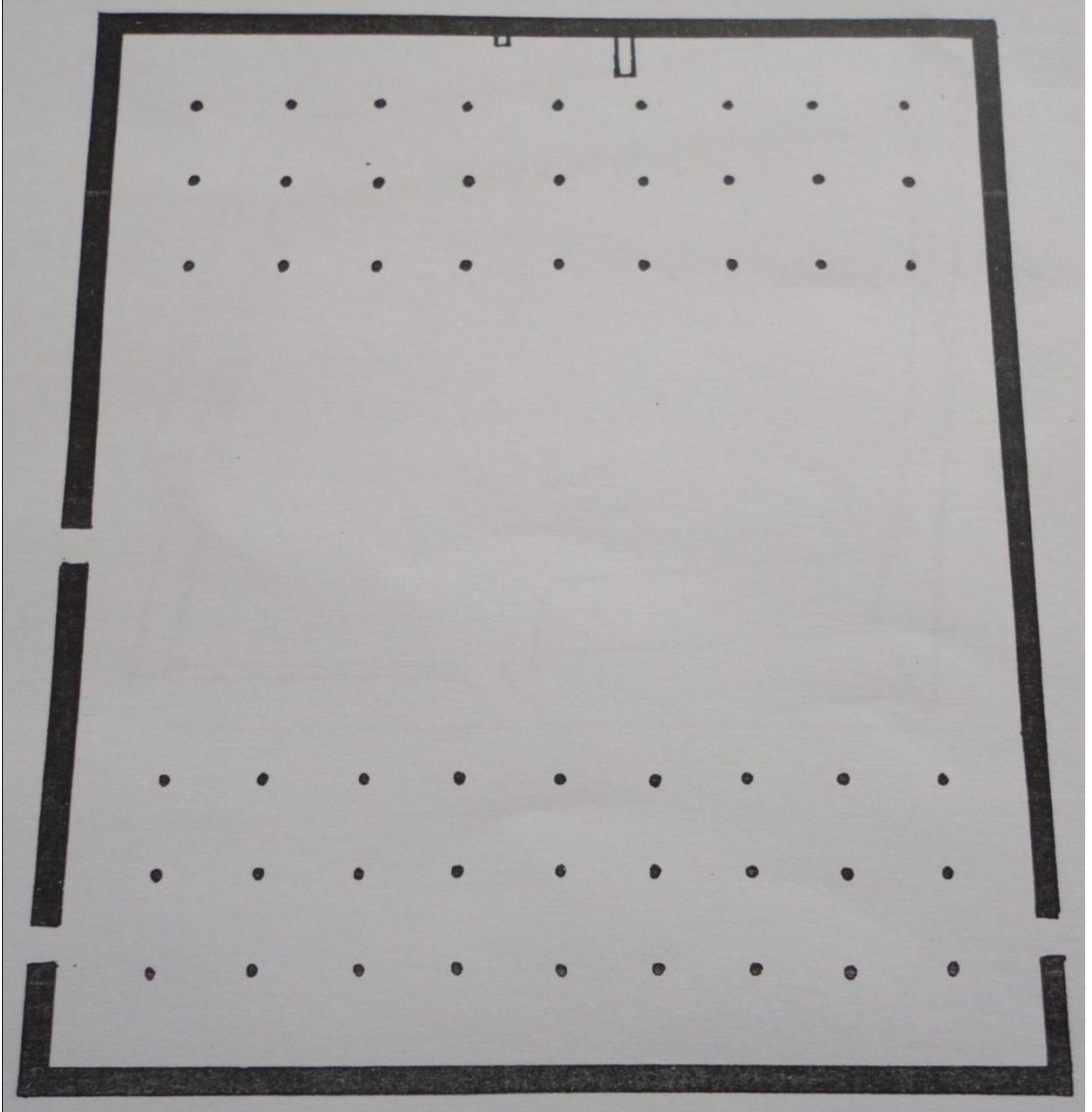

- Hurma direkleri üzerine hurma yapraklarının örtüldüğü namaz kılınan alan
- Suffe ashabının kaldığı gölgelik kısım
- Hz. Peygamber'in hanımlarının odaları
- Ambar olarak kullanılan iki katlı odalar
- Heyetlerin ağırlandığı ve Hz. Peygamber'in ashabıyla sohbet ettiği oda
- Hicri 7. yılda eklenen kısım
- Hz. Peygamber'in evlerinin önündeki avlu
- Mescidin girişinde olduğu düşünülen kuyu

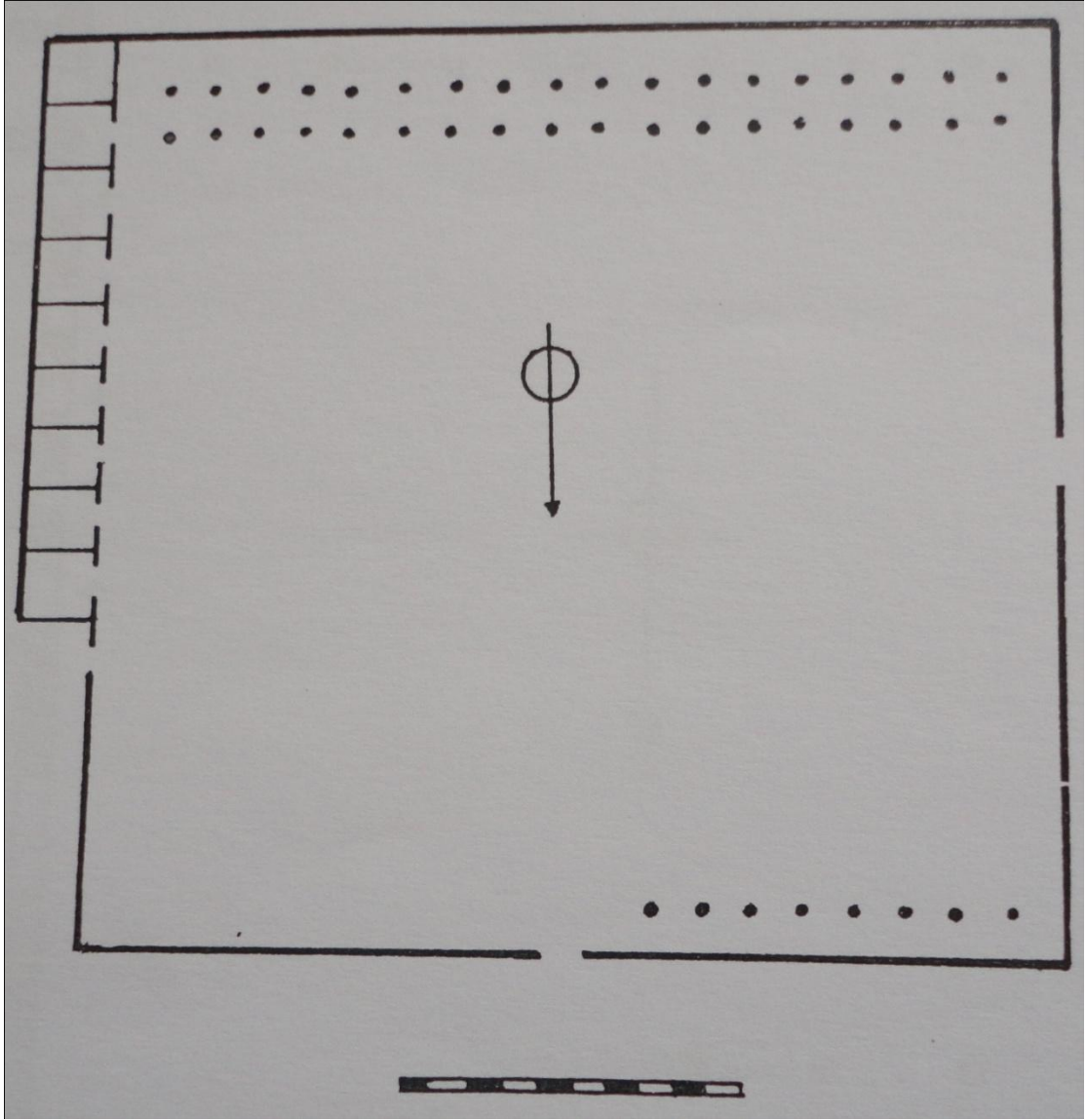
1. Hz. Peygamber Devri Mescid-i Nebevî Planına İlişkin Bir Deneme

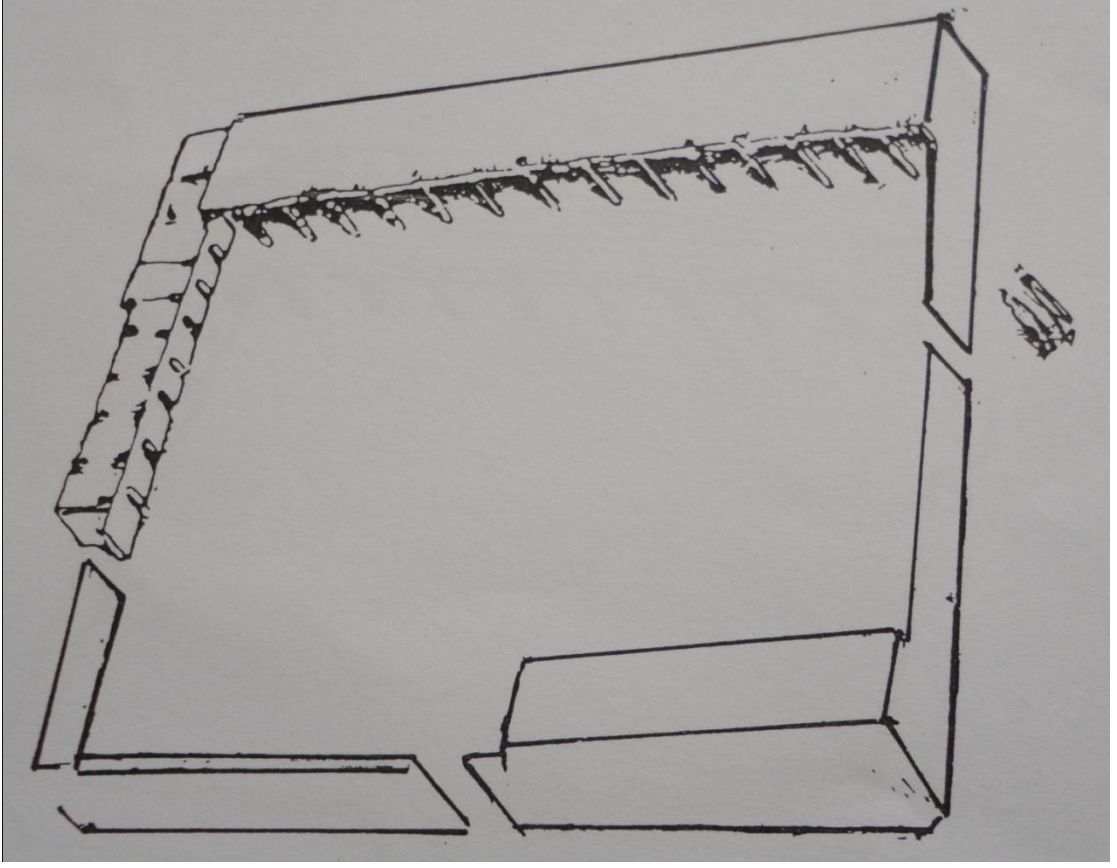
2. Ahmed Receb Muhammed'in Edmond Pauty'den iktibasla *el-Mescidü'n-Nebevî* isimli eserinde yer verdiği, Mescid-i Nebevî'nin ilk halini gösteren plan, s. 26.

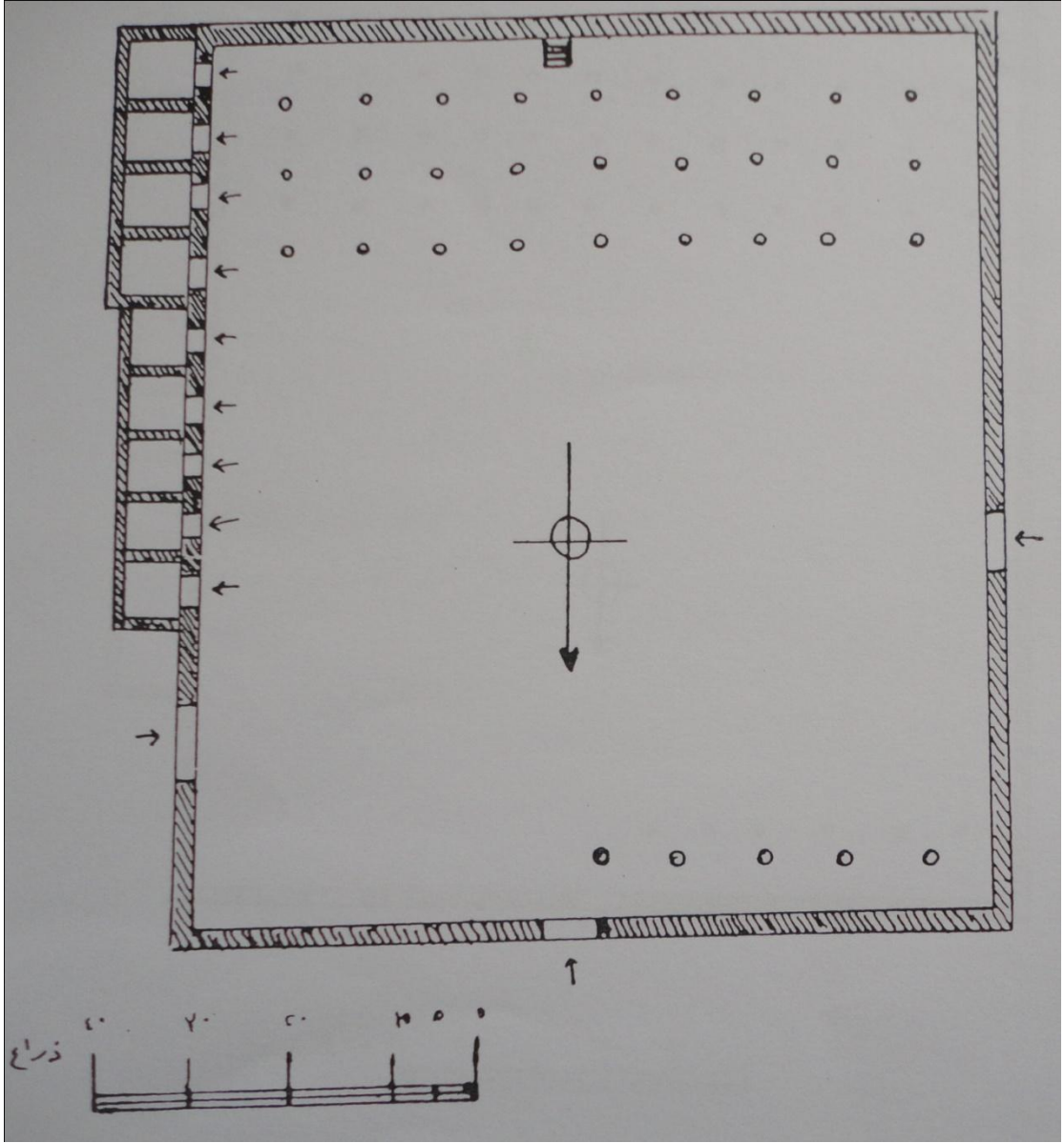
3. Ahmed Receb Muhammed'in Ahmed Fikrî'den iktibasla yer verdiği Mescid-i Nebevî'nin hicrî 7. yıldaki eklemekten sonraki halini gösteren plan, s. 31.

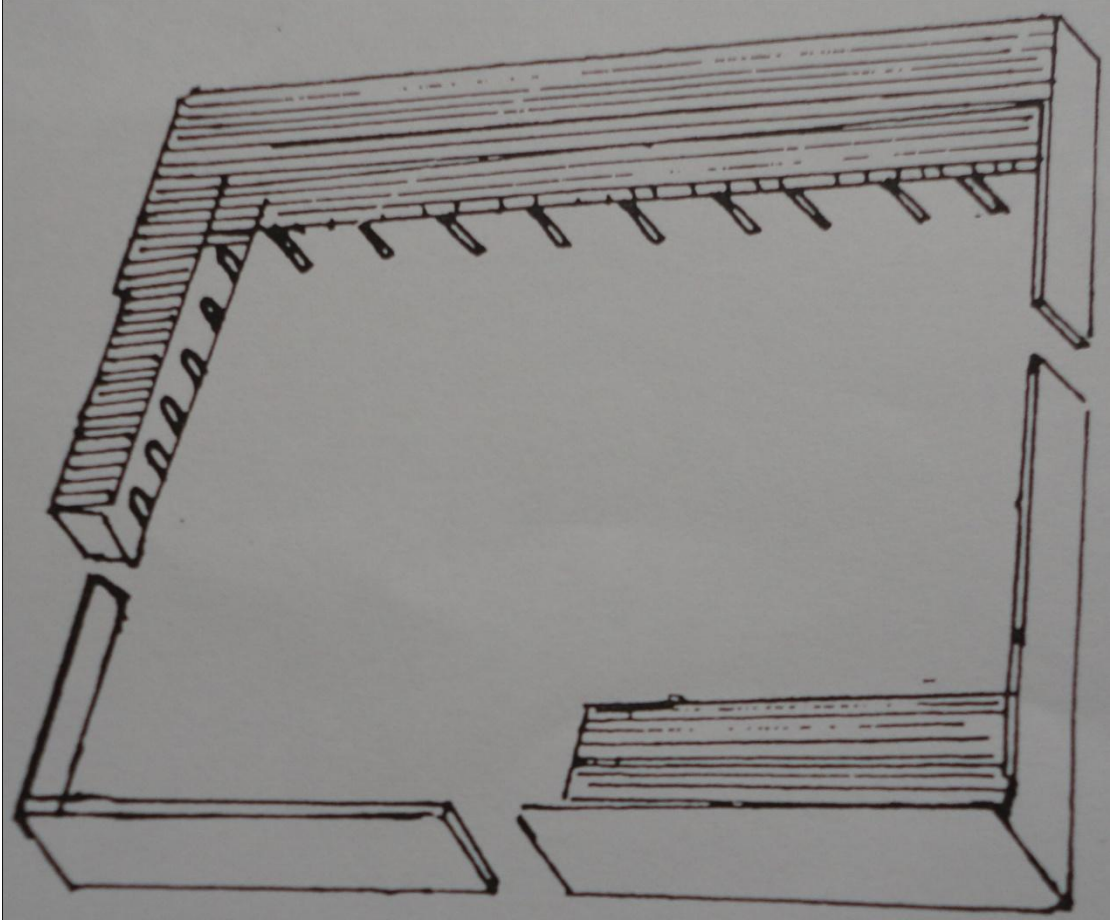
4. Ahmed Receb Muhammed'in Ferîd Şâfi'î'den iktibasla yer verdiği, Mescid-i Nebvî'nin hicrî 7. yıldaki eklemekten sonraki halini gösteren plan, s. 32.

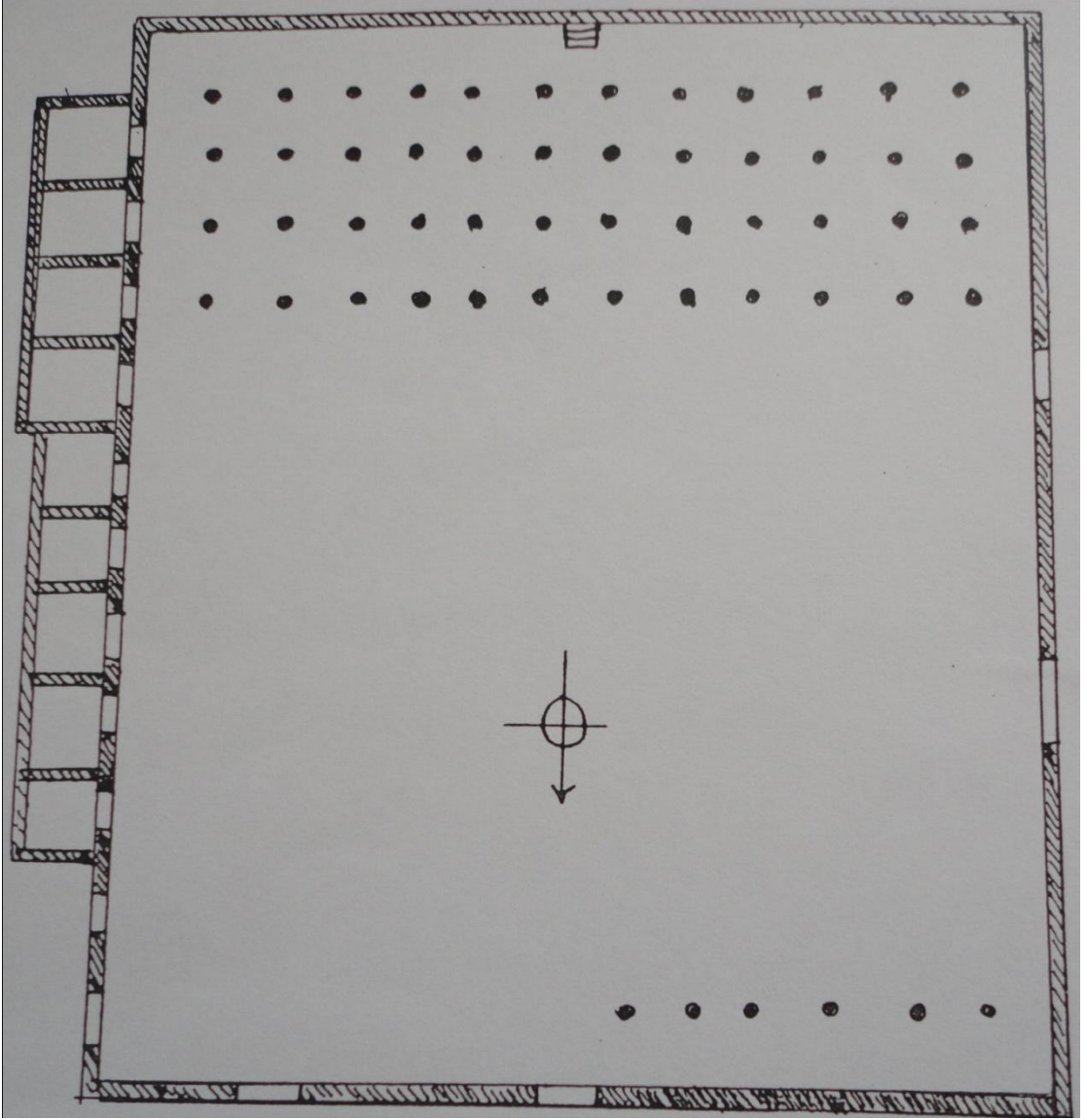
5. Ahmed Receb Muhammed'in Ferîd Şâfi'î'den iktibasla yer verdiği, Mescid-i Nebevî'nin hicrî 7. yıldaki ekleden sonraki halini gösteren plan, s. 33.

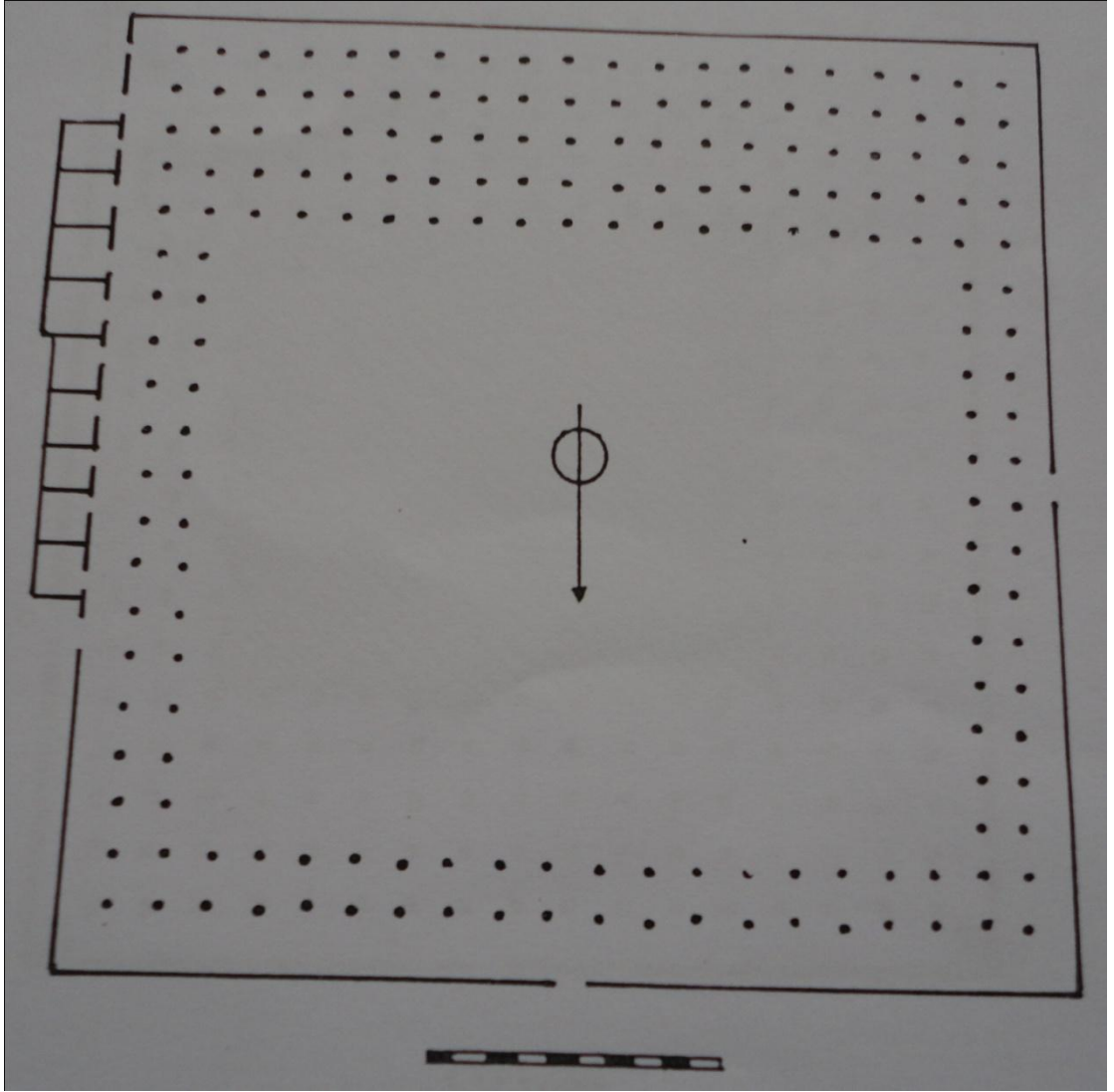
6. Ahmed Receb Muhammed'in Mescid-i Nebvî'nin hicrî 7. yıldaki ekleden sonraki planını gösteren orijinal çizimi, s. 35.

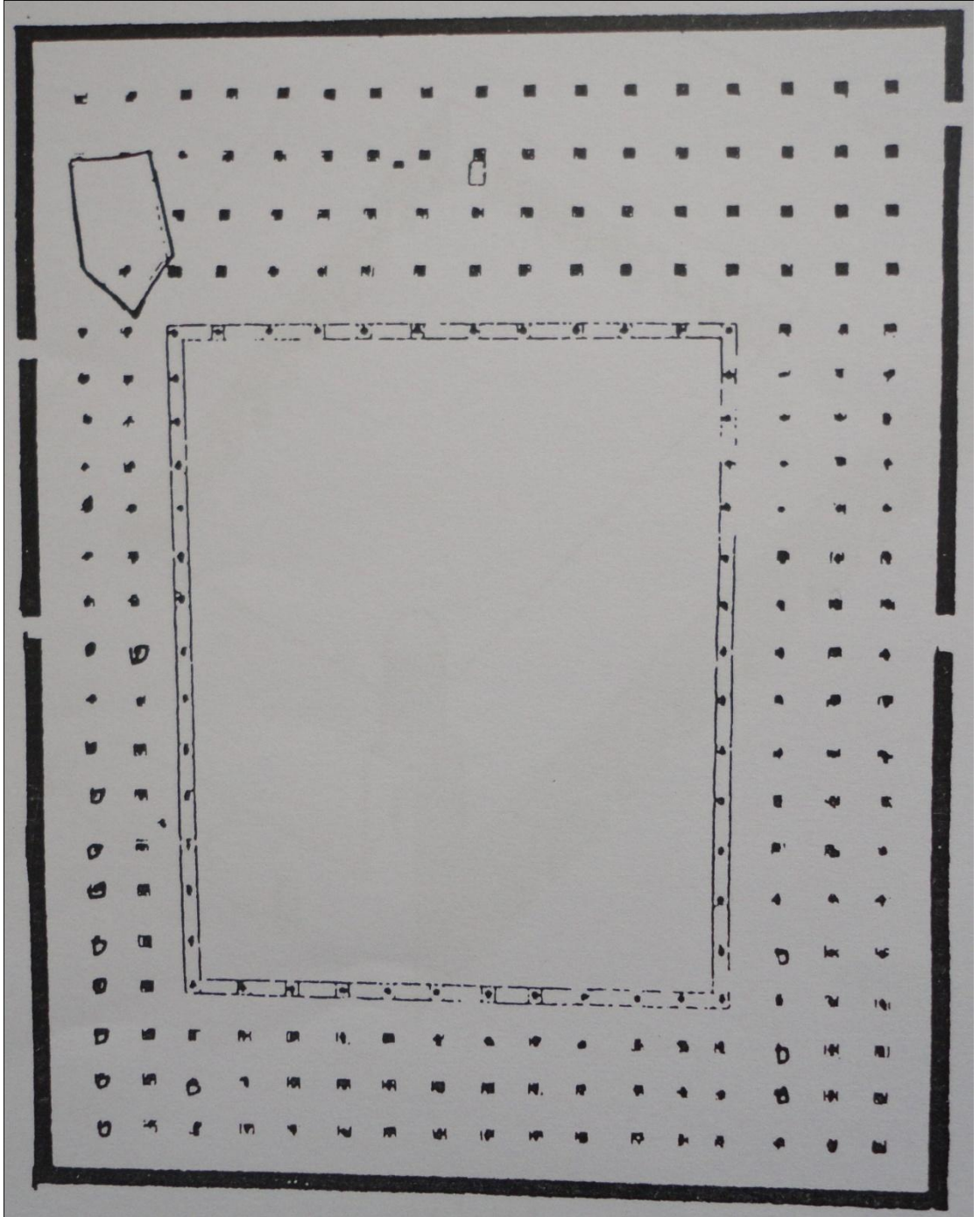
7. Ahmed Receb Muhammed'in Mescid-i Nebevî'nin hicrî 7. yıldaki ekleden sonraki planını gösteren orijinal çizimi, s. 36.

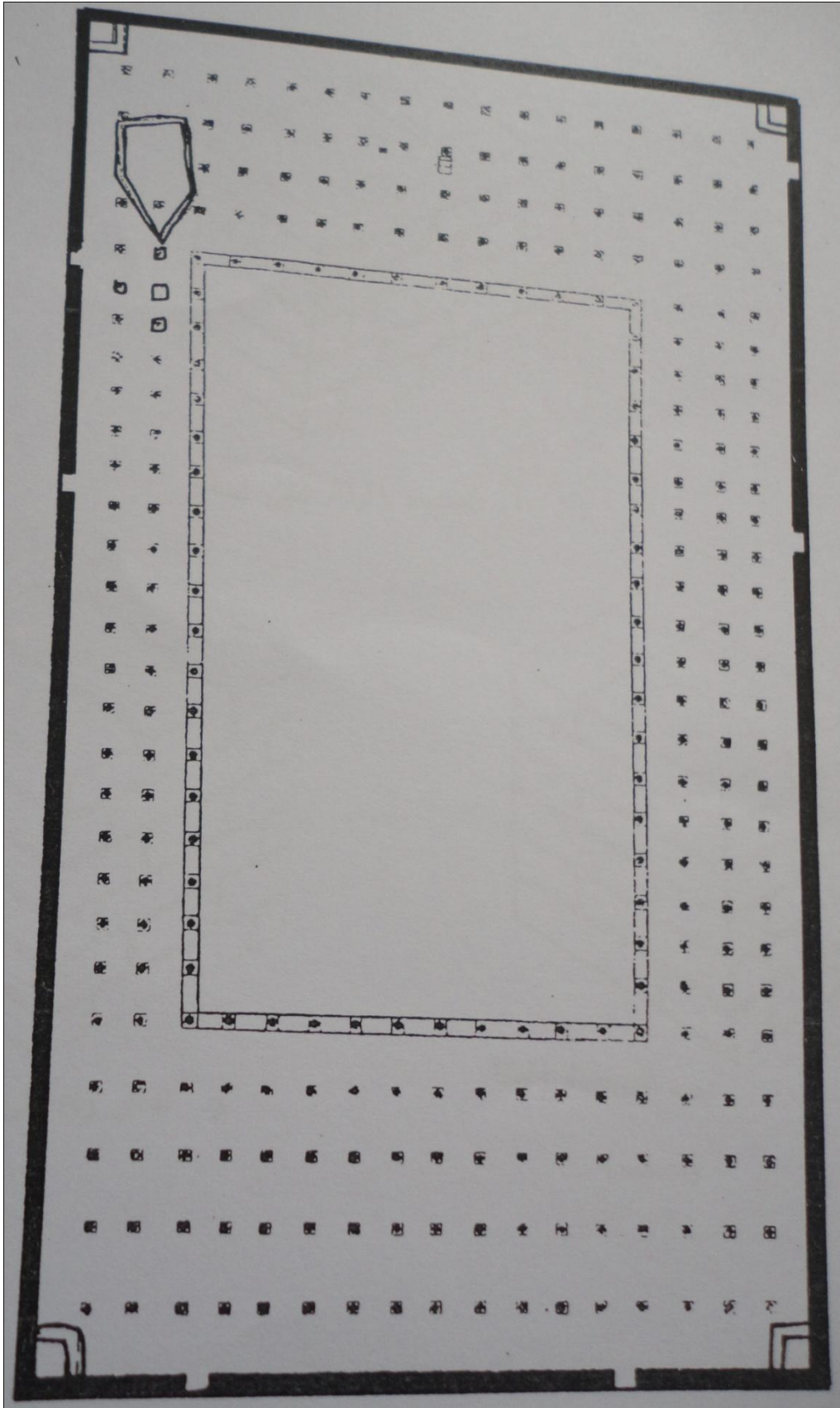
8. Ahmed Receb Muhammed'in Mescid-i Nebvî'nin Hz. Ömer devrindeki planını gösteren orijinal çizimi, s. 42.

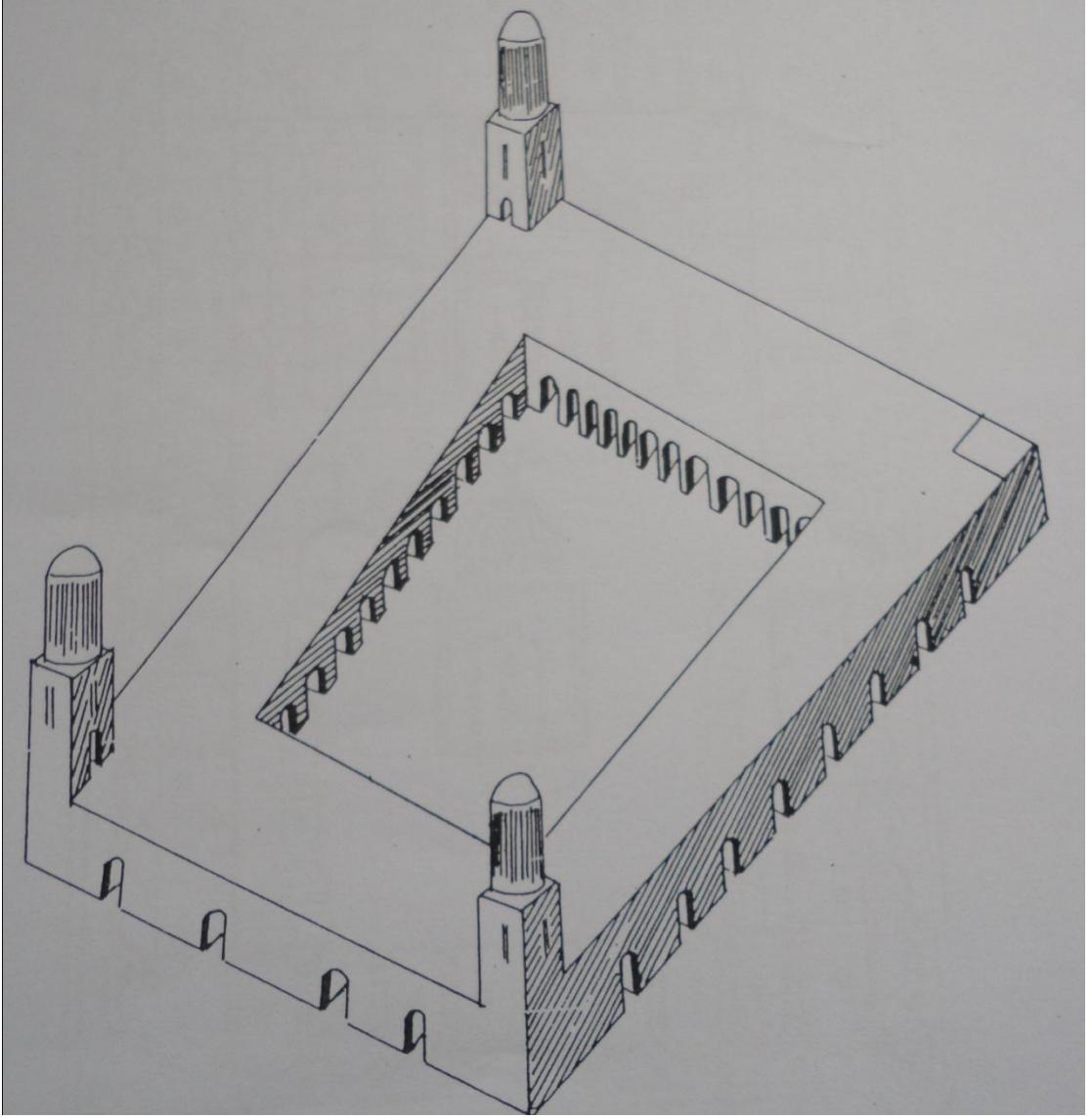
9. Ahmed Receb Muhammed'in Ferîd Şâfi'î'den iktibasla yer verdiği, Mescid-i Nebvî'nin Hz. Osman devrindeki planını gösteren çizim, s. 45.

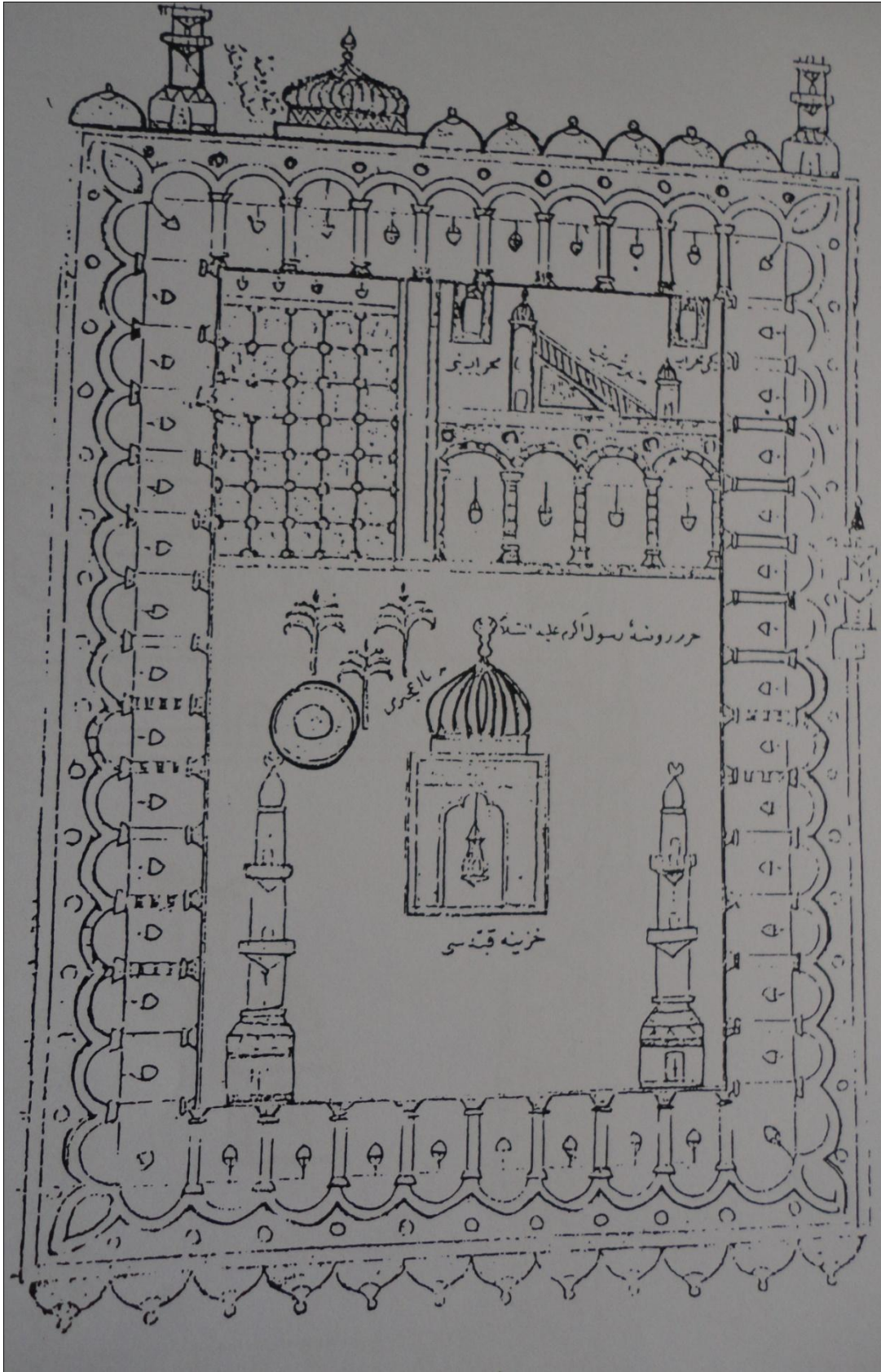
10. Ahmed Receb Muhammed'in Ahmed Fikrî'den iktibasla yer verdiği, Mescid-i Nebevî'nin Emevî halîfesi Velîd b. Abdülmelîk devrindeki planını gösteren çizim, s. 54.

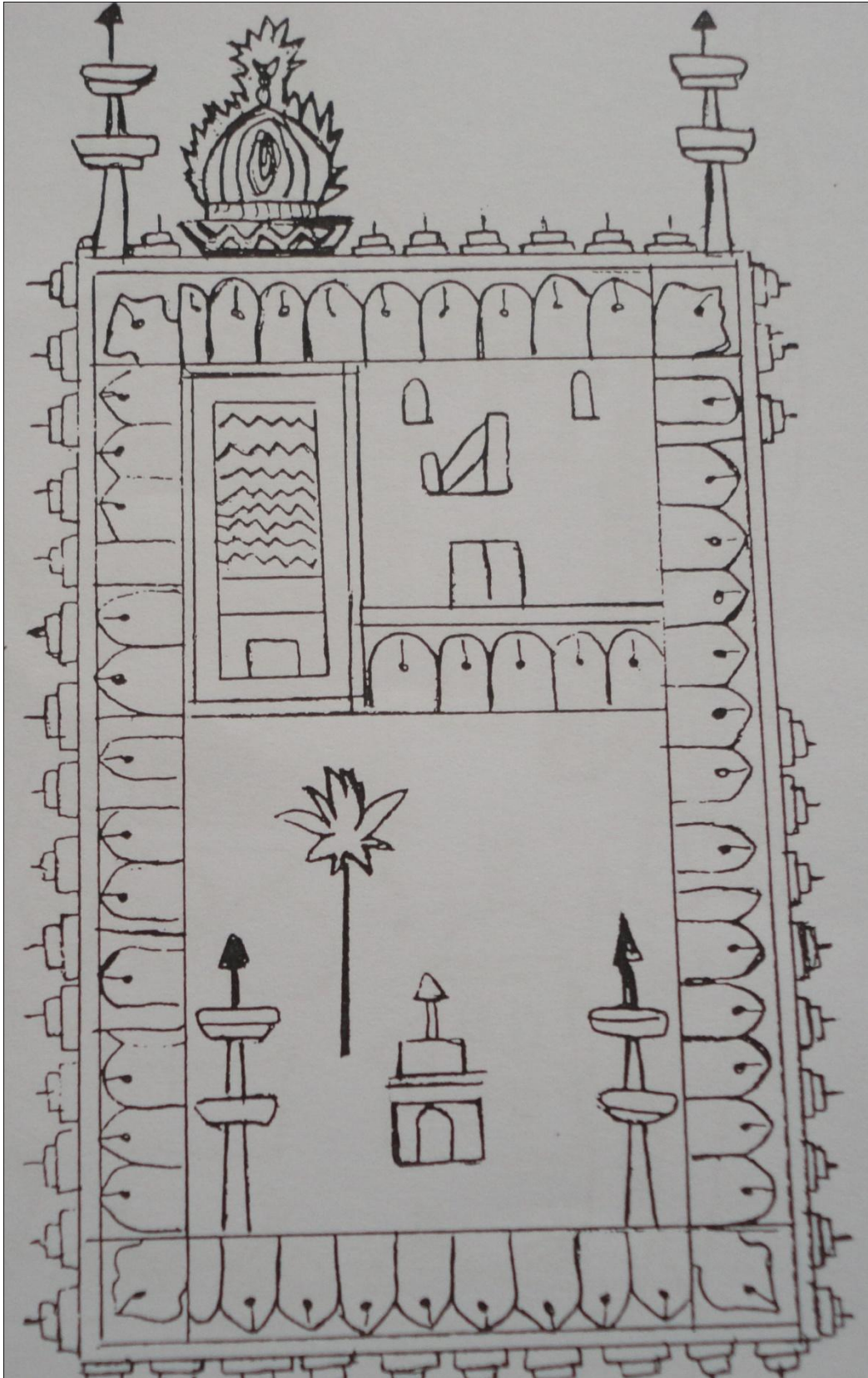
11. Ahmed Receb Muhammed'in Ahmed Fikrî'den iktibasla yer verdiği, Mescid-i Nebevî'nin Abbâsî halîfesi el-Mehdî devrindeki planını gösteren çizim, s. 61.

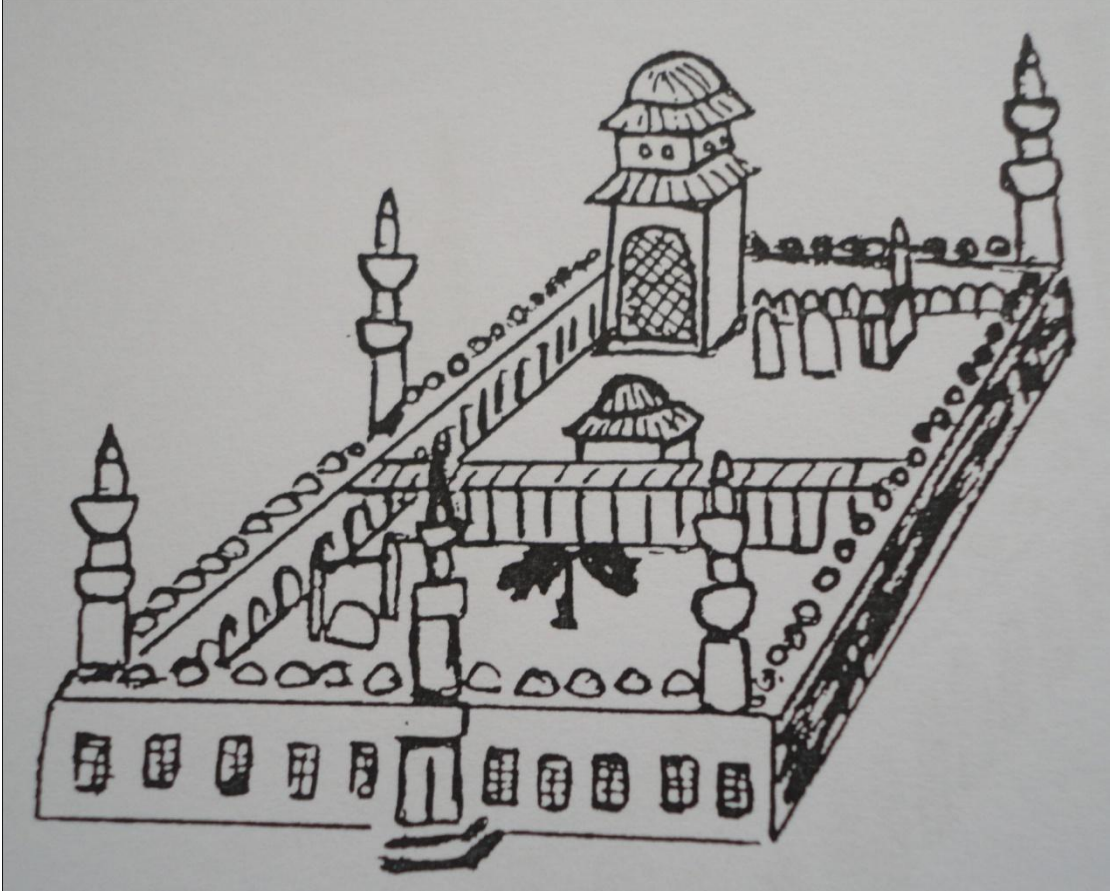
12. Ahmed Receb Muhammed'in Mescid-i Nebevî'nin Abbâsî halîfesi el-Mehdî devrindeki planını gösteren orijinal çizimi, s. 62.

13. Ahmed Receb Muhammed'in Topkapı Sarayı'nda bulunan ve hicri 10. yüzyılda yazılmış *Delîlü'l-Hac* isimli eserden iktibasla yer verdiği Mescid-i Nebevî çizimi, s. 92.

14. Ahmed Receb Muhammed'in British Museum'da bulunan ve hicri 990 yılında yazılmış *Defilü Mekke ve Medîne* isimli eserden iktibasla yer verdiği Mescid-i Nebevî çizimi, s. 95.

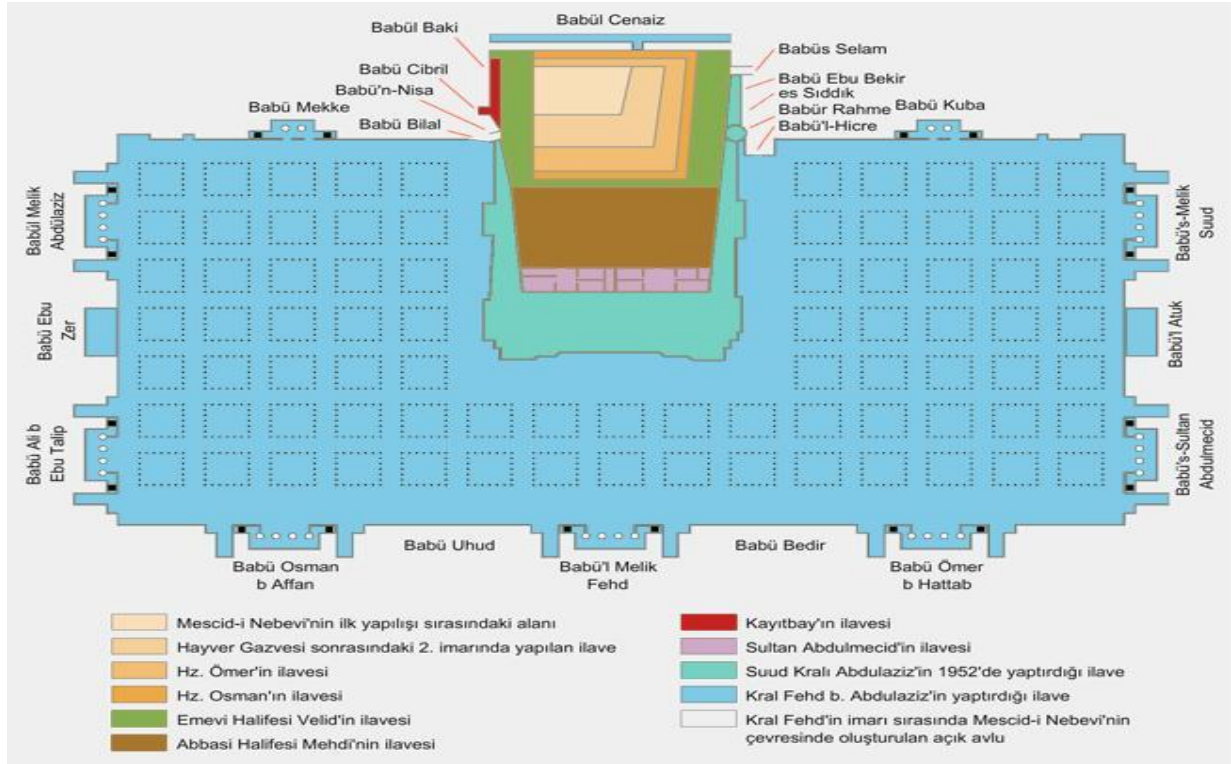
15. Ahmed Receb Muhammed'in Topkapı Sarayı'nda bulunan ve mîlâdî 18. yüzyılda yazılmış *Delâilü'l-Hayrât* isimli eserden iktibasla yer verdiği Mescid-i Nebevî çizimi, s. 127.

16. Muhammed Hamidullah'ın *İslam Peygamberi* isimli eserinde yer verdiği, Mescid-i Nebevî'nin Hz. Peygamber devrindeki görüntüsüne ilişkin bir canlandırma, II, 1057.

17. Mescid-i Nebevî'nin Hz. Peygamber devrindeki görüntüsüne ilişkin bir canlandırma

18. Mescid-i Nebavi'de başlangıçtan bugüne kadar gerçekleştirilen genişletme çalışmalarını gösteren plan

BİBLİYOGRAFYA

- ABD b. HUMEYD, Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî (eş-Keşşî) (ö. 249/863-64), *el-Muntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd* (nşr. Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî-Subhî Sâmerî), Kahire 1988.
- ABDULLAH b. MÜBÂREK, Ebû Abdirrahmân el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 181/797), *Kitâbü 'z-Zühed ve 'r-Rekâik* (nşr. Habîbürrahmân el-A'zamî), Beyrut ty.
- ABDÜL'AZİZ el-LEBEDÎ, *el-Kâmûsü 'l-Tıbbiyyi 'l-Arabî*, Amman 2005.
- ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekir b. Hemmâm es-San'ânî (ö. 211/826), *el-Musannef* (nşr. Habîbürrahmân el-A'zamî), I-XI, Beyrut 1983.
- AĞIRMAN, Mustafa, "Hâris b. Kâ'b", *DİA*, XVI (İstanbul 1997), s. 197-198.
- AHMED b. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855), *el-Müsned*, I-VI, Beyrut 2004.
- AHMED RECEB MUHAMMED ALÎ, *el-Mescidü 'n-Nebevî bi 'l-Medîneti 'l-Münevvere ve Rûsûmuhû fi 'l-Fenni 'l-İslâmî*, Kahire 2000.
- ALÎ b. CA'D, Ebû'l-Hasen Ali b. el-Ca'd el-Cevherî (ö. 230/844-845), *el-Müsned* (nşr. Âmir Ahmed Haydar), Beyrut 1990.
- ALGÜL, Hüseyin, "Muâhât", *DİA*, XXX (İstanbul 2005), s. 308-309.
- _____ "Himyerîler", *DİA*, (İstanbul 1998), s. 62-63.
- APAYDIN, Yunus, "Humus", *DİA*, XVIII (İstanbul 1998), s. 365-368.
- ATAR, Fahrettin, "Mükâtebe", *DİA*, XXXI (İstanbul 2006), s. 531-533.
- ATEŞ, Ali Osman, "Esmâ bint Yezîd", *DİA*, XI (İstanbul 1995), s. 423.
- AVCI, Casim, *Muhammedü 'l-Emîn: Hz. Peygamber'in Peygamberlik Öncesi Hayatı*, İstanbul 2008.
- AYBAKAN, Bilal, "Selem", *DİA*, XXXVI (İstanbul 2009), s. 402-405.
- AYCAN, İrfan, "Rebî'a", *DİA*, XXXIV (İstanbul 2007), s. 498-499.
- _____ "Sa'd b. Bekîr", *DİA*, XXXV (İstanbul 2008), s. 372.
- AYNÎ, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed (ö. 855/1451), *Umdetü 'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi 'l-Buhârî*, I-XX, Kahire 1972.
- A'ZAMÎ, Mustafa, *Küttâbü 'n-Nebî*, 3. Baskı, Riyad 1981.
- BAĞDATLI MEHMED FEHMÎ (ö. 1363/1944), *Târîh-i Edebiyât-ı Arabiyye*, İstanbul 1944.

- BEGAVÎ, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ (ö. 516/1122); *Şerhü's-Sünne* (nşr. Şuayb el-Arnaûd), I-XV, Beyrut 1983.
- _____ *Me'âlimü't-Tenzîl* (nşr. Muhammed Abdullah en-Nemir ve dğr.), I-VIII, 1997.
- BEKRÎ, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdülazîz el-Endelûsî (ö. 487/1094), *Mu'cem Me'sta'cem min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâdi'* (nşr. Mustafa es-Sakkâ), I-IV, 2. baskı, Beyrut 1403.
- BELÂZÜRÎ, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö. 279/892-3), *Fütûhü'l-Büldân* (nşr. Rıdvan Muhammed Rıdvan), Beyrut 1983; *Fütûhü'l-Büldân* (trc. Mustafa Fayda), Ankara 1987.
- _____ *Ensâbü'l-Eşraf* (nşr. Mahmûd Ferdûs el-Azem), I-XXV, Dimaşk 1997-2004.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, Haydarabad 1344.
- _____ *Delâilü'n-Nübüvve* (nşr. Abdülmü'tî Kal'acî), I-VII, Beyrut 2002.
- _____ *Şu'abü'l-Îmân* (nşr. Muhammed Sa'îd b. Besyûnî Zağlûl), I-IX, Beyrut 1410/1990.
- BEZZÂR, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905), *el-Bahrü'z-Zehhâr el-Ma'rûf bi Müsnedi'l-Bezzâr* (nşr. I-IX: Mahfûzurrahmân Zeynullâh, X-XVII: Âdil b. Sa'd, XVIII: Sabrî b. Abdülhâlik eş-Şâfi'î), I-XVIII, Medine 1988-2007.
- BOYNUKALIN, Mehmet, "Safî", *DİA*, XXXV (İstanbul 2008), s. 469-470.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerîf: el-Kütübü's-Sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000.
- _____ *et-Târihu'l-Kebîr*, I-IX, Haydarabad 1364.
- _____ *el-Edebü'l-Müfred* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Beyrut 1989.
- BÛSİRÎ, Ahmed b. Ebû Bekir b. İsmâil (ö. 840/1436), *İthâfî'l-Hiyereti'l-Mehere bi Zevâili'l-Mesânidi'l-Aşere* (nşr. Ebû Abdurrahmân ve ark.) I-XI, Riyad 1998.
- BÛTÛN YÖNLERİYLE ASR-I SAADETTE İSLAM (ed. Vecdi Akyüz), I-V, İstanbul 1995.
- CAETANI (ö. 1354/1935), *İslam Tarihi*, I-X, İstanbul 1924.
- CÂHİZ, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî (ö. 255/869), *Kitâbü'l-Hayevân* (nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), I-VIII, Beyrut 1996.
- CERRAHOĞLU, İsmail, "Abdullah b. Mes'ûd", *DİA*, I (İstanbul 1988), s. 114-117.

- CİRİT, Hasan “Kussâs”, *DİA*, XXVI (Ankara 2022), s. 463-465.
- ÇELEBİ, İlyas, “İyâfe”, *DİA*, XXIII (İstanbul 2001), s. 497.
- _____ “Remil”, *DİA*, XXXIV (İstanbul 2007), s. 555-556.
- ÇETİN, Abdurrahman, “Ücretle Kur’ân Öğretme ve Okuma Meselesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V (1993), s. 119-131.
- ÇUBUKÇU, Asri, “Sümâme b. Üsâl”, *DİA*, XXXVIII (İstanbul 2010), s. 131-132.
- _____ “Buâs”, *DİA*, VI (İstanbul 1992), s. 340.
- DAHLÂN, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Zeynî (ö. 1304/1886), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-III, 2. Baskı, Beyrut 2001.
- DÂREKUTNÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö. 385/995), *es-Sünen*, I-IV, Beyrut 1966.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. Fazl (ö. 255/868), *Sünenü'd-Dârimî* (nşr. Abdülganî Mistû), I-II, Beyrut 2006.
- DÎNEVERÎ, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud b. Venend (ö. 282/895), *Kitâbü'n-Nebât* (nşr. Bernhard Lewin), Wiesbaden 1974; *Kitâbü'n-Nebât*, (nşr. Muhammed Hamidullah), Kahire 1973.
- DÖNDÜREN, Hamdi, “İlâ”, *DİA*, XXII (İstanbul 2000), s. 61-62.
- EBÛ AVÂNE, Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî (ö. 316/929), *el-Müsned* (nşr. Eymen b. Ârif ed-Dımeşkî), I-V, Beyrut 1998.
- EBÛ DÂVUD, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *Sünenü Ebî Dâvud, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerîf: el-Kütübü's-Sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000.
- EBÛ NUAYM el-İSFAHÂNÎ, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk (ö. 430/1038), *Delâilü'n-Nübüvve* (nşr. Muhammed Revvâs-Abdülber Abbâs), I-II, 3. Baskı, Beyrut 1991.
- _____ *Marifetü's-Sahâbe* (nşr. Muhammed Hasan-Mes'ûd Abdülhamîd), I-V, Beyrut 2002.
- _____ *Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Asfiyâ'*, 4. Baskı, I-X, Beyrut 1405.
- EBÛ UBEYD, Kâsım b. Sellâm el-Herevî (ö. 224/838), *Garîbu'l-Hadîs* (nşr. Muhammed Abdülmüîd Han- Muhammed Azîmüddîn), I-IV, Beyrut 1396.
- _____ *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. Muhammed Halîl Herrâs), Beyrut 1986.
- EBÛ YA'LÂ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ el-Mevsılî (ö. 307/919), *el-Müsned* (nşr. Hüseyin Selim Esed), I-XVI, Dımaşk 1984-1994.

- EBÜ'Ş-ŞEYH, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer (ö. 369/979), *Kitâbu Ahlâki'n-Nebî ve Âdâbih* (nşr. Sâlih b. Muhammed), I-IV, Riyad 1998.
- EFENDİOĞLU, Mehmet, "Suheyb b. Sinân", *DİA*, XXXVII (İstanbul 2009), s. 476-477.
- EZRAKÎ, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdullah b. Ahmed (ö. 250/864), *Ahbâru Mekke* (nşr. Reşîd es-Sâlih), I-II, Mekke 2002.
- FÂKİHÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshak b. Abbâs (ö. 278/891-92), *Ahbâru Mekke fî Kadîmi'd-Dehr ve Hadîsih* (nşr. Abdülmelîk Abdullah), I-VI, 2. baskı, Beyrut 1414.
- FAYDA, Mustafa, *İslâmiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982.
- _____ *Hiz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İstanbul 2006.
- _____ "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları", *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu*, (İzmir 1985), s. 357-368.
- _____ "Hz. Muhammed'in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, II (Ankara 1975), s. 143-149.
- _____ "Cerîr b. Abdullâh", *DİA*, (İstanbul 1993), s. 410-411.
- _____ "Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh", *DİA*, (İstanbul 1988), s. 130-131.
- _____ "Ahidnâme", *DİA*, I (İstanbul 1988), s. 535-540.
- _____ "Cennetü'l-Bakî", *DİA*, VII (İstanbul 1993), s. 387.
- FESEVÎ, *Kitâbü'l-Ma'rife ve't-Târîh* (nşr. Abdullah b. Ca'fer b. Dürüsteveyh), I-III, Medine 1410.
- HAFÂCÎ, Ebû'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer (ö. 1069/1659), *Nesîmü'r-Riyâd fî Şerhi Şifâi'l-Kâdî İyâd* (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, I-VI, Beyrut 2001.
- HÂKİM, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed en-Nisâbûrî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ'), I-IV, Beyrut 1990.
- HAKÎM et-TİRMİZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen (ö. 320/932), *Nevâdirü'l-Usûl fî Ma'rifeti Ahbâri'r-Resûl* (nşr. Abdurrahmân Umeyre), I-IV, Beyrut 1992.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, "Fersah", *DİA*, XII (İstanbul 1995), s. 412.
- HALEBÎ, Ebû'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî (ö. 1044/1635), *es-Sîretü'l-Halebiyye*, I-III, Beyrut 1400.

- HALÎFE b. HAYYÂT, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî (ö. 240/854-55), *Kitâbu't-Tabakât* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1993.
- HALÎL b. AHMED, Ebû Abdirrahmân el-Ferâhîdî (ö. 175/791), *Kitâbü'l-Ayn* (nşr. Mehdî el-Mahzûmî- İbrâhim es-Samerrâî), I-VIII, 2. baskı, Beyrut 1988.
- HAMÎDULLAH, Muhammed (ö. 2002), *İslâm Peygamberi* (trc. Salih Tuğ), I-II, 5. Baskı, İstanbul 1993.
- _____ *Mecmu'atü'l-Vesâiki's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfe*, 7. Baskı, Beyrut 2001.
- HARÂÎTÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî el-Harâitî (ö. 327/939), *Mekârimü'l-Ahlâk* (nşr. Abdullah b. Becaş), Riyad 2006.
- HEYSEMÎ, Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr (ö. 807/1405), *Buğyetü'r-Râid fî Tahkîki Mecma'i'z-Zevâ'id* (nşr. Abdullah Muhammed Dervîş), I-X, Beyrut 1994.
- _____ *Buğyetü'l-Bâhis 'an Zevâ'idi Müsnedi'l-Hâris* (nşr. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkirî), I-II, Medine 1992.
- HUMEYD et-TAVÎL, Ebû Ubeyde Humejd b. Ebî Humejd Tîrûye el-Basrî (ö. 143/760), *Sahîfetü Humejd et-Tavîl 'an Enes*, Şehid Ali Paşa, nr. 539, vr. 125^a-126^b
- HUMEYDÎ, Muhammed b. Fütûh (ö. 488/1095), *el-Cem' beyne's-Sahîhayn* (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), I-IV, Beyrut 2002.
- HUZÂÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Endelüsî (ö. 789/1387), *Tahrîcû'd-Delâlati's-Sem'iyye* (nşr. İhsân Abbâs), Beyrut 1985.
- İBN ABDÜLBER, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, (nşr. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Hamîd Abdülmevcûd), I-IV, Beyrut 2002.
- _____ *et-Temhîd* (nşr. Mustafa b. Ahmed, Muhammed b. Abdülkebîr), I-XXIV, Fas 1387.
- İBN ABDÜRABBÎH, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 328/940), *Ikdu'l-Ferîd* (nşr. Ahmed Emîn ve dğr.), I-VII, 8. Baskı, Beyrut 1990.
- İBN ADÎ, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî (ö. 365/976), *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*, I-VII, Beyrut 1988.
- İBN ASÂKİR, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah (ö. 571/1176), *Târîhu Medîneti Dimaşk* (nşr. Muhibbüddîn Ebû Saîd), I-LXX, Beyrut 1995.

- İBN EBÛ ÂSİM, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Dahhâk (ö. 287), *el-Âhâd ve'l-Mesânî* (nşr. Bâsim Faysal Ahmed), I-VI, Riyâd 1991.
- İBN EBÛ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İsrîs (ö. 327/938), *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm* (nşr. Es'ad Muhammed et-Tayyib), I-X, Mekke 1997.
- İBN EBÛ ŞEYBE, Abdullah b. Muhammed el-Kûfî (ö. 235/849), *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr* (nşr. Kemâl Yusûf el-Hût), I-VII, Beyrut 1989.
- İBN EBÛ'D-DÜNYÂ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî (ö. 281/894); *Kısari' l-Emel* (nşr. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf), Beyrut 1997.
- İBN EBÛ'L-HADÎD, Ebû Hâmid İzzüddîn Abdülhamîd b. Hibetillâh b. Muhammed el-Medâinî (ö. 656/1258), *Şerhu Nehci'l-Belâğa* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm), I-XX, Beyrut 1965.
- İBN HABÎB, Ebû Ca'fer Muhammed (ö. 254/859), *Kitâbü'l-Muhabber* (nşr. Ilse Lichtentadter), Beyrut 1361.
- İBN HACER, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Becâvî), I-VIII, Mısır 1970.
- _____ *Fethü'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (nşr. Mahmud Fuâd Abdülbâkî-Muhibbuddîn el-Hatîb), I-XIII, Beyrut 1379.
- _____ *Telhîsu'l-Habîr fi Tahrîci Ehâdisi'r-Râfi'iyi'l-Kebîr* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd- Ali Muhammed Muavviz), I-IV, Beyrut 1998.
- _____ *el-Metâlibü'l-Âliye bi Zevâ'idi'l-Mesânîdi's-Semâniye* (nşr. Habîburrahmân el-A'zamî), I-IV, Kuveyt 1973.
- _____ *Lisânü'l-Mîzân*, I-VII, Beyrut 1986.
- _____ *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XII, Beyrut 1907.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelûsî (ö. 456/1064), *Cemheretü Ensâbi'l-'Arab*, Beyrut 2003.
- İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed et-Temîmî el-Büstî (ö. 354/965), *Sahîhu İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), I-XVIII, Beyrut 1984-1991.
- _____ *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (nşr. Abdüsselâm b. Muhammed), Beyrut 2000.
- _____ *es-Sikât* (nşr. Seyyid Ahmed), I-IX, 1975.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (nşr. Muhammed Alî el-Kutb-Muhammed ed-Dâlî Balta), I-IV, Beyrut 2005.

- İBN HUZEYME, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî (ö. 311/924), *Sahîh* (nşr. Muhammed Mustafa el-A‘zamî), I-IV; Beyrut 1970.
- İBN İSHÂK, Muhammed b. Yesâr (ö. 151/768), *es-Sîretü’n-Nebeviyye* (nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî) Beyrut 2004.
- İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî (ö. 751/1350), *Zâdü’l-Me‘âd fî Hedyi Hayri’l-İbâd* (nşr. Şuayb Arnaut- Abdülkâdir Arnaut), I-V, Beyrut 1981.
- İBN KÂNÎ‘, Ebü’l-Hüseyn Abdülbâkî b. Kâni‘ b. Merzûk (ö. 351/962), *Mu‘cemü’s-Sahâbe* (nşr. Salâh b. Sâlim el-Musarrâfî), I-III, Medine 1997.
- İBN KESÎR, Ebü’l-Fidâ‘ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ el-Kaysî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve’n-Nihâye* (nşr. Ahmed Abdülvehhâb el-Füteyh), I-XIV, Kahire 1992.
- _____ *Tefsîrû’l-Kur‘âni’l-‘Azîm*, I-VII, Beyrut 1966.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (ö. 276/889), *el-Maârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1969
- _____ *Uyûnü’l-Ahbâr* (nşr. Muhammed İskenderânî), I-IV, Beyrut 2002.
- _____ *Te‘vîlü Muhtelifi’l-Hadîs* (nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr), Beyrut 1972.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (ö. 275/888), *es-Sünen, Mevsûatü’l-Hadîsi’s-Şerîf: el-Kütübü’s-Sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000.
- İBN MANZÛR, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî (ö. 711/1311), *Lisânü’l-Arab*, I- VII, Beyrut 1997.
- İBN RÂHÛYE, Ebû Ya‘kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî (ö. 238/853), *Müsned* (nşr. Muhammed Muhtâr Dirâr) Beyrut 2002.
- İBN RECEB, Ebü’l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî (ö. 795/1393), *Fethü’l-Bârî ‘alâ Sahîhi’l-Buhârî* (nşr. Mahmûd b. Şa‘bân ve ark.), I-IX, Medine 1996.
- _____ *Câmi‘u’l-‘Ulûm ve’l-Hikem* (nşr. Şuayb el-Arnaûd-İbrâhîm Bâcis), I-II, Beyrut 1999.
- İBN SA‘D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa‘d b. Menî‘ el-Kâtib (ö. 230/845), *et-Tabakâtü’l-Kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), I-VIII, Beyrut 1968.
- _____ *et-Tabakâtü’r-Râbi‘a mine’s-Sahâbe* (nşr. Muhammed b. Sâmil es-Sülemî), III-IV, Taif 1995.

- İBN SEYYİDÜNNÂS, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed (ö. 734/1334), *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer* (nşr. Muhammed el-Îd el-Hatrâvî-Muhyiddîn Mestû), I-II, Beyrut 1992.
- İBN ŞEBBE, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî (ö. 262/876), *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere* (nşr. Ali Muhammed-Yâsîn Beyân), I-II, Beyrut 1996.
- İBN ZENCÛYE, Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe el-Ezdi (ö. 251/865), *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. Şâkir Zîb Feyyâz), I-II, Riyad 1986.
- İBNÜ'L-CÂRÛD, Ebû Muhammed Abdullâh b. Alî b. el-Cârûd (ö. 307/919-20), *el-Müntekâ mine's-Süneni'l-Müsnede an Resûlillâh* (nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Beyrut 1988.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali (ö. 597/1201), *el-Vefâ bi Ahvâli'l-Mustafâ* (nşr. Râşid el-Halîlî), I-II, Beyrut 2005.
- _____ *Keşfü'l-Müşkil min Hadîsi's-Sahihayn* (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), I-IV, Riyâd 1997.
- _____ *Garîbü'l-Hadîs* (Abdülmuti Emin Kaleci), I-II, Beyrut 1985.
- İBNÜ'L-ESÎR, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed (ö. 630/1233), *el-Kâmil fî't-Târîh* (nşr. Halîl Me'mûn), I-IX, Beyrut 2002.
- _____ *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe* (nşr. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Hamîd Abdü'l-Mevcûd), I-VIII, Beyrut 2003.
- İBNÜ'L-ESÎR, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîriddîn Muhammed (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser* (nşr. Mahmûd Muhammed et-Tannâhî- Tâhir Ahmed ez-Zâvî), I-V, Kahire 1963-1965.
- _____ *Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Resûl* (nşr. Abdülkadir el-Arnâvûd), I-XIII, Beyrut 1983-1984.
- İBNÜ'L-KAYSERÂNÎ, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Tâhir b. Ali (ö. 507/1113), *Zahîretü'l-Huffâz el-Muhrec 'ale'l-Hurûf ve'l-Elfâz* (nşr. Abdurrahman b. Abdülcebbâr el-Ferîvâî), I-V, Riyad 1996.
- İBNÜ'L-MÜLAKKIN, Ebü'l-Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî (ö. 804/1401); *el-Bedri'l-Münîr fî Tahrîci Ehâdîsi's-Şerhi'l-Kebîr* (nşr. Mustafa Ebûlgayt ve dğr.), I-IX, Riyad 2004.
- İBNÜ'S-SÜNNÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk ed-Dîneverî (ö.364/975), *'Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle* (nşr. Ebû Muhammed Sâlim b. Ahmed), Beyrut 1988.

- KALKAŞENDÎ, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî (ö. 821/1418), *Subhu'-A'şâ fî Sînâ'ati'l-İnşâ* (nşr. Yûsuf Alî et-Tavîl), I-XIV, Dımaşk 1987.
- KALLEK, Cengiz "Müd", *DİA*, XXXI (İstanbul 2006), s. 457-459.
- _____, Sâ', *DİA*, XXXV (İstanbul 2008), s. 317-319.
- KANDEMİR, M. Yaşar, "Hubeyb b. Adî", *DİA*, XVIII (İstanbul 1998), s. 266-267.
- KELÂÎ, Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim (ö. 634/1237), *el-İktifâ' fî Megâzî Resûlillâh ve's-Selâseti'l-Hulefâ*, Beyrut 1417.
- KETTÂNÎ, Muhammed Abdülhayy b. Abdilkebîr (ö. 1382/1962), *Nizâmü'l-Hükûmeti'n-Nebeviyye: et-Terâtibü'l-İdâriyye* (nşr. Hasan Ca'nâ), I-II, Beyrut ty.
- _____, *et-Terâtibü'l-İdâriyye: Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar* (trc. Ahmet Özel), I-II, İstanbul 2003.
- KOCATÜRK, Utkan, *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1986.
- KÖSE, Saffet, "Hülle", *DİA*, XVIII (İstanbul 1998), s. 475-477.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, "Arz-ı Mev'ûd", *DİA*, III (İstanbul 1991), s. 442-444.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, "Mudar", *DİA*, XXX (İstanbul 2005), s. 358-359.
- _____, "Harre", *DİA*, XVI (İstanbul 1997), s. 244-245.
- _____, "Recî' Vak'ası", *DİA*, XXXIV (İstanbul 2007), s. 510-511.
- _____, "Kinde", *DİA*, XXVI (Ankara 2002), s. 37-38.
- MAHMUDOV, Elşad, *Sebepler ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2010.
- MAKRÎZÎ, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed (ö. 845/1442), *İmtâ'u'l-Esmâ bimâ li'r-Resûl mine'l-Ebnâ'i ve'l-Ahvâl ve'l-Hafede ve'Metâ'* (nşr. Muhammed Abdühamîd en-Nemîsî), I-XV, Beyrut 1999.
- MÂLİK b. ENES, Ebû Abdillâh el-Himyerî (ö. 179/795), *el-Muvattâ'*, I-II, Mağrib 1992.
- MA'MER b. MÜSENNÂ, Ebû Ubeyde et-Teymi el-Basri (ö. 209/824) *Kitâbü Eyyâmi'l-Arab kable'l-İslâm* (nşr. Âdil Câsim el-Beyâtî), I-II, Beyrut 1987.
- MİZZÎ, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf (ö. 742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl* (nşr. Avvâd Ma'rûf), I-XXXV, Beyrut 1982-1992.

- MOĞULTAY b. KILIÇ (ö. 762/1361), *el-İlam bi Sünnetihi aleyhi's-Selâm Şerhu Sünen-i İbn-i Mâce el-İmam* (nşr. Ebu Abdullah Ahmed b. İbrahim b. Ebülayneyn), I-V, Dimyat 2007.
- MUKÂTİL b. SÜLEYMÂN, Ebü'l-Hasan el-Ezdî el-Horasânî el-Belhî (ö. 150/767), *et-Tefsîr* (nşr. Abdullah Mahmud), I-V, Mısır 1979.
- MÛSÂ b. UKBE, Ebû Muhammed Musa b. Ukbe b. Ebû Ayyaş ö. 141/758), *el-Megâzî* (nşr. Muhammed Ebû Mâlik), Rabat 1994.
- MÜBÂREKFÛRÎ, Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahîm (ö. 1353/1935), *Tuhfetü'l-Ahvezî*, I-X, Beyrut ty.
- MÜNÂVÎ, Muhammed Abdurraûf (ö. 1031/1621), *Feyzu'l-Kadîr Şerhi'l-Câmi's-Sağîr*, I-VI, Mısır 1356.
- MÛNZİRÎ, Ebû Muhammed Zekiyüddîn (ö. 656/1258), *et-Terğîb ve't-Terhîb* (nşr. İbrâhîm Şemsüddîn), I-IV, Beyrut 1417.
- MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmiu's-Sahîh, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerîf: el-Kütübü's-Sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000.
- MÛTTAKÎ el-HİNDÎ, Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelîk b. Kâdihân (ö. 975/1567), *Kenzü'l-'Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl* (nşr. Bekrî Hayyânî-Saffet Sakka), Beyrut 1981.
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Kitâbü's-Süneni'l-Kübrâ, Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerîf: el-Kütübü's-Sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000.
- NÜVEYRÎ, Ahmed b. Abdülvehhâb (ö. 733/1333); *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* (nşr. Alî Muhammed Hâşim-Abdûlmecîd) I-XXXIII, Beyrut 2004.
- ÖĞÜT, Salim, "Ebtah", *DİA*, X (İstanbul 1994), s. 82-83.
- _____ "Ferve b. Müseyk", *DİA*, XII (İstanbul 1995), s. 415.
- ÖNKAL, Ahmed, "Katan Seferi", *DİA*, XXV (Ankara 2002), s. 28.
- _____ "Bi'rîmaûne", *DİA*, VI (İstanbul 1992), s. 195-196.
- ÖZDEMİR, Serdar, *Hiz. Peygamber'in Serriyeleri*, İstanbul 2001.
- RÛYÂNÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn (ö. 307/919-920), *el-Müsned* (nşr. Eymen Alî Ebû Yemânî), I-III, Riyad 1995.
- SARIÇAM, İbrahim, "Harrâr Seferi", *DİA*, XVI (İstanbul 1997), s. 242-243.
- SEM'ÂNÎ, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr (ö. 562/1166), *Kitâbü'l-Ensâb* (nşr. Muhammed Ahmed Hallâk), I-IV, Beyrut 1999.

- SEMHÜDÎ, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî (ö. 911/1506), *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), I-V, Beyrut 2001.
- SERAHSÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl (ö. 483/1090) *Şerhu Kitâbi's-Siyeri'l-Kebîr li Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî* (nşr. Salâhuddîn el-Müneccid), I-V, Kahire 1971.
- SÜHEYLÎ, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî el-Mâlekî (ö. 581/1185), *er-Ravdü'l-Ünüf* (nşr. Mecdî b. Mansûr b. Seyyîd), I-IV, Beyrut ty.
- SÜYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed (ö. 911/1505), *ed-Dürri'l-Mensûr fî't-Tefsîri'l-Me'sûr*, I-VIII, Beyrut 1993.
- _____ *el-Hasâisü'l-Kübrâ*, I-II, Beyrut 1985.
- ŞÂMÎ, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî (ö. 942/1535), *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd* (nşr. Âdil Ahmed-Ali Muhammed), I-XIV, Beyrut 1993.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali (ö. 1250/1834), *Neylü'l-Evtâr Şerhu Müntekâ'l-Ahbâr min Ehâdisi Seyyidi'l-Ahyâr*, I-VIII, Kahire 1971.
- _____ *Fethü'l-Kadîr* (nşr. Abdurrahmân Umeyre), I-VI, 2. Baskı, Mısır 1997.
- TABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), I-XXV, 2. Baskı, Beyrut 1984.
- _____ *el-Mu'cemü'l-Evsat* (nşr. Târik b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrâhîm), I-X, Kahire 1415.
- _____ *el-Mu'cemü's-Sagîr* (nşr. Abdurrahmân Muhammed Osmân), Medine 1968.
- _____ *Müsnedü's-Şâmiyyîn* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), I-IV, Beyrut 1984.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm), I-XI, Beyrut 1967.
- _____ *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, I- XIII, Beyrut 2005.
- TAHÂVÎ, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selamet el-Ezdi (ö. 321/933), *Şerhu Meâni'l-Âsâr* (nşr. Muhammed Seyyid Câdülhak), I-IV, Kahire 1968.
- TAYÂLİSÎ, Süleymân b. Dâvud b. el-Cârûd (ö. 204/819), *Müsnedü Ebî Dâvud et-Tayâlisî* (nşr. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî), I-IV, Cize 1999.

- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh Mevsûatü'l-Hadîsi's-Serîf: el-Kütübü's-Sitte* içinde, 3. Baskı, Riyad 2000.
- _____ *eş-Şemâil* (nşr. Fevvaz Ahmed Zümerli), Beyrut 1996.
- TÜLÜCÜ, Süleyman, "Lebîd b. Rebîa", *DİA*, XXVII (Ankara 2003), s. 121-122.
- UYAR, Gülgün, "Nakib", *DİA*, XXXII (İstanbul 2006), s. 321-322.
- VÂKIDÎ, Muhammed b. Ömer (ö. 207/822), *Kitâbü'l-Megâzî* (nşr. Marsden Jones), I-III, Beyrut 1989.
- YA'KÛBÎ, Ahmed b. İshak b. Ca'fer (ö. 292/905), *Târîhu'l-Ya'kûbî* (nşr. Abdül'-Emîr Mühennâ), I-II, Beyrut 1993.
- YÂKÛT, Abdullah b. el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-Büldân* (nşr. Ferîd Abdül'azîz el-Cündî), I-V, Beyrut.
- YAMAN, Ahmet, "Seleb", *DİA*, XXXVI (İstanbul 2009), s. 398-399.
- YARDIM, Ali, *Peygamberimiz'in Şemâili*, 9. Baskı, İstanbul 2011.
- YENİÇERİ, Celal, *Hiz. Muhammed Yaşadığı ve Yön Verdiği Hayat*, 2. Baskı, İstanbul 2007.
- YERİNDE, Adem, *Hiz. Peygamber'in En Üstün Diye Niteledikleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992.
- ZEHEBÎ, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1347), *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ* (nşr. Şuayb el-Arnâvî), I-XXIII, 3. baskı, Beyrut 1985.
- _____ *Târîhü'l-İslâm:el-Megâzî* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmûrî), Beyrut 1987.
- _____ *Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl* (nşr. Ali Muhammed Mu'avviz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd), I-VIII, Beyrut 1995.
- ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer (ö. 538/1144), *el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim-Ali Muhammed Becavî), 2. Baskı, I-IV, Kahire 1971.
- _____ *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl* (nşr. Adil Ahmed-Ali Muhammed), I-VII, Riyad 1998.
- ZİRİKLÎ (ö.1396/1976), *el-A'lâm*, I-X, Kahire 1976.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi* (trc. Ahmet Efe ve dğr.), I-X, İstanbul 1994.
- ZÜBEYR b. BEKKÂR, Ebû Abdullah (ö. 256/870), *Cemheretü Nesebi Kureys* (nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir), Cidde 1961.

ZÜBEYRÎ, Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdullah b. Mus'ab (ö. 236/851), *Kitâbu Nesebi Kureyş* (nşr. E. Levi Provençal), 3. Baskı, Kahire 1982.

ZÜRKÂNÎ, Muhammed b. Abdilbâkî b. Yusuf (ö. 1122/1710), *Şerhü'z-Zürkânî 'ala'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye bi'l-Menhi'l-Muhammediyye li'l-Kastallânî* (nşr. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî), I-XII, Beyrut 1996.

_____ *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-Muvattai'l-İmam Mâlik*, I-IV, Beyrut 1411.